

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

046

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
1965

VII

177
181

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

VII

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

BUCUREȘTI – 1965

Comitetul de redacție

**Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil),
N. ADANILOAIE (redactor responsabil adjunct), V. MACIU
membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România.
I. DRAGOMIRESCU, Tr. IONESCU, R. MANOLESCU, A. PETRIC,
Gh. SMARANDACHE, C. ȘERBAN, VENERA TEODORESCU
(membri); ELVIRA PREDA (secretar de redacție)**

SUMAR

1. <i>Francisc Killyen</i> : „Formarea și evoluția comitatului Brașovului“	7
2. <i>Matei D. Vlad</i> : „Contribuții cu privire la studiul satelor de colonizare din Moldova (sec. XV—XVII)“	41
3. <i>Maja Philippi</i> : „Contribuție la cunoașterea răscoalei brașovenilor din 1688“	69
4. <i>Eugenia Florescu</i> : „Aspecte ale luptei țăranilor din satul Baia de Fier împotriva exploatării feudale din secolul al XVI-lea și pînă la secularizarea averilor mănăstirești“	91
5. <i>D. Mioc și Maria Bălan</i> : „Aspecte ale rentei funciare feudale în Țara Românească — Vinăriciul boieresc“	127
6. <i>Ion Cojocaru</i> : „Țara Românească după statistica generală din 1832“	147
7. <i>C. Constantinescu-Mircești și I. Dragomirescu</i> : „Marele proces al Vrancei“	163
8. <i>Florin Salvan</i> : „Situația social-economică a satelor dependente de orașul Brașov în preajma anului 1848“	191
9. <i>Gheorghe Platon</i> : „Din lupta maselor țăărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848“	209
10. <i>Alexandru Bărbat</i> : „Probleme social-economice în opera lui Gheorghe Barițiu“	243
11. <i>Vasile Rusu</i> : „Contribuții la cunoașterea problemei agrare la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Legea de vînzare a bunurilor statului din 1889“	265
12. <i>Leon Eșanu</i> : „Greva muncitorilor de la fabrica de hîrtie din Piatra-Neamț (iunie—iulie 1926)“	289
13. <i>Constantin Marinescu</i> : „Dezvoltarea ascendentă a învățămîntului de stat în anii puterii populare în regiunea Galați“	305
14. <i>Al. Tacu și I. Saizu</i> : „Fenomene de urbanizare și modificare a structurii profesionale a populației din Moldova, ca urmare a industrializării socialiste“	321
15. <i>Constantin Șerban</i> : „Medievistica românească în cele două decenii de la eliberare (1944—1964)“	341

Miscellanea

16. <i>Bakó Géza</i> : „Avarii și Transilvania“	367
17. <i>Ion Nania</i> : „Date noi privind lupta de la Fântâna Țiganului“	373
18. <i>Beniamin Basa</i> : „Breslele meșteșugărești din Hațeg“	381
19. <i>Gheorghe Smarandache</i> : „Armata Principatelor Române în sprijinul Unirii“ .	393
20. <i>Aurel Golimas</i> : „Legăturile lui Mihail Kogălniceanu cu Craiova“ .	401

Metodică

21. <i>Vasile Popeangă</i> : „Procedee de activizare a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie	411

FORMAREA ȘI EVOLUȚIA COMITATULUI BRAȘOVULUI

de FRANCISC KILLYEN

Rogatul feudal maghiar, extinzându-și stăpînirea în decursul secolelor al XI-lea și al XII-lea, în mod treptat, asupra Transilvaniei, a preluat — ca și mai înainte, în vechea Panonie — formele de organizare politică și administrativă a populației băștinașe întîlnite în aceste părți, acomodîndu-le întrucîtva structurii sale social-politice gentilitice. Astfel, instituția comitatului, introdusă întîi în vechea Panonie, nu a fost adoptată după modelul carolingian, cum a susținut-o istoriografia maghiară burgheză, ci de la populația slavă stabilită în valea Dunării mijlocii. Aceasta rezultă nu numai din numele slav al instituției comitatului în limba maghiară (megye — medja) și a dregătorului de frunte (ispán — jupan), ci și din denumirea slavă a mai tuturor comitatelor Ungariei (de ex. Zala, Veszprém, Baranya, Csanád, Csongrád, Szolnok, Borsod, Nográd etc. ¹).

Expansiunea maghiară către Transilvania de sud s-a izbit întîi de voievodatele româno-slave și de celelalte unități administrative mai mici ale populației române. Unele dintre ele, numite „țară“, au putut păstra vreme îndelungată urme puternice ale vechii lor autonomii teritoriale, ca Țara Hațegului, Țara Loviștei, Țara Bîrsei. Astfel și instituția comitatului a suferit în Transilvania unele modificări caracteristice, izvorite din situația specială a acestor părți, cuprinse mai mult de formă de autoritatea statului maghiar, în care locuia o altă populație de care trebuia să se lînă seama ².

I. Țara Bîrsei înaintea înființării comitatului Brașovului

Regatul feudal maghiar stăpînea la începutul secolului al XIII-lea, în sud-estul Transilvaniei, de fapt, numai regiunea situată pe malul drept al Oltului. Populația băștinașă de la sud de această linie — deci din Țara Bîrsei și Țara Făgărașului — a rămas cuprinsă în străvechile ei forme de

¹ *Magyar Történet*, vol. I, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1957, p. 28.

² C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru, *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. III-a, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 44.

organizare din cadrul obștilor, căutînd să țină piept incursiunilor po-
poarelor migratoare¹.

Numeroasele denumiri toponimice româno-slave legate de vechea or-
ganizare militară a acestui ținut constituie o dovadă că în Țara Bîrsei a
existat un sistem de organizare militară a populației românești înainte ca
ea să fi fost cuprinsă în hotarele regatului feudal al Ungariei. Ele au fost
adoptate încă într-o epocă în care elementele de limbă slavă au avut o cir-
culație mai mare în rîndurile populației băștinașe. Cele mai multe din
aceste denumiri se găsesc în regiunea Branului, ceea ce arată că, înaintea
aparității puterii militare a statului maghiar, în aceste părți a trăit o astfel
de populație. Intre denumirile toponimice legate de organizarea veche mi-
litară pot fi enumerate următoarele: Bran, Dealul Branîstei, Predeal,
Poarta, Fundata, Lunca Crainii, Șimon, Sohodoș, Valea Grădii etc. Dar și
în alte părți ale Țării Bîrsei se găsesc denumiri toponimice, de ex. Prej-
mer, care indică existența unor întărituri primitive legate de acest sistem
de apărare².

Repetatele atacuri cumane în aceste părți au determinat regatul ma-
ghiar să înceapă — la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul secolului
al XIII-lea — ridicarea unor întărituri de-a lungul Oltului (Hălmaghiu,
Ungra, Micloșoara etc.) și să promoveze colonizarea secuilor în aceste
părți fără să renunțe, bineînțeles, la înglobarea depresiunii bîrsane situate
între acest rîu și șirul carpatic, unde au existat unele întărituri ridicate
înaintea apariției cavalerilor teutoni. Cercetările arheologice și săpăturile
făcute în ultimele decenii la ruinele cetăților din Țara Bîrsei au dus la
rezultatul că unele dintre aceste cetăți s-au construit încă înaintea venirii
cavalerilor teutoni în aceste ținuturi³. Vechea cetate de pe muntele Tîmpa,
de lîngă Brașov, deservită fiind de o garnizoană care locuia în nemijlocita
aproiere a cetății într-o parte a cartierului Șchei, a fost probabil cea mai
veche așezare din vechiul Brașov⁴.

La începutul secolului al XIII-lea s-au așezat în Țara Bîrsei cavalerii
teutoni, chemați fiind de regele Andrei al II-lea la insistențele papei Ino-
cențiu al III-lea, care urmărea, ca și regele, prin colonizarea ordinului în
aceste părți, ambițioase planuri politice expansioniste. Faptul că în actul

¹ Despre voievodul transilvan deținînd funcția de comite de Alba vezi Pesthy Frigyes, *Az eltűnt magyar vármegyék*, Budapesta, 1880, p. 23. După acest autor, vechiul comitat Alba ar fi cuprins toată partea de sud a Transilvaniei, formînd un teritoriu complex și unitar. Istoricii maghiari de mai tîrziu au contestat părerile lui Pesthy, arătînd atribuțiile militare, mai mult personale, ale comiților acestor regiuni. (Vezi Tagányi Károly, *Megyei önkormányzatunk keletkezése*, în „Történeti Szemle”, Budapesta, 1913, p. 510—541; După acești istorici, comitatul regal nu a fost altceva decît organul de constrîngere a populației de pe diferitele moșii regale, neavînd hotare precis stabilite. Horedt Kurt, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei între secolele al IV-lea și al XIII-lea*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 41.

² N. Orghidan și G. Giuglea, *Branul în lumina toponimiei*. In „Cercetări de lingvistică”, Cluj, vol. II, 1959, nr. 1—2, p. 127—153.

³ Alfred Prot, *Die Burgen des Burzenlandes*, în „Siebenbürgisches Archiv”, I. Köln-Graz, 1962, p. 29—63.

⁴ G. Treiber, *Die Anfänge Kronstatts*, în „Das Burzenland”, III, 1, Brașov, 1928, p. 51.

de danie din anul 1211 au fost precizate destul de detaliat hotarele teritoriului dăruit — prin indicarea localităților, cetăților, râurilor și munților — constituie o dovadă că Terra Borza (numele sub care apare acest ținut în documente) era pe atunci un ținut cunoscut, cuprins fiind însă numai formal între hotarele Ungariei¹.

Ordinul își alesese ca sediu cetatea Feldioara, existentă, probabil, într-o formă mai primitivă, încă înaintea venirii sale, situată la marginea de nord a Țării Bîrsei și nu în centrul ținutului dăruit, însă în apropierea sistemului de fortificații existent de-a lungul Oitului².

Cavalerii teutoni au desfășurat în cei patruzeci și șase ani ai șederii lor în Țara Bîrsei (1211—1225) o intensă activitate organizatorică și de apărare, începînd să construiască, mai ales la marginile teritoriului ce li s-a dăruit, un sistem de fortificații, întărind și mai mult pe cele vechi, pe care le găsiseră (de ex., cele de la Feldioara și de la Brașov). Aceste cetăți vor deveni, după alungarea lor, centre administrative și militare pentru comitatul regal al Brașovului de mai târziu. Cavalerii teutoni au inițiat așezarea unei populații germane — chemate din alte părți ale Transilvaniei — mai ales în apropierea cetăților Codlea, Feldioara, Brașov, Prejmer. Ordinul a insistat îndeosebi să obțină autonomia bisericească asupra teritoriului dăruit, pentru a fi independent de competența episcopului Transilvaniei. În 1213, episcopul Wilhelm al Transilvaniei a acceptat ca bisericile catolice existente în Țara Bîrsei — în afară de cele ale secuilor — să formeze o unitate sub conducerea ordinului³. În anul 1223, printr-un edict al papei Honoriu al III-lea, aceste biserici au trecut direct sub autoritatea scaunului papal. Aceste drepturi au devenit, mai târziu, baza pentru o încercare de a obține o autonomie teritorială pentru coloniști⁴.

Cavalerii teutoni, nerespectînd stimulările actului de danie, și-au extins ulterior teritoriul în afara hotarelor fixate spre sud și est⁵. Ajungînd, din această cauză, în conflict cu regele Andrei al II-lea, au fost alungați în 1225 din Țara Bîrsei din porunca regelui⁶. Mult au contribuit la această

¹ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, sec. XI, XII și XIII, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1951, doc. nr. 77, p. 151. „Iar primul hotar al acestui teritoriu începe de la întăriturile cetății Halmeag și merge pînă la întăriturile Castrului Nollgiant (Ungra) și de aici merge pînă la întăriturile cetății lui Nicolae (Miloșoara), unde curge apa ce se numeste Olt și așa, urcîndu pe Olt, merge în apropierea aceluia loc unde riul Prejmer (Tortilou) se varsă în Olt. Și iarăși merge de-a lungul acestui riu pînă la izvorul aceluiași Prejmer și de acolo la izvorul apei numite Timiș, apoi pînă la vărsarea apei numite Borza (Bîrsa). Apoi de-a lungul munților Carpați ce încing acest pămînt, hotarul merge pînă la Halmeag. Tot acest pămînt, după cum îl înconjoară numiții munți și riuri, se numește Bîrsa (Borza)“.

² Gustav Rösler, *Die deutschen Ritter im Burzenland*, în „Das sächsische Burzenland einst und jetzt“, Brașov, 1925, p. 19.

³ *Documente privind istoria României*, vol. cit., doc. nr. 91, p. 213.

⁴ *Ibidem*, nr. 146, p. 201.

⁵ Emil C. Lăzărescu, *Note despre documentele Țării Bîrsei și Cavalerii teutoni*, în „Țara Bîrsei“, 1934, p. 4. Cavalerilor li se acordase în anul 1222 de către regele Andrei al II-lea și fortăreața (castrum) Cruceburg. De la acest castru teritoriul a fost extins pînă la hotarele brodnicilor și de la castrul Hălmeag pînă la izvoarele Bîrsei și de aici pînă la Dunăre.

⁶ Georg E. Müller, *Die Ursachen der Vertreibung der deutschen Ritter aus dem Burzenland und aus Kumanien im Jahre 1225*. „Korrespondenzblatt“, Sibiu, 1925, p. 41—68.

alungare, desigur, și insistențele secuilor, cărora cavalerii, prin ocuparea ulterioară a pasului Buzău, le tăiaseră drumul principal și direct spre Țara Românească pe care-l foloseau în caz de război împotriva cumanilor¹.

II. Formarea comitatului Brașovului

Prin alungarea cavalerilor teutoni, Țara Birsei a reintrat în posesiunea directă a regelui, cetățile ridicate de cavaleri ajungând castele regale și totodată centre administrative și militare ale domeniului regal. Dar golul care s-a ivit prin plecarea cavalerilor teutoni în sistemul de apărare a granițelor trebuia într-un fel înlăturat. În cadrul vechiului sistem militar existent, voievodului transilvan, care era în același timp și comite de Alba și conducătorul oastei transilvane, îi revenea în primul rînd sarcina să poarte grija apărării regiunilor de sud, unde mai existau și alte cetăți regale cu o populație militară organizată în jurul lor (de ex., cetatea Șalgo de lângă Săliște și Tălmăciu la sud de Sibiu). În această atribuție, voievodul era ajutat — concomitent cu extinderea colonizărilor secuiești — și de comitele secuilor, în special vizat să poarte grija apărării granițelor de est, deosebit de mult expuse incursiunilor cumane ce veneau din Moldova și din estul Țării Românești. Apărarea Țării Birsei și formarea unui comitat în aceste părți cădea deci, atît în competența voievodului transilvan, cît și, mai tîrziu, în cea a comitelui secuiesc. Această necesitate determină pe regii maghiari să înființeze, în decursul secolului al XIII-lea, în sudul Transilvaniei, unele comitate noi, de ex. cel al Sibiului și apoi cel al Hunedoarei și al Brașovului, și să sprijine și mai departe colonizarea germană în aceste părți, începută încă la mijlocul secolului al XII-lea.

În felul acesta a fost colonizată, în decursul secolului al XIII-lea, o populație germană în cele 13 comune situate în partea de șes a Țării Birsei. În fruntea lor se afla Brașovul, ca a 14-a comună, care se deosebea mult de celelalte așezări din apropiere, fiind de la început o așezare orășenească.

Fiind sediul unei cetăți regale puternice, deservită de o garnizoană militară compusă din *castrenses* români și maghiari, Brașovul a avut, încă înaintea mării năvăliri tătare din anul 1241, caracter de oraș. El apare prima dată în anul 1234, sub numele de „Corona”, în lista localităților Ungariei și Transilvaniei unde existau așezări ale călugărilor ordinului premonstratensilor, încadrat fiind în dioceza cumană². Indicat fiind în această

¹ Bakó Géza, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, în „Studii și cercetări de istorie”, 1957, p. 143—146.

² Așa-zisul „Catalogus Ninivensis” al premonstratensilor, găsit recent, indică toate localitățile din Ungaria și Transilvania unde, în secolul al XIII-lea, acel ordin avea filiale. Ele au fost vizitate în anul 1234 de abatele Fredericus din Hamborn, care, în raportul său întocmit cu această ocazie, indică, între altele, următoarele localități: Corona (Brașov), situată în dioceza cumană (Dyocesis Cumaniae) și Villa Herrmani (Sibiu), în dioceza transilvană (Dyocesis Ultrasilvaniae); vezi Oszwald Ferenc, *Adatok a magyarországi premonstreiek Árpádkori történetéhez*, Budapesta, 1957, în „Művészettörténeti Ertesítő”, anul II, p. 237.

enumerare și Sibiul sub numele de Villa Herrmani, aparținător diecezei din Alba, și luînd în considerare că acest ordin înființa asemenea mănăstiri numai în cele mai de seamă localități, se poate trage concluzia că Brașovul era, încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea, cea mai importantă așezare din Țara Birsei. În anul 1252¹, Brașovul apare a doua oară în documente sub numele „Barasu”, indicînd denumirea unui ținut întreg („Saxones de Barasu”), care era, desigur, format din comunele libere din împrejurimi, care s-au organizat sub conducerea Brașovului, pentru a-și apăra interesele comune. Documentele indică numele primilor feudali în Țara Birsei încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea, deci înaintea invaziei tătare și mult înainte de înființarea comitatului regal. Fișia teritorială situată în dreapta Oltului, în apropierea scaunelor secuiești, așa-zisă „terra Zek”, se afla, înaintea anului 1241, în posesiunea feudalului german Fulkun, care a pierit împreună cu familia sa cu ocazia acestui dezastru. Posesiunile sale, regele le conferi nobilului secui Vicențiu, fiul lui Akadas². „Terra Zek” ajunsese în curînd în posesiunea altor familii nobiliare (Nemes, Mikó, Béldi, Forró). Pentru a-și putea exercita drepturile nobiliare, acești feudali și-au încadrat prediile lor în comitatul cel mai apropiat, care — înainte de a fi existat comitatul regal al Brașovului — a fost vechiul comitat nobiliar Alba. Astfel, aceste părți din Terra Zek, situate pe hotarul comunelor Ariușd, Araci, Arpătac, Lighet și Hăghig, au ajuns să aparțină comitatului Alba, situație în care au rămas în tot cursul epocii feudale, împreună cu comunele apropiate Budila, Teliu și cu valea Buzăului transilvănean³. Unitățile administrative „țara” (*terra*) se prezintă deci ca vechi organizații ale populației băștinașe românești, adoptate de populația nou-colonizată.

Și în Țara Birsei — recent inclusă între granițele regatului maghiar — găsim în secolul al XIII-lea aceleași trăsături specifice ce caracterizează în general feudalismul timpuriu din epoca arpadiană în Transilvania⁴: prezența unei populații băștinașe românești, care avea formele ei de organizare tradițională. Statul feudal maghiar, afirmîndu-se, nu fără greutate, în aceste părți, introduse aici formele de organizare ale unui feudalism mai avansat. El își organizează puterea politică și economică prin deposedare și prin dizolvarea unor organizații existente, menținînd altele. Denumirile identice legate de organizarea militară a populației băștinașe românești pe ambele versante carpatice s-au păstrat pînă în secolul al XVIII-lea. Ele sînt o concludentă dovadă pentru străvechea ei unitate poli-

¹ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII., vol. II, doc. nr. 5 și 6.

² *Ibidem*, doc. nr. 5, p. 5—6. „Pămîntul Zek, care odinioară aparținuse sasului Fulkun, dar din pricina pustirii tătarilor rămase pustiu și gol de locuitori, aflîndu-se între pămînturile românilor din Cîrța, ale sașilor din Țara Birsei („Saxones de Barasu”) și între acele ale secuilor din Sebeș.

³ Pesthy Frigyes, *Eltűnt magyar vármegyék*, Budapesta, 1880, p. 13.

⁴ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Varga (1361—1378)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 1962, vol. 5, p. 187. Caracterizarea formelor și trăsăturilor stăpînirii maghiare în Banat, pe care o face autoarea, este valabilă și pentru sudul Transilvaniei și în special pentru Țara Birsei.

tică și militară. Între ele trebuie indicate funcțiile de jitzaz, vătaf, călăraș, frecvente, atât în Țara Bîrsei, cât și în Țara Românească. Teritoriile cucerite au devenit în cea mai mare parte proprietate regală. Feudalismul nefiind încă pe deplin dezvoltat în Țara Bîrsei, întinsele suprafețe împădurite ce formau majoritatea întregului teritoriu, precum și plășurile și poienile situate între ele și în jurul lor au rămas neîmpărțite, nefiind atribuite în formă de donații sau predii. Țărănimea din obștile puternice existente în jurul cetăților regale a ajuns în dependență față de puterea regelui. Cetățile regale au devenit centre locale administrative și economice, prin care locuitorii au fost constrinși la diferite obligații, în primul rînd de ordin militar. Regele, de altfel, își revendică, în calitate de cuceritor, un drept de stăpînire superioară (*dominium eminens*) asupra întregului pămînt. Populația acestor ținuturi, datorită faptului că presta serviciu militar direct regelui și că la început nu exista o clasă feudală numeroasă în aceste regiuni, a putut păstra timp mai îndelungat o bună parte din libertățile ei din cadrul vechilor forme de organizare social-politică a obștii teritoriale. Acești locuitori au rămas și după instaurarea unor garnizoane regale în castelele din Țara Bîrsei (de ex., la Brașov, Feldioara și Codlea) oameni liberi, prestînd doar serviciul militar în calitate de *castrenses rustici*¹. Feudalismul maghiar din epoca arpadiană era deci nevoit să accepte în aceste părți particularitățile locale și formele de organizare tradițională a populației băstinașe.

III. Comitatul Brașovului ca centru de rezistență a forțelor locale împotriva regatului feudal maghiar

Organizația militară puternică a Țării Bîrsei ajunse să fie cunoscută prima dată între anii 1265—1271, cu ocazia conflictului izbucnit între Ștefan, regele cel tînăr, și tatăl său, regele Béla al IV-lea. Inconjurat fiind de o serie de feudali și familiari, tînărul rege reuși să opună, din cetatea Codlea, o puternică rezistență oștilor trimise de tatăl său. Spărgînd rîndurile asediatorilor, tînărul rege a știut să redobîndească puterea după lupte grele. Regele Ștefan și soția lui Elisabeta, ajunși la tron, au recompensat ulterior, prin conferirea de dării importante, pe feudalii care le acordaseră ajutor și sprijin în acele lupte.

În rîndurile acestor feudali distinși pentru astfel de merite găsim, pe lîngă numele unor nobili străini acestui ținut, ca Cozma de Guthkeled²,

¹ Schuler-Libloy Friedrich, în *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, vol. I, Sibiu, 1853, p. 256—257, deosebește la castelele regale două categorii de *castrenses*:

— *castrenses civiles*, locuitori cu totul liberi care se ocupau și cu diferite meșteșuguri,

— *castrenses rustici*, populație țărănească liberă, care locuia în satele din apropierea castelelor, obligată fiind numai la anumite prestații și servicii, în primul rînd de natură militară.

² *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, doc. nr. 67, p. 72 și nr. 102, p. 113.

comitele Alexandru de Brugh¹, Andreas², și pe unii feudali localnici, ca Teel, fiul lui Ebl de Brașov³, dar și pe alții, care, după titlul de *magister* ce l-au purtat, se pare că au fost castelanii cetăților și administratorii domeniilor regale din Țara Bîrsei, ca magistrul Poucha (Pows)⁴, probabil castelanul cetății Codlea, apoi comitele Mihai și comitele Dominicus⁵. Se pare deci că o bună parte a clasei feudale din Țara Bîrsei se recruta la început din administratorii domeniilor și din castelanii cetăților regale ale acestui ținut.

Împotrivirea cu succes a regelui tânăr Ștefan, săvîrșită cu ajutorul forțelor locale din Țara Bîrsei, contra puterii centrale reprezentate de însuși regele, denotă existența unei organizații militare puternice, sprijinite în primul rînd și de populația băstinașe românească strînsă în jurul acestor castele.

Prima relatare documentară despre existența comitatului Bîrsei (a Brașovului) din mai 1288⁶ stă în legătură cu primejdia iminentă a unei incursiuni a tătarilor învecinați, devenită actuală în urma alianței lor cu regele Ladislau al IV-lea Cumanul, care se găsea în această vreme în conflict cu aproape tot statul feudal maghiar, în frunte cu biserica catolică. Arhiepiscopul Lodomarius de Strigoni, obținînd autorizația papei Nicolae al IV-lea, chemă prin acest document mai toată populația Transilvaniei de sud-est să lupte împotriva acestei primejdii în cadrul organizațiilor existente⁷.

Regele Ladislau pare deci a-și fi creat în decursul anului 1288, în Țara Bîrsei, un centru de rezistență împotriva numeroșilor săi adversari. El avea pentru aceasta sprijinul organizației militare a populației locale, strînse în jurul cetăților regale, în frunte cu comitele Nicolae de Brașov, fiul lui Simon, primul comite cunoscut al comitatului regal al Brașovului, creat în vremea acestor lupte.

În toamna acestui an (1288)⁸ îl găsim pe regele Ladislau al IV-lea în Țara Bîrsei, emițînd, la 27 octombrie, din Brașov, un act în care hotărî în favoarea capitlului de Alba cu privire la dreptul acestuia la zeciuiala din comitatul Ugocia. Regele a urmărit, desigur, prin aceasta, în primul rînd să obțină sprijinul clerului transilvan. În cadrul acțiunilor regelui Ladislau al IV-lea, întreprinse pentru a cîștiga sau a răsplăti pe feudalii și demnitarii săi pentru serviciile aduse cu această ocazie, trebuie văzută și donarea satelor Budila și Tohan (Olahtelky) comitelui Nicolae de Brașov, fiul comitelui Simon de Brașov, primul comite al Brașovului. Cu-

¹ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 82, p. 91.

² *Ibidem*, nr. 84, p. 94 și nr. 107, p. 117.

³ *Ibidem*, nr. 130, p. 135.

⁴ *Ibidem*, nr. 86, p. 95—96 și nr. 101, p. 111.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Sibiu, 1892, nr. 130, p. 106.

⁶ E. Lukinich și L. Galdi, *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad 1400*, Budapesta, 1941, p. 31—33; *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 337, p. 296—299.

⁷ „Lodomarius... archiepiscopus Strigoniensis, dilectis filiis et amicis semperque diligētis, prasposita, decanis plebanis, universisque nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Valachis de Cybiniensi et de Burcia Comitatus Transilvanis”. *Ibidem*.

⁸ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 334.

noaştem această danie din actul de confirmare emis de regele Andrei al III-lea în anul 1294¹. Acest act are o importanță deosebită prin faptul că se indică prima dată numele unui comite al Braşovului și totodată reprezintă prima menționare oficială a unui sat din Țara Bîrsei locuit de populație românească.

IV. Organizarea comitatului Braşovului în condițiile feudalismului dezvoltat

Donnia regilor angevini a însemnat, atât pentru Transilvania, cât și pentru Țara Bîrsei, o trecere — uneori bruscă — de la formele mai primitive ale feudalismului timpuriu de tip arpadian, caracterizat prin respectarea unor particularisme moștenite și transmise prin tradiție (obștile, enczatele, organizație militară străveche), la noua formă a feudalismului dezvoltat de tip apusean. Aci dreptul de posesiune feudală se baza în primul rînd pe documentul conferirii regale prin care s-a recunoscut dreptul la o pretinsă posesiune feudală, deținută în trecut.

Este de la sine înțeles că introducerea noului sistem feudal în Transilvania a produs în unele cazuri vii nemulțumiri în rîndurile celor loviți în dreptul lor. Acestea au culminat în anul 1324 printr-o revoltă de proporții mai mari, îndreptată în primul rînd împotriva voievodului transilvan, omul de încredere al regelui Carol Robert (1308—1342). Mișcarea, care a cuprins la un moment dat o mare parte a Transilvaniei de sud, anume comitatul Sibiului, Țara Făgărașului și Țara Bîrsei, a fost numai cu greu suprimată de oastea regelui în lupta de lîngă cetatea Rupea, unde a căzut Henning de Petrești, unul dintre conducătorii răzvrătirii².

Nu este întîmplător că, în același an (1324), Basarab, voievodul Țării Românești, a trecut simultan la o acțiune împotriva regalității maghiare, în cursul căreia a cuprins cu oastea banatul Severinului, refuzînd să recunoască supremația regatului maghiar³. Strînsa legătură între ambele acțiuni de pe cele două versante carpatine îndreptate împotriva regelui Carol Robert, devine deci evidentă.

Comitele Solomon de Braşov, fiul lui Simon, sprijinindu-se pe populația băștinașă strînsă în jurul cetăților regale din Țara Bîrsei, persistă în nesupunere față de noul rege încă multă vreme după ce încetase răzcoala⁴: Bunele sale raporturi încheiate cu voievodul Basarab I cu

¹ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIII, vol. II, nr. 451, p. 403—404. Györfly György, *Az Árpádokori Magyarországnak történeti földrajza*, Budapesta, 1963, p. 819—825, 825—827, 832.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, p. 392. Vezi și M. Dan, C. Göllner și J. Pataki, *Lupta maselor populare din Transilvania împotriva exploatării feudale și coterpirii străine (sec. XIII—XIX)*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde“, nr. 7, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 41; Kövári László, *Erdély történelme*, vol. II, Pesta, 1859, p. 10.

³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, 1937, p. 158; Maria Holban, *Țara Românească și Ungaria Angevină*, Studii, XV, nr. 2, p. 320—321.

⁴ Comitele Solomon, fiul lui Simon de Braşov, fratele comitelui Nicolae, zis Magnus de Rîșnov, apare prima oară în anul 1326; vezi Fejér, *Codex diplomaticus Regni Hungariae*, vol. VII, p. 91.

ocazia răzvrătirii din 1324, comitele Brașovului le subliniază, trei ani mai târziu, într-o scrisoare către papă, arătînd că voievodul „ar avea sentimente bune față de catolicism”¹. Acesta îi răspunde printr-o scrisoare de mulțumire în care face aluzie la puterea mare de care dispune în regiunea ce o administrează². Comitele Solomon a persistat pînă la moarte în atitudinea de rezistență față de regele Carol Robert (1331), refuzînd să-i predea cetatea Codlea. Comitatul Bîrsei (sau al Brașovului) a jucat deci, în acest timp, a treia oară un rol important ca centru de rezistență al forțelor locale împotriva puterii centrale³.

În Țara Bîrsei constatăm, la sfîrșitul domniei regelui Carol Robert, tendința de a recompasa în primul rînd pe acei castelani și comiți care îl ajutaseră în decursul luptelor sale pentru obținerea tronului și care aveau merite în organizarea militară a comitatului, cît și pe aceia care se distinseseră cu ocazia luptelor duse împotriva tătarilor⁴.

Comitatul Bîrsei sau al Brașovului a ajuns la o formă de organizare mai încheată în ultimii ani de domnie ai regelui Carol Robert, în condițiile organizării unui nou sistem de apărare la granița de est a regatului său, mai eficace pentru a rezista atacurilor tătărești. Era necesar ca acest sistem militar să se sprijine pe o serie de comitate regale mai puternice, în frunte cu o clasă feudală mai numeroasă, posesoare de moși în aceste părți. În aceste condiții, regele Carol Robert înzestră pe frații nobili Ioan și Iacob, fiii comitelui Nicolae, numit Magnus de Rîșnov, din familia Zombor, cu posesiunile unchiului lor decedat, comitele Solomon de Brașov, care se împotrivise din cetatea Codlea atîta vreme autorității regale. Titlul de magister pe care-l poartă amîndoi frații arată că ei au îndeplinit și funcția de administratori ai domeniului regal din Țara Bîrsei. În anul 1341 îi găsim pe cei doi frați nobili Ioan și Iacob în funcția de comiți ai comitatului Bîrsei și totodată și în cea de comiți ai comitatului Bistrița⁵. Din acest cumul de funcții reiese că cei doi frați și-au cîștigat în trecut și merite în luptele duse împotriva tătarilor din Moldova, ambele comitate regale fiind situate la granița de est, deopotrivă de expuse invaziei.

La o formă și mai desăvîrșită ajunge organizarea comitatului regal al Brașovului pe timpul domniei regelui Ludovic I (1342—1382), cînd documentele indică aproape fără întrerupere, pentru fiecare an, numele comiților. Funcția a fost îndeplinită în cele mai multe cazuri de comitele secuilor, care a avut o răspundere specială în apărarea întregii frontiere răsăritene a Transilvaniei împotriva tătarilor. Seria lor o deschide comitele Andrei Latczki din neamul Hermann-Zombor, înrudit fiind cu frații Ioan și Iacob de Brașov⁶. Caracterul preponderent militar al atribuțiilor

¹ Hurmuzaki-Densusianu, *Documente*, I, 2, nr. 476, p. 600.

² Puterea considerabilă a lui Solomon asupra populației Țării Bîrsei rezultă din următorul pasaj al scrisorii papale din anul 1327, „*In terris tibi subiectis in regno Hungariae consistentibus*”, vezi Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, p. 408—409.

³ *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*, vol. I—III, editate de G. Wenzel, Budapesta, 1874—1876. În colecția „*Monumenta Hungariae Historica*”, IV, Diplomataria, vol. I.

⁴ *Documente privind istoria României*, C., sec. XIV, vol. III, nr. 48, p. 34/35.

⁵ *Ibidem*, nr. 2, p. 2—3.

⁶ *Ibidem*, vol. IV, nr. 270.

comitetului secuilor în aceste părți rezultă și din faptul că acesta a deținut cîtva timp și funcția de comite de Brașov, Bistrița, Maramureș și Sătmar, deci asupra mai multor comitate situate toate în apropierea granițelor¹.

Istoricii au trecut cu vederea că mării ofensive a regatului maghiar duse împotriva tătarilor pentru cucerirea părților situate în estul și sudul Carpaților i-au premers o serie de incursiuni în Țara Birsei, dintre care cea mai puternică pare să fi fost cea din anul 1345, scurt timp înainte de a fi dezlănțuită marea ofensivă împotriva tătarilor din Moldova. Cronicile locale brașovene, prea puțin luate în seamă de istoricii români și maghiari — de ex., cronica murală pictată a Bisericii Negre și cronica din Prejmer — relatează că în acest an au fost distruse mai toate localitățile și întăriturile existente pe atunci în Țara Birsei. Numai cetățile de la Brașov și Rîșnov erau în stare să reziste atacurilor tătărești. Cu această ocazie s-au distrus sau s-au pierdut toate originalele privilegiilor acordate Brașovului de regele Carol Robert, încît ele trebuiră conferite din nou de regele Ludovic. Din această relatare rezultă că tătarii au cucerit și au distrus în acest an și Brașovul, în afară de cetatea situată pe muntele Tîmpa². Se pare că acest fapt a mărit considerabil prestigiul cetății regale a Brașovului, determinînd alegerea ei ca sediu definitiv al comitatului regal. La aceasta a contribuit și poziția sa centrală în Țara Birsei.

Atît numirile în funcții de răspundere, cît și dăruirea de predii, Ludovic I le făcea în părțile răsăritene, bineînțeles și în Țara Birsei, în primul rînd în scopul să întărească elementul militar în fruntea comitatelor și cetăților regale, mai ales prin numirea acelor care s-au distins în campaniile duse în aceste părți. Astfel, primul comite al secuilor și totodată al Brașovului (Maramureșului, Bistriței, Sătmarului), Andrei Laczkfi, ajuns mai tîrziu voievod transilvan, distins în luptele duse în Moldova, consemnat de documente comite de Brașov pentru anii 1344—1349, se trăgea din aristocrația militară de la curtea regală — *iobagiones regales*. Și alți membri ai acestei familii de magnați, cîștigînd merite mari în campaniile militare ale regelui Ludovic duse între 1345 și 1354, au avut la un moment dat influență preponderentă la curtea regală. Această mare nobilime feudală, înconjurată fiind de o serie de *familiares* sau *officiales* din rîndurile micii nobilimi, nurnită pentru obligațiile sale militare directe față de rege *milites*, a căutat să-și întărească pozițiile în detrimentul diferitelor pături țărănești. În felul acesta a fost considerabil întărit aparatul statului feudal³.

¹ 18 Octombrie 1344: „*Magister Andreas, Comes trium Generum Siculorum de Brasow et de Bistricia*“ (Documente privind istoria României, veac XIV, vol. IV, doc. nr. 270, p. 213). 1349, 7 decembrie: „*Magister Andreas comes Siculorum, Brasoviensis, Zathmariensis et Maramorosyensis*“. Zimmermann-Werner, U. B., op. cit., vol. II, p. 72.

² Joseph Teutsch, *Kurzgefasste Geschichte des Burzenlandes 1748*, în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*“, vol. IV, p. 98, 1345 martie 3: „*Einfall der Tataren aus der Csik und dem Szeklerland, welche alles verwüstet, die Schlösser zumal im Burzenland ausgenommen die Croner und Rosenauer Burg demolierten, die Leute fingen und geplündert. Dieser Einfall war so heftig, dass die meisten Schriften und Privilegien verloren gingen, welche der König Ludwig zumal den Kronern hat wieder geben müssen*“.

³ Erdélyi László, *Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései*, în „*Történeti Szemle*“, 1915, p. 32, 202, 234, 481; vezi și Akos v. Timon, *Ungarische Rechtsgeschichte*, Budapesta, 1904, p. 142/7, 213/18, 707/18.

Cea mai importantă funcție a comitelui regal al Brașovului era cea de comandant al oastei regale și al castelelor regale existente la Brașov, Feldicara, Codlea, Prejmer, Hălchiu și mai târziu la Bran și Piatra Craiului. În calitate de comandant al garnizoanelor cetăților regale și în cea de administrator suprem al vastului domeniu regal, comitele avea posibilitatea să dispună în mare măsură de locuitorii satelor acestui teritoriu¹.

Comitele Brașovului îndeplinea în numele regelui funcția de judecător regal, fiind instanța de apel în pricinile mai mici, însă prima și ultima instanță în cazurile numite *publica criminalia*. Din această atribuție îi reveneau comitelui — sau reprezentantului său — venituri considerabile, în urma taxelor de judecată (birșaghii) și a amenzilor pe care le încasa².

Încasarea censului direct pe care trebuia să-l achite orașul și comunele libere ale districtului în fiecare an vistieriei regale — așa-zisa dare de Sfântul Martin, de 150 mărci de argint — era un privilegiu al comitelui. Această operație se făcea însă în colaborare cu organele reprezentative ale orașului și ale comunelor libere. Delegaților comitelui regal, deci vicecomiților, castelanilor și oamenilor lor, le revenea dreptul la încasarea taxei vamale — tricesimale³ — de la toate mărfurile care treceau în Țara Românească, în special prin stațiunea vamală de pe lângă Bran. Castelanii și vicegerenții, în calitate de reprezentanți ai comitelui, mai aveau dreptul la așa-zisele *regalii minore*, de ex. la veniturile morilor existente în Țara Bîrsei și la monopolul desfacerii și vînzării sării, ce se făcea în Țara Bîrsei la târgul Feldioara⁴ și la Bod.

Comitele Brașovului, fiind în primul rînd comitele secuilor, nu a avut obiceiul să stea prea mult timp pe teritoriul comitatului. De aceea, el își exercita în cele mai multe cazuri funcția, legată de însemnate venituri, cu ajutorul reprezentanților săi, deci delegînd pe vicecomiții indicați de documente de mai multe ori, odată cu numele comiților. Ei își exercitau în același timp efectiv funcția de castelani ai cetăților existente în comitatul Brașovului.

Primul amintit de documente în seria acestor vicecomiți, care a exercitat în numele comitelui secuilor sau al voievodului transilvan atribuțiile comitelui Brașovului, a fost Petru, fiul lui Dominic de Juc, indicat în această funcție în 9 iulie 1355⁵. Cu el se inaugurează o situație care a durat pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea.

După familia magnaților Latczkfi, familia Leukus (Lökös) ajunsese, pe la anul 1350, la curtea regelui Ludovic la o influență preponderentă.

¹ G. E. Müller, *Die Grafen des Kronstädter Distriktes bezw. des Kronstädter Provinzialverbandes*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde N. F.*, vol. 42, Sibiu 1925, p. 308—380, indică între atribuțiile comitelui regal pe cea de protecție a locuitorilor comitatului: față de incursiunile venite dinafară, precum și pe cea de supremație militară (*Kriegshoheit*), avînd dreptul să pună garnizoare în toate cetățile regale. p. 357—358.

² *Ibidem*, p. 336—357.

³ *Ibidem*, p. 360—361.

⁴ *Ibidem*, p. 363—365.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*. vol. II, p. 87.

În vreme ce Nicolae Lökös a fost voievod transilvan, vărul său Lökös de Raholț ajunsese, între anii 1353—1360, postelnic al curții regale, ocupînd în același timp și funcția de comite al secuilor, al Bistriței, al Brașovului, al comitatelor Ugocia și Maramureș. Această situație l-a pus în imposibilitate să-și îndeplinească efectiv funcția de comite de Brașov și să reprezinte cu tărie poziția comitatului, contestată de reprezentanții orașului Brașov¹.

Încetînd, după anul 1345, pentru sud-estul Transilvaniei primejdia atacurilor și incursiunilor tătărești, politica dusă de regele Ludovic I a fost din ce în ce mai mult influențată de tendința de a respecta și de a promova interesele orașelor Sibiu și Brașov. Creșterea producției de măr-furi care s-au executat în atelierele meșterilor breslași, de calitate superioară în comparație cu altele, deschidea o dezvoltare promițătoare schim-bului economic cu Țara Românească. Regele, interesat în mare măsură în dezvoltarea orașelor, prin care îi reveneau venituri importante, le pro-mova prin acordarea de privilegii însemnate, date de multe ori în detrimentul intereselor și a puterii comitelui regal.

Astfel, Ludovic I acordă Brașovului în anul 1353² cunoscutul pri-villegiu, numit, pentru importanța ce o avea pentru dezvoltarea orașului, „Ludoviceum”, privilegiu de mai multe ori reconfirmat de el și de urmașii săi. Prin acest document i s-a recunoscut Brașovului dreptul la o conducere autonomă, exercitată prin dregătorii săi, aleși din rîndurile cetățenilor. Comitelui regal, în calitate de reprezentant al regelui, i-a rămas numai atribuția de control și de supraveghere³. În acest document sînt specificate pentru prima dată denumirile organelor autonome ale orașului, care au existat desigur și înainte, anume funcția de *villicus*, comite teritorial (*comes terrestris*), numit mai tîrziu *judex* (județ), prima dată amintit în anul 1368. Acești funcționari au fost aleși din rîndurile cetățenilor speci-ficați ca *cives et hospites*. Organele reprezentative ale orașului au obținut prin acest privilegiu dreptul să colaboreze la judecata comitelui regal. Judelui sau comitelui teritorial i s-a recunoscut dreptul la a patra parte din taxele de judecată, în timp ce prolocutorilor, reprezentanți ai comunelor în cauză, le revenea a cincea parte din acele taxe, rămîinînd, bineînțeles, comitelui regal sau vicecomitelui, 55% din acele venituri⁴.

Pentru a întări poziția clasei feudale din comitatul Brașovului, regele Ludovic I făcu mai multe acte de danie, conferind noi moșii și sate din vastul domeniu regal unor familii nobiliare. Seria acestor acte de danie o inaugură, în anul 1361, cînd a fost înzestrat nobilul Tal sau Teel din Prejmer, fiul lui Petru, nepotul lui Detricus, cu posesiunea satelor Lel-

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 150, 9 iulie 1355: *Magister Lenkus, comes Siculorum et de Brassou, necnon Petro filio vicecomitii dicti comitatus de Brassou*.

² Hurmuzaki-Densusianu, I, 2, nr. 30: *Urkundenbuch*, II, p. 93—95. „Ludoviceum”-ul poartă data de 28 martie 1353.

³ Despre competența judecătorească a comitelui secuiesc în calitate de comite regal al Brașovului în cazuri de diferende între comunele districtului, vezi G. E. Müller, *Stühle und Distrikte* etc., Sibiu, 1941, p. 10—11.

⁴ Prolocutorii trebuie deosebiți de asesorii judecătorești (*Beirichter*); la procese aveau dreptul numai țîrgurile libere, ca Rîșnovul, Codlea, Feldioara și Prejmerul.

falva și Mykfalva (două sate dispărute între Prejmer, Hărman, Săcele și Budila), situate, cum o precizează actul de danie, în comitatul Brașov¹. Este o concludentă dovadă că vechiul comitat a inclus în teritoriul său și aceste părți.

În anul 1362, clericul Nicolae, decanul capîtlului bîrsan, și fratele său Rudolf din familia Zombor sînt confirmați ca posesorii nobiliari ai satului Cristian, avînd acolo dreptul la moară. Această comună trecînd însă curînd, sub noua denumire de *Nova Civitas* (Neustadt), între comunele libere, familia Zombor pare că a fost despăgubită — după cum rezultă dintr-o nouă conferire din anul 1373 — cu alte posesiuni situate pe teritoriul domeniului regal și anume cu unele părți ale satelor săcelene².

În anul 1366, nobilului bîrsan Petru de Ghimbav, fiul lui Mihai, îi este confirmată posesiunea Satului Nou³, situat pe teritoriul domeniului regal din comitatul Brașovului.

În condițiile expansiunii statului maghiar spre părțile situate în estul și sudul Carpaților, regele trebuia să confere și să distingă cu asemenea danii pe unii reprezentanți ai aristocrației sale militare (*iobagiones regales*) și ai nobilimii militare de rînd (*miles*) care și-au cîștigat merite în decursul acestor expediții. Astfel, în anul 1366, regele conferi comitelui Ztanislaus din comitatul Maramureș, satele Cernatu, Baci, Turcheș și Satulung, situate între rîurile Timiș și Tîrlung⁴. Un an mai tîrziu, comitele Iacob de Drag, înrudit cu cel dintîi, numit „de Brașov”, un descendent al renumitei familii Drag (Dragoș, Drágffy), fu înzestrat cu posesiunea satelor Budila, Zizin, Domukusháza și Puchna (cele două din urmă azi dispărute), apoi cu satele Bran, Tohan și Zărnești⁵. Din titlul său „de Brașov” rezultă că acest Iacob de Drag a posedat încă înaintea acestei danii și alte moșii în apropierea Brașovului. El a ajuns în stăpînirea acestor posesiuni în urma înrudirii sale cu familia Zombor, familie feudală ce a posedat încă pe timpul domniei regelui Carol Robert întinse moșii în Țara Birsei. Comitele Iacob de Drag și fratele său Nicolae au deținut pe acea vreme întinse domenii și în alte părți ale Transilvaniei (în comitatele Cluj și Turda și în Maramureș); nu credem că ar fi domiciliat, de fapt, în unele sate din comitatul Brașovului, aducînd acolo pe *familiarii* maramureșeni. Aceasta rezultă din actul de înțelegere întocmit la 12 mai 1370 la Soimoșul român, cu ocazia adunării nobililor care se întruniseră sub conducerea palatinului Ladislau de Opehn (Opa) pentru a lua o hotărîre împotriva hoților și altor răufăcători din comitatul

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 130, nr. 784. Se conferă lui Tyl, fiul lui Detricus de Prejmer, satele Lelfalva și Mykfalva din comitatul Brașov, după ce luase sfîrșit, un an mai înainte (18 februarie 1360), diferendul între cel dintîi cu Nicolae de Budila. *Ibidem*, vol. II, nr. 763, p. 175.

² *Ibidem*, nr. 792, p. 148.

³ *Ibidem*, nr. 873, p. 272.

⁴ Publicat în E. v. Trauschenfelds, *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums*, Brașov, 1871, anexa E. ediția a 2-a, 1882, anexa 3, Regest Z. W. II, nr. 850, p. 212—13.

⁵ Zimmermann-Werner, *op. cit.*, vol. II, nr. 884, p. 279—80.

Caraș. Intre nobilii (*iobagiones regales*) și cnejii români care sînt menționați în acest document ca participanți la adunare apar și doi feudali români maramureșeni, anume Stoica și fiul său Voicu, cu indicația că ei sînt domiciliați în satul Bran (*commorantes*). Ei au fost instalați în aceste sate desigur ca *familiari* ai compatriotului lor maramureșan, anume ai comitelui Iacob de Drag, *dictus de Brașov*¹.

Regele Ludovic interveni în anul 1373 și în interesul lui Nicolae de Zombor, ajuns între timp episcop de Cenad, și al fiului răposatului său frate Rudolf, Matei, cărora le confirmă dreptul lor de moștenire asupra unor părți (sesii) din satele Budila, Dominikusfalva, Lylendorf și Mikefalva (cele din urmă donate fiind în 1361 lui Teel din Prejmer), apoi Zizin, Zărnești și Tohan, posesiuni pe care și le-ar fi însușit fără drept comitele Iacob Drag de Brașov². Se pare, deci, că posesiunea veche Cristian, trecînd sub noua denumire a satului *Nova Civitas* în rîndurile comunelor libere, familia Zombor a fost despăgubită, după cum rezultă din această conferire, prin donarea altor posesiuni situate pe domeniul regal, primind în satele săcelene unele sesii. Dacă numai la șase ani după ce i-au fost conferite posesiunile acestui magnat cu influență, regele se lasă îndemnat să confere unei alte familii o parte din moșii, poate fi vorba numai de recunoașterea unor drepturi mai vechi, invocate printr-o reclamație căreia i s-a dat urmare. Este, deci, sigur că răposatul Ladislau de Brașov și urmașii săi Nicolae, Rudolf și Matei se trag din vechea familie Zombor, dintre membrii căreia au fost numiți primii comiți ai comitatului Brașovului.

Prin conferirea acestor sate sau a unor părți din ele unor mari familii, străine acestor locuri, populația existentă nu a încetat să aparțină mai departe autorităților militare și jurisdicției comitelui regal, reprezentat de vicecomitele sau de castelanii săi. Din această cauză, locuitorii acestor sate nu au putut fi supuși la o stare de dependență completă, în rînd cu *inquilini* și *colonii* de pe moșiile nobiliare, și au putut păstra unele din vechile lor libertăți.

Expediția regelui Ludovic I din anul 1368 împotriva domnului Vlaicu, cu scopul de a supune Țara Românească, a pornit din comitatul Brașovului, participînd la ea, desigur, numeroși plăieși și *castrenses* din cetățile regale apropiate. Oastea pornind din Țara Bîrsei, a luat drumul Teleajenului, prin punctul Cheia și s-a îndreptat spre valea Dimboviței superioare, unde suferi o grea înfrîngere³.

Ca urmare a înfrîngerii, punctul de graniță și de vamă din pasul Bran, care se găsea pînă atunci în apropierea Rucărului, a trebuit să fie mutat mai spre nord, către o poziție strategică mai favorabilă, în apropierea locului unde se afla castelul⁴.

¹ Hurmuzaki-Densusianu, vol. I, 2, p. 164, și Lukinik-Gálldi. *op. cit.*, p. 227.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1010, p. 407.

³ Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis de Hongrie en Valachie*, „Revue historique de sud-est européen”, 1937, p. 147.

⁴ G. Treiber. *Die Törzburg*. în „Die Burgen des Burzenlandes”, Brașov, 1929, p. 189.

V. Descompunerea comitatului Brașovului în condițiile dezvoltării economice a orașului Brașov

Primejdia otomană, devenită mai iminentă în urma supunerii unor părți ale Bulgariei de către sultanul Murad, îl determină pe Ludovic I să întreprindă în primăvara anului 1377 o nouă expediție în Peninsula Balcanică, de data aceasta cu forțe mai însemnate. Ludovic, întorcându-se din această expediție prin Transilvania, consideră drept o necesitate de mare urgență să întărească punctele principale de intrare către Țara Românească. În seria acestor măsuri trebuie încadrată și ridicarea anterioară a cetății Tâlmaciului, în anul 1370, după incursiunea făcută de domnul Țării Românești în aceste părți în anul 1370, cetate care stăpînea defileul Oltului, precum și a celei de lângă Orșova, situată pe drumul Banatului. Cu ocazia acestor măsuri, Ludovic I emite, la 15 noiembrie 1377, din localitatea Zolen (Slovacia) documentul cel mai însemnat, atît pentru viitorul comitatului regal, cît și pentru orașul și districtul Brașov. Regele, dorind să-și întărească granițele țării în aceste părți, acceptă oferta făcută de locuitorii Brașovului de a ridica — pe cheltuiala lor, cu oamenii și cu materialul lor — în pasul Bran un castel nou. Ludovic acordă în schimb orașului privilegii noi, pecetluind prin ele autonomia Brașovului și rolul lui de conducere asupra celor 13 comune libere din podișul Țării Bîrsei¹.

În urma acestui privilegiu, comitele regal — sau reprezentantul lui — avea dreptul să fie găzduit în oraș și să primească în fiecare an, drept dar de onoare, un cal în valoare de 20 florini. Rezultă de aici că acesta avea obiceiul să vină o dată pe an la Brașov, ținînd ziua de judecată în calitate de jude regal. În legătură cu obținerea dreptului de conducere asupra celor 13 comune, documentul are, de asemenea, o importanță deosebită. Prin el, regele acordă comunelor Codlea, Feldioara, Măieruș, Ghimbav, Rotbav, Rîșnov, Prejmer, Cristian, Vulcan, Hălchiu, Sf. Petru, Bod și Hărman toate terenurile folosite în comun, situate între ele și în jurul lor, adică pădurile, poienile, fînețele, pășunile și apele. S-a creat astfel o legătură teritorială între aceste comune, deci un teritoriu nou, în care populația liberă a fost înzestrată cu un fel de autonomie administrativă, controlată și condusă de orașul Brașov, separată de restul comitatului regal. Acest teritoriu ce se găsea sub conducerea orașului se numea „district” sau „provincia”.

Unitatea administrativă și teritorială a comunelor libere din Țara Bîrsei nu a existat de la începutul colonizărilor germane, cum au susținut istoricii sași de pînă acum. Pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea și chiar în prima jumătate a secolului al XV-lea, mai multe documente indică numele unor feudali care au posedat și care au exercitat în unele din aceste comune „libere” drepturi nobiliare (dreptul la decimă, la moară, sesii

¹ Hurmuzachi, I, a, nr. 190, p. 242 și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1085, p. 470—481.

nobiliare), purtînd, după obiceiul feudal, titlul de *comes* după numele unora din acele comune, ca : comes de Ghimbav, Bod, Codlea etc.¹.

Unitatea administrativă a acestor comune s-a format deci treptat, într-un proces mai îndelungat, paralel cu obținerea privilegiilor Brașovului, acordate de regii angevini și mai ales de urmașul lor, Sigismund de Luxemburg, interesați în dezvoltarea și promovarea acestui oraș important.

Din această situație, istoricul Georg E. Müller² și după el E. Lukinich³ au tras concluzia greșită că teritoriul comitatului regal al Brașovului s-ar fi mărginit numai la orașul și la cele 13 comune ale districtului brașovean, afirmînd că ar fi existat numai un comitat regal al orașului și al districtului, unde comitele și-ar fi exercitat exclusiv atribuțiile sale speciale (*Grafenrechte*). După ei, teritoriul domeniului regal înconjurător din sud-estul, sud-vestul, vestul și nordul Țării Bîrsei (vezi harta anexată) nu ar fi fost inclus în comitatul Brașovului. Aceasta, aparținînd comitatului Alba, ar fi format numai un castellanat (*várispánság — Burggrafschaft*), compus din comunele nelibere. Acești istorici trec cu vederea că comitatul regal al Brașovului a existat mult înainte de a se fi format districtul brașovean cu privilegiile sale și faptul că în multe documente comunele nelibere din Țara Bîrsei sînt indicate ca fiind situate în comitatul Brașov (de ex., Teliu și Budila)⁴. De altfel, întreaga istorie a Ungariei și Transilvaniei cunoaște numai cazuri în care din unele castellanate regale s-au format cu timpul comitate regale, dar nicidecum că un comitat regal existent s-ar fi transformat într-un castellanat simplu⁵.

Comitele regal al Brașovului fiind atît administratorul acestor domenii regale, cît și comandantul garnizoanelor cetăților ce se găseau, atît în district (Feldioara, Brașov, Codlea, Prejmer, Rîșnov), cît și pe teritoriul domeniilor regale (Bran, Piatra Craiului, Hălchiu), puterea militară și jurisdicția sa s-au extins asupra ambelor teritorii, care la început, formau o unitate.

Privilegiile date de regii angevini și de urmașii lor locuitorilor districtului erau de natură să slăbească și mai mult unitatea comitatului și să reducă considerabil puterea comitelui. Drept consecință, comitele regal sau reprezentantul său și-au exercitat de atunci puterea asupra a trei feluri de teritorii cu situații juridice deosebite :

- a) asupra domeniului regal rămas,
- b) asupra satelor din domeniul regal date în posesiunea altora, unde populația existentă ajunsese mai repede într-o stare de dependență crescîndă,
- c) asupra părții centrale, cu o populație liberă, numită „provincia” sau „districtul” brașovean, în fruntea căruia se situa Brașovul.

¹ În anul 1366 apare Petru de Ghimbav ca posesorul Satului Nou. Hurmuzaki, 1, 2, nr. 92, p. 133. Comitele Iacob de Bod posedă moara din acel sat. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 316, p. 918, doc. cit. Iacob de Drag, „dictus de Brașov” obține zeciuiala comunei Cristian din districtul brașovean.

² G. E. Müller, *op. cit.*, p. 307.

³ E. Lukinich, *op. cit.*, p. 41.

⁴ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 763, p. 175.

⁵ Pesthy Frigyes, *A magyarországi várispánságok története különösen a XIII-ik században*, Budapesta, 1895.

Concomitent cu ridicarea castelului Bran (menționat în documente și Therch, Töröz, Turcs, Turcz, Trurcsfeste), sediul comitatului se mută în acest castel. Regele Ludovic întărește noua cetate prin instalarea unei garnizoane puternice, formată din arcași englezi, ostași instruiți, renumiți în decursul războiului de o sută de ani¹.

În 1378, regele Ludovic I numește pe feudalul Ioan de Scharfenock comite de Brașov și totodată castelan al cetăților Bran și Tâlmăciu, ambele situate la granița de sud a Transilvaniei². Din această numire rezultă că regele a încercat să despartă funcția de comite de Brașov de cea a comitelui secuilor, la granița de sud-est nemaifiind necesară o organizare militară unică³. Regele încercă totodată să transforme sistemul militar de apărare existent în aceste părți, încredințat voievodului transilvan în calitate de comite de Alba, printr-o nouă organizare mai direct legată de puterea regală. Boala îndelungată și moartea regelui zădărnicesc realizarea acestor planuri⁴.

Pe timpul domniei regelui Sigismund (1387—1437), privilegiile noi conferite Brașovului au mărit și mai mult poziția și prestigiul orașului în detrimentul puterii comitelui regal, funcție exercitată de comitele secuilor. Situația privilegiată a Brașovului, la sfârșitul secolului al XIV-lea, era expresia și rezultatul importanței economice și militare pe care o prezenta acest oraș pentru regele Sigismund, în ansamblul ambițioaselor sale planuri politice și în acel al acțiunilor sale militare îndrăznețe și aventuriste îndreptate împotriva puterii otomane. Orașul, locuit fiind de un număr însemnat de cetățeni necatolici, în primul rând români, apoi bulgari, armeni, greci — pare că a fost, încă de pe atunci, cel mai important centru comercial și meșteșugăresc pentru toate țările învecinate⁵. Sigismund, având nevoie de sprijinul material al orașului pentru a putea realiza planurile sale ambițioase, era dispus să obțină ajutorul pîrgarilor orașului — unde ședea de multe ori luni întregi — prin acordarea de privilegii noi, date chiar în detrimentul altora⁶.

Procesul de destrămare a domeniului regal și cel de slăbire a puterii comitelui regal au stat în directă legătură cu aceste planuri. O expresie a noii situații a fost faptul că, din timpul domniei regelui Sigismund, comiții secuilor nu mai purtau în mod regulat titlul de comite de Brașov⁷.

¹ Istoria României, vol. II, 1962, p. 278, citează pentru această relatare pe Thuróczi, *Chronica Hungarorum*, partea a III-a, cap. 38. *Scriptores Rerum Hungariae*, ed. Schwandtner, I, p. 248.

² Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, p. 497.

³ Ion Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 50.

⁴ G. E. Müller, *op. cit.*, p. 371.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1445, p. 246—247: Papa Bonifaciu al IX-lea emite în 15.XII.1399 un act de indulgență pentru convertirea numeroșilor necatolici care locuiesc în Brașov.

⁶ Roth K., *A magyar királyok hadjáratai*, Budapesta, 1914.

⁷ Ultimii comiți secuși amintiți de documente, care au mai purtat titlul de comite de Brașov în timpul domniei regelui Sigismund, sînt: a) Ștefan de Kanizsa, amintit la 13.III.1395 (*Urkundenbuch*, vol. II, p. 142); b) Petru de Perény, Ioan de Maróth, la 12.1.1398 (*ibidem*, p. 212); c) Mihail de Nádas, la 4.V.1408 (*ibidem*, p. 462).

indicînd numai unde era necesar acest lucru și urmărind mai departe veniturile și privilegiile ce le reveneau din acea funcție. În primăvara anului 1395, cu ocazia primei șederi îndelungate a regelui la Brașov și în Țara Bîrsei, castelul Bran trecu pentru mai mult de 20 de ani în posesia domnului Țării Românești¹.

Alianța încheiată cu Mircea cel Bătrîn, cît și dăruirea castelului, erau o recunoaștere din partea lui Sigismund a importanței militare și politice ce reprezenta pentru dînsul acest aliat, certat cu sultanul și scos pentru moment din domnie. Pentru domnul român, posesiunea castelului Bran avea o importanță strategică deosebită și prin faptul că-i asigura o legătură directă cu posesiunile sale din districtul Făgărașului².

În acest an, (1395), regele conferi satele Zărnești și Tohan, situate pe teritoriul domeniului Bran — așa fiind numit, de atunci, întregul domeniu regal din Țara Bîrsei, după numele castelului considerat *caput bonorum* — unei familii de patricieni brașoveni ajunși nobili³. Trei ani mai tîrziu, dania regală făcută acestei familii a fost întărită printr-o nouă conferire⁴. Pentru posesiunea ambelor sate românești, beneficiarii au fost obligați să despăgubească, printr-o contribuție anuală fixă, pe castelanul din Bran. Este vorba de parohul brașovean Toma Sander (Sander) și de frații săi Iacob, Cristian și Ioan, care au fost fiii lui Matia de Sancta Agatha, cărora li s-a conferit o treime din aceste sate. O altă treime a revenit lui Antoniu Sander de Sancta Agatha (Agnita), fiul lui Mihai, în timp ce lui Nicolae, fiul lui Herbord, comite de Codlea, i s-a recunoscut dreptul la ultima treime. Acești nobili s-au folosit de dubla lor calitate de pîrgari brașoveni și totodată de posesori feudali ai unor sate din domeniul regal pentru a îngrădi, în favoarea orașului, și mai mult puterea comitelui regal, deținută de castelanul cetății Bran, unde se mută sediul administrativ al comitatului. Unii dintre membrii familiei amintite au fost, la un moment dat, dispuși să cedeze drepturile lor asupra unora din aceste sate în favoarea noii biserici parohiale din Brașov, Biserica Neagră de astăzi, clădire ce se ridică în acel timp din inițiativa amintitului paroh Tomas Sander⁵. A fost nevoie de intervenții repetate ale conducătorilor orașului pe lângă regele Sigismund, care se afla departe de Transilvania, pentru a obține pentru această cedare autorizația regală și să se stabilească, pe calea unui proces îndelungat, suma despăgubirii.

Procesul de fărîmîtare a domeniului regal din Țara Bîrsei a continuat și la începutul secolului al XV-lea. În anul 1404, satele Satul Nou și Comloș (sat dispărut, situat în apropiere de Hălchiu) au ajuns, prin donație, în posesiunea a doi patricieni brașoveni ajunși nobili, anume în

¹ Hurmuzaki I., a, nr. 302, p. 357, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1351, p. 139—140.

² I. Clinciu, *Cum a ajuns Mircea în stăpînirea Branului*, București, 1939, p. 23.

³ Hurmuzaki I., a, nr. 308, p. 368—369, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1351, p. 139—140.

⁴ *Ibidem*, nr. 331, p. 398, și Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1659, p. 540—541.

⁵ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1714, p. 569.

cea a lui Antoniu Sander, care renunțase la drepturile sale asupra satelor Tohan și Zărnești, și în cea a judeului Ioan de Seidenschwanz¹.

Datorită prestigiului său, orașului i s-a conferit un număr de donații, în urma cărora i-a crescut considerabil autoritatea față de castelanii din Bran, care exercitau efectiv atribuțiile comitelui regal în numele comitelui secuilor. În vreme ce castelul se afla în posesiunea voievodului Țării Românești, castelanii își aveau sediul în celelalte cetăți regale din comitat.

Semnificativ pentru noua situație creată prin aceste danii ale regelui Sigismund este faptul că, din anul 1395, la procesele purtate în Brașov nu mai este obligatoriu apelul la instanța de judecată a comitelui secuiesc². Orașul pare a fi ajuns în posesiunea dreptului să judece și ca instanță de apel în toate procesele locuitorilor orașului și districtului. Acestei situații i s-a dat o confirmare legală în anul 1412, prin privilegiul acordat de voievodul transilvan Stibor³.

Importanța multiplă ce o avea Brașovul pentru regele Sigismund l-a determinat pe acesta să sprijine, încă cu ocazia primei sale vizite din anul 1395, urmată de altele în anii 1397, 1398, 1419 și 1427, lucrările de fortificare a orașului, obligînd pe locuitorii satelor din jurul orașului să contribuie prin prestații efective la aceste lucrări. Ingrijorat fiind de incursiunile turcești, devenite iminente după moartea lui Mircea cel Bătrîn — în anul 1421, Țara Birsei a fost încercată din nou de o astfel de invazie dezastruoasă de mari proporții⁴ — Sigismund ia administrația și comanda castelului Bran din mîinile urmașilor slabi ai lui Mircea, trecîndu-le sub administrația militară a voievodului transilvan⁵. Cedînd, în sfîrșit, stăruințelor repetate ale voievodului transilvan, regele lăsă nevătămate privilegiile și drepturile ce le aveau comiții secuilor asupra domeniului Bran și asupra veniturilor ce li se cuveneau în calitate de comiți ai Brașovului. Ei păstrau și mai departe dreptul de a instala pe castelanii din cetatea

¹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. III, nr. 1520, p. 333.

² G. E. Müller, *op. cit.*, p. 338—351. Autorul se ocupă în mod detaliat de atribuțiile judecătorești pe care comitele secuiesc le-a avut în orașul și districtul Brașov. Ele au fost mult îngrădite prin introducerea treptată a normelor regulamentului orășenesc de la Buda, redactat și codificat în anul 1413. Competența comitelui nu s-a extins de la început asupra domeniilor legate de promovarea produselor meșteșugărești (dreptul de depozit, tîrg, judecată la folosirea măsurătorilor false). Ele au fost mult îngrădite prin lărgirea dreptului de judecată a comitelui teritorial (*judex terrestris*) sau a judeului, funcționarul cel mai înalt ales din rîndurile cetățenilor, obținut în urma privilegiilor acordate orașului în anii 1412 și 1428 de regele Sigismund. Müller prezintă aceste privilegii în mod static și izolat, nu în cadrul unui proces istoric legat de dezvoltarea economică a orașului.

³ Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1642, p. 544—545 și nr. 1864, p. 102—103 din 7 iunie 1419. Vezi și B. P. Hașdeu, *Castelul în posesiunea Basarabilor*, în „Columna lui Traian”. Hurmuzaki, *Documente*, XV, nr. 11, p. 10.

⁴ Gustav Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts* („Jahrbuch für Geschichte Osteuropas”, Leipzig, 1937, p. 399), contestă exactitatea datelor cronicii murate de la Biserica Neagră din Brașov, cu privire la distrugerea Brașovului și ducerea în captivitate a întregului senat.

⁵ Voievodul transilvan consideră toate cetățile regale drept situate pe teritoriul comitatului Alba, de ex. și Sebeșul. Vezi Teleki József, *A hunyadiak kora...* vol. X nr. 265, p. 99—102.

Bran, care încasau aici și în secolul al XV-lea taxele vamale care le reveneau¹.

În aceeași vreme, comandamentul cetăților regale din Țara Bîrsei, în primul rînd al cetății Bran, a trecut în mîinile voievodului transilvan, care era în același timp și comite de Alba. Este semnificativ pentru noua situație care s-a creat prin această măsură că, începînd cu al doilea deceniu al secolului al XV-lea, satele nelibere situate pe domeniul regal din Țara Bîrsei sînt indicate de documente ca fiind așezate pe teritoriul comitatului Alba, nemaifigurînd ca aparținătoare comitatului sau districtului Brașovului, cum apar în documentele anterioare. Această situație de drept echivocă și neclară — suprapunere de trei competențe (voievodul transilvan, comitele secuiesc, districtul autonom) — deschise calea pentru descompunerea totală a comitatului regal al Brașovului, proces lent, desfășurat în decursul secolului al XV-lea.

În acea vreme comitele secuilor lăsa exercitarea drepturilor sale cu totul pe seama vicecomiților, precum și a oamenilor (*familiarilor*) acestora. Deci, castelanilor din Bran — de obicei existau doi² — și familiarilor acestora le revenea dreptul să încaseze taxele vamale tricesimale pe teritoriul comitatului, pe care le percepeau pe seama vistieriei regale și să participe la celelalte regalii din Țara Bîrsei care li se cuveneau, conform tradiției (veniturile după mori, taxă de judecată, taxa de sare etc.). Pe tema acestor taxe și venituri s-au ivit adeseori controverse și certuri între castelanii cetății Bran și între conducerea orașului, care le-a contestat, în urma privilegiilor recent obținute, dreptul la cele mai multe din aceste regalii, de ex. la cel de moară, conferit în anul 1427 cu ocazia șederii regelui Sigismund la Brașov³. Din interpretarea diferită a acestor privilegii s-au creat situații neclare și fricțiuni permanente⁴.

Asemenea conflicte s-au ivit mai ales la încasarea tricesimei pe mărfurile ce ieșeau sau intrau din și în Țara Românească prin punctul vamal de lîngă Bran. Această situație s-a complicat și s-a încordat prin permanentele acte samavolnice comise de oamenii castelanilor din Bran împotriva negustorilor din Țara Românească și prin vătămarea drepturilor domnilor munteni.

Între 1418 și 1420, voievodul Mihai, urmașul lui Mircea cel Bătrîn, avea dreptul să încaseze vama la Rucăr, Dîmbovița și Bran. După pierderea castelului Bran, urmașii săi se plîng în repetate rînduri pîrgarilor din Brașov de fărădelegile și de prădăciunile nesfîrșite la care sînt supuși oamenii lor din partea pîrcălabilor de la Bran⁵. Aceste plîngerii adresate conducerii Brașovului, interesată în menținerea unor relații comerciale nestingerite între Transilvania și Țara Românească, denotă rolul consi-

¹ B. P. Hasden, *Castelul Törzburg în posesiunea Basarabilor*, „Columna lui Traian“, vol. VI, 1875, p. 154.

² Hurmuzaki, *Documente*, XV₁, nr. 11, p. 10.

³ *Ibidem*, XV₁, nr. 14, p. 18.

⁴ Orbán Balázs, *A Székelyföldi leirása*, vol. VI, Budapesta, 1873, p. 376.

⁵ Al. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Tepeș*.

derabil ce-l juca acest oraș în mijlocirea relațiilor politice între regatul Ungariei și domniile Țării Românești¹.

În anul 1428, regele Sigismund, confirmând vechile privilegii date orașului și districtului Brașov, le cuprinse într-un privilegiu nou, compus din opt puncte. Între altele, el acordă brașovenilor scutirea de plata tuturor taxelor vamale ce se încasau la punctul de vamă de lângă castelul Bran, în afară de tricesima, la care au rămas în vigoare vechile dispoziții. În conformitate cu ele, brașovenii trebuiau să achite aceste taxe asupra mărfurilor duse în Țara Românească, numai o dată, la ducere, nu și la înapoiere².

Ridicarea zidurilor în jurul cartierelor meșteșugărești ale orașului, situate la poalele Tîmpei, deosebite de cealaltă așezare mai veche — Brașovul vechi — situat între Dealul Cetății și dealul Sprengghi — a luat un ritm susținut din anul 1420, apoi în 1422³ și în 1427, cu ocazia ultimei vizite a regelui Sigismund. Suveranul, ajuns între timp rege roman și împărat romano-german încoronat, a petrecut timp de șase luni în Brașov, cîrmuind din acest loc periferic numeroasele sale țări și provincii, care se întindeau pînă la oceanul Atlantic.

După terminarea lucrărilor de fortificare a zidurilor sale, Brașovul a devenit, pe la sfîrșitul domniei regelui Sigismund de Luxemburg, cea mai puternică cetate din Țara Birsei, întrecînd și în această privință importanța castelului Bran.

După moartea regelui Sigismund, comitele secuiesc Mihail de Nadaș a încercat încă o dată, în anul 1438, să restabilească vechea putere militară și unitatea comitatului Brașovului asupra districtului și orașului, chemîndu-le să se pună — în fața primejdiei iminente a unei năvăliri turcești — sub comanda castelanilor din Bran. Conducerea Brașovului însă, dispunînd de o organizație militară autonomă — conferită de Ludovic I, și de Sigismund — nu era dispusă, bineînțeles, să renunțe la această situație avantajoasă⁴.

Sub amenințarea incursiunilor otomane în Transilvania, lăncu de Hunedoara, ajungînd în anul 1441 voievod al Transilvaniei și comite secuiesc și prin aceasta și comite de Brașov — el este de altfel ultimul care a purtat acest titlu — nu voia să-și periclitaze bunele sale relații existente, atît cu domnul Țării Românești Vlad Dracul, cît și cu Brașovul, de dragul castelanilor de la Bran, acoperind isprăvile lor. Actele ilegale comise de oamenii castelanilor de la Bran au luat la un moment dat proporții atît de mari, încît periclitau întreg traficul de mărfuri între Transilvania și

¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul*, vol. I, 1413—1508, București, 1905.

² Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 2051, p. 265—267.

³ În anul 1420, Sigismund ordonă fortificarea orașului, obligînd pe locuitorii comunelor districtului să-și dea concursul la această operă de mare însemnătate (vezi *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1885, p. 129). În anul 1422, Sigismund iertă Brașovului darea Sf. Martin pe timp de 10 ani cu scopul ca acest venit să fie folosit pentru refacerea zidurilor distruse de turci în anul precedent (1421). Vezi *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1910, p. 568, și G. E. Müller, *op. cit.*, p. 25.

⁴ Szabó Károly, *Szekely Oklevéltár*, vol. III, 1873, p. 186.

Țara Românească, necesitând astfel intervenția energică și repetată a voievodului Vlad Dracul pe lângă Iancu de Hunedoara, ca acesta să poruncească pîrcălabilor din Bran să nu mai supere pe supușii săi. Cu altă ocazie, domnul Țării Românești se adresează pîrgarilor Brașovului, invitîndu-i să pună capăt nedreptăților suferite de supușii săi la acest castel, amenințînd că se va depărta de alianța care îl leagă de Ungaria¹.

Este semnificativ pentru situația internă din Transilvania că Iancu abia după ce a ajuns guvernatorul Ungariei (1446) a fost în stare să pună capăt acestor acțiuni anarhice ce existau la granița de sud a Transilvaniei și care periclitau planurile sale militare și politice. Abia de atunci a avut posibilitatea să pună în funcția de castelan, în primul rînd, oameni devotați, care se distinseseră ca militari cu ocazia campaniilor sale împotriva turcilor. În felul acesta ajunse în anul 1447 nobilul român bănățean Nicolae de Bizere castelanul cetății Bran².

Politica dusă de Iancu de Hunedoara, în calitate de guvernator și căpitan suprem al Ungariei (1446—1452), față de orașul Brașov era determinată de interesele regatului maghiar. Avînd nevoie de resursele materiale, financiare și meșteșugărești pe care i le oferea Brașovul — considerat la un moment dat un fel de arsenal³ pentru oștile sale, sediul unei monetării⁴ autorizată de dînsul — guvernatorul era dispus la noi concesii, acordînd orașului drepturi și privilegii, chiar dacă ele lezau interesele castelanilor din Bran. Brașovenii, dîndu-și seamă de situația lor avantajoasă, au știut să stoarcă noi privilegii pe calea desăvîrșirii autonomiei lor teritoriale. Astfel, în anul 1453, Iancu confirmă parohiei brașovene posesiunea satelor Zărnești și Tohan⁵, după ce scutise pe negustorii din orașul și districtul Brașovului de la plata tricesimei, a taxei vamale ce o încasau castelanii din Bran⁶. Între anii 1454 și 1455, brașovenii au știut să tragă foloase considerabile din conflictul ce izbucnise între Iancu și clica oligarhică ce înconjură pe regele minor Ladislau al V-lea (Posthumus), în urma căruia cel dintîi demisionase din funcția de guvernator. Sfatul orașului reușind să întreprindă în legături intime cu anturajul tînărului suveran, mai ales cu atotputernicul său unchi, contele Ulrich de Cilli, prin parohul orașenesc magistrul Ioan Reudel⁷, delegat oficial la Viena ca să-și termine studiile universitare, a știut să tragă importante foloase din această situație. Iancu de Hunedoara, aflînd de aceste legături, s-a văzut constrîns să acorde orașului noi concesii, pentru a evita trecerea în tabăra adversarilor săi

¹ I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*, București, 1901, nr. 54—56, p. 78—80.

² *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 104.

³ Hurmuzaki, XV₁, nr. 43, p. 27. La 16 octombrie 1441, Iancu de Hunedoara și Nicolae de Ujlak, voievozi transilvăni, îngăduie brașovenilor să bată monede, cu toată reclamația făcută de voievodul muntean Vlad Dracul.

⁴ *Ibidem*, nr. 46, p. 29 și nr. 51, p. 31.

⁵ *Ibidem*, nr. 49, p. 40—41.

⁶ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 139 și nr. 123. Regest: Hurmuzaki, XV₁, p. 40—41.

⁷ G. W. Seraphin, *Das Taufbecken der Kronstädter evangelischen Stadtpfarrkirche und sein Stifter Stadtpfarrer Magister Johannes Reudel*. „Archiv...“ Sibiu, 1907, p. 163—189.

înverșunați. Cedînd presiunii brașovenilor, fostul guvernator autoriză orașul să dărîme cetatea regală de pe muntele Timpa, ce se înălța deasupra Brașovului, simbolizînd puterea comitelui regal, sub pretextul oficial ca nu cumva să cadă vreodată în mîna sultanului, devenind un mare pericol pentru oraș¹.

Prin înlăturarea acestei cetăți importante, rolul Brașovului ca oraș a crescut considerabil, ajungînd unul din cele mai bine întărite locuri ale Transilvaniei.

Procesul de fărîmîțare a domeniului regal din Țara Birsei, numit și domeniul Bran, a continuat și în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Au fost atinse de acest proces, în timpul acela, în primul rînd satele săcelene, apoi și Apața și Satul Nou. Donațiile cuprindeau însă mai puțin sate întregi, și mai mult părți ale lor, împărțite în sesii. Ele s-au conferit mai multor familii nobiliare din apropiere, de ex. familiei Sander și descendenților acesteia (Toșa și Santor), apoi nobililor Forro din Beîni², Nemeș și Beldi din Budîla și Teliu, precum și magnatului Gereb de Vingart, înrudit cu familia Sander și cu Huniazii. În actele de donație făcute asupra părților din acele sate săcelene se menționează uneori că locuitorii erau de două categorii sociale bine distincte: *incolae* (locuitori liberi) și *inquilini* (populație dependentă)³.

Prioritatea elementului românesc din cele mai multe comune săcelene și colonizarea mai recentă a populației maghiare, cunoscută sub numele de „ciangăi”, nu rezultă numai din donumirea de *septem villae Walachicales* sau *Bleschdörfer*, sub care apar în documente și în registrele de socoteli ale orașului Brașov, păstrate începînd cu anul 1503⁴. Aceasta o indică și actul emis în anul 1456 de regele Ladislau al V-lea, în care se ordonă comitelui secuilor și castelanilor din Bran să respecte dreptul parohiei Sfîntului Mihai (Cernatu) la zeciuiala ce au încasat-o pe nedrept castelanii pe seama lor⁵. În acest document se precizează totodată că

¹ Hurmuzaki, XVI, nr. 189, p. 630 (originalul în *Arhivele Statului Brașov*. Fondul Privilegiu, nr. 142).

² Szabó K., *Székely oklevéltár*, vol. I, 1872, nr. 154, p. 184—186.

³ Széli József, *A barcasági magyarok története* scrisă în 1767 de preotul din Săcele, publicată în 1862 în „*Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*”, p. 41—142. — Vezsi și Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 89. Din relațiile lor rezultă că și populația maghiară din Țara Birsei a fost înglobată în sistemul plăieșiei, ridicînd două întărituri în apropierea satelor locuite de ea (Crizbav și Apața). Satele săcelene, considerate în totalitatea lor drept bunuri fiscale, au fost date în posesiunea altora sub următoarea formulă: „*In possessione non integra nec non tributo, ibidem exigi solito*”. De aceea, și jurisdicția castelanilor a rămas neatînsă și în urma acestor danii afit în satele săcelene, cit și în satele Crizbav, Apața, Budîla, Mărouș și Teliu („*jurisdictione nostrae regiae pertinentes*”). Publicat de Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, vol. I, 1872, nr. 154, p. 184—186.

⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, Brașov, 1886. *Stadtrechnungen*. p. 277, vol. II, Brașov, 1889, p. 715. „*Bleschdörfer*”, *die ehemals unterthänigen Ortschaften der Stadt Kronstadt, die Siebendörfer genannt* [sate românești se numesc fostele sate dependente ale orașului Brașov numite cele șapte sate (Săcele)].

⁵ *Archiva Bisericii Negre*, IV. E, 26, actul din 6 mai 1456, publicat de Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, II, 1873, p. 246. „*Quod licet alias villas Zentmihali (Cernatu), Nagyfalu (Satulung), Turchester (Tirlungeni) et Bachfalu (Baciu) quidam Valachi schismatici inhabitassent, tamen postea eidem Valachis ipsae villae ad manus christianorum devenissent*”

satele Satulung, Turcheș și Baciú au fost locuite întâi de românii „schismatici“, ajungînd în mîinile creștinilor (deci ale catolicilor) numai după ce fuseseră alungați cei dintîi. Independent de constatările acestui document, istoricul Georg E. Müller, din considerațiuni izvorite din dreptul bisericesc, ajunge la aceleași concluzii. Comparînd felul diferit cum a fost împărțită cota zeciuiei bisericești în satele Apața, Crizbav și Satul Nou de o parte — unde la începutul secolului al XV-lea (1403) exista o populație catolică, în cea mai mare parte maghiară, între parohul comunei respective și episcopia de Alba — și cea din satele săcelene, pe de altă parte, rezultă că pe acea vreme, în aceste sate, nu au existat locuitorii de religie catolică, ci numai români ortodocși¹.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, comitatul Brașovului nu a mai existat ca unitate teritorială, în urma faptului că nu mai avea comiți și în urma privilegiilor considerabile pe care le-a avut districtul autonom. De aceea, documentele indică toate satele fostului domeniu regal — dar uneori și ale districtului — ca aparținînd vechiului comitat Alba. Populația satelor conferite ca predii sau posesiuni era considerată neliberă, dependentă. În această situație au ajuns atunci satele din nord-vestul comitatului (Satul Nou, Părău, Țîntari), care au devenit posesiuni ale Brașovului². Nu s-a mai ținut deci seama, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, că o bună parte a populației acestor sate, îndeplinind servicii militare în calitate de *castrenses*, se considera liberă.

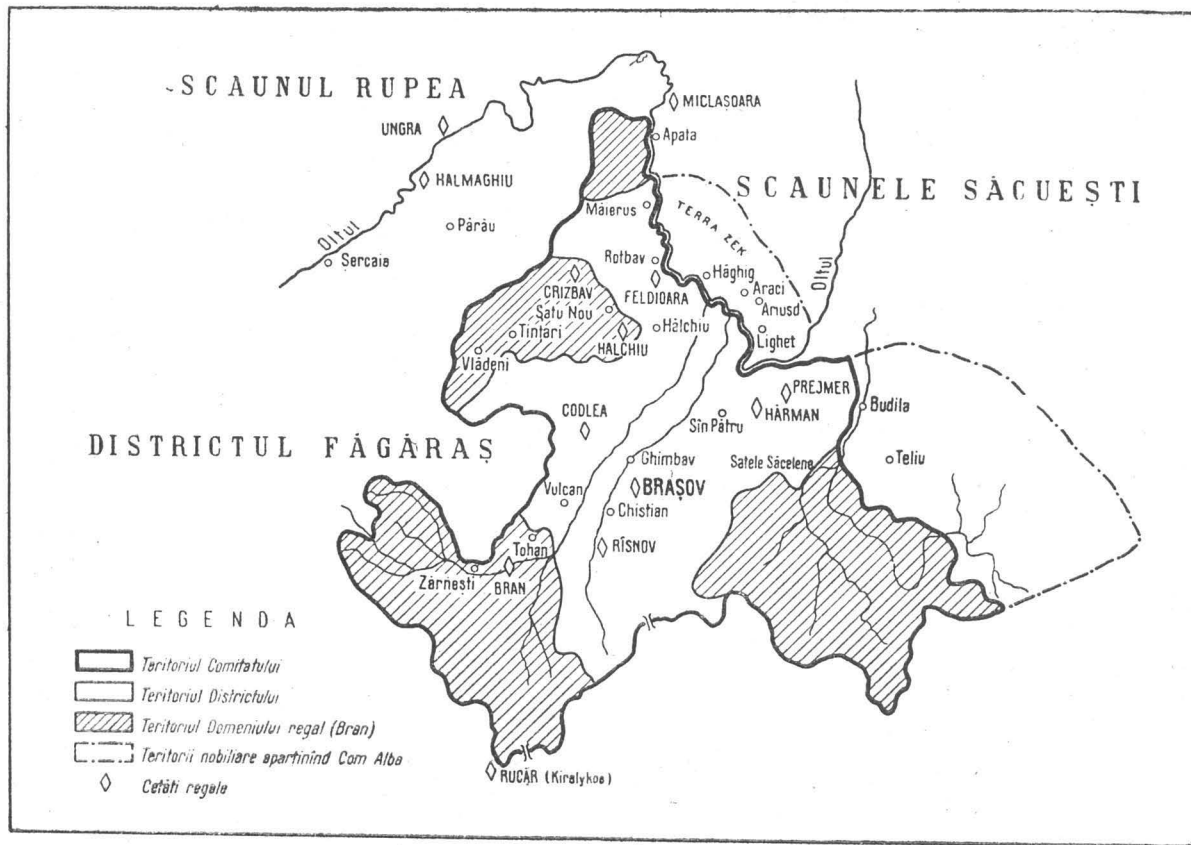
VI. Originea și importanța plăieșiei în comitatul Brașovului

Plăieșia pe teritoriul vechiului comitat al Brașovului are rădăcini foarte vechi. Cuprinși fiind în această organizație militară locuitorii tuturor satelor domeniului regal din Țara Birsei — indiferent de apropierea sau de depărtarea localităților de granița carpatică, fie ei români sau maghiari — ea apare ca o organizație militară a populației din ținutul întreg. Faptul că denumirea „plăieș“ și „plăieșie“ a fost adoptată și de populația maghiară din Țara Birsei, atît de cea din Săcele, cît și de cea din satele Crizbav, Satul Nou și Apața sub numele *plajás*³, arată că această populație a fost ulterior cuprinsă în sistemul militar care exista deci încă înaintea organizării comitatului Brașovului de către feudalismul maghiar. Originea acestei instituții, izvorită din vechile obști teritoriale ale populației băștinașe românești, este legată îndeosebi de satele situate în apropierea graniței carpatine de atunci. În aceste sate, serviciul plăieșiei era organizat și controlat de însăși obștea satească. Plăieșia și-a putut păstra și continua existența în unele forme și atribuții și în vremea cînd apărarea granițelor cădea în sarcina altor factori.

¹ G. E. Müller, *op. cit.*, p. 333.

² *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegiu, nr. 197 din anul 1462 și nr. 228 din anul 1485.

³ Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. VI, Budapesta, 1873, p. 147.

Vechiul comitat al Brașovului în sec. XIII—XV

Serviciul de aducere de știri, de supraveghere, de spionare a mișcărilor oștirilor turcești de dincolo și de dincoace de Dunăre, organizat la un moment dat de Iancu de Hunedocara în calitate de voievod transilvan, guvernator și căpitan suprem al armatelor Ungariei, a fost prestat în cea mai mare parte în cadrul plăieșiei, mai ales de locuitorii satelor domeniului Bran, Zărnești, Tohan și Săcele și de locuitorii români din Rîșnov.

Din socotelile orașului Brașov, păstrate de la începutul secolului al XVI-lea, reiese clar că acest serviciu important se baza pe o veche tradiție.

Instituția plăieșiei și unele din vechile libertăți legate de ea s-au putut menține numai în nemijlocita apropiere a regiunii de graniță, mai ales în apropierea castelului Bran, unde populația îndeplinise efectiv, fără întrerupere, acest serviciu străvechi pe întinsele plaiuri ale domeniului. Într-un act al voievodului transilvan Ioan Pongratz — dat orașului Brașov în 1458 — se specifică atribuțiile și libertățile legate de străvechea instituție a plăieșiei — de care se bucurau locuitorii domeniului regal — drepturi pe care, pe acea vreme, castelanii de la Bran, puși de comitele secuilor, nu le respectau¹. Locuitorii care prestau efectiv serviciul de plăieși au avut, conform acestui document, dreptul să vindeze în toate pădurile domeniului, să păzească toate drumurile, potecile și cărările împotriva tâlharilor. Ei aveau deci dreptul la purtarea și folosirea armelor, un privilegiu de care se bucurau numai oamenii liberi². Plăieșii au mai avut dreptul să aresteze pe toți cei ce încălcău ordinea publică, în numele autorităților în drept, să-i sancționeze pe loc, unde era cazul, chiar să taie capetele criminalilor, unde se ivea necesitatea, și să le aducă în oraș drept dovadă că și-au îndeplinit îndatoririle.

Pe lângă acest serviciu greu, unii plăieși au mai îndeplinit misiunea de „explorare”, de aducere de știri din Țara Românească. În exercitarea ei, unii dintre locuitorii au ajuns la o perfecțiune și iscusință remarcabilă, devenind indispenșabili, atât pentru voievodul transilvan, cât și pentru sfatul Brașovului. Vreme îndelungată s-a menținut această tradiție îndeosebi în satele Tohan și Zărnești, izvorită fiind din tradiția obștei teritoriale. Biserica parohială din Brașov, devenind la începutul secolului al XV-lea stăpînă feudală asupra acestor două sate românești, a recurs, în încasarea dărilor, la ajutorul organelor obștii existente acolo. Aceste dări globale, scadente de două ori pe an (denumite după vechea denumire a quinquagesimei „datul”³ sau „datul oilor”), s-au încasat deci de organele obștii sătești și în felul acesta a fost recunoscută de stăpînul feudal autoritatea administrativă ce reprezenta satul întreg, în care se repartizau între membrii obștii cotele ce trebuiau predate. Unii dintre locuitorii acestor sate, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, s-au amestecat în luptele pentru tronul Țării Românești, susținând pe anumiți candidați la domnie și combătînd

¹ Hurmuzaki, XV, 1, nr. 121, p. 769.

² Un argument în favoarea libertăților brănenilor este și numele de Pușcaș, transformat ulterior în Pușcariu, foarte frecvent în această regiune.

³ G. F. Marienburg, *Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Brașov, 1813, vol. II, p. 38

în același timp pe alții. La un moment dat, au stîrnit, datorită atitudinii lor, minia voievodului Basarab cel Tânăr într-o așa măsură, încît acesta, ajuns la tron, a fost gata să le invadeze satele cu oastea, amenințînd pe brașoveni cu represalii serioase, dacă nu intervin pe lîngă conducătorii acestor sate¹. Asemenea întîmplări demonstrează ce rol a jucat populația acestor sate, în unele privințe, departe de a putea fi considerată dependentă sau iobagă. Satele Zărnești și Tohan, trecînd, în urma reformei religioase și a secularizării averilor bisericești în secolul al XVI-lea, sub autoritatea directă a orașului Brașov, și-au strîns și în această nouă situație cotele anuale ce trebuiau predate stăpînului feudal tot prin organele obștilor. Ele au ales, în acest scop, conform vechii tradiții, organele de conducere din rîndurile lor. În felul acesta, satele Zărnești și Tohan și-au putut menține în toată perioada feudală autonomia administrativă, adoptînd apoi, în secolul al XVIII-lea, formele de conducere frecvente la comunele libere din Țara Bîrsei, în frunte cu cei 12 jurați și cu „birăul“, folosind și în relațiile și în corespondența lor cu autoritățile superioare, limba română, ca și mai înainte². Ele și-au păstrat astfel, pînă în epoca modernă, vechea lor administrație autonomă, ale cărei rădăcini se trag în linie directă din vechile lor obști teritoriale.

VII. Destrămarea comitatului Brașovului

Pe timpul domniei regelui Matei Corvin (1458—1490), încetînd în cea mai mare parte incursiunile inamice în aceste părți, vechea organizație militară a comitatului Brașov nu mai avea pentru dînsul vreo importanță deosebită. De aceea, acest suveran nu a fost interesat să pună capăt procesului de destrămarea a comitatului și a domeniului regal, început pe vremea regelui Sigismund, cu o jumătate de secol mai înainte.

Fiind o epocă de destindere relativă și vremelnică în raporturile dintre Ungaria și Imperiul otoman, valoarea strategică a castelului Bran a pierdut mult din importanța sa anterioară. De dragul castelanilor săi, Matei nu dorea să-și strice bunele relații pe care le-a întreținut cu Brașovul în tot timpul domniei sale. Continuînd politica de protejare a orașelor importante dusă de predecesorii săi, în special de părintele său, regele se strădui să aibă relații cordiale cu acest oraș.

Bunele intenții pe care le avea față de Brașov, Matei le dovedi încă în anul 1462, cu ocazia primei sale vizite făcute orașului. Bisericii parohiale i-a fost confirmată, cu această ocazie, din nou și definitiv posesiunea satelor Tohan și Zărnești³. Orașului, în schimb, i-a fost recunoscută posesiunea satelor Comloș și Satul Nou, obținute ca donații din partea comitelui Petru de Vingard, respingîndu-se în anul următor întîmpinarea nobilului

¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul*. București, 1905, nr. 96, p. 122.

² C. A. Stoide, *Dregătorii români în satele din jurul Brașovului la începutul secolului al XVIII-lea*. „Studii și articole de istorie“, vol. II, 1957, p. 293—316.

³ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 160.

Nicolae Forro din Belini privind dreptul de posesiune asupra acestor două sate¹. Din motivele arătate, regele a trecut cu vederea faptul că la complotul din anul 1467, pus la cale împotriva lui de „adunarea națiunilor privilegiate“ din Transilvania, participaseră și unii patricieni din Brașov.

Intorcându-se, la sfârșitul lunii decembrie 1467, din expediția nenorocasă din Moldova, regele poposi, la începutul anului următor, câteva săptămâni la Brașov. „In recunoașterea credinței lor deosebite de care au dat dovadă locuitorii orașului cu această ocazie“ li s-a conferit atunci din partea regelui dreptul la încasarea vigesimei, întregindu-se acest privilegiu prin acordarea altor scutiri și înlesniri fiscale și vamale importante (1468)². În anul următor (1469), regele Matei scuti pe locuitorii români din Brașov și din Țara Bîrsei, adică din districtul brașovean, de impozitul „oieritului“ (quingagesima), amintind aceasta ca o scutire acordată de predecesorii săi³. În felul acesta, românii din comunele districtului brașovean au fost incluși în sistemul de impunere al satelor libere, cunoscut ca darea de Sf. Martin, scutiți fiind deci de darea specifică a iobagilor. Și această scutire atestă situația mai bună de care se bucura inițial populația română din Țara Bîrsei, deci și din districtul brașovean, scutită fiind de unele obligații specific iobăgești.

În urma diferitelor scutiri și reduceri de taxe vamale ce le-au obținut negustorii brașoveni, cît și cei din Țara Românească, au scăzut considerabil și veniturile castelanilor, ca și prestigiul lor⁴. În această situație, oamenii castelanilor din Bran s-au dat la diferite acțiuni abuzive, storcînd de la călătorii și negustorii ce treceau pe lângă castel fel de fel de taxe și contribuții ilegale, reținîndu-i, sechestrînd și confiscînd vite și mărfuri. Plîngerile și intervențiile repetate ale brașovenilor făcute la voievodul transilvan și la regele Matei au avut drept urmare emiterea unor somații energice numite *inhibitionales*, adresate castelanilor din Bran, ca să înceteze acțiunile abuzive care împiedicau legăturile comerciale între Țara Românească și Brașov.

Oamenii castelanilor din Bran au intrat în acea vreme în repetate rînduri în conflict cu biserica catolică, prin faptul că și-au însușit în repetate cazuri zeciuiala bisericească din satele ce se aflau pe teritoriul domeniului regal, lezînd prin aceasta drepturile capitlului de Alba, care își revendică dreptul asupra acestor venituri. În felul acesta, castelanii din Bran au devenit tot mai odioși pentru vecinii lor⁵.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, mai exact între anii 1462 și 1470, au încetat atribuțiile judecătorești ale comitelui secuiesc asupra

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 163.

² *Ibidem*, nr. 187; vezi și Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 42.

³ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 191, din anul 1469. Vezi și Al. Doboși, *Datul oilor*, Academia Română. „Studii și cercetări“, nr. XXVIII, 1939, p. 73: „Bulgarii (românii) în civitate nostra Brassoviensi et terrae Barcza commorantes temporibus divorum Regnum Hungariae praedecessorum nostrorum de ovibus eorum nunquam aliquos proventus Quinquagesimales solverint“.

⁴ În anul 1468, regele Matei Corvin a dat privilegiul pentru scutirea orașului și districtului Brașov de la plata vicesimei. Teleki, *Hunyadiak kora...*, vol. XI, p. 300—301.

⁵ Szabó Károly, *Székelv Oklevéltár*, vol. II, Budapesta, 1873.

districtului brașovean și cu aceasta comitatul regal al Brașovului și-a pierdut dreptul la existență¹.

În acest timp, locuitorii satelor săcelene, unde instituția plăieșiei își pierduse mult din importanța ei, au putut păstra totuși unele drepturi de care, conform legilor publice, se bucurau numai oamenii liberi². Semnificativ pentru situația în care se găseau locuitorii acestor sate este procesul ce l-a dus satul Tîrlungeni cu târgul liber Prejmer pentru dreptul la moara lor. Tîrlungenii fuseseră autorizați în anul 1480 de voievodul transilvan Ștefan Báthory să ridice o moară lângă riul Tîrlung, avînd pentru aceasta autorizația și sprijinul celor doi castelani din Bran, sub jurisdicția și tutela căruia se aflau³. Sătenii au abătut însă o parte a apei acestui rîu spre moara lor, lovind prin aceasta în interesele locuitorilor târgului liber Prejmer, situat pe cursul inferior al rîului, moara lor rămînînd cu apă insuficientă. Diferendul între cele două comune a ajuns la judecată, deliberată înaintea judecătoreiei prezidate de voievodul Ștefan Báthory. Tîrlungenii au trebuit să renunțe, conform sentinței pronunțate în anul 1484, să abată apa din riul Tîrlung, păstrîndu-și însă, în principiu, dreptul la moară⁴. Procesul în sine constituie o elocventă dovadă că, încă pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, locuitorii domeniului Bran se bucurau de unele libertăți pe care le aveau numai persoane de stare liberă (de ex., dreptul de a duce procese în mod direct, fără mijlocirea stăpînului feudal, la instanțele judecătorești, dreptul la moară etc.). În socotelile orașului Brașov, în care figurează socotelile castelanilor din Bran, moara din Tîrlungeni nu mai apare, dar nici altele din satele acestui domeniu. Rezultă de aci că în momentul în care domeniul Bran trecuse în posesiunea Brașovului, locuitorii satelor acestui domeniu și-au pierdut acest drept important.

În condițiile în care granițele erau mai puțin amenințate de incursiunile turcești, castelele regale din Țara Birsei, unde mai existau garnizoane puse de castelanii din Bran (pe lângă Bran mai erau în această situație și cetățile Hălchiu și Piatra Craiului) și-au pierdut mult din importanța și din interesul ce-l prezentau, atît pentru voievodul transilvan, cît și pentru rege. Insistențele și repetatele intervenții ale castelanilor făcute pe lângă aceștia din urmă, cu scopul de a determina pe conducătorii Brașovului să contribuie mai substanțial la aprovizionarea și înzestrarea garnizoanei cetății Bran cu alimente, arme și muniții mai moderne (bombarde, praf

¹ G. E. Müller, în *Die Entstehung der sächsischen Nationsuniversität*, Sibiu, 1928, p. 38, înfățișează în mod amănunțit acest proces.

² Conform dreptului feudal maghiar, posesorului feudal i-a fost rezervat exclusiv dreptul de moară „*Perpetuitate Domino terrestris salva tempore semper remanente: quidem coluerit terras, prata et molendina*“ (*Tripartitum*, pars tertia, tit. XXX, p. 152. Ediția *Corpus Iuris Hungarici*, Ed. Tyrnaviae, 1696).

³ Privilegiul din 29 octombrie 1480 acordat de voievodul Ștefan Báthory pe baza autorizației castelanilor Ioan Fahidi și Dumitru Locz prin care se dă dreptul unor locuitori din Tîrlungeni pentru construirea unei mori (vezi *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 236).

⁴ Sentința judecătoreiei voievodale din anul 1484, publicată de Kemény József, *Aprob. Dipl. Transilv.*, VII, p. 106 și Szabó Károly, *Székelij Oklevéltár*, vol. I, 1873, p. 244-249.

de pușcă) și să pună la cale repararea zidurilor și streșinilor deteriorate, au dus la rezultate mai mult teoretice, decât la cele dorite de solicitanți¹. Organizația militară existentă în cadrul cetăților regale fiind considerată învechită, și-a pierdut importanța. În această situație, apărarea militară a Țării Bîrsei a revenit în cea mai mare măsură orașului și districtului Brașov, care au dispus de un potențial militar mult mai eficient decât castelanii din Bran. Semnificativ pentru această stare a lucrurilor este faptul că în anul 1476 — anul mării expediții întreprinse de sultanul Mohamed al II-lea împotriva Moldovei — voievodul transilvan Ștefan Báthory, plecînd din țară pentru un timp mai îndelungat, lăsă castelul Bran sub îngrijirea și pe răspunderea orașului Brașov, în cazul unei eventuale extensiuni a incursiunii turcești spre părțile transilvane².

Politica protectoare a regelui Matei față de Brașov, sprijinită fiind și de voievodul transilvan Ștefan Báthory, și-a dat, în anul 1486, roadele. În acest an, regele Matei confirmă extinderea privilegiilor acordate, în anul 1224 de regele Andrei al II-lea coloniștilor germani — document cunoscut sub denumirea de „Andreanum” — asupra altor grupe de coloniști din Transilvania, constituite în scaune și districte, deci și asupra orașului și districtului Brașov³. Nu este întîmplător că și ținuturile Săliștei⁴ și Tălmaciului⁵, care aparținuseră pînă atunci comitatului Alba, au fost încorporate în scaunul Sibului⁶.

S-au creat astfel premisele și condițiile pentru formarea unei unități politice și administrative mai mari, cunoscută sub denumirea „Universitatea Săsească”, în care a fost înglobat și orașul și districtul Brașov. Procesul de încorporare în această unitate superioară s-a produs printr-o evoluție de durată. Etapele ei premergătoare le formează cele două privilegii anterioare, anume cel din 1422⁷, acordat de regele Sigismund, și, mai ales, cel din 1453, dat de Ladislau al V-lea, în care este vorba de extinderea privilegiilor Andreiane asupra districtului Brașov⁸. Prima fază a acestui proces se poate urmări pînă în jurul anului 1380, cînd, în diferendul dintre comitele Iacob de Brașov și orașul Brașov, judecătoria celor șapte scaune din Sibiu se constituie drept instanță de apel⁹. În aceste condiții, comitatul regal al Brașovului și-a pierdut baza de existență ca unitate administrativă separată. Nu este deci întîmplător că toamă atunci brașovenii, înțelegîndu-se cu voievodul transilvan Ștefan Báthory, pe care

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 154, anul 1460.

² *Ibidem*, nr. 155, p. 90.

³ G. E. Müller, *Die Entstehung der sächsischen Nationsuniversität*, Archiv des Vereins f. sieb. Landeskunde, 1928 p. 83.

⁴ Silviu Dragomir, *Contribuțiuni la istoria Românilor de pe Pămîntul Crăiesc*, Sibiu, 1913, p. 207 și A. Doboși, *op. cit.*, p. 76.

⁵ G. E. Müller, *Die mittelalterlichen Verfassungs- und Rechtseinrichtungen der Rumänen des ehemaligen Ungarn*, Sieberb. Vierteljahrsschrift, Sibiu, 1938, p. 10—15.

⁶ Silviu Dragomir, *Contribuțiuni la istoria Românilor de pe Pămîntul Crăiesc*, Sibiu, 1913, p. 207 și A. Doboși, *op. cit.*, p. 76.

⁷ Zimmermann-Werner-Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1912, p. 164.

⁸ Fr. Teutsch, *Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*, Sibiu, 1924, p. 28.

⁹ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1138, p. 536.

au știut să-l cointerezeze în această chestiune, au pus la cale lichidarea rămășițelor acestei instituții pe vremuri atât de însemnate. Și iarăși, nu este întâmplător că în anul 1486 voievodul autoriză pe brașoveni să fixeze taxele vamale ce trebuiau plătite la castelul Bran¹. Voievodul Ștefan Báthory se deplasase pentru rezolvarea ambelor probleme direct la curtea regală din Buda, reușind să determine pe regele Matei să accepte, în principiu lichidarea castelului și domeniului Bran în favoarea Brașovului².

Necesitatea de a lichida rămășițele comitatului Brașov și a domeniului Bran i s-a impus regelui și din alte considerente. Faptul că în secolul al XV-lea satele domeniului Bran se considerau în documente drept situate pe teritoriul comitatului Alba era o dovadă că autoritatea voievodului transilvan, care era în același timp și comite al acestui comitat, s-a suprapus, în această epocă, celei exercitate de către comitele secuilor³. De cel din urmă însă trebuiau să asculte castelanii din Bran pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Orașul Brașov, ajungînd în posesia unor sate ale domeniului regal, a devenit, prin aceasta, și el autoritate administrativă în aceste părți. Suprapunerea de competențe a dus la situații juridice neclare și confuze, care cereau o grabnică soluționare.

Intervențiile repetate ale brașovenilor pe lângă curtea regală, însoțite de oferte avantajoase, pentru a rezolva problema castelului și domeniului Bran, au dus în sfîrșit la un rezultat. Brașovenii, folosindu-se de jena financiară permanentă în care se zbătea urmașul regelui Matei Corvin, Vladislav al II-lea (1490—1516), au ajuns, în anul 1498, prin două privilegii regale emise în acest an, pe calea zalogirii, în posesia castelului și domeniului Bran⁴.

Pe acea vreme, domeniul regal era compus, în afară de castelul Bran și teritoriul întins din apropierea castelului, din nouă sate (Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Tîrlungeni, Zizin, Crizbav și Apața). Brașovenii au devenit posesorii acestui imens teritoriu în schimbul sumei de 6 300 florini, dată regelui sub formă de împrumut, sub rezerva dreptului de răscumpărare după zece ani, ceea ce, bineînțeles, regele nu a făcut.

Prin trecerea domeniului și castelului Bran în posesia Brașovului a luat sfîrșit și comitatul regal al Brașovului. Numai unele din atribuțiile castelanilor au fost preluate și continuate întrucîtva de organele comi-

¹ *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 230.

² În scrisoarea voievodului Báthory din 27 februarie 1487 se găsește următorul pasaj: „Să știți că după cum ne-am înțeles între noi, problema castelului Bran am tratat-o sub toate aspectele cu maiestatea regală („*longe lataeque tractavimus*”). Maiestatea regală ne-a lăsat pe seama noastră rezolvarea întregii probleme și afacerilor legate de această cetate. Să știți, prin urmare, după cum vă va comunica aceasta mai detaliat prea înțeleptul vostru Petru Ursul (Medves — Beer), că veți poseda acest castel peste scurtă vreme („*quod tempore in brevi vos castellum illum habebitis*”). *Arhivele Statului Brașov*, Fondul Privilegii, nr. 229.

³ În anul 1500, regele Vladislav al II-lea subliniază, cu ocazia zalogirii domeniului și castelului Bran, această situație în felul următor: „*Castrum nostrum Therch quod hactenus semper vaivodue nostri, illarum partium Transilvanorum tenere consueverunt*”. Vezi G. E. Müller, *op. cit.*, p. 26.

⁴ E. Trauschenfels, *Zur Rechtslage des Törzburger Dominiums*, Brașov, 1871, Anexa E, p. 8 și 11.

iatului nobiliar Alba, pe teritoriul căruia se găsea castelul. În competența celor doi pîrcălabi a rămas și după anul 1498 comandamentul militar al garnizoanei castelului, precum și jurisdicția ce se exercită asupra locuitorilor din jurul castelului. Stăpînul feudal, însă, al satelor domeniului Bran deveni sfatul Brașovului, care numi de atunci pe cei doi castelani din rîndurile senatorilor săi. Populația satelor domeniului, însă, considerată fiind neliberă și dependentă de stăpînul feudal, a pierdut în urma acestei situații cele mai multe din vechile ei drepturi, pe care le avusese înainte drept recompensă pentru serviciile și sarcinile ei deosebite.

În legătură cu formarea, dezvoltarea, destrămarea și importanța ce a avut-o vechiul comitat al Brașovului, ajungem la următoarele

VIII. Concluzii

Comitatul regal al Brașovului s-a format în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, pe teritoriul dăruit în anul 1211 de regele Andrei al II-lea ordinului cavalerilor teutoni, cîteva decenii după alungarea acestora.

Comitele regal al Brașovului (sau al Birsei, cum s-a numit întîi) a avut, în primul rînd, atribuții militare. Fiind comandantul garnizoanelor cetăților regale din acest comitat, el organiza și conducea populația băștinașă românească și cea nou colonizată (ungurii, secuii și sașii) în luptele de apărare împotriva incursiunilor tătărești și otomane.

Populația băștinașă românească și cea maghiară colonizată mai tîrziu, a domeniului regal era la început liberă, îndeplinind sarcini militare. Ea continuă și sub noua formă de organizare a comitatului tradițiile vechilor sale obști sătești și teritoriale, prestînd serviciul militar în cadrul acestor forme.

Feudalismul dezvoltat de tip apusean (caracterizat prin dăruirea de moșii mari, pe baza conferirii regale, unor familii de mari feudali) a trebuit să accepte unele particularități caracteristice, pe care le-a găsit în aceste părți ale Transilvaniei. Astfel, aparatul statului feudal a fost îmbogățit prin unele forme originale, caracteristice, neîntîlnite în alte părți.

Supunerea populației din comitatul și domeniul regal al Brașovului, trecerea ei în stare de dependență s-a produs în cadrul unui proces îndelungat, care a durat secole de-a rîndul, începînd din veacul al XIV-lea.

Procesul de destrămare a vechiului comitat regal al Brașovului stă într-un raport direct cu cel al dezvoltării social-economice, politice și militare a Brașovului. Acest oraș a devenit, la un moment dat, pentru monarhia feudală maghiară, mult mai important decît comitatul și domeniul regal care stăteau în calea dezvoltării sale. Privilegiile importante pe care le-a primit Brașovul în secolele al XIV-lea și al XV-lea din partea regilor Ungariei erau de natură să sape din temelie puterea și influența comitelui Brașovului. Ele au culminat prin obținerea autonomiei administrative complete a orașului și asupra districtului birsan, deci asupra unui teritoriu oare, situat tocmai în centrul comitatului, îi sparse unitatea. Prin înglobarea orașului și a districtului Brașov într-o unitate administrativă

superioară, formată din toate scaunele și districtele săsești, a dispărut ultima posibilitate pentru continuarea existenței vechiului comitat al Brașovului, precum și pentru cea a castelanilor cetăților regale, în special a celor de la Bran, care mai reprezentau puterea comitelui în Țara Birsei.

Brașovul, ajungând în cursul secolului al XV-lea în posesia satelor domeniului Bran, a devenit, prin aceasta — în contradicție cu structura sa social-economică înaintată — stăpînul feudal al unui vast domeniu. Orașul a fost deci interesat de atunci în menținerea privilegiilor feudale și a întregului sistem de stat feudal în curs de centralizare, pe care se bazau aceste privilegii.

Populația română și maghiară a satelor domeniului Bran, ajungând sub stăpînirea magistratului din Brașov, a fost în stare să păstreze și în noua situație unele din vechile ei libertăți pe care le-a posedat mai înainte. Străvechea instituție a plăieșiei s-a putut menține, în unele forme, în satele situate în apropierea castelului pînă în secolul al XVIII-lea. Satele Tohan și Zărnești, de pildă, au păstrat dreptul să repartizeze și să strîngă prin organele lor cotele dării anuale ce trebuia predată orașului, stăpînul lor feudal. Locuitorii acestor sate și-au mai păstrat dreptul să-și aleagă pe conducătorii lor în frunte cu *villicus*-ul, numit în secolul al XVIII-lea „birău“.

Astfel, în aceste părți viața străvechilor obști și-a putut continua existența, în unele forme, pînă la sfîrșitul epocii feudale, cînd s-a organizat apoi o administrație românească proprie, modernă. Deci, forma de organizare a vechiului comitat al Brașovului s-a împletit cu unele străvechi instituții ale populației băștinașe românești. Acestea s-au putut menține la locuitorii unor sate ale fostului domeniu Bran aproape pînă în zilele noastre.

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA STUDIUL SATELOR DE COLONIZARE DIN MOLDOVA (sec. XV—XVII)

de MATEI D. VLAD

Problema unor mișcări de populație în țările române, în timpul orînduirii feudale, și mai ales problema întemeierii satelor de colonizare au fost puțin cercetate de istoriografia veche din țara noastră.

Istoricii din trecut, care, în mod întîmplător, au abordat problema satelor de colonizare, au ignorat caracterul economic și social al acestui fenomen.

Ei s-au referit îndeosebi la „consecințele etnice și politice“ ce ar fi decurs de pe urma colonizării. Ca atare, problema în sine n-a putut fi lămurită, tocmai datorită criteriilor de la care s-a pornit în explicarea ei.

Așa, de pildă, Alexandru Papadopol-Calimah afirmă că fenomenul colonizării „datează din zilele cînd, pentru a se îndrepta inpuștiirile invaziilor și ale războaielor, domnii învoiau a se aduce coloni de peste hotare, adică a se așeza slobozii în țară“¹. El caută să explice colonizarea pornind numai de la consecințele „invaziilor și războaielor“ sau de la „stricăciunile valurilor și cumplitelor vremi“².

V. A. Urechiă, reluînd problema în cadrul unei comunicări, nu a putut ajunge la înțelegerea caracterului economic și social al acestui fenomen. Referindu-se la cauzele întemeierii „sloboziilor“, el emite două ipoteze: prima, în care arată că „trebuie să recunoaștem că strămoșii noștri, ori că n-aveau conștiința naționalității de băgau în sînul națiunei române atîtea numeroase elemente etero-etnice“, iar a doua „ori că aveau deplină încredere în puterea asimilatoare, naționalizatoare, a neamului românesc“. Dintre aceste două ipoteze, V. A. Urechiă se oprește la cea din urmă, conchizînd că „întemeiată era încrederea străbună în puterea de asimilare etnică“³. Acest mod de a înțelege problema colonizării s-a transmis mai departe și a fost reluat și de alți istorici.

¹ Alex. Papadopol-Calimah, *Sloboziile în România*, în „Convorbiri literare“, XVII, nr. 12, 1 martie 1884, p. 445.

² *Ibidem*, p. 447.

³ V. A. Urechiă, *Notițe despre slobozii*, în „Analele Academiei Române“, seria a II-a, tom. IX, București, 1888, p. 25.

Astfel, Radu Rosetti, într-un capitol de câteva pagini dintr-o lucrare mai mare, caută să stabilească o legătură strânsă între fenomenul fundării satelor și unele „acte de imunitate” emise de cancelaria domnească. După părerea sa, privilegiile acordate de domnie prin actele de „slobozie” aveau drept scop „să înlesnească întemeierea unui sat pe loc pustiu sau repopularea vreunui sat depopulat, în parte sau în totalitate”, a cărui depopulare ar fi fost cauzată „de vreo împrejurare oareșică”¹.

Alexandru Xenopol, referindu-se la scopul înființării de noi sate, merge pe linia părerilor emise de predecesorii săi. Asociindu-se acestor opinii, el considera că „dăruirile de locuri pustii aveau de scop a înmulți populația țării prin înființare de așa-numite slobozii”².

Constantin Giurescu, în studiile sale de istorie socială, considera stabilirea pe moșie a țăranilor coloniști ca „o închinare către proprietarul locului”, asemănătoare întru totul cu a „celorlalți rumâni”³, teză care nu mai poate fi acceptată în stadiul actual al cercetărilor.

Au fost și istorici care au constatat legătura cauzală dintre starea grea a țăranimii române în epoca feudală și procesul mișcărilor de populație. Astfel, Nicolae Iorga, vorbind despre mișcările de populație din veacul al XVIII-lea, subliniază că și în veacul precedent „țăranii în multe locuri aveau grele cuvinte de nemulțumire” și că „mulți dintre dinșii își părăsiseră țara mai ales în Țara Românească, prin ținuturile dunărene pentru a scăpa de rușinea și de sarcinile rumâniei”⁴.

Considerăm că nu este aici cazul și nici locul să ne oprim mai mult asupra opiniilor vechii istoriografii cu privire la problema satelor de colonizare. Menționarea câtorva a avut drept scop să arate că problema înființării de noi sate a fost în genere greșit înțeleasă și ca atare fondul ei a rămas nestudiat de istoriografia veche. De aceea, noi socotim că studiul problemei colonizării interesează astăzi, nu numai din punct de vedere „demografic” sau „pur morfologic” cum se exprimă un bun cunoscător al satelor devălmașe românești⁵, ci mai ales sub aspect social-economic. Am arătat cu un alt prilej că țăranii coloniști se bucurau de unele înlesniri speciale⁶, fapt care îi apropia într-o oarecare măsură de regimul juridic al

¹ R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpîni în Moldova*, tom. I, București, 1907, p. 293.

² A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. VI, ed. a III-a, București, 1927, p. 98.

³ C. Giurescu, *Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul*, ed. a II-a, București, 1943, pp. 27—28.

⁴ N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, p. 40.

⁵ Vezi Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 99.

⁶ Vezi Matei D. Vlad, *Date privind renta feudală în satele de colonizare din Țara Românească (prima jumătate a secolului al XVII-lea)*, în „Studii”, nr. 5, 1961, pp. 1235—1264; cf. și Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, pp. 99—102; cf. și V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și în Moldova (secolele XIV—XVII)*, Ed. Științifică, București, 1957, pp. 240—247; cf. P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române (pină la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1956, pp. 78—79.

țăranilor liberi. Tocmai din această cauză satele de colonizare au constituit deseori un loc de refugiu și de adăpost pentru țăranii aserviți din satele obișnuite sau din altă parte.

În studiul de față ne propunem să arătăm evoluția colonizării în Moldova, începînd din secolul al XV-lea, cînd constatăm primele ei manifestări, și pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea. Studiul acestui proces, în condițiile social-economice ale Moldovei din acest timp, nu numai că va întregi cercetarea asupra colonizării medievale românești, dar va permite înfățișarea unor aspecte noi și variate, neîntîlnite în Țara Românească.

În Moldova, spre deosebire de Țara Românească, procesul colonizării este mult mai vechi și mai bine oglindit în documente. Aici, în perioada care face obiectul cercetării noastre (1400—1700) se întîlnesc aproximativ 130 de mențiuni documentare privind întemeierea a circa 130 de sate diferite¹. Dintre acestea, aproximativ 89 de sate iau ființă pe moșiile boierilor, iar restul de 41 iau ființă pe moșiile mănăstirilor. N-am întîlnit nici un document care să ateste înființarea unui sat de colonizare al cărui proprietar direct să fie însuși voievodul. Faptul acesta nu trebuie să surprindă. De altfel, și în Țara Românească numărul lor este extrem de redus. Pe de altă parte, se știe că boierii și mănăstirile nu puteau întemeia astfel de sate fără un hrisov prealabil al domnului, care, în virtutea dreptului de *dominium eminens*, era considerat ca stăpîn suprem al întregului pămînt al țării².

În afară însă de cele 130 de acte ce cuprind, să spunem așa, primele tranzacții dintre coloniști și stăpînii locului, mai există alte 35 de acte ce sînt confirmări ale actelor inițiale și care se referă la un număr de 13 sate. Numărul confirmărilor referitoare la un sat este uneori destul de mare, cum este cazul satului Vălcești al mănăstirii Galata, confirmat de 12 ori în rîstimpul dintre 9 februarie 1591 și 18 ianuarie 1679. Existența acestor acte de confirmare ne ajută să înțelegem și să cunoaștem mai bine diferite aspecte din istoria social-economică a acestor sate.

În legătură cu evoluția procesului de colonizare din Moldova³, trebuie să subliniem că pe moșiile boierești, în toată perioada cuprinsă între 1400 și 1700, întemeierea satelor de colonizare apare ca un fenomen continuu, fără întrerupere. În schimb, pe moșiile mănăstirești evoluția colonizării se prezintă ca un proces discontinuu și fragmentat, o continuitate existînd numai în rîstimpul dintre 1425 și 1475. După 1475 are loc o

¹ Intrucît multe acte privitoare la satele de colonizare s-au pierdut sau au fost distruse, cifrele de mai sus trebuie privite, oricum, ca relative.

² Cf. Ștefan Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, în „Studii”, nr. 1, 1958, p. 58; cf. P. P. Panaitescu *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova — Orînduirea feudală*. Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 75, 78.

³ Pentru a înțelege mai bine desfășurarea procesului de colonizare în Moldova, în perioada dintre 1400 și 1700, vezi anexa de la p. 57.

întrerupere de circa un secol, cînd nu mai întîlnim nici o mențiune documentară referitoare la înființarea unor sate pe moșiile mănăstirești. Abia după 1575 acțiunea de colonizare se manifestă din nou, crescînd simțitor pînă în anul 1625, cînd se emit de către domnie cele mai multe acte privind întemeierea de sate pe moșiile mănăstirești. După 1625, fenomenul merge desorescînd pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Pe moșiile boierești, procesul colonizării fiind continuu, el atinge punctul maxim în 1450, de unde scade către 1500, crește din nou în perioada cuprinsă între 1525 și 1550, scade apoi spre 1575, de unde crește iarăși spre 1600, ca apoi să descrească către anul 1700¹.

Linia destul de sinuoasă care se observă în evoluția procesului de colonizare în Moldova trebuie pusă în legătură, în primul rînd, cu transformările economice și sociale ce se produc de la o etapă la alta, iar în al doilea rînd, cu intensificarea luptei de clasă a țărănimii².

De altminteri, în evoluția procesului de colonizare din Moldova distingem în perioada aceasta două etape caracteristice.

O primă etapă durează de la începutul veacului al XV-lea și se termină la sfîrșitul celui de al treilea pătrar al secolului următor, adică la 1575. A doua etapă ține de la această dată și pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea.

În prima etapă, cînd nu fusese încă desființat dreptul de liberă strămutare a țărănilor, avem de-a face mai mult cu o colonizare de ordin intern. Colonizarea internă din această vreme s-a înfăptuit în primul rînd prin forțele țărănimii moldovene, care căuta să se salveze de exploatarea feudală, fugind de pe o moșie pe alta. E drept că țărăniile așezați pe pămînturile „pustii”³ sau pe cele „defrișate” au căzut iarăși sub dependența feudală a noilor proprietari de pămînt. Dar această dependență, așa cum vom arăta mai jos, era, îndeosebi la început, mult mai ușoară decît a celorlalți „vecini” obișnuiți.

În prima fază, cînd cele mai multe sate se fundează pe locuri „pustii” sau „defrișate”, acțiunea de colonizare pornește în majoritatea cazurilor din dorința stăpînilor de pămînt de a-și mări domeniile și de a pune în valoare, pe măsura dezvoltării uneltelor de producție⁴, alte terenuri prielnice pentru agricultură. Acum lărgirea rezervei feudale se făcea deseori

¹ Vezi anexa de la p. 67.

² Ne referim la intensificarea luptei de clasă a țărănimii moldovene îndeosebi în perioada secolelor XVI—XVII, ca urmare a adîncirii exploatării interne boierești și a celei externe turcești.

³ Pămînt „pustiu” era considerat pămîntul fără stăpîn (cf. P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova — Orînduirea feudală*, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 96; pentru problema locurilor „pustii” și înțelesurile multiple ale cuvîntului „pustiu”, vezi și Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, pp. 106—116.

⁴ Referitor la dezvoltarea uneltelor de producție în Moldova, și mai ales a meșteșugurilor din perioada secolului al XVII-lea, vezi studiul lui Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, pp. 101—218; vezi idem *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVI*, (probleme de bază în lumina cercetărilor recente), în „Studii”, nr. 4, 1962, pp. 869—893.

„prin tăierea pădurilor ca și prin folosirea terenurilor necultivate”¹. În această privință, Engels arată că în feudalism „sporirea veniturilor moșierilor se putea obține numai prin desțelenirea de pământuri și prin întemeierea de sate noi”². De altfel, chiar statistic se poate constata că, în răstimpul primei etape, circa două treimi din numărul satelor de colonizare se întemeiază pe „locuri pustii” sau „defrișate” și numai o treime pe locul unor vechi seliști³. În schimb, în etapa a doua, cele mai multe sate iau ființă în cadrul hotarelor unor sate preexistente, dar „sparte” sau „pustiite” în momentele de grea cumpănă pentru țărani, de creștere a luptei lor de clasă.

Prima fază se mai deosebește de cea de-a doua și din punctul de vedere al originii etnice a coloniștilor. În cursul primei etape, cu excepția unui singur caz⁴, nu întâlnim nici o altă mențiune documentară referitoare la aducerea unor coloniști străini pe baza dreptului de slobozie⁵. Prima mențiune certă care atestă înființarea unui sat cu locuitori aduși dinafara granițelor și care marchează de fapt începutul perioadei de colonizare masivă în Moldova este de după anul 1575, adică aparține etapei a doua.

În prima etapă, opera de colonizare moldoveană nu este deci însoțită de acordarea unor privilegii deosebite coloniștilor, ca, de pildă, dreptul de „slobozie”. Asemenea privilegii, cum o să arătăm mai jos, caracterizează colonizarea de după 1575 și mai ales din veacul al XVII-lea⁶. După ce am arătat trăsăturile caracteristice care deosebesc o etapă de alta, să vedem în cele ce urmează cum a început colonizarea în Moldova și cum evoluează pînă la sfîrșitul perioadei ce formează obiectul cercetării noastre.

În Moldova, existența satelor de colonizare se află atestată de izvoare mult mai timpurii decît în Țara Românească. Aici, încă de la începutul

¹ Cf. Ștefan Ștefănescu, *Elemente comune de civilizație feudală în țările române și în Rusia: procesul legării de glie a țăranilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, în „Studii”, nr. 2, 1959, p. 89; cf. și L. V. Cerepnin, *Etapela principale ale dezvoltării proprietății feudale în Rusia (pînă în veacul al XVII-lea)*, în „Anal. rom. sov.”, seria istorie, nr. 4, 1953, p. 54; și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 125, care susține că „o mare parte din satele moșnenești (obști) din țările române a fost fondată prin colonizare pe pământ destelenit, în special prin arderea și curățirea pădurii”.

² K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. XV, ed. rusă, p. 640.

³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1963, pp. 257—258 și 445, arată că „dintre sensurile, destul de numeroase, ale apelativului seliște trebuie să acceptăm, pentru toponimie, de cele mai multe ori, dacă nu chiar totdeauna, pe cel originar, care este al etimonului bulg., seliște: ruinele sau așezarea unui fost sat”: cf. și *Dicționarul limbii române moderne*, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 769.

⁴ Este vorba de actul din 23 februarie 1453, prin care mănăstirea lui Iașco obține dreptul „să-și întemeieze sat în hotarul mănăstirii” cu locuitori aduși „din țară streină”; și acești oameni „să aibă slobozenie” (*Documente privind istoria României*, A. sec. XIV. XV, vol. I, p. 260).

⁵ Situația aceasta ne face să presupunem că încercarea din 1453, de a coloniza moșiile cu locuitori străini, n-a dus la nici un rezultat practic. Așa se explică faptul că domnia și stăpînia de moșii au trebuit să părăsească această politică pentru aproape un secol și jumătate, după care va fi reluată din nou în condiții economice, sociale și politice deosebite.

⁶ În legătură cu aceasta, considerăm greșită părerea emisă într-o lucrare apărută în 1957, unde se susține că „încă din vremea lui Alexandru cel Bun au existat asemenea slobozii” (V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazauc, *op. cit.*, p. 240).

veacului al XV-lea, avem de-a face cu o largă acțiune de colonizare, concretizată fie în întemeierea unor sate noi, fie în refacerea celor pustiite. Pe de altă parte, în Moldova dintre anii 1400 și 1700, actele nu pomenesc nimic despre fundarea unor sate al căror stăpîn și beneficiar să fie în mod exclusiv voievodul, cum am întîlnit, de pildă, în Țara Românească¹. E drept că unele sate iau ființă și pe moșiile domnești, dar acestea sînt cedate, în baza hrisoavelor de întemeiere, boierilor ori mănăstirilor.

Astfel, la 1455 se întărește panului Duma Micaci un loc de pustie în braniștea² domnească a Bohotinului „ca să-și întemeieze sat”³. La 1579, Gheorghe, mare logofăt, obține drept de stăpînire asupra a două seliști, Toamnăanii și Uriceanii, „să-și așeze acolo sate”. Documentul face precizarea că cele două seliști „au fost drepte ale noastre, domnești, ținînd de Hîrlău”⁴.

Asemenea cazuri întîlnim și în secolul al XVII-lea. Astfel, la 1635, Vasile Lupu împuternicește cu carte domnească pe Dumitru Buhuș să-și întemeieze un sat cu locuitori străini pe care „să-i descalece, unde-și va afla un loc de sat, în braniștea domniei mele”⁵.

Stăpînii de moșii mănăstirești cer și ei permisiunea să înființeze sate pe pămînturile domnești. Astfel, la 1613 mănăstirea Neamțului obține de la Ștefan Tomșa „un loc de pustie la gura Jijiei” pentru a-și întemeia sat, precizîndu-se că „acel mai sus scris loc a fost al nostru drept domnesc”⁶.

Domnia nu acorda astfel de privilegii oricînd și oricui, ci numai atunci cînd situația și împrejurările o dictau, ca în cazul mănăstirilor, iar pentru boieri, cînd aceștia dovedeau cu fapte că nu s-au abătut de la prestarea „credincioasei slujbe”. În această privință, în majoritatea actelor se face sublinierea că domnia întărește stăpînitorii feudali asemenea „locuri pustii” sau „seliști” numai în schimbul prestării „credincioasei slujbe”⁷.

Astfel, la 1409, Alexandru cel Bun întărește lui Pan Giurgiu Ungureanul un loc în pustie „ca să-și așeze sat” pentru că „ne-a slujit nouă cu dreptă și credincioasă slujbă”⁸. Asemenea întăriri se dau nu numai boierilor, dar și altor categorii sociale. Așa, de pildă, la 1415, același voievod dăruiește unor meșteri zugravi, lui Nichita și Dobre, două hotare de sate, Crăinicești⁹ și Leucușești, cu scopul ca cei doi meșteri, „dacă

¹ Vezi Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 1259.

² Pentru sensul termenului „braniște”, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 121 și 138—139.

³ *Documente privind istoria României*, A. sec. XIV—XV, vol. I, p. 281.

⁴ *Ibidem*, A. sec. al XVI-lea, vol. III, p. 108.

⁵ Academia R.S.R., LXXXII/3, orig. rom.

⁶ *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVII-lea, vol. III, p. 129.

⁷ Se știe că, în caz contrar, atunci cînd un boier se făcea vinovat de „hiclenie” față de domnie, aceasta ducea, de cele mai multe ori, la confiscarea averii celui vinovat și chiar la decapitarea lui (vezi N. Grigoraș, *Contribuții la cunoașterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată* (sec. XIV—XVII), în „Studii și cercetări științifice”, seria istorie, anul XIII, fasc. 1, Iași, 1962, pp. 55—77).

⁸ *Documente privind istoria României*, A. sec. XIV—XV, vol. I, p. 18. De asemenea, la 1508 Bogdan voievod întărește lui Dusan „un loc de pustie... ca să-și întemeieze un sat” pentru că „ne-a slujit drept și credincios”, (*ibidem*, sec. al XVI-lea, vol. I, p. 58); vezi și *ibidem*, vol. III, p. 36, 59 etc.

⁹ Vezi explicația denumirii satului respectiv la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 209.

vor avea pulintă, să întemeieze sate, să-și întemeieze cu această mai sus scrisă întărire”¹.

Alteori, ca beneficiari ai actelor domnești apar unii grămăticii ai cancelariei. De pildă, la 1438, voievozii Ilie și Ștefan, întăresc lui Mihăilă Oțul o seliște veche, pe nume Stoenști, al cărei hotar să fie „cît s-ar putea să să așazi un sat cu cotunuri”² pentru că, precizează actul, acesta este „pisarul nostru”³. La fel, în 1456, Petru Aron întărește lui „Jurj Joilevici pisariul nostru un loc de pustie ca să-și întemeieze sat”⁴. Formula că „ne slujește nouă drept și credincios” apare și în cazul unor stăpînitori ecleziastici⁵.

Urmărind poziția socială a tuturor acelorora cărora li se întăresc „locuri în pustie” sau „seliști” pentru ca „să-și întemeieze sate”, am putut constata, pe baza unor date statistice, cu excepția cîtorva cazuri izolate, că majoritatea beneficiarilor unor asemenea acte fac parte din sinul clasei dominante feudale. Aceștia sînt în general mari boieri care ocupă funcții în divanul domnesc sau sînt „slugi credincioase” pe lângă curtea domnească, unde îndeplinesc diverse funcții administrative, fiscale sau militare.

Nu întotdeauna „locurile pustii” sau „seliștele” pe care luau ființă satele erau dăruite de domnie pentru „credincioasă slujbă”. Dimpotrivă, cele mai multe dintre ele erau cumpărate de stăpînii feudali respectivi. Din vînzarea lor, domnia realiza uneori venituri însemnate, atît în bani, cît și în produse. Prețul acestor pămînturi variază de la caz la caz și de la o epocă la alta. Oricum, el se ridică la sume considerabile pentru vistieria domnească:

Astfel, în 1576, Petru Șchiopul întărește lui Gavril logofăt stăpînirea peste două seliști domnești ce „s-au pustiiu”. Actul face precizarea că i-au fost date ca „să aibă a-și strînge și așeza acolo oameni”. În schimbul lor, Gavril logofăt — se arată în act — „au dat în vistieria noastră 200 de zloți tătărăști”⁶.

La 1579, Gheorghe, mare logofăt, primește două seliști ca „să-și așeze acolo sate”. În schimbul lor, el a dat domniei „șase cai buni, prețuși drept șase mii de aspri și două mii de aspri bani gata în vistierie”⁷. În această ordine de idei, interesantă este și relatarea dintr-un document din 1584. De aici rezultă că Broștoc, staroste de Putna, a venit în fața domnitorului Petru Șchiopul „și au cersut de la domnia mea un loc pustiiu

¹ *Documente privind istoria României*. A. sec. XIV—XV, vol. I, pp. 35—36.

² Pentru înțelesul termenului „cătun”, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 20—21.

³ *Documente privind istoria României*, A. sec. XIV—XV vol. I, pp. 155—156.

⁴ *Ibidem*, pp. 289—290. De asemenea, la 1 martie 1507, Bogdan al III-lea întărește lui „Nicoară și Circeiu dieci” care au slujit domniei cu dreptate și cu credință... un loc din pustie, ce este pe Răut... pentru ca să-și așeze sat” (*Moldova în epoca feudalismului. Documente slavo-moldoenești* (sec. XV—1625), Chișinău, 1961, p. 25).

⁵ Prin actul din 7 decembrie 1436, voievozii: Ilie și Ștefan întăresc protopopului și părintelui Iuga două seliști, Minzați și Strîmba, al căror hotar să fie „cît va putea să-și așeze sate și cuturi” pentru că „ne slujește nouă drept și credincios” (*Documente privind istoria României*, A. sec. XIV—XV, vol. I, p. 139).

⁶ *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVI-lea, vol. III, p. 72.

⁷ *Ibidem*, pp. 107—108. În acest document se mai face o precizare importantă, și anume că domnia „a dat acești șase cai într-o slujbă a țării”.

în ținut Putnii... cât iaste loc domnescu". Petru Șchiopul i-a întărit lui Broștoc pământul respectiv, însă numai după ce acesta „au dat domnii mele patru cai grași să fie de slujba domnii mele și de triaba țării”¹. De asemenea, la 1606, Simion Movilă întărește lui Caraiman paharnic „o seliști în țara noastră a Moldaviei din loc pustiu... ca să-și facă așezare di sat acolo”. În document se arată că pentru acea seliște Caraiman „au dat domnii meli doi cai turcești foarte buni și prețuiți drept șase sute galbini ungurești în trebuința domnii meli”².

În multe situații, îndeosebi în împrejurări financiare complicate³, domnia a recurs la vinderea „seliștilor” sau a „locurilor pustii”, din care a făcut o adevărată practică care a scos-o de multe ori din grele încurcături. Concludente în această privință sînt mărturiile cuprinse într-un act din 1632 prin care Scherlet din Zorileni și cumnatul său Tudorache obțin drept de stăpînire asupra seliștei domnești Bălăceanii din ținutul Birladului. În acest act se relatează cum domnia le-a „dat lor această seliște” cînd țara era în „mare greutate de la Poarta cinstului împărat și de la vizir și de la domnia sa hanul” și cînd „țara noastră a rămas în scădere și la mare sărăcie”. Într-o asemenea situație financiară, domnia a ținut să motiveze că toți cei „100 de ughi galbeni” au fost dați „în trebuința și în ajutorul țării”⁴.

Asemenea seliști domnești se acordau și în schimbul prestării altor servicii, legate îndeosebi de apărarea țării și a domnitorului. La 3 ianuarie 1589, Petru Șchiopul întărește lui Șeptilici armaș „un loc de pustie” în schimbul serviciilor pe care acesta le-a adus în timpul cînd „s-a ridicat asupra domniei mele și asupra țării domniei mele... un lotru dinspre țara Leșească”. Domnitorul, apreciind gestul și fapta lui Șeptilici care „a pus mîna pe acel lotru”, l-a recompensat cu acel loc de pustie „ca să-și întemeieze acolo sat”⁵.

Stăpînitorii ecleziastici cumpără și ei de la domnia locuri prielnice pentru înființarea de noi sate. Așa, de pildă, la 1577 mănăstirea Pingărați primește „o seliște din ocolul Pietrei... ca să-și întemeieze sat, să-și facă metoh pentru marfă, pentru că ocolului nu-i era această seliște de nioi un folos”, iar mănăstirea — precizează actul — „au dat domniei mele doi cai buni, să fie de trebuința țării”⁶. În majoritatea cazurilor, pămîn-

¹ *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVI-lea, vol. III, p. 250. Și numeroase alte acte dovedesc vinderea unor „seliști domnești” în schimbul unor sume de bani sau a cailor. De pildă, la 1609 se întărește lui Pătrașco mare vornic stăpînirea asupra seliștei domnești, Broștenii, „ca să-și așeze sat acolo” deoarece „el a dat domniei mele și patru cai buni prețuiți la două sute de galbini ungurești. Și încă a dat o sută cincizeci galbini ungurești în vistieria noastră”. Documentul mai precizează că „acei cai și acei bani s-au dat pentru trebuința țării, cînd a avut țara noastră Moldova nevoie, să se facă pace” (*Ibid.* n. pp. 204—205).

² *Moldova în epoca feudalismului, Documente slavo-moldovenești (sec. al XV-lea—1625)*, Chișinău, 1961, p. 218; vezi și *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVII-lea, vol. I, p. 111.

³ Ne gîndim la unele situații financiare critice din timpul dominației otomane și legate în special de menținerea scaunului domnesc.

⁴ Academia R.S.R., *Condica Slobozia Zorileni*, nr. 53, orig. slav.

⁵ *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVI-lea, vol. III, p. 412.

⁶ *Ibidem*, p. 89.

turile pe care luau ființă satele de colonizare ce aparțineau mănăstirilor erau dăruite acestora de către domnie sau alți stăpînitores laici.

Domnia obținea foloase nu numai din vînzarea „locurilor“ ori „seliștilor“ pustii, ci chiar din simpla acordare a privilegiilor pentru întemeierea satelor respective. Interesante în acest caz sînt relațiile cuprinse în actul din 30 aprilie 1618, privitor la întemeierea satului Scumpia. Actul precizează că Enache postelnic a venit la Radul voievod și „a vorbit și a spus... de rîndul unei seliști pe care o are de cumpărătură“ și în care „n-a fost acolo nici un om și a cerut la domnia mea ca să aibă milă, să-și adune acolo oameni“. Domnitorul și-a dat consimțămîntul numai după ce s-a „întocmit cu pan Enachi postelnic“ ca țaranii coloniști să plătească pentru vistieria domnească „într-un an, o sută de taleri de argint“¹. Exemplele în acest sens se pot înmulți oricît de mult.

În afară de cazurile menționate pînă aici întîlnim și situații cînd unii boieri sau chiar mănăstirile cumpărau de la alți stăpîni de moșii diferite „locuri pustii“ sau „seliști“ pe care ulterior le valorificau prin întemeierea de sate. Astfel, la 8 decembrie 1466, domnitorul Ștefan cel Mare întărește vînzarea pe care Tatul o face lui Bodea asupra unui „loc din pustie pe Bîrzota“ pe care acesta din urmă l-a cumpărat în schimbul „a patru sute zloți gata, ca să-și facă Bodea sat și să-și fac prisacă“².

*
* * *

O problemă care se ridică în fața noastră și fără de care nu putem trece mai departe este cea în legătură cu inițiativa colonizării. Întrebarea la care trebuie să răspundem este dacă această inițiativă aparținea domniei sau feudalilor. Din capul locului subliniem că în majoritatea cazurilor inițiativa colonizării o aveau stăpînitores teritoriali respectivi. Prin urmare, ei erau aceia care se fixau asupra hotarelor locurilor pustii și tot ei care cereau un privilegiu de înființare a satului.

Așa, de pildă, la 1438 i se întărește lui Pan Toma Băcescul stăpînirea asupra satului Negoești pentru că „și l-au fost așăzat din pustiu“³. Această referire documentară nu o putem interpreta decît în sensul că mai întîi a fost „așăzat“ satul, adică întemeiat și numai după aceea slăpinul locului obține drept de stăpînire asupra lui. O mențiune similiară întîlnim și la 1446, cînd Ștefan voievod întărește boierului Mihul logofăt satul Gavrilăuți pe care „el însuși și l-a întemeiat din pustie“⁴.

Fundarea satelor pe terenuri defrișate se întîlnește și în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Astfel, la 20 martie 1584, Petru Șchiopul întărește lui Lazăr și rudelor lui un loc „ce și-au curățit ei, dinspre Trebeș, cît vor

¹ Document privind istoria României, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 273.

² *Ibidem*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 351. Dintr-un alt act care poartă aceeași dată rezultă, de asemenea, că Popișca și nepotul său vînd pentru 150 de zloți tătărăști „un loc pustiu“ lui Moico și Costea pentru ca aceștia „să-și facă sat“ (*Ibidem*, p. 352)

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ *Ibidem*, p. 213.

putea să folosească¹ pentru a-și întemeia sat. Din documente nu rezultă însă cu claritate cui revenea sarcina amenajării ulterioare a pământului destinat înființării satului respectiv. Revenea ea proprietarului sau coloniștilor? Se pare că o asemenea sarcină era în funcție de condițiile și împrejurările locale în cadrul cărora se întemeia satul. Uneori o îndeplinea proprietarul locului prin munca țăranilor iobagi pe care-i avea în satele învecinate cu locul respectiv. Concludente în acest sens sînt precizările făcute într-un act din 1439. În document se arată cum Ivan Stîngaciul a obținut drept de stăpînire asupra unui sat de pe Rahova, deoarece „el singur au muncit de au curățit din pădure și au făcut săliște, adică satul”². Mult mai prețioasă este însă știrea, cuprinsă în actul din 3 iunie 1617, referitoare la „curăturile”³ făcute în pădure de Nădăbaico, mare vornic, pentru întemeierea unor sate. În act se spune că în fața divanului domnesc au fost înfățișate mai multe cărți de adevărire de către Toader Negrilă, fost staroste, și de către alți „oameni buni și bătrîni și de la megiașii dimprejur”. Aceștia „au mărturisit ei toți... că ei împreună... au fost și au cercetat, cu sufletele lor, niște curături” pe care Nădăbaico fost mare vornic „le-a curățit toate din făgetul întreg cu oamenii săi, cu clăci și cu vecinii săi și cu țiganii săi și cu năimiții săi, cum a putut cu averile sale drepte și cu bani gata”⁴. Totalul curăturilor menționate în act se ridică la 790. Pe locul a 290 de curături se întemeiază trei sate de colonizare, și anume: Mărvila, Mărceștii și Hrițeștii⁵. Nu știm cît pămînt intra într-o „curătură” ca să putem preciza cît de cît întinderea unui sat de colonizare. Oricum, întinderea satelor înființate pe terenuri defrișate era în funcție, pe de o parte, de greutatea impuse de defrișare, iar pe de altă parte, de cele privind strîngerea coloniștilor.

Mențiuni similare celor de mai sus întîlnim și în cazul satelor fondate pe moșiile mănăstirești. Așa, de pildă, printr-un hrisov ce poartă data de 1585—1591, mănăstirea Schitul lui Zosin obține privilegiul de a-și întemeia un sat pe „tot locul, cît loc vor fi curățit, de unde au început ei să curețe, de la gurile Săcului unde dau în Neamț și pînă unde vor fi curățit”⁶.

Din exemplele citate pînă aici rezultă deci că operația de amenajare sau „curățire” a terenurilor pustii cădea uneori pe seama proprietarului locului. De multe ori această operație preceda hrisovul domnesc de întemeiere a satului și era făcută de „vecinii”, țiganii și țăranii „năimiți”, prin aceștia din urmă subînțelegînd pe primii coloniști. Alteori operația de defrișare sau „curățire” a terenurilor era efectuată exclusiv prin munca țăranilor coloniști. De altfel, sarcina aceasta este subînțeleasă și din numărul anilor de scutiri ce se acordau coloniștilor.

¹ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. III, p. 240.

² *Ibidem*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 163.

³ Pentru explicația termenului „curătură”, vezi Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 272; vezi și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 120 și 125—128.

⁴ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, pp. 177—179.

⁵ Ar rezulta de aici că pentru întemeierea unui sat erau necesare circa o sută de „curături”.

⁶ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. III, p. 267.

O analiză atentă a actelor arată că luarea în stăpînire a „locurilor pustii” și mai ales opera de colonizare se înfăptuiau de obicei în cursul lunilor de primăvară și vară, acestea fiind considerate ca cele mai prielnice anotimpuri. O asemenea constatare este întărită, între altele, de faptul că majoritatea privilegiilor de colonizare, și anume circa două treimi din totalul celor existente¹ sînt emise în perioada lunilor de primăvară și vară. Această situație nu poate fi pusă în legătură decît cu manifestarea luptei de clasă a țărănilor, luptă care căpăta o amploare mult mai mare în cursul acestei perioade. În timpul iernii, uneori lungă și geroasă, țărăni își consumau adesea toate rezervele alimentare și ca atare primăvara îi găsea istoviți de frig și de foame². În această situație materială, țărani luau de cele mai multe ori calea pribegiei, ale cărei urmări constau deseori în „spargerea” și „pustiirea” parțială sau totală a satelor. Consecința firească a acestor stări de lucruri s-a concretizat în tendința stăpînitorilor de pămînt de a solicita privilegiile de întemeiere a satelor tocmai în acele perioade ale anului cînd se simțea mai mult ca oricînd lipsa brațelor de muncă și totodată exista un număr mare de țărani pribegi. În asemenea împrejurări, stăpînii de moșii puteau mult mai ușor să-i ademenească și să-i atragă pe țărăni care rătăceau de pe o moșie pe alta în căutarea unor condiții mai bune de trai³.

Ademenirea țărănilor spre locurile destinate întemeierii satelor se făcea în general fără prea multă greutate, deoarece multe dintre pămînturile „pustii” se mărgineau cu domeniile boierilor și mănăstirilor ce înființau asemenea sate. Această constatare rezultă chiar din contextul actelor. Astfel, la 1439, lui Ivan Stîngaciul i se întărește un sat în pustiu „anume unde-i iaste casa lui”⁴. De asemenea, la 1443, lui Vlașin Crețescul i se confirmă stăpînirea asupra unei seliști al cărei hotar este „unde a fost casa tatălui său”⁵. Zece ani mai tîrziu, mănăstirea lui Iațco obține dreptul să întemeieze un sat „în hotarul mănăstirii, împrejurul mănăstirii, unde-i va plăcea”⁶. Fundarea de noi sate de către stăpînii teritoriali nu se făcea deci la întîmplare. Boierii sau mănăstirile trebuiau mai întîi să-și aleagă locul și apoi să obțină confirmarea domnească. Hotarul satului se preciza de obicei în textul hrisovului domnesc de întemeiere și făcea parte fie din moșia boierului sau mănăstirii respective, sau era undeva prin apropiere.

În ordinea ideilor înfățișate mai sus trebuie precizat și un alt fapt, și anume că satele de colonizare luau ființă, atît în regiunile de șes, cît

¹ Este vorba de totalul celor 130 de acte ce prevăd înființarea satelor, excluzînd confirmările.

² Cf. Ștefan Pascu, *Bobilna*, Editura Tineretului, 1957, p. 105.

³ Această constatare este valabilă îndeosebi în prima etapă a colonizării, cînd nu se desființase încă dreptul de liberă strămutare de pe o moșie pe alta (vezi P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țărănilor în țările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*. Ed. Academiei. R.P.R., vol. I. 1956. pp. 63—120.

⁴ *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 163.

⁵ *Ibidem*, p. 197.

⁶ *Ibidem*, p. 260.

și în regiunile de deal și de sub munte¹. Cercetarea cu atenție a textului hrisoavelor moldovenești în care sînt descrise limitele „locurilor pustii” sau ale „seliștilor”, pe care urma să ia ființă satele de colonizare, ne duce la această constatare. Astfel, în multe cazuri, drept hotare naturale sînt menționate dealuri, uneori munți². În ceea ce privește satele fondate la cîmpie, acestea sînt situate îndeosebi de-a lungul vadului apelor curgătoare, respectiv lîngă o fîntînă, moară, prisacă, heleșteu etc. și unde existau „cîmp de hrană și loc de fînaț”. Actele cuprind și în această privință mărturii clare și destul de numeroase. În ceea ce privește existența fîntînilor, vom cita doar cîteva exemple.

La 1436 se întărește lui Hodco Crețovici „două locuri de pustiu pe Cula... la două fîntîni”³. De asemenea, la 1448, Petru voievod întărește lui Cernat ploșcar și fratelui său Șteful mai multe locuri în pustie din care unul „mai în jos de Vitezești, la fîntînă”⁴. Peste cîteva ani, la 1456, Petru Aron întărește lui Giurgiu grămatic, „la Fîntîna lui Berbeniță un loc de pustie să-și întemeieze sat”⁵. Zece ani mai tîrziu, în 1466, Ștefan cel Mare întărește slugilor sale Moico și Costea „un loc pustiu... la Fîntîna lui Știubei”⁶. În sfîrșit, în 1503, același domnitor întărește mai multora stăpînirea asupra unui „loc de pustiu, pe Cahove la Fîntîna lui Vlad, ca să-și facă sat”⁷.

Menționarea frecventă a fîntînilor în hotarul satelor respective demonstrează că se urmărea totdeauna ca pe lîngă „locul de hrană și de fînaț” să existe și posibilitatea procurării apei potabile⁸, necesară atît oamenilor, cît și animalelor. Această supoziție devine și mai verosimilă dacă ne gîndim la faptul că, la început, coloniștii se ocupau, nu atît cu agricultura, ci mai ales cu creșterea vitelor⁹.

În ceea ce privește dreptul stăpînului locului de a-și înființa o moară, a amenaja o prisacă, un heleșteu etc., el se înscrie în acte aproape ca o

¹ Aci opera de colonizare s-a înfăptuit îndeosebi în prima etapă, cînd defrișările și destelenirile pomenite în acte se întînesc documentar doar în regiunea dealurilor și sub munte (cf. *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 827).

² Vezi în această privință *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 124; cf. și Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 232, care susține că „depreziunile subcarpatice care constituie leagănul așezărilor omenești din țara noastră, precum și matca vieții noastre sociale, sînt, dacă nu chiar la munte, cel puțin în «podgoria» lor”.

³ *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, pp. 129—130.

⁴ *Ibidem*, p. 229.

⁵ *Ibidem*, p. 285.

⁶ *Ibidem*, p. 352.

⁷ *Ibidem*, sec. al XVI-lea, vol. I, p. 28.

⁸ Se pare că o dată cu spargerea și pustirea unui sat erau lăsate în părăsire și unele f  nt  ni care ulterior secau sau a căror apă nu mai putea fi folosită. Astfel, în precizarea hotarelor unui loc pustiu din anul 1507, dăruit lui Hira Șitr  neasa „ca să-și facă sat”, se amintește ca punct de hotar de „F  nt  na Oașelor”, o f  nt  n   p  r  s  nit   în care se aruncau, probabil multe oase (*Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea vol. I, pp. 67—68); de asemenea, la 1508, Bogdan voievod întărește lui Dușman un loc de pustie „ca să-și întemeieze un sat” undeva „la F  nt  na Puturoaș  ”, o f  nt  n   a cărei apă nu mai era potabilă, cum rezultă din însăși denumirea ei (*Ibidem*, p. 68).

⁹ Explicația acestei const  t   constă în faptul, amintit și mai înainte, că țăranii coloniști trebuiau mai int  i să curețe teritoriul acordat stăpînului și să-l facă c  mp roditor pentru agricultură.

condiție *sine qua non* și se află subliniat în mod expres în cuprinsul majorității hrisoavelor de întemeiere a satelor. În privința morilor, iată câteva exemple.

La 1444 se întărește lui popa Toader din Bîrlad „moara fratelui său“, precizîndu-se în act că domnitorul i-a „poruncit lui să-și facă și sat“¹. La 1517, Ștefăniță voievod înstăpînește pe Ieremia vistier cu „un loc de pustie pe Răut... unde este moara, ca să-și întemeieze un sat“². Un an și jumătate mai târziu, același domnitor confirmă lui Toader pîrcălab dreptul asupra unui loc de pustie „ca să-și facă acolo sat și loc de moară“³. La 1574, marii boieri Ion Golăi și Ieremia pîrcălab primesc „două locuri din pustie... ca să-și întemeieze acolo două sate“. În hotarul lor sînt menționate o dată un „loc de patru mori“, iar altădată un loc pentru „două mori“⁴. În sfîrșit, peste doi ani, în 1576, se întărește lui Gavril logofăt două seliști „cu locu de moară în Jijie“, pentru ca acesta „să aibă a-și strănge și așeza acolo oameni“⁵.

Mențiunile referitoare la „prisacă“, „heleșteu“, „cîmp de hrană“ etc. sînt și ele numeroase. Ne mulțumim să exemplificăm numai prin două mărturii, una aparținînd secolului al XVI-lea, iar alta celui următor. Astfel, la 1586 se întărește lui Vartic mare vornic și altora „un loc din pustie... cu heleșteu... câmpu de hrană... loc de prisacă... ca să-și facă loru-și sat“⁶. De asemenea, la 1635, Dumitru Buhuș este împuternicit de către domnitorul Vasile Lupu „a chema oameni de altă țară și să-i ducă, să-i descălece unde-și va afla un loc de sat“ în care „să aibă loc de fînaț și de arătură și de grădini și de altă hrană“⁷. Din exemplele citate rezultă, țără puțință de tăgadă, că satele de colonizare luau ființă numai în acele locuri care întruneau condițiile de viață necesare coloniștilor și totodată posibilitatea realizării unor venituri însemnate pentru boieri și mănăstiri.

Pe linia interpretărilor de pînă acum trebuie să mai elucidăm și o altă problemă, cuprinsă, de altfel, în contextul hrisoavelor de colonizare. Întrebarea la care trebuie să răspundem este dacă întinderea satelor de colonizare era sau nu delimitată prin hotare mai mult sau mai puțin precise. Noi considerăm că satele de colonizare din Moldova, atît ca întindere teritorială, cît și din punct de vedere demografic erau oarecum delimitate la o anumită suprafață și la un anumit număr de locuitori⁸. În tot cazul, ele erau mult mai mari decît cele obișnuite⁹.

¹ *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 203.

² *Ibidem*, sec. al XVI-lea, vol. I, p. 111.

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 72.

⁶ *Ibidem*, p. 322.

⁷ Academia R.S.R., LXXXII/3, orig. rom.; cf. și actul din 20 martie 1636 (Academia R.S.R., LXXXII/4, orig. rom.); cf. și actul din 20 august 1636 (Academia R.S.R., LXXVIII/92, orig. slav.).

⁸ Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 99, care susține că „în anumite acte privitoare la colonizarea de sate în pustiu, în epoca voievodală din Moldova, avem indicații că... hotarul se întindea și era măsurat în raport cu numărul obștilor“.

⁹ Vezi aceeași concluzie și în ceea ce privește satele de colonizare din Țara Românească: Matei D. Vlad, *Date privind renta feudală în satele de colonizare din Țara Românească (prima jumătate a secolului al XVII-lea)*, în „Studii“, nr. 5, 1951 pp. 1250—1251.

Delimitarea satelor de colonizare rezultă din chiar formulările cuprinse în unele acte în care se precizează că întinderea locului „pustiu” să fie „cît va putea apuca să stăpînească din destul pentru un sat”¹, sau „cît va putea fi de agiuns fieşteacăruia satu”² sau „cît vor putea să folosească destul aceste sate”³.

Numărul și suprafața locurilor „în pustie” nu corespundeau însă, în toate împrejurările, cu numărul și întinderea teritorială a satelor înființate pe hotarul acestor locuri. Asemenea concluzie rezultă cu claritate din referirile documentare. Întîlnim, de pildă, cazuri cînd se întăresc „trei locuri din pustie”, dar se precizează că hotarul lor să fie „cît vor putea să folosească”⁴ cinci sate destul”⁵. Sau, alteori, se întărește numai „un loc din pustie”, dar hotarul lui să fie „cît vor putea să folosească destul patru sate”⁶.

În sfîrșit, în acte apar și situații cînd se întărește un „locu din pustiu” al cărui hotar trebuie să cuprindă atîta pămînt „cîte sate vor putea ca să-și facă”⁷. Interesant de reținut este și faptul că expresia „în destul” se întîlnește aproape în chip exclusiv numai în formularul hrisoavelor ce privesc fundarea satelor pendinte de boieri. N-am întîlnit formula „în destul” în nici un act referitor la întemeierea unor sate care să țină de mănăstiri. Această lipsă se explică, probabil, prin aceea că locurile destinate fundării satelor pe moșiile mănăstirești erau, nu atît locuri cumpărate, ci mai ales dăruite și ca atare n-a fost nevoie de o delimitare strictă a hotarelor, ca în cazul celor vîndute.

Formula „în destul” se menține cu precădere în aproape toate actele ce privesc fundarea satelor pe domeniile boierești în secolele XV și al XVI-lea. Spre deosebire însă de secolul al XV-lea, în veacul imediat următor hotarul satelor de colonizare tinde spre o delimitare mai exactă, restrîngîndu-se la un număr anumit de case. Astfel, la 1502, hotarul unui loc pustiu dat lui Dobrotă și Lupul „ca să-și facă lor-și un sat”, nu trebuia să depășească mai mult de „un sat de douăzeci de case”⁸. De asemenea, la 1508, hotarul locului de pustie întărit lui Dușman „ca să-și întemeieze un sat”, trebuia să fie numai „cît poate folosi în destul un sat de douăzeci de case”⁹. O jumătate de secol mai tîrziu, în 1557, Alexan-

¹ *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 26.

² *Ibidem*, p. 124.

³ *Ibidem*, p. 131.

⁴ Săcotim că P. P. Panaitescu are perfectă dreptate cînd propune traducerea verbului *оживати* în sensul de „a trăi” și nu de „a folosi” cum s-a tradus în *Colecția de documente privind istoria României, seria Moldova* (vezi *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova — Orinduirea feudală*, pp. 98—99).

⁵ *Documente privind istoria României*, A, sec. XIV—XV, vol. I, pp. 121—122.

⁶ *Ibidem*, pp. 127—128.

⁷ *Ibidem*, p. 124; cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 101.

⁸ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. I, p. 5. De asemenea și locul din pustie „întărit în același an lui Maleșco și rudelor lui „ca să-și întemeieze sat” trebuia „să fie cît vor putea să folosească douăzeci de case, din destul” (*Ibidem*, pp. 10—11).

⁹ *Ibidem*, p. 68.

dru Lăpușneanu întărea lui Simion și fraților săi „un loc din pustie” al cărui hotar „să le hie îndestul unui sat de hrană a patruzăci de case”¹.

Îngustarea treptată a suprafețelor locurilor pustii destinate colonizării la „cît poate folosi” un sat de circa 20—40 de gospodării țărănești arată că în secolul al XVI-lea pămînturile așa-zise „pustii” sau fără stăpîn se rarisera. Din această cauză, acum se simțea nevoia unei delimitări mult mai riguroase a hotarelor satelor nou-întemeiate. Putem chiar sublinia că etapa în care efectiv se iau sau se reiau în stăpînire, prin colonizare, cele mai multe pămînturi pustii este intervalul de timp cuprins între 1425 și 1575, punctul maxim fiind în jurul anului 1450². Acest punct corespunde și momentului de maximă fărîmițare și anarhie feudală în Moldova.

În etapa a doua a colonizării, încadrată în intervalul de timp dintre 1575 și 1700, opera de întemeiere a satelor îmbracă și alte aspecte, pe lângă cele cunoscute în prima etapă.

Primul aspect se referă la faptul că, în această etapă, majoritatea hrisoavelor domnești privește aducerea unor coloniști dinafara granițelor Moldovei. Aceștia se așază acum, nu atît pe locuri „pustii”, ci în hotarul unor foste sate ce se „risipiseră” sau se „spărseseră” în urma luptei de clasă a țărănilor sau în urma unor invazii turcești și tătărăști.

Astfel, începînd chiar cu anul 1576, lui Ion Golăi i se confirmă dreptul să-și întemeieze un sat, anume Draxinești, numit și Spineni, sat ce a fost pustiit și care a rămas „numai seliște din pricina oștilor și ars de tătari”³. De asemenea, în același an, Petru Șchiopul a întărit lui Gavril logofăt două seliști, Bursumenii și Lățcanii, pentru „a-și strînge și așeza acolo oameni”, precizîndu-se în act că acele „săliști au fost mai nainte drepte domnești și s-au pustiitu, când au prădat tătarăi acestu pămînt și n-au rămas nime, numai locul pustiiu”⁴. Exemplele se pot înmulți oricît de mult în această privință⁵.

Asupra procesului de „spargere” și „risipire” a satelor moldovene din această vreme nu vom stăruii acum prea mult, deoarece și așa izvoarele

¹ *Moldova în epoca feudalismului, Documente slavo-moldovenesti (sec. XV — 1625)*. Chișinău, 1961, p. 73; vezi și actual-confirmare din 14 aprilie 1559 (*Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. II, p. 122).

² Vezi graficul nr. 1 din anexa de la p. 67; cf. și Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 115.

³ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. III, p. 79.

⁴ *Ibidem*, p. 72.

⁵ Astfel, la 6 aprilie 1579, Petru Șchiopul întărește lui Gheorghe mare logofăt două seliști, Tocmăceanii și Uriceanii, „să-și așeze acolo sate, pentru că au fost arse de tătari, cînd au prădat toată țara” (*Ibidem*, pp. 107—108); de asemenea, la 1 septembrie 1579, Gavriil, al doilea vistier, primește o seliște, anume Biolare „ca să-și întemeieze acolo sat”, arătîndu-se în act că „de la tătari, a rămas seliște și nu era într-însa niciun suflet de om, ci a fost tot fără oameni” (*Ibidem*, p. 121); la 30 martie 1618, Radu Mihnea dă drept lui Condrea, fost cămăraș, să-și întemeieze un sat de colonizare pe locul fostului sat Șivița, care „a rămas acest sat pustiu și a stat pustiu 25 ani, pentru că este la marginea țării și este în drumul păgînilor tătari” (*Ibidem*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 255).

nu cuprind știri prea bogate. Este suficient însă să amintim că menționarea frecventă a „seliștilor“, începînd cu ultimul pătrar al secolului al XVI-lea și continuînd în cel următor, constituie o dovadă incontestabilă a manifestării luptei de clasă a țărănimii moldovene. De altfel, numai așa se poate explica existența numeroaselor „seliști“ pe care stăpînii de pămînt, în baza hrisoavelor domnești, caută să le repopuleze cu locuitori aduși mai ales dinfara hotarelor țării.

Pe de altă parte, trebuie să mai precizăm și faptul că în cea de-a doua etapă, opera de colonizare moldoveană nu se poate explica decît în strînsă legătură cu problema lichidării dreptului de liberă strămutare a țăranilor dependenți de pe o moșie pe alta. Se știe că pînă în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, cu toate restricțiile impuse de plata așa-numitei „găleți de ieșire“¹, țăranii dependenți se puteau totuși muta pe moșia altui feudal, îndeosebi atunci cînd erau chemați. La rîndul lor, boierii și stăpînii eclesiastici care-și colonizau moșiile cu asemenea țărani, erau siguri că aceștia din urmă nu vor fi revendicați de stăpînii de pe ale căror moșii fugiseră, deoarece acțiunea de urmărire a iobagilor se manifestă mai puternic după lichidarea dreptului de liberă strămutare.

După cum s-a dovedit în cercetările din ultimii ani, legarea țăranilor de glie în Moldova corespunde în linii mari cu legarea celor din Țara Românească, adică mijlocul ultimului deceniu al secolului al XVI-lea². Și în Moldova, ca de altminteri și în Țara Românească, limitarea și în cele din urmă desființarea dreptului de liberă strămutare a țăranilor dependenți au avut repercusiuni și în ceea ce privește opera de colonizare. După această dată, opera de colonizare în Moldova se înfăptuiește îndeosebi cu forțe și elemente străine aparținînd unor populații de origine etnică diferită³.

Prima știre despre aducerea unor coloniști străini pe moșiile boierești apare într-un act din 3 ianuarie 1588, prin urmare cu aproape opt ani înainte de lichidarea totală a dreptului de strămutare. Prin acest act, Șeptilici armaș este împuternicit de domnii „să-și întemeieze un sat“ cu coloniști „ruși sau sîrbi sau greci“⁴. Pentru moșiile mănăstirești, o asemenea știre se întîlnește într-un act din 13 ianuarie 1597, adică după lichidarea dreptului de strămutare.

În cartea domnească respectivă se arată că mănăstirea Neamțului are dreptul să-și întemeieze un sat cu coloniști ce „va chema din altă țară, sau leah sau rușin sau sîrb sau grec sau valah sau ungur sau fie orice limbă vor fi“⁵. De aci înainte seria hrisoavelor domnești referitoare

¹ Cf. *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 856.

² Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 13; vezi și idem, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, p. 111; vezi și studiul lui Ștefan Ștefănescu, *Elemente comune de civilizație feudală în țările române și în Rusia: procesul legării de glie a țăranilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, în „*Studii*“, nr. 2, 1959, pp. 87—99.

³ În anumite cazuri, așa cum o să vedem mai jos, nu erau excluși nici țăranii moldoveni.

⁴ *Documente privind istoria României*, A. sec. al XVI-lea, vol. III, p. 370.

⁵ *Ibidem*, vol. IV, p. 155.

la aducerea unor coloniști străini este aproape neîntreruptă pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea.

În hrisoavele secolului al XVII-lea întîlnim mențiuni ce dovedesc că în satele de colonizare din Moldova, ca de altfel și în cele din Țara Românească¹, se puteau stabili și foștii „vecini” fugiți din cauza exploatareii în afara hotarelor țării. Iată cîteva exemple.

În anul 1629, domnitorul Miron Barnovschi acordă lui Dăian un privilegiu ca să-și întemeieze un sat de colonizare pe locul seliștei Mugești, cu locuitori ce „va chema el dintr-alte țări”, dar și cu oameni „ce vor fi eșit din țara domniei mele prentre-alte țări de bogate nevoi sau de nescari greșale ce vor hi greșit, toți să aibă a veni la seliște, la Mugești”². După trecerea aproape a patru decenii, în anul 1666, Nicolae Buhuș capătă învoire domnească să pună bazele unui sat cu „streini dintr-alte țări” dar și cu „alți oameni carii au fost mai denainte vreme de acolo și aceia ca să se strângă iarăș la urmă acolia în sat”³. Pentru a-i ademeni în fostul lor sat de baștină, domnia caută să-i asigure pe coloniști că „cîsla cea viache ce-au fost mai denainte vreme acolia în sat, încă s-au ras din catastiv din visterie”⁴.

Stăpîinii de moșii invitau în satele de colonizare atît „vecini” de prin alte sate străine, cît și foștii lor „vecini”. Astfel, la 1635, vistiierul Dumitru Buhuș este împuternicit „a chema”, nu numai „oameni de altă țară” pe care „să-i ducă, să-i descalece, unde-și va afla un loc de sat”, dar „și alți oameni, ce va aduce de prin satele sale și aceia să fie în pace de toate cîte scriem mai sus”⁵.

O situație analogă întîlnim și în cazul acțiunii de colonizare ce se ducea pe moșiile mănăstirilor. Așa, de pildă, mănăstirea Secul, prin actul din 2 ianuarie 1622, era autorizată să cheme în seliștea sa Vinăteri, pe lîngă oameni „din altă țară” și „vecinii lor care vor fi fugit, să-i cheme din altă țară în satul lor”⁶. La fel, în 1626, episcopia Romanului obține dreptul să-și repopuleze o seliște cu „oricîți oameni vor chema din alte țări”, dar și cu locuitori „care vor fi de acolo, de acel loc, vecini vechi și vor veni la acea seliște”⁷. Pentru acești din urmă coloniști, țărani de baștină, se cerea însă condiția ca ei să nu fie însoriși cu obligații fiscale în altă parte. Rezultă, așadar, că stăpîinii de pămînt puteau să-și fundeze noi sate și cu „vecini” de prin alte sate străine, dar numai cu „oameni care n-au

¹ Cf. Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 1256.

² Arh. st. București, *M-rea Tazlău*, VIII/18, orig. rom.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 85.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Academia R.S.R., LXXXII/3, orig. rom.; vezi și actul ce poartă data de 1 august 1657, în care găsim precizarea: „Așjdere și alții carii vor mai vini și să vor așadza acolea într-acel sat și aceia încă să fie în pace cu aceștia depreună de toate cîte mai sus scrie” (Muzeul „Lupta revoluționară a poporului”, I/144, orig. rom.); cf. și actul din 22 august 1658, la muzeul „Lupta revoluționară a poporului”, I/145, orig. rom.

⁶ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 87.

⁷ Arh. st. București, *M-rea Bistrița*, VII/5, orig. slav; în 1617 mănăstirea Pobrata obține dreptul ca în seliștea Uriești să aducă coloniști străini „oricîți oameni vor chema acolo” dar și „oameni care au fugit din țara noastră în Țara Turcească” (*Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 97).

fost așezați nicăieri”¹ sau, cum se menționează în alte acte, „tot oameni, care n-au fost cu darea nicăieri”². Prin stabilirea unor atare condiții, domnia încerca să-și asigure o oarecare stabilitate în veniturile sale, care nu trebuiau să scadă ca urmare a fugii birnicilor în satele de colonizare. Cu alte cuvinte, domnia ține neapărat să atragă atenția mănăstirilor și boierilor fondatori de sate că este dispusă să le acorde privilegiile de colonizare, dar, în schimb, nu le poate admite să atragă în satele nou-înțelemeiate țărani fugari ce aveau obligații fiscale în satele înscrise în catastifele vistieriei. Cu toate aceste restricții, mutarea țăranilor dintr-un sat în altul, care s-a practicat pe scară relativ mare în cursul secolului al XVII-lea, a constituit unul din mijloacele prin care stăpînitorii feudali au reușit să colonizeze și să pună în valoare noile pămînturi³.

În cea de-a doua etapă a colonizării și mai ales în veacul al XVII-lea, satele de colonizare s-au creat pe baza dreptului de slobozie⁴. De dreptul de „slobozie” profitau mai ales coloniștii străini și el s-a acordat îndeosebi în secolul al XVII-lea, adică în a doua fază stabilită de noi în cadrul procesului de colonizare. Durata „slobozeniei” diferă de la caz la caz, fiind în funcție de împrejurările economice și sociale locale sau de timp. De pildă, în satele de colonizare ce aparțineau boierilor, asemenea „scutiri” se acordau pe termene ce durau între doi și șase ani. Astfel, la 1602, Eremia Movilă dă carte domnească lui Gligorie mare stolnic și vătămă-nului său din satul Vertiporoh, ca „ei să fie tari și puternici cu această carte... să cheme oameni din alte țări în slobozie... sau rus sau leah sau ungar sau sîrb sau grec sau muntean”. Actul precizează că de la domnie va avea „slobozie pe trei ani acel sat”⁵. La 1666, Duca vodă

¹ Documente privind istoria României, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 273; cf. și actul din 9 februarie 1618 prin care mănăstirea Galata poate aduce în seliștea Plopii „ori cîți oameni vor chema din alte țări”, dar și „oameni nescrîși” (*ibidem*, p. 227); cf. și actul cu data (1622 septembrie 1—1623 august 31) în care se specifică: „și oameni de prin țara domniei mele însă tot oameni care n-au fost scrîși nicăieri la dabile” (*ibidem*, vol. V, p. 160).

² Cf. actele din 30 aprilie 1626 (Academia R.S.R., DXCI/26, orig. slav) și 12 martie 1627 (Arh. st. București, *M-rea Sf. Sava*, Iași, XXI/1, orig. slav).

³ Cf. Șt. Ștefănescu, D. Mioc și H. Chircă, *L'évolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie au XIV-e—XVIII-e siècles*, în „Revue roumaine d'histoire”, t. I, nr. 1. 1962, p. 54.

⁴ Termenul „slobozie” vine de la cuvîntul slavon бoвoдa care înseamnă scutire, libertate. De altfel, într-un act din 1 mai 1661, privind scutiile acordate coloniștilor stabiliți în seliștea Lăzești se precizează că „slobozie” înseamnă scutire de dări. În act se arată: „slobodzia lor, scutirea de dări, va dura patru ani” (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, pp. 34—35); cf. și Mardarie Cozianul, *Lexiconul slavo-românesc din 1649*, ed. Gr. Crețu, București, 1900, p. 231, care atribuie slavonescului свобода sensul de scutire, libertate; cf. și dr. H. Tiklin, *Dicționar român-german*, vol. II, București, 1903, pp. 1440—1441; cf. și *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 777. Rezultă deci că termenului свобода nu i se pot acorda, în cazul nostru, decât accepția și sensul de scutire, libertate.

⁵ Documente privind Istoria României, A, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 39.

împuternicește pe Nicolae Buhuș, mare vistier, să cheme oameni străini în satul Gînești, care „vor fi scutiți șese ani”¹.

În satele de colonizare ce aparțin mănăstirilor, dreptul de slobozie se acorda pe termene cuprinse între unu și patru ani. Astfel, la 18 ianuarie 1679, coloniștii străini ce urmau să se așeze în satul Vâlcești al mănăstirii Galata trebuiau să aibă slobozenie și să fie „în pace într-un an”². Pentru a da un exemplu și cu o scutire maximă de patru ani, amintim de coloniștii din satul Plopeni cărora, prin actul din 7 aprilie 1662, li se promitea că „vor avia slobozie în 4 ani”³.

Din documentele citate mai sus rezultă că satele care se bucurau de „scutiri” pe o perioadă mai îndelungată erau cele boierești. Durata „slobozeniei” se putea însă prelungi, atât în cazul satelor boierești, cât și al celor mănăstirești și în modul acesta se depășeau de multe ori termenele fixate prin hrisoavele inițiale care autorizau întemeierea satelor. Numai așa se explică faptul de ce rușii stabiliți în satul Jurghiceni s-au bucurat de o „slobozenie” de circa zece ani, deși actul inițial din 1 august 1657⁴, emis de Gheorghe Ștefan, le stabilise o scutire de numai patru ani. Conform celor precizate în acest act, termenul de „scutire” trebuia să expire în 1661. Dar la 22 august 1658⁵, Gheorghe Ghica, noul domnitor al Moldovei, revine asupra „slobozeniei” și o fixează la numai doi ani. După cele stabilite în acest nou act, „slobozenia” urma să expire cu un an mai devreme, față de cele arătate în primul act, adică în 1660. Nu știm ce se va mai fi întâmplat în timpul domniilor alternative ale lui Constantin Șerban și Ștefăniță Lupu, dintre anii 1659 și 1661, întrucît nu ni s-au păstrat actele respective. Fapt este că noul domnitor Eustratie Dabija, care urmează lui Ștefăniță Lupu în 1661, printr-un act din 11 aprilie 1663⁶, revine

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 85; cf. și actul din 4 septembrie 1699 prin care Vasile Pleșca obține de la Antioh Cantemir o carte domnească prin care este volnic să cheme și să stringă oameni străini din „țara turcească și din țara muntească și din țara leșească și din partea căzăcească și dintr-alte părți de loc”. Actul arată că acei care vor veni și se vor așeza în seliștea respectivă („*or cit de mulți ar veni*”) de la domnie vor avea „slobodzie în doi ani” (*ibidem*, vol. V, p. 225); vezi și actul din 11 aprilie 1663, în care se specifică că coloniștii străini ce urmau să se așeze în satul Jurghiceni „vor ave slobodzie și vor fi în paci patru ani” (muzeul „*Lupta revoluționară a poporului*” I/172, orig. rom.); vezi și actul din 1 aprilie 1618 prin care coloniștii străini ce urmau să vină în satul Sivița: „rus sau turc sau sârb sau muntean sau ungar sau fie de ce limbă” va fi să aibă de la domnia mea slobozenie pe cinci ani” (*Documente privind istoria României*, A. sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 257).

² *Uricariul*, vol. VII, p. 227.

³ Arh. st. București, *Episcopia Huși*, LXVII/2, orig. rom.; în legătură cu acordarea „slobozeniei” pe doi ani putem cita un act din 26 februarie 1669 prin care Duca vodă împuternicește pe episcopul Ioan de Huși, ca în satul Cirligați, din ținutul Fălciului, să cheme oameni străini „fie ce limbi or hi și vor veni de să vor așiza acolo la acel sat”. Documentul face precizarea că toți „or avia slobozie în doi ani” (Arh. st. București, *Episcopia Huși*, XLVI/3, orig. rom.); amintim și actul din 5 mai 1626, prin care Miron Barnovschi preciza pentru coloniștii din satul Conțești al mănăstirii Galata că „vor avea slobozie în trei ani” (Arh. st. București, ms. nr. 628. f. 205v, copie rom.).

⁴ Muzeul „*Lupta revoluționară a poporului*”, I/144, orig. rom.

⁵ *Ibidem*, I/145, orig. rom..

⁶ *Ibidem*, I/172, orig. rom.

din nou la situația stabilită în actul inițial, acordînd „slobozenie” pe patru ani. În acest caz, coloniștii ruși stabiliți în satul Jurghiceni trebuiau să se bucure acum de „scutiri” pînă în 1667, adică pînă la data expirării celor patru ani. După anul 1663 nu mai avem nici un act cu privire la istoria social-economică a acestui sat de colonizare. Credem însă că locuitorii din acest sat au luptat mult pentru menținerea privilegiilor stabilite în hrisovul de întemeiere a satului.

În anumite împrejurări „slobozenia” se acorda pe tot timpul domniei celui care emitea actul sau pe termen nelimitat. În această privință, demn de menționat este un act din 30 aprilie 1618 prin care coloniștii ce urmau să se așeze în satul Scumpia al lui Enache postelnic trebuiau să se bucure de unele privilegii „în veci vecilor”¹.

Sînt și cazuri cînd, în hrisovul inițial de întemeiere a satului respectiv, durata „slobozeniei” nu se indică în nici un fel. Așa, de pildă, în actul din 28 ianuarie 1588 privind satul Vorovești al mănăstirii Galata se arată doar că locuitorii coloniști vor avea de la domnie „slobozie” de toate dările și slujbele, fără a se preciza însă durata.

Scutirile față de domnie implicau probabil obligații mai mari față de stăpîinii feudali. În cazul citat mai sus se arată în mod expres: „ci să aibă a plăti sfîntei mănăstiri”². Situația coloniștilor din Vorovești rămîne neschimbată timp de 35 de ani, adică pînă în 1623, cînd în baza unui act emis de Radul voievod în același an, la 1 decembrie, ei trebuiau să aibă de la domnie „slobozenie pe trei ani”, deci pînă în 1626, „pînă cînd se vor împlini acei ani care mai sus scriem”³. La 28 octombrie 1629, Alexandru voievod acordă și el o slobozenie, probabil tot de trei ani⁴. Curios este faptul că la 18 noiembrie 1629, adică numai după 20 de zile, același domnitor emite un nou act prin care coloniștii își mențin privilegiile de pînă acum, cu excepția ca „numai să aibă ei a da darea împărătească”⁵. Cu prilejul unui act emis de Moise Movilă la 3 septembrie 1631 constatăm aceeași situație în viața coloniștilor din Vorovești, fiind scutiți și de data aceasta de toate dările și slujbele, cu excepția „dării împărătești”⁶. După trecerea a circa 35 de ani de la acest act constatăm că locuitorii coloniști din Vorovești sînt iertați din nou, atît „de toate dările și angheriile cîte sîntu pre alți mișei în țara domniei meli”⁷, cît și de „darea împărătească” pe care o plătiseră cu 35 de ani în urmă. Această „iertare” a avut loc, cum precizează actul, în urma insistenței țăranilor coloniști, care „ni-au arătat cărți și de la alți domni de scutială pentru căci ei sîntu poslușnici svintei mănăstiri”⁸. Din aceste exemple rezultă că țăranii coloniști luptau din răsputeri pentru menținerea condițiilor stabilite între ei și stăpîinii feudali respectivi, condiții consemnate

¹ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 273.

² *Ibidem*, A, sec. al XVI-lea, vol. III, p. 373.

³ *Ibidem*, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 249.

⁴ În original este loc alb (vezi Arh. st. București, *M-rea Galata*, X/13, orig. slav).

⁵ *Ibidem*, X/10, orig. slav.

⁶ Arh. st. București, *M-rea Galata*, X/15, orig. slav.

⁷ *Ibidem*, X/21, orig. rom.

⁸ *Ibidem*; vezi și actul din 30 decembrie 1669; *ibidem*, X/22, orig. rom.

în hrisoavele inițiale de întemeiere a satelor de colonizare. Aceste condiții erau totdeauna invocate de țărani coloniști în cazul în care stăpînii feudali căutau să le răpească drepturile fixate prin hrisev domnesc. Ei au reușit, prin lupta lor, să-și mențină privilegiile stabilite. Această constatare este atestată și de confirmările care privesc istoria social-economică a satului Vâlcești al mănăstirii Galata. Apărut ca sat de colonizare în baza hrisevului din 9 februarie 1591, locuitorii coloniști din Vâlcești erau scutiți la această dată de o serie de dări și slujbe față de domnie, cu excepția ca „numai să aibă a da darea împărătească”¹. Coloniștii își mențin aceste privilegii neschimbate pînă la 31 decembrie 1669, adică timp de 78 de ani². După această dată se pare că au intervenit modificări în raporturile existente între coloniști și mănăstirea Galata, modificări care au înrăutățit situația coloniștilor și i-au determinat să fugă și să „spargă” satul. Numai așa se explică faptul de ce la 18 ianuarie 1679, deci după un răstimp de zece ani, domnitorul Gheorghe Duca este nevoit să dea un nou act mănăstirii Galata, pentru același sat, Vâlcești. Prin acest nou act, mănăstirea este volnică să cheme în satul respectiv, rămas probabil complet pustiu, „cameni străini, din țara leșască, din țara ungurească și dintr-alte părți, să vie cât de mulți”. Actul mai precizează că „după ce vor veni și să vor așeza”, de la domnie „vor fi în pace într-un an” de toate dările și slujbele, „oricâte s-ar întimpla în țara domniei mele”. Pentru ademenirea coloniștilor, domnia pare a fi foarte categorică în poruncile date dregătorilor domnești, făcîndu-i atenți că „întru nimic de dănsii să nu vă atingeți, ce foarte în bună pace să fie, iar cine s-ar ispiți dintre slujitorii ai învălu, de mare certare vor fi de la domnia mea”³. În toate cazurile pe care le cunoaștem și în care stăpînii feudali n-au respectat condițiile stabilite inițial, țărani coloniști și-au manifestat nemulțumirea și au reușit în cele din urmă să determine pe stăpîni să le respecte drepturile inițiale.

O problemă strîns legată de durata „slobozeniei” în cele două categorii de sate, boierești și mănăstirești, este aceea a „scutirilor”. Cu alte cuvinte, este necesar să arătăm dacă volumul „scutirilor” ce se acordau coloniștilor în timpul „slobozeniei” era total sau parțial și în ce măsură era sau nu respectat de proprietarii respectivi. În această ordine de idei putem spune că actele sînt destul de numeroase și mult mai concludente decît în alte privințe.

Din majoritatea documentelor referitoare la colonizarea moldoveană din această epocă rezultă că locuitorii coloniști erau scutiți de aproape toate dările și obligațiile pe care în mod obișnuit le aveau țărani pămînteni. O excepție se făcea numai în legătură cu „darea împărătească” pe

¹ Documente privind istoria României, A, sec. al XVI-lea, vol. IV, p. 3.

² Academia R.S.R., XLVI/133, orig. slav.; vezi și actul din 25 mai 1659, la Academia R.S.R., XLVI/136; sau actul din 20 aprilie 1666, la Academia R.S.R., XLVI/132, orig. slav.

³ „Uricariul”, vol. VII, p. 227.

care trebuia s-o achite uneori și coloniștii, îndeosebi cei așezați pe moștile mănăstirești. Așa, de pildă, coloniștii din satul Onțești al mănăstirii Neamțului, conform celor precizate în hrisovul din 13 ianuarie 1597, erau scutiți pe toată durata „slobozeniei“ de orice munci și dări față de domnie: „nici să ne muncească nouă nici o muncă, nici să ne plătească iliș, nici 50 aspri, nici gorștină de oi, nici de porci, nici sulgiu de vaci, nici pentru oi și nici o dabilă“¹. Domnia pare a fi însă destul de prevăzătoare față de vistierie și hotărăște ca țărani coloniști din satul citat mai sus „să aibă a da birul împărătesc o singură dată pe an și altceva nimic în acei ani“. Actul mai precizează că nimeni dintre slugile domnești „dăbilarii sau mari vatavi sau globnici sau deșugubinari sau alții din ei cu alte treburi să nu îndrăznească a intra în satul lor să-i învăluiască“². După cum vedem, pe lângă „scutirile“ amintite, se interzice dregătorilor domnești de a pătrunde în hotarul satelor de colonizare. Asemenea „scutiri“ se întâlnesc și în secolul al XVII-lea, atât pentru coloniștii din satele mănăstirești³, cât și pentru cei din satele boierești⁴. Volumul acestor „scutiri“ ne ajută să vedem care era deosebirea dintre regimul juridic al coloniștilor și cel al pămîntenilor. În tot cazul, regimul juridic al celor dintii era mult mai ușor. Aceasta rezultă și din faptul că domnia ținea să precizeze în multe acte că țărani coloniști nu trebuie asimilați cu cei dependenți în ceea ce privește cuantumul dărilor în produse și al prestațiilor în muncă. Într-o serie de asemenea acte, după ce se înșiră înlesnirile care se fac țăranilor coloniști, se adaugă că ei nu trebuie să plătească „nici o angherie din cîte sînt pe alți săraci ai domniei mele“⁵, adică

¹ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. IV, p. 155.

² *Ibidem*, p. 155; cf. și actul din 2 ianuarie 1622 referitor la satul de colonizare Vinători al mănăstirii Secul, în care se spune dregătorilor domnești, între altele, următoarele: „să nu aveți nici o treabă cu acest sat“ (*ibidem*, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 87); alteori domnia pare mult mai categorică în poruncile date către dregătorii domnești. Astfel, într-un act din 7 aprilie 1662 referitor la coloniștii din satul Plopeni al episcopiei Huși, se arată: „apoi cine-i va învălui preste cartia domnii mele bine să știe că acela slujitoriu va fi de certare de la domnia mea“ (Arh. st. București, *Ep. Huși*, LXVII/2, orig. rom.); cf. și actul din 26 februarie 1669, la Arh. st. București, *Episcopia Huși*, XLVI/3, orig. rom.

³ Astfel, în actul din 28 octombrie 1629 se arată că locuitorii coloniști din satul Vorovești al mănăstirii Galata aveau „slobozenie“ de la domnie ca „nici darea să nu dea, nici iliș să plătească, nici 50 aspri, nici sulgiu de vaci și nici de oi, nici o angherie să nu dea pînă cînd se vor împlini acei ani pe care îi scriem mai sus“ (Arh. st. București, *M-rea Galata*, X/13, orig. slav); cf. și actul din 18 noiembrie 1629, *ibidem*, X/10, orig. slav; cf. și actul din 3 septembrie 1631, *ibidem*, X/15, orig. slav; cf. actul din 23 septembrie 1666, *ibidem*, X/21, orig. rom.; cf. actul din 30 decembrie 1669, *ibidem*, X/22, orig. rom.

⁴ În actul ce poartă data de 16 martie 1629 se precizează că toți coloniștii care se vor stabili în siliștea Mugești a boierului Dăian, de la domnie „vor avea slobodzie“ că „nici un lucru domniei mele nu vor lucra, nici dajde nu vor da, nici iliș, nici sulgiu, nici o angherie, cîte sîntu pre alți misei a domniei mele“ (Arh. st. București, *M-rea Tazlău*, VIII/18, orig. rom.); cf. și actul din decembrie 1633, la Arh. st. București, *M-rea Galata*, VI/21, orig. slav; cf. și actul din 12 martie 1656, „Uricariul“, vol. XI, pp. 283—284; cf. și actul din 1 mai 1661, la N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, pp. 34—35; cf. și actul din 22 aprilie 1666, *ibidem*, vol. VI, p. 85.

⁵ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 227; cf. și actul din 2 ianuarie 1622, *ibidem*, vol. V, p. 87.

din cele impuse țăranilor aserviți. Alteori se spune că „să fie în pace de toate angheriile, cîte sînt asupra altor săraci ai domniei mele“¹ sau înțîlnim și formula : „de alte dări și anghirii, de toate ce sîntu pre alți mișei în țara domnii miale, nime întru nemic să nu-i învăluiască“². Pe linia aceleiași interpretări, interesant este și documentul din 4 septembrie 1699 în care se precizează că locuitorii coloniști ce urmau să se așeze într-o seliște a logofătului Vasile Pleșca trebuiau să aibă „slobozie“ de toate dările și slujbele „iar cu țara nu vor hi amestecați“³. Într-un alt act din 18 ianuarie 1619, coloniștii din satul Șivița al lui Condi, mare vameș, cu excepția plății a „o sută galbeni ungurești pe an“, erau scutiți de orice „alte dabile cîte vor fi pe restul țării domniei mele“⁴. Pentru coloniștii din satele Sasul, Lăturișeni și Gurbănești se face de asemenea precizarea : „iar dacă se mai adaugă vreo dabilă asupra țării domniei mele, pentru nevoi și greutăți care cad asupra țării domniei mele și de acelea toate să fie în pace“⁵. De aici rezultă că locuitorii din satele de colonizare, datorită privilegiilor acordate, se bucurau de condiții mai ușoare de trai, ceea ce îi deosebea de țăranii din satele aservite.

În unele documente se întîlnesc cazuri cînd țăranii coloniști erau „scutiți“ și de plata „birului împărătesc“. Asemenea „scutiri“ erau în general de scurtă durată, reducîndu-se adeseori la numai cîteva luni. Iată cîteva exemple.

În hrisovul de fundare a satului Priseaca de pe moșia mănăstirii Pobrata, emis de Eremia Movilă la 25 februarie 1606, nu se amintește nimic de plata „dării împărătești“⁶. La aproape șase luni de la emiterea actului citat mai sus, noul domnitor Simion Movilă emite un nou act la 16 august 1606, prin care nu mai respectă prevederile inițiale, ci hotărăște ca locuitorii coloniști „să aibă a da numai birul cel mare împărătesc și altceva nimic, pentru că sînt la drumul mare și sînt mîncăți de toți“⁷. Cu toată compasiunea pe care o manifestă Simion Movilă pentru coloniștii din satul Priseaca, constatăm însă că prevederile stabilite în hrisovul de întemeiere a satului au fost călcate în picioare. Este posibil ca cele circa șase luni să fi fost suficiente pentru ademenirea și strîngerea coloniștilor.

O situație similară constatăm și cu prilejul actelor ce privesc istoria social-economică a satului de colonizare Șivița. Comparînd seria de acte

¹ Cf. actul din 17 aprilie 1626, la Arh. st. București, *M-rea Bistrița*, VII/5, orig. slav.

² Cf. actul din 7 aprilie 1662, la Arh. st. București, *Episcopia Huși*, LXVII/2, orig. rom.; cf. și actul din 5 mai 1626, la Arh. st. București, ms. nr. 628 f. 205v, copie rom.; cf. și actul din 17 noiembrie 1629, la Arh. st. București, *M-rea Galata*, VI/19, orig. rom.; cf. și actul din 8 iulie 1635, la Academia R.S.R., LXXXII/3, orig. rom.; cf. și actul din 1 august 1657, la muzeul „*Lupta revoluționară a poporului*“, I/144, orig. rom.; cf. și actul din 22 august 1658, *ibidem*, I/145, orig. rom.; cf. și actul din 26 februarie 1669, la Arh. st. București, *Episcopia Huși*, XLVI/3, orig. rom.; cf. și actul din 31 ianuarie 1696, „*Uricariul*“, vol. V, pp. 244—245.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 225.

⁴ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 307.

⁵ Vezi actul din 12 martie 1627, la Arh. st. București, *M-rea Sf. Sava*, Iași, XXI/1, orig. slav.

⁶ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. II, pp. 8—9.

⁷ *Ibidem*, p. 60.

referitoare la acest sat, trebuie să reținem deocamdată că la 30 martie 1618¹ Radul voievod a emis actul de întemeiere a satului. La două zile după această dată, adică la 1 aprilie 1618, același domnitor îi acordă „slobozenie pe cinci ani“ de toate dările și slujbele „pînă cînd se vor împlini toți acei ani mai sus scriși“². După cele precizate în acest act, coloniștii urmau să se bucure de scutiri pînă la 1 aprilie 1623, adică pînă în momentul expirării termenului „slobozeniei“. Domnitorul nu respectă însă prevederile stabilite și constatăm că la aproape 10 luni de la acordarea celor 5 ani de „slobozenie“, cu prilejul unui act din 18 ianuarie 1619, coloniștii din Șivița sînt obligați să dea domniei „o sută galbeni ungurești pe an, cincizeci ughi să dea la ziua sfintei Boboteze, iar cincizeci ughi să dea la ziua sfinților apostoli Petru și Pavel“³.

Analiza actelor referitoare la istoria social-economică a celor două sate amintite mai sus arată, pe de o parte, că înlesnirile ce se promiteau coloniștilor aveau drept scop să-i ademenească și să-i atragă mai ușor pe moșiile unde se simțea mai acut nevoia brațelor de muncă, iar pe de altă parte, că asemenea „scutiri“, deși se prelungeau uneori mai mulți ani în șir, pînă la urmă cădeau totuși în desuetudine în parte sau în totalitate.

Din cercetarea documentelor de mai sus se mai poate observa că plata „dării împărătești“ se făcea, ca și în Țara Românească, tot în două rate sau „cîștiuri“⁴. Aici se plăteau uneori în timpul verii și iernii, adică la 29 iunie (ziua sf. Petru și Pavel) și la 6 ianuarie (ziua de Bobotează). Predomina însă sistemul „soroacelor“ de primăvară și toamnă⁵. Sistemul plății în două rate trebuie considerat ca o favoare acordată țăranilor numai sub presiunea luptei pe care aceștia o duceau împotriva stăpînilor de pămînt.

Regimul juridic al țăranilor coloniști se mai deosebea de al celorlalți săteni și prin modul perceperii „dării împărătești“. Aceasta era strînsă și dusă la vistieria domnească chiar de țăranii coloniști. Concludente în această privință sînt actele care privesc istoria social-economică a satului Vălești al mănăstirii Galata. Acest sat este scutit încă de la întemeierea sa din 1591 de o serie de dări și slujbe, cu obligația ca „numai să aibă a da darea împărătească“⁶. Deși satul aparține mănăstirii, constatăm însă că nu ea este aceea care strînge și duce darea împărătească la vistieria domnească, ci țăranii coloniști. În această privință se arată expres: „Și ei singuri să aibă a o strînge și a o aduce în mîinile domniei mele“⁷.

¹ Documente privind istoria României, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, pp. 255—256.

² *Ibidem*, pp. 257—258.

³ *Ibidem*, p. 307.

⁴ Vezi Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 1238.

⁵ Cf. actul din 30 aprilie 1618 prin care coloniștii ruși și polonezi stabiliți în satul Scumpia al lui Enache postelnic aveau obligația ca să dea „într-un an o sută de taleri de argint, cincizeci de taler: să dea la sfîntul mare mucenic Gheorghe și cincizeci de taleri să dea la sfîntul marele mucenic Dimitrie“ (*Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 273); cf. și actul din 12 martie 1627 (Arh. st. București, *M-rea Sf. Sava*, Iași, XXI/1, orig. slav); cf. și actul din 18 martie 1664, la Arh. st. București, *M-rea Galata*, I/11, orig. slav.

⁶ Documente privind istoria României, A, sec. al XVI-lea, vol. IV, p. 3.

⁷ *Ibidem*.

Această mențiune o întâlnim în mod constant în toate cele 11 acte de confirmare care privesc istoria social-economică a acestui sat pînă la actul din 20 aprilie 1666 inclusiv¹. Și coloniștii din satul Mănjăști al mănăstirii Galata, conform actului din 31 ianuarie 1696, aveau drept obligație „a da pe anu de om câte trei galbeni“. Documentul precizează că acei galbeni singuri coloniștii trebuiau „să-i aducă la vistieria domniei mele“². Într-un act din 4 septembrie 1699, referitor la coloniștii dintr-o seliște a lui Vasile Pleșca, se arată că pentru cislă ei „or veni la domnia mea și-i vom tocmi cu rupta... de vor da pe an la vistierie pe tocmala lor“³. Rezultă din aceste exemple că domnia intra de multe ori în raporturi directe cu țărani coloniști, fie cu prilejul ducerii „dării împărătești“ la vistierie, fie cu prilejul altor pricini de judecată sau de altă natură, legate în general de nerespectarea prevederilor stabilite în hrisoavele inițiale de întemeiere. Aceste stări de lucruri confirmă faptul că și în situația satelor de colonizare din Moldova veacului al XVII-lea, scara raporturilor feudale începe să se destrame și să se rupă, fenomen ce se concretizează în stabilirea unor raporturi directe între domnie și țărani coloniști.

În încheierea aspectelor privind opera de colonizare din Moldova, în răstimpul celor trei secole care au făcut obiectul cercetării noastre, merită să reținem un ultim aspect mai important. Acest aspect constă în aceea că pe măsură ce regimul de colonizare se consolidează, el începe să se extindă și să se impună cu precădere și în celelalte sate aservite, unde nu se amintește de aducerea unor coloniști străini.

Dovada cea mai concludentă pentru ilustrarea acestui fenomen o constituie existența unor acte din secolele XVI—XVII din care se poate vedea că satele la care se referă documentele respective, deși nu sînt sate de colonizare, se bucură însă de un regim asemănător.

Astfel, dintr-un act ce poartă data de 18 aprilie 1576, observăm că Petru Șchiopul scutește satul Stroești al mănăstirii sf. Sava de toate „dările și slujbele“ pe care le cunoaștem din enumerarea făcută satelor de colonizare, cu singura condiție ca „numai birul împărătesc să aibă a da“⁴. În legătură cu acest sat merită să mai semnalăm și faptul că după scurgerea a 55 de ani de la hrisovul amintit mai sus, locuitorii de aci plătesc dajdea la fel ca și coloniștii, după sistemul „ruptorii“, fiind obligați să dea „numai o sută de zloți: treidzăci și trei de zloți să-i dea de acum, april în dzi întâiu, pînă la săntă Maria cea mare; și din săntă Mărie să strângă iarăși 33 de zloți, să-i dea la Crăciun; și den Crăciun pînă la luna lui april cāndu să va împlea anul să dea iarăși 33 de zloți“. Tot prin acest act li se mai interzice dregătorilor domnești de a turbura pe locuitorii satului Stroești „de toate căntu pre alți mișei și pre altă țară a domniei mele“⁵. Un an și ceva mai târziu are loc o modificare a cuantumului „dăjdii împărătești“, în sensul că țărani datorază acum

¹ Academia R.S.R., XLVI/132, orig. slav.

² „Uricariul“, vol. V. pp. 244—245.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 225.

⁴ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVI-lea, vol. III, p. 66; cf. și *ibidem*, p. 424; cf. și *ibidem*, sec. al XVII-lea, vol. IV, p. 375.

⁵ Academia R.S.R., DXCI/33, orig. rom.

domniei numai „șease galbeni, însă dentr-acești bani, trei galbeni la svântul măcenic Gheorghie, iar trei galbeni să dea la svântul marele măcenic Dimitrie, iar alte mărunțișuri nemică să nu dea cu țara”¹. Observăm că o dată cu micșorarea quantumului dăjdiei împărătești se modifică și sistemul plății, atât din punctul de vedere al „soroacelor”, cât și din cel al „ciștiurilor”, trecîndu-se de la sistemul plății în trei rate la cel în două. O situație similară se oglindește și în actele din 24 martie 1626² și 27 august 1630³, pentru satele Averești, Giurov și Necorești. La fel, în actele din 22 februarie 1633⁴, 20 februarie 1663⁵ și 19 martie 1664⁶ pentru satul Ulmi al mănăstirii Galata, sat scutit de toate „angheniile care sînt asupra celorlalți săraci ai noștri din țara domniei mele”, cu singura excepție ca „să aibă ei a da darea haraciului, odată într-un an”⁷. În sfîrșit, din analiza altor acte care prevăd îndeosebi prima jumătate a secolului al XVII-lea — actele din 7 martie 1618⁸, 12 noiembrie 1629⁹, 4 mai 1632¹⁰ și 5 mai 1674¹¹, referitoare la satele Ostăpcani, Teșori, Tămășeni și Piscani, toate sate dependente de mănăstiri — se poate constata că locuitorii acestor sate sînt scutiți, ca și coloniștii, de toate „dările și slujbele”, iar „darea împărătească”, în cazul cînd o plătesc, o dau „cu rupta... la sveti Dimitrie și la... sveti Gheorghie”¹².

Din actele analizate mai sus rezultă clar că regimul juridic și administrativ al satelor de colonizare începuse să se aplice și în cadrul satelor aservite. Tendința aceasta se manifestă ca urmare a faptului că regimul domonial al acestor sate venea cu unele forme noi de exploatare, care constau în înlocuirea succesivă a vechilor forme de rentă prin forma rentei în bani, corespunzătoare unui stadiu mai avansat de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție. În Moldova, acest stadiu se simte mai ales în veacul al XVII-lea, adică în cea de-a doua etapă a procesului de colonizare ce a format obiectul cercetării de față.

Extinderea regimului de colonizare și în alte sate aservite, îndeosebi în cele mănăstirești, reprezintă, pe lîngă alte dovezi, o mărturie incontestabilă că țărani din satele de pămînteni vedeau în regimul coloniștilor o stare socială mai ușor de suportat în raport cu condițiile grele de viață existente în cadrul satelor lor. De altfel, numai așa se explică lupta coloniștilor de a-și prelungi cît mai mult timp regimul de „slobozie” și totodată tendința țărănilor aserviți de a adopta modul lor de viață și de organizare, mod care-i apropia în multe privințe pe coloniști sau „sloboziani”

¹ Vezi actul din 5 mai 1632, la Arh. st. Iași, CCCXXIII/38, orig. rom.

² Academia R.S.R., LXXVII/49, orig. rom.

³ *Ibidem*, LXXVII/52, orig. rom.

⁴ Arh. st. București, ms. nr. 629, f. 286—286v, copie slavă.

⁵ *Ibidem*, f. 365—366, copie slavă.

⁶ Institutul de istorie al Academiei R.S.R., orig. slav.

⁷ Arh. st. București, ms. nr. 629, f. 361—362, copie slavă.

⁸ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-ea, vol. IV, p. 236.

⁹ Arh. st. București, *M-rea Galata*, VI/18, orig. rom.

¹⁰ *Ibidem*, II/9, orig. rom.

¹¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 43.

¹² *Ibidem*.

ANEXA*

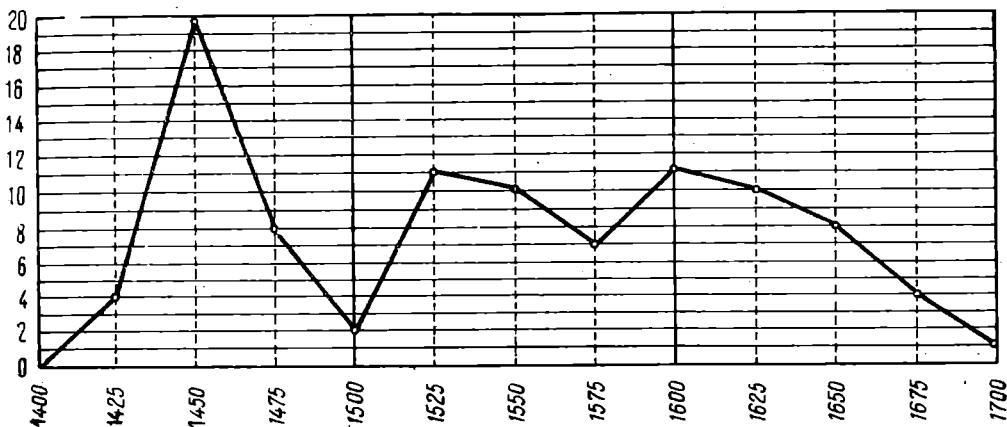

fig. 1

Graficul de sus (fig. 1) reprezintă procesul întemeierii satelor de colonizare pe moșile boierești în perioada 1400—1700.

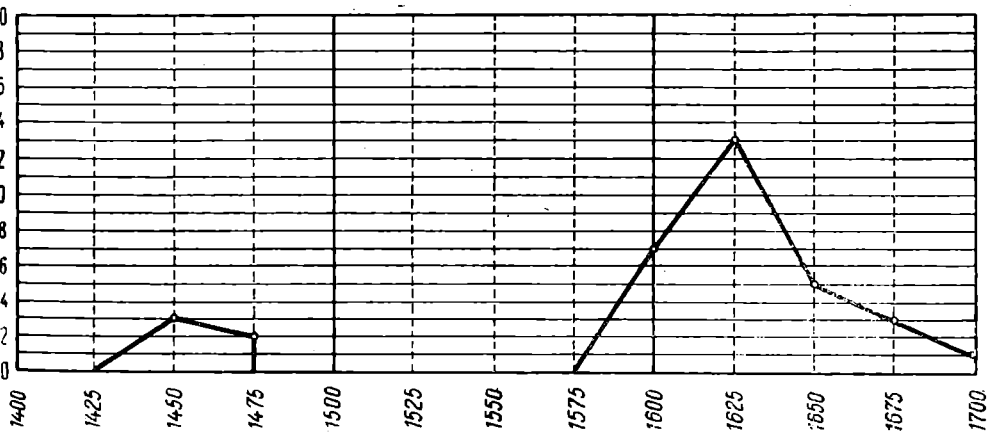

fig. 2

Graficul de jos (fig. 2) reprezintă procesul întemeierii satelor de colonizare pe moșile mănăstirești în perioada 1400—1700.

* Graficele din anexa de față au fost executate de Victor Brățfăleanu, cartograful principal la Facultatea de Istorie-Geografie de la Institutul Pedagogic din București, căruia îi mulțumim și pe această cale.

de regimul juridic al țăranilor liberi¹. Din aceste tendințe contradictorii avea să rezulte o normă medie de exploatare, care a făcut ca gospodăriile țărănești să nu se destrame complet și să fie asigurate astfel veniturile stăpînilor feudali.

Această concluzie referitoare la regimul domeniial al țăranilor coloniști este desigur valabilă numai atîta timp cît dura perioada anilor de „scutiri“. Asemenea scutiri, așa cum am văzut, au depășit pentru unele sate trei sferturi de veac. În Moldova, ca de altfel și în Țara Românească, regimul domeniial născut prin colonizare s-a menținut mai mult timp în acele sate în care efervescența luptei de clasă a țăranimii a fost mai puternică. Nu este însă mai puțin adevărat că multe sate moldovene, înființate prin colonizare în secolele XV—XVII, au căzut și ele mai devreme sau mai târziu în regimul obișnuit al șerbiei, iar țăranii coloniști s-au pierdut cu timpul în marea masă a țăranilor „vecini“. Ceea ce a rămas pînă la urmă de la satele întemeiate prin colonizare a fost regimul juridic și administrativ creat de ele, care va înrîuri, așa cum am arătat, modul de viață al țăranilor pămînteni.

¹ Cf. D. Mioc, H. Chircă et St. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIV-e au XVIII-e siècle*, în „Nouvelles études d'histoire“, vol. II, Bucarest, 1960, pp. 223—224.

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA RĂSCOALEI BRAȘOVENILOR DIN 1688

de MAJA PHILIPPI

Una din perioadele cele mai interesante din istoria Transilvaniei o constituie sfârșitul secolului al XVII-lea, cînd lupta pentru stăpînirea acestei țări — începută încă din 1526 între Imperiul Austriac și Imperiul Otoman — s-a dezlănțuit din nou, aducînd nenumărate suferințe țării, pentru a fi în cele din urmă terminată prin pacea de la Carlovitz din 1699 și trecerea Transilvaniei sub stăpînirea habsburgică.

Lupta între cele două mari puteri pentru stăpînirea Transilvaniei era de fapt o luptă pentru dominația Europei de sud-est, pe care o stăpîniseră pînă atunci turcii și asupra căreia întindea acum mîna monarhia habsburgică. Importanța strategică pe care a avut-o Transilvania în această luptă rezultă dintr-un memoriu adresat împăratului Leopold I de generalul Caraffa, numit în 1688 comandant al armatei austriece. În acest memoriu, Caraffa numește Transilvania „avantpostul Ungariei și al tuturor regatelor și țărilor Majestății-Voastră, situate dincolo de Dunăre... principat așezat de natură ca o citadelă din care se poate domina și ține în friu tot ce se întinde între Dunăre, Moravia, munții Sileziei și ai Poloniei”¹. Cucerirea acestei țări era deci o necesitate absolută pentru armata austriacă în 1688, cînd se pregătise a cuceri Belgradul și a continua războiul în Țara Românească, Serbia și Bulgaria. Văzută din acest punct de vedere, era clar că Habsburgii intrau în Transilvania numai în calitate de cuceritori și nu ca „eliberatori”, cum s-a pretins ulterior. Astfel au judecat și contemporanii acestor lupte. Mihail Weiss, renumitul jude al orașului Brașov de la începutul secolului al XVII-lea, i-a numit mai mult *devastatores* decît *defensores*, și nobilul maghiar Mihai Cserey confirmă la sfârșitul aceluiași secol că țara „a schimbat jugul de lemn turcesc cu jugul de fier austriac”.

Dovezi ale nemulțumirii populației transilvănene prilejuite de schimbarea jugului sînt mai multe răzvrătiri începînd din 1687 și culminînd cu marea răscoală a lui Francisc Rákoczy din 1703—1711 împotriva dominației austriece. În cadrul acestor lupte de împotrivire, răscoala brașove-

¹ *Caraffas Projekt*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, I, 1853, p. 164, 169.

nilor din 11—26 mai 1688 ocupă un loc destul de însemnat ca să merite să fie tratată din nou în lumina concepției marxist-leniniste, cu atât mai mult cu cât această răscoală reflectă nu numai spiritul antihabsburgic al cetățenilor Brașovului, dar și contradicțiile sociale puternice care existau în acest timp în sînul orașului.

Meritul de a fi reluat pe baze materialist-istorice discuția asupra acestui eveniment îi revine lui Ioachim Crăciun, care într-un studiu publicat în 1956 (Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688), analizează „pe scurt cauzele economico-sociale și politice ale răzvrătirii brașovene”, anunțînd că pînă la sfîrșitul aceleiași an va apărea o lucrare mai vastă, în care „această răzvrătire să fie studiată în toată amploarea ei”¹.

Deoarece această lucrare mai amplă nu a apărut, — studiul lui I. Crăciun rămînînd doar un fragment — ne permitem să reluăm această problemă, nu pentru a repeta acest studiu interesant și bine documentat, ci pentru a-l adînci și completa pe baza cercetărilor făcute mai demult în arhivele Brașovului.

Fără a încerca să cuprindem toate aspectele răscoalei, ne propunem să completăm studiul lui Crăciun mai ales din două puncte de vedere:

— în primul rînd vrem să arătăm cum se reflectă această răscoală în izvoarele contemporane și în istoriografia locală brașoveană, subliniînd poziția de clasă a autorilor respectivi.

— în al doilea rînd, însă în strînsă legătură cu primul punct, vom încerca să scoatem și mai mult în evidență aspectul social al acestei răscoale.

Istoriografia burgheză a căutat cauzele acestei răscoale în primul rînd într-un motiv de ordin exterior, în ordinul generalului Caraffa de a preda orașul armatei austriece. Fără îndoială, fama trupelor imperiale și a cruzimilor și nelegiuirilor săvîrșite de ele cînd intraseră în Transilvania pătrunsese pînă la Brașov și a contribuit în mare măsură la izbucnirea acestui conflict cu un pronunțat caracter antihabsburgic². Dar tot așa de adevărat este faptul că această răscoală n-ar fi izbucnit și n-ar fi luat o

¹ *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 199—220.

² Într-un izvor al vremii, nepublicat, generalul Caraffa este numit „un bandit italian blestemat, care după ce strînsese bani dela cei mai de seamă bărbați ai Debreținului prin torturi nemaiauzite, ca: sfărîmarea capului cu o frînghie răsucită pînă cînd ochii le ies ca niște ouă, jupuirea pielii de pe picioare, stropirea cu oțet și sare și tragerea ei la loc; tot așa, bătînd piroane în miini și picioare; iar femeilor găurindu-le sîni ca să le scoată pe acolo mîinile. le-au ars și cite și cite torturi a făcut prin toate acestea a supt și strîns mult din țară”. Thomas Tartler: *Collectanea zu einer Particulär Historie von Cronstadt*, în Arhiva Documentară a Bisericii Negre Brașov (citată în continuare „Arhiva B.N.B.”) T. q. 100 p. 517. — Tot astfel un contemporan al răscoalei, Marcus Tartler, notează: „Anno 1688. Dacă cineva n-ntreba care ar fi fost cauza adevărată a răscoalei, atunci după cum am aflat, nimic n-a determinat pe cetățenii noștri să se opună, decît zvonul și știrile despre purtarea urîtă a imperialilor în Ungaria. Se știe în toată lumea ce rău se purtasera cu locuitorii, mai ales cu luteranii și calvinii, și cum au încercat prin forță și persecuții să-i convertească la religia catolică. În special, generalul Caraffa, care trebuia să comande acum în Transilvania, s-a distins în așa fel prin cruzimea sa, că i s-a dat în limba maghiară porecla «Káro-fa», ceea ce înseamnă lemn ascuțit sau suliță de lemn”. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, 1903—1918* (citată în continuare „Quellen”), vol. VII, p. CXXXIV.

ampliare așa de mare dacă n-ar fi existat în sînul populației Brașovului antagonisme puternice, care au izbucnit cu violență cu această ocazie. Istoriografia zilelor noastre, care înțelege lupta de clasă ca forță motrice a dezvoltării istoriei, urmărește îndeosebi cunoașterea acestor antagonisme sociale.

*
* *

Înainte de a intra în analiza izvoarelor și a cauzelor răscoalei, e necesar să înfățișăm pe scurt situația internă a orașului Brașov în secolul al XVII-lea.

Analiza clasică a lui Friedrich Engels a situației sociale în orașele medievale¹ este valabilă și pentru orașele din Transilvania. Populația orașului era stratificată în trei pături sociale: familiile patriciene, meșteșugarii organizați în bresle și plebea orășenească. Să cercetăm care era participarea acestor pături la conducerea orașului. Ca toate orașele săsești din Transilvania, orașul Brașov, potrivit vechilor privilegii, avea dreptul de a-și alege singur conducerea. În acest scop au fost alese cele două organe municipale, senatul și centumviratul². Pe cînd senatul, compus din 17 membri, era reprezentantul patriciatului și se completa singur, centumviratul, compus din 100 de membri, era ales de comunitatea întregă a orașului. Amîndouă organele alegeau la sfîrșitul fiecărui an pe cei doi demnitari supremi ai orașului, judele și chestorul³, care la sfîrșitul perioadei lor de administrație erau obligați să dea socoteala înaintea centumviratului. Astfel, prin centumvirat, care reprezenta elementul democratic în conducerea orașului, întreaga populație exercita un fel de control asupra treburilor obștești, „ca să fie drept și dreptate și dacă s-ar întîmpla cumva ceva necuviincios în dauna orașului, să protesteze, ca nimeni dintre demnitari să nu abuzeze de autoritatea sa“⁴.

În secolul al XVII-lea se constată însă o descompunere a acestor vechi rînduiri. Pătura dominantă a orașului — patriciatul — acaparează tot mai mult toate drepturile de cîrmuire ale orașului și abuzează de ele în folosul intereselor sale. La sfîrșitul secolului al XVII-lea — perioada în care a izbucnit răscoala — centumviratul își pierduse rolul conducător pe care-l avusese pînă atunci; nu mai este ales de populația orașului, ci numit de senat, devenind astfel mai mult un instrument al acestuia, decît un organ de control cum a fost pînă atunci. Funcția de membru în magistratura orașului începe — cum se plînge cronicarul Marcus Fronius — să devină ereditară în familiile patriciene sau să fie vîndută de acestea

¹ Friedrich Engels, *Războiul fărănesc german*, în Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. pol., București, 1960, p. 362—366.

² În limba germană *Hundertmannschaft*.

³ În limba germană *Stadthann*, în limba latină *villicus* sau *quaestor*, care avea funcția de a administra averile orașului. Despre rolul chestorului, vezi Istoria României, vol. II, p. 271.

⁴ Citat din Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, ed. a IV-a, Sibiu, 1925, vol. I, p. 519.

unor persoane favorizate de ele¹. Conducerea oraşului intră deci tot mai mult în mâna patriciatului reprezentat prin senat, pe cînd meşteşugarii reprezentaţi prin centumvirat sînt tot mai mult excluşi din treburile oraşului. În ceea ce priveşte plebea orăşenească, se înţelege că ea, fiind deposedată şi săracă, nu lua parte la conducerea oraşului nici înainte şi nici după aceste schimbări².

Dacă — mai jos — vor fi analizate cauzele răscoalei din 1688, vom constata că tocmai aceste schimbări în administraţia oraşului şi nemulţumirile populaţiei întregi faţă de ele au stat la baza răzvrătirii oraşului împotriva conducerii sale.

Stratificarea populaţiei braşovene se reflectă şi în cronicile — destul de numeroase — rămase din acest timp. Conform provenienţei sociale a autorilor lor, putem distinge două tabere diferite. Din prima fac parte înşişi patricienii, deci tocmai pătura care a fost lovită de răscoală. Drept urmare, aceşti autori o condamnă cu cuvintele cele mai aspre şi pătinoare. Izvorul cel mai însemnat în această privinţă este așa-zisa *Kirchturnknopfschrift* din 1694 (cronică depusă de senat în globul turnului restaurat al Bisericii Negre), al cărei autor este *secretarius juratus* al oraşului, senatorul Martin Seewaldt. Se înţelege că acest reprezentant al patriciatului prezintă răscoala ca „o faptă criminală, furibundă, obstinată şi temerară” şi pe cei răzvrătiţi ca pe nişte „ticăloşi, nemernici şi blestemaţi”, care n-au ştiut sau n-au vrut să ştie că cine se opune autorităţilor se opune lui Dumnezeu însuşi³.

De aceeaşi părere, bineînţeles, este şi un alt cronicar, tot contemporan al acestor evenimente, Ştefan Filstich, fiul judeului Michael Filstich. Poziţia cronicii sale se explică din faptul că Filstich a fost arestat în timpul răscoalei împreună cu tatăl său, care a fost chiar condamnat la moarte⁴.

Aceeaşi poziţie ostilă răscoalei o găsim şi în alte izvoare, care însă, în cea mai mare parte, copiază din cele menţionate.

¹ Markus Fronius: *Leben und Schriften*, editat de Julius Gross, Braşov, 1925, p. 3—4 şi *Aus den Tagebüchern des Marcus Fronius*, în *Quellen*, VII, p. 249.

² Despre organizarea oraşelor transilvănene şi luptele interne în simlul oraşelor, vezi: *Istoria României*, vol. II, p. 271, 566, 895.

³ Martin Seewaldt a fost ginerele senatorului Valentin Igel, unul dintre reprezentanţii patriciatului, care a fost arestat şi condamnat la moarte de răsculaţi. Cronică sa se află în Arhiva B.N.B. în mai multe copii şi a stat la baza mai multor altor cronici. Ca anexă conţine şi sentinţa de moarte „bine meritată” contra celor cinci conducători mai de seamă ai răscoalei. Cronică este publicată în *Quellen*, VI, p. 570—578.

⁴ Cronică publicată în *Quellen*, VI, p. 291—295. Thomas Tartler în „*Collectanea zu einer Particulär Historie von Cronstadt*” păstrează genealogia familiei Filstich, una dintre familiile cele mai bogate ale oraşului, din care reiese că Ştefan Filstich şi-a cumpărat în 1682 primirea în breasla aurarilor, cu toate că „din cele 3 probe de meşter 2 obiecte nu erau bine executate” şi cu toate că „a lucrat la aceste obiecte cu 12 săptămîni mai mult decît era permis”. Plictisindu-se pe urmă de meseria de aurar, a intrat în slujba oraşului, devenind în 1695 senator, în 1708 chestor şi în 1714 judele oraşului, funcţie pe care a păstrat-o 13 ani. Arhiva B.N.B. T.q.100 p. 315—316, vezi şi *Quellen*, VI, p. XXII.

Pe de altă parte există însă și cronici care arată că o mare parte a orașului a simpatizat cu răscoala. E drept că sub impresia sfârșitului tragic al răscoalei și sub presiunea exercitată mai târziu din partea armatei austriece asupra populației, nici unul dintre cronicarii contemporani nu îndrăznește să ia în mod deschis partea răsculaților. Cu toate acestea însă, unii găsesc cuvinte mai moderate și mai înțelegătoare față de răsculați, se abțin de la orice critică și caută, dimpotrivă, să arate cauzele care i-au îndemnat la această răscoală. Astfel, Simon Christophori, fiul cismarului Iacob Gaitzer, unul dintre conducătorii răscoalei executat după aceea — cu toate că și el se desolidarizează de aceste evenimente — îndrăznește totuși să spună că capii răscoalei nu erau „dintre cei mai de disprețuit cetățeni”¹. Țesătorul Johannes Stamm, descriind executarea conducătorilor răscoalei, vorbește despre „săracii prizonieri... care au murit cu toții curajos”². Alții, ca Marcus Tartler, corector al gimnaziului, și Johann Alzner, deși critică răscoala, copiind în parte din *Kirchturmknopfschrift* a lui Seewaldt, găsesc totuși necesar să arate motivele care au determinat-o³. Mai mult curaj arată Marcus Fronius, în timpul răscoalei un tânăr de 29 de ani, care în 1703 a devenit paroh al orașului și este, după Johannes Honterus, cel mai învățat cărturar din trecutul Brașovului. În mod deschis, Fronius ia apărarea unora dintre răsculați, dezaprobă sentința de moarte și arată în același timp atmosfera ostilă în oraș față de senatori⁴.

Aceeași atitudine plină de înțelegere și simpatie o găsim la un alt tânăr de 28 de ani, Asarela Mederus, fiul parohului din Brașov, student în drept, care în *Fragmentele* sale descrie evenimentele din 1687 pînă în 1689, cînd a murit. Cu multe amănunte și cu o exactitate care arată că Mederus a trebuit să fie martor al celor descrise, relatează despre evenimentele care preced răscoala la începutul anului 1688, cit și despre începutul răscoalei de la 10—15 mai, pentru ca, brusc, să-și întrerupă însemnările, continuîndu-le abia în ultima zi a anului 1688. Această tăcere absolută asupra sfârșitului răscoalei față de relatarea amănunțită a începutului ei, este așa de bătaoare în ochi că ni se impune întrebarea dacă nu cumva avem de-a face cu omiteri intenționate ulterioare din originalul pierdut⁵. E semnificativ că fragmentele lui Mederus nu sînt singura cronică din care lipsesc

¹ Simon Christophori, *Wahrhaftiger Bericht* etc., în *Quellen*, VI, p. 288.

² *Tagebuch des Johannes Stamm*, în *Quellen*, VI, p. 213.

³ *Marci Tartleri Coronensis Diarium*, Arhiva B.N.B. T.q. 180, evenimentele referitoare la răscoală p. 407—413; în *Quellen*, VII, p. 470—483 sînt publicate numai evenimentele după 1689. Ex. *Johannis Alzneri diario*, publicat în *Quellen*, VII, p. 582.

⁴ Întors acasă după terminarea studiilor sale la Wittenberg, Fronius s-a întreținut din meditarea particulară a unor elevi, ocupîndu-se totodată și de studii serioase de istorie. *Istoria patriei* scrisă de dînsul a devenit din păcate pradă focului cu ocazia marelui incendiu suferit de oraș în 1689. Au rămas însă alte scrieri istorice ale acestui autor, dintre care *Fatalis urbis exustio*, descrierea incendiului, care conține și descrierea executării capilor răscoalei la care a asistat. *Magistri Marci Fronii fatalis urbis exustio anno 1689*, *Quellen*, VI, p. 408—570. Despre Marcus Fronius și activitatea sa, vezi *Istoria României*, vol. III, p. 303, 309.

⁵ Copia găsită în Arhiva B.N.B. T.f. 38 nu coincide cu totul cu copia care a stat la baza publicării în *Quellen*, VI, p. 300—311.

însemnările referitoare la răscoală. În memoriile țesătorului Johannes Stamm, menționate mai sus, lipsesc însemnările pentru aprilie și mai 1688¹, în *Istoria* preotului Joseph Teutsch lipsesc de asemenea însemnările din ianuarie pînă în mai 1688². De asemenea, lipsesc datele respective din alte cronică mai puțin însemnate.

Izvorul cel mai însemnat în ceea ce privește cauzele răscoalei este *Consignatio* a negustorului și centumvirului Paul Benckner, care conține dezbaterile care au avut loc în centumvirat³. Din păcate însă, și aceste însemnări sînt întrerupte pentru perioada din martie pînă în august 1688, pe cînd într-o altă cronică scrisă de el, *Diarium*, lipsesc cu totul anii 1688 și 1689⁴; Benckner motivează în altă parte această lacună spunînd că din „mare amărăciune am încetat timp de doi ani să mai notez ceva”⁵.

Aceste omiteri din cronică, care toate s-au păstrat numai în copii, trebuie să dea de gîndit, mai ales fiindcă e vorba tocmai de acele izvoare care arată o vădită simpatie față de răsculați și le regretăm cu atît mai mult cu cît tocmai din aceste cronică caracterul răscoalei ar reieși mai clar decît din cronicile scrise din partea adversarilor ei.

Analiza izvoarelor rămase și a atitudinii lor față de răscoală arată limpede divergențele care au existat în sînul populației față de aceste evenimente, oglindind în același timp și stratificarea ei socială. Acei care condamnă răscoala sînt reprezentanții patriciatului, ca Seewaldt și Filstich, pe cînd cei care o simpatizează sînt reprezentanții centumviratului și ai breslelor, ca Paul Benckner și Johannes Stamm, dar constatăm că și intelectualitatea orașului, studenți, învățători și chiar preoți, adoptă aceeași atitudine.

O dovadă grăitoare a atitudinii pline de simpatie față de conducătorii răscoalei este o poezie păstrată în mai multe copii, atît în Arhivele statului din Brașov, cît și în Arhiva Bisericii Negre. Este o elegie atribuită căpitanului răscoalei Kaspar Kreisch, scrisă înaintea executării sale. În 14 strofe destul de reușite, condamnatul își ia rămas bun de la soție, copii și de la toți concetățenii săi, justificînd totodată și faptele sale pentru care trebuie să sufere moartea :

„Ceva, vă rog, voi, dragi eroi !
 Luați aminte pentru voi !
 Acum la urmă s-o știți de la mine
 Acestui oraș i-am vrut doar bine.
 Și iată dară la sfîrșit
 O moarte crudă mi-am urzit.
 Dac-am dat greș în lumea astă
 Căzu pe mine acu' năpasta”⁶.

¹ Stamm, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 211.

² *Quellen*, IV, p. 109—110.

³ *Quellen*, VI, p. 275—286.

⁴ *Quellen*, IV, p. 218.

⁵ *Quellen*, VI, p. 281.

⁶ Publicată în *Quellen*, VI, p. XXIII—XXIV.

Nu putem spune dacă într-adevăr Kaspar Kreisch ar fi fost autorul acestei poezii, însă indiferent cine ar fi fost, faptul că această poezie s-a răspândit în rîndurile populației Brașovului și s-a păstrat pînă astăzi în mai multe copii ne dovedește că, în ciuda persecuțiilor din partea conducerii orașului și a autorităților austriece, populația Brașovului a păstrat condamnaților o amintire vie.

Acest fapt reiese și din istoriografia brașoveană de mai tirziu. E adevărat că istoriografia burgheză nu a interpretat această răscoală în lumina concepției marxiste a luptei de clasă, însă simpatia și chiar mîndria de a fi avut în rîndurile concetățenilor lor pe acești revoluționari reies atît din istoriografia, cît și din literatura locală brașoveană. Astfel, Georg von Herrmann, recunoscut ca întemeietorul istoriografiei brașovene, începe opera sa *Das alte und das neue Kronstadt*, scrisă în 1801—1802, cu o descriere a răscoalei din 1688¹. În 1844, Martin Schnell descrie răscoala „fără frică sau teamă” și „pentru a restabili dreptatea cuvenită” — cum spune el însuși — cu atît entuziasm, încît recunoaștem în acest scriitor pe viitorul revoluționar din 1848².

În mod mai științific, Friedrich Philippi, profesor la gimnaziul Honterus, pe baza multor izvoare din arhivele orașului, cercetează în 1878 această răscoală într-un studiu separat³, care pînă astăzi a rămas studiul cel mai temeinic despre răscoala din 1688.

Cel mai frumos monument literar l-a ridicat însă răsculaților Adolf Meschendörfer, scriitor decorat cu Ordinul Muncii cl. I în 1957, care în romanul său *Die Stadt im Osten* (Orașul din răsărit), scris încă în 1931, termină descrierea răscoalei cu următoarele cuvinte frumoase: „Spiritul lor (al răsculaților) nu trebuie să moară în noi, brașovenii, niciodată, căci altfel acești martiri ar fi murit degeaba”.

Însă nu numai populația săsească din Brașov, pe care firește răscoala o interesează mai mult, dar și concetățenii lor români și maghiari s-au ocupat cu evenimentele din 1688. Astfel, însuși nobilul maghiar Mihai Cserey — care a stat șapte ani în orașul Brașov, unde a scris *Historia* din 1661—1711 — ia apărarea deschisă a răscoalei, spunînd că răsculații „n-ar fi meritat moartea, deoarece încă nu erau supușii împăratului german și cine poate să-i condamne pentru faptul că n-au vrut să predea ceea ce era al lor. Cu toate acestea, săracii au trebuit să moară fiindcă au luptat pentru o cauză obștească”⁴.

Și Gh. Barițiu, cunoscutul istoric român din Brașov, se ocupă în 1870 de această răscoală într-un studiu separat intitulat *Catastrofele Bra-*

¹ Georg von Herrmann, *Das alte und das neue Kronstadt*, editată de O. Meltz, Sibiu, 1883, p. 1—11.

² Martin Schnell, *Die Sachsen in Siebenbürgen*, Brașov, 1844, p. 162—172.

³ Fr. Philippi, *Der Bürgeraufstand von 1688 und der grosse Brand von 1689 in Kronstadt*, Brașov, 1878.

⁴ Cserey Mihály *Historiája*, în *Quellen*, VI, p. 263.

șovului în anii 1688 și 1689¹. Acesta se bazează pe cercetarea multor izvoare și analizează în mod temeinic cauzele răscoalei.

*
* *

Felul cum răscoala din 1688 se reflectă în cronicile contemporane, cît și în operele istorice de mai târziu — cum s-a arătat mai sus — dovedește în mod vădit că această răscoală a avut un pronunțat caracter social. Același fapt îl dovedește și analiza cauzelor răscoalei.

Situația politică în care s-a declanșat răscoala era următoarea²: Încă din 1686, trupele austriece intraseră în Transilvania, încheind mai multe tratate cu principele Apafi, potrivit cărora acesta le promisese predarea mai multor orașe și plătirea unor sume mari pentru aprovizionarea armatei. În nici unul dintre aceste tratate, orașul Brașov nu era prevăzut de a fi predat trupelor imperiale. Abia la 9 mai 1688, după ce generalul Caraffa a preluat comanda armatei în Transilvania, el sili pe principe și dieta Transilvaniei să iscălească un nou tratat, în care recunoșteau suveranitatea împăratului Leopold și se obligau să predea mai multe orașe, printre care, pentru prima dată, se numără și Brașovul. La această dietă din Sibiu a fost prezent și judele Brașovului Michael Filstich, care la 10 mai se întoarce în oraș, aducînd cu sine trei scrisori — una de la principe, a doua de la consilierii acestuia, a treia „plină de amenințări și înjurături“ de la însuși Caraffa, — cu ordinul de a preda imediat orașul. A doua zi judele convocă senatul și centumviratul pentru a le comunica conținutul scrisorilor. Senatorii, care își dădură primii părerea, aprobă imediat predarea orașului. Unii dintre centumviri protestară la început și numai după ce li s-a explicat „în ce stare se găsesc lucrurile“ și că alte orașe au fost deja predate, consimțiră și ei. Între timp însă, zvonul predării orașului răspîndindu-se în rândurile populației, o mulțime de oameni se adună înaintea sfatului și după ce aflată hotărîrea, începu răscoala. Se auziră strigăte acuzînd de trădare. Mulțimea infuriată se înarmă și se grăbi spre cetățuie și spre turnurile orașului, pentru a le apăra. Breasla cismarilor, care avea în grijă poarta de pe Strada Porții, o predă răsculaților; tot așa fu predată poarta de sus, numită cea românească. La 14 mai, comandantul cetățuiei, Stephan Letz, fu silit să predea și el cetățuia, astfel că întreaga apărare a orașului se afla în mâinile răsculaților. Aceștia, nemalecunoscînd vechea conducere a orașului, își aleseră la 16 mai una nouă, punînd drept comandant pe aurarul Kaspar Kreisch³. În mod febril se pregăti apărarea orașului, la care întreaga populație, vrînd-nevrînd, a fost silită să ia parte prin aducerea munițiilor, a proviziilor etc. „Acei cetățeni care n-au vrut să participe de bună voie au fost forțați cu mîna înarmată“⁴. Toate încercările din partea vechilor conducători, ajutați și de preoți, de a liniști pe răsculați și de a-i convinge

¹ Publicat în „Transilvania“, III, 1870, p. 57—61.

² Despre evenimentele următoare, vezi *Istoria României*, vol. III, p. 225—230.

³ *Asarelae Mederi Fragmenta, Quellen*, VI, p. 304—305.

⁴ *Diarium des Lucas Seyberger und Simon Blasius*, în *Quellen*, VII, p. 434.

de necesitatea predării orașului, fură zadarnice. Senatorii fură amenințați că vor fi aruncați de sus din cetățuie, astfel că „înțelepții domni au fost bucuroși să ajungă jos întregi... Aceasta era ultima și unanima lor hotărîre: chiar dacă ar veni un înger pentru a-i convinge dimpotrivă, totuși ar rămîne în intenția lor fermi și neclintiți”¹.

Din cele relatate reiese că răscoala a izbucnit în mod spontan, nefiind de loc pregătită și că motivul declanșării a fost ordinul imperial de a preda orașul. Însă felul cum răsculații s-au împotrivit autorităților orașului, cu amenințări, destituindu-le, arestînd și în sfîrșit chiar condamnînd la moarte pe jude și pe cîțiva senatori, dovedește că la baza acestor motive politice stăteau alte cauze și mai temeinice, se ascundea antagonismul radical între patriciatul orașului și păturile populare ale meșteșugarilor și ale plebei orașenești. În analiza cauzelor răscoalei nu trebuie să începem cu ziua de 10 mai 1688, ci să cercetăm ciocnirile anterioare în sinul populației orașului, așa cum sînt ele oglindite în unele izvoare.

În această privință, documentul cel mai grăitor este *Consignatio* de Paul Benckner². Acest jurnal conține un fel de procese-verbale destul de amănunțite despre dezbaterile în centumvirat, al cărui membru Benckner a fost ales în 1682. Însemnările lui Benckner sînt cu atît mai prețioase cu cît procesele-verbale oficiale păstrate în Arhivele Statului din Brașov lipsesc pentru această perioadă. Din aceste însemnări reiese clar contradicția care a existat în acești ani între centumvirat, ca reprezentant al breslelor, și senat, care reprezenta patriciatul. Benckner, exprimînd poziția centumvirilor, se plînge de nenumăratele abuzuri săvîrșite din partea senatului, atît în ceea ce privește alegerea judeului, cît și completarea senatului și a centumviratului. Nerespectînd „legile bătrînilor”, „înțelepții domni” numesc în posturi de jude, de preoți, de senatori și de centumviri pe rudele lor sau persoane favorizate de dînsii: în 1686, numărul senatorilor este ridicat în mod ilegal de la 17 la 18 și în sfîrșit la 19 membri. Se plînge că se numesc prea mulți magistrați, „mai ales din rîndurile celor fruntași și ale celor bogăți”, astfel că numărul celor scutiți de impozite crește tot mai mult. Se plînge de îngîmfarea și luxul patricienilor și cere întocmirea unui regulament privind îmbrăcămîntea, nunta și înmormîntările. Însă toate aceste cereri adresate senatului, nu numai că rămîn „fără efect” — cum arată Benckner — înșă sînt „și respinse cu batjocură de lumea această prea rea și blestemată”. O critică aspră se aduce și felului cum funcționarii orașului, mai ales cei mai înalți, își îndeplinesc funcțiile. Benckner se plînge de comportarea nesinceră și incorectă față de centumvirat, de neglijență în administrarea bunurilor obștești, ba chiar și de delapidarea veniturilor orașului. Se cere ca „senatul să dea socoteală unde ajung și cine cheltuiește banii cu care

¹ Mederus, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 304—305.

Alzner, *op. cit.*, *Quellen*, VII, p. 579—581.

Seewaldt, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 573.

² *Consignatio aller der Sachen, davon so oft er aufm Rathaus zugegen gewesen, traktieret worden ist* (consemnarea tuturor lucrurilor care au fost dezbătute cînd eram la slăt), în *Quellen*, VI, p. 275—286.

așa de mulți străini își cumpără dreptul de cetățean“, se cere ca banii pentru „arendarea morilor să se afecteze în viitor orașului“, și în sfârșit chiar ca „domnii senatori să nu mai împartă între dinșii în ziua de Crăciun arenda pentru ogoarele și fînțele care sînt proprietatea orașului, de asemenea taxa pentru piață și arendarea bolților, ci să se dea orașului“. La această observație, Benckner mai adaugă : „Mai sînt nenumărat de multe, care se practică fără știrea noastră, însă Dumnezeu, care vede și cele ascunse, va răsplăti pe fiecare după meritul său“¹.

Indignarea cea mai mare o provoacă însă nejusta impunere a cetățenilor și scutirea funcționarilor publici de orice impozit. Această scutire, confirmată în 1495 de centumvirat², era socotită în timpurile normale ca o răsplătă a serviciilor publice prestate în mod onorific. În timpuri excepționale însă, cum erau tocmai acești ani, cînd impozitele, datorită storceșurilor armatei imperiale crescuseră imens, scutirea unei părți însemnate a populației — și tocmai a celei mai înstărite — nu mai era suportabilă. Încă în 1684 centumviratul ceruse într-un memoriu adresat senatului ca toți funcționarii să contribuie la impunere cu un taler, „deoarece de data aceasta a scăzut așa de mult“ și ca populația să fie impusă din nou, „astfel ca fiecare să contribuie după avere și nu după favorul domnilor birari“³.

În ce măsură, din cauza contribuțiilor pentru armata imperială, în anii următori, au crescut cheltuielile orașului, reiese din socotelile orașului păstrate în Arhivele Statului din Brașov. Astfel, în anul 1685 orașul a cheltuit în total 36 287,75 florini, în 1686 68 283,41 fl., în 1687 75 819,13 fl., iar în 1688 263 445,48 fl., la care sumă chestorul observă că „o asemenea sumă de la întemeierea orașului nu este de crezut că s-ar fi dat vreodată într-un an“⁴. Încă din 1686 populația orașului era alarmată din cauza contribuțiilor pentru întreținerea armatei austriece. La sfîrșitul anului 1686 s-a cerut orașului suma de 18 000 fl. și o contribuție de 500 găleți de grîu și 800 găleți de ovăz. „Era imposibil de a împlini această sumă numai de la cei săraci ; de aceea, de data aceasta toți senatorii și centumvirii au fost impuși și au trebuit să contribuie“, relatează Benckner⁵. La 27 ianuarie 1687, orașul a plătit din nou pentru armata austriacă din Maramureș 17 122 fl., contribuție care se repetă la 15 noiembrie, cînd orașul trimite 10 000 fl., și la 15 decembrie, cînd se trimite armatei imperiale staționată la Făgăraș 11 480 fl.⁶. Această sumă era însă numai o parte a celei cerute, care se ridica la 91 000 fl.⁷. Pentru a acoperi suma menționată au fost impuse și servitoarele cu a zecea parte a salariilor lor, pe cînd magistrații orașului au rămas mai departe scutiți⁸. În ianuarie

¹ *Consignatio aller der Sachen...*, în *Quellen*, VI, p. 276.

² Teutsch, *Collectanea zu einer Particulär Historie von Cronstadt*. Arhiva B.N.B., T.q. 101, p. 52.

³ Benckner, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 276.

⁴ *Villikats (-Honnen) -Rechnung 1685—1688*, în Arh. st. Brașov (citate în continuare Arh. S. B.), III C 32, p. 203, 486, 816, 1346.

⁵ Benckner, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 280.

⁶ *Villikats-Rechnungen*, Arh. S.B. III C 32, p. 808 și 815.

⁷ Benckner, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 280.

⁸ Stamm, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 211.

1688 i s-au cerut orașului Brașov din nou cantități enorme de grâu, ovăz și fin; deoarece aceste provizii au trebuit să fie trimise foarte departe, orașul, pentru a evita cheltuielile de transport, le-a cumpărat pentru suma de 100 000 de florini de la nobilii maghiari din comitate, care însă, înșelînd pe brașoveni, le-au vîndut finul stricat, care n-a fost acceptat de armata imperială; astfel, chiar de la începutul anului 1688, orașul a rămas dator cu această sumă de 100 000 fl.¹

Cel mai mare scandal a fost provocat însă la Brașov în martie 1688, cînd generalul Caraffa, preluînd comandamentul armatei imperiale în Transilvania, a cerut din nou orașului o sumă imensă. Senatul, pentru a realiza această sumă, propune la 8 martie centumviratului o nouă impunere a cetățenilor și ca „în această primejdie prea mare” fiecare cetățean să dea a zecea parte din averea sa. Centumviratul, convocat la 10 martie, dezbate pe larg această propunere, cerînd însă ca senatorii să înceapă primii a se impune pe ei înșiși pentru a da populației un exemplu bun. „Aceștia însă n-au arătat prea mare poftă, invocînd privilegiile lor și n-au consimțit în nici un chip”. De aceea, „pentru a evita o nenorocire”, s-a hotărît ca de la fiecare poartă să se încaseze suma de 100 fl., „ceea ce era nemaipomenit pînă atunci”². Fiindcă însă nici acum senatorii n-au consimțit să fie impuși, nu s-a putut realiza nici acest plan, trimițîndu-se deocamdată, din alte venituri ale orașului, suma de 1 000 fl. la Făgăraș³. Generalul Caraffa însă, nefiind de loc mulțumit cu această sumă, trimite din nou scrisori, amenințînd cu represalii militare și cu devastarea totală a orașului; la 21 martie, trimite pe doi nobili maghiari cu 40 de soldați cu ordinul de a aduce „fără întîrziere” 850 de vite și 50 000 fl., „de a le lua de unde se poate... însă de a nu se întoarce fără cele cerute; dacă orașul s-ar opune, toată securimea să asiste la această executare”. Aceste scrisori au fost citite în centumvirat și încă în aceeași zi parohul orașului, la cererea senatului, arăta populației, după predică, primejdiile care amenință orașul dacă nu s-ar da cele cerute. „Însă cei bogați n-au vrut și cei săraci n-au putut”, remarcă cronicarul⁴. După o nouă ședință a centumviratului la 27 martie, în care „toți au fost reduși la tăcere”, s-a început după masă cu strîngerea banilor, „care însă la cei mai mulți au lipsit... și nici nu aveau de unde să fie împrumutați. Era interzis să se dea argint, însă, în sfîrșit, totuși a trebuit să fie acceptat, un lot pentru 90 de denari”⁵. Nici așa suma cerută n-a putut să fie acoperită și de aceea populația a fost solicitată să contribuie mai departe, astfel că cetățenii, în

¹ Teutsch, *Kurzgefasste Jahrgeschichte von Siebenbürgen, besonders Burzenland, Quellen*, IV, p. 109.

² Mederus, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 301; vezi și Stamm, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 211.

³ Mederus, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 301; Benckner, *op. cit.*, *Quellen*, VI, p. 281.

⁴ Joseph Teutsch, *Kurzgefasste Jahrgeschichte von Siebenbürgen, besonders Burzenland*, în Arhiva B.N.B., T.I. 14. I, p. 312. Această cronică este publicată în *Quellen*, IV, p. 98—153, numai într-un extras care omite tocmai însemnările referitoare la aceste evenimente.

⁵ Mederus, *op. cit.*, p. 303—304.

furia lor, „au spart în bucăți argintul lor, bijuteriile și pocalele lor frumoase aurite și le-au dat așa“¹. Starea de spirit care s-a produs în oraș cu ocazia acestor evenimente o exprimă în mod grăitor Mederus, spunând că „s-a părut că se vor porni altfel; însă totuși s-a menținut liniștea, dar a fost o minune că populația n-a început nimica“². Explicația pentru ce, în sfârșit, populația Brașovului a strâns totuși suma cerută, o dă Simon Christophori, care relatează că „unii birari nechibzuți au răspândit zvonul că prin suma aceasta orașul își va cumpăra pacea“, deci scutirea de a fi predat armatei imperiale³.

Cu atât mai mare a fost surprinderea brașovenilor când, după șase săptămâni, sosi ordinul de a preda orașul. Nu ne poate mira că de data aceasta indignarea populației se transformă în revoltă deschisă. Neîncrederea în sinceritatea conducerii era așa de mare, încît populația nu mai crezu nimic⁴. Judele fu acuzat că „ar fi vîndut germanilor cetățuia pentru o sumă mare“⁵, fapt pentru care, cu toate că n-a putut fi dovedit, a fost mai tirziu condamnat la moarte.

Toți cronicarii contemporani care relatează aceste evenimente din martie 1688 — care bineînțeles lipsesc la cronicarii patricieni — socotesc că aici trebuie căutată cauza principală a răscoalei. Încă cu mulți ani în urmă, Johannes Alzner menționează în *Diarium*: „De altfel, relatează oameni bătrîni, care au trăit în acele timpuri, că acești oameni n-ar fi ajuns niciodată la asemenea gînduri de răzvrătire, dacă cetățenii ar fi fost tratați cum se cuvine; mai ales domnii birari n-au stors numai suma cea mare de la ei, însă i-au și insultat numindu-i oameni afurisiți și cîrpănoși, fiindcă n-au putut aduce imediat banii cu care a trebuit să fie cumpărată pacea“⁶.

*

Din izvoarele amintite reiese clar că răscoala din 1688 trebuie înțeleasă ca o manifestare violentă a contradicțiilor existente în oraș între patriciat, pe de o parte, și păturile populare, meșteșugari și plebea orășenească, pe de altă parte.

La același rezultat se ajunge și dacă se cercetează cine au fost conducătorii răscoalei, și care erau păturile care au participat. Cronicarii patricieni susțin că răscoala a fost începută de oamenii cei mai nemernici, de *Lumpengesindel* — lumpenproletariat, cum îi numește Engels în

¹ Teutsch, *op. cit.*, Arhiva B.N.B., T.f. 14. I, p. 312.

² Mederus, *op. cit.*, p. 304.

³ Simon Christophori, *Wahrhaftiger Bericht...*, în *Quellen*, VI, p. 286. Vezi și Seyberger-Blasius, în *Quellen*, VII, p. 434 și Marcus Fronius, în *Quellen*, VI, p. 44.

⁴ Explicînd această neîncredere, Fronius remarcă: „Totul a fost tratat în secret... și judele a declarat că nu poate spune totul pe față“. *Quellen*, VI, p. 440.

⁵ Seewaldt, în *Quellen*, VI, p. 573. Filstich, *Quellen*, VI, p. 292. Seyberger-Blasius, *Quellen*, VII, p. 435.

⁶ Alzner, în *Quellen*, VII, p. 582—583.

*Războiul țărănesc german*¹ — deci pătura cea mai de jos și deposedată a orașului. În ciuda acestor afirmații, constatăm că conducătorii răscoalei nu erau — cum am menționat deja — „cei mai de disprețuit dintre cetățeni”; dimpotrivă, erau oameni respectați în oraș, cu toții meseriași care ocupau o poziție de frunte în breslele lor. Să vedem cine erau cei cinci conducători principali, care, după înfrîngerea răscoalei, au fost condamnați la moarte și executați. Drept comandant suprem a fost ales Kaspar Kreisch, un aurar, deci din breasla cea mai stimată din oraș. A fost membru al centumviratului și, după cum spune cronicarul, „născut din părinți cinstiți, care i-au lăsat o mare avere”². Marcus Fronius îl caracterizează ca un om „de o inteligență de nedisprețuit”, însă nu totdeauna destul de calm în hotărârile sale³. Stefan Steiner, un pălărier, era un moșneag de 80 de ani, simpatizat de întregul oraș. Pare că ar fi fost, cu toată vârsta sa înaintată, un om cu o vitalitate uimitoare; știm că, cu cîțiva ani înainte, cînd calvinii încercară să pătrundă în orașul luteran, Steiner a fost acela care a condus rezistența și a împiedicat chiar într-o ciocnire violentă ridicarea unei biserici calvine în Brașov, fapt pentru care a fost și mai stimat de concetățenii săi⁴. Stefan Beer, numit și cel mare sau cel roșu, a fost chiar starostele breslei cismarilor. Cronicarii îl caracterizează ca un om energic și autoritar, „cunoscut prin curajul și temeritatea sa”⁵, însă, după toate cîte aflăm despre el, pare a fi fost și un om cam nestatornic. Toți trei, Kreisch, Steiner și Beer, au fost membri ai centumviratului pînă în decembrie 1687, cînd, în urma unei „rivalități” cu judele Filstich, au fost excluși din acest organ⁶. Motivele acestui conflict nu se cunosc, dar se pare că a fost tocmai opoziția lor față de senat și de jude. Andreas Lang, un măcelar, al patrulea dintre conducători, a ocupat și el o poziție de frunte în breasla sa, fiind orator. Despre al cincilea, Jacob Gaitzer, un cismar, nu știm dacă ocupase vreo funcție în viața publică. Cunoaștem mai bine pe fiul său Simon — menționat deja — care în timpul răscoalei era absolvent al gimnaziului; a luat și el parte la răscoală, pentru care fapt a fost și arestat împreună cu tatăl său. Scăpînd însă, a mers pentru studii în străinătate, în Polonia, la Paris și la Wittenberg, de unde s-a întors ca *studiosus academicus* al dreptului civil și canonic. Schimbîndu-și numele în Christophori, a ocupat în orașul său natal mai multe funcții publice; între 1705—1707 a fost chiar și senator și în ultimul an al vieții sale, în 1726, a fost ales orator al comunității centumvirale. El ne-a lăsat, pe lîngă multe opere literare, o cronică despre anii 1683—1716⁷.

¹ Marx - Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. pol., București, 1960, p. 364.

² Alzner, în *Quellen*, VII, p. 580.

³ Fronius, *Fatalis urbis exustio*, în *Quellen*, VI, p. 441.

⁴ *Ibidem*, p. 439—440.

⁵ *Ibidem*, p. 441.

⁶ Benckner, *Quellen*, VI, p. 280. Fronius, *Quellen*, VI, p. 441

⁷ Datele biografice despre Simon Christophori în *Quellen*, VI, p. XXII; cronică sa publicată în *Quellen*, VI, p. 286—291.

Încă unul dintre capii răscoalei a reușit să scape și să ocupe pe urmă o poziție însemnată în viața publică; acesta a fost Martin Rothenbächer, un pielar, despre care cronică relatează că „putea să scrie frumos și să vorbească limba latină”¹. Acesta fiind ascuns după răscoală timp de un an de soția sa, reuși apoi să fugă la Viena, unde a fost grațiat de împăratul Leopold; întors acasă, a devenit după scurt timp un om cunoscut și prețuit de concetățenii lui; el este autorul statutelor vecinătății Străzii Negre (azi strada N. Bălcescu)².

Ce rezultă din aceste constatări? Nu încapă nici o îndoială că conducătorii răscoalei erau oameni cu vază ai orașului, conducători ai breslelor și oameni cu simț de răspundere față de orașul întreg. Răscoala din 1688 trebuie socotită deci, în primul rînd, o mișcare a breslelor, și nu numai a breslei cismarilor, cum s-a spus ulterior. Aceasta reiese și din faptul că pentru a liniști mișcarea pornită, senatorii au recurs la convocarea tuturor breslelor pentru a trata cu ele³. Nici n-ar fi fost posibil ca senatului să-i scape așa de repede frînele din mîină, dacă această răscoală n-ar fi fost o răscoală a breslelor, în a căror mîină erau toate fortificațiile orașului. Cauza principală care a determinat pătura meșteșugarilor să se ridice împotriva conducerii orașului a fost toamă nemulțumirea meșteșugarilor excluși în ultimul timp de la conducere, care ajunseseră cu totul în mîina patricienilor și care abuzaseră de ea în interesul lor propriu. Răscoala din 1688 a fost o încercare a breslelor de a restabili vechea ordine cu caracter democratic și de a-și asigura din nou vechiul lor drept de participare la conducere.

Tot așa de adevărat însă este că răscoala n-ar fi putut să ia o amploare așa de mare dacă n-ar fi participat tot orașul, inclusiv plebea orășenească. Simon Christophori accentuează în mod special că „toată populația” a fost angajată în răscoală⁴. Alzner menționează îndeosebi participarea „calfelor și slugilor cismarilor, care au făcut cele mai mari tulburări în oraș”⁵. Chiar și femeile au luat parte, „gonind cu forța pe bărbații lor din biserică”, — unde au fost chemați de preoți spre a fi liniștiți — și îndemnîndu-i să apere cetățuia⁶. Preotul Trausch menționează de asemenea ca participanți la răscoală, în afară de „cismarii răzvrătiți”, și pe „oamenii de cea mai joasă stare”⁷.

Faptul că întreaga populație a fost împărțită de conducătorii răscoalei în decurioane (*Zehntschaften*) pentru a lua parte la apărarea orașului, indică participarea orașului întreg⁸. În special, evenimentele petrecute în ultimele zile ale răscoalei, cum a fost spargerea vămii, a magazinelor cu provizii, prădarea caselor celor bogați, cît și insultele la

¹ Despre Rothenbächer, vezi Alzner, *Quellen*, VII, p. 582.

² Vecinătățile sînt organizații de autoadministrare care cuprind pe locuitorii uneia sau mai multor străzi — vecinii.

³ Mederus, *Quellen*, VI, p. 304.

⁴ Christophori, în *Quellen*, VI, p. 288.

⁵ Alzner, în *Quellen*, VII, p. 580.

⁶ Mederus, în *Quellen*, VI, p. 305.

⁷ „homines infimae sortis...”, în *Quellen* VI, p. 297.

⁸ Teutsch. *Kurzgefasste Jahrgeschichte*, Arhiva B.N.B., T.f. 14. I, p. 313.

adresa bogaților etc.¹ — despre care vom mai vorbi — par a fi pornite mai mult din partea plebei orășenești, decît din partea meșteșugarilor înstăriți.

Însă tocmai participarea celor două pături diferite — meșteșugarii și plebea orășenească — constituie problema de bază a acestei răscoale. Pînă acuma răscoala a fost privită de toți cercetătorii ca un tot unitar, ca o împotrivire armată a unei părți a populației, începută la 11 mai și terminată la 26 mai cu predarea orașului și arestarea capilor răscoalei. La o analiză temeinică a evenimentelor constatăm însă o evoluție a răscoalei, care a trecut prin două faze diferite, fapt pe care îl constatăm des la asemenea răscoale ale orășenimii, pînă chiar și în revoluțiile burgheze. În prima fază, conducerea răscoalei a fost în mîna meșteșugarilor, care se folosiră de plebea orășenească pentru a lua în mînă conducerea orașului; în a doua fază, se pare că inițiativa trecuse tocmai de partea acestei „opoziiți plebeiene“ (Engels)², care deveni forța motrice, o mișcare care a depășit intențiile inițiale ale conducătorilor și nu mai putea fi stăvilită de dînșii.

Ce se întîmplă în prima fază, care a avut un caracter mai moderat, relativ pașnic? Conducătorii breslelor se împotriviră hotărîrii vechii conduceri de a preda orașul, în sfîrșit o destituiră și își aleseră o nouă conducere compusă din meseriași. Conștienți de răspunderea pe care și-o asumaseră, începură cu organizarea apărării, înarmarea populației și repartizarea ei la diferitele fortificații, care fură puse la punct, înzestrate cu muniții și aprovizionate cu materialele necesare. Noii conducători ai orașului începură chiar tratative cu domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, trimițîndu-i un sol — un membru al renumitei familii Trausch — cerîndu-i ajutor împotriva armatei imperiale³. Apropiîndu-se primejdia, orașul mai fu întărit prin săparea unui șanț pe Dealul Melcilor, care urma să fie apărat de 500 de oameni, care însă, în momentul asediului, nu era terminat.

În tot acest timp însă, legăturile cu vechea conducere n-au fost rupte cu totul. O parte a administrației orașului rămase chiar în mîinile vechilor conducători, ceea ce aflăm mai ales din socotelile orașului. Chestorul orașului, Simon Draudt, care avea funcția de a administra veniturile orașului, înregistrează mai departe cheltuielile orașului pînă în ziua de 22 mai. Aflăm că au fost primiți în oraș și întreținuți pe seama orașului solii armatei imperiale. La 14 mai au fost trimiși din partea orașului doi senatori la trupele imperiale staționate la Apața și Rotbav, aducîndu-le ali-

¹ Seyberger, în *Quellen*, VI, p. 435, 439—440.

² F. Engels, *Războiul țărănesc german, op. cit.*, p. 364.

³ *Marci Tartleri Diarium*, Arhiva B.N.B., Tq. 180, p. 407; *Villikats-Rechnungen*, Arh. St. Brașov, III C 32, p. 1080; Fronius, *Quellen*, VI, p. 441. Acest fapt reiese și din sentința împotriva lui Kaspar Kreisch, că „a solicitat armate străine să intre în țară“. *Quellen*, VI, p. 575.

mente și vinuri pentru suma de 30 de fl. „pentru a reține armata germană pînă cînd tumultul poate că se liniștește”¹. Intre 16 și 19 mai se afla în oraș o delegație a principelui Apafi compusă din trei nobili maghiari și un cetățean din Sighișoara, „pentru a pune capăt sciziunii întîmplate”; pentru ospătarea acestora au fost cheltuite sume însemnate din partea orașului. Pe de altă parte însă, chestorul înregistrează — cu o ironie amară — sumele pe care le-a cheltuit de la 16 la 22 mai „la comanda aspră și severă a celor preținși viteji curajoși” pentru amenajarea și aprovizionarea cetățuiei și a fortificațiilor: fier și alte materiale, alimente etc.² Vedem deci că administrația orașului funcționează mai departe în mod obișnuit și vrînd-nevrînd funcționarii orașului conlucrează cu răsculații. În același timp, aflăm și de tratative care s-au dus între vechea conducere și răsculați, îndeosebi cu bătrînul Steiner, care promite chiar liniștirea populației, ceea ce însă n-a putut realiza, fiindcă ceilalți erau ademeniți „*maioris spe fortunae*”³.

Acest caracter al răscoalei se schimbă însă radical în ultimele zile ale ei, începînd cu 23 mai, răscoala intrînd în a doua fază. Nu putem spune ce a provocat această schimbare. Poate că a fost apropierea armatei imperiale, deci creșterea primejdiei. Din păcate, cronicile păstrează în general tăcere tocmai asupra acestor zile. Totuși, aflăm ceva din cele petrecute: în ziua de 24 mai, fostul jude Michael Filstich și senatorul Valentin Igel au fost arestați și duși la cetățuie, unde judele, fiind acuzat de trădarea orașului pentru o sumă mare, a fost supus unui interogatoriu sever. După cum relatează fiul său, a fost chiar torturat⁴, și, în sfîrșit, condamnat la moarte. În noaptea de 24—25 mai, acești doi patricieni reușesc să scape, însă în dimineața de 25 mai au fost din nou arestați și aduși sub pază la cetățuie⁵.

În același timp, presiunea asupra populației care nu participa la răscoală creșcu. „Nimeni nu mai putea să-și spună părerea. Dacă cineva a fost împotriva, neaprobînd faptele lor rele, imediat a fost tîrît de 40 sau 50 de inși în cetățuie, unii au fost puși chiar în fiare, alții amenințați cu cuvinte grozave, unul spunînd că vrea să-i împuște, altul să-i taie în bucăți ș.a.m.d.”⁶. Numărul senatorilor condamnați la moarte se ridică în cele din urmă la șapte. E semnificativ că Seewaldt, ginerele lui Valentin Igel, care a fost și el condamnat la moarte, găsește tocmai pentru această fază a răscoalei cuvintele cele mai aspre. „S-a mai văzut cum cele mai nemernice și desfrînate canalii, cu față de adevărați diavoli, cu cel mai groaznic obraz, înarmate cu pușcă și platoșă, îmbătate ca furii infernale

¹ Vezi și Mederus, *Quellen*, VI, p. 305.

² *Villikats-Rechnungen*, Arh. st. Brașov, III C 32, p. 1075—1080.

³ Mederus, *Quellen*, VI, p. 304 și 305.

⁴ Stefan Filstich, *Quellen*, VI, p. 293—294.

⁵ Un contemporan, curelarul și centumvirul Merten Schuller, descrie această luptă în jurnalul său, cum cei doi patricieni „sub cel mai mare pericol de moarte scapă și se tîrîsc prin riul care curge sub bastionul pielarilor, ajungînd complet uzi și demoralizați în casa domnului Valentin Igel”, *Quellen*, VI, p. 74.

⁶ Aizner, *Quellen*, VII, p. 581.

alergau de colo pînă colo, arestînd ba pe unul ba pe celălalt dintre senatori”¹.

Există însă și o altă cronică, foarte interesantă, care ne relatează tocmai despre aceste ultime zile ale răscoalei. Este *Diarium* al lui Lukas Seyberger, contemporan al răscoalei, despre a cărui viață și apartenență socială nu se știe nimic. După unele indicii pare însă că a făcut parte din păturile mai sărace ale populației. Poate că a fost chiar și o rudă a lui Georg Seyberger, pe care-l menționează ca unul dintre conducătorii răscoalei, care după o arestare de un an și jumătate, fiind găsit mai puțin vinovat, a fost grațiat². În orice caz, acest om simplu este mai bine informat sau îndrăznește să noteze mai mult despre cele întîmplate în ultimele zile ale răscoalei. Iată ce relatează Lukas Seyberger începînd cu ziua de 23 mai: „Cîțiva s-au dus la unii sau alții dintre cetățeni și le-au luat cu sîla calul împreună cu șeaua și pușca... și au făcut după bunul plac ce au vrut. Unii s-au repezit cu grămada în casele celor mai bogați; a trebuit să li se dea vinuri și mîncare cît au cerut și nimeni n-a putut să li se împotrivescă decît cu primejduirea vieții, ba chiar unele femei au fost așa de smintite că au îndemnat pe bărbații lor la asemenea fapte rele... Alții au spart vama, au prădat-o, au căutat pe vameș, vrînd să-l omoare și au maltratrat pe slujitorii săi”³.

Tot acest Seyberger ne-a transmis, în afara sentinței celor cinci conducători principali, și 18 sentințe asupra „răzvrătiților mai mici” (*kleine Rebeller*), care, cum se pare, n-au făcut parte din pătura meșteșugarilor, ci — cum menționează el însuși — au fost „conducători ai plebei comune” (*Anführer des gemeinen Pöbels*). De aici aflăm că un anume Martin Petersberger „a spart depozite cu muniții și magazine cu provizii, a tîrît pe înțeleptul domn jude la cetățuie, maltratîndu-l”... „că Petrus Gokesch s-a arătat în timpul răzvrătirii, nu ca un om, ci ca un diavol, s-a opus cu cuvinte afurisite tuturor propunerilor cuminți făcute la cetățuie... s-a oferit să fie el însuși călăul înțeleptului domn jude...”.

Aflăm de un slujitor al orașului, Simon Rehner, care „a predat răzvrătiților cheile porții încredințate lui, s-a arătat ca un prea răzvrătit, a alergat prin oraș, a spart vama, a îndemnat pe ceilalți slujitori ai orașului și pe păzitorii porților la tîlhării, l-a lovit pe înțeleptul domn Johann Rosenauer peste față” etc.

În sfîrșit, un anume Johann Kroner „s-a arătat asemenea unui diavol, urlînd, țipînd, alergînd și fugind de colo pînă colo... împotriva legilor țării și bătîndu-și joc de orașul întreg, a ridicat un steag, făcîndu-se după placul lui comandantul unei companii de călăreți... luînd caii de la cetățeni... a arestat pe soția domnului *major* tîrînd-o prin oraș, a spart casa domnului *major*..., de asemenea casa domnului Sigerus” etc. etc.

¹ Seewaldt, *Quellen*, VI, p. 573.

² Cronica lui Seyberger publicată în parte în *Quellen*, VII, p. 434—470. În introducerea, menționează că n-a scris cronica sa pentru „istoricii învățați”, ci a compus numai niște „scrieri simple” pentru el însuși și pentru familia sa, „fără artă și iscusință, pe care nici nu le-am învățat”. Vezi: *Quellen*, VII, p. XXX.

³ Seyberger, *Quellen*, VII, p. 435—436.

Nu știm cine au fost acești 18 „răzvrățiți mai mici“, însă, atît după faptele săvîrșite de dînsii, cit și după pedepsele pe care le-au primit, trebuie să presupunem că au făcut parte din populația săracă. Unii dintre ei au fost condamnați la amenzi în bani, ceilalți însă — probabil neavînd nici o avere — la muncă silnică pe seama orașului sau la bătaie cu cureaua. Patru însă, ale căror „vini erau prea mari“, n-au fost condamnați, ci ținuți mai departe în turn „în fiare și cătușe“ pînă la dispoziții ulterioare¹.

Ce ne indică cele relatate de Lukas Seyberger, cit și sentințele pomenite de el? E clar că începînd cu 23 mai răscoala intrase într-o fază nouă, care se deosebește radical de tot ce s-a întîmplat mai înainte². Dacă pînă atunci asistăm la o luptă a meșteșugarilor împotriva patriciatului pentru conducerea orașului, acum izbucnește cu violență o cu totul altă contradicție: pătura deposedată și exploatată se ridică împotriva celor înstăriți și bogați, care dispun de toate averile orașului. Plebea orășenească trece pe primul plan, la inițiativa răscoalei și o duce pînă la capăt. Ceea ce meseriașii mai moderați n-au făcut sau nici n-au vrut să facă, săvîrșesc masele populare, lichidînd cu totul vechea conducere: numai ele, și nu meseriașii, au avut forțele necesare acestei atitudini revoluționare consecutive.

Că, într-adevăr, în aceste zile plebea orășenească domina în oraș ne dovedesc și însemnările din zilele respective în socotelile orașului. Dacă pînă la 22 mai chestorul orașului înregistrează zi de zi cheltuielile făcute, pentru zilele următoare nu găsim decît notița: „Die 23, 24, 25, 26 nihil“, ceea ce arată că orice activitate administrativă a încetat în aceste zile. Suma plătită pázitorului de poartă, care de obicei se înregistrează zilnic, se achită la 27 mai retroactiv pentru cele patru zile³.

*
* *

Se impune întrebarea: ce atitudine au adoptat foștii conducători ai răscoalei — meseriașii — față de aceste evenimente? Se pare că le-au scăpat frînele răscoalei, căreia i se imprimase un caracter cu totul altul decît îl doriseră la început și care poate nici nu le mai convenea. Oare nu aici am putea găsi și cauza sfîrșitului lipsit de glorie al răscoalei și predarea pripită a cetățuui?

În ziua de 22 mai, armata imperială trimisă de generalul Caraffa — și anume trei regimente de călăreți și două regimente de infanterie — sub comanda generalului Veterani, trece Pădurea Perșanilor și intră în Țara Birsei, la Feldioara. I se alătură un contingent de secui sub comanda generalului Mihai Teleki, care se așază între Ghimbav și Cristian. S-au concentrat deci forțe însemnate — e vorba de 5000 de soldați⁴ — pentru

¹ Seyberger. *Quellen*, VII, p. 436—441.

² Și din relatarea lui Marcus Fronius se poate recunoaște că răscoala a crescut de la un început mai moderat, ajungînd apoi la tot mai multă radicalitate. El vorbește de insultele la adresa preoților, de rechiziționarea cailor, de prădarea caselor etc. *Quellen*, VI, p. 440—441.

³ *Villikats-Rechnungen*, Arh. st. Brașov, III C 32, p. 1080.

⁴ *Alte und neue Siebenbürgische Chronik*, *Quellen*, VI, p. 119.

înfrângerea rezistenței brașovenilor. La 25 mai, Veterani trece la ofensivă, luând șanțul de pe Dealul Melcilor, pentru ca în ziua următoare să înceapă cu încercuirea sistematică a orașului, trimițând câte un regiment de călăreți să înainteze spre oraș prin Brașovechi, prin Blumăna și prin Poiana Brașovului, „pentru ca răzvrătiții să nu facă vreo ieșire”. Veterani însuși înainta cu infanteria spre porțile orașului, unde își așază tunurile. La 26 mai — după o ultimă somație de a se preda — începe cu bombardarea cetățuiei¹. Primele două bombe au căzut în cetățuie tocmai când se pregătea executarea judei Michael Filstich, care astfel a fost salvat, deoarece după lansarea unei noi bombe în cetățuie și a uneia în oraș, Stefan Beer ieși pe zidurile cetățuiei cu un steag alb în semn de predare. Veterani intră imediat în cetățuie, eliberează pe jude și pe senatori, dezarmează garnizoana și-i trimite pe toți în oraș, reținând deocamdată numai pe doi dintre capii răscoalei, printre care și pe Kaspar Kreisch.

Cronicile contemporane nu coincid în relatarea acestor ultime evenimente. Unele relatează în mod ironic că imediat după lansarea celor patru bombe, care n-ar fi provocat nici o stricăciune serioasă, „vitejii noștri cavaleri înfricoșați au pierdut într-o clipă aroganța lor înfumurată, arătându-se așa de viteji încît toți iepurii ar putea să se sperie de cruzimea lor”². Alte izvoare însă, ne arată că totuși s-a încercat o rezistență dîrză. În ziua de 25 mai — orașul fiind deja încercuit — s-a încercat o ieșire a 300 de călăreți împotriva trupelor imperiale din Brașovechi, care însă n-a reușit. La 26 mai, cînd Veterani pregătise atacul asupra cetățuiei, „brașovenii n-au cruțat praful de pușcă și au tras în mod groaznic în trupele imperiale”³. Alt cronicar adaugă că, din acest bombardament, cei doi generali imperiali abia ar fi scăpat cu viața și tocmai, înfuriat de această rezistență, Veterani ar fi poruncit imediat atacul asupra cetățuiei⁴. Rezistența cea mai dîrză a opus-o însă breasla croitorilor, care, avînd în pază poarta românească, „a ținut bine postul și s-a apărat în mod disperat, trăgînd în trupele imperiale chiar și după predarea cetățuiei”⁵. Martorul cel mai demn de încredere, însă, în ceea ce privește rezistența răsculaților este cancelarul principelui, contele Nicolae Bethlen, care a fost de față, în armata lui Teleki, la asedierea Brașovului. „Brașovenii au tras în mod bărbătesc asupra noastră cu tunurile”, spune dînsul în relatarea evenimentelor. „Dacă șanțul (din Dealul Melcilor) ar fi fost terminat și inzestrat cu tunuri, n-ar încăpea nici o îndoială că am fi ocupat Brașovul cu mult mai anevoios”⁶.

Din cele relatate apare ca sigur că brașovenii au opus rezistență atacului armatei imperiale și mai ales plebea orășenească era gata să

¹ *Aus des Grafen Veterani, kaiserl. Feldmarschalls Feldzügen in Ungarn und den angrenzenden Provinzen vom Jahre 1683—1694*, Dresden, 1788, p. 36.

² *Villikats-Rechnungen*, Arh. st. Brașov, III C 32, p. 1080.

³ Merten Schuller, *Quellen*, VI, p. 74—75.

⁴ *Marcus Tartler, Diarium*, Arhiva B.N.B., T.q. 180, p. 407.

⁵ Thomas Tartler, *Collectanea zu einer Particulär-Historie von Cronstadt*, I. Arhiva B.N.B. T.q. 100, p. 57.

⁶ Copie în J. F. Trausch: *Collectanea zu einer Particulär-Historie von Cronstadt*, II, Arhiva B.N.B., T.q. 101, p. 403.

apere cetățuia „chiar dacă ar cădea grindina din cer”¹. Se pare însă că tocmai în această privință se iviseră neînțelegeri serioase în rândurile răsculaților, cărora le slăbise forța de rezistență, neînțelegeri care au provenit tocmai din faptul că conducătorii moderați ai răscoalei s-au arătat ei înșiși speriați de avîntul revoluționar al maselor populare. Există unele știri care arată astfel de neînțelegeri. Știm, de exemplu, că nu toți răsculații au fost de acord cu arestarea judei și a senatorilor. Un anume Martin Schwartz, funcționar al orașului, care a participat și el la răscoală, a primit pe urmă o pedeapsă mai ușoară sub motivul că s-ar fi împotrivit sentinței de moarte împotriva judei².

Cele mai mari neînțelegeri, însă, par a se fi ivit în legătură cu apărarea sau predarea cetății. O cronică anonimă relatează că la 22 mai, comandantul răsculaților, Kaspar Kreisch, ar fi ieșit din oraș ducîndu-se la un colonel austriac, Dietrich, fără a menționa ce s-ar fi tratat între dînșii. La 24 mai, cînd preotul din Rîșnov, Martin Albrich, încearcă pentru ultima dată să-i convingă pe răsculați de necesitatea predării, „cei care erau conducători s-au lăsat înduplecați, însă autorii celor rele au vrut să țeasă urzeala pînă la capăt”³. Aceeași atitudine o adoptă masele populare și la 26 mai, cînd Veterani, înainte de a începe atacul, a cerut pentru ultima dată predarea orașului. La această somație, Kaspar Kreisch însoțit de cîteva decurioane ar fi ieșit din cetățuie, încheind un armistițiu pentru 2 ore cu armata imperială. „Întorcîndu-se însă și relatînd despre cele tratate, ei au refuzat încă o dată a se preda; dimpotrivă, au hotărît a se apăra”⁴. Cu toate acestea însă, cetățuia a fost predată scurt timp după aceea, fără vreo nouă încercare de rezistență și — cum se exprimă contele Bethlen cu mirare — „fără a pune vreo condiție”⁵.

Cele arătate lasă a se bănui că masele populare erau pînă în ultimul moment pentru apărarea cetății, pe cînd conducătorii răscoalei, proveniți din pătura meseriașilor, înțelegînd în sfîrșit primejdia în care se află orașul față de forțele însemnate ale imperialilor, erau pentru predare, mai ales după întorsătura pe care o luase răscoala în ultimele zile și care probabil îi speriasse mai mult decît armata imperială. Predînd orașul în ciuda voinței ferme a maselor populare de a rezista, tocmai aceleași elemente care au început răscoala, neputînd să prevadă consecințele ei, au abandonat-o la sfîrșit.

Aici trebuie căutată cauza sfîrșitului tragic al răscoalei. Cu toate cele întîmplăte în ultimele zile, răscoala din 1688 a fost mai mult o luptă între păturile privilegiate ale orașenimii pentru conducerea orașului. Meșteșugarii, făcînd ei înșiși parte din pătura privilegiată, s-au distanțat de

¹ Seyberger, *Quellen*, VII, p. 438.

² *Ibidem*, p. 437.

³ Gunnesch, *Continuatio, Quellen*, VI, p. 297.

⁴ Marcus Tartler, *Diarium*, Arhiva B.N.B., T.q. 180, p. 409. Alt cronicar arată că „aceștia s-au arătat ca niște berbeci cu cornuri și au răspuns că vor să se împotrivească forței cu forța”. Gunnesch, *Continuatio, Quellen*, VI, p. 298. Și Marcus Fronius menționează un armistițiu și rezistența opusă lui cu „pertinacitate”. Fronius, *Quellen*, VI, p. 441.

⁵ Trausch, Arhiva B.N.B., T.q. 101, p. 404.

avîntul revoluționar al maselor populare. Acestea nefiînd încă destul de dezvoltate și conștiente, nu i-au putut imprima răscoalei caracterul unei adevărate lupte de clasă. Orașul Brașov, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, era încă un oraș feudal cu contradicțiile caracteristice acestei epoci, în care nici forțele de producție și prin urmare nici forțele sociale nu se dezvoltaseră încă în așa fel încît să fi putut să schimbe vechea stare.

Imperialii, intrînd în oraș, au restabilit conducerea patriciatului, care de acum înainte, avînd și sprijinul armatei austriece, își menține dominația în oraș. Pătura meșteșugarilor, după această înfrîngere, rămîne o anexă a patriciatului și nu mai încearcă nici o rezistență. Un secol și jumătate nu mai auzim de mișcări sociale în oraș pînă cînd — în 1848 — pornesc din nou, de data aceasta însă datorită dezvoltării economico-sociale în condiții cu totul schimbate.

Mai rămîn de relatat urmările tragice ale răscoalei. După predarea cetățuii, în ziua următoare, la 27 mai, judele, împreună cu toți senatorii, predau solemn generalului Veterani cheile orașului. Orașul însuși fu scutit de jefuire, afară de Brașovechi, care a fost jefuit de trupele secuiești. La 29 mai, toți bărbații orașului — inclusiv elevii gimnaziului și ucenicii — au fost adunați în piață și au trebuit să jure în genunchi — în grupe de cîte zece — în fața a patru ofițeri imperiali, credința împăratului. La 30 mai, conducătorii răscoalei, în total 30, au fost arestați și închiși în temnița cetățuii, unde au fost ținuți aproape un an și jumătate pînă cînd li s-a întentat procesul.

În acest timp, orașul Brașov a trăit cele mai grele zile ale trecutului său. A fost pusă în oraș o garnizoană de 11 companii de soldați imperiali, care au fost încartiruiți cu forța în casele cetățenilor. Orașul răsuna de nelegiuirile și actele lor de violență, de înjurăturile și blestemele lor, de fîlhăriile și furturile săvîrșite de ei, cît și de nenumărate alte samavolnicii¹. În același timp, contribuțiile în bani și în provizii cerute de armata austriacă orașului crescuseră imens și erau stoarse cu forța de la populația sărăcită. Datoriile orașului au crescut tot mai mult.

Lovitura cea mai grea a fost însă incendiul din 21 aprilie 1689, care, după mărturia tuturor contemporanilor, a fost provocat de înșiși soldații imperiali și care în timp de 4 ore a distrus, în bună parte, orașul cel mai înfloritor din Transilvania.

În aceste împrejurări a avut loc, între 13 și 17 septembrie 1689, procesul intentat conducătorilor răscoalei, care a fost judecat în fața senatului în prezența a trei nobili maghiari, reprezentanți ai principelui, și a doi senatori din Sibiu, reprezentanți ai universității săsești². Actele procesului nu s-au păstrat: ne-a rămas numai sentința de condamnare la

¹ *Tökölts Einfall im Burzenland, Quellen*, VI, p. 615.

² Universitatea săsească era organizația autonomă a scaunelor și districtelor săsești din Transilvania, în frunte cu comitele sașilor, care avea sediul la Sibiu (vezi *Istoria României*, vol. II, p. 270—271).

moarte a celor cinci conducători principali, transmisă de Seewaldt, și sentințele privind pe cei 18 „răzvrățiți mai mici”, comunicate de Seyberger. Atmosfera în oraș și felul în care populația Brașovului a urmărit acest proces ne sînt relatate de Marcus Fronius și dezvăluie încă o dată contradicțiile care au stat la baza răscoalei. „Porțile orașului au trebuit să rămînă toată ziua închise, de teamă ca nu cumva, prin adunarea cetățenilor, să se întîmple ceva rău”. Populația considera sentința drept act de răzbunare a senatului, căruia i s-a reproșat „tiranie” și „cruzime”. Senatul orașului se pronunță pentru condamnarea acuzaților la moarte prin frîngerea pe roată și tragerea în țepă; prin intervenția consilierilor principelui și imperialilor, această sentință a fost însă schimbată în decapitare. Marcus Fronius nu se sfiește de a acuza senatul de părtinire, spunînd că unul din motivele care au dus la sentința de condamnare la moarte era tocmai conflictul pe care l-au avut mai înainte Steiner și Beer cu judele Filstich și pentru care aceștia au fost excluși din *centumvirat*¹.

Cu aceeași simpatie și emoție, populația asistă la executarea celor cinci condamnați — Steiner, Kreisch, Beer, Gaitzer și Lang — care a avut loc la 19 septembrie în piața mare a Brașovului. Condamnații au fost conduși la locul de execuție de preoți și de elevi care cîntau cîntece funebre. Înaintea executării, fiecare se adresează pentru ultima dată populației cu o scurtă cuvîntare. O tăcere de mormînt se lasă asupra pieței. Cea mai mare indignare a provocat-o executarea lui Steiner, bătrîn de 80 de ani; cînd capul acestuia, retezat de corp, a căzut în așa fel încît, rostogolindu-se de mai multe ori, a rămas așezat drept pe gît, cu fața îndreptată spre sfat, s-a interpretat acest fapt ca un indiciu al nedreptății sentinței. O femeie care asistă la executare în acel moment strigă plină de groază „Dumnezeule veșnic! La ce soartă groaznică sînt destinați săracii! Care va fi soarta noastră?” și se prăbuși moartă la pămînt. După executare, capetele condamnaților au fost înfipte în țepi, cel al lui Steiner fiind plasat în locul execuției, celelalte la diferite porți ale orașului, unde au rămas — ca exemplu înfricoșător pentru întreaga populație — pînă în 1718, deci 29 de ani. Cîteva zile după executare se ivi zvonul că stafiile execuțiilor umblă noaptea pe străzi strigînd „vae, vae”. Marcus Fronius subliniază că nu crede în aceste superstiții; menționează totuși că și ele au fost interpretate ca o amenințare la adresa senatorilor pentru nedreptatea judecării². Felul cum populația Brașovului a luat parte la condamnarea și executarea conducătorilor răscoalei ne arată, atît simpatia de care aceștia s-au bucurat chiar după înfrîngerea răscoalei în rîndul concetățenilor lor, cît și ura împotriva senatului. Ni se confirmă încă o dată — ceea ce am vrut să arătăm prin acest studiu — că au existat contradicții profunde în sînul populației brașovene, care, au fost cauzele principale ale răscoalei din 1688.

¹ Fronius, *Quellen*, VI, p. 439, 441.

² *Ibidem*, p. 439, 441 și 442.

ASPECTE ALE LUPTEI ȚĂRANILOR DIN SATUL BAIJA DE FIER IMPOTRIVA EXPLOATĂRII FEUDALE DIN SECOLUL AL XVI-lea ȘI PÎNĂ LA SECULARIZAREA AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI

de EUGENIA FLORESCU

Una din regiunile țării noastre pentru care izvoarele atestă din plin existența frământărilor țărănești în tot timpul evului mediu este Oltenia. O bogăție de documente, dintre care imensa majoritate inedite, ne permite să urmărim lupta țăranilor din satul Baia de Fier începînd cu secolul al XVI-lea — secol ce se caracterizează prin destrămarea accelerată a obștii țărănești libere, creșterea numărului de țărani dependenți și mărirea domeniului feudal prin acapararea satelor libere — și pînă la secularizarea averilor mănăstirești din anul 1863, măsură ce va rezolva într-un anumit sens problema satului de care ne ocupăm.

*
* *

Situat în nordul fostului județ Gorj, depinzînd actualmente de raionul Gilort din nordul regiunii Craiova, satul Baia de Fier era format, în perioada de care ne ocupăm, din trei cătune : Baia, Sohodoș și Neagra, primele două apărînd în documente și ca sate de sine stătătoare.¹ Pentru a se evita unele nedumeriri, precizez că în documentele cercetate numele „Baia“ este folosit, atît pentru a se indica numai cătunul respectiv, cît și pentru toate cele trei cătune la un loc, în acest caz fiind o prescurtare a numelui „Baia de Fier“, după cătunul Baia, care era mult mai mare decît celelalte două. În întocmirea lucrării de față, acest lucru a prezentat oarecare dificultate în urmărirea procesului de aservire a locuitorilor, trebuind să se facă distincție între momentul aservirii cătunul lui Baia și aservirea întregului sat Baia de Fier. Această delimitare s-a impus deoarece — pe de o parte — în unele documente „satul Baia“² apare ca proprietate boierească încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea, în timp ce — pe de altă parte — în prima jumătate a secolului al XVII-lea mai exista în

¹ Termenul de „cătun“ nu era folosit pe atunci.

² Cătunul Baia.

„Baia de Fier“ proprietate țărănească liberă, care abia acum va dispărea cu totul.

Fiind situată în regiunea de munte, proprietatea satului Baia de Fier era formată în majoritate din pădure și terenuri de pășunat, în timp ce numai o mică parte din teren putea fi folosită pentru arături și cultivarea de livezi, de unde și principala îndeletnicire a locuitorilor din acest sat: creșterea vitelor.¹

Proprietatea obștească stăpînită la început în devălmășie se descompune treptat, prin procesul specific, cunoscut, de delimitare a unor loturi individuale și ieșirea acestora din stăpînire în devălmășie. Existînd libertatea de vînzare-cumpărare a loturilor, pămîntul începe să se concentreze în mîna membrilor mai înstăriți din obștii, în timp ce sătenii sărăciți sînt nevoiți să-și cîștige existența muncind pe pămînturile altora. Cu vremea, în timp ce obștea se descompune, aceștia își pierd treptat libertatea. Apare astfel o categorie de țărani aserviți, care, înmulțindu-se, vor forma clasa exploatată din orînduirea feudală, iar pe de altă parte, elementele înstărite vor forma clasa stăpînitorilor de pămînturi și de țărani dependenți.²

Urmărind documentele ce atestă destrămarea obștii și căderea în dependență a țăranilor din Baia de Fier, constatăm că în anul 1480 un anume Avram Ticuci, împreună cu frații săi Bran, Radul și Pătru, primeau întărire de la Basarab cel Tânăr pentru stăpînirea a 24 de sate, printre care și Baia,³ specificîndu-se „căci le sînt vechi ocine“.⁴ Peste patru ani, frații Bran, Radul și Pătru primesc din nou hrisov de întărire de la Vlad Călugărul pentru șapte sate din cele stăpînite și în anul 1480, printre care și Baia⁵ pentru ca, în 1502, satul Baia împreună cu muntele Micaia ce ținea de el să apară într-un hrisov de la Radu cel Mare ca fiind proprietatea a doi dintre cei trei frați de mai sus, și anume Radul și Pătru.⁶

O altă serie de documente în care apare „satul Baia“ ne pune — spre deosebire de cele de mai sus — în imposibilitatea de a aprecia dacă este vorba de cătunul Baia, ori de satul Baia de Fier. Astfel, în 1550,

¹ Datele cuprinse în *Marele dicționar geografic al României*, București, Socec, 1898, vol. I, p. 201, date apropiate de situația existentă în perioada ultimului secol la care se referă lucrarea de față, indică pentru satul Baia de Fier, format din cele trei cătune — Baia, Sohodol și Neagra — o suprafață de aprox. 11 300 ha. teren, dintre care: 5 600 pădure, 4 100 pășune, 800 livezi, 800 arătură. Satul era locuit la sfîrșitul sec. al XIX-lea de 254 familii. În legătură cu această ultimă cifră precizez că pentru a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea, documentele originale referitoare la satul Baia de Fier menționează un număr de aprox. 240 familii.

² Pentru această problemă, a se vedea P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova — Orînduirea feudală*, Ed. Academiei R.P.R., 1964, în special cap. XII, p. 235—266.

³ E vorba de cătunul Baia.

⁴ Arh. st. București, Sect. Ist., nr. 61; *Documente privind istoria României*, veacul XIII, XIV și XV, B.T.R., Ed. Academiei R.P.R., 1953, p. 165. În original apare sub numele de „Banea“.

⁵ *Ibidem*, nr. 68; *Documente privind istoria României*, p. 181. În original apare sub numele de „Banea“.

⁶ *Ibidem*, nr. 128; *Documente privind istoria României*, B.T.R., sec. XVI, vol. I, p. 11. În original apare sub numele de „Banăia“.

Ștefan Diacul, împreună cu jupînița sa Paraschița, cumnatul său Dumitru și fiii lor au în stăpînire diferite părți de moșie în satele Baia, Polovraci, Alun și altele, asupra cărora primesc întărire domnească.¹

În anul 1571, jupînița Velioa, fiica olucerului Preda din Lîngești, avea ca zestre „din satul Baia a treia parte, de peste tot hotarul, și din Ciuperceci, cîți vecini sînt toți și un lăcaș de ațigani”², iar în 1581, jupînițele Dumitru și Mara, fiicele lui Dumitru din Birsești, vînd jupîneșei Neața și fiilor ei a treia parte din ocina lor din „satul de la Baia”.³ În anul 1583, jupîneasa Velica, făcînd schimb de moșii cu jupîneasa Cătălina, îi dă această moșia din Baia, primind în schimb moșia Cătălinei din Suici-Argeș.⁴

Un document din anul 1587 ne informează că în timpul lui Petru Cercel un număr de locuitori din Baia devin rumâni, deoarece — împreună cu alți săteni din 24 de sate din județele Gorj și Vîlcea — au atacat și jefuit pe boierul Dobromir, fost mare ban în timpul primei domnii a lui Mihnea Turcitul, cînd acesta a voit să fugă peste munți în Transilvania, la înlocuirea lui Mihnea cu Petru Cercel. Nereușind să treacă munții, Dobromir s-a înapoiat și a cerut iertare lui Petru Cercel, jeluindu-se totodată împotriva sătenilor care-l jefuiseră de „haine bune, scule de aur și de argint și mîrgăritare și aspri, preț de șapte poveri”. Nepuținînd despăgubi pe boierul Dobromir, sătenii în cauză „și-au închinat toate ocinele lui Dobromir ban și jupăniței lui Vilae, ca să fie ei vecini jupanului Dobromir ban și jupăniței lui, Vilae, de a lor bună voie”. Cînd Mihnea Turcitul a luat a doua oară domnia, sătenii au încercat „să-și întorcă ocinele” prin judecată la divanul domnesc, dar, la intervenția boierilor Calotă, mare sulger, și Gheorghe logofăt, domnitorul le-a cerut sătenilor să plătească cele șapte poveri despăgubire fixată în timpul lui Petru Cercel, amenințîndu-i că dacă nu vor plăti vor fi trași în țepă în fața porților caselor lor. Dar sătenii „...nîcicum n-au putut să plătească această avere mai sus zisă, ci au venit toți înaintea domniei-mele de și-au închinat ocinele lor jupanului Calotă, mare sulger, și lui Gheorghe logofăt, dinaintea domniei-mele și dinaintea tuturor dregătorilor domniei-mele, de a lor bună voie, ca să fie ei vecini în veci...” — glăsuia cartea lui Mihnea Turcitul⁵. Din documente nu aflăm nici ce legătură exista între Dobromir și cei doi boieri, nici suprafața de pămînt peste care ei devin stăpîni în Baia. Cert este că de data aceasta nu poate fi vorba decît de „Baia de Fier”, din moment ce cătunul Baia era de mult aservit în întregime și nu cunoaștem pînă la această dată acte de eliberare din dependență.

¹ Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg. Jiu, 1904, p. 3.

² *Documente privind istoria României*, vol. IV, Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 1.

³ *Ibidem*, vol. V, p. 13.

⁴ *Ibidem*, p. 110. Cătălina era soția lui Cazan, fiul lui Cazan spătarul venit din Suici în urma căsătoriei cu o jupîniță din Baia, la începutul sec. al XVI-lea. Vezi Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 3—4.

⁵ Arh. st. București, Secț. Ist., nr. 1367; *Documente privind istoria României*, vol. V, p. 336—337; Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, Tg. Jiu, 1908, p. 270—275.

După anul 1600 începe să apară în documente numele de „Baia de Fier” și să fie tot mai rar folosit cel de „Baia”. Astfel, un document din 1611 și altul din 1612 ne informează că jumătate din moșia din Baia de Fier a lui Cazan, soțul Cătălinei, ajunge în mâna lui Preda, mare sluger, fratele lui Cazan, pentru niște datorii neplătite.¹

În anul 1632, jumătate din satul Baia de Fier ajunge proprietatea logofătului Danciu Pîrîianu,² căruia Petrișor, împreună cu fiii săi Stan din Baia și Preda din Bîrsești (Vîlcea) îi vînd această moșie, împreună cu rumâni, pentru a plăti datoriile lui Cazan.³ În 1634, Danciu Pîrîianu mai cumpără de la Preda Bîrsescu diferite părți de ocină în Baia de Fier, cu rumâni,⁴ iar în 1636 cumpără de la fratele lui Stanciu Băiașul o jumătate de funie ce era a lui Petrișor.⁵ În anul 1637, lui Danciu Pîrîianu îi vînd: Stoica, femeia Dincului din Baia, „o jumătate de funie mare din funia băiașilor a cincea parte, însă fără de rumâni”,⁶ Stan și Lăudat, feciorii lui Petrișor din Baia, „a cincea parte dintr-o jumătate de funie mare, fără de nici un rumân, moșie stearpă”,⁷ Stana și Caplea, fetele Stanciuului Băiașul, „jumătate de funie ce era a lui Petrișor”⁸ și Dumitru Băiașul, „jumătate de funie mare, cu vad de moară și cu vie, dar fără rumâni”.⁹ În anul 1541, Danciu Pîrîianu cumpără de la Vlad Bîrsescu partea lui Socol, fiul lui Cazan, din care cauză Stanciu și Zaharia din Baia¹⁰ se vor plînge lui Matei Basarab în baza dreptului de protimisic, iar domnul va porunci, la 24 iulie 1644, lui Danciu Pîrîianu să înapoieze banii lui Vlad Bîrsescu, dînd cîștig de cauză reclamanților, care „erau mai volnici să cumpere”.¹¹

În această perioadă mai întîlnim proprietari în Baia de Fier pe Stanciu Băiașul și fiul său Pătru, căroră Matei Basarab le întărea în anul 1643 stăpînirea peste două funii „moșie de moștenire”.¹²

În anul 1644, o parte din satul Baia de Fier ajunge proprietatea lui Matei Basarab, care — dornic să exploateze minereul ce se găsea acolo — determină pe proprietarii diferitelor părți din sat să i le vîndă lui. Pentru cumpărarea de moșii în Baia de Fier de către Matei Basarab avem numai o carte de întărire pe care și-o face domnul la 2 august 1644¹³ și care se referă la părțile cumpărate de la Gherghina și Mihai, feciorii Stanciuului logofăt, de la feciorii lui Cîrlig și de la Stanciu Băiașul, împreună

¹ Al. Ștefulescu, *Documente...*, p. 325.

² Danciu Pîrîianu era un urmaș îndepărtat al lui Danciu Zamonic ce stăpînise cu mult timp în urmă pămînt în Baia. Arh. st. București, Hurez, XIX/13; Mss. 449, t. 175.

³ Arh. st. București, Hurez, XIX/5; Mss. 449 f. 178—178v; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VI, p. 18.

⁴ *Ibidem*, XIX/6; Mss. 449, f. 181v.

⁵ Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 5.

⁶ Arh. st. București, Hurez, XIX/7.

⁷ *Ibidem*, XIX/8; Mss. 449, f. 179.

⁸ *Ibidem*, XIX/9; Mss. 449, f. 178v—179.

⁹ Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 6.

¹⁰ Nu știm dacă erau boieri sau moșneni.

¹¹ Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 9—10.

¹² *Ibidem*, p. LXI; Al. Ștefulescu, *Documente...* p. 506.

¹³ Arh. st. București, Hurez, XIX/11 Mss. 449, f. 175—175 v.

cu un număr mare de rumâni. Judecînd după faptul că încă din anul 1632 jumătate din sat începuse în mîinile boierului Danciu Pîrîianu, iar după 1632 acesta continuase să cumpere diferite părți de moșie în Baia, apreciem că suprafața proprietăților la care se referă cartea lui Matei Basarab era mai puțin de jumătate din satul Baia de Fier.

Deși cartea din 2 august 1644 se termină prin cunoscuta formulă „și au vîndut aceștia toți ale lor moșii de la Baia de a lor bună voie și fără nici o silă de către domnia-mea“, vînzarea s-a făcut — așa cum se va dovedi după moartea lui Matei Basarab — prin constrîngerea proprietarilor respectivi de către domn. La fel a procedat Matei Basarab și cu aga Vlad Bîrsescu, proprietarul unei bune părți din satul Baia de Fier, moșie de moștenire, pe care acum o vinde domnului.¹

Nu știm cînd anume a cumpărat Matei Basarab părțile din Baia de Fier stăpînite de Danciu Pîrîianu și de Vlad Bîrsescu. În schimb, documentele ne informează despre un anume Filip, care și-ar fi vîndut primul proprietatea sa lui Matei Basarab, pentru ca la scurtă vreme domnul să forțeze și pe ceilalți proprietari să facă același lucru. O carte de judecată din 28 ianuarie 1663, din vremea lui Grigore Ghica, spune că Matei Vodă „...înțelegînd că iase fier de acolo și fiind partea lui Filip nevîndută de acolo din Baia, sculatu-s-au Filip de au vîndut partea lui de moșie lui Matei Vodă. Deci după aceea, începînd Matei Vodă cu partea lui Filip în Baia, lepădat-au și banii Danciuului postelnicul cu silă pre toate părțile cite au avut în Baia și au luat satul pre seama domnească“.² Deducem de aici că Filip era singurul moșnean sau în orice caz unul din puținii care eventual mai rămăseseră în Baia de Fier, dar despre care documentele nu ne vorbesc. Calea folosită de Matei Basarab, aceea a infiltrării în moșia satului, prin cumpărarea unor ocine, pentru ca apoi să pună mîna pe întregul sat, este una dintre cele mai caracteristice pentru procesul de dispariție a proprietății moșnești, de cădere în dependență a țărănimii libere și de creștere a domeniului feudal — fie el boieresc, domnesc sau mănăstiresc — proces ce se intensifică în Țara Românească și Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Deși în documente nu se fac mențiuni precise despre hotarele diferitelor părți din sat care au trecut în proprietatea domnului, credem că acesta a stăpînit, pînă la urmă, satul întreg. Așa se explică faptul că în cărțile pe care Mihnea al III-lea, în 1658 și Grigore Ghica, în 1661, 1663 și 1664 le dau urmașilor lui Danciu Pîrîianu și Vlad Bîrsescu și care se referă la „tot satul și cu toți rumânii și cu tot venitul“, atunci cînd se arată istoricul proprietății în justificarea actului de întărire se folosește expresia „și tot a fost pre seama domnească“ sau „au luat satul Baia pre seama domnească“.

Nu putem preciza nici anul cînd Matei Basarab a ajuns proprietar peste satul întreg. E posibil ca acest lucru să se fi petrecut după 1646,

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/15; mss. 449, f. 176—176 v. Din alt document reiese că aga Vlad Bîrsescu vînduse partea sa de moșie lui Danciu Pîrîianu, iar acesta vînduse totul lui Matei Basarab (Arh. st. București, Hurez, XIX/17; mss. 449, f. 177).

² *Ibidem*, XIX/16; mss. 449, f. 177.

din moment ce în acest an el confirma lui Stancu și fiului său anume Filip din Baia de Fier, dreptul de stăpînire asupra unei jumătăți din moșia Radului Tecuci.¹ Posibil este și ca această proprietate a lui Tecuci să nu fi fost în hotarele satului, ci numai posesorii să fi fost din Baia de Fier.

După moartea lui Matei Basarab, Danciu Pîrîianu se plînge lui Constantin Șerban că a fost silit de fostul domn să-i vîndă moșia Baia, cerînd acum s-o răscumpere. Constantin Șerban este hotărît să-i satisfacă cererea și la 4 august 1654 trimite poruncă celor ce-și vînduseră pămînturile lui Matei Basarab să restituie vîstieriei domnești banii primiți la vînzare.² Lucrurile nu s-au rezolvat însă — nu cunoaștem din ce motive — pînă în vremea lui Mihnea al III-lea, cînd boierii Danciu Pîrîianu și Vlad Bîrsescu răscumpără întreg satul Baia de Fier, primind întărire domnească la 12 iulie 1658.³ Din cartea pe care le-o face Mihnea al III-lea cu această ocazie reiese că ei au răscumpărat „tot satul... cu tot venitul, cu tot hotarul și cu toți rumânii, cu tot venitul de preste tot hotarul și cu tot muntele pre hotară bătrîne și seamne pînă unde se hotăraște cu hotarul ungueres și cu rumânii, însă oare sînt de moșie, de strămoșie și care sînt apucați de legătura lui Mihai Voevod”.⁴ Ne explicăm răscumpărarea în întregime a satului numai de către cei doi boieri prin renunțarea la răscumpărare a celorlalți foști proprietari, motivul acestei renunțări fiind eventual lipsa posibilităților bănești.

Curînd însă, raporturile dintre acești doi boieri și Mihnea iau cu totul altă întorsătură. După ce „întră gînduri vrăjmășești la inema Mihnei Vodă”⁵, acesta poruncește uciderea boierilor, în același an, 1658. Profitînd de această situație, locuitorii din Baia de Fier cer și obțin de la Mihnea al III-lea eliberarea din rumînie. La 10 decembrie 1658, domnul se adresa slujitorului său Enache Copilu, confirmîndu-i primirea a 900 de taleri trimiși de locuitorii din Baia pentru judecie și poruncîndu-i ca restul de 600 taleri — întrucît prețul total al răscumpărării era de 1 500 taleri — să fie acoperit în vite.⁶ Actul eliberării din rumînie a satului Baia de Fier se încadrează în politica internă a lui Mihnea al III-lea, care urmărea să atragă astfel țărînimoa de pantea sa în lupta împotriva marilor boieri și a turcilor.

Din cartea lui Mihnea al III-lea — care s-a păstrat însă numai sub forma unei copii — reiese clar că țărîniile din Baia au fost iertați de rumînie împreună „cu toată moșia”. De acest lucru ne conving și cărțile de judecată din timpul lui Grigore Ghica, prin care acesta recunoaște urmașilor celor doi boieri uciși de Mihnea dreptul de stăpînire asupra satului, ceea ce făcuse și tatăl lui Grigore Ghica. Astfel, în cartea de judecată din 12 iunie 1661, Grigore Ghica scrie că după uciderea lui Danciu Pîrîianu și a lui Vlad Bîrsescu, „înțelegînd rumânii de la Bae de pieirea lor,

¹ Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 10—11.

² *Ibidem*, p. 12; Al. Ștefulescu, *Documente...*, p. 556.

³ Arh. st. București, Hurez, XIX/13; mss. 449, f. 175.

⁴ *Ibidem*; mss 449 f. 175 v.

⁵ *Ibidem*, XIX/15; mss. 449, f. 176 v.

⁶ *Ibidem*. XIX/14.

îndată au sărit de s-au dus la Mihnea Vodă de au dat bani de s-au răscumpărat...¹ După aceea, în timpul lui Gheorghe Ghica, urmașii celor doi boieri uciși, „nesuferindu-să a-și lăsa moșiile lor să-și îngroapă...” au cerut judecată în divanul domnesc, contestînd dreptul sătenilor de a răscumpăra ei satul. Atît Gheorghe Ghica, cît și fiul său, Grigore Ghica, restituie boierilor satul Baia de Fier, iar sătenii, care plătiseră răscumpărarea lui Mihnea al III-lea, sînt aduși din nou în situația de rumâni.² Cînd, la 28 ianuarie 1663, Grigore Ghica întărea din nou stăpînirea boierilor asupra satului, specifică în cartea domnească faptul că rumânii „nu s-au lăsat, ci iară s-au sculat cu pîră și al doilea rînd...”³, ceea ce ne lasă să întrevădem încă de pe acum hotărîrea sătenilor din Baia de a nu renunța la dreptul de oameni liberi.

Din același document tragem concluzia că Filip, care-și vînduse proprietatea sa din Baia lui Matei Basarab și care acum umbla împreună cu rumânii prin judecăți pentru a reîntra în posesia pămîntului — nu era rumân, ci, mai degrabă, un țaran liber fără pămînt, care nu avea altă cale decît să se alăture țăranilor dependenți și să-și caute împreună cu aceștia dreptatea la divanul domnesc.⁴

Probabil că între timp s-au delimitat părțile ce reveneau urmașilor lui Danciu Pîrîianu de cele ale urmașilor lui Vlad Bîrsescu, întrucît în 1664 aceștia din urmă, anume Dobra, soția răposatului Vlad Bîrsescu și Matei, fiul lor, primesc întărire de la domnitorul Grigore Ghica asupra unei jumătăți din satul Baia de Fier, în urma unei judecăți în divanul țării, cerută de rumânii care „iară s-au sculat cu pîră”.⁵

La 20 august 1669, Dobra Bîrsescu vinde lui Giurca-căpitan moșia ei din Baia — jumătate de sat, împreună cu rumânii⁶ — pentru ca Giurca s-o vîndă în 1685 fraților Barbu Milescu, vel ban, și Pătru Milescu, cămăraș,⁷ fiii Danciului Pîrîianu, astfel încît aceștia ajung acum stăpîni peste întreg satul. În urma unui schimb prin care Stoico, fiul lui Pătru Milescu, cedează partea sa de moșie din Baia jupînesei Maria Milescu, soția lui Barbu, primind în schimb partea acestuia din Eșalnița-Dolj⁸, Barbu Milescu rămîne singurul proprietar al satului. Din acesta, el va vinde jumătate lui Dima chiurciubașa,⁹ pentru acoperirea datoriilor tatălui său, Danciu Pîrîianu, iar cealaltă jumătate o vinde jupîneasa Maria, văduva lui Barbu Milescu, la 8 iulie 1690, jupînesei Stana, văduva lui

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/15; mss. f. 176 v.

² *Ibidem*, mss. 449, f. 176—176 v.

³ *Ibidem*, XIX/16; mss. 449, f. 176 v—177 v.

⁴ *Ibidem*; mss. 449 f. 176—177 v. Nu putem identifica pe acest Filip cu Filip postelnicul, căruia Constantin Șerban îi poruncește în 1654 să restituie banii vistieriei pentru a reîntra în posesia pămîntului vîndut lui Matei Basarab, întrucît — în urma judecății din 1663 prin care rumânii pierd — domnul pedepsește pe Filip și pe ceilalți jeluitor; făcîndu-le „certare și bătaie în divan, ca unor oameni răi”. Această pedepsă nu putea să fie aplicată unor boieri.

⁵ Arh. st. București, Hurez, XIX/17; mss. 449 f. 178.

⁶ *Ibidem*, XIX/19; mss. 449 f. 180 v.—181.

⁷ *Ibidem*, XIX/25.

⁸ *Ibidem*, XIX/31; mss. 449 f. 180 v.

⁹ Starostele cojocarilor.

Dima chiurciubaşa, pentru datoriile banului Milescu, pe care nu le-a putut acoperi în bani.¹

Datare lui Constantin Brîncoveanu, Stana chiurciubaşa îl roagă să-i cumpere satul Baia de Fier, neavînd bani pentru plata datoriei, vînzarea fiind consfinţită prin zapisul din 11 iulie 1691.² Constantin Brîncoveanu nu păstrează această moşie decît cîteva luni, deoarece, zidind mănăstirea Hurez, o dăruieşte acesteia „ca să fie mănăstirii de întărire şi călugărilor de hrană şi de îmbrăcăminte“, dania fiind întărită prin cartea domnească din 16 decembrie 1691.³

Din acest istoric vedem cum moşnenii din Baia de Fier,⁴ pierzîndu-şi pămînturile şi libertatea, ajung în stăpînire feudală, întii boierească şi domnească, iar din 1691, mănăstirească.

După cum se constată pînă acum, pentru ieşirea din situaţia de dependenţă, locuitorii din Baia de Fier au recurs întii la răscumpărare, pe care o obţin în timpul lui Mihnea al III-lea, în anul 1658. Pierzîndu-şi din nou libertatea, ei caută dreptate prin judecăţi, dar acestea se termină întotdeauna în favoarea boierilor.

Ajungînd în stăpînirea mănăstirii Hurez, ţăranii din Baia de Fier vor continua să lupte pentru drepturile lor prin multiple şi variate acţiuni, aşa cum se va vedea din paginile următoare.

Printre numeroasele moşii ale mănăstirii Hurez,⁵ Baia de Fier era una dintre moşiile medii ca întindere. Pînă spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, acestea se lucrau de către mănăstire cu rumânii, ţiganii şi posluşnicii mănăstirii şi chiar cu unii oameni liberi de prin împrejurimi, care în diferite situaţii se îndatorau cu bani de la egumeni. Spre sfîrşitul sec. al XVIII-lea, moşiile cele mai îndepărtate de mănăstire încep să fie date în arendă, iar celelalte rămîn să fie lucrate ca şi pînă atunci. Despre arendarea moşiei Baia avem date precise abia după anul 1800.⁶

Cheltuielile mari făcute de conducerea mănăstirii, atît pentru gospodărirea proprietăţilor acesteia, cît şi pentru întreţinerea celor care lo-

¹ Arh. st. Bucureşti, Hurez, XIX/29; mss. 449, f. 179 v.—180.

² *Ibidem*, XIX/30; mss. 449 f. 179—179 v.

³ *Ibidem*, XIX/32.

⁴ Despre „Sohodol“ avem în documentele vremii doar cîteva menţiuni în special în legătură cu vînzarea unor vii, fără însă a se specifica şi judeţul, lucru ce ne-a împiedicat să includem documentele respective în lucrare, întrucît un sat cu numele de Sohodol era şi în com. Pocruia-Gorj şi în Baia de Aramă-Mehedinţi, iar „Neagra“ nu apare de loc în documente, ceea ce dovedeşte că se identifica cu Baia încă de la sfîrşitul sec. al XV-lea.

⁵ Numărul lor varia; pe cînd în 1695 erau 14, unele doar jumătăţi de sat, în 1791 numărul lor ajunsese la 25, provenind, fie din danii domneşti, fie din „închinări“ ale boierilor făcute în special înainte de moarte.

⁶ Aceasta, dacă ar fi să nu ţinem cont de o însemnare a unui slujitor al mănăstirii, din anul 1792, precum că toate moşiile, în afară de Bogdăneşti, au fost date în arendă. Însă numeroasele documente din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea ce se referă direct la satul Baia de Fier nu ne dau nici cea mai mică indicaţie despre arendarea moşiei înainte de 1800.

cui au acolo, cheltuieli dintre care nu lipseau nici cele pentru luxul personal, uneori revoltător al egumenilor, precum și în alte multe scopuri¹ reclamau sporirea obligațiilor impuse țăranilor de pe moșiile mănăstirii, trecându-se de multe ori peste îndatoririle „cele legiuite”.²

În privința obligațiilor pe care rumânii le aveau față de stăpînii pămîntului, se știe că la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea această problemă nu era reglementată, stăpînii de moșii putînd să sporească astfel după bunul plac, atît obligațiile de muncă ale clăcașilor, cît și pe cele în produse și bani.

După cucerirea Olteniei de austrieci, boierii olteni au căutat să obțină introducerea regimului de clacă existent în Transilvania, adică un număr de patru zile pe săptămînă. Această cerere este însă respinsă de către comandamentul de ocupație austriac, de teama fugii în masă a țăranilor, ceea ce ar fi îngreunat realizarea politicii fiscale impuse de stăpînirea habsburgică. La insistența boierilor, în anul 1722, renta în muncă se stabilește la 52 de zile pe an, această prevedere rămînînd în vigoare pînă la eliberarea Olteniei de sub stăpînirea austriacă, în anul 1739, pentru ca din 1740 pînă în 1744 să fie de 6 zile pe an, iar din 1744 să se generalizeze regimul de 12 zile de clacă, atît pentru moșiile boierești, cît și pentru cele mănăstirești, la puțin timp după venirea la domnie a lui Constantin Mavrocordat.³

Criza sistemului feudal ce se accentuează treptat în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, manifestîndu-se în mod deosebit prin fuga în masă a țăranilor de pe moșii, a determinat pe Constantin Mavrocordat să efectueze reforma din 5 august 1746, acordînd dreptul de eliberare personală, prin răscumpărare, cu sau fără voia stăpînitorilor de pămînturi, rumânilor de pe toate moșiile boierești și mănăstirești.

Pentru perioada dintre anii 1691 — de cînd satul Baia de Fier a ajuns în stăpînirea mănăstirii Hurez — și 1746, se pare că rumânii de pe această moșie nu au mai făcut apel la judecăți, ci s-au mîrginit a duce tratative cu reprezentanții mănăstirii, pentru ca obligațiile pe care aceasta le pretindea de la ei să fie diminuate. Deducem acest lucru, întrucît în bogatul fond de documente al mănăstirii Hurez, care se află în Arhivele Statului din București, nu există nici un document din această perioadă care să ateste manifestări ale țăranilor împotriva mănăstirii. Desigur, nu este exclus să fi existat asemenea manifestări, dar să nu se fi păstrat documente. În 1757 însă, Dionisie, egumenul mănăstirii, spune într-o jalbă către domnitor, dată împotriva sătenilor din Baia — care acum contestau dreptul mănăstirii asupra satului — că mănăstirea a stăpînit moșia Baia

¹ Vezi I. Ionașcu, *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez*, Craiova, 1935.

² Nu ne vom ocupa în studiul de față și de exploatarea fiscală exercitată de stat, ci numai de aspectele ce privesc raportul stăpîn de moșie—clăcaș. Atunci cînd va fi cazul, ne vom referi însă tangențial și la acest aspect.

³ Pentru evoluția formei-muncă a rentei feudale în această perioadă, vezi Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, 1959, p. 233—318.

„cu pace“ pînă în anul 1756,¹ ceea ce credem că trebuie înțeles în sensul că nu au existat conflicte puternice între țărani și mănăstire.

Hotărîrea divanului domnesc din august 1746 a constituit un moment important în năzuința de eliberare a țăranilor din Baia de Fier. Interpretînd mai larg decît legiuitorii această hotărîre, ei socotesc că a sosit momentul să scape de rumânie, nu prin răsкупărare de la mănăstire, ci printr-o judecată la divanul domnesc, ținîndu-se seama de dreptul lor asupra pămînturilor pe care le munceau de secole, și cu atît mai mult cu cît se răsкупăraseră odată, pe vremea lui Mihnea al III-lea. Dar, întrucît mănăstirea a refuzat să recunoască chiar și numai libertatea personală a țăranilor de pe moșile stăpînite de ea, sătenii din Baia de Fier se jeluiesc domnitorului, cerînd judecată cu mănăstirea pentru dreptul de stăpînire asupra pămîntului și pentru eliberarea din rumânie.² Cercetarea în această chestiune, făcută în vara anului 1756 de către veliții boieri, se încheia cu anaforaua, întărită și de domnitor, prin care se hotăra ca sătenii „să aibă pace de rumânie pînă se va îndrepta cu pravilă“.³ Nemulțumiți de această hotărîre, ce lăsa mai departe moșia în stăpînirea mănăstirii, sătenii și-au făcut singuri dreptate, refuzînd să mai presteze clacă și să dea dijmă și neîngăduind oamenilor mănăstirii să strîngă recolta de pe pămînturile lor. Jeluindu-se domnitorului de această atitudine a țăranilor, egumenul mănăstirii scria în mai 1757, că sătenii „n-au fost odihniți pe aceasta,⁴ ci încă ne-au oprit și ne-au scos și din moșie, de este o jumătate de an fără de nici o dreptate și tot venitul anului trecut au rămas la ei, de care avem multă pagubă“.⁵ Fiind chemați la o nouă judecată, pe care o fac ispravnicii județului împreună cu Grigorie, mitropolitul Rîmnîcului, țăranii se împotrivesc hotărîrii prin care se întărea dreptul mănăstirii asupra moșiei Baia și cer să se facă judecată în divanul domnesc.⁶ Credința greșită ce persista în mintea sătenilor, că în domnul țării ar putea găsi un judecător drept, se va spulbera pe parcurs, cu ocazia viitoarelor judecăți.

În urma judecății făcute în divanul domnesc, la cererea sătenilor, hotărîrea adoptată este adusă la cunoștința egumenului Dionisie printr-o scrisoare din 23 iulie 1757 a boierului Constantin Brîncoveanu, vel ban, din care aflăm că „au rămas rumâni aceia de judecată și i-au scos afară și lor le-au făcut carte ca să fie apărați numai de rumânie, (sublinierea noastră), iar cu moșia mănăstirii să nu aibă treabă, ci să lucreze după vechiul obicei, de om cîte 12 zile într-un an și să dea dijma din toate...“⁷ Este vorba deci de o reconfirmare a hotărîrii anterioare a divanului țării, ca — în spiritul legiurii din 5 august 1746 — sătenilor din Baia să li se recunoască numai eliberarea personală, în timp ce pămîntul rămînea mai

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/40; mss. 449 f. 190. Documentul este din anul 1757, nu din 1727, cum apare în indice.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ E vorba de hotărîrea anterioară a divanului.

⁵ Arh. st. București, Hurez, XIX/40; mss. 449, f. 190.

⁶ *Ibidem*, XIX/45.

⁷ *Ibidem*, XIX/46; mss. 449, f. 191 v.

departe în stăpînirea mănăstirii. Evident, lipsiți de pămînt și forțați să presteze clacă și să dea dijmă, pe lângă obligațiile fiscale față de stat, sătenii nu aveau cu nimic o situație mai bună celei anterioare. Cu toate că regimul clăcii era acum reglementat și cu toate că au existat și unele reduceri temporare ale numărului zilelor de clacă pe moșiile mănăstirești,¹ în perioada următoare reformei din 1746 a lui Constantin Mavrocordat obligațiile țăranilor față de stăpînii pămînturilor au crescut, în special din cauza abuzurilor la care recurgeau aceștia din urmă și care nu erau sancționate de domnie.

Datorită faptului că reforma din august 1746 nu a rezolvat problema țăranimii dependente, se observă în deceniile următoare o împotrivire generală a acestora față de obligațiile impuse de stăpînii pămînturilor. Această situație determină pe domnul Scarlat Ghica să intervină prin porunci precise către țăranii de pe anumite moșii, pentru a-i determina să dea ascultare stăpînitorilor de pămînturi. Astfel, la 19 aprilie 1760, porunca locuitorilor de pe toate moșiile mănăstirii Hurez, pe atunci în număr de 20, printre care și Baia de Fier, să facă 12 zile de clacă pe an, eșalonate primăvara, vara și toamna, menționîndu-se că atunci cînd nu va fi de lucru să se dea un zlot de vatră pe an, așa cum îngăduise și Constantin Mavrocordat în anul 1756,² dijma „pe deplin” din toate, să nu aibă voie a vinde vin și rachiu fără voia mănăstirii și să plătească „suhatul” muntelui după obicei și „cum se va putea învoi cu egumenul”.³

În cartea lui Scarlat Ghica a fost nevoie să se precizeze moșiile la care se referă porunca, pentru a se evita refuzul țăranilor de a recunoaște obligațiile ce li se cereau de mănăstire, susținînd că nu se referă la ei, așa cum se întîlnesc cazuri chiar la țăranii din Baia de Fier.

Pentru următorii 16 ani nu avem documente din care să rezulte dacă sătenii din Baia au respectat sau nu porunca lui Scarlat Ghica. În toamna anului 1776 îi găsim însă în judecată cu mănăstirea. În jalba adresată lui Alexandru Ipsilanti, „Lupu i Bran cu cetașii lor din Baia de Fier” se plîngeau că mănăstirea le stăpînește moșia fără drept, cerînd să se judece cu egumenul în divanul domnesc. În rezoluția pusă la 3 oct. 1776,⁴ domnul chema pe egumen la judecată, atrăgîndu-i atenția că dacă nu va veni, el sau vechilul lui, va trimite la mănăstire un „mumbașir cu treapd.”

În urma judecării, moșia Baia rămîne mai departe în stăpînirea mănăstirii, dar egumenul continuă să se plîngă că țăranii nu vor să-și îndeplinească obligațiile, ceea ce determină pe Alexandru Ipsilanti ca la 15 ianuarie 1779⁵ să dea poruncă oamenilor de pe moșiile mănăstirii Hurez ca să respecte obligațiile față de mănăstire.

Cu toate acestea, în vara anului 1779, sătenii se judecă iarăși cu egumenul, care nu respecta înțelegerea pe care o avea cu ei, de a le primi

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 449—450.

² *Ibidem*, p. 450.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, București, 1907, p. 87—88.

⁴ Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 14—15.

⁵ Arh. st. București, Hurez, XIX/48.

cîte 90 de bani de vatră pe an, în locul zilelor de clacă, ci le cerea ca, în plus, pe lângă banii de vatră, să mai presteze și muncă, iar în loc de dijma fînului în natură, cum era înțelegerea, le cerea bani și chiar mai mult decît trebuia. Totodată, ei se plîngeau că mănăstirea le-a redus întinderea de pășunat pentru vite pe muntele Băii, cu scopul de a-l închiria unor ungureni ce dădeau un preț mai mare decît puteau ei să plătească.¹

Evident, pretențiile mănăstirii reprezentau un abuz față de prevederile legale ale vremii. Ținînd seama de faptul că monedele ce circulau în această perioadă sub denumirea de zlot erau numeroase (ducat unguresc, ducat turcesc, fiorin de argint etc., etc.) și de faptul că valoarea zlotului varia la intervale foarte scurte de timp, nu putem spune dacă în anul 1779 prețul convertirii clăcii în 90 de bani de vatră era mai mic decît cel oficial (un zlot). Chiar în cazul cînd aceste două valori erau egale, preferința sătenilor de a acoperi claca în bani apare justificată, ținînd seama de faptul că mănăstirea nu le dădea întotdeauna de lucru pe moșia respectivă sau prin apropiere, ci-i ducea „dintr-un județ într-alt județ și pentru o zi ce este să clăcuiască mai mult umblă strămutîndu-să...” — așa cum se plîngeau sătenii.² Or, în cazul convertirii clăcii în bani ei aveau timp mai mult pentru a se ocupa de gospodăria proprie.

La judecata din divanul Craiovei, egumenul respinge reclamația clăcașilor, susținînd că tot ce le-a cerut se bazează pe înțelegerea dintre ei.

Din anul 1780, cînd obligațiile țăranilor clăcași au fost reglementate prin *Pravilniceasca condică*, sătenii sînt obligați să lucreze pentru stăpînii pămînturilor tot cîte 12 zile pe an, claca puțînd fi convertită, ca și pînă acum, cu un zlot de vatră, iar dacă se vor înțelege pentru mai puține zile, să nu poată fi obligați ulterior de stăpînii moșiilor să lucreze 12 zile. De asemenea, se menținea dijma produselor una din zece, taxa pentru pășunat, monopolul stăpînilor asupra morilor, asupra vînzării băuturilor, exploatarea pădurilor etc.³

După înlocuirea lui Alexandru Ipsilanti cu Nicolae Caragea, în anul 1782, sătenii din Baia de Fier vin cu o nouă jalbă la divanul țării, reclamînd dreptul de stăpînire asupra pămîntului, dar în urma judecății ce are loc în divanul Craiovei situația rămîne neschimbată.⁴

Nemulțumirile continuă însă de ambele părți. Sătenii refuză să presteze clacă, zicînd că dau zlot de vatră și dijma, în timp ce egumenul susține că are „trebuință de lucru, iar nu de zlot de vatră”. După multe tocmeli, sătenii și mănăstirea încheie un așezămînt pe care ambele părți se angajează să-l respecte în viitor. Nu s-a păstrat documentul original, iar conținutul exact al documentului poate fi reconstituit cu oarecare greutate, datorită faptului că asupra lui au existat controverse între cele două părți, cu ocazia judecăților următoare. Astfel, la judecata din luna martie 1784 de la isprăvnicia județului, reprezentanții egumenului susțineau

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/49; mss. 235 f. 3—4; *Documente privind relațiile agrare în veacul al XV/III-lea*, vol. I, T. Rom., Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 653—655.

² *Ibidem*, XIX/49; mss. 235 f. 3; *Documente privind relațiile agrare*, p. 653.

³ *Pravilniceasca condică*, 1780, București, Ed. Academiei R.P.R., 1957, p. 80 și urm. — capitolul „Ceale drepte ale stăpînilor moșiilor ce au asupra lăcuiitorilor”.

⁴ Arh. st. București, Hurez, XIX/57.

că țărani s-au învoit ca, pe lângă zlotul de vatră și dijma din produse, să mai facă 70 de zile cu plugul și o claie de fîn de 20 de care — acestea ca obligații colective — și în plus, fiecare să mai presteze cîte o zi de clacă la vremea cositului¹. Reclamînd pe săteni că nu respectă așezămîntul, egumenul se plîngea ca, avînd nevoie de fîn și țărani din Baia refuzînd să-i strîngă fînul de pe moșie, a trebuit să plătească altora bani ca să i se facă o claie de fîn, dar „un om din sat s-au sculat cu sălnicie de l-au strîns”². Mai arată că atunci cînd a trimis doi țigani cu carul să aducă fîn de pe moșia Baia, un sătean „s-au suit în vîrfurile clăii cu săcurea, neîngăduind pã țigani să ia fîn, și au bătut pã țigani și au vrut să taie și carul”.³ Rugîndu-se să se ia o nouă hotărîre, egumenul adaugă disperat că el nu mai știe ce să mai facă.⁴

Împotriva reclamațiilor egumenului, țărani se apără spunînd că recunosc învoiala pentru ziua de coasă, pe lângă zlotul de vatră și dijma produselor, dar nu recunosc obligația de a presta cele 70 de zile cu plugul și de a face o claie de fîn de 20 de care, susținînd că „au mai sporit știința-sa fără știrea lor și le este năpaste.”⁵ Cu toate acestea, ispravnicii județului, care au judecat pricina, au hotărît la 11 martie 1784 ca sătenii să respecte zapisul prezentat de egumen, făcîndu-le numai o mică reducere la fîn, și aceasta numai pe un singur an.⁶

În această perioadă, în afară de procesele purtate de întreg satul cu mănăstirea Hurez, sătenii se judecă și în grupuri mai restrînse, urmărind aceleași obiective: recunoașterea dreptului de stăpînire asupra pămîntului și, ca urmare, anularea tuturor obligațiilor ce decurgeau din situația lor de clăcași.

Un astfel de proces are loc la sfîrșitul anului 1784 și începutul anului 1785 cerut de un grup de locuitori din familia Borozenilor, care susțineau că au avut pămînt în Sohodol, pe care mănăstirea l-a cotropit și — ca urmare — le cere să presteze clacă și să dea dijma, ca unora ce șed pe moșia mănăstirii. Urmează iarăși cercetări la fața locului și hotărîrea divanului Craiovei ca mănăstirea să rămînă nezdruincată în stăpînirea ei.⁷

Judecățile dintre mănăstire și aceste grupuri de locuitori din Baia de Fier vor deveni ceva obișnuit în perioada următoare. Prezentîndu-se în grupuri la procese, ei susțineau totodată și cauza întregului sat, iar hotărîrile adoptate și consfințite în cărțile de judecată se referă, în majoritatea cazurilor, și la ceilalți săteni din Baia. În felul acesta, acțiunile de grup ale țărănilor se încadrau în lupta comună a satului împotriva mănăstirii și de aceea erau întotdeauna susținute de întregul sat. O dovadă grăitoare în această privință este faptul că toți sătenii care s-au judecat în grup cu mănăstirea prezentau aceeași carte de eliberare din

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/62; mss. 235, f. 5v—6.

² *Ibidem*, mss. 235, f. 9 v.—10. Jalba egumenului este nedată.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, XIX/62; mss. 235, f. 5 v.—6.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, XIX/70.

rumânie din anul 1658 ce se referea la întreg satul Baia de Fier. Prezentarea în grupuri la judecată era o tactică a sătenilor, întrucît se prelungeau astfel cercetările în timpul cărora ei nu-și achitau datoriile către mănăstire, în așteptarea hotărîrii judecătorești. Aceste procese dădeau multă bătaie de cap autorităților și egumenului mănăstirii, care trebuiau să ia mereu în discuție probleme asupra cărora se luaseră hotărîri la judecățile anterioare. Într-unul din rapoartele lor către domn, boierii din divanul Craiovei scriau : „Cu adevărat prea bine să cunoaște căci toți tot de un neam sînt și cînd la o judecată vin unii, cînd la alta alții, iar nu tot unii, ca să poată găsi cuvînt de pricinuire că nu au fost față la judecată”.¹

În luna noiembrie 1785, egumenul Rafailă se adresa din nou cu o jalbă către divanul Craiovei, de data aceasta împotriva întregului sat, cerînd ca locuitorii să fie obligați a presta cele 12 zile de clacă, deși exista așezămînt pentru acoperirea clăcii în bani, susținînd că „mănăstirea nu are trebuință de zlot de vatră, ci de zile de clacă”.² Urmează cunoscuta poruncă a caimacamului către ispravnicii județului, de a sili pe țărani să îndeplinească cererea mănăstirii.³

Tot în noiembrie 1785 se reia și procesul dintre locuitorii Borozeni, care pierduseră la judecata din februarie 1785 și care acum se prezintă din nou pentru a cere dreptul de stăpînire asupra părților lor de moșie din Sohodol. De data aceasta ei aduc în plus, pe lîngă cartea de răscumpărare de la Mihnea al III-lea, o carte de întărire pe care o eliberase Mihnea Turcitul în anul 1588, asupra unor proprietăți din „Sohodol și Hăiești”, cumpărate de un anume Crăciun împreună cu fiii săi, susținînd că acesta era un strămoș al lor.⁴ Intrucît nu exista nici un sat cu numele de Hăiești în vecinătatea satului Baia, sătenii șterseseră cuvîntul Hăiești, adăugînd numele de Bălești, sat ce se mărginea cu Sohodolul. Modificarea fiind însă vizibilă — spune cartea de judecată⁵ — sînt aspru muștrați pentru că „rău și fără de cale supără divanul, purtînd pă cuviosul egumen prin judecăți fără de nici un temei, dovezi sau scrisori”⁶ și li se poruncește să-și plătească „cele drepte și obișnuite ale moșiei la sfînta mănăstire”.⁷ După trecerea celor 60 de zile în care sătenii aveau voie să facă recurs, boierii din divanul Craiovei, în frunte cu Pană Filipescu, vel ban, înștiințează pe domn despre rezultatul cercetării în pricina dintre Borozeni și mănăstire, propunînd confirmarea de către Mihail Suțu a hotărîrii divanului Craiovei. Domnitorul, motivînd că „cele două anaforele

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/70.

² *Ibidem*, XIX/69; mss. 235, f. 12 v.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, XIX/70.

⁵ Cartea lui Mihnea Turcitul din 1588 este publicată în *Documente privind istoria României*, veacul XVI, vol. V, p. 350. Originalul nu s-a păstrat. La Arh. St. București se află o copie din anul 1785 în care nu există nici o modificare de nume și se pot citi clar cuvintele „Sohodol și Hăiești” (Sect. Ist., nr. 1379).

⁶ Arh. st. București, Hurez, XIX/70.

⁷ *Ibidem*.

ce au arătat pîrîlîi¹ nu pot sta față cu hrisoavele mănăstirii“, întărește concluzia divanului Craiovei.²

Fiind o perioadă cînd egumenul cerea cu insistență locuitorilor de pe moșia Baia să efectueze cele 12 zile de clacă și cum, la rîndul lor, aceștia „nicidecum nu voiau să clăcuiescă“, egumenul Rafailă intervine energetic către divanul Craiovei. Intr-o jalbă din luna martie 1786, el arată că atunci cînd ispravnicii au venit în sat, locuitorii „au strigat cu toți de față într-un glas că clacă nu fac, fără numai zlot de vatră dau, și ne fac să primim fără voia noastră zlot“.³ Insistînd ca să fie forțați să presteze claca, dacă nu toate cele 12 zile, măcar parțial, egumenul cerea divanului Craiovei să stabilească numărul zilelor de clacă, pe lîngă zlotul de vatră.⁴

Fără a ține seama că egumenul nu respecta prevederile legale în privința obligațiilor clăcășești, atunci cînd cerea și clacă și zlot de vatră, caimacamul Craiovei, Gh. Suțu, porunceă, la 26 martie 1786, ca ispravnicii să adune pe săteni și împreună cu vechilul mănăstirii să le hotărască în scris obligațiile în muncă și bani.⁵ Hotărîrea ispravnicilor nu ne este cunoscută, dar avem nenumărate știri, atît despre atitudinea sătenilor din Baia de Fier în perioada imediat următoare, cît și despre pretențiile egumenului mănăstirii. Printr-o jalbă din luna iulie 1786, acesta reclama că sătenii nu respectă dreptul mănăstirii asupra moșiei. Ținînd moșia „ca însuși a lor“,⁶ ei refuzau să presteze zilele de clacă și nu îngăduiau mănăstirii să strîngă finul sau să lucreze pămîntul cu oamenii săi. De asemenea, tăiau lemne din pădure, atît pentru nevoile lor, cît și pentru a vinde locuitorilor din alte sate, care aveau nevoie de lemne, nu plăteau taxa pentru rîmătorii ce mîncau jir din pădure, iar pentru pășunatul munților dădeau prețul impus de ei — 40 de taleri — pe cînd, dacă mănăstirea ar fi închiriat altora munții, ar fi încasat 50—60 taleri, după spusele egumenului. Arătînd că pentru zilele de clacă locuitorii din Baia nu vor să dea mai mult de 30 de parale de vatră⁷, egumenul cerea domnitorului țării să dea o carte specială pentru satul Baia de Fier, în care să se înscrie toate obligațiile sătenilor către mănăstire, întrucît „poruncile cele ce să trimit de obște de luminații domni, acelor porunci ei nu să supun“.⁸

Nicolae Mavrogheni, care ducea o politică de îngrădire a abuzurilor față de clăcași, dînd chiar poruncă stăpînilor de moșii — la 28 mai 1786 —

¹ Clăcași Borozeni.

² Arh. st. București, Hurez, XIX/70 și 71.

³ *Ibidem*, XIX/72; mss. 235, f. 13 v.—14; *Documente privind relațiile agrare în seacul al XVIII-lea*, vol. I, T.R., Ed. Academiei R.P.R., 1961, pp. 730—731.

⁴ *Ibidem*, XIX/72; mss. 235 f. 14; *Documente privind relațiile agrare*, p. 731.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, XIX/70; mss. 235 f. 14 c., *Documente privind relațiile agrare*, p. 738.

⁷ O para valora în acea perioadă aproximativ 3 bani, iar 30 parale valorau cît 1 zlot de argint.

⁸ Arh. st. București, XIX/74; mss. 235 f. 14 v; *Documente privind relațiile agrare* p. 737.

să respecte legiurile în vigoare în raporturile cu clăcașii¹, nu dă acum o carte specială pentru satul Baia de Fier, așa cum cerea egumenul, ci, prin rezoluția din 8 iulie 1786² poruncea ispravnicilor de Gorj ca, respectând indicațiile trimise de domnitor pentru „ale moșiilor obiceiuri“, să asigure îndeplinirea de către locuitori „a celor ce sînt cu cale“.

De regulă, după încheierea proceselor — întotdeauna prin întărirea dreptului de stăpînire al mănăstirii asupra satului — se recurgea la executarea forțată a obligațiilor sătenilor. În primăvara anului 1785, în afară de faptul că divanul Craiovei le-a oprit cele două cărți domnești cu care-și căutau dreptul asupra pămîntului, egumenul a trimis într-o noapte în sat patru călugări și 20 de țigani ai mănăstirii, care le-au luat 8 oi, 3 boi, 17 fuioare, un frîu, 12 linguri, un briu, mai multe caiere de prin furcile de tors ale femeilor și 8 taleri³. Ei cer judecată în divanul țării, ceea ce Nicolae Mavrogheni aprobă, poruncind, la 3 august 1786, ca vataful de aprozi să se îngrijească de prezentarea celor două părți la judecată, în fața velișilor boieri⁴. După cercetare, boierii arată prin anafora că nu s-a putut lua o hotărîre, fiind necesare măsurători la fața locului pentru a se determina eventualele părți de moșie ce le-ar fi avut Borozenii în Sohodol. Boierii propun totodată să se înapoieze sătenilor cărțile oprite la divanul Craiovei, precum și vitele, banii și celelalte lucruri luate cu forța de prin gospodăriile oamenilor de către trimișii mănăstirii⁵, ceea ce se și face în schimbul zapisului sătenilor prin care se angajau că dacă vor pierde și a treia oară judecata, vor plăti mănăstirii datoriile îndoite⁶.

În urma judecății ce are loc în divanul țării, după efectuarea măsurătorilor la fața locului, Nicolae Mavrogheni semnează o lungă carte de judecată, la 31 mai 1787⁷, din care reiese că divanul a respins declarațiile celor 12 martori aduși de săteni, care afirmau că în Sohodol a fost în vechime o mahala numită Hăiești⁸, apreciind că aceștia mărturisesc „ce au auzit de la însuși sătenii băiași“. Ca atare, împreună cu mitropolitul, cu episcopii și cu velișii boieri din divan, au hotărît ca mănăstirea „să stăpînească numita moșie Baia, tot hotarul și muntele și cu tot cuprinsul Sohodolului și altor numiri cîte după vremei să vor fi mai adaos...“⁹ (sublinierea ns.).

În urma acestui nou cîștig de cauză, egumenul Rafailă insistă iarăși pe lîngă domn să se facă o carte specială pentru sătenii din Baia, în care să se scrie amănunțit obligațiile lor față de mănăstire¹⁰. La această insis-

¹ *Istoria României*, vol. III, p. 716.

² Arh. st. București, Hurez XIX/75; mss. 235 f. 15; *Documente privind relațiile agrare* p. 738.

³ *Ibidem*, XIX/113. Jalba nu are dată. În indicele mănăstirii Hurez e trecut în mod greșit anul 1799.

⁴ *Ibidem*, mss. 235, f. 15.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, XIX/176; mss. 235, f. 15 v.—16.

⁷ *Ibidem*, XIX/79; mss. 235, f. 21—24. O copie a cărții de judecată se află înregistrată la XIX/54, datată greșit la 31 mai 1782.

⁸ Vezi trim. 4 și 5, pag. 104.

⁹ Arh. St. București, Hurez, XIX/79; mss. 235, f. 24.

¹⁰ *Ibidem*, XIX/81; mss. 235, f. 24.

tență, Mavrogheni răspunde la 23 iunie 1787 că s-au trimis de mai multe ori în scris la mănăstire și la isprăvnicia județului porunci cu obligațiile sătenilor și acelea să se respecte și în viitor¹.

Cu toate acestea, egumenul obligă pe săteni să-i dea un zăpis iscălit de cinei dintre ei, vechili fiind întregului sat², prin care se angajau a face câte două zile de clacă, pe lângă zlotul de vatră, a achita dijma finului în bani, precum și celelalte zeciuieli și havaeturi după „obiceiul pământului”. Ei se angajează totodată să nu mai bage porcii și vitele în pădure sau pe munți fără voia mănăstirii, iar datoriile pe cei câțiva ani în urmă să le achite în bani. În acest zăpis, locuitorii sînt nevoiți să declare că dacă nu-l vor respecta, consimt să facă pentru mănăstire câte 12 zile de clacă, „fără alt cuvînt de îndreptare”³.

În anii 1787—1792 atitudinea de nesupunere a țăranilor față de stăpîinii moșiilor este favorizată și de situația creată de război, cu toate strădaniile autorităților de a-i face să respecte obligațiile impuse de stăpîni și la care se adăugau unele contribuții pentru aprovizionarea armatelor rusești și austriace.

Atitudinea sătenilor de pe moșiile mănăstirii Hurez prilejuiește în această perioadă mai multe jalbe din partea conducerii mănăstirii, care oglindesc și atitudinea locuitorilor din satul Baia de Fier. Spre exemplu, într-una din aceste jalbe, Iosif, vechilul mănăstirii, arăta divanului Craiovei că locuitorii de pe moșia din Baia nu se mai supun vechilor obligații, „zicînd că obiceiurile ce au fost s-ar fi stricat la toate moșiile mănăstirești și boierești”⁴. Țăranii refuzau, nu numai să presteze claca și să dea dijma, dar țineau cu sila munții în stăpînire, iar unii dintre ei și-au construit case și mori fără aprobarea egumenului, în timp ce „moara sfînteii mănăstiri s-au închis”⁵. Apela la divanul Craiovei, pentru a se da poruncă ispravnicilor județului să forțeze pe locuitori a achita datoriile către mănăstire, iar casele și morile construite fără voia egumenului să fie stricate.

La porunca divanului Craiovei din 2 mai 1791⁶, ispravnicul face cercetări asupra celor reclamate de egumen și prin raportul din 22 august 1791 aduce la cunoștința divanului Craiovei măsurile luate la fața locului. Astfel, sătenii au fost constrînși să-și achite datoriile către mănăstire, iar cei care-și făcuseră case și mori s-au angajat să-și mute casele în sat, lângă biserică — după cum li se poruncise — și să-și strice morile. Ispravnicul mai anunța că unul dintre sătenii recalitrânți, anume Ion Lupescu, „care au fost și în judecată la divanul Bucureștilor, tot nesupunîndu-să judecății și zicînd multe vorbe proaste împotriva, s-au certat și cu bătaie”⁷.

După ce sătenilor li s-au stricat casele și morile, ei își refac o moară tot fără învoirea egumenului, din care cauză sînt chemați la judecată de

¹ Arh. st. București, Hurez, mss. 235, f. 24—24 v.

² *Ibidem*, XIX/82; mss. 235, f. 24—24 v—25.

³ *Ibidem*, mss. 235, f. 25.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, XIX/85; mss. 235, f. 26 v.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, 87; mss. 235, f. 27.

ispravnicul județului, Iordache Cafegiu. Atunci cînd acesta i-a întrebato de ce au reparat moara, ei „au sărit cu mare pricină și zurbalic asupra dumnealui, încît abia au scăpat de dînsii”.¹ După înlocuirea lui Iordache Cafegiu cu Gheorghe Bengescu, acesta cheamă și el la judecată pe sătenii, la cererea egumenului, spre a-i trage la răspundere pentru refacerea morii. Dar sătenii refuză să se prezinte, zicînd că vor da jalbă către domn.² Relatînd acest fapt în raportul lor, ispravnicii Gheorghe Bengescu și Dumitrache Crețulescu propun să nu se aprobe refacerea morii de către sătenii — așa cum cereau ei — ci să li se strice de tot moara și să fie izgoniți din sat „ca niște oameni răi și nesupuși judecăților”,³ care au pricinuit mănăstirii multe cheltuieli cu ocazia proceselor.

Dar cazul relatat despre încălcarea, în această perioadă, a monopolului mănăstirii asupra morilor nu este singurul.⁴

Dintr-o altă jalbă a egumenului din acest timp, aflăm că locuitorii de pe moșia Baia de Fier nu respectau nici monopolul mănăstirii asupra exploatării varului pe cuprinsul moșiei. El reclama că aceștia au scos mult var pe care l-au vîndut fără a da zeciuiala și cerea ispravnicilor să-i silească s-o acopere în natură, avînd trebuință de var să repare zidul mănăstirii, fiind „dărăpănat din răzmiriță de așcherlii ce au fost cu ordia în mănăstire.”⁵

În această perioadă, în întreg județul Gorj țărani erau agitați din cauza abuzurilor săvîrșite de stăpînii moșiilor, în special prin pretențiile lor asupra zilelor de olacă, cerîndu-li-se de multe ori peste cele 12 zile legiuite. De aceea, Mihail Suțu intervine cu porunci prin trei cărți domnești din 21 decembrie 1791 către locuitorii acestui județ.⁶

Poruncile lui Mihail Suțu se adresau implicit și locuitorilor de pe moșia Baia, care refuzau sistematic efectuarea olăcii și a celorlalte obligații. Egumenul cerea domnitorului, în februarie 1792, să se dea poruncă ispravnicilor ca să forțeze pe locuitorii a olăcii cele 12 zile la care s-au angajat prin zapisul din 1787, în cazul cînd nu vor lucra cele două zile în afara zlotului de vatră⁷, rezoluția domnitorului dînd satisfacție egumenului.⁸

Se ia acum hotărîrea definitivă și în problema izgonirii sătenilor care-și construiseră mori fără învoirea mănăstirii. La 6 februarie 1792, Mihail Suțu îi scria egumenului că, întrucît sătenii nu s-au prezentat cu

¹ Arh. st. București, Hurez, 90 și 91; mss. 235, f. 27 v. și 29.

² *Ibidem*, XIX/91; mss. 235, f. 27 v.

³ *Ibidem*, f. 28.

⁴ *Ibidem*, XIX/92, 93; mss. 235, f. 30 v.

⁵ *Ibidem*, XIX/30. În timpul războiului ruso-turc din 1787—1792, în mănăstire au fost încartiruiți 1800 de soldați turci, care au stat acolo timp de un an (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 17).

⁶ D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, seria I, București, 1907, p. 81—82; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, seria 1786—1800, tom. III, București, 1892, p. 125—126.

⁷ Arh. st. București, Hurez, XIX/94, mss. 235 f. 30 v.—31; *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, T. Rom., Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 783—784; vezi și trim. 3, p. 107.

⁸ *Ibidem*.

jalbă la divan, după cum au spus la judecata făcută de ispravnicii, este de acord cu strămutarea acestora din sat. Totodată, el poruncește ispravnicilor să le strice sătenilor de tot morile, să-i ridice negreșit, fără voia lor, de pe moșia mănăstirii și să-i mute în alt sat, tot în județul Gorj, dar cât mai departe de mănăstire.¹

Impotrivindu-se strămutării, sătenii au fost chemați la isprăvnicia județului, unde au fost închiși și bătuti, luându-li-se și cărțile domnești cu care-și susținuseră dreptul asupra pământului prin nenumărate judecăți.² În jalba către domnitor, sătenii mai arătau că „...ne-au ars casele și morile și ne-au izgonit de acolo și de mare groază a arderii caselor, fiind țipet și plînsori, o față a noastră au dat în apă de s-au înecat...”³ În felul acesta, ei sînt strămutați cu forța din sat, sperîndu-se să se asigure astfel liniștea pe moșia Baia. Dar, la scurt timp după izgonirea sătenilor recalitranti, egumenul mănăstirii se jeluia din nou domnitorului că sătenii din Baia nu-și fac claca, nu plătesc pentru vitele ce le au, silesc mănăstirea să le închirieze lor munții la un preț scăzut — pentru ca ei să-i subînchirieze altora — nu respectă dreptul de monopol asupra vînzării băuturilor pe moșia mănăstirii.⁴ „Sînt 36 de ani trecuți de cînd numiții săteni, ca niște oameni răi, fără de frica lui Dumnezeu și nesupuși dreptății și hotărîrii judecăților”⁵ nu-și îndeplinesc datoriile — se jeluia egumenul Pahomie — și „*limbă nu avem a le zice nimic, că sar cu ciomegele, nesuferind oamenii sfîntei mănăstiri în moșie*”⁶ (sublinierea ns.).

La această jalbă, egumenul anexează și o listă de nouă „zurbagii” cerînd alungarea lor de pe moșia mănăstirii.⁷ Urmează porunca de a fi ridicați cu forța 3—4 săteni de frunte pentru a fi duși la judecată.⁸

La înlocuirea lui Mihai Suțu cu Alexandru Moruzi, în 1793, egumenul Pahomie înaintează jalbe și către acesta, arătînd împotrivirea generală a locuitorilor din Baia față de obligațiile impuse. „Acești săteni — arăta egumenul — la cîți domni vin și caimacami și ispravnici, la toți dau jalbi neadevărate de tulbură divanurile și încurcă în toți anii veniturile moșiei, de mai nu vedem nimic”.⁹ El avizează pe domn că s-ar putea să vină și la el cu jalbă și-l roagă ca în acest caz să nu le dea sătenilor nici o carte la mînă, ci să-l anunțe și pe el să vină cu sineturile mănăstirii pentru a se judeca.

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/95; mss. 235 f. 31—33 v.

² *Ibidem*, XIX/106; mss. 235, f. 39 v.—34; *Documente privind relațiile agrare*, p. 819.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, XIX/97; mss. 235, f. 33 v.—34; *Documente privind relațiile agrare*, p. 786—787.

⁵ *Ibidem*; mss. 235, f. 33 v.; *Documente privind relațiile agrare*, p. 786.

⁶ *Ibidem*, XIX/110; mss. 235, f. 34 v.

⁷ Cred că la această strămutare se referă însemnarea dintr-un catastif de cheltuieli al mănăstirii întocmit pe perioada 1792—1804: „...1012 (talari) tot la acea moșie Baia, din luminată poruncă gspd. am stricat 2 mori ale rumânilor protivnici și 10 case, mutîndu-i din moșia mării la alte sate cu multă cheltuială, că nu puteam stăpîni moșia de acei protivnici”. — I. Ionescu, *op. cit.*, p. 132.

⁸ Arh. st. București, mss. 235, f. 35.

⁹ Arh. st. București, Hurez, XIX/102; mss. 235 f. 36; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. V, p. 126; *Documente privind relațiile agrare*, p. 804.

Cerîndu-se logofătului să întocmească anafora la cele reclamate de egumen, acesta constată că mănăstirea nu respecta legiuirile. Abuzul reieșea din pretențiile ca sătenii să facă două zile de clacă în plus peste cele 12 zile legiuite, să acopere dijma finului în bani și să plătească un preț majorat pentru muntele Mirușa. De asemenea, egumenul pretindea ca sătenii să acopere în bani claca restantă din anul care trecuse, deși ei se angajau să lucreze în plus anul acesta și restul din anul 1792¹. Luînd cunoștință de anafora logofătului, Alexandru Moruzi poruncește, la 4 martie 1793, ca ispravnicii să oblige pe locuitori a-și îndeplini datoririle conform condiții domnești, iar pentru celelalte ce pretinde egumenul în plus, să nu li se facă nici o supărare.² Pentru îndeplinirea poruncii domnești, ispravnicul județului, Ioan Simboteanu, dă următoarele instrucțiuni lui Ursache, vătaful plaiului: să meargă la fața locului pentru a stabili precis cîți bani mai au de dat sătenii pentru rămășița de fin pe anul 1792; cîți bani au dat pentru finul din anul 1792, cîți pentru clacă și în ce mîini au intrat acei bani, deoarece sătenii susțin că i-au dat, iar egumenul neagă; să vadă dacă sătenii și-au făcut sau nu claca după cum aveau angajamentul cu mănăstirea, iar pentru ce a rămas neîmplinit să acopere în muncă, iar nu în bani, cum cere egumenul; să nu mai admită mănăstirii să ceară și zlot de vatră și două zile de clacă, ci numai cele 12 zile prevăzute în condică; să nu mai admită ca cele 12 zile să fie concentrate numai vara și toamna, ci eșalonate pe cele patru trimestre; să nu mai permită oamenilor mănăstirii a scoate pe locuitori din livezi și locurile arătoare; să stabilească dacă pe muntele Mirușa sînt pășuni și poate fi închiriat ciobanilor sau este „poală de munte cu livezi“, pentru care sătenii dau dijma finului; pentru lemnele ce le taie sătenii din pădure să fie obligați a da zeciuală, iar nu bani și să se lase pădure suficientă pentru trebuința acestora; pentru perdelele de oi să nu se ceară mai mult de un miel și un taler, iar pentru cele ce nasc pe la casele oamenilor să nu se ia nimic; să lase sătenilor suficient izlaz pentru pășunea vitelor lor, „ca să aibă cu prisosință“.³

Am redat mai pe larg conținutul acestui document, întrucît ni se pare deosebit de grăitor în ce privește pretențiile mănăstirii față de locuitorii din Baia.

Vătaful de plai nu reușește să aducă la îndeplinire porunca domnească, întrucît nu se poate înțelege cu sătenii, care dau o jalbă către domn, la 11 mai 1793.⁴ Egumenul se grăbește să înainteze și el o plîngere, prin care arată că necazurile și neajunsurile sînt pricinuite mănăstirii în special de cițiva dintre locuitori, care „turbură satul și-i face pă toți a nu să supune“.⁵ El arată că acești „zurbagii“ strîng bani de la săteni pentru a umbla prin judecăți, fiindcă „nu s-au pedepsit vreodată“ și nici

¹ Arh. st. București, Hurez XIX/102, mss. 235; f. 36 v; *Documente privind relațiile agrare*, p. 804—805.

² *Ibidem*, mss. 235, f. 36 v.; *Documente privind relațiile agrare*, p. 805.

³ *Ibidem*, XIX/103; mss. 235, f. 37—37 v.; *Documente privind relațiile agrare*, pp. 808—810.

⁴ *Ibidem*, XIX/105; mss. 235, f. 38 v.—39.

⁵ *Ibidem*, f. 39.

n-au fost obligați să plătească mănăstirii „cheltuiala ce au făcut fără de drept în 36 de ani, pînă la 16 pungi de bani, de putea să fi cumpărat trei moșii de acelea, afar de alte pagube ce au curs mănăstirii din pricina lor, purtîndu-ne prin judecăți”.¹

Am arătat că în această perioadă se face tot mai mult simțită lăcomia stăpînilor de pămînturi după clacă, odată cu extinderea relațiilor de schimb. Această lăcomie se concretizează și în „învoiala” pe care mănăstirea Hurez reușește s-o impună sătenilor din Baia de Fier, obținînd de la ei, la 13 martie 1794, un zapis² prin care se angajau să plătească „numai cîte patru zile pe an” de omul casnic, în afară de zlotul de vatră, să dea cîte patru banițe de porumb de fiecare pogon, fin din cinci căpițe una, adus cu carole lor la mănăstire, acestea în afară de celelalte dări în produse și bani. Astfel, se încălcau legiuirile în vigoare, care prevedeau 12 zile de clacă sau un zlot de vatră pe an. Deși Alexandru Ipsilanti cedase insistenței boierilor și introdusese darea porumbului de patru banițe la pogon, se menținuse destul de răspîndit „vechiul obicei” de a se lua din zece banițe una. În aceste condiții este explicabil de ce locuitorii nu respectă zapisul din capul locului, deși fuseseră siliți să-l iscălească, iar domnul îl întărise la 15 martie 1794. Pentru rezolvarea noului conflict ce se ivește între săteni și mănăstire în legătură cu darea porumbului, egumenul cere învoire divanului Craiovei să se facă măsurători pe moșia Baia, spre a se stabili precis numărul pogoanelor de pe care să se ceară dijma. Primește însă răspunsul lui Constantin Geani, la 26 mai 1794, că „a intra cu prăjina să măsoare și să facă pogoane să vor spăria lăcuitorii și poate să facă vreo strămutare”.³ Cere egumenului să nu mai pretindă locuitorilor patru banițe de pogon, ci, conform vechiului obicei, din zece banițe una, anunțîndu-l totodată că va porunci vătafului Ursache să forțeze pe locuitori a respecta zapisul dat mănăstirii.

În același timp, egumenul are de rezolvat problema sătenilor Borozeni izgoniți din sat în 1793, care depuneau mereu jalbe la domnitor, arătînd nedreptatea ce li s-a făcut.

Profitînd de faptul că se putea considera oarecum „liniștit” din partea satului, în urma zapisului din 13 martie 1794, egumenul apelează la divanul Craiovei pentru a sili pe Borozeni să renunțe la jalba pe care o înaintaseră domnului. Sub amenințarea că dacă vor pierde și de data aceasta judecata de la București vor fi puși să plătească mănăstirii toate cheltuielile făcute pînă acum cu ocazia judecăților, sătenii renunță să se mai judece în divanul țării, dînd declarație de recunoaștere a dreptului mănăstirii asupra pămînturilor lor. Ei scriau cum, văzînd că de 36 de ani de cînd se judecă pe la toate divanurile „tot mănăstirea și-au aflat dreapta”,⁴ au hotărît să renunțe de acum încolo la orice pricină cu mănăstirea, care „să aibă a-și stăpîni moșia cu pace, după hotărîrea judecăților”.⁵

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/105; mss. 235, f. 39.-

² *Ibidem*, XIX/107; Al. Ștefulescu, *Gorjul...*, p. 15—16; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, p. 154.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, p. 149.

⁴ Arh. st. București, Hurez, XIX/109; mss. 235, f. 40—41.

⁵ *Ibidem*; mss. 235, f. 41.

Zapisul celor cinci Borozeni e întărit de ispravnicul județului, consemnându-se că „sătenii zic că l-au dat de bună voia lor”.¹

Cu toată renunțarea sătenilor la judecata din divanul țării, egumenul Pahomie cere totuși domnului ca aceștia să-i plătească despăgubirile de judecată.² Marele logofăt Nicolae Filipescu, în anaforeaua din 11 ianuarie 1795, înforma pe domn că sătenii au renunțat la judecată și se poate întări stăpînirea mănăstirii asupra moșiei Baia.³ În privința despăgubirilor de judecată, marele logofăt nu ia nici o atitudine, lăsînd să hotărască domnul țării. Acesta însă trece și el cu vederea cererea egumenului, referindu-se în rezoluția sa numai la dreptul de stăpînire asupra moșiei Baia, pentru care dă întărire la 15 ianuarie 1795.⁴

La începutul secolului al XIX-lea atmosfera de frămîntări sociale și politice din Țara Românească se accentuează. În această perioadă se agravează atît exploatarea feudală, prin sporirea numărului zilelor de clacă, a rentei în bani și a obligațiilor în natură ale clăcașilor, cît și fiscalitatea excesivă.

Legiuirea lui Caragea din 1818 adăuga la cele 12 zile de clacă „obișnuite” încă două zile: una de arătură, primăvara sau toamna, și una pentru transportul lemnului și al dijmelor, cu mijloacele sătenilor, unde va porunci stăpînul moșiei. Totodată, prețul convertirii clăcii era ridicat de la un zlot de vatră pentru toate cele 12 zile la un leu pe zi, iar libertatea învoielilor pentru mai puține zile de clacă decît cele legale era restrînsă. Noua legiuire mărea dijma din produse și desființa dreptul de protimisii asupra arendării moșiilor.

Toate acestea, la care se adaugă majorarea obligațiilor fiscale și abuzurile aparatului de stat duc la creșterea nemulțumirii țăranilor și la manifestarea cu mai mare intensitate a diferitelor forme ale luptei de clasă⁵. Cum însă stăpînirea turcească reprezenta un sprijin puternic în menținerea relațiilor feudale, valul general al nemulțumirilor se va îndrepta totodată și împotriva acestei stăpîniri. Mișcarea revoluționară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu va reprezenta astfel o dezlănțuire puternică a forțelor interesate în progresul societății, acea „insurecție generală, socială și națională, la care au participat toate categoriile sociale interesate în abolirea feudalismului”⁶.

Pentru țărănimia din Oltenia, în această perioadă, asupririi feudale și fiscalității excesive li se adaugă rechizițiile din timp de război, precum și repetatele atacuri ale bandelor lui Pazvant-Oglu din Vidin. Totodată,

¹ Arh. st. București; mss. 235, f. 41.

² Arh. st. București, Hurez. mss. 235, f. 42.

³ *Ibidem*, XIX/111; mss. 235, f. 42 v.—43.

⁴ *Ibidem*, f. 43.

⁵ Pentru problema relațiilor agrare în această perioadă, vezi S. C. O. L. U. M. B. E. A. N. U. *Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui T. Vladimirescu (1800—1821)*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1961 (extras din „Studii” nr. 3/1961).

⁶ *Istoria României*, vol. III, p. 850.

calamitățile naturale, ca seceta, epidemiile de ciumă etc. întregeau tabloul zguduitor al mizeriei sale.

Față de obligațiile olăcășești majorate prin legiuirea lui Caragea, împotrivirea sătenilor din Baia se manifestă prin variatele forme cunoscute din perioadele anterioare, precum și prin unele forme noi. Știrile referitoare la acțiunile sătenilor din Baia de Fier în perioada 1795—1818 sînt sporadice. Ele se referă, în special, la nerespectarea monopolului asupra exploataării varului și a tăierii pădurilor, precum și la problema munților¹.

În toamna anului 1818, egumenul Gherasie se plîngea domnului Alexandru Suțu că locuitorii de pe moșia Baia de Fier nu fac claca și nu dau dijma mănăstirii, cărora, „dacă li se cere a-și răspunde dreaptă datoria lor, ei cu un cuvînt se împotrivesc că vor sparge satul”² (sublinierea ns.). Apare astfel un element nou în atitudinea sătenilor din Baia. Este pentru prima dată cînd ei amenință cu spargerea satului, pe cînd în perioada anterioară am constatat împotrivirea lor dîrză la aplicarea pedepselor cu strămutarea. Aceasta este însă singura știre despre o asemenea intenție a locuitorilor din Baia. În perioada următoare — ca și în secolele XVI—XVIII de care ne-am ocupat — ei vor manifesta una și aceeași tendință, de a fi oameni liberi pe pămînturile lor pe care le munceau de secole.

Intr-adevăr, în mai 1820, unii dintre locuitorii din Baia au dat jalbă la divanul Craiovei, cerînd să se judece pentru dreptul de stăpînire asupra pămîntului³. Fiind chemat la judecată cu martori și alte dovezi de stăpînire asupra moșiei, egumenul nu se prezintă, cerînd ca judecata să se facă întîi la isprăvnicie și dacă nu se vor înțelege, vor veni apoi și la divanul Craiovei, motivînd că îi este greu să aducă martorii — oameni bătrîni — pînă la Craiova⁴.

În scopul acestei judecăți, sătenii din Baia de Fier împuternicesc pe popa Chiriac să-i reprezinte la judecată, întrucît ei nu puteau merge cu toții „din pricina cheltuielilor și a zmăcinării drumului”⁵.

La judecata ce are loc în luna noiembrie 1820 la isprăvnicia județului, sătenii cer să li se înapoieze pămînturile pe care le-au avut și pe care le stăpînește mănăstirea în silnicie. Cerîndu-li-se dovezi asupra dreptului lor, sătenii se sprijină pe cartea de eliberare din rumînie din anul 1658, pe cînd vechilul mănăstirii prezintă, ca de obicei, numeroase zapise de stăpînire. Față de această situație, ispravnicii propun divanului Craiovei să se dea mănăstirii întărire asupra moșiei Baia de Fier, și — pentru ca pricina să fie „hotărîită și izbrănită” — să se „spargă” în cinstitul divan toate „hărtoagele și cărțile cele anerisite de la mîna sătenilor”, iar ei să fie puși să facă toată claca din urmă, să dea dijmele și să plătească mănăstirii cheltuielile „ce au făcut și ce va mai face în pornirea acestii judecați”⁶.

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/122, 128.

² *Ibidem*, XIX/123; mss. 235, f. 43.

³ *Ibidem*, XIX/124; mss. 235, f. 43 v.

⁴ *Ibidem*, XIX/124; mss. 235, f. 43 v—44.

⁵ *Ibidem*, XIX/125.

⁶ *Ibidem*, XIX/126; mss. 235, f. 44—47.

Judecarea în divanul Craiovei se face în luna decembrie 1820. De data aceasta, spre deosebire de celelalte judecăți de pînă acum, cînd sătenii se sprijiniseră numai pe cartea de răscumpărare de la Milinea și — de cîteva ori — pe cea din 1588 a strămoșului lor Crăciun, ei aduc acum mai multe cărți domnești de vînzare-cumpărare a unor părți de moșie din Baia în sec. al XVII-lea între diferiți proprietari¹, susținînd că ei sînt urmașii acelor proprietari și ca atare au dreptul să le stăpînească pămîntul. Cu toate acestea, concluzia divanului Craiovei este aceea că „dacă sătenii ar fi avut vreedată moșie acolo, nu ar fi fost nevoiți a se răscumpăra de la Mihail-Vodă“ (!) și ca atare, dreptatea nu poate fi decît de partea mănăstirii. Dar, întrucît sătenii nu se mulțumeau cu judecata din divanul Craiovei, se înapoiază fiecărei părți hrisoavele respective și se fixează termen de judecată în divanul țării, după 15 ianuarie 1821².

Cu toate acestea, imediat după terminarea judecății din divanul Craiovei, caimacamul Ion Tipalt trimite mumbașir la Baia de Fier pe Dincă logofătul, spre a da ajutor ispravnicilor în îndeplinirea poruncii ca să forțeze pe locuitori a-și achita datoriile către mănăstire³.

Făcîndu-se socoteala datoriilor pe care mănăstirea le pretindea de la săteni, s-a ajuns de fiecare casă la cîte 12 taleri pentru cele 12 zile de clacă pe an și la cîte 7 taleri pentru cîte o zi de arătură și un car de lemne. Întrucît sătenii n-au avut posibilitatea să plătească aceste datorii, li s-au sechestrat 200 de boi și vaci, 100 de oi și capre și 900 de taleri⁴. Acestea, în afară de faptul că în anii precedenți li se mai luaseră importante cantități de var, precum și 200 de taleri (pentru care egumenul spune însă că „din bună voința lor l-au mulțumit cu acei taleri 200“ pentru că a admis ca arendaș al moșiei pe cine au voit ei)⁵.

În primăvara anului 1821, în timp ce Oltenia era cuprinsă de răsccoală, sătenii din Baia „s-au rădicat și au mers cu Gîrbea apostatul împreună cu pandurii“ de au luat înapoi vitele de la mănăstire „cu silnicie și zurbalic“⁶. Totodată, au alungat pe ciobanii ungureni cărora egumenul le închiriasse unul din munți cu 800 de taleri pe an, și l-au luat ei în folosință, egumenul fiind nevoit să restituie ungurenilor cei 800 de taleri pe care-i încasase anticipat.

La jalba pe care o face egumenul către divanul Craiovei, ca sătenii — „de vreme ce și-au luat vitele înapoi prin silnică revoluție, făcîndu-să dă sineși judecători și împlinitori“⁷ — să-i plătească datoriile din anii trecuți, cu toată porunca pe care au primit-o ispravnicii în acest sens, lucrurile au rămas neschimbate. De aceea după înăbușirea mișcării au fost luate din nou vitele sătenilor și duse la mănăstire, din care cauză egumenul este chemat de ei la judecată în divanul Craiovei. În divan, „popa

¹ Vezi și trim. : 1, 7, 10 de la p. 94, 2 p. 95.

² Arh. st. București, Hurez, XIX/127; mss. 235, f. 47—52.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, București, Socec, 1907, p. 167.

⁴ Arh. st. București, Hurez, XIX/128.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Chiriac și Dumitrache Paraschivescul și Dinu Diaconescul de la Baia de Fier... vechii și celorlalți lăcuiitori din Baia și din celelalte mahalale de acolo" insistau ca mănăstirea să respecte vechiul așezământ pe care-l încheiaseră în anul 1794, la cererea mănăstirii. Preferința sătenilor din Baia pentru acest așezământ — deși atunci când a fost încheiat el reprezenta un abuz prin sarcinile prevăzute, în comparație cu legile în vigoare¹ — se explică prin aceea că după anul 1818, în urma aplicării legiurii lui Caragea, obligațiile clăcașilor crescuseră mult.

Deși în aparență reprezentantul mănăstirii și divanul Craiovei au admis menținerea în vigoare a așezământului din 1794, în realitate, prin datoriile din urmă la care au fost impuși sătenii și prin modul cum se prevedea îndeplinirea clauzelor cuprinse în așezământ, obligațiile lor erau cu mult mai mari chiar în comparație cu legiuirea în vigoare în 1821².

Aceste obligații trebuiau îndeplinite de săteni în timp ce o altă serie de îndatoriri apăsau asupra lor pentru întreținerea armatelor turcești venite în țară să înăbușe răscoala. În această situație grea, locuitorii cer în repetate rînduri divanului Craiovei să fie scutiți de dările către mănăstire, căci altfel nu puteau achita pe cele cerute de armatele turcești. De teama urmărilor neplăcute pe care le-ar fi avut boierimea, în cazul neîndeplinirii cererilor armatei turcești, pe de o parte, iar pe de alta pentru a evita creșterea nemulțumirii țăranilor, care și așa dădeau destulă bătaie de cap stăpînirii, divanul Craiovei hotărăște, la 18 martie 1822, ca sătenii „să fie nesupărați de oamenii mănăstirii pentru cererea clăcilor, a dijmurilor și altor adeturi, pînă va rămînea țara în liniște, și așa, cu această nesupărare, să resufle și ei și să poată împlini cuviincioasăle cereri ce li se fac de către stăpînire, spre împlinirea trebuinței oștirilor”³. Dar mănăstirea nu respectă această poruncă și, întrucît la o nouă plîngere a sătenilor nici divanul Craiovei nu le mai ia apărarea, aceștia se adresează cu o jalbă pașei de la Vidin, în urma căreia divanul Craiovei este obligat să întreprindă o nouă cercetare.

Întrucît nici de data aceasta divanul Craiovei n-a adoptat măsuri care să ușureze situația țăranilor, ei au trimis delegați la Vidin cu altă jalbă, „făcînd piră mare cu pierderea capului atît asupra egumenului și asupra boierilor divaniți”⁴, cît „și mănăstirea dă ar fi fost cu puțință să o dărapene pînă în temelie”⁵. De teamă, egumenul mănăstirii se refugiază peste munți în Transilvania și de aceea este ridicat cu sila în locul lui și adus la Craiova pentru judecată economul mănăstirii, care mai tîrziu relatează astfel momentele de spaimă prin care a trecut atunci: „...temîndu-mă să nu mă prăpădească cumvași, am căzut cu mare plecăciune către răposatul caimacam Samurcaș și dumnealui au mijlocit... de au poprit mergerea mea la Dii⁶, dar am plătit îndestul... pînă cînd să-mi

¹ Vezi p. 111—112.

² Arh. st. București, Hurez. XIX/128.

³ *Ibidem*, XIX/129.

⁴ *Ibidem*, XIX/132; mss. 235, f. 74—75.

⁵ *Ibidem*. XIX/156; mss. 235, f. 77—77 v.

⁶ Vidin.

scap capul" ¹. În felul acesta, sătenii din Baia au fost lăsați în pace pentru o perioadă de aproape un an.

Din noiembrie 1823, jalbele reîncep de ambele părți ², iar la porunca domnului Grigore Ghica sătenii sînt constrînși să-și achite regulat obligațiile către mănăstire, această situație prelungindu-se pînă la introducerea Regulamentului organic.

Prin aplicarea Regulamentului organic, ca o legislație de tip feudal în esența ei, deși reflectă și existența unor elemente ale relațiilor de producție capitaliste din acea perioadă, nu numai că se mențin, dar chiar se întăresc relațiile de producție feudale. Prin stabilirea unui nart prea mare la cele 12 zile de clacă, prin ziua de muncă cu plugul și cea pentru transportul lemnului, precum și prin introducerea „iobăgiei” echivalentă în Țara Românească cu 14 zile de muncă, numărul total al zilelor de clacă era cu mult mai ridicat ca înainte, ele ajungînd în Țara Românească la 56 (iar în Moldova la și mai mult) ³. Se știe că încă din 1831—1832 masele de țărani și-au arătat nemulțumirea față de prevederile Regulamentului organic, ceea ce a împus revizuirea lui în 1832. Modificările aduse fiind însă neesențiale, el a rămas acel „codice al muncii de clacă” (Marx), un instrument puternic în mîna clasei dominante din cele două țări române.

Nemulțumirea țăranilor față de Regulamentul organic s-a manifestat sub diferite aspecte, de la plîngerile înaintate autorităților și fuga de pe moșii, pînă la răscoalele locale, pentru a se dezlănțui cu putere în anul 1848.

Față de obligațiile sporite prevăzute de noua legiuire, locuitorii din Baia de Fier au o atitudine deosebit de hotărîtă, căutînd să obțină prin judecată, nu numai respectarea vechilor așezăminte pentru clacă, pe care le aveau cu mănăstirea, ci și eliberarea pămîntului de sub stăpînirea acesteia. În martie 1833, ei înaintează o jalbă către judecătoria Vilcea ⁴, iar în noiembrie, către generalul Kiselev ⁵. Urmează altele, către divanul Craiovei ⁶ și către băneasa banului Brîncoveanu, în același scop ⁷.

Totdeauna, sătenii se comportă ca niște adevărați stăpîni ai pămîntului. *Refuză să îndeplinească orice obligații către mănăstire și alungă pe epistatul moșiei* (sublinierea ns.), de asemenea, continuă să facă cislă în sat pentru a avea bani să se judece în continuare ⁸. Aducînd la cunoștința ocîrmuirii Gorj această comportare a sătenilor, egumenul scria îndîrjit că nu poate crede „să ajungă (sătenii) pînă la atîta nerușinare, că pot lua moșia supt a lor stăpînire...” ⁹.

¹ Arh. st. București, Hurez, XIX/156; mss. 235, f. 77—77 v.

² *Ibidem*, XIX/131, 132, 119; mss. 235, f. 69—69 v.

³ Vezi: Karl Marx, *Insemnări despre români*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1964, pp. 163—166; *Istoria României*, vol. III, pp. 945—948.

⁴ Arh. st. București, Hurez, XIX/135.

⁵ *Ibidem*, XIX/118; mss. 235, f. 68.

⁶ *Ibidem*, XIX/131.

⁷ *Ibidem*, XIX/114; mss. 235, f. 68 v. Aceasta, în virtutea faptului că moșia Baia Iuseșe în 1691 stăpînită de Constantin Brîncoveanu.

⁸ *Ibidem*, dosare mănăst., nr. 20, f. 12 v.

⁹ *Ibidem*.

În această atitudine de nesupunere, toți locuitorii din Baia erau solidari. Datorită însă faptului că nu se puteau duce toți la judecăți, întrucât acestea se țineau la Tîrgu-Jiu, reședința forului judecătoresc respectiv, își alegeau — așa cum s-a mai arătat — pe unii dintre ei, cu știință de carte și mai înstăriți, printre aceștia fiind și preotul satului — clăcaș și el — care susțineau interesele întregului sat. Căutînd să profite de această diferențiere după starea materială a locuitorilor, egumenul mănăstirii încercă să-i dezbine, pentru a fi mai ușor combătuți. În acest scop, el prezintă acțiunile fruntașilor de strîngere a unor sume de bani în vederea judecăților ca un mijloc de profit personal. În aceeași jalbă către ocîrmuirea Gorj, scria că strîngerea banilor de la săteni „este numai o mijlocire, ca să poată mai cu lezînire a scoate bani după sărăcime și a să specularisi”¹. La fel, erijîndu-se în apărător al intereselor sătenilor, egumenul se arată „îngrijorat” de faptul că prin influența lor răzvrătiții îi împiedică să-și plătească la timp datoriile către mănăstire, pricinuind în acest fel „dărăpănarea și sărăcirea obștii satului”, prin aceea că, dacă vor rămîne prea mult în urmă cu plata havaetului, le va fi apoi greu de plătit². Din aceste exemple, tendința egumenului apare deosebit de evidentă.

Așa cum au atestat și documentele studiate pentru perioada de pînă la introducerea Regulamentului organic, și cele de acum dovedesc că sătenii urmăreau, pe de o parte, obținerea pămîntului prin scoaterea de sub stăpînirea mănăstirii, ca țel final al luptei în condițiile existenței relațiilor de producție feudale, iar pe de altă parte, ca obiective apropiate și uneori realizabile, reducerea obligațiilor față de mănăstire. După arendarea moșiei Baia de către egumen, sătenii au de luptat, totodată, și împotriva arendașilor, care căutau să scoată cît mai mult profit de pe spînarea lor.

Nemulțumirile față de arendaș se manifestă la început — așa cum s-a mai semnalat — prin împiedicarea egumenului de a da moșia în arendă unora care ridicau prea mult obligațiile sătenilor, precum și prin reclamații către autorități, iar în cele din urmă prin alungarea arendașilor de pe moșie.

Dintr-o carte de judecată a divanului „Valahiei cei mici” din 30 decembrie 1821 am aflat că în anul 1820 locuitorii din Baia impuseseră egumenului anularea contractului de arendare cu Costea Grecul³. În 1834, ei se plîngeau Departamentului Treburilor din Lăuntru, atît împotriva egumenului, cît și împotriva arendașului⁴. În urma acestei plîngerii este trimis Alexandru Zăroianu să facă „scumpă cercetare” la fața locului, urmînd ca plata pentru această deplasare s-o primească de la cei ce vor fi găsiți vinovați, cîte cinci lei pe zi⁵. În urma cercetării, ce se încheie cu concluzia că cele reclamate de săteni nu sînt adevărate, aceștia din urmă

¹ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., nr. 20, f. 12 v.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, XIX/128.

⁴ Nu s-a păstrat această jalbă.

⁵ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., nr. 20, f. 17.

sînt obligați să-i plătească lui Alexandru Zăroianu pentru cercetarea făcută¹.

În toamna anului 1834, egumenul Hrisant, printr-o lungă jalbă către Alexandru Ghica, îi arată nemulțumirile pe care locuitorii din Baia le provoacă mănăstirii prin nesupunerea lor. El cere domnului ca zece dintre locuitorii cei mai nesupuși să fie izgoniți din sat, așa cum s-a procedat și în trecut, adăugînd că „de nu se va întrebuița acest fel de mijloc, mănăstirea niciodată nu va putea găsi liniște despre dînșii”².

Deși cei zece locuitori împotriva cărora s-a cerut pedeapsa cu strămutarea din sat s-au angajat să fie supuși în viitor față de mănăstire și de arendaș, egumenul insistă pentru izgonirea lor. Primindu-se încuviințarea respectivă de la Departamentul Treburilor din Lăuntru, fără de care nu puteau fi îndepărtați clăcașii de pe moșie, este trimis în sat Manolache Lascăr, din partea ocîrmuirii Gorj, cu sarcina de a face evaluarea caselor și pometurilor celor izgoniți, pentru care aveau dreptul de despăgubire din partea mănăstirii³.

În urma calculelor făcute împreună cu reprezentantul egumenului, s-a constatat că din cei zece locuitori numai doi mai erau datori mănăstirii în momentul cînd s-au încheiat socotelile, și aceștia cu sume mici — 14 și respectiv 27 de lei — pe cînd celorlalți mănăstirea era aceea care trebuia să le achite anumite sume de bani.

Din analiza calculelor întocmite cu ocazia acestor strămutări la 21—22 aprilie 1835, se desprinde observația că locuitorii din Baia de Fier creșteau un număr mare de vite, că din cei zece numai doi erau impuși cu darea porumbului, trei cu a finului, unul cu otaștina — deși rezultă că pe moșie exista un număr mare de pruni, dar erau, probabil, neroditori — ceea ce corespunde condițiilor naturale ale regiunii în care se afla satul⁴.

Alte observații se impun din prețul convertirii obligațiilor clăcașilor în bani. Astfel, ziua de clacă scotită cu două vite de muncă și una de hrană le era prețuită cu 2 lei, ziua de plug cu 6 lei — deci trei zile de clacă — transportul carului de lemne, la fel. Obligația servituții (iobăgia) le era scotită în bani cît 6 zile și jumătate de clacă. Pentru fiecare vită mare plăteau cîte un leu ierbăritul, un leu pentru fiecare rîmător, la fel pentru zece vite mărunte. După împărțirea lor în cele trei categorii — fruntași, mijlocași, codași — în raport cu numărul vitelor de muncă, conform Regulamentului Organic, observăm că din cei zece locuitori majoritatea erau mijlocași și fruntași⁵.

La 22 aprilie 1835, vechilul mănăstirii încunoștiința ocîrmuirea Gorj că după ce ambele părți și-au achitat reciproc datoriile „au scos afară din moșie pe toți acei zece clăcași, cu tot calabalîcul și vitele lor”⁶.

¹ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst. nr. 20 f. 18.

² *Ibidem*, XIX/151; mss. 235, f. 74—75 v.

³ *Ibidem*, XIX/161; mss. 235, f. 81 v.—82.

⁴ *Ibidem*, XIX/164; 235, f. 83—86 v.; vezi și trim. I, p. 92.

⁵ *Ibidem*, 164; mss. 235, f. 83—86 v.

⁶ *Ibidem*. 166; mss. 235, f. 86 v.

Peste câteva luni, șapte dintre locuitorii strămutați scriu o jalbă egumenului mănăstirii¹, cerînd să fie reprimiți pe moșie. Recunoscîndu-și „vina“ de a fi umblat prin judecăți împotriva mănăstirii, ei arată că s-au lăsat influențați de alții, ca Dumitru Paraschivescu, Niță Paraschivescu, popa Chiriac, popa Aguridă etc., „care i-au răscolit că vor cîștiga moșie“. Totodată, un număr de 149 de săteni se constituie chezași pentru ei, dînd mănăstirii un zapis prin care se angajează a nu mai umbla prin judecăți². Cu toate că acest zapis era iscălit de cei 149 de locuitori, egumenul nu crede în angajamentul lor de a nu mai umbla prin judecăți și — pentru a se încredința că zapisul a fost dat „cu știrea și voia a tot satul“ — el scrie subcîrmuitorului de plai, la 1 septembrie 1835, să meargă în sat și să-i adune „pe toți, cu mic cu mare“, să le citească zapisul și să-i pună să-l iscălească³. Fiind reprimiți în sat, cei șapte locuitori se dezic de restul clăcașilor strămutați, arătînd că au fost amenințați de aceștia că dacă nu vor merge la judecată cu mănăstirea, le vor da foc la case.

Unora dintre cei reveniți li se stabilesc condiții foarte grele. Astfel, pentru unul dintre ei egumenul dădea poruncă epistatului moșiei să-l lase să locuiască cu copiii numai într-o pivnicioară de lîngă casă, iar în casa cea mare, care era pecetluită, să nu aibă voie a umbla și nici prin bătătură⁴, pentru vite dîndu-i instrucțiuni să plătească havaietul ca alăturaș.

Atît de mult se temea egumenul de unul dintre sătenii strămutați, și anume Niță Paraschivescu, încît atunci cînd a aflat de revenirea sa cu aprobarea subcîrmuitorului de plai îi scria, la 8 decembrie 1836, îngrijitorului moșiei, kir Gheorghe, să-l izgonească imediat, la fel ca și pe fiul lui, pentru care va trimite poruncă isprăvnicelului „...ca să vie cu oameni a rumpe și a sparge casa sa pînă la pămînt“⁵.

Deși sătenii promisese că nu vor mai umbla prin judecăți împotriva mănăstirii, la 18 octombrie 1840, egumenul Hrisant era citat din nou să se prezinte la divanul Craiovei, cu acte doveditoare asupra proprietății Baia, unde urma să aibă loc o judecată pentru „adeturile moșiei“⁶. Egumenul refuză să se prezinte la judecată, răspunzînd că nu mai are ce discuta cu sătenii, deoarece „încă din leat 835 au luat sfîrșit și s-au izbrănit toate pricinile dintre numiți și mănăstire“⁷.

Pentru perioada dintre anii 1841—1848 nu mai constatăm documentar acțiuni ale sătenilor din Baia împotriva mănăstirii sau arendașului. Totuși, din atitudinea lor anterioară, este greu să credem că în acești ani pe moșia Baia a fost liniște.

Revoluția din anul 1848, care pe teritoriul Olteniei s-a desfășurat în multe locuri cu o forță puternică, nu a rezolvat principala problemă ce se punea atunci în fața forțelor progresiste din țară, și anume problema țărănească. Totuși, revoluția a arătat că menținerea privilegiilor

¹ Arh. st. București, Hurez, 167; mss. 235, f. 87 v.—89.

² *Ibidem*, 168; mss. 235, f. 89 v.—94.

³ *Ibidem*, XIX/169; mss. 235, f. 94—95.

⁴ *Ibidem*, dosare mănăst., nr. 20, f. 20.

⁵ *Ibidem*, f. 29.

⁶ *Ibidem*, f. 58.

⁷ *Ibidem*, f. 59.

feudale, așa cum erau ele consfințite de Regulamentul Organic ar fi fost periculoasă pentru boierime, deoarece, pe de o parte, țărănimia, care nu mai putea suporta această situație, ar fi continuat lupta, iar pe de altă parte, menținerea acestor privilegii punea boierimea din ce în ce mai mult în conflict cu burghezia, care devenea tot mai puternică și care se izbea de existența relațiilor feudale.

Pe linia rezolvării acestor probleme în mod convenabil boierimii se situează și „Legiuirea pentru reciproacele drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și ale lucrătorilor pământului” din 1851—1852¹. Pentru moșiile mănăstirești se elaborase încă din 1850 un nou regulament de arendare. Acesta cuprindea condiții, atât pentru stăpînii moșiei, cât și pentru arendași; de asemenea, cuprindea obligațiile sătenilor față de arendași și față de stăpînii pământului, în cazul de față mănăstirea Hurez.

În legătură cu aplicarea noilor legiuri pe moșia Baia de Fier, documentele ne dau știri numeroase despre continua agitație atât împotriva mănăstirii, cât și a arendașului. Unii săteni, printre care și trei dintre cei înapoiți în sat după izgonirea din anul 1835, și anume Ion Lungulescu, Ion Rădescu și Toma Rădescu, îndemnau pe ceilalți locuitori „să se ducă să jăluiască pă la stăpînire, făcînd neodihnă”², încît din cauza lor „totdeauna a fost satul în fierbere”³. De asemenea, sătenii au dat jalbă împotriva arendașului arătînd că „sînt năpăstuiți și încărcați”⁴. În primăvara anului 1851, cînd arendașul a subînchiriat o parte din muntele satului, unii locuitori „ca niște oameni răzvrătiți, au sărit cu pricină la arendaș”⁵, împiedicîndu-l să obțină un câștig mai mare pe spinarea sătenilor.

Cum am arătat mai înainte, după anul 1835, sătenii nu mai acționează întotdeauna unitar și ne-am explicat acest lucru prin măsurile aspre luate în comun de egumen și autorități. În vara anului 1851 găsim în Baia de Fier un grup destul de numeros de locuitori dînd declarație împotriva unor consăteni ai lor, cerînd chiar îndepărtarea acestora din sat⁶, în timp ce un alt grup le ia apărarea, constituindu-se chezași pentru tovarășii lor⁷. Atît de mult se temea egumenul de cei trei săteni reveniți în sat, încît la rugămintea acestora de a nu fi strămutați a doua oară le respinge categoric cererea, insistînd pe lîngă subcîrmuitorul de plai să fie cît mai repede îndepărtați din sat⁸. Egumenul scria subcîrmuitorului de plai că acești săteni „...neîntrerupîndu-să din nesupunerea cu care se arată la drepturile proprietății și din scandalu ce pă toate zilele îl însuflă colorați clăcași... ca o epidemie molipsește tot satul...”⁹ (sublinierea ns.). La 20 decembrie 1852, egumenul intervine din nou, insistînd să se facă ne-

¹ V. Maciu, *Caracterul legiurilor agrare în România, în deceniile VI și VII ale secolului al XIX-lea*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955.

² Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., nr. 20, f. 62.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 65.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 66—67.

⁸ *Ibidem*, f. 62—63.

⁹ *Ibidem*, f. 62.

întârziat acest lucru, pentru că rămînerea lor în continuare în mijlocul satului ar reprezenta o permanentă amenințare pentru mănăstire¹.

În aceeași zi însă, cînd egumenul cerea insistent izgonirea locuitorilor, în sat aveau loc acțiuni deosebite împotriva arendașului moșiei, Dimitrie Penetis. Fiind chemat la Casa satului, unde s-a dus „mai mult cu sila“, și unde se aflau adunați numeroși săteni, i s-a pus în vedere să părăsească moșia. Arendașul redă faptele în raportul său din 22 decembrie 1852 către egumen în felul următor: „...deodată (sătenii) s-a ridicat asupra-mi, strigîndu-mi în gura mare că de drepturile proprietății să nu-i supăr întru nimic, căci ei au alte gînduri pentru această moșie, de vreme ce acum a încetat din viață fostul egumen...“². Arendașul arată cum abia a reușit să scape „cu vorbe blînde“ din mîinile sătenilor, fugind la conac, unde a petrecut toată noaptea în mare spaimă³. În dimineața de 21 decembrie 1851, sătenii, în frunte cu Ion Chivulescu și Toma al Stanchii, s-au dus la conacul moșiei, silind pe arendaș să le dea pecetea moșiei și, „ne-cîstîndu-l tot atunci prin feluri de vorbe proaste“, i-au pus în vedere să plece imediat de acolo, căci nu-l mai pot suferi a le lua „claca și celelalte după legiuri“⁴. Arendașul cerea egumenului să ia măsuri împotriva locuitorilor care îl-au izgonit din sat, unde i-au rămas banii și celelalte lucruri, arătînd că n-a mai avut timp să și le „asigure“, plecînd repede, de teamă să nu-și piardă viața⁵.

Raportînd, la rîndul său, aceste fapte către ocîrmuirea județului, la 22 decembrie 1852, noul egumen al mănăstirii, Ioanichie, insista pentru izgonirea neîntârziată a celor trei săteni, precum și a lui Ion Chivulescu și Toma al Stanchii, care se aflaseră în fruntea locuitorilor cu ocazia evenimentelor relatate⁶. Totodată, egumenul se adresa către „obștea locuitorilor satului“, arătîndu-și mirarea pentru purtarea lor, după angajamentul ce-și luaseră cu puțin timp înainte, de a nu mai pricinui „supărări“ mănăstirii, „sfătîndu-i“ a se supune și amenințîndu-i totodată cu măsuri de pedepsire⁷.

În anii următori, sătenii au avut aceeași atitudine de împotrivire față de arendașul Dimitrie Penetis, care ținea mai departe moșia în arendă, cu sprijinul egumenului. În 1856, arendașul provoacă și mai mult nemulțumirea locuitorilor, cînd, luîndu-și ca asociați la arendașie pe Ianciu Zătreanu și D. Panaiche, fără știrea egumenului, măresc pretențiile față de olăcași. La 10 decembrie 1856, locuitorii din Baia se plîngeau egumenului că arendașii nu respectă înțelegerea pe care au avut-o referitor la plata dijmei finului în bani, și acum, după ce unii au dat bani, alțora

¹ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., f. 71—72.

² *Ibidem*, f. 73. Egumenul Hrisant condusese mănăstirea timp de 20 de ani și vedea foarte multă energie în această funcție. Egumenia lui s-a caracterizat prin stoarcerea unui profit cît mai mare de pe moșile mănăstirii și prin măsuri aspre împotriva sătenilor nesupuși. Exemple avem chiar în lucrarea de față.

³ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., nr. 20, f. 73.

⁴ *Ibidem*, f. 73 v.

⁵ *Ibidem*, f. 73 v.

⁶ *Ibidem*, f. 75 v.

⁷ *Ibidem*, f. 76—76 v.

le-o cere în natură, în timp ce ei nu au fin nici pentru vitele lor. De asemenea, unora dintre locuitorii le-a luat preț dublu, ridicând totodată și prețul muntelui Micaia, pe care-l aveau sătenii în folosință, de la 50 la 70 de galbeni austrieci. Ajunși la disperare, sătenii scriau egumenului, în jalba lor: „Să ridicați acești nelegiuții cameni după capetele noastre, căci de vor mai șădea pă noi ne sărăcesc din fața pământului și noi apucăm lumea în cap”¹. În urma acestei reclamații, egumenul cere arendașului să îndepărteze pe cei doi coasociați, ceea ce Penetis refuză. Din această cauză, sub presiunea țăranilor, Penetis este din nou avertizat de egumen, la 10 martie 1857, anunțându-l totodată că mănăstirea, nemulțumită de atitudinea lui, de nerespectarea dispozițiilor date de egumen, desface contractul pe care l-a avut încheiat, înapoiindu-i banii pentru restul anului 1857².

În anul 1858, cu ocazia măsurătorilor de teren ce urmau să se facă pentru anul 1859, în conformitate cu legiurile din 1851, în vederea comasării loturilor țărănești și a delimitării suprafețelor la dispoziția arendașului, conflictul între locuitorii satului și noul arendaș, Hristea Gheorghiu, se manifestă deosebit de acut. O dată cu comasarea loturilor țărănești, urma să se stabilească din nou și întinderea acestora, în raport cu numărul vitelor. Prin aceasta, locuitorii erau lipsiți de o bună parte din terenurile pe care le folosiseră pînă atunci, întrucît, în raport cu numărul vitelor, unii dintre ei foloseau loturi mai mari decît „legiuitele pogoane”. În același timp, arendașul avea intenția ca prin micșorarea și comasarea loturilor țărănești să oprească pământurile cele mai bune din moșie, pentru a le da ca „prisoase” prin „învoieli libere”, ceea ce îi dădea posibilitatea să obțină un profit și mai mare de pe spinarea sătenilor³.

Nepermițînd să se facă măsurătorile, locuitorii din Baia de Fier înaintează o reclamație către administrația județului, pe de o parte, iar pe de altă parte, reclamă și arendașul Hristea Gheorghiu. Subadministratorul plaiului Novaci, care se deplasează la fața locului, nu poate rezolva problema, deoarece sătenii refuză cu îndrăjire să permită noile măsurători⁴. La intervențiile repetate ale arendașului, sînt trimiși în sat, din partea administrației județului, Ioan Constantinescu împreună cu subadministratorul plaiului, la 16 noiembrie 1858⁵, pentru a lua măsurile necesare efectuării noilor măsurători.

Cele două rapoarte pe care I. Constantinescu le-a întocmit la 20 noiembrie 1858, după terminarea cercetărilor, ne informează că sătenii și de data aceasta s-au arătat din capul locului împotriva măsurătorilor. Ei au refuzat să aleagă dintre ei „procurori” — așa cum li s-a cerut, spunînd că vor să fie cu toții de față la cercetări. Raportorul arată că, atunci cînd le-a spus sătenilor că locurile pe care le posedă ei și le numesc curături — nu sînt de fapt curături, neobservîndu-se pe ele nici o îmbunătă-

¹ Arh. st. București, Hurez, dosare mănăst., nr. 90, f. 113.

² *Ibidem*, f. 115.

³ Arh. st. București, Min. Interne, Div. Admin., dosar nr. 16/1859, partea I, f. 64—66.

⁴ *Ibidem*, f. 57 v.

⁵ *Ibidem*, f. 49.

țire adusă de mina omului, sătenii „îndată s-au înfuriat cu toții, zbierînd că pe aceste locuri sînt făcute mai mult de 100 de ani curături de părinții lor” și ca atare nu permit să se facă măsurătorile și noua repartizare a loturilor¹. Așa s-au petrecut lucrurile în toate părțile satului pe care le-au cercetat trimișii ocîrmuirii. În partea dinspre Valea Oltețului, săteanul Pătru Epure a răspuns că, „cu nici un chip nu poate lăsa nici măcar o palmă de pămînt din ceea ce s-a pomenit stăpînind.” La fel și pentru muntele Mirușa, unde erau locuri de pășunat, precum și pentru izlaz. La fața locului s-a constatat că unii dintre săteni, ca de exemplu Ștefan și Toma Turleanu, Ioan Bănulescu, împreună cu preotul Constantin Sogodoleanu luaseră înapoi cu forța diferite loturi care timp de nouă ani fuseseră la dispoziția arendașului, spunînd că asupra acestora ei au drept de moștenire.

În atitudinea lor de împotrivire, sătenii erau încurajați de Ioan Vilceanu, logofătul satului, care tot timpul a fost alături de ei. Cunoscînd legiuirile, acesta explica sătenilor conținutul lor și-i ajuta să înțeleagă mai bine dezavantajele pe care le aveau în urma noilor măsurători. Reclamînd atitudinea logofătului, Ioan Constantinescu arăta că acesta a avut „cutezanța” să strige că „în Baia niciodată nu se va pune în aplicare leguirea pogoanelor”². De teamă „să nu să facă scandal și mai mare” — cum spune însuși raportorul — a trebuit să se mulțumească a-i interzice lui Ioan Vilceanu de a mai însoți pe săteni la locurile unde se făcea cercetarea. Insistînd ca acest logofăt, venit în Baia din satul Poenari — pentru a scăpa de capitație — să fie trimis înapoi, raportul adaugă că, „atita vreme cît acest logofăt va mai sta acolo nu se va putea liniști satul”, acesta „fiind de tot barbar în felul său”³.

În concluzia raportului său, Ioan Constantinescu arăta că nu a putut lua hotărîrea de a se trece la efectuarea măsurătorilor, din cauza împotrivirii întregului sat, lăsînd această problemă să fie rezolvată de ocîrmuirea județului.

În ziua de 22 noiembrie 1858, cînd au fost chemați reprezentanții sătenilor din Baia la Tîrgu-Jiu, sediul administrației, împreună cu arendașul, pentru a se hotărî în problema noilor măsurători, sătenii, în loc de a-și trimite numai reprezentanții, au venit în număr de peste 200, în frunte cu Ioan Vilceanu, pentru a sili autoritățile să nu adopte o hotărîre împotriva intereselor lor⁴. Cum „rădicarea însă a acestor săteni într-un număr așa de însemnat îngrijorase orașul”⁵, autoritățile au fost nevoite să ia măsuri de reprimare cu ajutorul dorobanților. Ioan Vilceanu este prins și pedepsit pe loc, în fața tuturor celor prezenți, cu 25 de lovituri, „pentru a fi pildă celorlalți”⁶, iar un număr de 15 săteni sînt închiși și bătuți pentru a declara că sînt de acord să se facă măsurătoarea locurilor. Jeluindu-se caimacamului, la 2 decembrie 1858, despre acest abuz al auto-

¹ Arh. st. București, Min. Int. Div. Admin., dosar nr. 16/1859, partea I, f. 50.

² *Ibidem*, f. 47.

³ *Ibidem*, f. 48.

⁴ *Ibidem*, p. 1, f. 45—46.

⁵ *Ibidem*, f. 46.

⁶ *Ibidem*, f. 45.

rităților, sătenii arătau că „ne-a băgat în hodaie ca pe niște dobitoace necuvîntătoare și puind la ușă doi dorobanți cu nuiiele ne-a făcut de spaimă de am iscălit hotărîrea în favorul arendașului...”¹.

Hotărîrea adoptată de conducerea județului la 22 noiembrie 1858 ne este cunoscută din „jurnalul” administrației pe ziua respectivă. Aici se arată că s-a hotărît „de acord cu ambele părți” (!) să se facă măsurătorile, pentru ca „sătenii să stea în părțile ce li se vor cuveni” după numărul viteilor pe care le posedă fiecare, iar restul pămîntului să fie liber arendașul „ca să dea la cine va avea trebuință, cu bună învoială între dinșii, după ce-și va popri numitul arendaș cite pogoane va avea trebuință”². De asemenea, s-a stabilit dijma finului, din pogoanele legiuite din cinci, una și din prisoase din cinci, două, pe care sătenii trebuiau să-l care la locul cerut de arendaș în cel mult zece zile, specificîndu-se că atunci cînd sătenii nu vor aduce finul la timp, vor fi obligați să plătească suma de 45 lei de fiecare „car de măsură”, urmînd ca finul să le rămînă lor. Această prevedere îl favoriza pe arendaș, care prefera bani, prețul stabilit pentru acoperirea finului fiind foarte mare. Se prevedea, de asemenea, ca un „vagmistru” cu doi dorobanți să meargă în sat pentru a asigura îndeplinirea celor de mai sus³. O mențiune specială era pentru preotul satului, căruia urma „să i se dea îndoit pogoane, ca la un sătean de frunte”⁴. Se hotărîea ca logofătul să fie alungat din sat, ca unul ce s-a dovedit „îndemnător răsculării satului”⁵.

În urma adoptării acestor hotărîri de către ocîrmuirea județului Gorj, locuitorii din Baia de Fier înaintează o jalbă către Căimăcămia țării, semnată de 94 de locuitori și întărită de sfatul satului, prin care se arătau abuzurile săvîrșite de autorități față de ei. Cereau ca, dacă nu se respectă legile și se permite arendașului să continue a-i jefui în chip nemilos, să li se dea voie a se strămuta pe o altă moșie⁶. Cererea de strămutare reprezenta protestul locuitorilor împotriva măsurilor adoptate de ocîrmuirea județului Gorj în ziua de 22 noiembrie 1858.

În felul acesta, legiuirile agrare din 1851—1852, primite cu atîta ostilitate de către țărănimea clăcașă din întreaga țară, se aplică cu forța și pe moșia Baia de Fier. Ele au rămas în vigoare pentru moșiile mănăstirești pînă în decembrie 1863, cînd Adunarea Legiuitoare a României a adoptat proiectul de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești, urmat la cîteva luni de proiectul de lege rurală.

Prin secularizarea averilor mănăstirești, țăranii din satul Baia de Fier au ieșit de sub stăpînirea mănăstirii Hurez, care-i exploatasă crunt timp de aproape două secole. Din pămîntul intrat prin secularizare în proprietatea statului, ei sînt împroprietăriți cu loturi insuficiente pentru asigurarea hranei lor și a familiilor lor, întrucît 3/4 din suprafața a rămas

¹ Arh. st. București, Min. Int., Div. Admin., dosar nr. 16/1859, p. I, f. 64—65.

² *Ibidem*, f. 59.

³ *Ibidem*, f. 60.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 46.

⁶ *Ibidem*, f. 65.

statului. Această situație va face ca ei să continue — în condiții noi — lupta dusă cu atîta dîrzenie timp de mai multe veacuri.

Din cele de mai sus am văzut cum, după aservirea treptată, o dată cu dispariția proprietății moșnenești, locuitorii din Baia de Fier ajung în stăpînirea feudală, întîi a unor boieri, a domnilor Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu, iar din 1691 a mănăstirii Hurez.

Impotriva acestei stăpîniri ei luptă pe diferite căi: refuză să presteze clacă, să dea dijmă, încalcă monopolul feudal asupra morilor, asupra vînzării băuturilor, a exploatării varului și pădurilor etc. Alături de acestea, o formă de luptă permanent folosită de ei o constituie judecățile cu stăpînul moșiei. Scopul final al luptei țăranilor din Baia de Fier era eliberarea pămîntului de sub stăpînirea feudală și — odată cu aceasta — desființarea tuturor obligațiilor ce apăsau asupra lor decurgînd din starea de dependență. Ca scopuri imediate ale luptei — și, în anumite condiții, realizabile — erau obținerea unor înlesniri — în cadrul sistemului de exploatare feudală — în privința numărului zilelor de clacă, a dijmelor, obținerea dreptului de funcționare a morilor, de folosire a pădurilor și pășunilor, convertirea obligațiilor de muncă și produse în bani, atunci cînd acest lucru îi avantaja.

În anul 1658, țăranii din Baia de Fier obțin eliberarea din rumînie prin răscumpărare de la Mihnea al III-lea, situație de care se bucură numai puțină vreme. Apoi, pe baza acestei răscumpărări, ei continuă să-și revendice în permanență dreptul asupra pămîntului pe care-l munceau și dreptul de libertate personală. Cartea de eliberare din rumînie dată de Mihnea al III-lea la 10 decembrie 1658 va fi punctul de sprijin — aproape unicul — în numeroasele procese de eliberare purtate cu stăpînii moșiei timp de 200 de ani. Ei lăsau procesele moștenire generațiilor următoare, care le continuau cu aceeași perseverență.

Momentele cînd sătenii au obținut unele rezultate — ca eliberarea lor temporară din rumînie, scutirea pe anumite perioade de plata datoriilor pentru clacă și dijmă, reîntirarea în posesia unor bunuri ale lor însușite prin forță de către stăpînul moșiei etc. — sînt legate de situația concretă social-politică din Țara Românească în anumite perioade de timp, respectiv domnia lui Mihnea al III-lea, o mai accentuată reacție generală a țăranimii față de înăsprirea obligațiilor clăcărești, perioada mișcării revoluționare din 1821 etc. Momentele defensive pe parcursul desfășurării acestei lupte sînt încheierea unor așezăminte cu mănăstirea Hurez în defavoarea lor, renunțarea la unele judecăți, recunoașterea prin declarații scrise a drepturilor feudalului asupra pămîntului etc.

Nesupunerea la clacă și la achitarea dijmelor, la plata taxelor pentru pășunatul vitelor, încălcarea dreptului de monopol feudal, precum și judecățile sînt forme inferioare de luptă a țăranilor. Deși acestea predomină, nu lipsesc nici unele manifestări violente, cînd, alungînd pe oamenii mănăstirii, pe conducătorii județului și chiar pe reprezentanții domniei, ță-

ranii se declară stăpîni asupra pămîntului și se consideră oameni liberi, refuzînd cu totul să recunoască orice obligație față de stăpînii „legali“ ai moșiei.

Odată cu pătrunderea relațiilor capitaliste la sate, favorizate — în parte — de Regulamentul Organic și apoi de legiurile agrare din 1851—1852, situația țăranilor clăcași se agravează, datorită exploatării indirecte a moșiei prin darea ei în arendă. În această situație, sătenii opun o rezistență dîrză arendașilor, mergînd pînă la alungarea lor de pe moșie. Punctul culminant al luptei îl constituie ridicarea lor în masă, în număr de peste 200 și deplasarea la Tîrgu-Jiu, reședința județului, în ziua de 22 noiembrie 1858, pentru a împiedica aplicarea legiurilor din 1851.

În decursul celor aproape 300 de ani s-a manifestat din plin caracterul de clasă al instituțiilor juridice ale timpului, țăranii fiind întotdeauna aceia care pierdeau judecățile, deși ei apărau o cauză dreaptă. Măsurile aspre prin care autoritățile voiau să forțeze pe săteni să renunțe la lupta lor nu i-au înfrînat, ci, din contra, i-au îndîrjit și mai mult.

Lupta țăranilor din Baia de Fier este un exemplu grăitor de felul cum masele asuprite au luptat în decursul veacurilor împotriva exploatării feudale.

ASPECTE ALE RENTEI FUNCIARE FEUDALE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Vinăriciul boieresc (otaștina)

de D. MIOC și MARIA BALAN

Cultivarea viței de vie a cunoscut o largă răspindire în Țara Românească în tot cursul evului mediu, alcătuind una din ocupațiile de bază ale țărănimii din zona dealurilor.

De pe urma ei a căutat să tragă foloase, pe diferite căi, clasa stăpînitoare și, în primul rînd, domnul țării. Încă de la cele dintîi acte emanate din cancelaria statului, se poate constata că între veniturile domniei, printre dările în natură ce se percepeau de la populația birnică, un loc de frunte îl ocupă cel de pe urma culturii viței de vie¹. Darea pe vii, în documentele românești de limbă slavă de la sfîrșitul veacului al XIV-lea și prima treime a veacului al XV-lea, poartă numele de *vinarstvo* (ВИНАРСТВО), în a doua treime, de *vinarstvo*, *vinarik* și *vinarici* (ВИНАРСТВО, ВИНАРИК și ВИНАРИЧ) iar de aci înainte, cît va mai dăinui limba slavă în cancelarie, sub numele de *vama ot vinarici* (ВАМА ОТ ВИНАРИЧ — *vama de vinărici*), *desetāk ot vina* (ДЕСЕТЪКЪ ОТ ВИНА = zeciuală din vin), dar mai ales *vinarici* (ВИНАРИЧ = vinărici). Acest din urmă termen este preluat și de cancelaria de limbă română a domnului, încă de la începutul veacului al XVII-lea; denumirea de vinărici, probabil folosită în graiul de toate zilele, s-a impus și cancelariei, înlocuind termenul tipic slav, de : *vinarstvo*.

În ultima treime a veacului al XV-lea, ca urmare a unor transformări social-politice legate de începuturile centralizării statului², în actele de cancelarie apare o terminologie nouă în legătură și cu obligațiile pe vii. De unde pînă acum darea din vin purta numele simplu de *vinărici*, în această vreme ea apare atestată sub două denumiri noi, redînd astfel noțiuni cu un conținut distinct : *vinăriciul domnesc* și *vinăriciul boieresc*.

¹ Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV, B. Țara Românească (1247—1500) p. 44, 48, 54—56, 63, 64, 69, 79 și *passim*. Colecția de documente o vom cita în continuare sub : D.I.R., B.

² Barbu T. Cămpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în Moldova și Țara Românească*, București, 1950.

În perioada fărîmîțării feudale, ca și mai tîrziu, toți cei ce aveau vii trebuiau să dea, în principiu, vinărici către domnie. De fapt însă, lucrurile stăteau altfel. Feudalii, în general, erau scutiți; țărani dependenti dădeau vinăriciul stăpînului moșiei, în virtutea drepturilor de imunitate ce acesta deținea. Numai țărănimea liberă, orașenimea și mica boierime rămîneau să dea vinăriciul domnului.

În perioada încercărilor de realizare a unui stat centralizat, domnia, în tendința ei de îngrădire a imunităților și de sporire a veniturilor proprii, cedează, numai în anumite cazuri, vinăriciul ce i se cuvine unor mănăstiri și boieri, și atunci cu mențiune expresă. De acum înainte, toți cei ce cultivă viță de vie sînt obligați să dea puterii centrale zeciuială din vin, indiferent de starea lor socială. În realitate, în această epocă, boierii posedau puține vii cultivate în „regie proprie”, deci nu aveau de unde să dea vinărici; mănăstirile, care aveau vii pe rezerva lor, obțineau, pe rînd, scutiri. Producătorii liberi dădeau ca și pînă acum vinăriciul domniei. Țărani căzuți însă în dependență feudală și care, obișnuit, dădeau vinăriciul stăpînului, în virtutea noilor măsuri erau obligați să-l dea tot domniei, lipsindu-i astfel pe stăpînii direcți de un venit pe care aceștia îl socoteau un drept al lor. Litigiul dintre domnie și feudali se aplanează pînă la urmă, rezolvîndu-se în dauna maselor de producători direcți. Feudalii invocă dreptul lor de stăpîni ai pămîntului pe care era sădită via și, în virtutea lui, pretind de la cei ce au viță plantată pe proprietatea lor o cota-parte din produse egală cu cea ridicată de domnie. Puterea centrală, în măsura în care faptul nu o stingherea, nelezîndu-i autoritatea și, aparent, nemicșorîndu-i nici veniturile, nu se opune. Iau naștere astfel, din divizarea vinăriciului, două obligații deosebite: către domnie și către stăpînul de pămînt, sub numele de vinărici domnesc și vinărici boieresc. Cel dintîi rămîne o *dare* către stat, datorată de toți posesorii de vii; cel de-al doilea este o dijma a posesorilor de viță către stăpînii pămîntului pe care se află sădită via. Primul are mai mult caracter de impozit, celălalt, de rentă feudală.

Vinăriciul domnesc îl găsim menționat textual pentru prima dată — referindu-ne la documente ce ni s-au păstrat în original și nu în copii — într-un act din 24 aprilie 1484¹.

Prin el, Vlad Călugărul confirmă unor boieri niște sate pe care le scutește de dări, printre care și de „vinăriciul care este domnesc”. Patru ani mai devreme, aceeași întărire cu scutiri de la Țepeluș, pentru aceiași boieri, nu menționa decît „vinăriciul”, fără vreo altă determinare a lui². Precizarea de la 1484, că e vorba de un vinărici *domnesc*, se face desigur pentru a-l deosebi de un alt vinărici.

Vinăriciul boieresc apare în acte cam în aceeași vreme. La 14 aprilie 1496, Radu cel Mare întărea mănăstirii Govora sate și o vie la Copăcel, „cu vinăriciul de la acea vie, domnesc și boieresc”³ (съ виндрич от тоязи виноград, господскем и

¹ D.I.R.B., veac. XIII—XV, p. 181.

² *Ibidem*, p. 166.

³ *Ibidem*, p. 239.

болѣрском¹ Același voievod, miluind mănăstirea Glavacioc cu niște vie la Topoloveni, îi dăruia și vinăriciul domnesc și i-l întărea pe cel boieresc². În 1512, mănăstirii Cutlumuz îi erau confirmate posesiunile mai multor sate, precizându-se că vecinii care au vie pe hotarul mănăstirii sînt obligați să dea acesteia „vinăriciul, și domnesc și boieresc”³.

Începînd din veacul al XVI-lea și pînă în veacul al XIX-lea, pe măsură ce se dezvolta viticultura, această formă a rentei, vinăriciul boieresc, apare în nenumărate acte interne, fie particulare, fie ale cancelariei domnești. Constituind obiectul articolului de față, vinăriciul boieresc va fi studiat în evoluția lui de-a lungul orînduirii feudale, cu prezentarea și analizarea condițiilor apariției sale, a terminologiei sub care este atestat, a caracterului ce îl are, a cuantumului în care este ridicat și a formei în care este perceput.

Aceste probleme nu au constituit pînă acum, în istoriografia noastră, obiectul unor studii aprofundate, vinăriciul boieresc fiind amintit doar în unele lucrări de sinteză.

Terminologia. Termenul de *vinărici boieresc* îl găsim, pînă în ultimul sfert al veacului al XVII-lea, atît în actele de limbă slavă, cît și în cele de limbă română.

Către sfîrșitul veacului al XVII-lea își face loc în documente o altă noțiune pentru denumirea vinăriciului boieresc, și anume aceea de *otaștină* (otacină, otaștină, otașniță). Termenul l-am găsit pentru prima dată menționat într-un document original din 12 noiembrie 1683, prin care ispravnicii scaunului Bucureștilor poruncesc unor orășeni din Cîmpulung să-și dea vinăriciul din viile ce le au la Văleni, în Dealul Piteștilor, la mănăstirea Sfînta Troiță, căci „toți și-au dat otașnița după obicei, iar voi ați luat vinul noaptea și ați fugit și n-ați dat otaștina”⁴.

Pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea, cînd termenul de otaștină înlocuiește aproape definitiv vechiul termen de vinărici boieresc, cele două denumiri apar concomitent în acte⁵. Dar tot acum, noțiunea mai este redată și prin alte cuvinte: dijma pămîntului⁶, vinăriciul pămîntului⁷, vinărici românesc⁸, zeciuală pămîntului⁹, adetul pămîntului¹⁰, otaștina pămîntului¹¹, otaștina moșiei¹² sau otaștina viilor¹³. Vinăriciul rumânilor către stăpînul pămîntului mai poartă și numele de *dat din vin*¹⁴.

¹ D.I.R., B., veac XIII—XV, p. 401 — planșă.

² *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 43.

³ *Ibidem*, p. 76.

⁴ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/41.

⁵ Astfel, pe cînd la 1709, la Topoloveni, obligației i se zice otaștină, la Cernătești și Lupești, între 1710 și 1734, i se spune vinărici boieresc (Arh. st. București, M-rea Nucet, XX/48; M-rea Glavacioc, XVII/12, XVII/14, XVII/16 și M-rea Radu Vodă, V/15).

⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 225 (Volumul va fi citat mai departe sub: *Doc. relații agrare*).

⁷ Arh. st. București, M-rea Nucet, XVII/26.

⁸ N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, București, 1901, p. 51, 59.

⁹ *Doc. relații agrare*, p. 320.

¹⁰ *Ibidem*, p. 365.

¹¹ *Ibidem*, p. 430.

¹² *Ibidem*, p. 450.

¹³ *Ibidem*, p. 491.

¹⁴ Arh. st. București, M-rea Strehajă, VIII/1.

În prima jumătate a veacului al XVIII-lea, în perioada pătrunderii termenului de otaștină în actele oficiale, diecii simt nevoia de a-l explica: ei caută să redea noțiunea prin perifraze ca: „vinăriciul pământului, ce se zice otaștină“¹, „otaștina, adică dijma moșiei“², „otaștina, adică dijma pământului“³, „otaștina este hacul (darea) pământului“⁴. Toate aceste explicații ale noțiunii de vinărici boieresc, pregnant redade alături de noțiunea de moșie, de pământ, vin să consfințească, o dată mai mult, dreptul la dijma al stăpînului locului, oglindind în același timp începuturile unor transformări ale proprietății feudale.

Proprietatea viticolă și relațiile de proprietate

Din cele de mai sus s-a putut vedea că în viticulatura românească medievală, acolo unde există vinărici boieresc, există întotdeauna și o dublă și separată proprietate: asupra locului pe care e sădită vița și asupra viței, a butucilor. Pentru amenajarea unei vii, cînd nu o sădea proprietarul locului, era necesară o prealabilă înțelegere între stăpînul locului și cel ce dorea să planteze via. După obiceiul țării, ca și după legiuiri, era interzisă sădirea viței de vie pe teren străin, fără învoirea stăpînului locului⁵. Odată învoiala făcută, din ea decurgeau pentru ambele părți contractante anumite obligații, care făceau ca proprietatea viticolă de acest gen să aibă anumite limite⁶. Acestea, variînd de la epocă la epocă, sînt întotdeauna mai largi pentru proprietarii terenului decît pentru cei ai viței, mai ales pentru faptul că în evul mediu stăpînul terenului este de obicei un feudal, un privilegiat, iar cel al viței, aproape întotdeauna un producător direct.

Stăpînul pământului nu putea alunga de pe terenul său pe proprietarul viței, atîta vreme cît acesta se îngrijea de vie și respecta obligațiile de dijma. Cînd condițiile erau călcate, proprietarul terenului se putea face stăpîn al viței, fie lucrînd-o pe seama sa, fie cedînd-o altora.

Conform normelor juridice medievale, toate clasele și categoriile sociale, cu excepția rumânilor și țiganilor, puteau beneficia de dreptul de proprietate asupra unor terenuri cu viță. Viță însă putea avea oricine, indiferent de starea sa socială. În genere, dat fiind că, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, mai bine de jumătate din pământul țării se găsea în mâinile feudalilor, proprietatea dealurilor cu vii era în primul rînd domnească, boierească și mănăstirească, iar în al doilea, megieșească. Proprietatea viței era, în schimb, mai ales țărănească (megieși sau vecini) dar, pe alocuri, și orașenească. Aceasta fiind situația în ce privește dubla proprietate viticolă, pe feudali îi surprindem de regulă făcînd tranzacții numai cu moșia (pământul), pe megieși, țîrgoveți și slujitori, fie cu moșia, fie cu vița aparte, iar pe rumâni, întotdeauna numai cu vița.

¹ Arh. st. București, M-rea Nucet, XX/54, Act din 13 aprilie 1719.

² *Ibidem*, M-rea Căscioarele, II/4, Act din 20 septembrie 1744.

³ *Doc. relații agrare*, p. 428.

⁴ *Ibidem*, p. 491.

⁵ *Indreptarea legii*, 1652. Ed. Academiei R.P.R., p. 282—283; *Pravilniceasca condică*, 1780, Ed. Academiei R.P.R., p. 82; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, București, 1859, p. 237; vezi și doc. cu data 26 aprilie 1692 (Academia R.P.R., LI/6).

⁶ Vezi D. MIOC, *Despre proprietatea viticolă în Țara Românească*, în volumul omagial *Andrei Oțetea*.

În terminologia medievală românească, via care are viță sădită pe loc străin și de pe care se ia vinărici boieresc se numește *vie dajnică*. Ea putea deveni *vie nedajnică*, adică fără vinărici, prin concentrarea în aceeași stăpînire atît a terenului, cît și a viței, fapt realizat, fie prin trecerea viței în proprietatea stăpînului locului, fie prin trecerea terenului în stăpînirea celui cu vița, fie prin trecerea amîndurora în mîinile unei terțe persoane, care cumpără de la unul locul, de la altul vița.

În concurența în care intră stăpînul terenului cu cel al viței pentru stăpînire deplină cînd cei doi aparțin unor clase sau categorii sociale diferite, va învinge aproape întotdeauna cel ce ocupă în ierarhia feudală o treaptă superioară, iar cînd fac parte din aceeași categorie, stăpîn deplin va deveni de obicei cel al terenului. În cazurile foarte rare cînd un feudal cumpără numai vița și cînd stăpîn al locului nu este el, în foarte scurtă vreme reușește să dobîndească și terenul, chiar și atunci cînd proprietari ai acestuia sînt obșteni. Cumpărarea, fie numai a locului, fie numai a viței de către feudal este primul pas pentru pătrunderea în obștea devălmașă, deschizînd drumul spre cîmpirea silnică a pămînturilor obștești, inclusiv a dealurilor cu vii¹.

Cîștigarea numai a unei laturi a proprietății, teren sau viță, nu-i mulțumea pe feudali; ea nu însemna și pătrunderea în obștea satească. Pentru aceasta, ei aveau nevoie și de stăpînire în cîmp, singura care le dădea și calitatea de membru al obștii². Această calitate odată obținută, feudalul era asigurat că: *a)* nu va mai da vinărici nimănui, *b)* că va primi vinărici de la străinii ce au vii pe dealul obștesc, în cantitate proporțională cu ocina din cîmp și *c)* că va putea să treacă la răsturnarea celorlalte părți ale moșnenilor, îndeosebi la cîmpirea viilor. Fenomenele de mai sus sînt bogat susținute de acte contemporane.

Caracterul vinăriciului boieresc. Din cele de mai sus s-a putut constata că vinăriciul boieresc este o dijmă pe care o iau stăpînii terenului de la cei ce au viță sădită pe acel teren. Din caracterul proprietății (feudală sau țărănească), ca și din relațiile de proprietate putem stabili și caracterul vinăriciului. În toate cazurile în care stăpînul terenului, cel care primește vinăriciul, este un feudal, iar stăpînul viței, cel care îl dă, este un producător direct (fie țăran: moșnean sau rumân, mai tîrziu clăcaș, fie tîrgoveț sau slujitor), vinăriciul are caracter de rentă feudală. Provenit din supranunca producătorilor direcți și fiind o realizare economică a proprietății funciare feudale, vinăriciul boieresc este, în atare situații, rentă feudală.

Mai sînt însă și situații particulare, în care, de pildă, un feudal dă vinărici altui feudal sau chiar unor moșneni, sau moșneni care dau vinărici altor moșneni, sau tîrgoveți și slujitori care-l dau obștii țărănești libere. Prima situație, cînd feudalul e supus la vinărici, este cu totul temporară, fiind rezolvată de feudal însuși prin acapărarea terenului sau de domnie prin scutirea de vinărici boieresc³. Celelalte cazuri însă, se întîl-

¹ D. Mioc, *op. cit.*

² Vezi pentru aceasta lămuririle clare date de H. H. Stahl în *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, vol. II, București, 1959, p. 255—256.

³ Este cazul mării Radu Vodă (*D.I.R.B.*, XVI, vol. V, p. 454—455) și al mării Glavacioc (*Ibidem*, vol. IV, p. 96—97).

nesc ceva mai des. În asemenea situații, vinăriciul poate fi socotit mai degrabă o formă a arendei feudale¹. Este desigur greu de stabilit, în problema caracterului vinăriciului boieresc, o delimitare precisă între vinăriciul ca formă a rentei feudale și cel ca formă a arenzii. Socotim că acolo unde terenul este în mâinile clasei stăpînitoare, iar vița în cele ale claselor și păturilor exploatate, dijma aceasta din vii este o formă a rentei, iar acolo unde stăpînirea pămîntului este încă în mâinile țărănimii libere, vinăriciul constituie forma unei arenzii, indiferent de categoria socială a stăpînului viței.

Cuantumul. Cuantumul vinăriciului boieresc a variat de la epocă la epocă și de la o regiune viticolă la alta².

La apariția sa în acte, el este amintit întotdeauna ca „zeciuală” sau „a zecea” din vin, ca și vinăriciul domnesc³. Acest cuantum, obișnuit și pentru alte culturi, reprezentînd clasică dijmă, îl găsim pînă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea⁴, răspîndit în toată Țara Românească, acolo unde sînt vii, în regiunea Piteștilor, a Tîrgoviștei, a Buzăului, a Segarcei, a Ocnelor Mari. Cuantumul vinăriciului boieresc, în măsură precisă de capacitate, este amintit prima dată într-un act din 1620, cînd un oarecare Albu, după ce pune în valoare o vie părăsită, se învoiește cu stăpînul terenului să dea vinăriciul „ca alaiți dajnici, de în zeci, o vadră”⁵. În 1633, rumâni din Albulești își dau datul din vin, tot din zece vedre o vadră⁶. Formula repetă de fapt pe cea folosită la vinăriciul domnesc.

Începînd cu a doua treime a veacului, întîlnim în diferite regiuni vinăriciul boieresc luat în cuantum mai mic, și anume o vadră din 15. La Văleni (raionul Pitești)⁷, la Topoloveni⁸ și Lupești (în orașul București)⁹, stăpînii moșiilor sînt împuterniciți să ia vinăriciul în acest cuantum, ceea ce reprezintă numai 6,66% din producție. În 1637, Matei Basarab, dînd voie mănăstirii Sf. Troiță să ia vinăriciul din Dealul Vălenilor, domnesc și boieresc, precizează că cel din urmă să fie „din 15 vedre o vadră, cum au luat an și anțert”¹⁰.

De la jumătatea veacului al XVII-lea înainte, cuantumul vinăriciului boieresc scade și mai mult, ajungîndu-se la o vadră din 20, adică la 5%.

¹ Nu poate fi vorba de arenda capitalistă din secolele XIX—XX, în care intervine întreprinzătorul capitalist.

² Cu mulți ani în urmă, C. Giurescu arăta că vinăriciul boieresc „varia de la 1 din 10, pînă la 1 din 20” (*Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 178); recent, și P. P. Panaitescu arată variabilitatea vinăriciului boieresc (1/15 și 1/20), menționînd că este mai mic decît cel domnesc (*Obștea țărănească*, p. 124).

³ *D.I.R.*, B., veac XIII—XV, p. 207, 225; XVI, vol. I, p. 48, 156.

⁴ Ultimul act în care se exprima clar acest cuantum este din 28 sept. 1677. Prin el se poruncește orașenilor din Cimpulung să-și dea vinăriciul la m-rea Sf. Troiță „domnesc, din 10 vedre 1 vadră, și boierescu iar din 10 vidri 1 vadră” (Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/38).

⁵ *D.I.R.*, B., XVII, vol. III, p. 485.

⁶ Arh. st. București, M-rea Strehăia, VIII/1.

⁷ *Ibidem*, M-rea Radu Vodă, XVIII/9.

⁸ *Ibidem*, M-rea Nucet, XVII/8.

⁹ *Ibidem*, M-rea Radu Vodă, V/3.

¹⁰ *Ibidem*, XVIII/9.

În asemenea raport, vinăriciul este amintit pentru prima dată într-un act din 1650, tot pentru mănăstirea Radu Vodă, poruncindu-se tuturor celor ce au vie la Lupești, pe moșia mănăstirii, să-și dea vinăriciul „din 20 vedre 1 vadră”¹. În terminologia modernă, adică în *procente*, acest quantum al vinăriciului, de 1/20, adică 5%, este exprimat abia spre sfârșitul veacului al XVIII-lea; în 1779, sătenii din Ocița, jud. Dimbovița, mărturisesc că dau mănăstirii Dealul „otaștină dintr-o sută vedre, cinci, cu vadră de zece ocă”². De la sfârșitul veacului al XVII-lea, în tot cursul veacului următor și în prima jumătate a celui de al XIX-lea, otaștina se percepe în cantitate aproape constantă de o vadră din 20, adică de 5% din recolta de vin, în toate regiunile viticole ale țării, quantum care se legalizează și generalizează probabil la 1744, printr-o hotărâre a domnului și divanului³. Același quantum este legiferat și în *Pravilniceasca Condică*, la 1780⁴.

Întâlnim totuși și unele excepții — este drept, foarte rare — în care quantumul este altul. Excepția rezultă din situații speciale, de obicei în urma unei înțelegeri între părți sau a unei hotărâri domnești. Astfel, mănăstirea Găiseni obține de la domnie scutire de vinărici domnesc pentru cei ce vor sădi vie la Oncești, pe moșia ei, aceștia fiind obligați numai la plata otaștinei, care însă este mai mare, anume de o vadră din zece. Hotărârea e și motivată: „...lăcuitorii... știindu că vor da la mănăstire din tot vinul ce vor face, zeciuală, din zece vedre de vin o vadră... să vor putea îndemna mai mulți a sădi vie pe acel loc...”⁵ La fel dau otaștina, în 1770, și cei ce au vie pe Dealul Brătuleștilor, al mănăstirii Cîmpulung, tot 10%⁶, situație întâlnită și la Scăiani, pe moșia mitropoliei⁷.

Oa regulă generală, însă, otaștina rămîne pe tot cuprinsul țării de 5%.

Constatăm deci că, spre deosebire de dijele din alte produse, care fie că au stagnat la quantumul inițial, fie că au mers chiar crescînd, vinăriciul boieresc are o evoluție inversă, ajungîndu-se, la un moment dat, la jumătate din quantumul inițial perceput. De la 10% în secolele XV—XVI, scade la 6,66% în secolul următor și la 5% la sfârșitul secolului al XVII-lea și în tot cursul secolului al XVIII-lea, ca și în prima jumătate a celui următor.

Pînă la stabilirea definitivă și pe întreaga țară a acestui quantum de 5% a trecut destulă vreme în discuții între cei cu interese contrarii, în

¹ Actul precizează și categoriile sociale care sînt obligate să dea vinăriciul boieresc, dacă au viață pe Dealul Lupeștilor. Mănăstirea e volnică să ia „de la tot omul, ver fie boiarin, ver roșiu, ver căpitan, ver iuzbașa, ver călăraș, ver dărăbanț, ver ce om va avea vie pe acel loc, ce iaste al mănăstirii de moșie” (Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, V/4).

² *Doc. relații agrare*, p. 657.

³ În actul din 6 aprilie 1745, caimacamii Craiovei, referindu-se la hotărârea „ce-au lăcut mărta sa vodă în trecuta toamnă”, poruncesc celor ce au vie pe moșia mării Vierăș „să-și dea otaștina pămîntului din 20 vedre o vadă” (*Ibidem*, p. 430). Vezi, în același sens, documentul din 19 febr. 1745, în care se precizează că această hotărâre de a se „da otaștina... din 20 dă vedre dă vin, o vadră...”, „din divan s-au izbrănit” (*ibidem*, p. 428).

⁴ „Să dea otaștină la doaozeci de vedre o vadră” (*Pravilniceasca condică*, p. 82).

⁵ *Doc. relații agrare*, p. 375; act din 6 iulie 1755.

⁶ Arh. st. București, M-rea Cîmpulung, LXI/121.

⁷ *Ibidem*, Mitrop. Țării Românești, LXXVII/29. — Se dă așa în urma unei învoielii contractate de către cel ce deține vie, „fiindcă și viața și pămîntul iaste al mitropoliei”.

litigii în fața unor dregători locali sau chiar a divanului. Unii dintre feudali acceptau cu greu micșorarea veniturilor lor. Mănăstirea Radu Vodă după ce recunoscuse, în 1635¹, pentru viile de la Văleni, cuantumul de 1/15, trei ani mai târziu² revine la vechiul obicei de 1/10, pe care-l menține pînă în 1663. În acest an (1663), la 20 mai³, mănăstirea este împuternicită să-și ia vinăriciul boieresc, „iar den 10 vedre 1 vadră“, ca și din cel domnesc; dar, la 18 octombrie același an, cei cu vița se tocimesc să dea numai o vadră din 20, invocînd obiceiul de „mai denainte vreme“⁴. Din 1664 și pînă în 1677, documentele pentru această moșie nu mai dau cuantumul, precizîndu-se doar că se da „după obicei“⁵, probabil 1/20. În 1677 se revine la cuantumul de 1/10⁶, care se menține, după cît se pare, pînă spre sfîrșitul secolului al XVII-lea. În 1715, vinăriciul la Văleni era iarăși „dăn 20 de vedre de vin o vadră“⁷.

O situație similară găsim și la viile de la Topoloveni, de pe moșia mănăstirii Nucet. De unde la 1641 se convenise asupra cuantumului de 1/15⁸, în 1648 se revine la cel tradițional de 1/10⁹, ca abia după 1661 să se încetățenească cel de 1/20¹⁰.

Se pare că la început această reducere de cuantum s-a făcut numai în oazuri speciale, fie atunci cînd era vorba de vii tinere sau vii sădite pe un deal pe care pînă atunci nu existaseră vii, fie cînd interveneau înțelegeri între cele două părți, ca în schimbul scăderii cuantumului vinăriciului să se facă transporturi de vin sau alte angarale.

Sădirea și îngrijirea unei vii pînă dădea rod se făceau cu greutate și necesitau multă muncă; apoi, viile tinere produceau vin puțin. Unele din acele vremii menționează acest fapt. Astfel, la 1648, „volnicindu-se“ mănăstirea Radu Vodă să-și ia vinăriciul de pe Dealul Lupeștilor și al Văcăreștilor, în cuantum de 1/15, se precizează că vor lua așa „din viile cele nouă“¹¹. La fel, cînd se ia 1/20 de către aceeași mănăstire și din același loc, se spune: „den viile cele nou, den 20 vedre 1 vadră“¹².

Dacă la 1647 mănăstirea Radu Vodă își transporta singură la București, „cu carăle“ sale, vinul provenit din vinăriciul de la Văleni, în cuantum de 1/10, în 1664 orășenii din Cîmpulung se plîng că li s-a stricat obiceiul de a da 1/10 și li s-a fixat să dea 1/24, iar călugării „au nevoit pe orășani de au dus vinul la mănăstire cu buțile și cu carăle lor“¹³. Domnia îi scutește pe cîmpulungeni de transport și fixează vinăriciul la 1/20.

¹ Arh. st. București. M-rea Radu Vodă, XVIII/9

² *Ibidem*, XVIII/10.

³ *Ibidem*, XVIII/29.

⁴ *Ibidem*, XVIII/30.

⁵ *Ibidem*, XVIII/34, 37.

⁶ *Ibidem*, XVIII/38.

⁷ *Ibidem*, XVIII/46.

⁸ *Ibidem*, M-rea Nucet, XVII/8.

⁹ *Ibidem*, ms. 457, f. 91.

¹⁰ *Ibidem*, M-rea Nucet, XX/22, 26, 48

¹¹ *Ibidem*, M-rea Radu Vodă, V/3.

¹² *Ibidem*, V/4.

¹³ Academia R.P.R., XXI/194.

Schimbarea nu convenea orășenilor; probabil că reducerea vinăriciului nu echivala cu costul transportului, care era mai ridicat.

Este interesant și merită să fie relevat, și în cazul cuantumului vinăriciului boieresc, rolul pe care-l joacă tradiția invocată în litigii de către părțile interesate sau de domnie. Feudalii, ca și producătorii direcți, în sprijinul menținerii sau fixării aceluși quantum care le favoriza interesele, fac apel la *obicei*. Feudalii invocă de regulă străvechiul obicei al dijmei, de 1/10, pe cînd cei ce dau vinăriciul apelează la „obiceiurile” mai noi, de 1/15 sau 1/20, numindu-le însă obiceiuri „vechi” sau obiceiuri „de mai dinainte vreme”.

E de reținut că la distanțe mici de timp se invocă *aceeași* „lege veche” sau „obicei” pentru cuanțumuri diferite de vinărici boieresc, ridicat uneori chiar de pe aceeași moșie. Între 1648 și 1650, deși mărimea vinăriciului este de 1/10, 1/15 și 1/20, în acte se menționează, de două ori în cazul Lupeștilor¹ și o dată pentru Topoloveni², că el se dă „după cum iaste legea și obiceiul”.

Pentru ambele vinăriciuri, domnesc și boieresc, justificarea cuantumului se face de regulă prin enunțări de genul: „cum a fost legea veche”. „cum iaste obiceiul”, „cum iaste legea și obiceiul”, „pre obiceiul cel vechi”, „după obicei”. Observăm însă că uneori formulările sînt deosebite: una pentru evocarea obiceiului în cazul cuantumului vinăriciului domnesc și alta pentru cel boieresc. Intervin unele elemente noi: pentru cel domnesc, se precizează că se dă precum iaste legea și obiceiul țării³ sau „cum iaste obiceiul țării”⁴; pentru cel boieresc se menționează că se ia „cum este legea și obiceiul moșii”⁵ sau „precum iaste obiceiul moșiei”⁶. Prin urmare, în terminologia ce se referă la justificarea vinăriciului și a cuantumului său intervin două elemente noi: „obiceiul țării”, pentru cel domnesc și „obiceiul moșii”, pentru cel boieresc. În cazul primului, fiind vorba de reglementarea unor raporturi între stat și proprietarii de vii, pe întreaga țară, era necesară invocarea unor norme de drept feudal public, ceea ce foarte probabil se și face prin formularea amintită: „legea și obiceiul țării”. În cazul vinăriciului boieresc, reglementîndu-se raporturi între particulari, adesea diferite de la moșie la moșie, prin formularea „legea și obiceiul moșiei” se invocă de fapt anumite norme de drept feudal privat. În ce măsură noțiunile de drept public și drept privat începuseră să se cristalizeze în mintea contemporanilor, încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, este greu de precizat.

Se ridică, justificat, unele întrebări asupra cauzelor care au determinat scăderea vinăriciului boieresc de la 10 la 5%. Dacă ne îndreptăm

¹ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, V/3.4.

² *Ibidem*, mss. 457, f. 91.

³ Actul este o întărire a vinăriciului domnesc din Dealul Lupeștilor mării Mălai Vodă, făcută de Grigorie Ghica la 22 august 1669 (Academia R.P.R., XLIV/86).

⁴ *Doc. relații agrare*, p. 532.

⁵ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, V/4, pentru dealul Lupeștilor.

⁶ *Ibidem*, M-rea Glavacioc, XVII/10, pentru dealul Cernăteștilor, jud. Saac.

atenția asupra timpului când au loc aceste modificări de quantum, constatăm că ne aflăm într-o epocă de avînt al luptei maselor populare împotriva exploatării feudale. Producătorii direcți, și în primul rînd țărăniimea dependentă, reușesc să smulgă feudalilor pe diferite căi, anumite concesii.

Fenomenul s-a manifestat și în raporturile de producție din viticultură. Constatăm că, în anumite perioade de timp, producătorii direcți manifestă lipsă de interes față de cultura viței de vie, fie prin abținerea de a sădi vii noi pe teren străin, fie prin părăsirea viilor pe care le aveau. Multe vii sînt lăsate în țelină, începînd mai ales din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, producînd mari pagube statului și stăpînilor de moșii, încît domni ca Brîncoveanu¹, Constantin Mavrocordat², Matei Ghica³ și Alexandru Ipsilanti⁴ se văd nevoiți să ia măsuri aspre, mergînd pînă la confiscarea viilor de la stăpînii lor și cedarea către alții, care s-ar fi angajat să le lucreze.

Marele volum de muncă aproape permanentă cerut de cultura viței de vie, rodirea ei abia la 4—6 ani de la plantare, timp în care sadul reclama aceeași îngrijire ca și o vie bătrînă, cuantumul ridicat al dijmii pentru cele două vinăriciuri, felurile alte dări pe vii luate de domnie, fac ca în perioadele de maximă exploatare fiscală și feudală să se manifeste puternic și protestatar fenomenul părăsirii viilor și al reținerii de la noi plantări de viță.

Opoziția clasei stăpînitoare este mai puțin dîră decît ar fi de așteptat. După ce au luat unele măsuri, puțin eficiente, pomenite mai sus⁵, stăpînii de moșii au început să fie de acord cu un quantum mai scăzut al vinăriciului, mai întîi de 6,66%, apoi de 5%. În fond, chiar și acest raport de 1/20 din recolta de vin reprezenta pentru stăpînii terenurilor cu vii un venit acceptabil, avîndu-se în vedere că nu făceau în asemenea culturi nici un fel de investiții, nu depuneau nici un fel de muncă, iar locurile pe care le cedau pentru vii erau de obicei improprii pentru cereale. Vinul, devenit marfă căutată pe piața internă și externă, deținerea monopolului asupra vînzării lui în speranța, nu fără temei, că un vinărici mai scăzut e un îndemn la lărgirea viticulturii și deci la sporirea venitu-

¹ Egumenul de la Nucet este imputernicit ca pentru viile de la Topoloveni să dea de știre celor ce și le-au părăsit să se întorcă, căci altfel vor fi date „altora să le lucreze și să le stăpîneasă cu pace” (Arh. st. București, ms. 457, f. 103).

² Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/55.

³ Hotărîrea stăpînilor de vii de a obține condiții mai bune de dijmă se vede îndeosebi dintr-un act din 1753, prin care se arată că mulți din cei ce au vii la Daia, jud. Vlașca, pe moșia m-rii Cășcioare, le-au părăsit și „nici vor să și le lucreze ei, nici le vînd, nici le dau altora ca să le lucreze... din care pricină să păgubește m-rea de otaștină și cămara domnească de vinărici” (Arh. st. București, M-rea Cășcioare, II/11).

⁴ *Pravilniceasca condică*, ed. cit., p. 84.

⁵ În prima sa domnie, Grigore II Ghica a dat de asemenea porunci celor cu vii părăsite să se întorcă pînă în martie 1735, căci altfel le vor pierde. Se vede că porunca n-a prea avut urmări, căci în anul următor, Constantin Mavrocordat, constatînd că sînt „multe vii părăsite de unii și alții”, imputernicește din nou pe stăpînii terenurilor să ia viile pe seama lor și să le dea altora în lucru. Pe cei ce vor accepta să le lucreze, domnia îi și scutește de pogoanîrit vreme de trei ani (Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/55).

rilor globale, au fost alte cauze care i-au făcut pe feudali să cedeze cu destulă ușurință la cererile celor interesați în micșorarea otaștinei. Stăpînii moșiilor cu vii au avut grijă ca prin felurite meșteșuguri, cum sînt mărirea vedrei de calcul al vinăriciului de la 10 la 12 ocale¹, transportul vinului pe seama stăpînilor viței² sau confecționarea gratuită a unor buți de către aceștia³, să reducă din pierderile cauzate de scăderea cantumului otaștinei.

Forma vinăriciului boieresc. Cînd și cum se lua.

Dacă pînă la mijlocul veacului al XVII-lea nu se poate pune problema formei vinăriciului boieresc, el fiind per-ceput întotdeauna în natură, de aci înainte, datorită dezvoltării mai accentuate a pieței, ca și a creșterii în importanță a banilor, interesele feudaliilor și ale producătorilor direcți încep să se ciocnească și în această privință. Prețul vinului pe piață, determinat în primul rînd de recoltă, este factorul hotărîtor în tendința spre una sau alta din forme, vin sau bani. E de la sine înțeles că interesele le sînt contrarii; ceea ce convine stăpînilor de moșii, aproape întotdeauna este în dauna producătorilor direcți, a celor cu vița. Ciocnirile dintre ei duc la litigii și fac necesară intervenția domniei, care, veghind la apărarea intereselor clasei stăpînitoare, ia de obicei hotărîri în favoarea stăpînilor dealurilor pe care se află viile. Desigur sînt atestate și hotărîri ce concordă cu cererile posesorilor viței, lezînd interesele unuia sau altuia dintre feudali, dar numai atunci cînd interesele domniei, ca instituție, sau ale domnului, ca persoană, nu concordă cu cele ale stăpînilor de moșii sau cînd interesele întregii clase dominante sînt primejduite de permanentizarea unei situații ce creează mari nemulțumiri producătorilor direcți.

Vinăriciul boieresc în bani apare în izvoare în timpul domniei lui Matei Basarab, însă numai pe anumite moșii, de obicei acolo unde vinăriciul domnesc — care se plătea de mai înainte în bani — se lua de același stăpîn ca și cel boieresc. Este, de exemplu, cazul viilor de la Văleni, județul Muscel, de unde mănăstirea Radu Vodă lua ambele vinăriciuri. Într-un act din 1715 se arată că cei ce aveau vii pe moșia mănăstirii au dat vin pentru vinărici pînă în timpul lui Matei Basarab, care, la cererea stăpînilor viței și cu învoirea egumenului, hotărăște să se dea bani⁴. Pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea se dă cînd vin, cînd bani, forma vinăriciului boieresc variînd de la moșie la moșie și de la domn la domn, de obicei după cum o cereau interesele celor mai puternici⁵. Variațiile acestea se continuă cu mai mare frecvență și intensitate și în prima jumătate a veacului următor. Se întîmplă uneori ca pe aceeași moșie, același domn, în decursul unui singur an, să ia măsuri contradictorii. Bunăoară, în august 1724, Nicolae Mavrocordat poruncește celor ce au

¹ *Doc. relații agrare*, p. 657, 658.

² Academia R.S.R., XXI/194.

³ Arh. st. București, M-rea Cîmpulung, LX/120.

⁴ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/47.

⁵ Astfel, pe cînd la Văleni vinăriciul boieresc se lua, între 1663—1672, în bani, la Topoloveni, pînă la începutul veacului al XVIII-lea, se lua în natură.

vii pe moșia mănăstirii Nucet, la Topoloveni, să dea vin după obicei, ca mai înainte, căci așa s-a hotărât¹. În noiembrie același an, domnul revine și hotărăște să se dea bani, iar nu vin, conform unui așezământ mai vechi². Trei ani mai târziu, în 1727, tot Nicolae Mavrocordat revine din nou și, referindu-se la mila anterioară ce le-a făcut, hotărăște să se dea „vin, iar nu bani... după cum au fost obiceiul”³. În primul și ultimul act, când poruncește să se dea vin pentru vinărici, domnul se referă la existența „obiceiului”, aceasta fiind forma tradițională, în cel de-al doilea act, se referă la un „așezământ” de „mai înainte vreme, den zilele altor domni”. În acest din urmă caz este probabil vorba de hotărîrea luată de Matei Basarab, arătată mai sus. Factorii care au cauzat aceste măsuri diferite, la intervale atât de scurte, nu sînt menționați în documente. Se pare, însă, că cel de-al doilea act s-a dat în urma plîngerii egumenului mănăstirii Nucet, servind, desigur, interesele sale.

Mihai Racoviță, în actele ce le-a dat, între 1741 și 1744, privitoare la vinăriciul boieresc, susține să fie luat în natură și nu în bani⁴. Dimpotrivă, urmașul său la domnie, Constantin Mavrocordat, care și în privința vinăriciului boieresc ia unele măsuri cu caracter general, sprijină forma în bani a acestuia. Chiar dacă la începutul domniei el admite ambele forme, revine apoi hotărît în favoarea celei în bani. La 20 septembrie 1744, domnul împuternicește pe egumenul mănăstirii Cășcioarele să-și ia otaștina de pe dealul satului Daia, jud. Vlașca, 1/20, „însă să plătească acei cu viile vadra de vin cîte bani 10, iar de nu vor avea bani, să dea și vin”⁵. Un an mai târziu se ia în divan hotărîrea ca toți cei ce au vîi pe moșiile mănăstirilor să-și dea otaștina 1/20 în bani, plătind vadra cu 20 de bani⁶.

Apoi Grigore II Ghica revine la tradiționala formă în natură a otaștinei. Încă din 1749, el se referă la hotărîrea pe care a luat-o împreună cu tot sfatul, ca vinăriciul boieresc să se dea în vin și nu în bani⁷. Modul de percepere a otaștinei în vin este sprijinit și de Matei Ghica⁸ și asupra

¹ Arh. st. București, M-rea Nucet, XVII/28.

² *Ibidem*, XX/63.

³ *Ibidem*, XX/64.

⁴ *Ibidem*, ms. 192, f. 37, 43 v, 44.

⁵ Arh. st. București, M-rea Cășcioare, II/4.

⁶ *Doc. relații agrare*, p. 428, 430. În același sens, al plății otaștinei cu 20 de bani vadra, vorbesc și documentele cu data 1746 febr. 10, privitor tot la moșia Daia (Arh. st. București, M-rea Cășcioare, II/5) și 1747 febr. 19 referitor la viile de la Topoloveni (*Ibidem*, ms. 457, f. 123 v).

⁷ La 9 sept. 1749, egumenul m-rii Nucet este împuternicit să-și ia otaștina de la viile de pe dealul Topolovenilor 1/20, „însă, după cum li s-a orînduit de la domnia mea mănăstirilor pentru otaștină, vin să ia, iar nu bani, după cum coprinde și în testamentul ce am făcut... care l-am întărit domnia mea cu tot sfatul”. (*Ibidem*, M-rea Nucet, XX/86). În același sens, vezi și un document din 15 sept. 1749, pentru m-rea Fedeleșciori (N. Iorga, *Studii și documente*), V, p. 494).

⁸ La 18 dec. 1752, domnul poruncește celor cu vîi la Topoloveni să-și dea otaștina 1/20, însă egumenul „vin să ia, iar nu bani, după cum coprinde și testamentul ce-au făcut domnia sa, răposatul părintele domniei mele” (Arh. st. București, M-rea Nucet, XVII/34).

lui nu vor mai reveni nici ceilalți domni, așa că pînă la sfîrșitul epocii de care ne ocupăm, această formă va fi precumpănitoare¹

Desele schimbări ale formei de percepere a vinăriciului boieresc în curs de un secol și jumătate, după cum s-a mai spus, își au cauzele directe în satisfacerea sau lezarea de către domnie a intereselor stăpînitorilor de moșii sau ale stăpînitorilor viței.

Un preț scăzut al vinului pe piață, fie din pricina recoltei prea îmbelșugate, fie a lipsei de cerere, atrăgea dorința stăpînitorului terenului de a i se plăti vinăriciul în bani. În asemenea cazuri, de obicei, prețul vedrei de vin pentru vinărici, fixat prin învoială și hotărîre domnească, era mai ridicat decît prețul vedrei de vin pe piață. Evident, interesele stăpînitorilor viței, adică ale celor ce dădeau vinăriciul, ar fi fost, dimpotrivă, să-l poată da în natură; altminteri, în vederea realizării sumei de bani pentru plata vinăriciului boieresc, ei trebuiau să scoată în vînzare o cantitate mai mare de vin decît cantitatea ce s-ar fi convenit, de 1/10, 1/15 sau 1/20, dacă ar fi dat vin².

Cînd vinul era scump, fie pentru că era puțin, fie pentru că era căutat pe piața internă și externă, stăpînii locurilor cu vii preferau să li se dea vin pentru vinărici, iar stăpînii viței ar fi dorit să-l plătească în bani. În asemenea cazuri, de obicei, prețul vedrai de vin vîndut pe piață depășea pe cel fixat pentru vadra de vinărici; de unde și preferințele feudaliilor pentru vinărici în natură, iar pentru plata lui în bani, ale producătorilor direcți. Stăpînii locului, din vinul obținut din otaștină, dacă l-ar fi vîndut, ar fi realizat o sumă mai mare decît cea care le-ar fi revenit în cazul plății lui în bani, tot așa, și stăpînii viței, dacă ar fi vîndut vinul datorat ca vinărici, nu numai că l-ar fi putut plăti conform învoielii, dar le-ar mai fi și rămas bani³.

În sensul celor relevate mai sus, documentele sînt destul de elocvente. În actul din 1715, citat și mai înainte, se arată că cei ce aveau vii la Văleni „văzînd că iaste *vinul scump*” (sublinierea ns.) pe vremea lui Matei Basarab, s-au rugat de egumen „oa să le facă rumpatoare, *să dea bani, iar nu vin...*” (sublinierea ns.) cîte 30 bani de vadră. Li se face rumpatoare și plătesc cu bani. Dar, „cînd au fost acum, văzînd delénii (cei cu vii pe deal) că se-au *eftinit vinul*, nu să suferea să dea bani, pre cum

¹ În *Pravilniceasca condică* nu se exclude plata în bani a otaștinei, însă stăpînii moșiilor să „nu-i silească să dea bani, afară numai de să vor așeza între dinșii” stăpînii viilor cu ai moșiilor (ed. cit., p. 82).

² La o recoltă de 1000 vedre, în cazul cuantumului de 1/20, vinăriciul boieresc ar fi fost de 50 vedre. Plătit în bani, la 20 de bani vadra, cit era hotărîrea, stăpînitorului locului i s-ar fi convenit 1000 de bani. Prețul pieței era însă mai scăzut, să zicem de numai 15 bani vadra. În asemenea situație, stăpînii viței, pentru a realiza suma de 1000 bani, era necesar să vîndă 66 de vedre de vin, deci cu 16 vedre mai mult decît dacă ar fi dat otaștina în natură, ceea ce, evident, nu era în interesul lor.

³ Ca și în exemplul de mai sus: la o recoltă de numai 800 vedre, cu un vinărici de 5%, ar fi fost obligatorii 40 vedre pentru otaștină. Plătită în bani, la 20 de bani vadra, suma primită de stăpînitorului locului ar fi fost de 800 de bani. Prețul pieței fiind însă mai mare, să zicem de 25 de bani vadra, pentru acoperirea sumei de 800 de bani era suficientă vînzarea a numai 32 de vedre. Prețul celorlalte opt, pînă la cifra de 40 cit reprezenta otaștina, rămînea pe seama, fie a stăpînitorului locului, în cazul otaștinei în natură, fie a stăpînitorului viței, în cazul plății ei în bani.

le iaste așezămîntul, *ci să dea vin* (sublinierea ns.), gîndind să strice acea legătură a lor¹. Domnul judecă pricina în favoarea mănăstirii, stăpîna locului, și nu așa cum cereau proprietarii viței. Exemple de felul acestuia sînt multe, toate ilustrînd legătura strînsă dintre forma vinăriciului boieresc și ciocnirea unor anume interese ale stăpînitorilor de moșii cu ale stăpînitorilor viței².

După cum rezultă din documente, prețul fixat pentru plata vedrei de vin luată ca otaștină era mai constant decît cel al pieței. De obicei, era egal cu cel plătit pentru vadra de vinărici domnesc, adică de 10, 20, 30 sau 40 de hani, în funcție de timp și de loc. Calculul sumei de plată se făcea în două feluri: fie după numărul vedrelor de vinărici datorat, fie după numărul vedrelor rezultate din întreaga producție a viei. Dacă de pildă, de pe o vie cu otaștină de 5%, adică o vadră din 20, aplicîndu-se primul mod de calcul se recoltau 1000 vedre de vin, obligația de vinărici boieresc se ridica la *50 de vedre*; convertită în bani, la 20, 30 sau 40 de bani vadra, otaștina globală de plată era de 1 000, 1 500 sau 2 000 de bani. Aplicîndu-se al doilea mod de calcul, care este de fapt mai simplu, la întreaga producție de 1 000 de vedre a aceleiași vii, se plătește de fiecare vadră de vin recoltată o sumă fixată prin învoială sau de domnie, de 1, 1,5 sau 2 bani, ceea ce ne duce la aceleași sume, de 1 000, 1 500 sau 2 000 de bani, încasate de proprietarul terenului³.

Primul mod de calcul precede în timp pe cel de-al doilea și este aplicat mai ales în secolul al XVII-lea la vinăriciul domnesc⁴. Astfel, de pildă, orașenii din Cîmpulung, în 1663, se obligă să dea pentru viile ce le aveau pe moșia mănăstirii Radu Vodă, la Văleni, „vinărici domnesc din 10 vedre o vadră; și să avem a plăti vadra de vin cîte bani 30. Și am pus zi să dăm banii de vinărici la Bobotează”⁵.

Calculul la întreaga recoltă se aplică îndeosebi în secolul al XVIII-lea, atît la vinăriciul domnesc, cît și la otaștină. Un exemplu edificator, privind acest mod de calcul, ca și trecerile de la o formă la alta, natură sau bani, a otaștinei, este cel al viilor de la Urichești, pe moșia mănăstirii Aninoasa. Dacă în 1745, în urma hotărîrii lui Constantin Mavrocordat, cei ce aveau vii aci își dădeau „otaștina, adică dijma pămîntului, din 20 de vedre de vin, o vadră, însă să nu ia vin, ci bani, plătind vadra po bani 20”⁶, în 1752, ei dădeau din nou otaștină în vin⁷. În 1760, plăteau otaștina în bani, însă la pogon⁸, după cum s-a văzut mai sus, apoi, în 1766, se învoiau cu egumenul să dea după toată recolta „de vadră cîte bani unul după cum va eși la suma vinăriciului, adică la 100 de

¹ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/47.

² *Ibidem*, XVIII/23 pentru veacul XVII; apoi ms. 192, f. 44; și *Doc. relații agrare*, p. 405, 408, pt. sec. XVIII, ș.a.

³ Arh. st. București, ms. 457, f. 123 v. și Mitropolia Țării Românești, CXI/30, pentru primul mod de calcul și ms. 130, f. 159 și Academia R.S.R., CLV/7, pentru cel de-al doilea.

⁴ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/30. Vezi în același sens și tot acolo și documentele XVIII/35, XVIII/47 și XVIII/54.

⁵ *Ibidem*, XVIII/30.

⁶ *Doc. relații agrare*, p. 427—428.

⁷ Arh. st. București, ms. 130, f. 158.

⁸ *Ibidem*, f. 158—158 v.

vedre bani 100. Și oricîtă sumă de mare am face, de toată vadra po bani 1 să avem a da"¹; deci, plăteau otaștina în bani, calculată la întreaga recoltă.

Se pare că atît acest mod de calcul, cît și plata otaștinei în bani conveneau mai mult stăpînîilor viței. Încercîndu-se de către egumeni reintroducerea otaștinei în natură, în quantum de 5%, mulți din „delenii” ce aveau vii la Uricești „au lăsat viile de s-au părăgînit”. Din acest motiv, în 1772, egumenul Aninoasei acceptă vechiul sistem, anume să „ia banul de vadră, iar nu vin”². Sistemul acesta din urmă se practică în continuare pînă la începutul veacului al XIX-lea, cînd, în loc de ban de vadră, se iau cîte șase bani, ceea ce, evident, nu mai convenea celor obligați la plata otaștinei. O nouă învoială intervine, prin care rămîne ca otaștina să se dea în vin, cum era hotărîrea domnească pentru întreaga țară, în quantum de 1/20³.

În afara acestor forme obișnuite de plată a otaștinei mai sînt și altele, rezultate din învoieli între părți, ca urmare a unor situații speciale. Există, bunăoară, învoiala de a se plăti otaștina la pogon, în sumă fixă, indiferent de recoltă. Megiașii din Uricești se învoiesc, la 1760, cu egumenul mănăstirii Aninoasa, ca să dea „în loc de otaștină, din toamnă în toamnă, de pogon cîte bani 90..., ori să să facă vin, ori să nu să facă”⁴. Ceva mai tîrziu, la 1839, un negustor din Tîrgoviște dădea mitropoliei ca otaștină pentru via ce o avea la Ogrăzile cîte 10 lei de pogon⁵.

Sistemul de plată la pogon a otaștinei era avantajos pentru stăpînii terenului, pentru că îi punea la adăpost de variațiile atît de frecvente ale recoltei viilor, asigurîndu-le astfel un venit anual constant.

Uneori se fac încercări de convertire a otaștinei și în alte produse. Astfel, în 1709, orașenii din Cerneți, care aveau vii pe moșia mănăstirii Govora, se învoiesc ca în locul otaștinei în vin, de 1/20, să dea anual mănăstirii 200 de ocale de morun sărat și 40 de ocale de icre⁶.

Datē, însă cu mult mai sumare, se găsesc în acte și cu privire la timpul și modul perceperii, ca și la modalitatea de calcul al vinăriciului boieresc. În natură, el se lua toamna⁷, din must imediat după cules⁸, înainte de fermentare⁹. În bani, se încasa iarna, la sfîrșitul lunii de-

¹ Arh. st. București, ms. 130, f. 159.

² *Ibidem*, ms. 130, f. 160.

³ *Ibidem*, ms. 161, f. 55 v—56.

⁴ *Ibidem*, ms. 130, f. 158.

⁵ *Ibidem*, ms. 155, f. 69 v.

⁶ *Ibidem*, ms. 463, f. 90.

⁷ În 1678, Duca Vodă scria lui Pană județul din Cîmpulung că „astă toamnă n-ai vrut să-ți dai vinăriciul” m-rii Nucet (Arh. st. București, m-rea Nucet, VI/1/14). Un document mai clar este cel al m-rii Bistrița, din 1742, prin care o împuternicește „să aibă a lua în toți anii vinăriciul domnesc dintr-aceste vii (de la Studina, jud. Romanați:) ...toamna, după obicei, la vremea cînd se ia și otaștina pămîntului” (subl. ns.), după cum iau și alte mănăstiri (*Ibidem*, ms. 192, f. 43 v.).

⁸ Negoiaș din Ciolănești este obligat să dea otaștină 1/20 din via ce o are pe moșia schitului Zamfira, „pă tot anul, la vremea culesului” (*Ibidem*, ms. 161, f. 63).

⁹ La Uricești, pe moșia m-rii Aninoasa — se arată într-un document din 1807 — otaștina trebuia să se ia îndată după cules, pentru ca oamenii să nu fie „năpăstuiți cu scăzămîntul fiertului vinului” (*Ibidem*, f. 55 v—56).

cembrie¹ sau începutul lui ianuarie², de obicei după vânzarea vinului.

Stăpînii viilor nu-și puteau ridica vinul de la cramele din dealurile cu vii înainte de a se fi scris cantitatea de vin, atunci cînd se lua otaștina în bani, sau de a fi fost ridicată de stăpînul moșiei, cînd se lua în vin. Porunci drastice se dădeau atît negustorilor, să nu cumpere vinul de pe la oameni cînd vor ei, ci „să așteptați toți pînă să va scrie dealul“³, cît și celor cu vii, să nu îndrăznească să-și ridice vinurile din deal pînă ce stăpînul nu-și va lua vinul de vinărici⁴. Odată cu oamenii domnești care scriu vinul pentru plata vinăriciului domnesc se îngăduie și oamenilor mănăstirilor să ridice sau să scrie, după cum se ia, în vin sau în bani, și otaștina. În 1792, domnul hotăra în legătură cu viile de la Aninoasa (județul Dimbovița) ale mitropoliei, ca o dată cu vinăricerii domnești, ce umblă „de vinăricesc“, să meargă și „orînduital sf. mitropolii“, îndată „după ce să sfîrșește viile de cules și își strîng vinurile în vase, ca să măsoare drept, cu cotul domnesc și să ia dreptul mănăstirii, otaștina pămîntului, după obicei...“⁵. Măsura aceasta, ca oamenii domnești și cei ai mănăstirilor să meargă împreună la «scrierea» vinăriciului, este luată în sprijinul stăpînilor de moșii, care uneori nu-și mai puteau lua otaștina din cauză că odată vinăriciul domnesc înregistrat, stăpînii viței își luau și ei vinurile, pe care apoi le vindeau sau le consumau⁶. Prezența dregătorilor domnești întărea și autoritatea dregătorilor domeniali, a oamenilor feudaliilor.

Măsurarea vinului, pentru a se stabili atît vinăriciul domnesc, cît și otaștina, se făcea de către vinăricerii domnești, la început cu „vadra domnească cea de aramă“⁷, iar mai apoi cu cotul domnesc⁸. Măsurarea cu cotul, mult mai simplă și mai ușor de efectuat decît cea cu vadra, dar și mai lesnicioasă la măsurări false, am descris-o cu alt prilej⁹.

La începutul veacului al XIX-lea întîlnim pe unele moșii cazuri în care măsurătoarea se face direct de către dregătorii domeniali, numiți

¹ Orășenii din Cimpulung cu vii la Văleni se învoiesc, în 1651, să-și dea banii pentru vinăriciul domnesc „la nașterea lui Hristos“ (*Ibidem*, M-rea Radu Vodă, XVIII/20).

² Aceiași se învoiesc, în 1663, să-și dea „banii de vinărici la Bobotează“ (*Ibidem*, XVIII/30). Cei cu vii la Topoloveni, pe moșia m-rii Nucet, s-au învoit să „plătească vinăriciul de astă toamnă... dupre Bobotează, cu bani“ (*Ibidem*, M-rea Nucet, XX/36. Act din 27 aprilie 1690).

³ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/51.

⁴ *Ibidem*, XVIII/54, 58.

⁵ *Ibidem*, ms. 134, f. 19 v.—20

⁶ Cea mai lămurită știre în legătură cu această măsură ni s-a părut cea din 30 sept. 1751. Grigore Ghica scrie ispravnicului jud. Muscel cu privire la viile de pe moșia m-rii Radu Vodă, aflate pe Dealul Piteștilor, că „după ce scrieți vinărici, unii încarcă vinurile și să duc, alții închid vinurile pîn pînă și pîn crămă, și cînd merge (egumenul) pă la dinșii să dea otaștina... nu găsește, ci rămîne de nu ia nimic“. Pentru aceasta, o dată cu vinăricerii să meargă și „oamenii numitului egumen la otaștină, și împreună, cu toții, să nu îngăduiască pe nimeni să iasă din deal sau să-și scoată vin, pînă nu li vor da obișnuite otaștină“ (*Ibidem* M-rea Radu Vodă, XVIII/66).

⁷ *Ibidem*, ms. 130, f. 158.

⁸ *Ibidem*, ms. 161, f. 56.

⁹ D. Mioc—N. Stoicescu, *Măsurile medievale de greutate din Țara Românească. Instrumentele de măsurat capacitatea și greutatea*, în „Studii“, XVII (1964), nr. 1, p. 100—102.

otășniceri. Aceștia măsoară cu cotul domnesc și ridică imediat otaștina curvenită. Așa se întâmplă, de pildă, la Urichești în 1807. Aci otașnicerii mitropoliei nu mai iau otaștina după catastroful vinăricerilor, ci măsoară ei singuri, înaintea acestora¹. Mitropolia își putea permite acest fapt, întrucât domnia nu mai era, la această vreme, direct interesată în stringerea vinăriciului domnesc, pe care acum, de obicei, îl arenda.

O chestiune puțin mai dificilă este legată de modul de calcul al vinăriciului boieresc: se calcula la întreagă cantitate de vin, sau numai la cantitatea rămasă după ce se lua vinăriciul domnesc? Căci, evident, nu este tot una². Și aci interesele stăpînilor viței se ciocneau cu cele ale stăpînilor terenului, iar ale acestora, cu cele ale puterii centrale. Proprietarii viței doreau să dea otaștina din ceea ce le rămînea; stăpînii pămîntului tindeau să ia din întreaga cantitate.

În această privință, informația este extrem de săracă. O învoială a orășenilor din Cîmpulung cu mănăstirea Nucet, pentru viile de la Topoloveni, relatează că aceștia își vor da otaștina „den 20 de vedre o vadră, și să nu scoatem cel domnesc afară³. Prin urmare, calculul se făcea, în cazul de față la întreaga cantitate, deci în favoarea stăpînului moșiei⁴. Probabil că modul de percepere a vinăriciului nu era același pe întreaga țară, ci diferea după moșii, ținînd de anumite învoieli, de felul celei de mai sus, între cei interesați.

Transportul vinului de vinărici.

Și în cazul transportului vinului provenit din vinărici existau învoieli între stăpînii de locuri și cei ai viței, variabile și ele după moșii și epocă. De obicei, vinul din otaștină urma același regim cu cel din vinăriciul domnesc datorit mănăstirilor și pentru care sînt mai multe date în legătură cu transportul⁵. Uneori, în acte se precizează că transportul vinului va fi suportat de stăpînii viței. „Să aveți a-l duce voi cu carăle voastre și cu vita voastră“, scrie Matei Basarab celor ce au vii pe moșia mănăstirii Cotmeana⁶. Alteori, căratul vinului e pe seama stăpînului moșiei. În 1664 se hotărăște, pentru viile de la Văleni, de pe moșia mănăstirii Radu Vodă, ca „să ducă călugării vinul (provenit din ambele vinăriciuri) la mănăstire cu buțile lor și cu carăle lor“⁷. Mai înainte, mănăstirea stricase obiceiul

¹ Arh. st. București, ms. 161, f. 56.

² Dacă, de pildă, recolta unui țaran stăpîn al viței era de 100 de vedre, iar calculul se făcea la întreaga cantitate, înseamnă că statul lua zece vedre, stăpînul terenului alte zece (în cazul cuantumului de 10%), iar țaranului îi rămîneau 80.

Dacă se calcula otaștina după ridicarea vinăriciului domnesc, adică la numai 90 de vedre, stăpînul moșiei primea nouă vedre de vin sau prețul lor, iar celui cu viți îi rămîneau 81 de vedre.

³ Arh. st. București, M-rea Nucet, XX/22. Act din 18 oct. 1661.

⁴ La fel se proceda și la Urichești, la începutul veacului al XIX-lea, însă aci se ia întâi otaștina, apoi vinăriciul domnesc, acesta din urmă calculat la cît rămîne după ridicarea otaștinei (*Ibidem*, ms. 161, f. 56).

⁵ În 1630, cei cu vii în Dealul Piteștilor, pe moșia m-rii Sf. Troiță, sînt obligați să dea vin bun, pe care „să-l aducă aicea la mănăstire, cum iaste legea“ (*Ibidem*, M-rea Radu Vodă, XVII/5).

⁶ *Ibidem*, ms. 357, f. 113 v.

⁷ Academia R.S.R., XXI/194. Act din 27 nov. 1664.

vechi și-i obligase pe cei supuși la vinărici să ducă ei vinul, cu buțile lor¹. Pe alte dealuri, vinul de vinărici era strâns de dajnici într-o singură cramă și vîndut tot de ei, iar banii realizați se dădeau stăpînului moșiei. Dacă vinul nu putea fi vîndut, atunci sălenii se obligau „să avem a-l ducere noi la sfînta episcopie la Buzău, cu chiria noastră și cu buțile noastre“, după cum mărturisesc cei din Bonțești².

Mai sînt unele situații în care transportul vinului de vinărici este răscumpărat cu bani; o formă a rentei, aceea în muncă, se convertește în forma bani a ei. În 1682, cei cu vii pe Dealul Gorganului, al mănăstirii Cîmpulung, se obligă ca de acum înainte să nu mai ducă ei vinul, ci doar să dea buțile, iar pentru „chiria dusului pînă la Cîmpulung“ să dea fiecare cîte trei bani³ de vadră, ceea ce era destul de mult.

Pe drum, cărăușii — de obicei stăpînii viței — desfăceau cepurile de la buțile cu vin pe care le transportau feudalilor, bînd din el și punînd apă în loc⁴.

Abuzuri. Numeroase documente relatează abuzurile săvîrșite, în legătură cu vinăriciul boieresc, de către stăpînii de moșii sau de către dregătorii domnești și domeniali. Ele se făceau de obicei prin schimbările naturii vinăriciului, ridicarea prețului vedrei de vinărici, falsificarea vedrei cu care se lua otaștina, obligații noi de transport, dar îndeosebi prin măsurători false, mai ales după introducerea cotului ca instrument de măsurat capacitatea butoaielor⁵.

Pentru vadra de otaștină de 12 ocale în loc de 10⁶, pentru ridicarea prețului vedrei de la 1 ban la 6 bani, ca și pentru felurite obligații de transport, ca obiceiuri noi, s-au văzut destule exemple mai sus.

Cei obligați la otaștină se plîng însă, mai ales, de felul cum li se măsura vinul, de modul de calcul al otaștinei și de timpul cînd stăpînii pămîntului înțelegeau s-o perceapă. Locuitorii din satul Futoaia, județul Vlașca, care aveau vii pe moșia mitropoliei, se plîng la domnie, în 1786, de următoarele: a) în loc să dea otaștină cîte un ban de vadră, cum dădeau mai înainte, li se ia din douăzeci de vedre una; b) li se fac supărări și necazuri „la strînsul otaștinei, peste rînduială“; c) li se iau mai multe ocale, peste „dreapta otaștină“; d) li se ia otaștina numai din vinul cel mai bun⁷.

Cei cu vii la Urichești, jud. Rîmnîcu-Sărat, se plîng și ei că vinăricerii, la măsurătoare, îi încarcă, că otașnicerii mitropoliei, în loc să le ia otaștina toamna, cum era hotărit de domnie, luau vinul primăvara, „cînd vinurile sînt așăzate din fierț și prețul vinului mai mare“, și, în fine, că dau și otaștină și vinărici calculate la aceeași cantitate, nescăzîndu-se din

¹ Academia R.S.R., XXI/194; act din 27 Nov. 1664; vezi și Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/29.

² Arh. st. București, Ep. Buzău, LIX/13; act din 18 oct. 1682.

³ *Ibidem*, M-rea Cîmpulung, LX/65.

⁴ De acest fapt se plînge egumenul m-rii Nucet lui Matei Basarab, care poruncește cîmpulungenilor, cu amenințări injurioase, să se abțină de la asemenea practici (*Ibidem*, M-rea Nucet, XX/11).

⁵ D. MIOC-N. STOICESCU, *op. cit.*, p. 102.

⁶ Vezi și doc. din 7 oct. 1786, la Arh. st. București, Mitrop. Tării Românești, CXI/30.

⁷ *Ibidem*.

cantitatea globală de vin ceea ce deja se ridicase pentru unul din vinăriciuri¹. Luându-le vinul primăvara, li se mai făcea „mare supărare că ni se lua vinul du pin buți și ne rămânea buțile deșarte“²; în felul acesta, vinul era primejduit de a se oțeti.

Locuitorii din Țigănești, Vițichești, Pietrile și București, care aveau vii pe moșia mănăstirii Cotroceni, arată, în 1782, că omul orînduit de mănăstire pentru vinărici le face „încărcături și nedreptăți“ și că-i obligă să-l țină, pe el și oaii lui, cu hrana lor³.

Douăsprezece sate care aveau vii pe dealul Prundul, jud. Vlașca, moșie a lui Ștefan Belu, fost mare logofăt, se plîng la domnie, în 1822, de următoarele: a) în loc să dea otaștina după vechiul sistem, un ban de vadră, la toată recolta, li se ia în natură, o vadră din 20; b) oamenii orînduiți de logofăt nu primesc otaștina ce o dau ei, ci aleg „vinul cel mai bun“; c) sătenii dau și vinărici și otaștină, calculate la aceeași cantitate; d) celor care n-au vin să dea, li se impune plata în bani a otaștinei, însă la un preț foarte ridicat al vinului, după „cum se vinde în oirciume“; e) li se ia otaștina tirziu, „după sf. Dimitrie și li se sparge buțile, iar nu li se ia must, cum culeg îndată“; f) li se ia din vinul cel mai bun, deși „a dreptății ummare este să dea din bun, bun și din prost, prost“⁴.

Împotriva acestor abuzuri, țărani și orașenii proprietari ai viței se plîng de obicei domniei sau organelor domnești, dar uneori înțeleg ca, în diferite chipuri, să-și mai facă și singuri dreptate.

Opoziții la perceperea vinăriciului.

De forme superioare ale luptei de clasă în cazul vinăriciului boieresc, ca de altfel în cazul tuturor dijmelor, nu poate fi vorba. Ele se rezumă la plîngeri și judecăți în fața dregătorilor locali sau centrali, ca și în fața domniei, la ascunderea vinurilor ce urmau a fi măsurate pentru luarea vinăriciului, la înlocuirea vinului mai bun cu vin mai prost și la părăsirea viilor, la lăsarea lor în paragină. Toate aceste forme sînt elocvent exemplificate în documentele interne. Opoziție mai fermă întîlnim la categoria socială a slujitorilor. Aceștia, beneficiind de anumite scutiri de vinăriciul domnesc, prin analogie, refuză să-l dea și pe cel boieresc, de unde numeroase plîngeri ale stăpînilor de moșii împotriva lor, adresate domniei, ca și numeroase porunci ale conducerii centrale către ei, de a se supune plății vinăriciului. Opoziției făcute de ei i se asociază pe alocuri și țărani. În 1648, Matei Basarab, adresîndu-se paharnicilor, spătăreilor, stolnicilor, roșiilor, dar și țărănilor, care refuzaseră să-și dea vinăriciul la mănăstirea Sf. Troiță pentru viile ce le aveau pe moșia acesteia la Văleni, le poruncește: „iar voi să vă dați tot vinăriciul... că cu capetele veți plăti, să nu vă pae glumă“⁵. La fel se adresează domnul celor de pe moșia de la Lupești, care, de nu-și vor da otaștina, 1/20, „urgie vor petrece“⁶. Aceștia se ridică și

¹ Arh. st. București, ms. 161, f. 55 v—56.

² *Ibidem*, ms. 130, f. 159.

³ *Ibidem*, M-rea Cotroceni, XXXIII/11.

⁴ Academia R.S.R., CLV/7.

⁵ Arh. st. București, M-rea Radu Vodă, XVIII/17.

⁶ *Ibidem*, V/5.

mai birziu cu pîră la domnie, cerînd să nu dea două vinăriciuri, ci numai cel domnesc, dar pierd în fața divanului¹. Atare poziții întîlnim și la Alimănești², Cernătești-Buzău³, Dîrmoxa⁴, Negovani⁵ și Buzău⁶. În ultimele două localități, opoziția ia forme mai violente. În primul caz, după cum s-a văzut, o femeie taie cercurile buții cu vin, numai să nu dea vinărici, în al doilea, cîțiva orășeni din Buzău sparg pivnița episcopiei și iau vinăriciul înapoi.

Studierea vinăriciului boieresc, făcută pe baza izvoarelor ce le avem, credem că va ajuta la cunoașterea mai exactă și mai profundă a uneia din laturile relațiilor de producție din societatea medievală românească. Evoluția lui, cuantumul, natura sînt aspecte ale acestei forme a rentei funciare feudale nestudiate în trecut și deci, relativ, puțin cunoscute. Din aceste motive, socotim că articolul de față va putea fi util celor ce poartă interes fenomenelor social-economice ale orînduirii feudale din Țara Românească.

¹ Arh. st. București, M-reă Radu Vodă, V/10.

² *Ibidem*, Ep. Argeș, XLIII/2, 3.

³ *Ibidem*, ms. 458, f. 114v.

⁴ *Doc. relații agrare*, p. 491.

⁵ Egumenul Snagovului, trimițîndu-și oamenii să ia vinăriciul de pe moșia Negovani, o jupîneasă, Chița, „au stătut împotrivă și au zis cum că nu va da”. I se trimete în două rînduri vorbă, „iar dumneaei tot au stătut împotrivă”. Se duc cîțiva boieri s-o convingă, „iar dumneaei ne-au înjurat și pre noi și au zis că de va merge egumenul să ia vinăriciul de la dînsa, întîi într-insul va să dea ca într-un cîine, cu tăciunele”. Egumenul vine apoi cu oamenii și țigani: m-rii și cu un car „să ia vinul cu sila”. Dar „ce au lucrat ea și ce au zis egumenului nu sînt de spus și să puna moartă pe bute și vîzînd că nici așa nu poate face nimic, au luat un topor și au tăiat cercurile unei buți...”
Academia R.S.R., XX/187).

⁶ Academia R.S.R., CXXIX/11.

ȚARA ROMÂNEASCĂ DUPĂ STATISTICA GENERALĂ DIN 1832

de ION COJOCARU

Pe lângă alte izvoare documentare cunoscute pînă acum cu privire la istoria Principatelor Române, în prima jumătate a secolului XIX și mai precis la începutul celui de-al patrulea deceniu — marcînd începutul perioadei regulamentare — un material de un deosebit interes este statistica generală a Țării Românești¹, alcătuită în anii 1830—1832.

Intocmirea ei a reclamat o muncă stăruitoare, deusă de un numeros personal administrativ local, care a cules de pe teren datele privitoare la „lăcuința norodului, cîtățimea dobitoacelor și altele”², înscrise apoi în tabele statistice pregătite prin grija polcovnicului von Rüggen. Lucrarea s-a desfășurat din ordinul generalului P. D. Kiselev, îndată după pacea de la Adrianopol, în decursul exercitării administrației ruse în cele două principate române de la Dunăre, în anii 1830—1832. Materialul cules referitor la județe, orașe, tîrguri și sate a fost supus apoi unei sistematizări și centralizări, sub directa conducere a pod-polcovnicului Fanthon de Verrayon³.

I. Lucrări statistice
preliminare (1830—1831).

Am arătat că această statistică s-a alcătuit pe baza datelor culese cifric de pe teren sub formă de statistici parțiale, înaintate prin ocîrmuirile județene. În acest scop, s-au completat rubricile tabelelor statistice pentru întreg teritoriul principatului. Cum era și firesc, structura coloanelor cuprinse în formularul acestor statistici teritoriale parțiale nu depășește

¹ Date statistice despre Moldova și Țara Românească, a se vedea și în: Gh. Ungureanu, *Documente privitoare la istoria României, păstrate în Arhivele statului din Moscova și Leningrad*, „Revista arhivelor”, nr. 1, 1962, p. 27—45.

² Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, nr. arh. 2885/1831; f. 1.

³ Date privitoare la viața și activitatea lui Fanthon de Verrayon, îndeosebi din perioada aflării sale în țările române, se găsesc într-o serie de publicații, din care amintim: Gh. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, p. 226; I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828—1834*, București, 1934, p. 61, 250, 290, 293—294; *Uricariul*, vol. IX, p. 396—432 și vol. X, p. 273—297 etc. Fructuoasă pe plan statistic, activitatea lui F. de V. se întregeste și cu alte aspecte ce o caracterizează. Astfel, el se ocupă de organizarea arhivelor noastre, de stimularea cercetărilor arheologice, de descoperirea hrisoavelor și cărților rare, de cercetarea și completarea cronologiei domnilor români. Merite speciale îi revin și în opera de reorganizare a învățămîntului, pe baza Regulamentului organic.

limitele, uneori înguste, ale științei din acea vreme. Astfel, alături de rubrici just formulate, apar sporadic și unele care nu satisfac exigențele corespunzătoare nivelului pe care știința statistică l-a atins ulterior. Trebuie subliniat însă caracterul în genere pozitiv al acestor statistici, mai ales că, spre a oglindi situația demografică, ele folosesc și formulări juste, ca acestea: „clasa boierilor“, sau „clasa de mijloc“, „slugi“ etc. Alte statistici din perioada regulamentară au rubrici intitulate „negustori“, „meșteșugari“, „plugarii“, „muncitori“ ș.a.m.d. Prin urmare, ele atestă existența claselor și păturilor sociale din care era formată populația principatelor, ca și a altor țări din acea vreme și de mai târziu, corespunzător orînduirii sociale existente.

Statisticile orașelor și țărgurilor Țării Românești constituie numai o parte din activitatea globală, din investigațiile întreprinse în acei ani, care au cuprins, bineînțeles, și teritoriul rural, cu miile de sate locuite de marea majoritate a populației, cu apele, morile, puțurile, podurile și alte obiective de interes statistic la acea dată. Astfel, printr-un raport către Departamentul Trebilor din Lăuntru, ocîrmuirea județului Prahova înaintează — potrivit poruncii nr. 4591 a acestuia — lista morilor și făcașelor din județ. Pe acest raport, M. Cornescu scrie rezoluția ca, pe baza datelor primite de la toate județele, să se întocmească un catastrof general, spre a fi trimis pod-polcovnicului Fanthon de Verrayon¹. De asemenea, la 29 octombrie 1832, vistieria Țării Românești trimite Departamentului Trebilor din Lăuntru liste privind breslele existente în principat, drept răspuns la cererea adresată în acest scop de „d. pod-polcovnic al generalicescului ștab, Fanthon de Verrayon“, căruia i-au și fost îndrumate apoi hîrțile². În același an, cancelaria I a Departamentului Trebilor din Lăuntru cere secției a 3-a „știință de numărul moșiilor, pogoane de arat, pogoane sau fălci de cosit, pogoane sau fălci cu lemn de stejar, pogoane sau fălci de brad, pogoane sau fălci cu alt soi de lemn“ — iar acestea „cît mai în grab, fiindcă să cere de d. pod-polcovnicu generalicescului ștab Fanthon de Verrayon spre îndeplinirea istorico-statisticăii descrieri ce să face Principatului Valahii“³. La 31 octombrie 1832, ocîrmuirea județului Slam Rîmnic înaintează Marii Vornicii din Lăuntru „știință pentru apele cele plutoare și care sînt mai mari în coprinsul județului“⁴. La fel procedează și alte ocîrmuiri județene, de exemplu Olt⁵, Prahova⁶ etc. În general, lucrările cerute au fost alcătuite și înaintate la timp de ocîrmuiri și orașele „cu maghistrate“, excepție făcînd țărgurile ce se aflau încă în stăpînirea vreunui moșier (laic sau clerical), de exemplu, țărgurile: Zimnicca, Urlați, Drăgășani, Mavrodinul etc., care întîrziiau înaintarea lucrării ce li se ceruse. De aceea, a fost necesar ca pod-polcovnicul Fanthon de Verrayon

¹ Arh. st. București. *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 479—482.

² *Ibidem*, f. 229.

³ *Ibidem*, f. 224.

⁴ *Ibidem*, f. 244 și urm.

⁵ *Ibidem*, f. 147—248.

⁶ *Ibidem*, f. 249—250.

să reînnoiască cererea sa către Marea Vornicie din Lăuntru, care era în măsură să o satisfacă prin ocîrmuirile județelor respective¹.

Cum era și firesc, o însemnată parte a lucrărilor statistice preliminare se referea la teritoriul rural. Astfel, pe cînd în principat se aflau numai 37 de orașe și țîrguri, satele se ridicau la numărul de 3560 și asigurau brațele de muncă din agricultură, viticultură ș.a. În medie, se recoltau de pe pămînturile Țării Românești 1 617 096 chile cereale, înscrise statistic la 1832. Producția de porumb era abundentă, fiind de aproape zece ori mai mare decît cea de grîu. Dintre județe, cea mai bogată producție agricolă se recolta din Gorj, iar cele mai multe vinuri din jud. Secuieni, situat între Prahova și Buzău. Acest ultim județ era foarte însemnat sub raportul dezvoltării economice, fiind frunțas, nu numai în viticultură, ci și în industria extractivă a petrolului, în numărul povernelor ce funcționau aici etc.

II. Despre statistica generală a Țării Românești din 1832.

Statistica Țării Românești a fost lucrată de Fanthon de Verrayon — ca o centralizare finală a datelor culese în prealabil de specialiști — fiind cerută de generalul Kiselev. Aceasta rezultă dintr-o poruncă a Departamentului Trebilor din Lăuntru din 28 octombrie 1832, trimisă Sfatului orășenesc București, în care se arată că pod-polkovnicul Fanthon de Verrayon „din porunca ex. sale d. prezident“ cere „știință de cite fabrici se află aici în politia București“. De notat că pe atunci prin „fabrici“ se înțelegeau: velnițele (povernele) producătoare de băuturi spirtoase, ateliere de tăbăcire a pieilor, atelierele de fierărie, cherhanalele de lumînări și săpun, berăriile, olăriile atelierele producătoare de tulpane (testemele), găitan, mătase, ulei și altele. Acestea formau întreprinderi industriale de proporția unor ateliere dezvoltate sau manufacturi mai mici.

Pentru adunarea unor asemenea date, Fanthon de Verrayon a lucrat mină în mină cu dregătoriile locale și centrale și anume: Departamentul Trebilor din Lăuntru, Sfatul orășenesc București, agia București și ocîrmuirile de județe. Sub directa lui îndrumare, statisticile parțiale sosite la București au fost supuse prelucrării. Rezultatul acestei activități se concretizează în lucrarea finală, intitulată *Tăblița statisticească a Prințipatului Valahii pă anul 1832*². Ea este redactată în limba română și se compune din 5 planșe originale în manuscris, bine conservate, ultima dintre acestea purtînd semnătura originală în limba rusă a autorului ei: „Gheneralnovo ștaba pod-polkovnik Fanthon de Verrayon“³.

Planșa nr. 1 cuprinde pe orizontală denumirea celor 18 județe ale principatului, subdivizate în două mari categorii: a) județe de munte și b) județe dunărene. Clasificarea aceasta este judicioasă, județele Țării Românești fiind așezate ca pe o dublă salbă, în două șiruri tangente: unul rezemat pe munții Carpați, iar celălalt pe fluviul Dunărea. Pe verticală se utilizează o compartimentare complexă, însumînd în total 83 de coloane. În aceste coloane sînt înscrise numeric pentru fiecare județ în parte: rîu-

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 349—350.

² *Ibidem*, *Diplomatice*, nr. 147.

³ În prezenta expunere, planșele respective au fost numerotate de la 1 la 5.

rile (patru categorii, după mărime), bălțile, heleșteiele, suprafața fiecărui județ, numărul de orașe, târguri, sate, mănăstiri, biserici și case. Din punct de vedere economic sînt înscrise numeric: morile (de vînt, de apă, hipo), ocele, puțurile petrolifere (numite „băi de naft”), pietrăriile, izvoarele minerale (situat în mai multe județe), pădurile de stejar și brad (cu numărul copacilor și prețul lor), numărul vitelor (cai, boi, vaci, oi — pe soiuri — capre și porci).

Planșele 2 și 4 conțin date privitoare la mănăstirile românești „înhinate și neînhinate”. Sînt specificate în amănunt atît locurile unde sînt ele „înhinate”, cît și venitul (în expresie valorică) pentru fiecare mănăstire ca unitate economică distinctă. Astfel, din numărul total al mănăstirilor de treapta I, cele închinat mitropoliei locale au un venit total de 1 048 880 lei, iar cele închinat la Ierusalim și alte locuri, de 959 977 lei¹. Rezultă deci că venitul mănăstirilor de treapta I, vărsat cu titlu gratuit unor locuri de peste hotare, cuprindea o cotă-parte ce depășea 47% din total. Existau de asemenea instituții clericale de treapta a II-a, subordonate (înhinate) mănăstirilor de treapta I și dispunînd de venituri inferioare, înscrise de asemenea în rubricile și coloanele respective.

Planșa 3 cuprinde pe orizontală, în stînga, denumirea județelor, iar coloanele următoare conțin — pentru fiecare județ în parte — datele privitoare la populația nedajnică (boieri, clerici, scutiți) și cea dajnică, producția agricolă, viticolă și apicolă. În continuare, găsim aici detalii cifrice privitoare la alte industrii: de postav, pînză, pălării, tulpane (testemele), găitan, lumînări, săpun, olării, sticlărie, farfurii și velnițe (poverne).

Ultima planșă (a 5-a) se referă la negoț, școli, spitale, închisori, tipografii, instituții de stat (civile și militare). În legătură cu dezvoltarea învățămîntului, se arată că școlile existente în Țara Românească erau de trei grade. Astfel, statistica înregistrează 17 școli începătoare cu 2432 de școlari, două școli de gradul II cu 288 de elevi și una superioară cu 68 de elevi. În ceea ce privește asistența sanitară, în Țara Românească funcționau 7 spitale, cu 216 paturi; deci, în medie cîte 30 de paturi la fiecare spital. Pe plan administrativ, în ocîrmuirea principatului exista un număr de 916 „slujbe”, 3 divanuri, 3 ministere, un secretariat al statului, o miliție pămînteană, numeroși plăieși (subîmpărțiți în 12 000 catane de pază pe linia Dunării și 450 de potecași în munții Carpați), precum și doroabanți. În sfîrșit, mai funcționa un comitet al carantinelor, unde se aflau 19 cinovnici, iar carantinele propriu-zise cuprindeau alți 145 de cinovnici. Tot aici sînt incluse și veniturile statului. Spre a se înfățișa mai clar volumul comerțului interior și al celui exterior al Țării Românești pe anul 1832, se recurge la metoda comparativă, și anume situația cifrică din anul 1832 se compară cu aceea din 1827, ultimul an întreg de domnie al lui Grigore Dimitrie Ghica. Astfel, pe cînd în 1827 comerțul exterior al Țării Românești înregistrase un deficit de 7 160 000 lei (în cadrul unei rele stări financiare confirmate și de alte surse documentare), în 1832, acesta realizase un excedent de 14 198 254 lei. De asemenea, veniturile țării erau,

¹ Veniturile mănăstirilor închinat de treapta I, reprezintă cam 1/6 din veniturile Țării Românești pe anul 1827 sau 1/16 din aceleași venituri pe anul 1832.

în 1827, de numai 6 925 371 lei, iar în 1832 ele se ridicau la 16 670 526 lei. Referitor la această din urmă situație, tabela statistică menționează prisosul de 9 745 155 lei.

III. Valoarea statisticii din 1832 ca izvor de documentare științifică

În această perioadă s-au adunat, ca și mai înainte, o serie de date referitoare la diferite categorii ale populației. Se știe că Regulamentul organic desființează marile număr de dări care apăsaseră pe umerii birnicilor (sistemul ludelor fiscale, căminăritul, vinăriciul, oieritul pământurilor etc.), înlocuindu-le cu un impozit unic: capitația. Patentarii plăteau și ei o anumită dare. Fără îndoială că asemenea măsuri financiare reclamau ținerea evidenței diferitelor categorii de locuitori, prin recensământul ce se organiza de vistieria principatului. În această epocă, pe lângă statistici ale satelor, târgurilor, orașelor, morilor, puțurilor etc., documentele interne indică și alte statistici parțiale (de exemplu, pe plăși, județe), iar altele au caracter industrial de natură: statistica lucrătorilor de la ocelele Telega, de la ocelele Slănic, de la Ocelele Mari; statistica puțurilor de extragere a petrolului, a numărului de lucrători ce se îndeletniceau cu această extragere etc. Aceste date urmau să fie folosite la lucrarea de ansamblu, cu a cărei alcătuire a fost însărcinat Fanthon de Verrayon. Într-adevăr, datele parțiale menționate se găsesc incluse în județul respectiv — în statistica generală de care ne ocupăm. Ea are deci meritul de a oglindi, în mod centralizat, o serie completă de indicatori statistici, întruchipând conlucrarea specialiștilor ruși sub conducerea pod-polcovnicului Fanthon de Verrayon cu diferiți slujbași și dregători români.

Spre a înțelege mai bine valoarea datelor înfățișate în statistica centralizată de Fanthon de Verrayon este utilă compararea ei cu alte surse documentare asemănătoare din aceeași epocă. Ne vom referi la patru dintre ele, și anume:

1. Într-un articol recent publicat¹ se fac unele referiri la statisticile dintr-un manuscris rus inedit despre Principatele Române din prima jumătate a secolului XIX-lea, păstrat în Biblioteca de stat „V. I. Lenin” din Moscova. Unul din meritele lui este acela că se referă, atât la Țara Românească, cât și la Moldova.

Comparând datele referitoare la Țara Românească cu acelea din statistica lui Fanthon de Verrayon, la o serie de date cifrice constatăm o *completă identitate*. Astfel, în ambele documente considerate, morile de vânt sînt înscrise în număr de șase, cele de apă se ridică la cifra de 2 299, iar cele hipo, la nouă. La fel este cazul producției de sare gemă, care în expresie valorică se ridică la suma de 4 500 lei.

În privința întreprinderilor industriale de suprafață (în documentele respective denumite „fabrici”) numărul lor în cele două izvoare statistice de mai sus coincide întocmai: cele de lumînări de ceară sînt 19, de lumînări de seu 21, de stofe groase 32, de pînzeturi una, de postav 4, de batiste 22, de săpun 73, iar de tăbăcărie 121. Marele număr al tăbă-

¹ Vezi Al. Vianu, *Un manuscris rus inedit despre Principatele Române în prima jumătate a sec. XIX*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, nr. 5, 1963, pp. 293—296.

căriilor, care funcționau pe întreg cuprinsul Țării Românești, îndeosebi în jurul orașelor și târgurilor, prelucrând pieile crude ce rezultau de la importantul stoc de vite ce se tăiau în zalhanale — este confirmat de altfel de statisticile parțiale ale localităților respective.

Aceeași identitate de date cifrice se constată și în privința comerțului principatului: atât în statistica semnată de Fanthon de Verrayon, cât și în manuscrisul rus menționat, importul Țării Românești în anul 1832 este în valoare de 36 052 900 lei, iar exportul 50 251 159 lei, rezultând un prisos de 14 198 259 lei. Cum manuscrisul care ne servește drept element de comparație este copia din 1835 a unei lucrări alcătuite în 1832—1833 de o comisie sub conducerea colonelului Stepan Ivanovici Bez-Kornilovici, rezultă că autorul lui a avut la dispoziție și datele statistice din 1832, așa cum fuseseră ele elaborate în forma lor finală sub directa îndrumare a pod-polcovnicului Fanthon de Verrayon.

2. Extinzând comparația, să examinăm această „tăbliță statistică a Prințipatului Valahiei până anul 1832” în raport cu alte surse documentare. Astfel, într-un lung raport pe care, la 10 mai 1834, baronul de Bois le Comte îl înaintează contelui de Rigny sub formă de memoriu cu privire la țările române¹, constatăm la foarte multe date aceeași coincidență cu datele înscrise în statistica lui Fanthon de Verrayon. Astfel, în memoriu se dă suprafața Țării Românești în verste (66 471 verste), numărul de diaconi, cîntăreți clericali (țircovnici), mazilii, robi boierești precum și supuși („sudii”) ai curților străine. De asemenea, se dă efectivul orașelor, numărul de industrii: găitan, tulpăne (testemele), pălării, lumînări de ceară și de seu, numărul vitelor. Subliniem că cifrele sînt identice cu cele înscrise în statistica centralizată de Fanthon de Verrayon.

3. Mergînd în continuare pe firul metodei comparative, menționăm încă un document consular: raportul pe care, la 12 decembrie 1834, Mimaud îl înaintează lui Rigny². Aici găsim notat că Țara Românească avea în 1832: 22 de orașe, 15 târguri, 3 560 de sate, 133 de mănăstiri „neînchinăte”, 339 322 de case și 2 299 de mori de apă. În continuare, se dă cifra producției agricole (în chile) la grâu, porumb, mei, orz și ovăz. Privitor la unele ramuri ale producției industriale, se arată că există trei „băi” pentru extragerea aurului, cinci ocne de sare și 85 de puțuri de păcură. Se dă de asemenea producția fiecărei ramuri, în expresia naturală: aur 1 500 de drahme, sare 30 000 000 de ocale și păcură 35 800 de vedre. Toate aceste date cifrice *coincid* cu cele pe care le prezintă statistica luorată sub directa conducere a pod-polcovnicului Fanthon de Verrayon.

4. Călătorul Benjamin Barker, agent la Smirna al unei societăți britanice și care ne-a vizitat țara în acei ani, ne relatează, la rîndul său, între alte interesante detalii documentare, și o serie de date statistice. Astfel, el dă suprafața principatului (în verste pătrate rusești), situația demografică, numărul de localități (separat pe orașe, târguri și sate), numărul caselor, morilor, „fabricilor”, cantitatea de sare extrasă, efectivul

¹ *Doc. Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 328 și urm.

² *Ibidem*, p. 444—446.

zootehnic, de asemenea (în chile) griul și porumbul recoltat în medie, totodată (în vedre) recolta de vin etc. Alăturînd și aceste cifre de corespunzătoarele lor din statistica lui Fanthon de Verrayon, constatăm aceeași serie de date *identice*, împrumutate din aceeași statistică, după cum recunoaște, de altfel, chiar numitul călător străin¹.

Constatările de mai sus îndreptățesc concluzia că: surse documentare atât de curent utilizate, cum sînt, de pildă, rapoartele consulare expediate din București, au folosit din plin datele înscrise la 1832 în *Tăblița statisticească a Prințipatului Valahii*. Exactitatea cu care se verifică această deducție logică ne demonstrează cât de fructuoasă a fost, la data respectivă, colaborarea dintre specialistul rus Fanthon de Verrayon și autoritățile Țării Românești. Această conlucrare avea la bază cercetarea pe teren, la fața locului, după care urma înscrierea cifrică a numărătorii efectuate. Datele raportate din diferitele locuri, supuse operației statistice, erau apoi prelucrate și centralizate la București. Această complexă activitate se prelungi și în anii următori cu privire la unele aspecte, de exemplu: prețul piinii și jîmblei în București, felul măsurilor și greutateilor ce se foloseau în acea vreme. În acest sens, un important număr de documente ce se păstrează la Arhivele statului ilustrează colaborarea dintre Fanthon de Verrayon și Sfatul orășenesc București în anul 1833. Astfel, prin adresa din 16 decembrie 1833, Sfatul orășenesc București face cunoscut lui Fanthon de Verrayon greutatea pe care a constatat-o la stabilirea volumului unei banițe: la grîu (21 ocale și 100 dramuri), porumb (la fel), orz (17 ocale și 150 dramuri), mei (22 ocale și 100 dramuri)². Numai în urma unei astfel de conlucrări meticuloase putea fi elaborată această statistică, ale cărei date au servit apoi ca sursă primordială și altor lucrări, ca cele menționate mai sus.

IV. Stadiul de dezvoltare a Țării Românești potrivit statisticii generale din 1832.

Potrivit statisticii alcătuite de Fanthon de Verrayon, Țara Românească este situată între 39°25' și 45°50' longitudine estică și 43°40' și 45°30' latitudine nordică. Comparînd aceste coordonate geografice cu acelea utilizate pe hărțile actuale, reiese că pentru calcularea longitudinii n-a fost luat drept meridian zero meridianul Greenwich, nici acela al Parisului, ci cel al insulei Ferro³, după cum s-a folosit mai mult timp, începînd din secolul al XVII-lea. Într-adevăr, acest ultim reper de măsură se întîlnește și în jurnalul de bord al primei corăbii românești, nava cu vele „Mărița”, proprietatea lui Alex. Vilara, cu prilejul primei sale curse maritime întreprinse în 1834, drept urmare a libertății comerciale dobîndite de Principatele Române prin pacea de la Adrianopol. Latitudinea este calculată însă după criteriile uzitate pînă azi.

În continuare, statistica dă întinderea fiecărui județ, măsurată în verste pătrate⁴, un grad fiind socotit la valoarea de 104³/₄ verste pă

¹ E. D. Tappe, *A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities*, în „The Slavonic and Fast European Review”, nr. 99. London Iunie 1964, p. 388—402.

² Arh. st. București, *Prinția municipiului București*, dos. nr. 55/1832, f. 89—90.

³ Insulă din arhipelagul Canare, în Oc. Atlantic.

⁴ 1 km² = 0,8787 verste pătrate.

trate. În total, Țara Românească avea 66 471 verste pătrate. Înfațișându-ne și densitatea populației fiecărui județ, rezultă că densitatea medie pe întregul principat este de numai 30 de locuitori pe versta pătrată. Această situație, confirmată și de alte izvoare narative, se explică prin caracteristicile orînduirii feudale de aici, care se baza pe nemiloasa exploatare a clăcașilor, robilor și altor categorii direct productive. Feudalismul însemna de asemenea încătușarea științei (inclusiv a medicinei), bolile epidemice secerînd numeroși oameni. În fine, marile imperii feudale generau războaie pustiitoare, al căror teatru îl formau deseori principatele române. Cea mai densă populație se găsea în județul Dîmbovița — 44 locuitori pe versta pătrată, iar cea mai rară în județul Ialomița — 8 locuitori pe versta pătrată. Relativ la hidrografie, aflăm că rîurile erau incluse în patru categorii, iar bălțile erau destul de numeroase.

Potrivit acestor date, Țara Românească se împărțea, la 1832, în 18 județe, 96 de plăși și plaiuri, 22 de orașe, 15 Țirguri și 3 560 de sate. Cît privește mănăstirile, ele erau categorisite astfel: 133 neînchinat și 69 închinat. Prin urmare, peste 34% din mănăstirile Țării Românești fuseseră închinat la Ierusalim și altor locuri, care beneficiau astfel de veniturile create prin supramunca prestată de clăcașii și robii țigani de pe moșiile mănăstirilor respective. Bisericile existente în principat erau în număr de 3 753, dintre care 1 364 erau clădite din piatră și 2 389, din lemn. În Țara Românească se aflau la acea vreme 339 322 de case; cele mai multe nu se aflau în județul Ilfov (care din acest punct de vedere ocupă locul al doilea, cu 31 653 de case), ci în Mehedinți (41 410 case). Constituie o lipsă faptul că în statistica de față nu se face o distincție între casele propriu-zise, bordeiele și alte genuri de „locuințe” pentru populația nevoiașă. Din totalul celor 2 299 de mori de apă din întreg principatul, majoritatea pe județe — 476 de mori — o deține tot județul Mehedinți. Mai există 6 mori de vînt și 9 hipo.

Totalul populației din Țara Românească fusese evaluat la 1 976 809 oameni. Aceștia erau împărțiți în mod judicios în două mari categorii distincte: nedajnici și dajnici. Statistica oglindește astfel cu exactitate efectivul populației supuse la plata contribuției fiscale, în opunere cu cea scutită (pe bază de privilegii feudale sau după alte criterii). În categoria nedajnicilor sînt înscrși întii 944 de boieri, din care majoritatea locuiesc în județul Ilfov, unde se află și capitala țării. Astfel, pe cînd în nici un alt județ ei nu ating cifra de 100, în Ilfov erau peste 500. Urmează apoi „neamurile” și postelniceii, cu peste 4 195 de indivizi. Clericii sînt înscrși în patru coloane: preoți, diaconi, Țircovnici și călugări. Tot în categoria nedajnicilor sînt cuprinși — pe șase coloane — și cei „slobози de plata birului”; aici întîlnim într-o coloană separată pe cei „fără stare”, adică pe săraci, în total 1 519 oameni. Cercetînd situația pe județe, constatăm că cei mai mulți săraci sînt în județul Ilfov (inclusiv orașul București), unde am văzut că erau, în același timp, cei mai mulți boieri. Existau, de asemenea, peste 3 000 de locuitori scutiți în calitate de recruți, peste 13 000 scutiți pentru boală, aproape 60 000 ca nevîrstnici și 14 000 de țigani boierești. În felul acesta, totalul nedajnicilor se ridică la

113 217 persoane, în timp ce al birnicilor atîngea 296 286 de locuitori. Prin urmare, aria contribuabililor era îngustă, aproape 1/3 din locuitori fiind nedajnici. În acest sens, este de subliniat faptul că tocmai stăpînii celor mai întinse și mai bogate terenuri funciare erau scutiți de bir. Ne aflăm la finele anului 1832, cînd în vigoare se afla Regulamentul organic dictat și sub raportul fiscal de înșiși marii boieri, corespunzător intereselor lor de clasă.

În cadrul birnicilor, majoritatea covârșitoare (91%) o constituiau „lucrătorii de pămînt”, care, în ciuda acestui fapt, totuși nu erau de loc reprezentați în Adunarea obștească a țării, acaparată de categoria oligarhică a marilor boieri. Alți dajnici erau: mazilii, peste 3 000; țiganii domnești, aproape 6 000; neguțătorii, aproape 4 000; meseriașii, cu 400 mai puțini decît neguțătorii; băjenarii, peste 5 000. Tot în acea vreme se găseau și aproape 4 000 de sudiiți, concentrați îndeosebi în orașele mari.

Trecînd la agricultură, statistica întocmită de Fanthon de Verrayon oglindește cifric recolta medie („rodirea de mijloc”), exprimată în chile a 400 ocale¹, astfel: 1 129 280 porumb, 167 738 grîu, 141 721 mei — apoi recolta de orz, ovăz etc. În total, producția agricolă era de 1 617 096 de chile, din care porumbul ocupa un procent de 68%.

În viticultură lucrau peste 64 000 de oameni, un număr de tot atîtea pogoane de vie. Cele mai mari suprafețe viticole se întindeau în județul Secueni (Saac): peste 10 000 de pogoane. Tot în acest județ se obținea și cea mai mare recoltă de vin din întreg principatul: 729 750 de vedre². Țara Românească — pe domenii funciare de diferite mărimi — cunoștea și producția apicolă; potrivit statisticii, exista un stoc de aproape 200 000 de stupi, de la care se recolta anual cantitatea de 1 070 938 de ocale de ceară și 59 496 de ocale de miere.

Referitor la păduri, numărul copacilor este înscris (împreună cu costul lor în lei) pe trei calități, făcîndu-se distincție între stejar și brad.

Creșterea vitelor era larg dezvoltată în principat, după cum o oglindesc datele statisticii. Vitele domestice sînt înscrise pe județe, iar în total există: 202 415 cai, 310 948 boi, 51 542 tauri, 281 017 vaci. Privitor la ovine, se face distincție între berbecii merincs sau țigăi — 93 332 de capete — și cei inferiori („proști”) în număr de 104 840 de capete. De asemenea, sînt 924 274 de oi „merinos sau țigăi” și 360 096 „proaste”. Există apoi 213 337 de capre și 345 428 de porci. Toate acestea fac să se deducă importanța ce se acorda creșterii vitelor, fiind vorba, nu numai de un mare număr de capete, ci și de atenția specială ce se acorda unor soiuri superioare, cum ar fi, de pildă, oile țigăi.

Alte coloane statistice ne înfățișează volumul industriei extractive, în indicatori, ca: numărul ocnelor de sare, al puțurilor de petrol, al „băilor” aurifere, al punctelor de exploatarea pietrei etc. În „băile de aur”, productivitatea muncii era cu totul inferioară în raport cu aceea din ocnele de sare. Astfel, cei 500 de lucrători aurari dădeau o producție de numai 1 500 de drahme³ — în valoare totală de 30 000 de lei — pe cînd

¹ 1 oca volum corpuri friabile = 1,54 l.

² 1 hl lichid = 8,1305 vedre.

³ 1 drahmă = 3,732 g.

cei 1 153 de oameni extrăgeau 30 000 000 ocale de sare, în valoare de 4 500 000 de lei. La puțurile petrolifere lucrau 102 oameni, extrăgând anual 35 800 de vedre de petrol brut, estimat la 179 000 de lei. Deși procedeul exploataării petrolului prin puțuri ne apare azi atât de înapoiat, totuși trebuie ținut seama că acesta era nivelul tehnic în epoca respectivă, când o serie de țări nici nu posedau o astfel de industrie. În principat existau pe atunci și 14 izvoare de ape minerale: sulfuroase, sărate, feruginoase etc.

În această statistică, unitățile industriale de suprafață sînt cuprinse în două categorii: a) „fabrici” și b) „cherhanale”. Desigur, nu este vorba de fabrici în sensul actual al cuvîntului, ci de ateliere meșteșugărești — ateliere bazate pe cooperarea capitalistă simplă — și de manufacturi. În categoria „fabricilor” se găsesc înscrise: 32 de postav, una de pînză, 4 de pălării, 22 de tulpane (testemele) și 69 de gălbene. Majoritatea acestor întreprinderi era concentrată într-un singur județ, Ilfov, a cărui capitală — orașul București — adăpostea 100 de asemenea „unități” industriale. În categoria cherhanalelor erau incluse: întreprinderi producînd luminări de ceară, cele pentru luminări de se, tăbăcăriile, săpunăriile, 587 de olării, 4 sticlării și o întreprindere producătoare de farfurii. În afară de acestea, sînt înscrise și un număr de 583 de distilerii (velnițe, poverne), precum și 4 tipografii cu 18 teacuri și 66 de lucrători.

Pornind de la realitatea că statistica centralizatoare din 1832 este organic legată de statisticile parțiale preliminare ce-i stau la bază, să examinăm pe scurt (și numai cu caracter exemplificativ, din economie de spațiu) statisticile privind orașele și ținuturile, elaborate la cererea lui Fanthon de Verrayon. Ne referim mai întîi la „tabla statistică a politii București”¹. Ea are două versiuni principale: română și franceză. Este o statistică multilaterală: demografică, agricolă, industrială și sanitară. Datele ei sînt înscrise corespunzător celor cinci subdiviziuni teritoriale ale orașului, denumite atunci „plăși”: galbenă, roșie, verde, albastră și neagră.

La rîndul lor, plășile se compun din porțiuni teritoriale și mai mici; acestea sînt mahalalele, 78 la număr. Orașul are o populație stabilă de 58 791 de locuitori („suflete”), la care se adaugă un număr de 10—12 mii de flotanți, ceea ce face ca totalul populației să se ridice în fapt la circa 70 000 de persoane. Acestea locuiesc într-un număr de 10 074 de case. Unitățile industriale sînt denumite și aici în mod impropriu „fabrici” și am arătat că ele se ridică la cifra de 100. Majoritatea acestor întreprinderi o formează tăbăcăriile („fabricile de piei”), 64 la număr. Situația predominantă a acestei ramuri economice își are explicația firească, în sensul că materia primă de bază — pieile de vită — se găsea din belșug, fiind furnizată de însemnatul număr al zahanelor instalate în jurul orașului, precum și în diferitele județe care compuneau principatul.

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 30; *Doc. Hurmuzaki*, vol. XXI, p. 408 (versiune germană); N. Iorga, *Istoria Bucureștilor* (ediția municipalității București), București, 1939 planșa dintre p. 250 și 251.

Alte întreprinderi bucureștene produceau: batiste, testemele, pălării, săpun, țuică și machie, bere ș.a. La acea dată Capitala avea și două topografii.

Pentru măcinatul cerealelor funcționau în București 15 mori, dintre care 7 — construite pe riul Dâmbovița — erau acționate pe principiul roții hidraulice, iar celelalte 8 erau hipo. Morile nu erau repartizate uniform în cadrul orașului; de pildă, pe când în plasa Verde, cu 10 785 de locuitori, se găseau nu mai puțin de 6 mori, în plasa Galbenă, cu o populație mai mare — 11 511 locuitori —, nu exista nici o moară. Fără îndoială că aceasta crea greutatea populației și brutăriilor respective, în aprovizionarea lor cu făină și alte produse de morărit.

Consultând această statistică, mai rezultă un lucru interesant: bucureștenii creșteau și vite, în număr destul de mare. Cei mai mulți erau caii, care ating cifra de 3 697 de capete. Urmează boii în număr de 1 885 de capete, vacile — 492 de capete — oile — 1 037 de capete și — ultima coloană a capitoulului zootehnic din acest tablou statistic — porcii, 1 055 de capete. Această situație de ansamblu a capitalei noastre din pragul perioadei regulamentare ne-o înfățișează deci drept o mare localitate, a cărei populație, având îndeletniciri în sectorul economic, se ocupa, nu numai cu industria sau comerțul, ci și cu creșterea vitelor de hrană sau de tracțiune. Într-adevăr, curțile boierești posedau mulți cai pentru trăsură, iar unii locuitori făceau transporturi cu căruța cu cai sau boi.

În sfârșit, pe plan sanitar, această statistică ne dezvăluie numărul locuitorilor morți de holeră în cursul epidemiei ce a bîntuit orașul în acel an (1832). Totalul morților de holeră a fost de 2 170 de locuitori, din care în plasa Roșie — care avea 12 398 de locuitori — s-au înregistrat numai 161 de holericici morți, în timp ce în plasa Verde, de pildă, care avea cu 2 613 locuitori mai puțin decît cea Roșie, au fost 522 de morți de holeră. Explicația constă în faptul că în plasa Roșie, deși mai populată, locuitorii erau mai înstăriți și aveau deci posibilitatea de a lua măsuri preventive spre a nu se îmbolnăvi. Cu totul altfel se prezenta situația în mahalalele altor plăși, locuite de oameni săraci, ale căror organisme erau, firește, mai puțin rezistente la îmbolnăvire.

Această *Tablă statistică a politii București* deși înglobează în coloanele ei date din diferite domenii (demografie, industrie etc.), totuși în raport cu întregul teritoriu al Țării Românești ea prezintă caracterul unei statistici *parțiale*. La 17 iunie 1832, locotenent-colonelul de stat-major Fanthon de Verrayon se adresa Vorniciei din Lăuntru a Țării Românești, căreia îi trimitea un număr de 14 „otnoșenii“ destinate unor ocîrmuirii județene și orașenești. El cerea acestor dregătorii locale să întocmească (și să înainteze într-un termen fixat) statisticile localităților în care funcționează reședința județeană¹. Asemenea cereri se refereau, de pildă, la localitățile Bucov (Saac), Rușii de Vede (Teleorman), Rîmnicul Sărat (Slam Rîmnic)².

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 70.

² *Ibidem*, f. 71, 72, 73.

După îndeplinirea lucrării ce li s-a cerut, „maghistratul“ fiecărei localități a înaintat-o la București. Astfel, la 26 iunie 1832, maghistratul orașului Pitești, referindu-se la oțnoșonia locotenent-colonelului Fanthon de Verrayon ce i se trimisese, înaintează o „tablă statistică a orașului Pitești“¹ (și anume, un al doilea exemplar identic aceluia pe care-l înaintase direct cancelariei speciale a lui Kiselev, unde lucra și Fanthon). Structura tabelului este asemănătoare cu a celui referitor la București, cifrele înfățișându-se reduse la proporția corespunzătoare capitalei județului Argeș. Astfel, pe cînd capitala Țării Românești are 5 plăși cu 78 de mahalale, Piteștiul are numai 4 plăși (galbenă, albastră, roșie și neagră) cu 14 mahalale. Sub raport demografic, Bucureștiul are 70 000 de locuitori, iar Piteștiul numai 4 000, deci de 17½ ori mai puțin. Pe cînd la București se aflau 10 074 de case, în Pitești numărul lor era de 773, adică de 13 ori mai puțin. În ceea ce privește numărul unităților industriale, în București cifra lor se ridică la 100, iar în Pitești la 6 (adică de aproape 17 ori mai puțin). Față de attea deosebiri cantitative firești, exista totuși și o asemănare: atît în București, cît și în Pitești, marea majoritate a acestor întreprinderi erau tăbăcării: 64/100 în capitala Țării Românești, respectiv 5/6 în capitala județului Argeș. De asemenea, holera a bîntuit în 1831 și la Pitești, făcînd 45 de victime; proporția acestor morți față de totalul populației este asemănătoare celei din București. În sfîrșit, și la Pitești se constată că oamenii se ocupau cu creșterea vitelor: în total, 497 de cai, 528 de boi, 339 de vaci, 254 de oi și 444 de porci.

O altă statistică întocmită în aceeași perioadă este aceea a orașului Giurgiu². Ca și Piteștiul, localitatea se împarte în patru cartiere, denumite aici „cvartaluri“. Populația Giurgiului este însă ceva mai puțin numeroasă: în total 2 461 de locuitori (în Pitești erau 4 000 locuitori).

Lucrul este explicabil, căci Giurgiuul, stăpînit efectiv de turci mai multă vreme, sub formă de raia, se realipise de curînd Țării Românești și se afla în curs de completă reclădire. Încă de pe atunci localitatea posedea 577 de case și două unități industriale, dintre care una producătoare de săpun. Populația posedea și vite, cam în proporția întîlnită și la Pitești. Pe acea vreme la noi nu existau încă organe statistice speciale, cu caracter oficial; astfel, statistica orașului Giurgiu poartă semnătura polițaiului local, Mihalache Cincul.

În același mod s-a întocmit și înaintat tabelul statistic al orașului Tîrgoviște³. Comparativ cu Piteștiul, compus din patru plăși, la Tîrgoviște sînt numai două plăși: roșie și neagră, dar populația ei este cu numai 90 de persoane mai mică decît a capitalei județului Argeș. În orice caz, sub raport demografic, vechea cetate de scaun domnesc de la poalele Carpaților nu a înregistrat vreo creștere sensibilă de-a lungul cîtorva veacuri, de cînd capitala Țării Românești a coborît mai aproape de Dunăre, la București. La Tîrgoviște statistica indică totuși 16 mahalale

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 100, 101.

² *Ibidem*, f. 104.

³ *Ibidem*, f. 109.

(la Pitești, numai 14). De asemenea, ca număr de mori și „fabrici“, Tîrgoviștea prezintă superioritate : ea are 13 mori (la Pitești se găsesc numai două), precum și 7 „fabrici“ (față de 6 în Pitești). Datele sanitare ale statisticii înregistrează în 1831 un număr mare de morți de holeră, la Tîrgoviște 112, în timp ce la Pitești au fost numai 45.

Referitor la porturile dunărene, ne-am ocupat mai sus, pe scurt, de statistica orașului Giurgiu. Natura lui portuară și situația de fostă raia otomană îl fac comparabil din punct de vedere statistic cu orașul Brăila, a cărui „tablă statistică“ a fost, de asemenea, întocmită în august 1832 și înaintată potrivit poruncii sosite din capitala principatului¹. Ca și Giurgiu, Brăila cuprinde patru subdiviziuni teritoriale (galbenă, verde, roșie și albastră) ; în primul caz însă, ele erau denumite „cvarțaluri“, pe cînd la Brăila se folosește termenul de „plăși“. Populația orașului Brăila era de 4 045 de locuitori (a Giurgiului de numai 2 461), ceea ce încă de pe atunci indica rapida dezvoltare a acestei localități, căreia în perioada regulamentară îi va reveni rolul de cel mai de seamă port al Țării Românești, ca trafic comercial, asemănîndu-se în multe privințe cu Galații. De altfel, pe cînd la Giurgiu numărul flotanților era de 200, în Brăila se mai găsesc și peste 400 de flotanți (deci dublu față de Giurgiu), ceea ce mărește în mod corespunzător și numărul real al populației.

Un alt indicator statistic elocvent este acela al numărului de supuși ai puterilor străine veniți în Țara Românească pentru interese economice (mai ales comerciale). Aceste statistici îi denumesc „sudiți streini“. Pe cînd în Giurgiu găsim 23 asemenea sudiți, în Brăila numărul este de 89, adică de aproape 4 ori mai mare. Dispunînd de o populație mult mai activă sub raport comercial decît Giurgiul („portul Bucureștiului“, cum a fost numit uneori) care număra 577 de case, Brăila avea numai 496. Aceasta se explică prin faptul că cetatea Brăilei, în decursul războiului ruso-turc din 1828—1829, a fost cucerită prin lupte crîncene, în timpul cărora au fost distruse multe clădiri.

Pe cînd la Giurgiu nu se află înscrisă în tabelul statistic nici o moară, la Brăila sînt nu mai puțin de 9 mori, și anume : 4 hipo și 5 eoliene. Giurgiul mai avea două „fabrici“ și o povarnă, iar Brăila, numai 3 poverne. Ca număr de vite (cai, boi, vaci, oi și porci), nu sînt de semnalat deosebiri esențiale între cele două porturi comparate mai sus.

În luna iunie 1832 a fost alcătuită (și apoi înaintată, conform poruncii) statistica orașului Cîmpulung². Pe cînd Tîrgoviștea era subîmpărțită în numai două plăși (roșie și neagră), cu un total de 3 824 de locuitori stabili, Cîmpulungul — și el vechi scaun domnesc — avea patru plăși (albastră, roșie, neagră și galbenă), cu o populație totală de 4 964 de oameni. Deci, populația Cîmpulungului muntean era cu 1 140 de locuitori mai numeroasă decît a Tîrgoviștei. Aceasta din urmă avea numai 769 de case, pe cînd tabelul statistic înregistrează la Cîmpulung 1 195 de

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lăuntru*, dos. nr. 2885/1931, f. 180.

² *Ibidem*, f. 157—158.

case, adică cu 426 mai mult. De altfel, aici și numărul morilor este superior : 21 față de 13 câte sînt la Tîrgoviște. Alte unități industriale cîmpulungene se ridică la numărul de 6, din care una produce lumînări de seu și lumînări de ceară, iar celelalte sînt „lucrătoare de lînă, pã apã”, după cum se exprimă textual statistica în chestiune. Holera din 1831 a făcut la Tîrgoviște 121 de victime, pe cînd la Cîmpulung numai 41. Avînd pentru vitele lor pãșuni bune în imediatã apropiere, cîmpulungenii cresc la începutul perioadei regulamentare, proporțional, cam același număr de cai, boi etc., ca și cei din Tîrgoviște, pe care îi depășesc însă cu mult în privința ovinelor : în total 2 349 de capete față de numai 203 la Tîrgoviște.

Iată care este situația, după tabelele statistice în orașele Ploiești și Craiova¹. Între aceste două localități există într-adevăr o serie de asemănări : ambele sînt situate în fișa de șes a Țării Românești : Ploieștii către mijlocul Valahiei Mari (Muntenia), iar Craiova în mijlocul Valahiei Mici (Oltenia) — după denumirile ce se găsesc menționate în statistica lui Fanthon de Verrayon. Ambele sînt subîmpărțite în plăși (Ploiești 4 plăși, iar Craiova 3 plăși) și mahalale : în Ploiești 16, iar în Craiova 10. Dacă la populația stabilă a Ploieștilor adăugăm pe cea flotantă (adică pe cei „ce nu sînt statornici” în oraș, după expresia folosită de autorul statisticii respective) rezultă un număr global de 8 200 de locuitori, apropiat oarecum de numărul locuitorilor craioveni, care se ridică la 11 066. Structura economică a celor două localități este și ea asemănătoare : industrială și agricolă, concomitent. În Ploiești sînt în total 20 de unități industriale, din care : 8 tãbãcãrii, 6 de lumînãri de cearã și 6 de sãpun. La Craiova sînt numai 17 „fabrici”, din care una de testemele și 16 tãbãcãrii. Prin urmare, întreprinderile celor două orașe fac parte, în genere, din aceeași ramură industrială sau din ramuri înrudite. Într-adevăr, materia primă de bază a tãbãcãriilor — pieile — provine de la zãhnanalele vecine, care erau rãspîndite, de altfel, pe tot întinsul principatelor. Seul, pentru fabricile de sãpun și lumînãri de seu, avea aceeași proveniență. Numai lumînãrile de cearã — mai scumpe, fiind folosite pentru iluminat în casele celor cu stare și în edificiile clericale, unde nu produceau fumul ce ar fi vãtãmat picturile murale — erau lucrate din ceara furnizată de stupari. Referitor la agriculturã, ambele tabele considerate în prezentul alineat oglindesc aceastã indecletnicire, prin numărul animalelor domestice folosite la tracțiune și transporturi de produse agricole sau de alt gen. Astfel, locuitorii din Ploiești aveau în total 686 de cai și 926 de boi, iar craiovenii, 1 182 de cai și 965 de boi. Produsele lactate proveneau la Ploiești de la un total de 440 de vaci, iar în Craiova de la numai 349 de vaci. În plus, locuitorii din Ploiești aveau 3 318 oi, iar în Craiova se gãseau numai 145 de oi ; în aceastã ultimã localitate mai existau însă 105 bivoli și 24 de capre. Se înțelege cã laptele și brînzeturile pentru completarea necesarului la orașe se aduceau din satele învecinate.

¹ Arh. st. București, *Vornicia din Lãuntru*, dos. nr. 2885/1831, f. 132, 182.

La activitatea economică a oraşelor participau, pe lângă producătorii şi comercianţii băştinaşi, un număr de supuşi ai altor state, protejaţi prin consuli ce funcţionau în principate. În Ploieşti, care avea o populaţie mai mică decât Craiova, trăiau mai mulţi sudiţi decât în capitala judeţului Dolj; aşadar, aici îndeletnicirile economice erau exercitate într-o mai largă măsură de localnici. Se ştie cât de adâncă şi de vexatorie a fost imixtiunea unor consuli în treburile interne ale Moldovei şi Ţării Româneşti, sub pretext că odiosul regim al capitulaţiilor le-ar fi acordat asemenea drept. În realitate, sudiţii aflaţi sub protecţia consulilor respectivi, fiind în majoritatea cazurilor factori activi şi de progres în economia ţării, făceau uneori uz de regimul capitulaţiilor, spre a trage din aceasta un câştig sporit, sustrăgîndu-se de la taxe comerciale, pretinzînd unele situaţii privilegiate în economia locală etc.

O deosebire între cele două tabele statistice supuse comparaţiei constă în aceea că în cea privitoare la Craiova apare o menţiune în plus şi o alta în minus faţă de statistica Ploieştilor. Astfel, la Craiova, pe lângă cele 2 094 de case locuite, mai există încă 137 de case „pustii“, ca în vremuri de restrişte. Această stare de fapt trebuie pusă în legătură şi cu evenimentele războiului din 1828—1829, cînd unităţi din oştirea otomană au năvălit în stînga Dunării, unde s-au dat lupte serioase. Este de altfel cunoscută bătălia dată la Băileşti (localitate situată la numai 57 km sud-est de Craiova), la 14 septembrie 1828, cînd un detaşament ruso-român de numai 4 300 de oşteni a învins o armată otomană de 35 000 de oameni, căreia i-a luat şi 24 de steaguri¹. Tabelul statistic al Craiovei nu menţionează, în schimb, nimic relativ la starea sanitară a oraşului, pe cînd acela al oraşului Ploieşti consemnează pentru anul 1831 un număr de 714 locuitori decedaţi de holeră.

Statistica Ţării Româneşti din 1832 ne oferă valoroase date relativ la epoca de destrămare a feudalismului şi formarea relaţiilor capitaliste pe o parte a teritoriului patriei noastre.

Ţara Românească se situează în această vreme la începutul ultimei etape de descompunere a feudalismului, ce va primi lovituri zdrobitoare la 1848, prin revoluţia burgeois-democratică. Acest fapt decurge din înseşi datele cifrice ale stăsticii, care oglindesc stadiul de însemnată dezvoltare a forţelor de producţie — faţă de etapele precedente — în agricultură şi în diferitele ramuri industriale. Tehnica se perfecţionează în condiţiile diviziunii muncii din manufacturi, care se înmulţesc şi cuprind tot mai multe ramuri de producţie (predominînd în industriile alimentară şi textilă). Totuşi, nivelul industriei continuă să rămînă sub cel atins în ţările capitaliste din Apus. În agricultură, care constituie principala îndeletnicire, începe să pătrundă mecanizarea. De asemenea, circulaţia mărfurilor se în-

¹ *Istoria României*, vol. III, p. 669; a se vedea şi *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, p. 278.

tensifică datorită libertății comerciale, ca urmare a tratatului de la Adrianopol și a desființării vămilor interne.

Toate acestea au loc paralel cu accentuarea diferențierii sociale a populației, mai ales la orașe și în unele târguri, unde burghezia se dezvoltă tot mai mult. În general, nu există o concordanță între forțele de producție — aflate în dezvoltare — și relațiile de producție feudale. Burghezia urmărea extinderea relațiilor capitaliste de producție, dar în această năzuință ea întâmpină opoziția boierimii legate de orînduirea feudală, perimată. Această contradicție s-a adîncit și a dus apoi la dezlănțuirea revoluției burghezo-democratice din 1848. În lupta ei, burghezia s-a sprijinit atunci pe forța de bază, țărănimea, iar la orașe pe meseriași, mici negustori sau funcționari, cît și pe proletariatul ce creștea numericște.

MARELE PROCES AL VRANCEI

de C. CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI și ION DRAGOMIRESCU

S-au împlinit 150 de ani de la încheierea unuia dintre episoadele cele mai dramatice din istoria Vrancei; prin hotărîrea divanului Moldovei, confirmată de hrisoavele domnești din 4 mai și 20 decembrie 1814, vrîncenii sînt repuși în vechile lor drepturi după unsprezece ani de cotropire boierească și după adînci frămîntări cristalizate în jurul unui proces care a devenit istoric. Faptele prezintă un interes unic prin proeminența figurilor care au fost implicate în „Marele proces al Vrancei”, doi foști domnitori ai Moldovei și un mare vistier, prin importanța și mărimea domeniului cotropit, un ocol întreg compus din 14 sate, și prin participarea masivă a locuitorilor care dau faptului o amploare necunoscută în istoria relațiilor agrare din principate.

Obștea a reprezentat întotdeauna, în perioada feudală, un mijloc de apărare a libertăților, prin solidaritatea ei. În măsura în care satele și-au păstrat forma stăpînirii devălmașe, au izbutit să rămîină libere, cu toată goana boierilor după brațele de muncă¹. La începutul secolului al XIX-lea, împutînarea domeniilor care aparțineau domniei determină totuși pe unii domni să folosească o formă de cotropire necunoscută pînă atunci. Ei deposedează, după cum vom vedea, printr-un simplu hrisov, sate întregi răzeșești în care mai predomină forma arhaică de organizare colectivă, înainte ca aceasta să treacă prin obișnuitele faze ale dezagregării.

În cadrul problemelor legate de vechile forme de organizare socială pe teritoriul țării noastre, Vrancea prezintă un deosebit interes pentru cercetătorii care se ocupă cu studiul acestor realități. Nelămuririle existente încă nu se referă la formele arhaice de viață care mai existau în această regiune pînă în timpurile apropiate de noi, ci la ansamblul factorilor care au determinat conservarea acestor forme în limitele unei regiuni a cărei populație, la începutul secolului al XIX-lea, nu depășea cifra de 12 000 locuitori. Vrancea, ca și Cîmpulungul, era o regiune naturală de graniță, cu privilegiile obținute de la domni și cu înlesnirea de a continua să trăiască în formele ei străvechi. Dar, în timp ce Cîmpulungul era o regiune de

¹ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 268.

graniță așezată pe un drum de trecere, Vrancea se afla așezată într-o depresiune înconjurată de munți, unde drumurile greu accesibile au păstrat-o în izolarea ei permanentă, cu vechea organizare devălmașă care s-a putut conserva pînă în timpurile noastre.

Dimitrie Cantemir, în cunoscuta sa lucrare *Descrierea Moldovei*, numește Vrancea republică în care locuitorii plătesc o dajdie și nu primesc nici poruncile și nici judecători de la domnie¹. Desigur că prin republică Dimitrie Cantemir înțelegea unele privilegii pe care le avea regiunea, referindu-se la felul ei de organizare specifică și nu la o autonomie totală în cadrul principatului moldovean. Lucrul acesta poate fi ușor constatat din documentele prin care domniile, începînd din secolul al XV-lea, confirmă drepturi și dau dispoziții vornicului de Vrancea, ce dovedesc în mod neîndoielnic, dependența acestei regiuni de domnia Moldovei.

În ceea ce privește vechimea hotarelor, Ion Ionescu de la Brad afirmă că Vrancea din vechime se întindea din apa Milcovului pînă deasupra Odobeștilor, hotarul urmînd apoi o linie care trecea prin satele Jariște, Tifești, Satul Nou, Movilița, Păunești pînă la Trotuș și pînă la Cașin². Hasdeu atribuie o întindere mai mare Vrancei istorice, arătînd că aceasta cuprindea în vechime toată curbura carpatică de la Brașov pînă la Trotuș³. Afirmațiile acestea nu se bazează pe mărturii concrete, ci erau simple presupuneri, care n-au putut fi ulterior confirmate. Sigur este că, în partea muntoasă, Vrancea a rămas din vechime în cadrul actualelor hotare⁴, iar înspre răsărit făcea cîndva trup comun cu hotarul Odobeștilor⁵. Deși, inițial, Vrancea a fost o țară de păstori, prelucrarea brînzeturilor și a lînii n-a depășit niciodată stadiul unei tehnici înapoiate. Regiune cu suprafețe imense de pășuni, vrîncenii își arendează munții, din cele mai îndepărtate timpuri, oierilor din Transilvania, ale căror turme erau aduse dinspre Oituz pe valea Putnei sau pe poteciile munților, iar dinspre Muntenia, pe plaiul Monteorului, la Nereju, și prin regiunea Andreiașului, la Năruja, Paltin etc.⁶

Documentele din trecut indică o puternică migrație a păstorilor ardeleni spre Vrancea; domnul Moldovei Grigore Ghica acordă în anul 1741 cel dintîi privilegiu cunoscut, „pentru rîndul birsanilor ce sînt așezați aici în țară la Putna și la Bacău“, specificînd că „pentru pîri, numai vorniciei lor să aibă treabă a-i judeca“⁷.

Loc de întîlnire al ciobanilor care veneau cu turmele din regiuni atît de diferite, Vrancea, cu viața ei specifică păstorească, a putut să fie leagănul unor creații de valoare *Mioriței*, inspirate din acest mediu. Poetul popular nu face decît să confirme faptele arătate de documente, cînd ne înfățișează pe cei trei ciobănași — „unu-i moldovean, unu-i ungurean și

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1942, p. 162.

² Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura în Jud. Putna*, București, 1869, p. 19.

³ B. Petriceicu Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1875, p. 19.

⁴ Un document din anul 1584, apr. 18, de la Petru vv, confirmă faptul că Vrancea nu se întindea dincolo de Sușița în sec. XVI.

⁵ Aurel Sava, *Documente putnene*, I, Focșani, 1929 p. XI și XII.

⁶ *Ibidem*; p. XVI.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 440.

altu-i vrîncoan" — păstorind împreună pe plaiurile înSORITE ale munților. Dacă drumurile de transhumanță brăzdau întreg teritoriul țării, Vrancea era o regiune de popas în care se încruciau turmele oierilor veniți din Transilvania și Muntenia și care ne-ar indica, prin frecvența motivului, locul de geneză al *Mioriței*¹.

Transhumanța a lăsat, de altfel, urme puternice în Vrancea, mulți dintre ciobanii care urmau turmele la pășune sfârșind prin a se stabili pe aceste locuri. Bîrseștii ne indică la origine o așezare de bîrsani, iar în multe din celelalte sate, la unii locuitori mai stăruie conștiința unei descendențe străine de Vrancea².

Așezarea elementelor provenite din alte regiuni s-a putut face, mai cu seamă, în timpurile cînd aceleași forme arhaice de organizare socială existau pretutindeni în regiunile cu păduri necuprinse. După ce formele de viață arhaică au dispărut în celelalte regiuni de munte, vrîncenii au devenit refractari față de elementele străine, păstrînd numai pentru ei privilegiile rezultate din folosința devălmășă a pădurii și a pășunilor. Bineînțeles că nu este vorba de un moment în care s-ar fi putut produce trecerea spre un regim prohibiționist față de străini, ci de o fază de tranziție, a cărei evoluție ne indică un început caracterizat prin pătrunderea proprietății boierești, urmată de eliminarea acestor forme noi și revenirea la regimul devălmășiei absolute.

În adevăr, documente vechi vorbesc despre boieri stăpînitori de sate în această regiune; în anul 1445, Ștefan voievod dăruiește panului Oană Ureche sate pe Putna, anume unde a fost Stan Hărtăgan, unde a fost casa lui Radu și a lui Andriaș mai sus și la rediul lui Andriaș Căliman³. Documentul a fost prezentat în anul 1837⁴ de răzeșii din Căliman (Vrancea) pentru stabilirea hotarului acestui sat, fără a fi contestat de cineva; chiar cei care puneau la îndoială faptul că acest uric se referă la localități din Vrancea, au trebuit pînă la urmă să-și revizuiască părerile⁵.

În anul 1507, ianuarie 28, Bogdan voievod dă danie lui Trifan și Ion Rictor o săliște în Vrancea ce se numește Păuleștii⁶; în 1617, Radu voievodul întărește lui Nichifor și fraților lui Badiul și Flore, „cumpără-

¹ Adrian Fochi înclină să creadă că „Miorița” s-a născut ca fapt epic în Transilvania și că, trecînd brusc în Moldova, prin ciocnirea cu alte realități folclorice, a devenit ceea ce este astăzi. (*Miorița*, Ed. Academiei R.P.R., 1964, p. 539).

² *Nerej, un village d'une region archaïque*, Inst. de Sciences sociales de Roumanie, București, vol. I, p. 133.

³ *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XIV, XV, p. 249.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, p. 163.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVI, p. 595. (Documentul este publicat cu mențiunea „îndoielnic după conținut. Satul Păulești a fost totdeauna răzășesc”. Totuși documentul a fost în mîna vrîncenilor, care au vrut să-l folosească la proces împotriva lui Roznovanu, dar un popă Ion trimes la Iași ca vechil trădează cauza vrîncenilor, dînd documentul în mîna celor interesați (vezi p. 16 în această lucrare). Uiterior se găsec mențiuni despre acest document și despre descendenții lui Trifan și în alte acte care se referă la satul Păulești. Partea boierească din acest sat a fost lichidată de vrînceni de-abia în secolul al XIX-lea).

turi ce au avut de la rudenile lui Cîndea, nepot lui Trifan, pentru o parte din jumătate de sat Păulești din a treia, a treia parte”¹.

Toate aceste mărturii ne indică, în Vrancea, existența unor proprietăți boierești, lichidate de colectivitatea respectivă cu mari sacrificii, în faza ei de polarizare către o devălmășie absolută.

Cea mai mare parte a proprietății individuale a fost creată în Vrancea prin „săcături”. Acest obicei străvechi se practica în această regiune pînă la jumătatea secolului trecut, numeroase acte menționîndu-l și arătînd cum s-a obținut „săcătura”².

Dacă un vrîncean se năștea cu dreptul nelimitat de a tăia lemne din pădure, în virtutea aceluiași privilegiu pe care i-l dădea calitatea de membru al obștii, avea dreptul să „sece” cu toporul o bucată de pădure, care devenea proprietatea lui, puțînd să fie vindută sau lăsată moștenitorilor. Săcătura se făcea fără învoirea specială a obștii, ceea ce presupune că aceasta nu prezenta caracterul unei asociații de proprietari în indiviziune, căci în cazul acesta fiecare membru trebuia să-și mărginească dreptul de a face săcături pînă în limita proporțională a dreptului său individual³.

Privilegiile acestea neobișnuite prin întinderea lor nelimitată, se explică în parte și prin populația relativ restrînsă pe care o cuprindea această regiune, mai ales dacă raportăm numărul locuitorilor la imensele suprafețe de pădure care constituiau marele domeniu al Vrancei cu o suprafață de 114 400 ha⁴.

Îngigian, călătorul armean, vorbind la începutul secolului al XIX-lea despre Vrancea, arată că are 12 sate și 2 000 de case ai căror locuitori sînt tributari beifului, iar în alte privințe, spune același călător, regiunea este cu totul liberă; are judecători proprii și este de sine condusă, avînd drept conducător un vornic⁵. Ion Ionescu de la Brad dă pentru aceeași regiune, la mijlocul secolului trecut, un total de 5 289 de familii⁶, iar o statistică oficială din 1861, alcătuită de Direcția centrală de statistică a

¹ *Documente privind istoria României*, A. — Moldova veac. XVII, p. 520.

² Dăm cîteva acte în care se vorbește despre astfel de defrișări în Vrancea: „Adică eu Ioan Pomană dat-am adevărat și încredințat zăpîsul meu la mina feciorilor mei pentru ca să fie știut, avînd eu dreaptă secătură făcută cu topor de codru mereu de taică-meu din vremea robiei și apoi am lăsat-o și iar au umplut-o pădure și am zis fraților să mergem să o secăm. Frații și nepoții n-au vrut zicînd: cine a săca pădure va stăpîni. Apoi m-am sculat împreună cu feciorii mei și am tătu pădure și i-am dat foc și am făcut săcături de isnoavă din pădure meriea, opt fălci” (C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *Documente vrîncene*, II, ms.; N. Iorga — *Anciens documents de droit roumain*, I, p. 53).

— 1849, mai 22, Radu și Ion-ța Bără ot Nereju testează fiului său Ion „în poenile Sării, două fălci loc cosire ci este secătură făcută de mine din codru meriu” (document din colecția preotului Macovei din Năruja).

— 1767, iunie 3, Eni nepot lui Gheorghiiță Cirihală dăruiește preotului Toader ot Vidra, printre altele, „două săcături făcute cu toporu din codru meriu” (A. Sava, *op. cit.*, I, p. 97).

³ A. Sava, *op. cit.*, p. XXXIII.

⁴ Constantin Lupu, în „Viitorul Putnei”, nr. 7, 1896.

⁵ Îngigian - Hugas, *Mărturii armenesti despre România*, București, 1922, p. 61.

⁶ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura în județul Putna*, București, 1869, p. 69.

Ministerului de Interne, arată că, la acea dată, Vrancea avea o populație compusă din 19 046 de suflete; situația pare cam exagerată în comparație cu o statistică din 1888¹, în care populația Vrancei reprezintă cifra de 14 852 de locuitori.

Ținând seama de statisticile menționate mai sus și reducând cifra proporțional cu anii corespunzători, rezultă că populația Vrancei nu putea să depășească numărul de 12 000 de locuitori la începutul secolului al XIX-lea, când începe pe mîna cotropitorilor.

Un element care a contribuit la menținerea regiunii într-o cvasiizolare au fost și drumurile impracticabile, care făceau de multe ori imposibilă o pătrundere în inima Vrancei. Starea în care se aflau aceste drumuri ne este înfățișată destul de sugestiv în anul 1830, de vornicul de Vrancea, care, primind ordin de la stărostie să dreagă drumurile, răspunde: „va ști cinstita stărostie că nu se poate urma într-acest chip, fiind un loc cu totul de împotrivă, că astăzi îl dregi și mâine să face și mai mare scursura, fiind munți cu pietre și bolovani². Situația aceasta a dăinuit pînă în timpurile noastre, cînd drumurile de pe cursul apelor au fost înlocuite cu șosele moderne, care leagă între ele localitățile cele mai îndepărtate din Vrancea.

Cu toate că regiunea întregă se află strînsă între pereții munților ca într-o cetate și cu toate că drumurile de pătrundere în interiorul ei erau numai pe cursul apelor, așa cum s-a arătat, Vrancea n-a fost ferită de marile cataclisme pe care le provocau popoarele năvălitoare. Într-o însemnare aflată pe coperta unei cărți vechi (*Triodon*), în biserica din satul Poiana, se spune: „să se știe de cînd au venit tătarii și au prădat în vale și în deal... au luat oi, vacile și au aprins și casele și au venit în zilele lui Ion Iliaș (*sic*). Și au venit toamna și în ziua Crucii au prădat. Și ziua Crucii a fost luni și au prădat sept. 14 din veleat 1759“³.

Vrancea avea un vornic numit de însuși domnul Moldovei, după recomandarea hatmanului, al cărui subaltern era. Atributele de căpetenie erau acelea de a se îngriji de perceperea birului, de a supraveghea mișcarea populației de la hotar și de a controla pe toți străinii ce treceau prin Vrancea. Același vornic are și atribuții judecătorești⁴, iar uneori cumulează și funcția de „mare căpitan de margine“⁵.

Vrîncenii n-au beneficiat decît în mică măsură de imensele bogății pe care le oferea pămîntul Vrancei. Din timpuri străvechi, ei cunoșteau pendulările sezoniere spre locurile de cultură de la cîmp, unde lucrau suprafețe restrînsse de pămînt, care le asigura doar o parte din hrana necesară. Pentru acoperirea trebuințelor, ei coborau cu scînduri și materiale

¹ Biblioteca Academiei R.S.R. — Camera de Comerț și Industrie, — Raport general pe anul 1888, p. 26, 27.

² A. Sava, *op. cit.*, II, p. 113.

³ Textul copiat de preotul Macovei din Nerej. Pe filele unei evanghelii aflate la m-rea Mera se menționează același an al năvălirii tătarilor (1759) care „în 14 la zica Crucii, au prădat Țara Moldovei și au venit de au prădat în Focșani și au prădat și m-rea Mirăi“ (A. Sava, *op. cit.*, p. 146). Probabil că pe cartea de la biserica Poiana, s-a citit greșit Ion Ilieș în loc de Ion Calmăș (Callimachi) care domnea la acea dată.

⁴ A. Sava *Vornicul de Vrancea*, Academia Română, Memoriile secției Ist., seria III, Tom. XV, 1931, p. 3.

⁵ A. Sava, *op. cit.*, vol. II, p. 26.

confectionate din lemn la Odobești și Focșani, unde le schimbau pentru porumb¹.

La începutul secolului al XIX-lea, Vrancea oferea, desigur, tentații destul de mari pentru un cunoscător al bogățiilor pe care le reprezentau produsele nevalorificate pînă atunci ale regiunii. Ion Ionescu de la Brad arată că numai pe apa Putnei și a Lepșei se aflau, la 1868, peste 100 de ferăstraie, care tăiau în mijlociu cite 1000 de dulapi anual². În afară de imensele întinderi de păduri, vitele constituiau iarăși o bogăție care ridica valoarea economică a regiunii; după aceleași izvoare, vrîncenii au urcat în munți, la pășunat (în anul 1868) 34 136 de oi și 1 586 de vite cornute³. Bineînțeles că în numărul acesta nu sînt incluse oile transilvănenilor, care aduceau un aport apreciabil la mărirea veniturilor regiunii.

După declarațiile făcute de marele vistier Roznovanu, venitul anual al moșiei Vrancei în timpul cotopirii era de 28 000 lei, sumă care în realitate putea să fie mai mare, deoarece cel care făcea această mănturisiră nu avea interesul să declare adevăratul venit⁴. Locuitorii Vrancei, mindri de trecutul lor, considerîndu-se înșiși descendenții legendarilor feciori ai Vrîncioaiei care ajutase pe Ștefan cel Mare în lupta pentru dezrobirea țării, au încăput la un moment dat pe mîna unei bande de exploataatori din care făceau parte, așa cum am arătat, doi foști domnitori ai Moldovei (Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi) și marele vistier Roznovanu. Pentru că acesta din urmă a avut rolul hotărîtor în aranjarea faptelor și în pregătirea minuțioasă a tuturor operațiilor ce au dus la cotopirea unui ocol întreg format din 14 sate, vom stăruii puțin asupra figurii unuia dintre cei mai bogați boieri de la începutul secolului al XIX-lea, care purta în atitudinea lui perfidia moșierului lipsit de scrupule.

Iordache Rosetti Roznovanu s-a născut la 1764 și încă de tînră a ocupat diferite slujbe, iar la 1806 la 1812 a fost mare vistier al Moldovei. Afacerile pe care le-a făcut în acest timp (traficant de ruble) i-au dat puțină să cumpere, în 1814, moșia Pașcani, pentru care a plătit suma de 600 000 lei. În același timp, și-a mărit considerabil averea prin arandarea, chiar mare vistier fiind, a veniturilor statului: goștița, horilca și ocnele⁵.

Marele vistier întreținea casă mare la Iași și din socotelile pe care le ținea — și care s-au păstrat — rezultă că numai într-o zi, cu prilejul anului nou 1816, bacșișurile acordate, se ridică la suma de 5 537 lei⁶, adică aproape a patra parte din venitul anual pe care îl dădea Vrancea. Bănuit de incorectitudine în mînuirea banilor, cade în dizgrație și este nevoit să părăsească țara, întorcîndu-se abia după doi ani. A fost candidat la

¹ Ion Ionescu de la Brad face constatarea că deși Vrancea stăpînește cele mai întinse păduri, din această regiune se scoate cel mai mic volum de chereștea în comparație cu Zăbrăuții (Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 29).

² Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 71.

³ *Ibidem*, p. 29.

⁴ Arh. st. București, mss. 1202, p. 520.

⁵ Gh. Ungureanu, *Veniturile și cheltuielile unei mari case boierești din Iași, în 1816*, în „Studii și articole de istorie”. I, București, 1956, p. 126.

⁶ *Ibidem*.

domnie, iar în 1835 îl găsim mare logofăt și președinte al divanului domnesc¹.

Constantin Ipsilanti,
domnul Moldovei, dă-
ruiește în anul 1801,
„tot locul Vrancei“
boierului Roznovanu

Cum s-au desfășurat faptele care au dus la coto-
pirea Vrancei? Constantin Ipsilanti face danie, în
anul 1801, tot locul Vrancei „care a rămas din ve-
chile vremi, dreaptă moșie domnească nedată nimă-
nui“, boierului Rosetti Roznovanu². Domnul Moldo-
vei încalcă uzanțele folosite pînă atunci de domnii

anteriori, deoarece satele vrîncene, nu numai că nu aparținuseră niciodată domniei, dar se bucurau de unele privilegii care îl făcuseră pe Dimitrie Cantemir să sublinieze caracterul de republică al regiunii.

În realitate, dania făcută nu era decît un act camuflat al domnului, care își rezervase, lîngă Roznovanu, jumătate din drepturile de partici-
pare la exploatarea Vrancei. Cotropirea satelor vrîncene fusese un act pre-
cedat de operații menite să paralizeze de la început orice încercare de
rezistență din partea locuitorilor vrînceni. Faptul a fost posibil datorită
legăturilor pe care Roznovanu le avea cu căminarul Pruncu, starostele
de Putna, ruda și omul de afaceri al marelui vistier³. Rudenia dintre
Pruncu, starostele de Putna, și Roznovanu este certificată de acesta din
urmă, în anul 1814, cînd dă mărturie împreună cu Constantin Balș că
Pruncu este ruda lor și că are strămoși pe Lupul Bucium și pe Spătarul
Costandin Darie, care sînt cele mai cunoscute și alese neamuri ale boie-
rilor Moldovei⁴.

În baza acestor legături, căminarul Pruncu devine unealta care se
pretează la cele mai mari jосnicii și joacă un rol important în deposedarea
vrîncenilor de drepturile lor străvechi. Sub pretextul verificării actelor,
Pruncu strînge documentele din toate satele vrîncene, pe care nu le mai
înapoiază locuitorilor. În plingerile pe care vrîncenii le fac ulterior, pre-
cum și în timpul procesului care se desfășoară la Iași, ei arată cu toată
îndignarea mijloacele perfide pe care căminarul Pruncu le-a folosit pentru
a-i deposeda de actele lor. Desigur că în perioada de strîngere a docu-
mentelor nu au lipsit nici cozile de topor, care, pentru avantaje meschine,
au trădat în mod inconștient interesele vrîncenilor.

Probabil că la acești oameni se referă o notă găsită în hîntiile lui
Roznovanu, care menționează că au venit vrîncenii „și s-a făcut învoiala
ca să li se dea 20 000 groși și ei să dea toate actele vechi. Și s-au dat
deocamdată 7 400 groși, urmînd ca la achitarea restului să dea și actele“⁵.

Învoiala inițială dintre Ipsilanti era destinată, de fapt, să servească
numai interesele domnului. Există mărturia vistierului Iordache Rozno-
vanu din 10 ianuarie 1801, deci cu zece zile înainte de apariția hrisovului
de danie, prin care mărturisește că „jumătate din moșia Vrancei i-a fost

¹ General R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. II, Academia Română, 1938, p. 93.

² C. Constantinescu-Murcești, și H. H. Stahl, *Documente vrîncene*, București, 1929, p. 39.

³ La 1780, staroste de Putna era un Iancu Roznovanu, rudă, și acesta cu Iordache Roznovanu (Arh. st., București, A. N., CCXLII/12).

⁴ Arh. st. București, mss. 1202, p. 48.

⁵ *Ibidem*, A. N., CCXLV/18.

donată (lui Roznovanu) cu condiția să lucreze și jumătatea domnului; cînd domnul ar vrea să vîndă jumătatea vistiernicului, acesta să nu pretindă nimic, iar cînd domnul ar vrea să vîndă jumătatea sa vistierului, acesta să plătească după prețul curent”¹.

În săvîrșirea acestui act abuziv, Ipsilanti a fost determinat și de criza materială acută prin care trecea și care l-a silit să facă mai tîrziu un împrumut de 77 000 ducati olandezi, la consulul rus Chirică Luca, care, neprimind banii la timp, cere scoaterea la mezat a moșiilor lui Ipsilanti, printre care se găsea și Vrancea².

Este ușor de înțeles că Ipsilanti, după ce ar fi părăsit domnia Moldovei, urma să dea curs dispozițiilor din acordurile secrete pe care le încheiase cu Roznovanu și să devină singurul proprietar al Vrancei sau să vîndă partea sa marelui vistier, pentru a-și achita datoriile. Situații potrivnice, însă, nu i-au îngăduit să poată face acest lucru, în locul său fiind numit domn al Moldovei Alexandru Șuțu, un dușman al familiei Ipsilanti: „puțina armonie pe care o știam că există între cei doi domni, declară Roznovanu, m-au determinat să suspend acțiunea de proprietar și să țin sub tăcere donația cu care fusesem înzestrat”³.

Motivul pentru care, atît Ipsilanti, cît și Roznovanu nu și-au revendicat în mod formal drepturile lor asupra Vrancei, chiar din toamna anului 1801, a fost teama de Alexandru Șuțu, care ar fi avut motive temeinice să anuleze actul de danie, o dată cu intrarea lui Roznovanu în stăpînire. Totuși, noul domn al Moldovei, fiind informat de dania făcută, dispune facerea unei anchete pentru a se convinge dacă actul de la Ipsilanti încalcă sau nu uzanțele țării; dar domnia lui Alexandru Șuțu a fost destul de efemeră, căci ea se termină înainte de a se fi putut lua vreo hotărîre în problema Vrancei, la domnia Moldovei urmînd, în octombrie 1802, Alexandru Moruzi.

Al. Moruzi, domnul Moldovei, devine al treilea coproprietar al Vrancei

Faptul că actul de danie al Vrancei fusese tînuit atît pe timpul domniei lui Ipsilanti, cît și pe timpul domniei lui Șuțu, putea pune în discuție valabilitatea lui. Trebuia ca noul domn să confirme dania printr-un nou hrisov de întărire și lucrul acesta se obținu după prealabile discuții între Ipsilanti, care era domn în Țara Românească, și Alexandru Moruzi, noul domn al Moldovei, convenindu-se ca, în schimbul reconfirmării daniei, acesta din urmă să devină al treilea proprietar și copărtaş la exploatarea Vrancei, alături de Ipsilanti și Roznovanu⁴. De fapt, Moruzi, devenind proprietarul unei treimi din Vrancea, își mărea domeniul din

¹ Arh. st. București, A. N. CCXL/15,

² Oferindu-i-se moșia Vrancei chiar vistiierului Iordache Roset Roznovanu, acesta, la 3 august 1812, răspunde: „cît pentru Vrancea din Mo'dova, în care iaste numai a treia parte a domnului Ipsilant, sînt și eu unul din cumpărători, pentru care am scris la București, făcînd vechil și dînd un preț de 6 000 de galbeni, pentru aceasta a treia parte ce are în Vrancea familia numitului domn. Care acest preț după întîmplările de acum, iaste preindestul și de mulțumire”. (A. Sava, *Din istoria jurisprudenței românești* în: *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 466).

³ Arh. st. București, A. N. CCXLV/33.

⁴ *Ibidem*.

vechiul ținut al Putnei, unde soția sa, Zoe Moruzi, cumpărase în anul 1800 satele Mircești, Rădulești și Jorăști¹.

Hrisovul de întărire al lui Moruzi se bazează pe jalba făcută în timpul domniei lui Șuțu de 17 vrânceni, care cer siliștele satelor, renunțând la munți și recunoscând totodată că Vrancea este pământ domnesc. Pe baza declarației celor câțiva vrânceni, care vor mărturisii mai târziu că au fost cumpărați de staroștii de Putna să facă acest „rău vicleșug“, Moruzi întărește stăpînirea lui Roznovanu asupra Vrancei, dîndu-i în același timp și cite un scutelnic de fiecare sat².

Pentru „considerații politice“ — va declara Roznovanu — și după apariția hrisovului din 1803, în mod formal, el va rămîne singurul proprietar al Vrancei, însărcinat cu administrarea întregii regiuni³. După ce Roznovanu intră în stăpînirea Vrancei (faptul se întîmplă în anul 1803 și nu în 1801 cum s-a afirmat pînă acum), se ivesc, cum era firesc, puternice protestări și contestații din partea vrîncenilor. Moruzi, pentru a consolida definitiv problema Vrancei față de cotropitori, pretextînd că vrea să le facă vrîncenilor o favoare judecîndu-i mai aproape de așezările lor, se oprește din drum la Focșani, unde face divan, organizînd un simulacru de judecată : cu acest prilej „fiind staroste de Putna căminarul Enache Pruncu, li-au scris vrîncenilor ca să-și aducă toate scrisorile și hotărnicile care ei le numesc ocolnițe, să li se facă învoire și împărțire a moșiilor lor și cu acest chip înșelător, li s-au luat de dînșii și s-au rupt“⁴. Oamenii, de bună credință, au venit în număr mare la această judecată, neputînd bănui că erau judecați chiar de unul din cotropitorii lor, care, din motive lesne de înțeles, nu-și dăduse pînă atunci numele în vileag. Aerul de mărinimie al domnului, care declară că face divan la fața locului pentru a scuti pe locuitori de noi cheltuieli pînă la Iași, ascunde de fapt intențiile josnice ale interesatului proprietar camuflat, care nu urmărește prin această judecată decît să smulgă din mîinile locuitorilor ultimele acte ce le mai aveau asupra lor.

Felul neobișnuit în care s-a ținut divanul de la Focșani, alcătuit numai din trei boieri, a atras atenția consilierului de stat rus Rodofimikin care, surprins de acest fapt, arată într-un raport că Moruzi s-a întors la Focșani, unde a chemat trei boieri pentru a ține un divan ; „eu am comunicat către cine trebuie, se precizează în acest raport, că ținerea unui divan la Focșani ar putea să apară ciudată în ochii publicului și dezagreabilă pentru Rusia“⁵.

Din anul 1803 și pînă în anul 1812, adică atîta timp cît situațiile tulburi din afară se răsfrîng și asupra principatelor, Roznovanu s-a bucu-

¹ Document în colecție personală.

² C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.* p. 45.

³ Arh. st. București, A. N., CCXLV/33.

⁴ A. Sava, *Documente putnene*, II, Chișinău, 1931, p. 162.

⁵ „J'ai observé à qui il fallait que l'établissement d'un Divan à Focsani pourrait paraître étrangé aux yeux du public et désagréable pour la Russie“. (A. I. Odobescu, *Documente culese din arhivele Ministerului Afacerilor Streine — Colecția Hurmuzaki*, vol. II, supliment I, p. 365).

rai de dreptul de a exploata satele cotropite fără nicio tulburare, repartizind veniturile proporțional cu drepturile fiecăruia la proprietate¹.

Pacea fiind încheiată între ruși și turci, Callimachi obținut domnia și o dată cu această schimbare se produsese și alte modificări în structura politică a principatelor. Ipsilanti, care domnea în Țara Românească, părăsise și el tronul, iar în același timp Roznovanu încetă să mai exercite efectiv funcția de mare vistier.

Vrâncenii s-au agitat și pînă acum în vederea deschiderii procesului, dar atîta timp cît Moruzi rămîne domn al Moldovei, toate încercările lor sînt zadarnice; în anul 1804, găsindu-se un act de la Bogdan voievod, de întăritură a satului Păulești către un Ioan și Trifan, Marea obște a Vrancei socotește că este momentul potrivit, pentru deschiderea procesului în capitala țării. În acest scop, un preot, Ion, este trimis ca „vechil” la Iași să pornească judecata împotriva lui Roznovanu, dar este luat în „duhovnicească cercetare” de mitropolitul Veniamin și dă pînă la urmă o mănturie prin care recunoaște că vrâncenii nu au dreptate cu acest hrisov și se leapădă a mai sta în judecată pentru Vrancea². Este de la sine înțeles că mitropolitul, în această situație, a căutat să servească interesele domnului și ale marelui său vistier. Corupția merge de sus pînă jos; marii boieri se împărtășesc din acest praznic, pe care Roznovanu și cu Moruzi îl oferă celor dispuși să dea concursul la rezolvarea favorabilă a problemei Vrancei. Sandu Sturza, tatăl viitorului domn al Moldovei (Ion Sandu Sturza), acuzat că a vîndut lui Roznovanu pentru suma de 25 000 lei un hrisov al unui Lipan, recunoaște că domnul Moldovei i-ar fi acordat această sumă pentru osteneala și cheltuiala ce făcuse cînd a fost rînduit „să facă oarecare cercetări pentru Vrancea. De ar fi fost între aceste însemnări — spune el în aceeași scrisoare — și vreun hrisov al aceluia Lipan, eu cu cuget curat arăt că nu știu minte”³.

Din această scuză perfidă ne dăm seama, nu numai de temeinicia acuzației, dar și de întreaga manevră pusă la cale de Moruzi și vistierul său, care plăteau cu bani grei din bugetul țării, serviciile pe care le făceau unii boieri; suma de 25 000 lei cu care a fost plătit un singur document însemna la timpul acela prețul de cumpărare a mai multor sate.

În felul acesta se termină prima fază din istoria cotropirii Vrancei. Autoritatea domnului Moldovei, sprijinită de cea a marelui său vistier, este pusă în joc pentru deposedarea unor locuitori care, în strigătul lor de durere, nu pot înțelege că întreaga pleoră, începînd de la conducătorul statului și pînă la vornicul de Vrancea, lucrau împotriva intereselor lor. În același timp, distrugerea actelor păstrate în arhivele obștii vrîncene a constituit una din pierderile ireparabile, care a lipsit pe cercetătorii de mai tîrziu de mărturiile prețioase pentru cunoașterea unor aspecte atît de interesante privind evoluția acestei străvechi regiuni.

Intr-o jalbă înaintată divanului la 1813, Roznovanu mărturisește cu seninătate că „oare cari cărți ale vrâncenilor s-au rupt cînd s-au făcut

¹ Arh. st. București, A.N. CCXLV/33.

² C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl. *op. cit.*, p. 49.

³ *Ibidem*, p. 58.

danie de Moruzi, nu pentru că erau trebuincioase daniei mele, dar numai pentru că era o pricină aducătoare stingerii și sărăciei vrâncenilor, giudecîndu-se cu nemărginire”¹.

Vrîncenii, însă, arată divanului că li s-au luat strămoșeștile lor moșii, „prin mijlocire și înșelătorie arătare a căminarului Pruncu și a lui Stamatin. Arderca acestor sorisori, spun ei mai departe, n-au fost pentru că erau netrebnice, după cum arată d-lui (Roznovanu) acum, ce vederat ca să poată stinge desăvîrșit dreptatea noastră s-au lucrat aceasta”².

Vrancea sub regimul
de cotopire boierească

Între timp, Vrancea trecuse la regimul de clăcășie (în 1803) impus de crotopitori, iar obligațiile sînt atît de grele, încît regiunea, care, sub raportul măsurilor de populație, oferise în trecut cea mai mare stabilitate, cunoaște acum exodul bejenților, care nu mai pot suporta boierescul. În jurul anului 1808, documentele înregistrează 53 de locuitori din Nereju-Vrancea fugiți în Valahia³. În același timp, după o situație reconstituită de unul dintre vechii cercetători ai Vrancei, există un număr de 35,5% fugari din Nereju, 19% din Năruja și 27% din Nistorești⁴.

În anul 1812, Roznovanu intervine către Milasevici, președintele divanului din ambele principate, cerînd să dispună aducerea cu forța a vrîncenilor fugiți în Valahia „deoarece, arată dînsul, în pămîntul acesta al Moldovei se păzește urmarea cu întoarcerea și darea înapoi a tuturor acelor strămutați din Țara Românească, după asezarea ce s-a făcut”⁵.

Situația devenise foarte grea pentru locuitorii obișnuiți cu organe locale de judecată și cu un vornic numit de domnie, a cărui activitate putea fi discutată în Adunarea cea mare a Vrancei. În locul acestora, vrîncenii se văzură dați pe mîna „feciorilor boierești”, care le dijmuiiau munca, și a unui vornic de Vrancea, care devenise funcționarul personal al lui Roznovanu. În adevăr, Moruzi, domnul Moldovei, cointerestat în exploatarea Vrancei, se grăbise să dea o dispoziție prin care vornicul de Vrancea, care se schimbă în fiecare an, „să se aleagă de hatman cu Iordache Roset vistiernicul, stăpînul Vrancei și să i se dea la havaetul hătmaniei 750 lei pe an”⁶.

Același vornic de Vrancea era și arendașul veniturilor care rezultau din exploatarea Vrancei; investit, pe lângă această calitate, și cu atribuții judecătorești, înțelegem cît de nemăsurat putea să fie zelul acestui dregător acoperit de autoritatea domnului țării și de cea a marelui vistiier.

În anul 1806, vrîncenii se plîng împotriva samavolniciei comise de vornicul de Vrancea Hristodor, care, așa cum am arătat, era și cumpărătorul veniturilor moșiei Vrancei de la boierul Roznovanu. Cercetarea este făcută de vel vornicul Manolache Dimache și sulgerul Alexandru, care, fiind orînduiți din ordinul domnului au trebuit să scoată nevinovat pe vornic.

¹ Arh. st. București, mss. 1202, p. 129.

² C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 66.

³ *Ibidem*.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, II, p. 67.

⁵ *Ibidem*, p. 62.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

Pentru a cunoaște natura veniturilor provenite din exploatarea Vrancei în timpul cotoșirii, vom arăta câteva din capetele de acuzare ale locuitorilor împotriva acestui vornic.

Vrâncenii se plîng că au fost strămutați de pe săcăturile făcute de ei și părinții lor din codrii Merei; că au fost siliți să cosească și să adune fînul de pe 171 de fălci, pentru care muncă n-au căpătat nici un leu; pentru pășunile oilor au fost obligați să dea 60 000 kg de brînză, plătită numai cu cinci bani ocaua, în timp ce la alte cășării se plătește cu 12 parale ocaua; pentru imășul de pășune al vacilor, orîndatorul le-a luat îndoit decît în anul precedent. Același vornic a luat cîte 20 de parale clacă și de la văduvele sărace, precum și de la nevoinții care n-au nici o stare, fiind iertați de bir. Locuitorii se mai jeluiesc că „nu sînt îngăduiți să țină vin și rachiu“ pe la casele lor, nici măcar pentru pomenile ce ar avea trebuință a le face; că negustorul ce este între dînșii la Vrancea nu le îngăduie a vinde marfa lor la alți neguțători și sînt siliți s-o vîndă lui, cu mult mai jos decît ar putea-o vinde altora; pentru capre, de exemplu, li se plătește cîte 3 lei și 23 de parale, în timp ce afară din Vrancea se vinde cu 5 lei capra. La fel și cu poamele. Prunele, afară din Vrancea, se vînd cu 10 lei sută de ocale, iar vornicul le plătește numai pe jumătate; mișele le sînt plătite numai cu 18 parale, în timp ce afară din Vrancea se vînd cu 28 de parale. În sfîrșit, mai arată vrîncenii că tot vinul stricat s-a împărțit pe la casele lor, obligîndu-i să-l plătească¹.

Bineînțeles că anchetatorii trag concluzia că locuitorilor „nici-o asuprire peste dreptate nu li s-a făcut“².

Cu toate protestele vrîncenilor și suspiciunile provenite din partea unor cercuri diplomatice străine, cotoșitorii stau încă solid pe locurile lor și privesc problema Vrancei, mai ales după smulgerea ultimelor documente din mîna locuitorilor, definitiv rezolvată. Roznovanu se îngrijește acum de lichidarea tuturor proprietăților particulare care eventual se mai găseau în Vrancea și nu puteau fi supuse obișnuitelor dijme; astfel, face schimb cu mănăstirea Mera, căreia îi dă pămîntul pretins de bouroșești, în schimbul pămînturilor pe care mănăstirea le avea în Vrancea, la Voloșcani, la Ruget și la Năruja³. Cumpără de la Enache Pruncu niște vii care se găseau în hotarul Vrancei⁴ și continuă să adune toate documentele care ar fi mai putut folosi vrîncenilor în susținerea drepturilor lor.

Situația devine favorabilă celor trei cotoșitori de la 1803 la 1806, perioadă în timpul căreia Moruzi domnea în Moldova avînd ca mare visțier pe Roznovanu, iar Ipsilanti era domn al Țării Românești; ne întrebăm cum ar fi putut vrîncenii să înfrunte această trinitate, care reprezenta puterea sub toate aspectele ei, în cele două principate. Momentul pentru o decizie în favoarea vrîncenilor nu putea să fie favorabil atîta timp cît cei trei cotoșitori ocupau situații atît de proeminente în stat. Chiar după mazilirea lui Moruzi din Moldova și a lui Ipsilanti din Țara Românească,

¹ A. Sava, *op. cit.*, p. 45.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*, p. 153.

⁴ *Ibidem.*, p. 151.

rămăsese marele vistier Roznovanu, a cărui autoritate era necontestată, pe lângă funcția pe care o îndeplinea, bucurându-se și de sprijinul cercurilor diplomatice țariste.

Totuși, începînd cu anul 1812, așa cum s-a arătat, Roznovanu nu mai îndeplinește funcția de mare vistier, iar trecerea sa față de aceste cercuri diplomatice scade, fiind acuzat că, în calitate de titular al aprovizionării armatelor rusești, ar fi defraudat statul¹. Pus în această lumină, prestigiul marelui potentat scade vertiginos în fața boierimii și a domnului țării — Scarlat Callimachi —, care vor căuta să-i plătească o veche poliță în procesul cu vrîncenii.

Nemaiavînd opoziția interesată a domnului țării, vrîncenii încep din nou să se miște în căutarea hrisoavelor care le-ar fi putut dovedi dreptatea. Marea obște a Vrancei este convocată la Vidra, și din sînul ei sînt aleși vechilii, care capătă puteri depline să acționeze în numele obștii².

Un adevărat exod al populației se produce în timpul acesta spre capitala țării. Sute de locuitori stau cu săptămîinile la Iași sau ies în întîmpinarea domnului pe drumurile mari ale Moldovei. Un izvod de cheltuielile făcute de vrînceni în timpul marelui proces vorbește de 9 000 lei, sumă cheltuită „cînd au stat 800 de oameni timp de trei săptămîini înaintea domnului Moruzi vv, pentru moșia Vrancei” și alți 17 440 lei „cheltuiți în 25 de săptămîini cît au stat în judecată 80 de oameni cu caii lor și nouă preoți tot cu caii lor, în tîrgul Eșului”³.

Judecata Divanului. Caracterul proprietății feudale în Moldova așa cum reiese din tezele dezvoltate de cele două părți la proces

Pînă la urmă, unul dintre boieri vinde vrîncenilor un document de la Grigore Ghica voievod, din anul 1736, dat în pricina unei hotărnicii făcute hotarului Moldovei către Transilvania, document care cuprinde și o confirmare a dreptului de stăpînire a locuitorilor vrînceni asupra Vrancei⁴. În izvodul de cheltuieli amintit, vrîncenii arată că au plătit documentul cu 10 000 lei⁵; dacă apreciem valoarea unui sat în timpul acela, putem afirma cu toată certitudinea că vrîncenii, cu banii cheltuiți în timpul acestui proces, și-au rîscumpărat încă o dată cele 14 hotare ale lor.

Procesul o dată deschis în capitala țării, Divanul ascultă atît motivele formulate de locuitorii vrînceni, cît și pe cele invocate de Roznovanu, dînd pînă la urmă dreptate vrîncenilor, așa cum se va vedea. Argumentele de natură juridică aduse de cele două părți aflate în proces constituie prima încercare de a fixa într-o dezbaterie publică caracterul proprietății feudale în Moldova.

Roznovanu, care reprezenta și interesele celorlalți doi copărtași la exploatarea Vrancei, susține că tot pămîntul Vrancei a aparținut domniei

¹ Arh. st. București, A.N. CCLVII/57.

² Satele din ocolul Vrancei se întrunesc la 10 august 1813 și dau „vechile” preoților Șerban Bălan, Toader Tirde și Constantin Taftă, în judecata ce o au cu Iordache Roset (C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 70).

³ C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 89.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, I, p. 75.

⁵ Roznovanu susține că pentru acest document vîndut vrînceilor de Lupu Balș s-au luat 20 000 lei. (Arh. st. București, mss. 1202).

și nu a devenit proprietate particulară decât prin donațiile succesive pe care „gospodarul“ le-a făcut boierilor ca o recompensă a serviciilor făcute de aceștia¹.

Actul de la Grigore Ghica voievod, prezentat de vrânceni la proces, nu poate să facă, după Roznovanu, dovada că Vrancea a aparținut locuitorilor ei, pentru următoarele motive: pentru că nu cuprinde indicația precisă a donatorului și motivul donației; pentru că nu se cunoaște nici un exemplu în care proprietăți întregi de pământ să fie date unei părți din populație; pentru că hrisovul amintit n-a avut ca scop o donație, ci lichidarea unui litigiu de graniță dintre Transilvania și Moldova, iar din cuprinsul lui nu se poate deduce preexistența unui titlu anterior; în sfârșit, pentru că același hrisov nu prezintă formula primitivă obișnuită în astfel de documente și nu este contrasemnat de marele logofăt al țării².

În ceea ce privește faptul că locuitorii se bucurau de o posesiune reală asupra Vrancei, nu poate constitui un motiv pentru a fi opus exercițiului dreptului suveran. A existat, susține Roznovanu, încă de la întemeierea principatelor, o populație așezată de domnitori în apropiere de granițele țării, care s-a bucurat de anumite privilegii, fără a fi supusă la nici o obligație; același regim mai există încă în guvernământul militar al Croației și Banatului. Prin natura lor, aceste posesiuni nu sînt decît uzufructuare. Toleranța singură nu permite transmiterea proprietății; cînd cauzele pentru care au fost create aceste concesii au dispărut, suveranul dispune și posesia nu poate să-i fie opusă, pentru că nu poate să fie prescripție împotriva dreptului de suveranitate³.

Pentru a ilustra teza susținută, Roznovanu arată că, sprijinindu-se pe acest drept de suveranitate, domnii Moldovei Mihail Șuțu și Callimachi au făcut donație, primul locurile de la Vaslui și cele de la Orhei, iar al doilea locurile de la Tîrgu Frumos, pe care locuitorii le lucrau din timpuri imemorabile. Aceste donații sînt juste, după Roznovanu, pentru că ele decurg în mod esențial din dreptul imprescriptibil de suveranitate și pentru că locuitorii aceștia, ca și cei din Vrancea, nu aveau decît o posesiune tolerată și nu un titlu legal constituit asupra dreptului lor de proprietate⁴.

Marele vistier pune în discuție și o chestiune de principiu în legătură cu atribuțiile domnului: are acesta dreptul de a reveni asupra actelor formale de donație făcute de predecesorii săi? Care este articolul din legile principatelor sau clauza din tratat care îl autoriză pe domn să abroge deciziile emanate de la o autoritate egală cu aceea cu care el este investit?⁵ Domnul, răspunde marele vistier, nu are acest drept și dovada o constituie faptul că toți vechii domni au respectat privilegiile acordate de predecesorii lor și nici unul dintre ei n-a încercat să atace dreptul regalian, iar hrisoavele cunoscute nu sînt decît acte confirmative al acestui

¹ Arh. st. București, A.N. CCXLV/28.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, A.N. CCXLV/26 și 28.

⁵ *Ibidem*, doc., nr. 27.

principiu. Domnul care ar da exemplul unei inovații atât de periculoase ar prezenta arme împotriva propriilor sale decizii ¹.

În concluzie, spune Roznovanu, pentru că a existat cucerire și aservire, întregul teritoriu cucerit a aparținut domnului și proprietatea particulară nu s-a format decât prin donații succesive, căci este imposibil ca efectele să nu fie aceleași unde cauzele sînt asemănătoare ².

La aceste argumente vor răspunde vrîncenii în jalbele lor, divanul în cele cîteva anaforale cunoscute și postelnicul C. Negri în memoriul înaintat consulului rus Pini, după ce divanul și domnul Moldovei hotărâsc restituirea Vrancei locuitorilor ei.

În primul rînd se răspunde lui Roznovanu că domnul Moldovei, Constantin Ipsilanti, cunoștea atât de puțin pămîntul pe care îl dona, încît presupunea că tot locul pe care îl dăruia vistierului Rosetti Roznovanu avea un singur sat în cuprinderea sa, în timp ce Vrancea cuprindea un număr de 14 sate ³. În același răspuns se arată că Moruzi, cînd reconfirmă lui Roznovanu dania făcută de Ipsilanti, nu pleacă de la un examen obiectiv și nu aduce alte dovezi decât două jalbe prezentate sub prințul Șuțu de cîteva locuitori vrînceni care cer siliștele satelor și terenurile defrișate de ei, mărturisind că munții Vrancei aparțin domniei ⁴. Or, se presupune că Moruzi n-a putut să aibă alte informații în această privință, pentru că documentele fuseseră luate sub domnia lui Șuțu și arse, după însăși mărturisirea vistierului. Cum a fost posibil, se întrebă C. Negri în memoriul înaintat consulului Pini, ca în lipsă de alte dovezi să se sprijine pe documente atât de puțin autentice? Și pentru ce vrîncenii sînt deposedați și de sate, cînd aceiași locuitori mărturisesc că numai munții sînt ai domniei?

În același memoriu se arată că donatorul acestui pămînt a putut să stăpînească pînă la 1812 fără tulburări, pentru motivul că pînă la actul de confirmare dat de Moruzi, nu a exercitat nici cel mai mic drept de posesie și că sub prințul Șuțu s-a insinuat locuitorilor din Vrancea că pămîntul lor este ca un bun aparținînd domniei. Prin acest mijloc înșelător locuitorii au scos atunci documentele lor, care nu numai că n-au ajuns pînă la domn, dar au și dispărut pentru totdeauna ⁵.

În același timp, locuitorii au prezentat jalbe, reclamînd drepturile lor străvechi asupra Vrancei. Ei n-au acționat cîteva ani, așteptînd o ocazie mai favorabilă și pentru a strînge documentele care mai rămăseseră încă în mîinile unor locuitori coproprietari ai pămînturilor vecine. De aceea, se specifică în memoriul postelnicului Negri, posesiunea nu devine un titlu

¹ Arh. st. București, A.N. CCXLV/26 și 28, doc. nr. 27.

² *Ibidem*.

³ În actual redactat în limba franceză, probabil cel inițial, se arată că se dă vistierului Roznovanu ocolul Vrancei, care are de asemenea un sat în cuprinderea sa... (*lui donner en gratification tout le terrain de l'ocol de Vrantza situé au district de Putna sur lequel il y a aussi un village* (Arh. st. București, CCXLV/16).

⁴ Este vorba de locuitorii care au recunoscut, după cîștigarea procesului de către vrînceni, că au fost plătiți de Pruncu, starostele de Putna, să facă aceste declarații.

⁵ Arh. st. București, A.N. CCXLV/26.

de proprietate decît dacă ea este exercitată continuu și fără tulburare timp de 30 de ani ¹.

În ceea ce privește pretinsa inconsecvență a domnului Moldovei, acuzat că nu respectă și în cazul Vrancei obiceiurile țării, deoarece donații asemănătoare au fost făcute de curînd în Moldova, se răspunde că reședințele de ținuturi au aparținut întotdeauna domniei, însă nu se poate face nici o comparație între acestea și Vrancea, care a aparținut din timpuri imemorabile locuitorilor ei. Cît privește fostele reședințe, întinderea și limita lor, și situația țăranilor, s-a considerat că locuitorii care munceau terenurile respective, erau uzufructuari, iar acest fel de posesiune nu cîștigă prescripția ². Cît despre reședința ținutului Cîrligătura, se arată că după cercetările făcute de Divan s-a dovedit că aparținea domniei, nu numai prin documentele găsite la locuitori, dar, de asemenea, pentru că fusese altădată reședința domnului Moldovei.

Interesant este faptul că la începutul secolului al XIX-lea încă se mai putea confunda domeniul domnului cu cel al statului; este pentru prima oară cînd găsim o enumerare a domeniilor ce aparțineau domnului, unde, după cum vom vedea, stăruie încă vechea concepție feudală din timpul primilor domni.

Terenurile care aparțineau domnului, după memoriul întocmit de postelnicul C. Negri, erau următoarele: 1) cele pe care le cumpăra din banii proprii, 2) cele pe care le moștenea de la părinții săi, 3) capitalele de ținuturi și alte pămînturi care prin mărturii și probe valabile erau recunoscute că fac parte din domeniile domniei, 4) pămînturile fără stăpîn, 5) cele stăpînite prin uzurpare, 6) cele confiscate pentru „lêse majesté” sau „lêse nation”, 7) cele care prin moșteniri vacante se cuveneau de drept domniei înainte de prescripția de patru ani, 8) bunurile care aduceau coroanei un venit fix și regulat.

Bineînțeles că enumerarea de mai sus se face pentru a arăta că nici-una din aceste condiții nu i se poate aplica Vrancei, ai cărei locuitori stăpînesc de cinci secole pămînturile lor și sînt recunoscuți ca proprietari în mai multe hrisoave ale vechilor domnitori; nefiind loc pustiu și nici stăpînit prin uzurpare, nefiind tîrg sau reședință de ținut, ci o regiune compusă din sate, adică din proprietăți ale vechilor familii, nu poate să intre în aceeași categorie cu pămînturile sus-menționate, asupra cărora, după obiceiurile locale, dreptul domniei este imprescriptibil ³. Să nu pierdem din vedere că aceste considerații sînt formulate cu intenția de a critica și combate atitudinea unui uzurpator; ele dezvăluie, totuși, mentalitatea caracteristică a stăpînului de moșii, care poate afirma la acea dată, cu toată seninătatea, că „dreptul tiranic, din fericire, nu este legitimat în nici într-o parte a lumii civilizate”.

La obiecția lui Roznovanu că niciodată un domn n-a dăruit un ocol întreg unei populații, se răspunde că această situație nu este aplicabilă Vrancei, pentru că aceasta n-a fost stăpînită de locuitori printr-o dona-

¹ Arh. st. București, A. N. CCXLV/26.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

ție, „fiind o proprietate pură repartizată în atâtea părți câte sate erau în regiune”¹. Satele, se arată în continuare, au aparținut inițial câtorva familii, care s-au multiplicat prin rudenie; aceiași lucru se poate întâlni în alte sate ale Moldovei, stăpînite de două sau trei sute de coproprietari, cu toate că titlurile primitive nu confirmă aceste posesii decît la două sau la trei familii care s-au înmulțit într-un timp de două sau trei sute de ani; pentru ce ne-ar mira faptul, arată C. Negri, că treizeci sau patruzeci de familii care au stăpînit mai întii cele 14 sate ale Vrancei, au ajuns la zece mii de suflete în timp de cinci secole?

Se precizează apoi că, chiar dacă n-ar fi avut în mîinile lor nici un document cu care să-și poată dovedi proprietatea, singură posesiunea îndelungată le-ar fi dat locuitorilor vrînceni dreptul de prescripție și ar fi fost recunoscuți ca titulari legitimi ai locurilor pe care le stăpînesc. Însăși prezumția legii în favoarea posesorului servește ca nou titlu de proprietate, îndată ce prin documente valabile nu s-ar putea dovedi că stăpînește acel pămînt în calitate de uzufructuar².

Am reprodus ideile expuse în memoriul postelnicului C. Negri, pentru că ele sintetizează, de fapt, toate discuțiile de principiu care au avut loc în timpul desfășurării marelui proces al Vrancei.

După cum s-a arătat, o dată găsit documentul de la Grigore Ghica voievod, vrîncenii înaintează divanului o nouă jalbă și arată procedeele folosite de cotropitori pentru deposedarea lor. La obiecția lui Roznovanu că nu s-a aflat niciodată ca un domn să dăruiască un ccol întreg țărănilor din Vrancea, aceștia răspund; „adică n-ar fi fost cu cuviință a să face un dar atît de mare la numărul celor mulți, cît mai cu cuviință ar fi fost a se face dar numai la unul, precum d-lui s-au silit să-l cîștige”³.

La 1 martie 1813 apare, în sfîrșit, anaforaua Divanului în care, ținîndu-se seama de noile mărturii înfățișate de vrînceni — hrisovul de la Grigore Ghica voievod și alte documente — se dă dreptate vrîncenilor, arătîndu-se că chiar „înălții domni care au dat și au întărit vistiernicului moșiile din ocolul Vrancei, dacă ar fi văzut aceste dovezi, ca niște iubitori ai dreptății, n-ar fi voit să lipsească pe cei adevărați moștenitori, și sub nume de moșii să le facă danie”⁴.

Situația luînd o întorsătură neașteptată pentru Roznovanu, acesta este silit, la proces, să dea în vileag și numele celorlalți doi copărtași la exploatarea Vrancei, cerînd o amîinare de șase luni pînă la hotărîrea definitivă, pentru a da puțință acestora să se prezinte cu dovezile respective.

La 20 octombrie același an apare hrisovul domnesc care, pe baza hotărîrii Divanului, confirmă dreptatea vrîncenilor față de Roznovanu: „măcar — se spune în acest hrisov — că nu au rămas judecății nici-o

¹ Arh. st. București, A. N. CCXLV/26.

² *Ibidem*. În concluzie, pentru a se arăta valabilitatea principiilor formulate se citează definiția dată de un autor francez nenumit: „posesiunea imemorială este un titlu inepugnabil și prescripția imemorială un titlu care nu suferă nici o excepție”.

³ C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 66.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, p. 176.

îndoială, dar fiindcă d-lui vistiernic au cerut vadé de șase luni, cu pricina că va găsi dovezi și că în dantia dum-sale mai sînt două împărțăseli sub numele său, i s-au dat aceste vadé"¹.

Dizidența provocată de Roznovanu între boierii Divanului

Văzînd în ce atmosferă se desfășoară procesul, Roznovanu recurge în ultimul moment la o soluție menită să anuleze hotărîrea Divanului pe baza căreia domnul redacta în mod obișnuit hrisovul. El cîștigă

de partea sa cîțiva boieri, care la 22 februarie 1813 și 18 martie același an, redactează două anaforale² în care se ajunge la concluzii opuse celor din anaforaua de la 1 martie, însușită de domn. Prin aceste anaforale, Roznovanu urmărea, pe lîngă contestarea hotărîrii Divanului, și o amînare a confirmării vrîncenilor în stăpînirea pămînturilor lor.

În memoriul înaintat de postelnicul Negri consulului Pini se precizează că domnul Moldovei nu cunoaște alte anaforale referitoare la problema Vrancei, decît pe aceea din 1 martie, prin care Divanul recunoaște drepturile vrîncenilor și lasă la latitudinea domnului să refuze sau să acorde termenul de șase luni cerut de vistiier. Cît despre cele două anaforale despre care se face mențiune în jalba lui Roznovanu, ele nu sînt valabile, se spune în același memoriu, pentru că, după legile țării, asupra oricărei afaceri supuse judecării nu poate să existe decît o singură anafora alcătuită de președintele Divanului și de cei care sînt de părerea acestuia: boieri care fac opinie separată își rezervă dreptul de a enunța părerea lor, atunci cînd părțile compar înaintea domnului. Chiar atunci cînd sînt două anaforale, amîndouă trebuie prezentate domnului, care, după ce le-a confirmat conținutul, confirmă una, rupînd-o pe cealaltă³.

**Terminarea procesului.
Hrisovul
din decembrie 1814**

După apariția hrisovului de la 20 octombrie 1813, prin care „se dădea rămas Roznovanu“, mai acordîndu-se totuși un termen de două luni pentru a da

putința celorlalte două părți să prezinte dovezile, lucrurile rămîn în această situație oarecum neprecizată pînă la 28 aprilie 1814, cînd Scarlat Callimachi, domnul Moldovei, poruncește boierilor să se adune la mitropolie, „față fiind toți vechilii din procesul Vrancei, să cerceteze pricina și să-l înștiințeze prin anaforă“⁴.

În luna următoare a aceluiași an, la 6 mai, domnul Moldovei acordă un ultim termen de trei luni pentru a da putința reprezentantului casei Ipsilanti, care nu apăruse nici la ultima înfățișare, să se prezinte la

¹ C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 80.

² Prima anafora din 22 februarie 1813 este iscălită de C-tin Palade vornic, Gri-gore Ghica vornic și Dumitru Bogdan. Anaforaua din 18 martie este iscălită de C-tin Balș logofăt, C-tin Palade, M. Dimache, Alexandru Ioan Leon. (Arh. st. București, A. N. CCXLV/19 și 20).

Anaforaua din 1 martie pe care și-o însușește domnul, este iscălită de Veniamin, mitropolitul Moldovei, Iordache Canta vel logofăt, Dumitrache Sturza vel logofăt, Vasile Costache vornic, Vasile Roset vel vornic și Dumitrache Beldiman, vel ban. (A. Sava, *op. cit.*, p. 176, 177).

³ Arh. st. București, A.N. CCXLV/26.

⁴ C. Constantinescu-Mircești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 80

proces cu dovezile necesare. În hrisovul redactat cu acest prilej se recunoaște că „încă de la 20 oct. 1813 s-a dat sfârșit pricinii între d-lui vistiernic și între locuitorii Vrancei“, dar — se adaugă — „fiindcă la numita vadé vechilul domnului Ipsilante nu a venit să steie în cercetarea pricinii... s-au mai pus încă o vadé de trei luni de zile, între care vadé s-au făcut prin noi știut și cinstitudii ghinărarului consulat rusesc, ca să deie de știre domnului Ipsilant ca negreșit să-și trimită vechil cu toate scrisorile“¹.

Care era de fapt semnificația acestor absențări ale lui Ipsilanti de la proces și nenumăratele intervenții prin care cerea amânarea pentru a produce noi dovezi? Era de fapt o tactică pe care și-o însușise în speranța că, pe alte căi, ar putea să modifice hotărârea Divanului și atitudinea domnului Moldovei în această problemă. Totuși, la 20 decembrie 1814, cu toate intervențiile ce se produc, domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, dă câștig de cauză locuitorilor și le întărește stăpînirea pe întreg cuprinsul Vrancei². Pentru a se arăta atenția față de Constantin Ipsilanti, în același hrisov se menționează că, deși după obiceiul vechi al țării „peste trecere de trei vadéle, dacă nu să vor înțățișa acei chemați în judecată, se dă hotărîre și orice arătare ar mai face pe urmă vreo parte, ascultare nu i se mai dă“, se face totuși excepție pentru Ipsilanti, ca și de la această dată înainte, dacă va prezenta documente vrednice de credință, să-și poată căuta dreptatea pe drumul judecătii³.

În ceea ce privește atitudinea vrîncenilor din momentul cînd simt că balanța înclina în favoarea lor și pînă la hotărîrea definitivă, sînt cunoscute numeroase împotrîvirii, în toate satele Vrancei, Roznovanu însuși arătînd că, deși s-a acordat un termen de șase luni pentru prezentarea dovezilor, aproape în același timp, locuitorii vrînceni au fost puși în posesia pămîntului⁴. Desigur că Roznovanu exagerează pentru a scoate în evidență vinovăția domnului; din felul cum s-au desfășurat lucrurile reiese, însă, că domnul n-a hotărît formal acest lucru, dar locuitorii au anticipat, cum era firesc, hotărîrea definitivă.

Împotrîvirile vrîncenilor se fac simțite chiar după prima anaforă a divanului din 1 martie 1813; în octombrie același an, stărostia Putnei anunță pe feciorii boierești din satele Vrancei că s-au rînduit căpitanul Alexandru Candra să cerceteze pricina dijmuirilor pe care nu vor să le dea vrîncenii. Se precizează, în aceeași dispoziție, că „atît acel împotrîvitoriu cît și nemesnicul din satul în care se va vide nesupunere, se va certa cu cumplită bătaie spre pildă și altora“⁵. În altă dispoziție a starostiei ținutului Putna se atrage atenția nemesnicului și locuitorilor satelor Vrancei să nu supere pe feciorii boierești, cerîndu-le bani, căci „zurbagii vor fi aduși și certați pe ulițele tîrgului cu cumplită bătaie“⁶.

¹ În 1807, Constantin Ipsilanti se stabilise cu familia la Kiev.

² A. Sava, *op. cit.*, p. 177.

³ *Ibidem*, p. 184.

⁴ Arh. st. București, A. N. CCXLV/26.

⁵ C. Constantinescu-Mîrcești, H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 76.

⁶ *Ibidem*, p. 77.

De fapt, vrâncenii nu s-au mai supus obligațiilor fixate de cotropitori din momentul apariției primei anaforale a divanului, decât cu totul sporadic, iar în 1814, când apare hrisovul lui Scarlat Callimachi care confirmă hotărârea Divanului și repune formal pe vrânceni în drepturile lor, regiunea întreagă intră în fierbere. Vestea se împrăstie ca fulgerul și un entuziasm frenetic cuprinde Vrancea de la un capăt la altul. Locuitorii dau foc cârciumilor boierești, gonesc pe slujbașii cotropitorilor și caută să șteargă toate urmele lăsate de nefastul regim. Tradiția orală și unele documente ne mai pot da o idee despre recrudescența urii populare în această ultimă fază a stăpînirii boierești.

Intervențiile pentru dobîndirea Vrancei continuă și după terminarea procesului

Așa cum era de așteptat, intervențiile pentru repunerea vechilor cotropitori în stăpînirea satelor pierdute continuă și după terminarea procesului. Paralel cu intervențiile pe care le face Roznovanu în țară, se fac altele de către fiul lui Ipsilanti, Alexandru, viitorul conducător al Eteriei și ofițer superior care face parte din anturajul țarului.

În același timp se adîncește conflictul dintre Scarlat Callimachi, domnul Moldovei, și Roznovanu, după hotărârea dată în problema Vrancei. Acesta din urmă ia atitudine împotriva domnului de cîte ori are prilejul. Astfel, în anul 1819, Callimachi cere să i se mărească indemnitatea cuvenită la suma de un milion de piaștri¹. Roznovanu se ridică cu toată tăria împotriva acestei pretenții exagerate, arătînd motivele pentru care cererea domnului trebuie respinsă². Încă din 1817, Roznovanu ținea în curent pe Strogonof despre diferendul cu domnul Moldovei, ivit din cauză că el (Roznovanu) nu a semnat un raport în care țara se considera datoare față de domn cu suma de 249 000 de piaștri³.

Scos din funcția de mare vistier și din cea de om de mare încredere al cercurilor diplomatice țariste, Roznovanu își îndreaptă toate nădejdlile spre familia Ipsilanti, a cărei trecere față de cercurile imperiale rusești era cunoscută. În decembrie 1813, deci cu un an înainte de terminarea procesului, Constantin Ipsilanti scria lui Roznovanu că primește propunerea acestuia de a intra în stăpînirea moșiei Vrancei și că este gata să plece la Petrograd în vederea unor eventuale aranjamente⁴. Ce se întîmplase? Roznovanu, pierzînd de fapt procesul, trece drepturile sale perimate asupra lui Ipsilanti, în speranța că fostul domnitor, căruia Divanul îi mai acordase o prelungire a termenului de înfățișare la proces, va recupera pînă la urmă moșia pierdută.

După apariția hrisovului prin care vrâncenii sînt repuși în drepturile lor se cunoaște, în adevăr, o intensă activitate în problema Vrancei, desfășurată de cercurile interesate prin intermediul consului general Pini și al lui Strogonof, ministrul rus la Constantinopol. În urma intervențiilor lui Alexandru Ipsilanti, aceștia depun toate eforturile pentru a convinge

¹ Arh. st. București, A. N. CCLVII/18.

² *Ibidem*, nr. 19 și 21.

³ *Ibidem*, nr. 25.

⁴ *Ibidem*, nr. 21.

pe domnul Moldovei să găsească forma necesară pentru revizuirea hotărârii date în problema Vrancei.

În urma întrevederilor care au loc între consulul Pini și domnul Moldovei, acesta din urmă, pentru a justifica atitudinea sa față de cercurile diplomatice străine și sub pretextul unei discuții generale asupra caracterului proprietății în țară din vechime, convoacă, în ianuarie 1817, Obșteasca Adunare, care, prin anaforaua dată, reconfirmă hotărârea anterioară redactată de Divan și întărită de domn în problema Vrancei.

În această anaforă, Obșteasca Adunare trebuie să răspundă la cinci întrebări care includ complicata problemă a Vrancei sub toate aspectele ei. Prima întrebare și cea mai importantă pentru definirea caracterului proprietății în vechime este formulată în felul următor :

„Dacă tot cuprinsul Moldovei ar fi fost den vechime domnesc și dacă pământul Moldovei a fost nelocuit și ar fi urmat a să da către streini în parte etc. ?”¹.

Obșteasca Adunare, în răspunsul dat, arată că drepturile de proprietate ale răzeșilor nu derivă de la domnie și citează pentru exemplificare hrisoave de la primii domni ai Moldovei, din care rezultă că acești voievozi întăresc o „stăpînire străveche anterioară descălîcării”².

De fapt, se combătea încă o dată teza susținută de Roznovanu că tot pământul Moldovei a aparținut inițial domnilor și numai prin donațiile succesive făcute de aceștia s-a format proprietatea individuală. Celelalte patru întrebări³ se referă în mod direct la problema Vrancei, iar principiile formulate de Obșteasca Adunare în aceste răspunsuri fiind arătate cu alt prilej, asupra lor nu mai revenim.

Anaforaua Obșteștii Adunări, redactată cu scopul de a acoperi responsabilitatea domnului față de anumite cercuri, produce enervare în rândurile diplomaților care se angajaseră să intervină pe lângă domnul Moldovei în această problemă.

**Intervenția
consulului
Pini**

La 8 ianuarie 1817, consulul general Pini scrie lui Callimachi că a primit de la superiorii săi, „ordinul de a cere oficial domnului Moldovei restituirea, cu toate veniturile cuvenite, a pământului Vrancei de care familia prințului Ipsilanti a fost pe nedrept deposedată”. Și pentru a fi și mai precis, consulul adaugă în aceeași scrisoare : „această cerere este expresia formală a voinței majestății sale împăratului întregii Rusii. Într-o afacere tratată confidențial mai mult de două luni și care prin prezenta notă ia un caracter solemn de cea mai mare importanță, nu pot fi admise mijloace evasive și dilatorii. Dem-

¹ A. Sava, *op. cit.*, p. 187.

² *Ibidem.*

³ Iată care este cuprinsul celorlalte întrebări : B. — De s-au căzut a să întoarce moșia Vrancea în stăpînirea lăcuitorilor vrănceni, pentru că adevărata danie nu să află la dinșii și pentru că danie nu poate să fe fără ființa scrisorii... etc. C. — Dacă a tuturor sațelor Vrăncii cuprindere ar fi putut totodată a să face danie către vrănceni. D. — Că toată cealaltă parte a munților s-ar fi făcut după vreme danie, cum dar numai Vrancea au putut fi cu acest chip ? E. — Că domnul Vasile vv. la anii 7156 au făcut danie m-rii Sovejei niște munți anume Zboinele și Clăbuciu pînă în Lepșa... etc. (A. Sava — *op. cit.*, I, p. 186).

nitatea voinței pe care am avut onoarea să v-o fac cunoscută cere de la A. V. și fără întârziere un răspuns pozitiv și satisfăcător“¹.

În afară de tonul categoric al notei, reținem și declarația că tratativele în problema Vrancei, cu domnitorul, au durat mai mult de două luni, confirmându-se în felul acesta faptul că marea anaforă din ianuarie 1817 a fost determinată de caracterul acestor discuții.

După primirea notei de la 8 ianuarie, domnul Moldovei însărcinează pe postelnicul Negri să răspundă consulului printr-un memoriu în care se face întregul istoric al problemei, arătându-se motivele pentru care Vrancea a fost restituită locuitorilor ei². În preambulul acestui memoriu sînt înfățișate principiile care au stat la baza hotărîrii date de Divan și confirmate de domn în problema Vrancei.

Dintru început, tonul însușit de autorul memoriului pare destul de categoric în explicațiile pe care le dă și în afirmațiile pe care le face. Se spune fășiș, în acest memoriu, că domnul Moldovei este invitat să restituie prințului Ipsilanti pămîntul Vrancei fără nici un examen formal al noilor probe produse din partea sa. Faptul acesta „ar pune pe domn deasupra legilor acestui principat, observate cu sîințenie și confirmate de mai multe tratate existente, după care o afacere decisă din punct de vedere juridic nu poate să fie reformată printr-o manieră arbitrară“³.

Pentru a se demonstra că hotărîrea luată în problema Vrancei a fost consecința unui fapt chibzuit asupra căruia nu se mai poate reveni, se arată în același memoriu că, înainte de primirea notei de la consulul Pini, domnul Moldovei a convocat Obșteasca Adunare, nevoind să decidă singur într-o chestiune care, referindu-se la dreptul de suveranitate al domnului, devine propria sa cauză, în care el ar fi fost și judecător și parte⁴.

De la început, postelnicul Negri caută să pună la adăpost răspunderea domnului, arătînd că, în problema Vrancei, el n-a făcut altceva decît să se supună judecății Divanului, care redactase și anaforaua din 1817; se menționează că această anaforă se trimite în copie consulului Pini, o dată cu propriile reflexii ale domnului referitoare la această problemă. La obiecțiile și acuzațiile formulate de foștii cotropitori se răspunde detaliat, folosindu-se o argumentare bogată, care reflectă grija de a prezenta problema în toată complexitatea ei și de a convinge cercurile străine de absurditatea pretențiilor celor interesați.

După expunerea care nu mai admite nici un echivoc în problema Vrancei, memoriul postelnicului Negri se termină prin declarația făcută în numele domnului Moldovei „că ar fi gata să examineze din nou juridicește această problemă, dacă reclamantul și curtea imperială a Rusiei găsește lucrul acesta necesar“⁵.

¹ Arh. st. București, A. N. CCLV/23.

² *Ibidem*, A.N. CCLV/26.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

**Problema Vrancei
sub domnia lui
Mihai Șuțu**

În anul 1819 urmează la domnia Moldovei ultimul domn fanariot, Mihail Șuțu. Sub noul domnitor, Roznovanu și coasociații săi se puseră din nou în mișcare, găsind conjunctura politică favorabilă pentru rezolvarea problemei care-i interesa. Roznovanu este atât de sigur de redobândirea Vrancei, încât, în corespondența pe care o are cu Strogonof, pune acestuia problema restanțelor datorate de vrânceni, care, după socoteala vistierului, se ridicau la suma de 120 000 de piaștri ¹.

Bineînțeles că și în această împrejurare, Roznovanu caută să-și etaleze spiritul de generozitate, recunoscînd că țăraniile din Vrancea sînt în întregime ruinați prin sumele considerabile pe care au trebuit să le plătească în timpul procesului și că starea actuală a afacerii lasă de dorit unele concesii din partea proprietarilor ².

La 15 iunie 1820, Strogonof, care reprezenta și interesele familiei Ipsilanti la Constantinopol, îi scrie lui Roznovanu că „niciodată, de cînd litigiul în chestia Vrancei este în dezbateră, nu s-au oferit circumstanțe mai favorabile decît cele care se prezintă acum” ³.

Problema care se afla în dezbateră după venirea lui Șuțu la domnia Moldovei era aceea de a se ști ce metode trebuiau folosite pentru anularea hrisovului dat de Scarlat Callimachi. Așa cum reiese din înseși notele aflate în hîrțile lui Roznovanu, problema Vrancei prezenta și acum multe dificultăți și puncte de vedere diferite; se recunoaște că sînt titluri de o parte și de alta. Unul din aceste titluri mai vechi (hrisovul de la Grigore Ghica voievod) nu oferă — după Roznovanu — întreaga autenticitate necesară; altul, acel al familiei Ipsilanti, satisface numai o formalitate cerută de legile țării, însă el este emanația unui act arbitrar și clandestin prin efectul său, pentru că el nu desemnează pe adevăratul proprietar ⁴.

Roznovanu și ceilalți își dau seama de poziția vulnerabilă pe care o au în această problemă și pentru acest motiv nu insistă în repunerea pe rol a procesului, care ar fi putut să ducă la același rezultat negativ. Marele vistier caută să rezolve problema tot pe calea intervențiilor diplomatice și în acest scop folosește trecerea familiei Ipsilanti pe lângă Pini și Strogonof, care, în adevăr, depun toate străduințele pentru a convinge pe Mihail Șuțu, domnul Moldovei, să revină asupra hotărîrii date de predecesorul său în problema Vrancei.

La 29 mai 1820, Roznovanu putea să scrie lui Strogonof, la Constantinopol, că „zelul binevoitor al consulului general Pini, care se adaugă la dispozițiile echitabile ale domnului Moldovei, promiște în puțin timp o soluție favorabilă în problema Vrancei” ⁵. În aceeași scrisoare, Roznovanu

¹ Arch. st. București, A. N. CCXLV/33.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, doc. 35.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. 29.

nu uită să-i reamintească lui Strogonof de sumele pe care fostul domnitor le-a iertat locuitorilor o dată cu trecerea pământului în stăpînirea lor: „După ce proprietatea va fi redată legitimilor proprietari, arată marele vistier, este echitabil, de asemeni, ca sumele care au fost inițial plătite să fie de asemeni restituite“¹.

Între timp, domnul Moldovei, temîndu-se de consecințele neplăcute pentru el în cazul aprobării unei revizuii juridice a procesului, recomandă celor interesați tratative directe cu locuitorii din Vrancea. Strogonof este informat de bunăvoința manifestată de domn și totodată și de „însuccesul tentativelor conciliatorii întreprinse în ultimul timp pe lângă locuitorii din Vrancea de către un «prelat» ale cărui intenții sincere sînt subliniate în scrisoare“².

Ministrul rus la Constantinopol, dîndu-și seama de dificultățile pe care le întîmpină tratativele cu locuitorii, se gîndește la o altă soluție; el sugerează „ideea de a se propune domnului Moldovei, prin consulul Pini, ca el (Strogonof) să fie însărcinat să ceară Porții un firman *ad hoc* pentru revizuirea procesului, procedeu care ar pune la adăpost responsabilitatea domnului și i-ar ușura poate mult terminarea unei afaceri de atîta timp rămasă în suspensie“³.

În timp ce Mihail Șuțu primește cu satisfacție propunerea lui Strogonof, Roznovanu, mai prudent, prevăzînd că revizuirea procesului n-ar schimba situația existentă deoarece Divanul ar fi constituit din aceiași boieri, scrie lui Strogonof că singura soluție ar fi aceea a unui firman de *restituire* a Vrancei, care să fie cerut în numele curții protectoare a Rusiei.

Om practic, marele vistier voia să simplifice formalitățile atît de complicate pe care le-ar fi cerut reeditarea unui proces în condițiile cunoscute; el voia o dispoziție venită de oriunde, numai să-l repună fără eforturi în drepturile pe care le avusese înainte de proces.

La 6 octombrie 1820, Strogonof, dîndu-și seama de absurditatea unei astfel de proceduri, îi răspunde lui Roznovanu: „Cît privește firmanul de restituire fără alt examen, acest act de autoritate, oricît de peremptoriu ar părea în această împrejurare și poate chiar just prin el însuși, ar jicni prea mult formele judiciare și privilegiile țării pentru a fi propus Porții în numele Curții Protectoare“⁴.

Desfășurarea evenimentelor ulterioare, căderea din nou în dizgrație a lui Roznovanu, dispariția de pe scena politică a foștilor domni interesați, fac să slăbească acțiunea pentru redobîndirea pământului pierdut. Totuși,

¹ Arh. st. București, A.N. CCXLV/29.

² *Ibidem*, doc. 31. N-am putut afla din actele cercetate numele prelatului care a încercat să-i convingă pe vrînceni să renunțe de bună voie la libertatea lor. Ar putea să fie chiar mitropolitul Veniamin, care mai face un serviciu lui Roznovanu în timpul procesului, atunci cînd convinge pe preotul Ion, trimis de vrînceni să deschidă procesul la Iași, să renunțe la această acțiune și să declare totodată că Vrancea este pămînt domnesc.

³ *Ibidem*, CCXLV/31, 2 sept. 1820.

⁴ *Ibidem*, doc. 32, 6/X 1820.

o clipă, umbrele primejdiei se mai ridică amenințătoare pentru pașnicii locuitori ai Vrancei. În 1821, Alexandru Ipsilanti trece în Moldova cu aureola unui om care se bucură de sprijinul unei mari puteri și începe organizarea oștirii chiar pe teritoriul țării noastre. Atenția ce o arată față de Vrancea trimițând vornicului din acest ocol „ordin de ocrotire“, așa cum nu mai procedase cu alte ocoale, ne face să întrevădem adevăratele lui intenții.

Dar în curînd îndrăzneala cu care acționase în numele unei mari puteri este sancționată prin ștergerea sa din controalele armatei rusești și o dată cu această pedeapsă se produce vertiginoasa și iremediabila sa prăbușire.

Dacă familia Ipsilanti, compromisă după mișcarea de la 1821, dispăre definitiv de pe arena politică și nu mai poate oferi după această dată nici un pericol pentru vrînceni, în schimb familia Roznovanu începe iarăși să joace un rol de frunte în conducerea Moldovei. În decembrie 1820, Neculai Roznovanu, fiul lui Iordache, este numit în postul de mare vistier al țării¹, iar după doi ani, tatăl acestuia aspiră la treapta cea mai înaltă în ierarhia Moldovei.

Un „înscriș“ din anul 1823 arată că Neculai Rosetti Roznovanu își ia obligația să plătească lui Gh. Picard din Odesa suma de 5 000 de ducaci olandezi în cazul cînd tatăl său Iordache va fi ales domn al Moldovei². Din fericire pentru vrînceni, tronul Moldovei n-a putut fi cumpărat de fostul mare vistier al Moldovei, iar după cîtva timp de la această nereușită încercare el cade din nou în dizgrație, trebuind să părăsească țara pentru cîtiva ani³.

Sfîrșitul marelui proces nu aduce însă liniștea dorită în sînul comunității vrîncene. Regiunea întregă intră într-o serie de convulsii caracteristice fazelor care urmează marilor zguduiri. Sfatul Mare al Vrancei se întrunește la Vidra pentru a hotărî o nouă împărțire a munților, ținîndu-se seama de sacrificiile materiale făcute de fiecare sat în timpul marelui proces. Operația împărțirii munților, efectuată în anul 1817, trebuie reluată în 1818, cînd unele sate nemulțumite contestă împărțirea făcută și revendică drepturile la folosirea munților potrivit nevoilor reale și nu în raport cu contribuția lor la cheltuieli⁴.

În 1833, obștea vrînceană se găsește din nou în fața unei situații dificile. Căminarul Gheorghe Lipan, prin cîștigarea procesului, intră în stăpînirea moșiilor de baștină din cuprinsul Vrancei, făcînd o mare breșă în proprietatea devălmașă⁵. Întreaga obște a locuitorilor se agită din nou

¹ Arh. st. București, A. N. CCLI:1/85.

² *Ibidem*, A. N. CCLX/5.

³ *Ibidem*, A. N. CCLVI/12, anul 1829.

⁴ H. H. Stahl — *Contribuția la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 158.

⁵ A. Sava, *op. cit.*, vol. II, p. XV.

și în cele din urmă cumpără pentru suma enormă de 75 000 lei proprietatea lipănească.

Marca Obște a Vrancei face mereu față dificultăților care se ivesc, iar mecanismul ei funcționează normal, atât în timpul procesului Roznovanu, cât și mai târziu, când trebuie rezolvate numeroase conflicte ivite în sânul aceleiași comunități.

La 1840 se face o nouă împărțire a munților, determinată de lupta pe care satele Vrancei o duc împotriva acțiunilor de acapănare ale câtorva vrânceni care căutau să-și stabilească drepturi inegale în cuprinsul averii devălmașe¹. În adevăr, chiar preotul Șerban, unul dintre localnicii care avusese merite incontestabile în câștigarea marelui proces al Vrancei, pretinde pentru serviciile făcute câteva părți din munți și termină el însuși prin procese împotriva vrâncenilor, dezvăluind astfel intențiile lui acaparatoare. Vrâncenii realizaseră pînă acum o solidaritate exemplară față de dușmanii dinafară, însă acum chiar unii dintre membrii obștii se ridicau împotriva intereselor ei și faptul acesta nu putea rămîne fără grave urmări.

Fiul preotului Șerban, polcovnicul Ioniță, este propus de vrânceni să fie deputat în divanul *ad hoc*, obștea îndatorîndu-se să-i plătească 30 galbeni pe lună și să-i mai dea și un om de ajutor cu leafă și cheltuială din partea Vrancei², dar polcovnicul, drept mulțumire pentru ajutorul dat de vrânceni, inițiază o serie de acțiuni abuzive prin care își mărește domeniul personal din această regiune. Locuitorii din satul Năruja sînt nevoiți, în anul 1865, să facă plîngere împotriva acestui cotropitor localnic, arătînd că „domnul colonel Ioniță Șerban ce are pantea de pămînt în satul ședenii noastre, prin puterea materială și sprijin ce are de la boieri, fiind însuși acum boier, ne-a rupt menționata sumă de fâlci... și încă prin amenințări și necuviințe, vrea să ne gonească de pe moșia noastră”³.

Acesta este începutul unor acțiuni pornite chiar din sânul comunității împotriva cărora obștea Vrancei nu mai are nicio putere. Pe măsură ce capitalismul se dezvoltă, anumite contradicții ies și mai mult în evidență, iar întreaga regiune prezintă un ansamblu de contraste care îi distrug echilibrul. Există disproporție și opoziție între forma seculară de organizare socială și legiuirile moderne, care prin prevederile lor au legitimat jaful organizat în această regiune. Dreptul de protimisic o dată abrogat în legislația burgheză, tendințele individualiste se accentuează în dauna vechiului spirit de solidaritate al obștii⁴.

Privilegiul pe care îl avea vrînceanul de a tăia lemne din pădure după nevoile și puterile lui pune celor interesați una dintre cele mai complicate probleme juridice: poate vrînceanul să-și vîndă acest drept folosit fără abateri de-a lungul vremurilor, în cadrul și spiritul tradițional al devălmașiei absolute? Potrivit Codului civil burghez, orice fel de „drept”

¹ H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 171.

² *Ibidem*.

³ Arh. st. București, Ministerul de Interne, 450/1865.

⁴ A. Sava, *op. cit.*, vol. II, p. XXXVI.

se poate vinde, deci și dreptul nelimitat pe care îl are vrinceanul asupra pădurii. Paradoxul îl constituie faptul că, o dată „dreptul” cumpărat, societatea anonimă lasă la o parte Codul civil și se prevalează de obiceiul pământului, care îi dădea dreptul să taie oricât, după nevoile și puterile ei!¹

Situațiile acestea au fost folosite de oamenii politici de atunci pentru a deschide porțile societăților străine, care, pe prețuri derizorii, au cumpărat munții și au întreprins cea mai sălbatică distrugere a pădurilor pe care o cunoaște istoria țării noastre. De pe urma acestor societăți, Vrancea a rămas sărăcită și pustie, înlesnind și mai mult pătrunderea capitalismului, care grăbește dezagregarea formelor arhaice.

¹ H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, p. 207.

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A SATELOR DEPENDENTE DE ORAȘUL BRAȘOV ÎN PRAJMA ANULUI 1848

de FLORIN SALVAN

La venirea sașilor în Țara Bîrsei, vechea populație românească a acestei regiuni era liberă. Dar condițiile particulare de cristalizare și dezvoltare a feudalismului în Țara Bîrsei au permis orașului Brașov să supună, atît vechile comune românești libere, cît și pe cele cu populația mixtă, româno-maghiară.

În secolul al XIV-lea și al XV-lea un număr mare de sate românești sau mixte au ajuns în stăpînirea unor feudali particulari sași¹. Apoi, treptat, treptat, atît aceste sate, cît și altele vor trece, în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, din mîna feudailor particulari sași, prin donații, zalogiri sau cumpărări, în posesia directă a orașului Brașov².

Răpînd ultimele rămășițe de drepturi pe care și le mai păstrasera vechii locuitori liberi ai districtului, orașul își va exercita, din 1651, de cînd a cumpărat domeniul Branului cu satele aparținătoare, pînă la 1848, în mod absolut, drepturile sale de stăpîn feudal nelimitat, atît asupra iobagilor aflați pe acest domeniu și luați definitiv în stăpînire, cît și asupra pămîntului domenal³.

¹ Astfel, Fulkun era stăpîn peste Hăghig și satele din jur, magistrul Iacob, feudal sas, stăpînea Budila, Zizin, Tărlungeni, Purcăreni, Bran, Tohan, Zărnești și cătunul Cristian. Teel era domn peste Teliu. Alți *comesi* sași aveau posesiuni în alte sate (I. Podea, *Monografia județului*, Brașov, vol. I, 1938, p. 65).

² Satele Zărnești și Tohan, dăruite în anul 1395 de regele Sigismund preotului din Brașov, vor trece din mîna acestuia în posesia sașilor brașoveni. Satul Nou ajunge, printr-un act de donație din 1462, în proprietatea Brașovului. În anul 1500, regele Vladislav zălogește orașului Brașov cetatea Branului, Săcelele (cele șapte sate), Apașa și Crizbav. În anul 1499, sașii din Țara Bîrsei pun mîna pe ținutul Dobîrlăului, pe pădurea de la Teliu și Budila. Din timpul lui Matei Corvin, pînă la 1625, orașul Brașov a stăpînit și comunele Părău, Grid, Perșani, Holbav, Șercaia din districtul Făgărașului. În anul 1618, Brașovul cumpără comunele Vlădeni și Țîntari. În 1651, orașul Brașov cumpără de la Gh. Rákoczi II toate satele zălogite la 1500 de Vladislav cu suma de 15 000 florini. (I. Podea, *op. cit.*, p. 65—66; E. Micu, *Castelul Bran*, București, 1957, p. 25—27; I. Clinciu, *Din trecutul Branului*, în „Transilvania”, nr. 6, 1910, p. 402—407).

³ E. Micu, *op. cit.*, p. 26—27; I. Clinciu, *op. cit.*, p. 407.

Pe teritoriul vechiului district al Braşovului, mărginit la sud cu Țara Românească, la răsărit și nord cu comitatul Trei Scaune, la apus cu districtul Făgăraşului, se găseau, în preajma anului 1848, patru categorii de localități.

Cea mai importantă dintre acestea era, fără îndoială, oraşul Braşov, capitala districtului, important centru manufacturier și comercial¹.

A doua categorie de localități din Țara Birsei o constituiau cele 13 comune săsești libere² care au scăpat de iobăgie datorită privilegiilor primite de la regii maghiari și reinnoite mereu.

În grupa a treia intrau cele două sate militare ale primului regiment românesc de graniță, înființat în 1765³, Tohanul Vechi și Țințari. Locuitorii acestor sate erau soldați grăniceri. Numai cițiva dintre ei erau contribuabili, dar subordonați organelor militare locale⁴.

În fine, a patra categorie de localități din district o formau cele 14 sate supuse⁵ sau dependente de oraşul Braşov, risipite în Țara Birsei pe o arie geografică destul de întinsă. Între masivul Bucegi și Piatra Craiului se afla Branul, comună colectivă, de care aparțineau 13 sate („divizii“): Sirnea, Peștera (Coacăza), Fundata, Fundățica (cătun), Măgura, Toangheș (cătun), Mocciul de Jos, Mocciul de Sus, Şimon, Cheia, Sohodol, Poarta și Predeal⁶. La poalele Pietrei Craiului se găseau Zărnești și, nu departe de el, Tohanul Nou. Toate erau cu populație românească. La marginea de sud-est a depresiunii Țării Birsei, pe linia care desparte această depresiune de șirul munților Buzăului, se întindeau cele șapte sate cu populație mixtă, româno-maghiară, cunoscute și sub numele de Săcele: Baciul, Turcheș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Purcăreni și

¹ Pentru dezvoltarea forțelor de producție capitaliste și pentru formarea capitalului comercial în Braşov în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vezi: St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1955; *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei, catalog de documente*, vol. I, 1415—1820, întocmit de E. Moisuc, București, 1960; *Catalogul documentelor grecești de la Arhivele Statului din Braşov*, vol. I, cu un studiu introductiv de E. Limona și D. Limona, București, 1958; E. Limona și D. Limona, *Aspectele comerțului braşovean în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960; F. Killyen, *Braşovul în preajma revoluției din 1848*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, 1956; V. E. Gologan, *Cercetări prioritare la trecutul comerțului românesc din Braşov*, Braşov, 1928; I. Hintz, *Stand der Privatindustrie der Fabriken, Manufakturern und Handlungen in Siebenbürgen im Jahre 1844*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Band II/1, 1846; C. Maager, *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, Braşov, 1853.

² 4 țirguri: Râşnov, Codlea, Feldioara, Prejmer și 9 comune: Cristian, Vulcan, Ghimbav, Hălchiu, Bod, Rotbav, Măieruş, Sînpetru și Hărman. Serviciul Arhivelor Statului Reg. Braşov, *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei, Catalog de documente*, vol. II/2, 1834—1846, întocmit de E. Moisuc, p. 358—359 (în mss.).

³ *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei. Catalog de documente*, vol. I, p. 31.

⁴ Serv. Arh. St. Reg. Braşov, *Industria textilă...* vol. II/2, 1834—1846, p. 359 (în mss.).

⁵ În original: *unterthänige*. Cercetarea noastră se ocupă doar de aceste sate.

⁶ Până la 1848, aceste sate au constituit o singură comună condusă de castelanul din Bran, ajutat de câte un viceprimar în fiecare sat (I. Puşcariu, *Fragmente istorice*, III, Sibiu, 1904, p. 118—119).

Zizin. În partea de nord-vest a depresiunii Birsei, între munții Perșani și Olt, se aflau satele Vlădeni, cu populație românească, și Satul Nou, Crizbav și Apața, cu populație româno-maghiară¹. Dacă socotim satele brănene ca unități aparte, atunci numărul tuturor satelor dependente din Țara Birsei se ridică la 26.

După recensământul populației din anul 1838, ultimul înainte de revoluție, districtul Brașovului avea 86 961 de locuitori : 22 886 în orașul Brașov, 26 992 în satele săsești libere și 37 083 în satele dependente. Din cei 37 083 de țărani aserviți, 23 067 (62,20%) erau români, 12 395 (33,42%) erau maghiari și secui și 1 629 (4,28%) alte categorii (sași, țigani, străini)².

În preajma anului 1848, orașul Brașov, condus de un mănunchi de patricieni sași, era deci, nu numai cel mai însemnat centru manufacturier și comercial din sud-estul Transilvaniei, ci și cel mai mare proprietar feudal din Țara Birsei, care exploata aproape jumătate din populația districtului. El posedă un întins domeniu feudal, format din munți, păduri, pășuni, livezi, fînețe, văi, riuri, mori, pământ arabil și nearabil, care au aparținut odinioară populației băstinașe libere. Cea mai mare parte a munților care se întindeau de la sud-estul Țării Birsei, de la masivele Bucegi și Piatra Craiului, pînă la muntele Ciucașul, constituiau posesiuni ale orașului. Brașovul mai stăpînea și o bună parte a munților Perșani, teritoriul dinspre comunele Crizbav și Apața. În anul 1834, cînd s-a făcut o evaluare a pădurilor domeniiale, Brașovul posedă 131 157 jugăre de pădure, amestecată cu loc de pășune, livezi și teren arabil³. Orașul Brașov stăpînea, de asemenea, ca proprietar domeniial, numeroase sesii arabile, fînăț sau pășune, situate în aria satelor dependente, folosite de țărani supuși în schimbul anumitor obligații cu caracter feudal⁴.

Din punct de vedere administrativ, aceste sate erau supuse celor patru inspectori domeniiali⁵, organe magistraturale, care jucau un rol foarte important în menținerea satelor dependente în stare de iobăgie. Un alt instrument de oprîmire a țărănilor dependenți era tribunalul domeniial, for judecătorec alcătuit din șapte judecători, care hotărau în prima instanță, iar magistratul în apel⁶.

¹ Ungurii din satele dependente au fost colonizați în sec. XIV—XV de regii maghiari. În secolul XVI-lea au venit și secuii (I. Podea, *op. cit.*, p. 53—55, 57).

² În anul 1849, populația districtului se prezenta astfel : Brașov : 19 823, satele săsești, 31 607, fostele sate iobăgești 37 265, total 88 695, Arh. st. Brașov, Recensământul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi 1526—1917, întocmit de E. Limona, tabela II—III (în mss.).

³ E. Zaminer, *Geschichte des Waldwesens der königlichen freien Stadt Kronstadt*, 1891, p. 52—53; Fr. Schuster, *Die Törzburg und das Törzburger Dominium*, i.a. p. 12—13; Arh. st. Brașov, Actele magistratului, doc. nr. 4272/1848.

⁴ *Industria textilă...* vol. II/2., p. 329—330 (în mss.).

⁵ Primul cerc de inspecție cuprinde : Branul cu cele 13 sate, Tohanul Nou, Zărnești ; al doilea cerc : Vlădeni, Satu Nou, Crizbav și Apața ; al treilea cerc : Baci, Turcheș, Cernatu, Sarcung ; al patrulea cerc : Tărlungeni, Purcăreni, Zizin. (*Industria textilă...* vol. II/2, p. 358—359, în mss.).

⁶ *Ibidem*.

Pe plan social, țăranii dependenți¹ din Țara Birsei se împărțeau în mai multe categorii sociale, și anume: *coloni*, *inquilini*, *extranei*, țișani și oieri înstăriți.

Dintre toate categoriile, cea mai numeroasă pătură socială de țărani supuși o alcătuiau *colonii*. Noțiunea de *colon* are același conținut social-economic ca cea de iobag². Din aproximativ 39 748 de locuitori existenți în anul 1847 în satele dependente³, 8 203 capi de familie⁴, adică circa 27 000 de locuitori erau *coloni*. Ei aveau loc de casă, grădină, un mic teren arabil și de fînaț⁵, și un anumit număr de vite. Pămîntul pe care-l foloseau *colonii* se numea pămînt colonic al sau sesie colonică⁶. Sesiile nu se puteau „destrăma” de către *coloni* prin vînzare. Dacă *colonii* ca uzufructuari încercau să vîndă părți din aceste sesii ca să-și procure bani, orașul Brașov, ca proprietar domenal, nu aproba astfel de acte⁷. El se temea că, dacă se îngustau sesiile colonice de fînaț și pășune prin vînzare, *colonii*, care se plîngeau adeseori că n-au pămînt destul, vor cere, pe de o parte, să li se reducă obligațiile față de oraș, iar pe de altă parte vor tăia pădurile domeniiale ca să-și mărească suprafețele de fînaț și pășune⁸. De aceea orașul nu confirma contractele de vînzarea terenurilor de fînaț. *Colonii* puteau, în schimb, să-și vîndă locurile de casă sau de curte⁹, magistratul și comunitatea centumvirală¹⁰ confirmînd astfel de acte¹¹, pentru că ele nu atingeau direct interesele orașului. Dar și în acest caz

¹ În original: *Unterthanen*.

² În anul 1785, Iosif al II-lea a înlocuit cuvîntul iobag cu cel de colon (L. Patachi, *Situația agrară a țăranimii dependente din Transilvania în anii 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie”, IV, București, 1962, p. 110, nota 3).

³ Numărul de 39 748 de locuitori e calculat cu aproximație. Ținînd seama că în anul 1787 erau 21 976 de locuitori în satele supuse (I. Hintz, *Bevölkerungsverhältnisse im Kronstadter Distrikt nach der 1839-er Zählung*, în *Archiv des Vereins...* Band III, Heft, 1, 1847), iar în anul 1838 numărul lor crește la 37 083, rezultă că în anul 1847 erau circa 39 748 de locuitori. Recensămîntul s-a făcut în anul 1838, dar în unele sate din district el s-a încheiat la începutul anului 1839, de aceea I. Hintz dă anul 1839 ca an de recensămînt (Arh. st. Brașov, Act. mag., colecția Recensămîntul populației pe anul 1838, pach. I—II; Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi 1526—1917, redactat de E. Limona, tabela I (în mss.).

⁴ St. Miklos, *Relațiile de producție în agricultura țărilor Birsei* (în mss.).

⁵ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 4589/1842, 24, 25, 645, 798, 1049, 1595, 1067/1843; 923/1844.

⁶ În original: *colonical Session*, Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 798, 1067, 1595/1843.

⁷ În anul 1842, negustorul Christodor Mumiali a cumpărat de la mai mulți coloni din Cernatu terenuri de fînaț ca să-și instaleze acolo o spălătorie de lînă. Comunitatea centumvirală nu a confirmat acest contract (Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4598/1842, 24, 25, 74, 297, 645/1843).

⁸ *Ibidem*.

⁹ În original: *Hofstelle, Wohnplatz, Wohnhof* (Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 798, 1595/1843).

¹⁰ Magistratul era consiliul orășenesc. El era ales anual și avea atribuții politice, administrative, fiscale și judecătorești. Comunitatea centumvirală era formată din 100 de persoane. Ea era aleasă tot anual și avea atribuții administrative, politice și financiare. Consiliul celor 100 era un for districtual.

¹¹ În anul 1838, negustorul C. Ioanovici a cumpărat de la un colon din Zărnești un loc de curte ca să-și instaleze o mașină de tors. Comunitatea centumvirală a aprobat

orașul avertiza pe *coloni* că aprobă astfel de acte numai cu condiția să se respecte dreptul de proprietate al domnului de pământ¹.

Colonii se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, îndeosebi a oilor. În funcție de condițiile solului, cultivau porumb, grâu, seară, orz, ovăz, mei, hrișcă, in, cînepă, cartofi, fasole și diferite legume². În satele brănene, pământul fiind pietros, nu se cultiva porumb sau grâu, ci numai orz, ovăz și cartofi, rareori grâu de primăvară. Ocupația principală a brănenilor a fost întotdeauna creșterea vitelor³. Tehnica prelucrării pământului era înapoiată, oglindind gradul nedezvoltat al forțelor de producție. Pînă la 1840, în satele brănene nici nu existau căruțe cu patru roți.

Atît terenul arabil, cît și cel de fînă folosit de *coloni* împreună cu celelalte categorii de țărani supuși era destul de puțin, insuficient, în raport cu numărul țăranilor dependenți și cu nevoile vieții zilnice.

În anul 1848 nu s-au putut însămînța decît 17 637 de găleți de sămînță pe întreg teritoriul arabil folosit de toate categoriile de țărani supuși. Tot în același an, *colonii* nu au putut aduna decît 24 525 de căruțe de fîn de pe terenul de fînă pe care-l foloseau⁴.

Dacă calculăm cantitatea de recoltă care se obținea pe aceste terenuri, avem o imagine edificatoare despre condițiile grele în care trăiau țăranii supuși orașului Brașov. În anul 1847, unui *colon* cap de familie din comunele Tărlungeni, Zizin, Vlădeni, Baci, Cernatu, Turcheș, Tohanul Nou, Zărnești, Purcăreni îi revenea o suprafață mică de pământ arabil, care putea produce o recoltă ce varia între 0,72 și 2,86 găleți de sămînță, calculată pe *colon* cap de familie. Dacă se împarte cantitatea aceasta de sămînță la numărul membrilor de familie, socotind trei-patru membri de familie, obținem o cantitate foarte mică de recoltă. Chiar și pământul celor trei sate, Crizbav, Apața și Satu Nou, care posedau sesii ce produceau o recoltă de 5,14, respectiv 7,85, 9,51 găleți de sămînță pe *colon* cap de familie era, totuși, insuficient. Aceeași situație era și în ceea ce privește fînăul. În 10 comune, de pildă, — Cernatu, Turcheș, Baci, Tărlungeni, Zizin, Satulung, Crizbav, Vlădeni, Apața, Satu Nou — un *colon* cap de familie dispunea de un teren de fînă pe care se puteau produce între 0,30 și 2,30 căruțe de fîn pe *colon* cap de familie. Situația nu era mai bună nici în privința vitelor. Tot în 1847, în toate comunele supuse se găseau 3 793 de vite de tracțiune, 3 570 de vaci, 3 724 de juninci și mînzați, 1 414 oi, 1 347 de capre, 502 porci și 184 de stupi. Raportînd numărul vitelor pe familii, ar veni o vită de tracțiune pe familie, cîte o

aceasta. (Act mag., doc. nr. 4162/1838). Comunitatea centumvirală a aprobat, de asemenea, contractul încheiat în anul 1842 de negustorul Chr. Mumiali cu unii coloni din Cernatu pentru cumpărarea unor locuri de curte de la aceștia. (Act. mag., doc. nr. 798, 1049, 1595/1843, 923/1844; *Industria textilă...* vol. II/2, p. 330).

¹ Confirmînd un astfel de contract, magistratul sublinia: „*Salvo jure domini terrestris et proprietatis fundorum ad dominium terrestris spectantis*” (Act. mag. doc. nr. 1595/1843).

² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ C. C. Mușlea, *Fondul Brăn*, p. 389.

⁴ St. Miklos, *op. cit.*

vacă și un mînzat la două familii, cîte o capră sau o oaie la 13 familii. Numărul porcilor și al stupilor era mult mai mic¹.

Lipsa de pămînt a îndemnat pe *coloni* să caute și alte ocupații. O statistică din 1830 arată că toți *colonii* cu vite de tracțiune din comunele Purcăreni, Tărlungeni și Zizin erau și negustori de lemne. Cei mai mulți se aflau însă în Vlădeni, Apața și Crizbav, între 90 — 114. În Satulung, Cernatu, Turcheș și Baciul numărul lor oscila între 16 și 31. Aproape în toate comunele dependente se găseau, în același an, un anumit număr de căruțași, care transportau produsele locale atît în interiorul Ardealului, cît și afară, în Țara Românească, Moldova, Ungaria și Austria. Cei mai mulți erau, în 1830, tot în Vlădeni, 130, apoi în Turcheș, 61, Satul Nou, 30. În celelalte comune, numărul lor era mai redus, între 8 și 23². Dar o dată cu introducerea navigației pe Dunăre scade și numărul cărușilor săceleni și zărneșteni care mergeau cu căruțele încărcate cu mărfuri pînă la Pesta și Viena³.

A doua categorie de țărani dependenți o formau *inquilini* sau jelerii. Ei erau țărani săraci. Unii aveau un loc mic de casă și grădină. Nu posedau teren arabil sau de fînaț și nici vite. Unii aveau doar cîte o vită de tracțiune, de obicei un cal⁴.

A treia categorie de țărani dependenți o constituiau *extraneii*. Aceștia erau locuitorii veniți în sat din altă parte. Numărul lor era destul de mic. Nu aveau vite și posedau doar un lot arabil foarte mic.

A patra categorie de țărani dependenți o formau țiganii. Ei n-aveau nici un fel de pămînt sau vite⁵.

Ultimele trei categorii de țărani dependenți, adică jelerii, străinii și țiganii numărau, în 1847, cam 3 000 de capi de familie. Ei se îndeletniceau cu negoțul de vite și de lemne, făceau oale, cărămizi, doage, var sau practicau diferite munci sezoniere întîmplătoare⁶.

A cincea categorie de țărani dependenți o constituiau oierii înstăriți, care se găseau mai ales în cele șapte sate săcelene și în satele brănene. Deși, cu cît ne apropiem de anul 1848, numărul acestor oieri scade treptat⁷, totuși, în deceniul premergător revoluției, se afla încă un anumit număr de țărani înstăriți, cu turme bogate de vite. Astfel, între 1843 și 1846, în cele șapte sate (Săcele) se găseau 1 514 țărani înstăriți⁸. Unii dintre aceștia, ca Moise Ciuta, Radu Moroianu din Satulung și N. Burduoi din Cernatu etc. aveau chiar mii de oi⁹. Oierii din cele zece sate

¹ Calculele sînt făcute de autor după St. Miklos, *op. cit.*

² Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, întocmit de E. Moisuc, p. 46—47, 51 (în mss.).

³ *Industria textilă...* vol. II/2, p. 369.

⁴ Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1847; L. Patachi, *op. cit.*, p. 112.

⁵ Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1847.

⁶ *Ibidem*, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi, 1526—1917, redactat de E. Moisuc, (în mss.); St. Miklos, *op. cit.*

⁷ Vezi St. Metes, *Păstori ardeleni*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, vol. III, Cluj, 1924—1925.

⁸ St. Miklos, *op. cit.*

⁹ Arh. st. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1846, pach. L. C. IV/12, L IX/21.

brănene, mai puțini la număr decât în Săcele, aveau turme de vite mult mai reduse. Tabelele de rectificare¹ ale anului 1837 ne arată, de exemplu, că nici un oier din satele brănene — Șimon, Moeciul de Sus, Moeciul de Jos, Sirnea, Peștera, Măgura — n-avea peste 500 de oi, media oilor țărănilor înstăriți de aici fiind între 100 și 300 de oi². În comparație cu numărul total al populației din satele posesionale, numărul acestor oieri era, totuși, destul de redus și limitat mai ales la unele comune muntoase. În unele comune, ca Apața, Satu Nou, Crizbav, Tohanul Nou, Zărnești și Vlădeni, nici un *colon* sau *inquilin* nu a ajuns oier înstărit. Cu toate acestea, magistratul brașovean, care avea tot interesul să ascundă exploatarea multilaterală pe care o exercita asupra populației româno-maghiare din comunele domeniiale, susținea neîntemeiat că întreaga populație a acestor comune avea o situație materială înfloritoare în urma nenumăratelor scutiri de obligații și favoruri repetate pe care el le-ar fi făcut, chipurile, țăranilor dependenți³. Actele contemporane arată însă că numai o pătură subțire de țărani supuși, formată din acești oieri înstăriți, din coloni proprietari de pive, dregătorii satelor, mici meșteșugari rurali, aveau o situație materială, într-adevăr, mai bună. În schimb, marea majoritate a colonilor, jelerilor, străinilor etc., neavând pământ și vite destule, gemea sub povara obligațiilor feudale pretinse de magistratul orașului. Nu se poate considera deci un aspect social particular drept un fenomen general, existent în toate satele dependente.

Inițial, oierii înstăriți au fost *coloni* sau *inquilini*. Dar unii dintre ei, exploatând în diferite feluri pe alți țărani supuși, au reușit să-și cumpere oi și vite mai multe, diferențiindu-se, astfel, de masa celorlalți țărani dependenți. Inegalitatea de avere, ca punct de plecare al procesului de diferențiere în sinul țăranimii supuse se manifesta aici prin posedarea unor turme mari de oi și vite de către o parte a țăranimii dependente. În vederea stabilirii unei taxe mai mari pentru țăranii înstăriți, magistratul ținea o evidență aparte, tabele de rectificare separate pentru vitele pe care le dețineau oierii înstăriți, și altă evidență, obișnuită, pentru ceilalți țărani. Specificarea calității de *colon* sau *inquilin* făcută în tabelele de rectificare, în dreptul fiecărui oier înstărit, ne arată nu numai originea acestora, ci și faptul că, în relațiile cu magistratul, acesta considera pe țăranii înstăriți tot ca țărani supuși, cu obligații feudale, dar mai sporite, în raport cu numărul de vite.

Materiile prime pe care le aveau la îndemână țăranii din aceste sate, lina, inul, cînepa, pieile, lemnul etc. se prelucrau în cea mai mare parte în aceeași gospodărie în care se produceau. Predomina, ca atare, peste tot, meșteșugul sătesc, legat de agricultură și creșterea vitelor practicat în cadrul industriei casnice. O statistică din 1830 și 1832 arată, bunăoară, că toate femeile din comunele Tărlungeni, Purcăreni, Zizin și Satulung

¹ Rectificarea era operația care se făcea prinăvara în toate comunele supuse, pentru constatarea averii mobile și imobile, după care se stabilea impozitul pe venit.

² Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1839, pach. LXXXIII/7.

³ *Ibidem*, fond. Act. mag., doc. nr. 3161/1848; cf. F. Killyen, *op. cit.*, p. 186—187, nota. 14.

torceau diferite fire de in, lână, cînepă, bumbac, numai pentru nevoile casei¹.

Treptat, treptat însă, se dezvoltă și procesul de separare a industriei casnice de agricultură. Inceput încă în secolul al XVIII-lea în unele sate dependente, el se afirmă tot mai mult în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales în sfera industriei textile².

Țăranii supuși, mai ales cei din Săcele, confecționau toale, sarici, stofe de lână, zeghe, nu numai pentru nevoile casnice, ci și pentru piață. Aceste produse, și mai ales zeghea, un postav țărănesc, erau foarte căutate pe piață la târgurile săptămînale din Brașov, Prejmer, Codlea, Tohan și Rîșnov, îndeosebi de către populația săracă, pentru că era mai ieftină și mai bună decît produsele oferite de meșteșugarii breslași din Brașov³. Fiind așa de căutate, unii coloni au început să facă comerț cu aceste produse, cumpărîndu-le direct de la producători și apoi vînzîndu-le, mai scump, pe piață. Producînd pentru piață, meșteșugarii textiliști din Săcele, precum și colonii negustori de astfel de produse contribuiau la creșterea comerțului, la mărirea veniturilor vamale, la dezvoltarea pieței interne⁴.

Amenințată de concurența meșteșugarilor rurali, nebreslași, breasla țesătorilor din Brașov cerea neconținut magistratului să interzică accesul micilor producători rurali de zeghe la târgurile săptămînale⁵.

Lupta aceasta dintre meșteșugarii breslași brașoveni și țesătorii săceleni, nedespărțiți complet de agricultură, pentru cucerirea pieței a durat ani în șir. Încă în 1819 magistratul brașovean, sub presiunea țesătorilor breslași, a interzis săcelenilor să mai vîndă zeghe la târgurile săptămînale, admițîndu-le s-o vîndă doar la cele anuale. Magistratul justifica astfel măsura luată: „Locuitorii români sînt în stare să se hrănească și cu munca agricolă și cu cea de salahor“⁶.

Țăranii dependenți plîngîndu-se guvernului Transilvaniei împotriva acestei hotărîri, acesta a ordonat magistratului să revină asupra măsurii luate⁷.

Inmulțirea pivelor în preajma anului 1848 e un indiciu al creșterii producției de zeghe în satele supuse. Tot mai mulți coloni cer, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aprobări de la magistrat să-și construiască pive noi sau să le repună în funcțiune pe cele reparate⁸. În anu. 1830, în Zărnești erau trei pive de zeghe, trei dîrste de toale și un joagăr⁹. În anul 1846, în Satulung erau trei pive¹⁰, în Turcheș una, iar în Tărlun-

¹ Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Bîrsei, p. 51, (în mss.).

² *Ind. textilă...*, vol. I, p. 31—32; V. G. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p. 27.

³ *Ind. textilă...*, vol. I, p. 551—552, 547, reg. nr. 2121, 2143, 2144.

⁴ *Ibidem*, p. 545—546, reg. nr. 2112, 2116.

⁵ *Ibidem*, p. 547, reg. nr. 2121.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 548, reg. nr. 2129.

⁸ *Ibidem*, p. 31—32, *Ind. textilă...* vol. II/1, p. 185 (în mss.).

⁹ Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației... p. 51 (în mss.).

¹⁰ *Ibidem*.

geni erau o dîrstă, o pîvă de zeghe și două mori de măcinat prevăzute și cù pive¹. Cele mai multe erau în Bran. În 1848 se găseau 11 dîrste, 13 pive și patru joagăre².

Încă de la începutul secolului al XIX-lea se dezvoltase în Săcele și meșteșugul tăbăcării. Aici erau mai multe familii de tăbăcari săceleni, țărani, cu experiență îndelungată în practicarea acestui meșteșug sătesc, ca Gh. Goaga, Voicu Ciopală, Ion Cristoloveanu-Bîlea, Ion Cîrstocea, frații Pascu și Ion Ieremia Buzatu și alții, care se întovărășeau cu marele negustor grec N. Țumbru. Acesta le punea la dispoziție capital cu care tăbăcarii săceleni cumpărau piei brute din Valahia, pe care le vindeau apoi, prelucrate, pe piața internă a Transilvaniei sau chiar și în Viena, realizînd cîștiguri însemnate. Tăbăcarii săceleni făceau, totodată, comerț și cu lînă și porci, mărfuri cumpărate din Țara Românească³.

Producînd nu numai pentru nevoile casei, ci și pentru piață, pentru schimb, colonii proprietari de pive, țesătorii rurali de zeghe, tăbăcarii, negustorii de vite, negustorii de lemne din Săcele sînt purtătorii noilor relații de producție capitaliste. Ei se „desțăărănesc” pe măsură ce crește volumul acestor îndeletniciri.

Între anii 1831 și 1837 activa în Bran un mare negustor de sat, Sterie Trandafir. Acesta făcea negoț pe scară întinsă cu cereale și băuturi, avînd în același timp și o prăvălie în Bran. El aproviziona pe castelanul Bokros Andrei, care era totodată și negustor, cu porumb, vinuri și rachiuri aduse din Țara Românească, pe care acesta le comercializa. Negustorul Sterie Trandafir aducea băuturi și pentru cîrciumarul Mozer din Bran, precum și cereale și băuturi pentru provizorul arendaș. Volumul afacerilor comerciale practicate de acest mare negustor grec se oglindește în cîteva cifre. În anul 1832 a adus 164 424 ocale de porumb din Țara Românească. Între anii 1834 și 1835 a procurat vin și rachiou pentru cîrciumarul Mozer în valoare de 4 580 de florini. Arendașului i-a adus, între anii 1834 și 1836, vin și rachiou în valoare de 15 385 de florini. De la castelan a încasat pentru mărfurile aduse între anii 1831 și 1837 suma de 10 489 de florini. De la cîrciumarul Mozer a ridicat suma de 13 623 de florini pentru că l-a aprovizionat cu mărfuri în perioada 1834—1837. În catastiful său de socoteli, el nota uneori nu numai cantitatea de mărfuri cumpărate și vîndute cu prețul respectiv, ci și cîștigul realizat. Așa, de exemplu, în februarie 1837, preciza că a cumpărat din Craiova 667 de măsuri de vin roșu, din care a vîndut cîrciumarului 113,5 măsuri de vin, cu 3 florini măsura, realizînd un cîștig de 37 de florini. Tot acolo mai nota că a încasat de la cîrciumarul Mozer suma de 1 800 de florini pentru arenda morii și cîrciumii⁴.

¹ *Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 422.

² Arh. st. Brașov, fond. Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ E. Limona și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești*, vol. II, p. 3; Arh. st. Reg. Brașov, *Recensămîntul...*, p. 47, 51.

⁴ Cat. doc. grec., vol. II, p. V—VI, 369—379.

Castelanul, provizorul arendaș, negustorul Sterie Trandafir și circiumarul Mozer din Bran acumulau sume importante, capital comercial prin exploatarea maselor țărănești din Bran și din împrejurimi.

Unii negustori brașoveni, avînd tendința de a deveni și industriași, căutau să-și deschidă ateliere manufacturiere pe teritoriul satelor dependente, aproape de sursa de aprovizionare cu materii prime. Încă în anul 1818 funcționa în satul militar Tohanul Vechi o manufactură de postav a marelui negustor C. Boghici¹. Bogatul negustor brașovean C. Ioanovici a cumpărat în anul 1838 o gospodărie de colon în Zărnești ca să-și instaleze acolo o mașină de tors, iar negustorul grec Chr. Mumiali, stabilit cu 20 de ani în urmă în Țara Birsei, a cumpărat mai multe locuri de casă și finaț în Cernatu, ca să-și instaleze acolo o filatură de lînă².

În ierarhia socială a districtului Brașov, țăraniii supuși se situau pe o treaptă social-politică inferioară față de calitatea privilegiată a populației libere din Brașov și din cele 13 sate săsești fără sarcini feudale.

Urbariile, tabelele de rectificare și contractele de arendă, care stabileau relațiile dintre țărani și patriciatul săsesc, ne arată că țăraniii erau supuși, în cazul nostru, nu unor proprietari feudali particulari, ci orașului Brașov; aceasta nu implică o situație mai bună pe plan material decît a iobagilor de pe domeniile particulare. Actele amintite mai sus scot în evidență faptul că iobagii Brașovului erau obligați la numeroase sarcini feudale în natură, în bani etc., cu nimic mai ușoare decît ale altor categorii de iobagi. Esența relațiilor social-economice dintre țăraniii supuși și orașul Brașov era aceeași ca peste tot unde găsim feudali și iobagi: exploatarea țăranilor din aceste sate de către patriciatul săsesc brașovean. Dar forma în care exploata Brașovul pe țăraniii dependenți îmbrăca unele aspecte particulare, specifice raporturilor posesionale din Țara Birsei.

În timp ce în deceniile premergătoare anului 1848, iobagii de pe domeniile particulare prestau 104 zile de robotă pe an pentru domnul de pămînt, fapt stabilit și în legea agrară votată de dieta ardeleană din 1846/1847³, țăraniii dependenți de Brașov, încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la 1848, răscumpărau zilele de robotă prin anumite taxe prevăzute în contractele de arendă dintre arendași și magistratul orașului. Aceste taxe variau de la comună la comună, după cum se putea înțelege arendașul respectiv cu magistratul, în unele comune ele fiind mai ridicate, în altele mai scăzute. Taxa diferea după situația socială și civilă a fiecărui țaran dependent. Astfel, taxa pe care o plăteau colonii oscila, în aceste comune, între 0,50 florini și 2,16 florini, cea pe care o plăteau jelierii, între 0,50 și 1,08 florini, iar cea pe care o achitau țiganii, între 0,50 și 1,00 flo-

¹ *Industria textilă...*, vol. I, p. 573, reg. nr. 2071.

² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 797, 1040, 1595/1843, 923/1844; *Industria textilă...*, vol. II/2, p. 262—263, 330.

³ St. Meș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria, documente contemporane*, vol. I, 1508—1820, București, 1921; L. Pataki, *op. cit.*, p. 114; Arh. st. Brașov, Colecția de urbanii: G. Bariț, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 52/1844; V. Cheresteșiu, C. Mureșan, E. Marica, *G. Bariț, Scrieri social-politice*, Editura politică, București, 1962, p. 82.

rini. Văduvele colonilor și jelerilor plăteau o taxă între 0,15 și 0,30 florini, iar ale țiganilor, o taxă fixă de 0,15 florini¹.

Acceptarea răscumpărării robotei în bani de către magistratul brașovean, în urma luptei duse de țărani din cele șapte sate², nu trebuie înțeleasă ca un act de mărinimie a patriciatului sășesc față de țărani dependenți, cum afirmă acesta în anul 1848, ca să ascundă exploatarea pe care o exercita asupra țăranilor supuși³, ci ca o expresie a tendinței din ce în ce mai accentuate a cercurilor patricienilor sași îmburgheziți de a acumula sume de bani tot mai mari, necesare schimbului de mărfuri. De altfel, taxele acestea nu erau mici în raport cu valoarea banilor de atunci. Dacă ținem seama că țărani dependenți mai aveau și alte sarcini, vedem că nu era de loc ușor pentru ei, care dispuneau de mijloace materiale destul de reduse, să-și procure banii necesari achitării acestor taxe.

O altă obligație pe care o aveau țărani dependenți era aceea de a da dijmă din diferite produse agricole, horticoale sau animale, în funcție de specificul produselor care se cultivau în fiecare sat. Astfel, țărani din satele Apața, Crizbav, Satu Nou, Tohanul Nou, Zărnești, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Zizin, Tărlungeni, Vlădeni și satele brănene, dădeau dijmă din: grâu, orz, ovăz, seară, porumb, sămînță de cînepă, cînepă, cartofi, paie și pleavă. Pe lângă aceste produse achitate, cum se vede, de toate comunele supuse, unele sate mai dădeau dijme și din alte produse, ca: fasole (Cernatu, Satulung, Satu Nou, Crizbav, Vlădeni, Apața), varză (Purcăreni, Satulung, Cernatu, Turcheș, Baci, Zărnești, Tohanul Nou, Apața), în și sămînță de in (Purcăreni, Zărnești, Satu Nou, Crizbav), hrișcă (Apața, Crizbav, Satu Nou, Vlădeni, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Tărlungeni, Zizin), mei (Apața, Crizbav, Satu Nou, Satulung, Purcăreni, Tărlungeni), sfeclă (Purcăreni, Zărnești, Apața), mazăriche (Satulung, Tărlungeni, Apața, Tohanul Nou), mazăre (Crizbav, Satu Nou), dovleac (Purcăreni, Zărnești, Vlădeni, Apața), linte (Crizbav), ceapă însămînțată, ceapă răsădită, usturoi (Apața), dijmă din stupi (Satu Nou, Crizbav, Apața, satele brănene), dijmă din miei (Satu Nou, Crizbav, Apața, satele brănene), dijmă din brînză (Apața, satele brănene), unt (satele brănene)⁴.

Deși conscripția urbanială din anul 1819 stabilea să nu se ia dijmă din cartofi și legume⁵, orașul Brașov dijmua, cum se vede, și aceste produse. E interesant de remarcat că valoarea dijmei achitate de satele brănene între anii 1830 și 1840 a crescut an de an, de la 1 586 la 2 955 florini, ceea ce oglindește, nu atât procesul creșterii prețului produselor dijmuite, cât mai ales sporirea cantităților dijmuite⁶.

¹ Arh. st. Brașov, Colecția urbanii pe anii 1780, 1819; *Rechtstage des ehemaligen Försburger Dominiums*, p. 48—49; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 41—43, 47, 49—50, 52, 53—56, 60—62—66, 67—68, 71—72 (în mss.).

² *Rechtstage...*, p. 48.

³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 3160/1848; F. Killien, *op. cit.*, p. 186—187, nota 14.

⁴ Arh. st. Brașov, act. mag., doc. nr. 4272/1848.

⁵ *Ibidem*, Conscripția urbanială din anul 1819, Colecția urbanii.

⁶ *Ibidem*, Act., mag., doc. nr. 4272/1848.

Țăranii se plîngeau că arendașii lăsau adeseori timp îndelungat, recolta pe cîmp, ordonînd dijmuirea ei numai cînd aveau poftă, fără să țină seama că țăranii supuși sufereau în felul acesta pierderi însemnate de produse. În anul 1847, iobagii brăneni se plîngeau magistratului că arendașii „cînd ies la dijmuit, ies tot duminica și sărbătoarea, ca nu cumva să poată duce colonul dijma în natură”¹.

Dacă comparăm dijmele pe care le dădeau țăranii dependenți de Brașov cu cele pe care le achitau iobagii din cîteva comune de pe domeniile particulare din ținutul Făgărașului în anii 1819—1820, dijme rămase, în general, aceleași pînă la votarea legii agrare din 1846—1847, constatăm că iobagii brașoveni n-aveau o situație privilegiată sub acest raport. Ba am putea spune că, în timp ce iobagii din comunele Hîrseni, Drăguși, Sîmbăta de Sus, Cuciulata, Berivoiu-Mare, comune cu fertilitate asemănătoare cu cea din satele supuse din Țara Birsei, dădeau dijma numai din grîu, secară, cucuruz, mei, ovăz, orz, cînepă, cartofi, fasole, miei, stupi, porcii, țăranii dependenți de orașul Brașov erau obligați să mai dea dijme și din alte produse, arătate mai sus².

Toți țăranii dependenți de orașul Brașov erau obligați să achite anumite taxe, în funcție de venitul pe care-l aveau. Astfel, colonii, jelerii și străinii plăteau o taxă sau o dare pe avere numită *facultatum*, după suprafața de pămînt arabil sau de fînaț, după numărul vitelor, adică după venitul particular net. Tabelele de rectificare din anul 1847 arată, bunăoară, că această taxă se achita după orice bucățică de pămînt arabil sau fînaț, oricît de mică era și chiar și după o singură vită. Numai țiganii nu plăteau această taxă, fiindcă ei nu aveau pămînt și vite.

Dacă posedau o parcelă oricît de mică de pămînt, atunci nu făceau excepție nici ei. Și vitele cumpărate de coloni după efectuarea rectificării se impuneau. Văduvele *colonilor, inquilinilor*, plăteau de asemenea acest impozit public pe avere³. O altă taxă pe care o plăteau colonii, jelerii, străinii și țiganii, precum și văduvele acestora era taxa pe cap de locuitor numită *capitis* sau contribuția regească⁴. Chiar și un *miserabilis*, adică țăranul cel mai sărac, care nu avea decît forța sa de muncă, era obligat să achite un impozit care se chema taxa protecțională, *protectionaliter*, de 18 creițari pe cap de familie. Se mai plătea și sidoxia, o taxă pe cap de familie, introdusă în 1784 de Iosif al II-lea pentru plata episcopului ortodox și a vicarului⁵. Satele brănene mai plăteau și alte taxe: taxa pentru fiecare vitel, de 9 creițari, pentru fiecare car de fîn cosit pe livezile domeniiale, 4 creițari, pentru folosirea celor 20 de munți, 1,40 florini, pentru iernatul oilor; colonii care aveau pive, dîrste, joagăre plăteau o taxă de 8,20 florini anual pentru fiecare piuă. Această taxă din urmă se

¹ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 396.

² St. Meteș, *op. cit.*, p. 261—263, 268—269, 271—277, 278—284, 288—290, 294—299, 301—303; L. Pataki, *op. cit.*, p. 114—115; Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ St. Miklos, *op. cit.*; Toth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, p. 113.

⁴ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 396.

⁵ *Ibidem*.

achita și de colonii din celelalte sate¹. În anul 1847, *colonii, inquilinii*, străinii și țiganii din Săcele, Bran, Zărnești, Vlădeni, Crizbav, Apața și Satu Nou au achitat magistratului suma de 30 966 florini, reprezentând impozitul pe avere, împreună cu celelalte taxe².

Printre formele constrîngerii extraeconomice practicate în Țara Birsei era, mai întîi, obligația de a transporta anumite lemne de foc. Unii duceau lemne pentru școala săsească din Brașov, alții pentru armată, alții pentru magazia de lemne a orașului de unde se vindeau populației. O parte din aceste lemne erau numite „lemne de Crăciun”. Fiecare *colon* care avea o vită de tracțiune era obligat să transporte gratuit o anumită cantitate de lemne după numărul vitelor³ pentru autoritățile civile din oraș⁴. În anul 1848, satul Zărnești trebuia să predea 104 stînji, Vlădeni 109 stînji, Crizbav 107 stînji, Apața 120 stînji, Satu Nou 207 stînji⁵.

Țăranii suportau în același timp toate cheltuielile satului, care nu erau așa de mici. În aceste cheltuieli intrau și toate deplasările la oraș ale birăilor, pîrgarilor, precum și salariul notarului⁶.

Colonii erau constrîși apoi să facă cărăușie pe seama magistratului sau arendașului, să facă munci cu palmele sau cu carul pentru repararea drumurilor, podurilor, morilor, iazurilor, să curețe pădurile domeniiale de lemne uscate etc.⁷. Brănenii trebuiau să cosească iarba, să adune și să pună finul în clăi, dădeau jeleri pentru împrejurirea grădinii cetății, mai făceau munci pentru întreținerea iazurilor de la dirste, jăgăre. Aprovizionau castelul și casa vămii cu lemne de foc, mergeau o dată sau de mai multe ori pe săptămînă la Brașov pentru aducerea alimentelor pe seama castelanului și angajaților castelanului, cărau nuiete, pietre pentru castel⁸.

O altă formă de constrîngere extraeconomică practică frecvent în Țara Birsei era pedepsirea corporală a țaranului.

Astfel, arendașul posesiunii Zărnești, M. Dück, amenința adeseori pe țărani că va bate pe porcarii satului dacă vor mai mîna porcii în munți la ghindă și jir⁹. Țăranii din Zărnești se plîngeau adeseori împotriva preotului cămătar N. Comșa și a altor oameni bogați din sat care-i torturau cu grosul. „Aproape de ulița mare din Zărnești, arătau ei, era un gros mare de țag cu găuri și toată bunăvremea erau acolo oameni și femei cu picioarele în butuci, de nu puteau mișca, iar cei care treceau se înfiorau”¹⁰. Tot în Zărnești, un alt preot a pedepsit un *colon* să i se pună zgardă de fier și

¹ Arh. st. Brașov, doc. nr. 4272/1848; C. C. Mușlea, *op. cit.*; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 55, 71—72 (în mss.).

² Calcul făcut de autor, după St. Miklos, *op. cit.*

³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848. *Contracte de arendă și închiriere*. Inv. red. E. Limona, p. 41—42, 47, 50, 60, 64 (în mss.), *Rechtstage...* p. 51—52.

⁴ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848; C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 401.

⁵ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

⁶ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 400.

⁷ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 2251, 3327/1848, *Rechtstage...*, p. 53—54.

⁸ Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 55—57 (în mss.); I. Clinciu, *op. cit.*, p. 408.

⁹ C. C. Mușlea, *Protopopul Bratu și fiul său Nicolae*, Brașov, 1936, p. 20.

¹⁰ *Ibidem*, p. 60.

să fie ținut astfel legat cu un lanț de fier de un pom din curtea bisericii timp de două ore, în văzul și batjocura oamenilor, pentru că țăranul nu a putut plăti o cupă de undelemn pentru biserică, adică pentru preot¹.

Colonii și inquilinii nu aveau voie să țină cârciumi, să deschidă mori, măcelării, să fiarbă rachiul, să țină târguri, să vîneze, să pescuiască sau să strîngă jir, acestea fiind considerate ca drepturi exclusive ale orașului².

O formă de imunitate practică în Țara Birsei era scutirea unor contribuabili fruntași din sat — ca primarii, jurații, dascălii, măcelarii, cârciumarii, păzitorii de cîmp și văduvele acestora — de plata impozitelor pe avere și de celelalte taxe, făcînd să cadă toate sarcinile pe umerii celor săraci³.

Exploatarea celor aproape 40 000 de țărani dependenți, români și maghiari, de către orașul Brașov era dublată de cea austriacă, țărani fiind obligați să dea provizii pentru armată, să facă transporturi, să încartiruiască soldați⁴.

Chiar sumarul tabloului al obligațiilor și restricțiilor pe care am văzut că le aveau țărani supuși față de orașul Brașov ne arată că modificările făcute prin urbariile din 1769, 1780, 1819—1820 nu au adus îmbunătățiri esențiale în viața țăranilor supuși. În realitate, toate modificările acestea au menținut în aceeași stare marea proprietate domeniială, care stătea la baza raporturilor de producție dintre coloni etc. și patriciatul sășesc, cît și principalele sarcini feudale⁵.

Obligațiile pe care le aveau țărani dependenți față de orașul Brașov erau atît de grele, încît țărani nu le puteau suporta. În plîngerile pe care le înaintau autorităților întîlnim accente de amărăciune ca acestea: „ne ajunge, spuneau colonii din comuna Șirnea, în 1830, cît sîntem de necăjiți cu dădiile împărătești grele și cu scumpetea”. Brașovenii și zărneștenii spuneau adeseori revoltați: „ne omoară cu taxele și cu comisiile”⁶. Chiar și unele organe oficiale sînt silite să recunoască starea de mizerie în care trăiau țărani dependenți. St. Closius, receptorul regal, scuzîndu-se în 1848

¹ C. C. Mușlea, *Protopopul Bratu și fiul său Nicolae*, p. 30, 31.

² Arh. st. Brașov, Tabelele de rectificări pe anul 1846—1847; Act mag., doc. nr. 2447/1848; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, înv. red. E. Limona, p. 41 (în mss.).

³ Arh. st. Brașov, Tabele de rectificări pe anul 1846—1847, doc. nr. 2447/1848.

⁴ C. Daicovicu, *Șt. Pascu... Din istoria Transilvaniei*, vol. I., ed. a II-a, p. 261.

⁵ De altfel, așa-zisele „faceri de bine” prevăzute în urbariile din 1780 și 1819 erau astfel ticluite și formulate, încît să servească tot domnului de pămînt. Astfel se permitea fierberea rachiului în comune, dar numai dacă nu se interzicea aceasta prin vreo decizie gubernală; se permitea vînzarea băuturilor alcoolice, dar țărani erau obligați să le vîndă orașului și cu prețul stabilit de organele sale, comercializarea lor permițîndu-se numai între 8 noiembrie și 25 decembrie. Să admitem strîngerea jirului și a ghindei din pădurile domeniiale, dar contractele de arendă prevedeau că supușii trebuie să răscumpere dreptul de ghindărit, taxa de răscumpărare fiind doar cu o cincime mai mică decît cea oferită de străini. Se permitea vînzarea cîrnii vitelor lovite, dar numai cu consimțămîntul magistratului. Teoretic se admitea să se macine și la alte mori decît la cele ale orașului, dar cînd își construiau colonii asemenea mori, magistratul le lua pe seama orașului. (Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 5207/1847, 1478/1848, *Contracte de arendă și închiriere*, p. 43 (în mss.), Colecția *Urbarii*; *Rechtslage*... p. 43—46; cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I., ed. a II-a, p. 261—262).

⁶ C. C. Mușlea, fondul Brau, p. 401.

față de magistrat că nu a putut încasa impozitul regal, spunea : „cea mai mare parte dintre contribuabili din sate sînt foarte săraci“¹.

O altă împrejurare care a contribuit la intensificarea exploatării țărănilor supuși era administrarea vastelor posesiuni domeniiale de către magistrat, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prin arendași. Sistemul posesiunii pămîntului legat de iobăgie și de rînduielele medievale devenea o piedică în calea circulației comerciale și capitaliste moderne, spune Lenin. Economia capitalistă „cere libera circulație comercială a pămîntului, libera lui luare și dare în arendă, potrivit cerințelor pieței, potrivit cerințelor formațiunii economice burgheze“².

Luînd în arendă de la magistrat munții cu păduri bogate în jir, ghindă și vînat, rîurile în care mișunau o mulțime de pești, dreptul de morărit, cîrciumărit, măcelărit, pescuit, vînat, livezile cu tot felul de pomi fructiferi, ogoarele, pășunile, fînăturile, precum și dreptul de a aduna toate contribuțiile bănești sau în natură de la *coloni*³, arendașii erau interesați să obțină cît mai multe produse agricole sau de altă natură, destinate pieței, ca să poată dobîndi și un surplus tot mai mare de bani. Arendașii luau astfel, nu numai o parte mai mare din supramunca iobagiilor, ci chiar și o parte din munca lor necesară, ceea ce însemna, în fond, o intensificare a exploatării țărănilor deoarece cantitatea de produse sporită pe care o luau arendașii pentru plată se producea tot cu aceeași tehnică rudimentară, ducînd la intensificarea muncii țărănilor.

Transformarea pămîntului de către magistrat într-un simplu obiect de comerț și înglobarea lui în capital însemna, de fapt, exercitarea unei exploatări sporite, duble, asupra țărănilor. Pe lîngă achitarea diferitelor forme de rentă în natură, muncă sau bani, strînse de arendași cu tot felul de abuzuri și metode brutale de constrîngere extraeconomică, țărăniile suportau și renta încasată de arendași sub forma taxei de arendare, mărită cu ocazia reînnoirii contractelor de arendă, taxe stoarse în ultima analiză tot prin exploatarea nemiloasă a țărănimii. Între anii 1801 și 1846, cei peste 30 de arendași domeniiali au vîrsat în casa orașului suma de 297 292 florini, drept taxă de arendă. Unii dintre aceștia, ca G. von Closius, von Seulen, S. Litschen, Fr. Clompe au ținut ani în șir în arendă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceleași posesiuni : Satulung, Purcăreni și Zizin. S. Litschen arendase în același timp și posesiunile Zărnești și Bran. N. Mysz a arendat timp de 30 de ani, în același interval, posesiunile Baci, Turcheș și Cernatu. Posesiunea domeniială era pentru ei o întreprindere producătoare de mărfuri pentru piață, o sursă producătoare de plusvaloare.

Introduși la început ca simple unelte ale stăpînului feudal, arendașii posesiunilor brașovene, recrutați dintre negustori, bancheri sau industriași,

¹ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 3639/1948, *Ind. textilă...*, vol. II/1, p. 293.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R., 1950, p. 126.

³ Arendașii aveau nu numai un rol fiscal în posesiunile arendate, ci și unul politic, administrativ și judecătoresc. Ei se îngrijeau de predarea recruților, asistau pe birăi în probleme de succesiune, își spuneau cuvîntul la alegerea birăilor și juraților, erau asesori în inspecția domeniială (Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă...*, p. 42).

jucau, în preajma anului 1848, un însemnat rol în asigurarea economică, socială și națională a țărănimii dependente. Ei contribuiau totodată la pătrunderea capitalismului în agricultură¹.

Țăranii dependenți, români și maghiari, erau asupriți și pe plan național de patriciatul săsesc, care monopoliza privilegiul tuturor drepturilor politice și civile în Țara Bîrsei.

Cererile înaintate în repetate rânduri magistratului brașovean de către reprezentanții populației românești din Brașov de a li se acorda și românilor drepturi egale pe plan politic și civil cu ale sașilor, în virtutea faptului că reprezentau majoritatea populației în Țara Bîrsei, au fost respinse în mod sistematic. Judecătorul districtului, Wentzel, și senatorul Lassel, care au anchetat în anul 1838 mai multe plângeri ale românilor spuneau: „plîngerile lor merită respinse, cu atât mai mult cu cît sînt neîntemeiate... Ei nu constituie majoritatea populației, cum spun în jalbă, ci sînt mai puțini, așezați în localitățile săsești treptat, ca ciobani, zilieri, lucrători manuali”². Răspunzînd, în anul 1847, unei noi cereri a mai multor locuitori români din Țara Bîrsei de a se bucura de aceleași drepturi civile și politice ca sașii, comunitatea orașului arăta următoarele: „Sașii... sînt îndreptățiți să excludă pe nesași de la exercițiul drepturilor politice pe pămîntul săsesc” pentru că „sașii formează din punct de vedere politic și național un corp închis”. Contestînd dreptul egal al românilor de a cere egalitate de drepturi cu sașii, comunitatea orașului adăuga: „românii nu pot pretinde pe bază legală și pe temelii de drept pozitiv să se bucure de drepturi cetățenești printre sași”³. Printre condițiile⁴ puse în 1847 de comunitatea orașului pentru ca nesașii să poată obține anumite drepturi cetățenești se prevedea și condiția ca solicitantul să fie cetățean liber și să facă dovadă că este proprietar funciar. Țăranii dependenți, nefiind liberi și neavînd proprietate funciară, nu puteau cere, ca atare, astfel de drepturi.

Exploatarea economică a țăranilor dependenți de orașul Brașov se asocia, așadar, și cu asuprirea lor națională de către patriciatul săsesc.

Corcetarea noastră ne duce la cîteva concluzii. În preajma anului 1848, cînd noile forțe de producție capitaliste făceau progrese din ce în ce mai însemnate în Țara Bîrsei, subminînd bazele feudalismului intrate în criză, orașul Brașov se afirmă ca un mare proprietar feudal, care exploata aproape 40 000 de țăranii români și maghiari aflați în cele 26 de sate dependente.

¹ Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă...*, p. 41—43, 46—48, 49—57, 60—68, 70—72, p. II; *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1964, p. 933.

² *Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 437—440.

³ *Ibidem*.

⁴ Aceste condiții erau: 1) solicitantul să declare că cere dreptul cetățenesc săsesc, că vrea să promoveze interesul național și politic săsesc; 2) să facă dovadă că familia locuiește cel puțin de 100 de ani în locul unde solicită dreptul de cetățean; 3) că nu este supus unei jurisdicții străine, că este liber; 4) în ceea ce privește scrisul, cititul, socotitul să facă dovadă că are cunoștințele prescrise sașilor; 5) că posedă limba germană; 6) să depună jurămint de cetățean în limba germană; 7) să facă dovada că a dobîndit în mod legal o proprietate funciară. (*Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 437—440).

Țăranii dependenți de orașul Brașov — *coloni* (iobagi), *inquilini* (jeleri), *extranei* (străini) și țigani — erau obligați să facă diferite munci și prestații, să dea dijme din toate produsele, să achite numeroase taxe, strânse de arendașii domeniiali prin tot felul de metode aspre de constrângere extraeconomică.

Dezvoltarea capitalismului în Brașov și Țara Bîrsei, pătrunderea relațiilor capitaliste în satele domeniiale sub diferite forme, în preajma anului 1848, au contribuit la înrăutățirea condițiilor de viață ale țăranilor dependenți, ascuțind contradicțiile sociale și naționale dintre aceștia și patriciatul săsesc.

DIN LUPTA MASELOR ȚĂRĂNEȘTI DIN MOLDOVA ÎN PRAJMA ȘI ÎN TIMPUL ANULUI REVOLUȚIONAR 1848

de GHEORGHE PLATON

Mișcarea revoluționară moldoveană, după cum se știe, a făcut obiectul unor interesante studii sau al câtorva nu mai puțin importante culegeri de documente. În istoriografia noastră nouă, mai ales, în cadrul preocupărilor generate de necesitatea întocmirii unui tratat de istorie care să răspundă celor mai înalte exigențe ale științei, problemele privind caracterul și limitele în care s-a desfășurat mișcarea revoluționară din Moldova — în cadrul general al dezbaterilor privind anul revoluționar 1848 — au prilejuit un rodnic schimb de păreri și concluzii care, deși nu definitive, rămân totuși deosebit de importante. Ele și-au găsit locul în capitolul corespunzător din *Tratatul de istorie a României*¹.

Din păcate, discuțiile teoretice nu s-au sprijinit într-o măsură suficientă pe un material documentar concret. În legătură cu situația din Moldova s-au analizat și discutat doar tactica și acțiunile uzitate de burghezia și boierimea liberală, care au imprimat mișcării un anumit conținut și o anumită orientare. Lipsa unei documentări suficiente nu a permis observații largi cu privire la situația internă, starea de spirit a maselor, situația revoluționară care exista obiectiv în Moldova acestor ani. Mai mult chiar, cu prilejul dezbaterilor purtate pe marginea problemelor revoluției de la 1848² s-a admis că, în cea de-a doua fază a mișcării revoluționare din Moldova, printre altele, „apar mișcările țărănești”³.

Lucrarea noastră, ocupându-se de lupta țărănimii moldovene în preajma și în timpul anilor 1848—1849, vine, în parte, în întâmpinarea unui deziderat formulat de concluziile dezbaterilor amintite, potrivit căruia este necesară aprofundarea situației economice a Moldovei, sublinierea mai precisă a rolului țărănimii în evenimentele revoluționare de la 1848⁴.

¹ *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 37—59.

² *Problemele Tratatului de istorie a României*, în *Studii*, XII, nr. 32; 1959, p. 221—244.

³ *Ibidem*, p. 239 (Sublinierea este a noastră. — G.P.).

⁴ *Problemele Tratatului de istorie a României*, în *loc. cit.*, p. 242—243.

Elucidarea tuturor aspectelor importante legate de viața economică și socială va duce la înțelegerea mai deplină a conținutului și a caracterului mișcării revoluționare moldovene de la 1848.

Celui care analizează situația internă a Moldovei în preajma și în timpul evenimentelor prin care s-a manifestat concret mișcarea revoluționară îi apare clară existența situației revoluționare. În Moldova, în acești ani, se disting pregnant toate simptomele principale considerate de Lenin ca fiind caracteristice acestei situații¹.

Procesul obiectiv de dezvoltare a capitalismului în agricultură, proces care atinge o remarcabilă extensiune în epoca Regulamentului organic și mai ales în preajma anului 1848, a contribuit într-o măsură însemnată la acea criză a „vîrfurilor” generată de cauze mai complexe, de natură diferită.

Cine analizează economia principatelor, măcar și numai în perioada regulamentară — ne oprim numai asupra aspectului economic al problemei — va observa cu ușurință că „vîrfurile”, boierimea în speță, nu mai puteau trăi ca înainte. Acum, în perioada pe care o avem în vedere, „neputința” aceasta era mult mai vădită. Boierii își sporiseră considerabil rezerva feudală², pe care se străduiau s-o adapteze producției de mărfuri, necesităților schimbului și ale pieței. Mai ales după tratatul de la Adrianopol, în condițiile desființării monopolului economic otoman, boierii sînt interesați tot mai mult în procesul de schimb. În vederea atingerii acestui obiectiv, deși, la început, în limite reduse, ei își procură inventar propriu și utilizează tot mai intens munca salariată. În același timp, transformărilor în fapt se încearcă a li se da și o justificare corespunzătoare în domeniul dreptului. Boierii încearcă să-și extindă dreptul de stăpînire absolută asupra întregului pămînt.

Data fiind creșterea prețului pămîntului, care capătă tot mai pronunțat caracterul unei mărfi, precum și din alte considerente, boierii, ei înșiși, sînt determinați, în virtutea propriilor lor interese economice și politice, să manifeste tot mai cert tendința de a desființa boierescul și accesoriile lui, firește, pe căi și cu consecințe favorabile lor.

Criza generală a sistemului feudal accentuase la maximum și criza „vîrfurilor” oare, în afară de faptul că nu-și mai puteau menține dominația într-o formă neschimbată, nici nu mai puteau să trăiască la fel ca înainte.

Făcînd abstracție de tendințele burgheziei, noua clasă era suficient de dezvoltată pentru a-și manifesta deschis velenitățile de a ieși din starea de inferioritate și de a prelua sau măcar de a participa cu drepturi egale la viața politică; masele populare, la rîndul lor, nu mai puteau și nu mai voiau să trăiască în vechile condiții.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură, obiectiv determinat de legile istoriei înseși, dacă a îmbogățit pe boieri, a agravat într-o manieră

¹ V. I. Lenin. *Falimentul Internaționalei a II-a*, E.P.L.P., București, 1953, p. 13.

² Cf. Gh. Platon. *Observații privind evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea la legea rurală din 1864*, în „Studii și articole de istorie”, vol. V, București, 1963.

considerabilă situația maselor, a țărănimii mai ales. Creșterea nemăsurată a rezervei feudale care, în preajma anului 1848, cuprindea, în general, jumătate din suprafața arabilă, de finanț și imasă a Moldovei, în condițiile dezvoltării de atunci a forțelor de producție, a determinat o sporire corespunzătoare a obligațiilor în muncă, sporire legiferată de Regulament și înlesnită mai ales de condițiile de contractare a învoielilor pentru prisosuri.

Cu pozițiile întărite prin Regulament, din care făcuseră un puternic instrument al dominației lor de clasă, boierii au pus munca de clacă în slujba producției de mărfuri. „Robia clăcii” a determinat o accentuată decadentă a stării materiale a țăranilor. De asemenea, ofensiva, în forme și cu mijloace noi, împotriva proprietății țărănești libere și „robirea” mai accentuată, prin intermediul constrîngerii economice directe, a țiganilor mănăstirești și ai statului, dezrobiți de formă în 1845, au agravat și situația acestor categorii de locuitori.

Sărăcia și mizeria claselor asuprite au fost accentuate într-o măsură fără precedent de acțiunea unui șir de calamități naturale care s-au abătut asupra Moldovei în perioada cuprinsă între anii 1846 și 1849.

Calamități ca seceta, invazia lăcustelor, epizootiile sau epidemia de holeră, în condițiile înapoierii economice și politice a țării, au acționat cu „eficiență maximă”. Mărturiile documentare care verifică efectul acestora asupra maselor sînt zguduitoare.

De asemenea, o serie de alți factori, printre care menționăm fiscalitatea, devenită excesivă ca urmare a condițiilor interne, abuzurile aparatului de stat, care se adăugau la cele ale proprietarilor și arendașilor, precum și o serie de îndatoriri speciale ale locuitorilor, al căror efect a fost accentuat de criza sistemului feudal, au înăsprit și mai mult condițiile de viață ale maselor. Puține sînt perioadele din istoria patriei noastre în care sărăcia și mizeria să fi atins asemenea proporții.

În virtutea acestor cauze de ordin intern și sub impulsul revoluțiilor din Țara Românească și Transilvania, spiritul combativ al maselor a crescut într-o însemnată măsură. Sînt cunoscute diverse forme de manifestare a luptei maselor: strămutări masive în interiorul țării¹, fuga peste hotare² și mai ales nesupunerea la îndeplinirea obligațiilor feudale și răzvrătiri directe și violente.

Nesupunerea și răzvrătirea țăranilor împotriva ordinii constituite — care formează obiectul prezentei lucrări — fac parte integrantă din mișcarea revoluționară internă și dovedesc, după expresia lui Lenin, că în împrejurările la care ne referim, masele „sînt împinse atît de întreaga conjunctură a crizei, cît și de „vîrfurile” inșeși, să acționeze independent pe arena istoriei”³.

¹ Cf. Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, în „Studii și articole de istorie”, vol. IV, București, 1962.

² Idem, *Una din formele de luptă a maselor țărănești împotriva exploatării feudale în Moldova în preajma și în timpul revoluției de la 1848: fuga peste hotare*, în „Revista arhivelor”, nr. 1, 1963.

³ V. I. Lenin, *op. cit.*

Într-adevăr, masele moldovene, țărănimea în speță, au acționat independent. Toți factorii pe care i-am amintit au provocat în țară o situație revoluționară, o stare de tensiune care amenința să se transforme într-o mișcare cu caracter general. Mișcarea revoluționară a burgheziei și a boierimii liberale s-a desfășurat pe fondul acestei situații. Ea însă nu s-a contopit cu mișcarea maselor, nu a imprimat acesteia conturul necesar și nu a îndrumat-o pe făgașul unei insurecții generale. Pașoptiștii moldoveni, deși cunoșteau starea de spirit internă, n-au apelat la mase, iar masele, ostile boierilor din instinct de olasă, n-au reacționat atunci când domnitorul a aplicat o corecție, după părerea lor meritată, unora dintre oamenii din martie.

Acționînd separat, cele două mișcări și-au consumat steril eforturile. Din aceste cauze și din altele asupra cărora nu este locul să ne oprim aici, revoluția moldoveană nu a avut loc, deși condiții obiective pentru înfăptuirea acesteia existau.

Conținutul lucrării noastre este menit să demonstreze existența uneia din aceste condiții obiective, reprezentată de spiritul combativ al maselor și de năzuința fierbinte a acestora de a scutura lanțurile regimului feudal.

Expunerea este susținută de bogate exemplificări privind diversele forme de manifestare a luptei maselor. Oportunitatea exemplificărilor este justificată de importanța deosebită a problemei. Ele sînt de natură să sugereze generalitatea luptei de clasă și starea de tensiune internă determinată obiectiv de această luptă. De asemenea, tabelele statistice alcătuite prin înșirarea cazurilor particulare¹ constituie o dovadă evidentă a gradului de intensitate a frământărilor sociale în perioada de care ne ocupăm. Nesupunerea țăranilor la îndeplinirea obligațiilor față de proprietate, tendința de a scăpa de boieresc, precum și răzvrătirile directe cu forme mai violente de manifestare, sînt deosebit de numeroase mai ales în cursul anului 1848.

Istoriografia burgheză a pus în circulație — și nu întîmplător — teza cu privire la lipsa de combativitate a țăranilor și chiar la capitularea totală a acestora în fața loviturilor „crude și neconținute ale soartei”². Săteanul a fost înfățișat ca ajuns într-un grad de supunere desăvîrșită „față de orice călcare și de orice umilînță”, fiindu-i străin „orice duh de împotrivire, orice mîndrie sau orice gînd de răscoală”³.

Perioada regulamentară, cel puțin, a fost înfățișată ca o perioadă pașnică, în care puterea de împotrivire a țăranilor fiind „cu totul zdrobită”⁴, aceștia s-au resemnat complet.

Radu Rosetti, căruia-i aparțin aceste afirmații, subliniind că țăranii manifestau doar o „opunere pasivă”, notează categoric că în epoca regulamentară nu cunoaște cazuri de violență împotriva proprietarilor, consi-

¹ Vezi anexa.

² R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpîinii în Moldova*, București, 1907, p. 362.

³ *Idem*, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București, 1907, p. 36.

⁴ *Ibidem*, p. 134, 268.

deraiți drept „oameni cu frica lui Dumnezeu, buni la inimă, drepti, mi-
lostivi“, care comiteau abuzurile „fără a-și da seama de răul ce-l făceau“¹.

Întreaga răspundere, conform vederilor acestuia, o purtau vechiții
și mai cu seamă arendașii.

Făcînd abstracție de celelalte mișcări care au frămîntat epoca regu-
lamentară, mișcările țărănești care fac obiectul expunerii noastre dove-
desc netemeinicia acestor caracterizări.

Îndreptate fără distincție împotriva tuturor categoriilor de exploa-
tatori, mișcările țărănești, care s-au manifestat uneori cu deosebită vio-
lență, au constituit o realitate, expresie a unei ascuțite lupte de clasă,
caracteristice perioadei de vîrf a crizei sistemului feudal. Împrejurările
n-au permis ca protestul popular împotriva orînduirii sociale să se con-
cretizeze într-o răscoală cu caracter general, deși iminența acesteia era
semnalată de multe mărturii contemporane. Nu e mai puțin adevărat,
însă, că mișcările țărănești, prin amploarea caracteristică acestor ani,
precum și cele din perioada următoare, au contribuit în mare măsură la
prefacerile structurale care au început o dată cu unirea principatelor.

Perioada de care ne ocupăm cunoaște diverse forme de manifestare
a luptei maselor: de la cele mai simple, așa cum ar fi plîngerile adre-
sate autorităților administrative, și pînă la opunerea fățișă și violență
împotriva asupritorilor, boieri sau reprezentanți ai autorității de stat.
Factorul nou care imprimă epocii o notă specifică în ceea ce privește lupta
de clasă, este reprezentat, nu atît de formele noi de manifestare ale
acesteia sau de noutatea revendicărilor, ci mai ales de extensia și gene-
ralitatea mișcărilor populare.

Revendicările sînt, în general, aceleași: reducerea obligațiilor de
muncă sau chiar desființarea boierescului și obținerea de loc. suficient
pentru hrană. Aceste cerințe sînt cu atît mai general și categoric expuse,
cu cît reducerea locurilor de hrană și înmulțirea obligațiilor țăranilor,
în condițiile extinderii rezervei feudale, atinseseră un nivel foarte ridicat.

La extinderea frămîntărilor au contribuit, în egală măsură — așa
cum s-a mai spus — foametea generată de anii de secetă și de lăcuste,
consecințele acesteia, panica provocată de epidemia de holeră, precum și
fiscalitatea excesivă. Dacă la acestea adăugăm și frămîntările politice
interne precum și influența revoluțiilor din celelalte țări românești sau
din altele limitrofe acestora, — răscoalele țărănești din Galiția, din 1846,
constituieseră doar începutul — avem imaginea cadrului în care s-au des-
fășurat frămîntările maselor și a factorilor care au imprimat acestora
caracterul lor general.

Lupta țăranilor s-a îndreptat, în primul rînd, împotriva boierescului
și a întregului cortegiu de abuzuri generate de existența acestuia. Nesu-
punerea la boieresc sau la acceptarea locurilor de hrană nu s-a manifestat
izolat. Mai ales în anul 1848, împotrivirea a căpătat caracter de masă.
Cererile prin care proprietarii sau arendașii fac apel la sprijinul autori-
tăților pentru a-și asigura recoltele sînt foarte numeroase.

¹ R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București, 1907, p. 134—136.

Aşa, spre exemplu, locuitorii satului Cotul Vameşului din ținutul Roman, în așteptarea comisiei care avea să cerceteze plingerile lor legitime, îndreptate împotriva arendașului și a vechilului acestuia, „nimică nu fac decît numai răzvrătiri organizăse și nici cum nu să îndeletnicesc cu lucrare boerescului”. „Munca abia a început”, relatează vechilul, stolnicul Manolache Cilibiu, într-o cerere adresată isprăvniceii la 23 mai 1846, și „viclenii țărani, spre a lăsa păpușoi în buruiiană și a pricinui pagubă posesiei, au alergat cătră această mincinoasă jăluire”¹.

De asemenea, locuitorii moșiei Bozieni, din cuprinsul aceluiași ținut, nu au vrut să iasă la arat încă din toamna anului 1846. Acum, relatează arendașul într-o cerere din 31 martie 1847, „să poartă prin sat huind zădarnic și nesupuindu-să a-și primi locurile de hrană ce li să dau după așezămînt”. Sătenii, relatează în continuare arendașul, n-au lucrat nici-odată pontul, „ca unii ce nu-l cunoasc”. Trei dintre aceștia, desemnați drept conducători ai întregului sat, „chiar înainte me, cu feluri de vorbe și în gramada satului, în gura mare răcnind că loril care din săteni vor primi locurile de hrană ei îi vor ucide, măcar și în ocnă dacă ar intra”. Locuitorii, la rîndul lor, arătînd că sînt flămînzi și asupriți, cer cu hotărîre să li se stabilească precis îndatoririle: „că noi — declară ei — numai cîte 24 prăjini de om lucrăm, iar mai mult nu putem și piinea va pieri pe cîmp și boierescă și a noastră”².

Locuitorii satului Săveni-Dorohoi, în cursul anului 1847, refuză să îndeplinească boierescul. Nu vor să lucreze nici după pont, nici după învoieli, ci „cer a se face numai după cum vor ei”³. A fost necesară intervenția dregătorului însuși pentru restabilirea „ordinei”. Situația rămîne la fel de încordată la începutul anului 1848⁴.

Locuitorii din Sascut, ținutul Putna, se plînge vornicul Costache Aslan, la 7 octombrie 1848, îndemnați de un număr de patru răzvrătitori, fac „feliuri de răzvrătiri la datoriile ce-i privesc, arătînd că ei au a *lucra după un așezămînt cunoscut numai lor și care în obștie nu este știut*”⁵.

Cazurile de acest fel, de opunere hotărîită la îndeplinirea obligațiilor principale ce reveneau în cadrul muncii de clacă, de refuz de a mai presta boierescul, sînt foarte numeroase⁶. Ele reprezintă reacția firească

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 758, f. 36, 39, 40 (cererile din 21, 22 și 23 mai 1848).

² *Ibidem*, dos. nr. 767, f. 23—26 (cererea locuitorilor din 10 iunie 1847). Cercetarea instituită de Isprăvnicie confirmă nesupunerea locuitorilor. Trimisul Isprăvniceii arestează pe cei trei conducători și raportează că sătenii pot fi aduși la ascultare numai prin „măsuri executive”.

³ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.250, f. 1 (cererea serdarului Gh. Chirnișchi, administratorul domniței E. Mavrogheni, din 7 aprilie 1847).

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 13.790 (cererea din 1 aprilie 1848).

⁵ Boierul cere trimîțerea unui revizor care să constate „obraznicile lor împotriviri” și izgonirea celor patru răzvrătitori. La 30 aprilie 1849, vornicul se plînge din nou că locuitorii refuză să lucreze după pont. *Ibidem*, dos. nr. 14.142. (Sublinierea este a noastră. — G.P.).

⁶ Expunem în continuare alte cîteva cazuri: Funcționarul însărcinat de isprăvnicia Suceava să măsoare din nou locurile de hrană din satul Dumbrăvița de Sus nu-și poate îndeplini sarcina din cauza locuitorilor, care „umblă prin sat buimaci, fără a-și urma îndatoririle”. La 18 noiembrie, potrivit cererii arendașului, piinea de pe cîmp nu era încă

și imediată a maselor țărănești împotriva accentuării exploatării. Refuzul țăranilor de a presta boierescul, așa cum se desprinde din toate cererile proprietarilor și arendașilor, aducea acestora din urmă grave prejudicii de natură materială¹.

Documentele atestă, în mod egal, refuzul locuitorilor de a îndeplini și alte obligații față de proprietate, așa cum ar fi podvezile², meremeturile³ sau alte îndatoriri⁴.

Cererilor locuitorilor, în care aceștia denunțau exploatarea la care erau supuși, precum și cele ale proprietarilor și arendașilor, adresate isprăvnicilor sau Departamentului Treburilor din Lăuntru, în care cereau inițierea unor măsuri de constrângere împotriva actelor de nesupunere ale țăranilor, li se dădeau curs cu o promptitudine care este caracteristică perioadei ce stă în atenția noastră. Cu scopul de a evita extinderea tulburărilor, în cele mai dese din cazuri, în urma sesizărilor, se instituiau comisii de anchetă.

Este interesant de notat faptul că aparatul represiv al proprietarilor, alcătuit din slugi sau vătăfi, se dovedea incapabil să asigure interesele proprietății. Deși supuși unor represii brutale, țăranii manifestau o îndrăznită rezistență, care implica intervenția organelor aparatului de stat.

În marea majoritate a cazurilor, în urma cercetărilor, vădit părtinitoare pentru proprietari, litigiile se rezolvau în favoarea acestora. Pentru restabilirea „ordinii” se aplicau măsurile impuse de împrejurări. Ele variau în raport cu forma de manifestare a nesupunerii țăranilor. În general, deoarece reprimarea tuturor locuitorilor constituia o operație ex-

strânsă, iar iarba necosită. (Arh. st. Iași, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1885, f. 16—18, 26. Raportul funcționarului este din 28 august 1847). Locuitorii din Scheia-Vaslui „nu să supun a lucra pământul, afit pentru dînsii, cît și aceea ce să cuvine proprietarului”. (*Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.254, f. 100—101, cerea proprietarului din 27 octombrie 1848). Locuitorii din Roșiești-Fălciu „nu să supun a-mi lucra zilele boierescului... au fugit împrăștiindu-să prin toate locurile... lăsîndu-mi păpușoii pe cîmpu necușei, de-i mînîncă vacile lor”.

(*Ibidem*, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 153, cererea proprietarului din 31 august 1848).

¹ Arendașul moșiei Dagîța — Roman, de pildă, se plînge Isprăvniciei, la 18 ianuarie 1846, că din cauza nesupunerii locuitorilor și a pagubelor pricinuite, „văzînd că nici după un mijloc nu-i pot a supune (pe locuitori), silit am fost a mă desface de posesia moșiei”.

² *Ibidem*, Tr. 1312, op. 1482, nr. 1780, f. 2.

³ Locuitorii din Hirlești — Roman „nici într-un chip nu să supun a-mi face podvezile ce îmi datoresc după pont” (*Ibidem*, dos. nr. 771, f. 7, cererea arendașului din 30 august 1848). Cei din satele Gușății și Ivănești — Fălciu, după ce în cursul anului 1847, refuzaseră să presteze anumite munci impuse de arendaș, în 1848 se opun la efectuarea podvezii: „pîndind vremea, au fugit din sat mergînd spre a încărcă chirii de la Birlad”, (*Ibidem*, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1087, f. 47 și Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 255—256, cererile arendașului din 26 martie 1847 și 15 octombrie 1848) etc.

⁴ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.090 (cazul locuitorilor din Pogonești — Tutova) și dos. nr. 14.307 (cazul locuitorilor din satul Mînzărești-Vechi din ținutul Iași) etc.

⁵ *Ibidem*, Tr. 1312, op. 1483, nr. 771, f. 15 (satul Cuciuța — Roman), Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 257. 342 (satele Siminești și Bohotin — Fălciu), Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.139 (satele Mînzărești și Mironeasa — Iași), Tr. 1763, op. 2012, nr. 67 (satul Corni — Suceava) etc. Toate cazurile sînt din anul 1848.

trem de riscantă, erau pedepsiți doar așa-ziii instigatori: acei care alcătuiau jalbele, care le susțineau în fața proprietarilor sau a instituțiilor de resort, precum și acei dintre locuitori care, prin hotărîrea, curajul și perseverența lor, antrenau în mișcare și elementele șovăielnice¹.

Astfel, în urma cercetării efectuate de isprăvnicia de Vaslui, în martie 1848, se constată că plîngerile locuitorilor satului Mărășești, îndreptate împotriva arendașului, nu corespund realității. Aceștia fuseseră „invitați” de șapte dintre dînșii. Arendașul cere ca locuitorii în cauză să fie pedepsiți „în mijlocul satului, ca pe viitorime să să stăvilărisască de la asemîine urmări”². De asemenea, dregătorul de Iași raportează Departamentului Treburilor din Lăuntru, la 21 aprilie 1848, că tulburarea locuitorilor din satele Luceni și Băcăloaia, proprietatea vistierului Roset-Roznovanu, a fost provocată de opt dintre dînșii. Pentru a restabili liniștea, au fost lăsați un număr de slujitori „spre a nu-i îngădui (pe locuitori) a-și pierde vreme... cu adunările lor ce urma și a-i săli ca fiștiocare să-și înaintească lucrul cîmpului și a grădinilor lor”³.

Printre mijloacele de constrîngere utilizate curent în perioada Regulamentului organic, izgonirea, prin consecințele grave ce le avea asupra gospodăriei țărănești, s-a dovedit a fi procedeul cel mai brutal și mai sălbatic.

Regulamentul, prin articolul 126⁴, conferea proprietarilor dreptul de a cere îndepărtarea din sate a aceloră dintre locuitori care, prin acțiunile lor, provocau sau întrețineau nemulțumirea și răzvrătirea satelor.

Lipsa de precizie a articolului, complicitatea reprezentanților autorităților — în competența cărora intra încadrarea faptelor în textul legiurii — cu proprietarii de pămînt și, în sfîrșit, abuzurile caracteristice epocii au transformat dispoziția regulamentară într-un puternic instrument de constrîngere. Arbitrarul era cu atît mai larg practicat, cu cît, ca urmare a puternicelor frămîntări sociale care au agitat, fără întrerupere, epoca Regulamentului organic, izgonirea a devenit un mijloc curent de represiune. Măsura se aplica, în principiu, atunci cînd celelalte mijloace restrictive se dovedeau ineficace. Prin intermediul ei, proprietarii și arendașii exercitau serioase presiuni asupra țărănilor cu scopul de a-i determina să se supună grelelor condiții ce le erau impuse.

Cercetarea cazurilor în care s-a cerut sau s-a aplicat izgonirea prezintă un deosebit interes. Invocarea articolului 126 era legată, întotdeauna, de existența unor puternice frămîntări țărănești. Proprietarii stăruiau în aplicarea măsurii sau renunțau la izgonire, în funcție de atitu-

¹ Cei doi „urzitori” ai jalbei locuitorilor din satul Vlădiceni — Iași, pisarul și vornicelul, sînt pedepsiți, în iulie 1847: unul este izgonit din sat, iar celălalt „îngrădit”. Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.974). Locuitorii din Ruginoasa — Neamț, se plînge arendașul Damaschin Bojinca, la 29 aprilie 1847, „au venit la ațita îndîrjire încît de mai bine de o săptămînă nici o brazdă măcar n-au arat nici unul”. Vinovații, în număr de patru, sînt trimiși „cu convoi”, (*Ibidem*, dos. nr. 12.227).

² Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.561, f. 8.

³ *Ibidem*, dos. nr. 13.681, f. 3.

⁴ D: C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. I, p. 125.

dinea adoptată de țărani. Cînd aceștia acceptau condițiile impuse, făceau „act de cîință” și garantau — în scris de cele mai multe ori — pentru acei implicați în acte de nesupunere, pedeapsa era suspendată.

Ca toate mijloacele de constrîngere, și mai mult chiar decît cele comune, izgonirea avea darul, prin consecințele sale, să înfrîngă, în anumite cazuri, în limite reduse, firește, puterea de împotrivire a țăranilor. Însă ea nu putea să determine, pe un timp îndelungat, atenuarea frămîntărilor sociale. Acestea erau generate continuu de condițiile de ordin obiectiv. Nu e mai puțin adevărat însă că, pe plan local, pentru o perioadă oarecare, sub amenințarea izgonirii, țăranii acceptau, cel puțin aparent, condițiile și situația ce le erau impuse, în așteptarea unui prilej mai favorabil.

În legătură cu izgonirea mai trebuie precizat un fapt. Ea nu a servit proprietarilor, așa cum s-a întîmplat în Apus, de pildă, drept mijloc de acumulare primitivă. Deși consecința imediată a actului, pentru proprietate — așa cum stipula, de altfel, și articolul menționat — o constituia mărirea rezervei, prin înglobarea loturilor țăranilor izgoniți, aceasta nu constituia mobilul inițial al actului. Chiar dacă au fost cazuri — și mărturii documentare în acest sens există — în care izgonirea a fost efectuată cu scopul de a acapara loturile țăranilor în cauză, mobilul principal al actului rămîne, în general, apărarea intereselor proprietății împotriva luptei desfășurate de țăranime.

Numărul mare al cazurilor în care s-a cerut și s-a aplicat izgonirea, în perioada pe care o studiem și mai ales în cursul anului 1848, constituie o mărturie evidentă, alături de toate celelalte, a intensității frămîntărilor țărănești.

Erau izgoniți „răzvrătitorii”, acei dintre locuitorii cunoscuți drept conducătorii virtuali ai masei de țărani.

Astfel, de pildă, încă de la sfîrșitul anului 1845, între locuitorii satului Heci din ținutul Suceava, proprietate a Sf. Mormînt, și arendașul Aristide Agapide izbucnește un violent conflict, provocat de tendința acestuia din urmă de a reduce continuu loturile date în folosință locuitorilor, în marea lor majoritate dezrobiți. Deși numeroși revizori ai Departamentului Treburilor din Lăuntru folosiseră diferite mijloace în vederea liniștirii locuitorilor¹, în cursul anilor 1847 și 1848 conflictul este în plină desfășurare. La 22 mai 1847, arendașul se plînge că locuitorii „în vremea tuturor arendașilor, au fost în răzvrătire”². La 10 aprilie 1848, în-

¹ La 22 iunie 1846, unul dintre revizori raporta că „tot vîlmășagul urmează numai din partea a cîțiva locuitori carele acum deși și-au cîștigat titlul slobozeniei... însă în felul lor sînt tot țigani și țiganul să cere bătut căci la dojanire ce li s-au făcut pentru cutezarea spargirei cutiei sătești, răspunsul lor a fost așa: noi de la ocîrmuire cîștigînd dreptul dezrobirii, afit cutia, cît și banii din ea sînt sătești... și cu banii... putem face orice vom voi... banii aceștia tot noi i-am pus, iar nu alții. Și dacă și aceasta ne este oprit, apoi slobozenia noastră care poate fi sau cum vom putea să o dobîndim?” Revizorul socoate necesar ca Departamentul „să le întipărească a cere doaste cîntul de slobozenie...” (Arh. st. Iași, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1617, f. 1—41)

² *Ibidem*, f. 64.

tr-o nouă cerere, arată că satul este răzvrătit de un număr de șase locuitori¹. În noiembrie 1848 sînt indicați alți doi răzvrătitori. Relatînd răspunderea ce revenea acestora pentru frămîntarea întregului sat, privighetorul ocolului Siret, la rîndul lui, raporta, la 27 decembrie 1848, că „deși ceilalți locuitori nu-i dezvăluiesc de răzvrătitori (ci de îndreptători și povățuitori lor) dar este aproape înțeles că ei să găsească frunte în toate pricinile ce s-ar urma din partea satului“².

La începutul anului 1849, majoritatea locuitorilor, în număr de 61, își manifestă hotărîrea de a se strămuta. Vinovatul, adică acel dintre locuitori care dusese tratative pentru așezarea oamenilor pe altă moșie, la cererea arendașului și a epitropiei Sf. Mormînt, urmează să fie izgonit. Conflictul între locuitori și arendaș continuă și-l găsim la fel de acut și în cursul anului 1850³.

Ispravnicia de Dorohoi, raportînd Vistieriei, la 5 aprilie 1848, că a arestat un număr de trei locuitori din satul Zahoreni Dabijoei, „dovediți de buntușici, atît locuitorilor din acel sat, precum și uneltitori cu așa invitări prin alte sate megieșite“, cere izgonirea acestora într-un ținut depărtat de graniță, în interiorul țării⁴.

Doi locuitori din satul Pribești-Vaslui sînt izgoniți la sfîrșitul lunii mai 1848 și se stabilesc într-un sat din cuprinsul aceluiași ținut. Vina acestora, așa cum fusese stabilită de ispravnic, era că dăduseră dovadă de mai multă dîrzenie în conflictul satului cu arendașul care, prin intermediul celor mai brutale metode, impusese locuitorilor o enormă cantitate de muncă. Ispravnicul, în raportul său adresat Departamentului la 18 mai 1848, relatează că locuitorii au fost mereu nemulțumiți. În special cei doi „...și de față cu gios iscălitul, s-au întins cu oareșcare vorbe de atac cătră d-lui agă“ (Alecă Liteanu-Vîrnăv, arendașul moșiei)⁵.

Cererile de izgonire făcute de proprietari și arendași sînt foarte numeroase și indică ascuțirea la maxim a conflictelor între proprietari și țărani⁶.

Izgonirea, ca măsură restrictivă, se aplica, de obicei, nu după o simplă mișcare de protest cu durată efemeră. În multe din cazurile pe care le-am cercetat, ea trebuia să ducă, în intenția proprietarului, la atenuarea unor frămîntări care durau, uneori, de ani întregi.

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1617, f. 113—114.

² *Ibidem*, f. 141, 149.

³ *Ibidem*, f. 165, 177 și urm. și Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.173, f. 1—70.

⁴ *Ibidem*, Tr. 1352, op. 1535, nr. 2221, f. 12, 15.

⁵ *Ibidem*, dos. nr. 14.275, f. 6, 11 și Tr. 1352, op. 1535, nr. 512, f. 5, 7.

⁶ Iată cîteva exemple: În urma cererii beizadelei Gr. Sturza sînt izgoniți din satul Brătești-Roman un număr de șase locuitori, fără să se mai respecte preavizul de șase luni prevăzut de lege, „pentru a lor răzvrătire pîntre ceilanți“. (Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 167, adresa Dep. Trebilor din Lăuntru către Vistierie din 1 oct. 1846). La 16 iunie 1847, postelnicul I. Plitos cere Vistieriei să izgonească trei locuitori de pe moșia sa Negulești-Tecuci, deoarece, „necurmat să poartă pîntre cielanți... făcîndu feliurl de vrăjbi încît au venit a nu să supune nici chiar la lucrul boerescului“, (*Ibidem*, dosar nr. 175). În urma cererii Marghioalei Roset-Roznovanu, din 24 aprilie 1848, este izgonit un locuitor din Tibucani — Neamț „carele face necontenite răzvrătiri între lăcuilori, încît sufăr și eu îndestule supărări... și pentru ca nu cumva răzvrătirile acestui om să sporească răul“. (*Ibidem*, dosar. nr. 179) etc.

Astfel, încă din 1846, epitropia Sf. Mormînt cere isprăvniciei de Suceava izgonirea unui locuitor din satul Tătărăuși care „ar fi răzvrătitor și pricinuitor de-a purure cătră neînvoire între cialanți lăcuitori”¹. Chiar și după izgonirea acestuia, în vara anului 1847², frămîntările țăranilor continuă.

Colaborînd cu unii dintre frunțașii satului, arendașul, căminarul D. Plastina, exercită asupra locuitorilor o asemenea exploatare, încît aceștia, așa cum plastic se exprimau în una din cererile lor, deveniseră „...mai ticăloși decît niște robi”³. Patru dintre locuitori, care alcătuiseră și prezentaseră plîngerile, denunțați de arendaș drept răzvrătitori, la cererea acestuia, cu aprobarea Departamentului, sînt izgoniți⁴, ceilalți locuitori urmînd să se „pilduiască”, fiind constrînși „la bunăcuviință i păzire datoriilor, spre a lipsi tot felul de necuviinți...”⁵.

Doi dintre locuitorii izgoniți, într-o jalbă adresată domnitorului la 8 ianuarie 1850, arată împrejurările în care au fost îndepărtați de pe moșie. Subliniind complicitatea anchetatorilor cu arendașul și samavolnicia acestuia, în cuvinte simple, pline de un zguduitor dramatism, sătenii înfățișează consecințele tragice ale izgonirii de oare proprietarii și arendașii uzau cu scopul de a-și menține în voce exploatarea asupra maselor de țărani⁶.

Arbitrarul proprietarilor, complicitatea acestora cu reprezentanții administrației de stat⁷ și măsura în care izgonirea, prin lipsa de precizie

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 173, f. 1—2 (raportul Isprăvniciei din 17 aprilie 1847).

² *Ibidem*, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1744, f. 172.

³ În jalba lor, din octombrie 1848, locuitorii denunță toate fărădelegile arendașului (*Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.471, f. 1—4).

⁴ Arendașul, în două cereri, din noiembrie și decembrie 1848, arată din nou că acțiunea locuitorilor constituie un atac la cinstea sa și, totodată, contribuie la nesupunerea celorlalți săteni. (*Ibidem*, Tr. 1763, op. 2013, nr. 1573, f. 14 și Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.471, f. 11, 21, 23).

⁵ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.471, f. 28—29, 32.

⁶ *Ibidem*, f. 47, 52. Locuitorii arată că anchetatorii, „umindu-să cu d-lui căminarul, mi s-au arătat toate lucrările cu totul abătute din adivăr și cu totul din împotriva dreptăților adevăratelor noastre jăluiri, urmînd prefacere și răstălmăcire încît ne-au întunecat la toate dreptățile... pînă ce am rămas ca să fim izgoniți din sat precum ne-au și făcut, scoțîndu-ne pe patru oameni afară din sat tocmai în dricul erunii, în luna decembrie, degerînd la unii femeile și copiii”. Unuia dintre locuitori i-a rămas în sat femeia cu șapte copii mici, fără hrană. Arendașul a luat și cei doi boi ai săteanului, rămîindu-mi femeia și copiii săraci și cu lacrimile pe obrază, despărțiți de mine, carele încă sînt în viață însă nu pot a mă apropia măcar să-i văz căci căminarul, de-a purure mă împotrivește și caută prilej ca cînd m-ar găsi la casa și fimeia i copiii mei, să întrebuițeze și altă cumplire asupra-mi. Nu s-au pilduit, pot a zice, nici la limbile păgîne a să face dispărîre fără dreptate, de a sa femeie și ai săi copii, dar mai virtos la creștini. În loc să capete dreptate, arată locuitorii în continuarea cererii lor, „...ne găsim osîndiți cu așa felu de izgonire din lăcuințele ce și ai noștri părinți și strămoși au lăcuti... Noi însă, după așa izgonire, ne găsim zbuciumați, umbînd din loc în loc, rămîind numai ca bățul, fără ca să ne sufere d-lui căminarul măcar a ne apropia de satul Tătărăușii, dar mai virtos să ne primească în lăcuințele noastre”. (*Ibidem*, f. 47, 52).

⁷ Semnificativ, în această privință, este și cazul locuitorilor satelor Boroaia și Bogdănești — Suceava, proprietate a mănăstirii Rîșca. Revizorul Departamentului a confirmat cele spuse de egumen cu privire la nesupunerea locuitorilor. Se cere izgonirea unui număr de opt locuitori, cite patru din fiecare sat, pe motiv că „aceștia ar născoci, sămăna și întei pe toți cialanți către... buntului”. Ispravnicul de Suceava — fapt sur-

a procedurii și prin maniera vădit părtinitoare, de clasă, în care se aplica, constituia un teribil instrument de constrângere, se reflectă veridic în cazul locuitorilor satelor Bucium și Glodeni din ținutul Roman.

Încă din anul 1844, proprietara, Profina Negruți, cere Vistieriei izgonirea unui număr de șase locuitori din pricina cărora, chipurile, nu poate face „nici o treabă și cu cielanți lăcuiori”. Mai mult decât atât, sătenii în cauză, „au sărit de mi-au bătut și valav”¹. În urma chezășiei date de sat, la începutul anului 1845, proprietara renunță la cererea de izgonire².

La 15 martie 1849, într-o nouă cerere, arătând că aceiași locuitori, împreună cu alți 18, răzvrătesc întregul sat și-i aduc prejudicii, propune mutarea lor pe moșia Plopana-Tutova, proprietate a fiicei sale, Smaranda Voinescu. Propunerea este justificată de faptul că răzvrătirea locuitorilor indicați „ar putea da un povod și celorlanți lăcuiori, a megieșitelor moșii, a să bântui”³.

Eludind dispoziția regulamentară potrivit căreia, în caz de izgonire, locuitorilor trebuia să li se dea un aviz prealabil de șase luni, Vistieria și Departamentul Treburilor din Lăuntru, prin mijloacele cele mai brutale⁴, mută pe săteni în satul amintit din ținutul Tutova, cu toată rezistența îndârjită a acestora⁵.

Cu toată teroarea exercitată asupra lor — sînt bătuți, puși în butuci, scoși cu forța la muncă cu butucii la picioare și supravegheați continuu de oamenii vechilului din Plopana — locuitorii desfășoară o aprigă rezistență. Cîțiva izbutesc să ajungă la Iași și prezintă numeroase plîngeri Vistieriei,

prinzător, de altfel — raportează, la 16 februarie 1850, că revizorul a fost părtinitor. Acesta, venind în sat, „cu sălnicie au voit a-i supune (pe locuitori) unei învoielii cu totul împovărătoare și la a lor neplecare... i-au pîrit de tulburători nesupuși datorțiilor lor”. (Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 173, f. 37, 42, 46).

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1316, op. 1488, nr. 181, f. 33—35.

² *Ibidem*, f. 46.

³ *Ibidem*, Tr. 1352, op. 1535, nr. 167, f. 5. Proprietara arată că, la îndemnul acestora, locuitorii din Bucium, „samavolnicîndu-se”, și-au măsurat ei înșiși locuri de hrană din „tablele” boierești și, mai mult decât atât, au încercat „a să ispili să spargă coșărele boierești, vroidî a-și lua samavolnic cîte cinci merță păpușoi, pe care numai privighetorul de ocol i-a putut opri”, (*ibidem*, f. 21—22).

⁴ Iată cum înfălișează locuitorii împrejurările în care au fost ridicați și stabiliți cu forța la Plopana: la 23 spre 24 martie, noaptea: „trezindu-ne cu slujitori și cu mazili. bătîndu-ne și alegîndu-ne pe 24 lăcuiori, acei mai grei gospodari, ducîndu-ne la curte ne-au închis și ne-au legat pînă a doua zi la prînz, neștiindu-ne nici cu o vinovălie. Apoi, după scoaterea noastră de pin case, au pus la fieștecare casă mazili și țigani păzitori ca fimele să nu iasă din casă... și nefăcîndu-ne nici o cercetare, scoîndu-ne de la închisoare. au început să ne pornească la drum, legați și încungiurați cu țigani și cîte un slujitor de-a ispravniciei, tot cîte trei și cîte patru, ne-au înșirat la drum mai rău decît pe niște țigani și tocmai ca pe niște făcători de răle tălhari”. Ajuși la Plopana, i-au pus iarăși sub pază „cu pușcași, ținîndu-ne două nopți și o zi, pînă ce au început a veni fimele noastre plîngînd, cu copii degerați și cu puține din averile noastre”. Exprîmîndu-și hotărîrea fermă de a nu sta acolo, locuitorii arată în încheiere: „noi nici țigani n-am fost a cucoanei Profiri și ne deî zăstri cui a voi pin alte ținuturi și pe alte moșii” (*ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15. 668, f. 1, 8, 29, 34. Jalbele din 7 aprilie și 24 mai 1849).

⁵ Ispravnicul, într-un raport, nota că unii dintre locuitori „au arătat îndestulă îndărătnicie și împotrivire, rădicîndu-să cu îndestulă greutate” (*ibidem*).

Departamentului Treburilor din Lăuntru, sfatului și chiar domnitorului. Oamenii proprietarului din Plopana însă, cu sprijinul autorităților, îi urmăresc pe străzile Iașului, îi prind, îi pun în lanțuri și-i expediază din nou pe moșie.

Intr-o cerere adresată domnului la 29 august 1849, locuitorii demască adevăratul mobil al izgonirii și modalitatea în care erau contracarate toate încercările lor de a-și recîștiga libertatea. Proprietara, subliniază aceștia, „pentru că nu are pămînt după numărul lăcuitorilor și ca să ne facă nouă mai mult rău, s-au făcut a ne izgoni și s-au înțăles cu Visteria, unde nepotul d-sale, aga Costache Negruți, să află derector, fără știința sau voința noastră”. Toate cererile lor au fost „mistuite”¹.

În cele din urmă, datorită hotărîrii și perseverenței lor, locuitorii — care fugiseră cu toții pe moșia Pădureni din ținutul Roman — în pofida eforturilor Profirei Negruți, izbutesc să obțină aprobarea spre a se stabili pe moșia menționată. Litigiile cu arendașul din Plopana, care le reținuse vitele și carele, durează și în cursul anului 1851².

Cu toate măsurile de constrîngere întrebuintate de aparatul de reprimare al statului — aflat în perioada aceasta în permanentă stare de alarmă — măsuri care au variat de la bătaie la arestare, condamnarea la ocnă sau izgonire, rezistența țăranilor, generată de cauze izvorîte din condițiile istorice înseși, nu a putut fi înfrîntă. Lupta de clasă s-a accentuat și a căpătat o amploare deosebită mai cu seamă în cursul anului 1848. Formele de manifestare mai radicale vădesc ura maselor împotriva asupritorilor lor. Nu asistăm la răscoale armate, deși, așa cum se va vedea în continuare, spiritele erau pregătite pentru această înaltă formă a luptei de clasă. În împrejurările cruntei terori exercitate de aparatul represiv condus de Mihail Sturza și a ocupației militare a țării, lucrul acesta era greu de realizat. Nemulțumirile și izbucnirile violente care agitau satele Moldovei în totalitatea lor dovedeau însă o ascuțire fără precedent a antagonismelor de clasă. Spectrul revoluției înspăimînta cumplit pe reprezentanții lumii feudale.

Adîncirea nemulțumirii maselor se face simțită încă din anul 1846. Condițiile interne, la care s-au adăugat abuzurile săvîrșite mai ales cu prilejul întocmirii catagrafiei din anul 1845, au pregătit terenul pentru manifestarea luptei țăranilor.

Documentele relevă cazuri interesante de acțiuni țărănești îndreptate împotriva proprietarilor și arendașilor, a oamenilor acestora, precum și împotriva reprezentanților aparatului de stat.

Astfel, slujitorii trimiși de privighetorul ocolului Siret-Botoșani să ridice niște oameni din satul Băbicieni sînt în două rînduri bătuiți de locuitori. Mergînd el însuși la fața locului, „în loc să fac eu cercetare — notează privighetorul — vornicul cu alții... m-au întrebat că ce fel de privighetor sînt... și dacă am putere apoi să-i rădic, că și ei m-or face a nu

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 222, f. 20.

² *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15. 668, f. 40—89.

nimeri pe unde am intrat în satul lor... și deodată m-am trezit înșfăcat de vornic și de alții, care mă întindé și mă purta prin sat..."¹.

Locuitorii din satul Todireni, din cuprinsul aceluiași ținut, molestează pe boieroaica Anica Comarnițchi. Aceasta de-abia „a scăpat cu fuga“. Feciorul acesteia, de asemenea, „abia au scăpat din mâinile lor bătut, ca vai de el“. Cei doi slujitori trimiși pentru a restabili autoritatea proprietarei, la rîndul lor, sînt supuși aceluiași tratament. Cerînd pedepsirea exemplară a locuitorilor în cauză, A. Comarnițchi motivează că, în caz contrar, „nu voi putea umbra pe drum de frica acelor îndrăzneți“².

Unii locuitori din satul Volintirești-Roman, se plînge arendașul la 6 mai 1846, „să deosebesc prin un caracter revoluționar și nesupus“. Aceștia răzvrătesc întreg satul, îi produc pagube materiale și chiar neasigurare pentru cinste și viață“³. De asemenea, sătenii din Răuseni-Botoșani bat pe feciorii boiereștii și pe vătăful moșiei. În urma acestei împrejurări, arendașul se decide să aplice el însuși „corecția“ cuvenită locuitorilor. Aceștia însă, ... l-au încungiuurat... cu feluri de răcnete și pentru că să nu i se întîmple vreo necinste, după cum unii zurbagii era înfierbîntați la bataie, au fugit și posesorul, deabia scăpînd“. Privighetorul de ocol trimite doi slujitori pentru a ridica pe acei dintre locuitori care molestaseră pe oamenii arendașului. Împreună cu aceștia, însă, s-au prezentat peste 60 de oameni. Vrînd să rețină pe cei socotiți vinovați, sătenii, „cu toții, într-un cuvînt, au sărit la zurbă nelăsînd pe acei opriți... i-au luat în putere pe zurbagii din mâinile slujitorilor“. Privighetorul, în raportul din 30 iunie 1846, relatează că locuitorii au sărit și la dînsul; și cu mare greutate — notează el — am scăpat eu, posesorul și slujitorii, prinși fiind de ei în mijlocul lor; ...Și cu așa măsură — arată acesta în încheierea relatării sale — silnic luînd pe buntușnici... s-au dus cu nespuse gălăgie de să auză huetul lor și pe la megieșitele sate“⁴.

Sînt numeroase alte documente din cursul aceluiași an din care rezultă că locuitorii au bătut pe oamenii boierilor sau au molestat și amenințat pe arendași⁵.

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1333, op. 1514, nr. 319, f. 56—57 (Raportul din 29 ianuarie 1846). Privighetorul fusese supus unui tratament similar și de către locuitorii satului Guranda. În urma acestor „crunte urmări“, cum le consideră el, care ating și onoarea Isprăvnicii, în eventualitatea în care nu se vor adopta măsurile represive corespunzătoare, el nu-și mai poate îndeplini îndatoririle ce-i revin.

² *Ibidem*, f. 29—32. Conflictul a început în momentul în care, ajungînd în fața unui pod, în termeni trufași, boieroaica a cerut locuitorilor să facă loc pentru a trece trăsura sa.

³ *Ibidem*, Tr. 1312, op. 1483, nr. 758, f. 31, 69, 72. Arendașul arată că locuitorii au hătut, în mai multe rînduri, feciorii boiereștii. De asemenea, au luat cu forța din mâinile lui pe un locuitor care urma să fie bătut, „...suduind și laudîndu-să că mi-or lăsa piinea să piară pe cîmp“.

⁴ *Ibidem*, Tr. 1333, op. 1514, nr. 312—314.

⁵ *Ibidem*, f. 369 (Ioniță Goilav, arendașul moșiei Șoldănești-Botoșani, arată într-o plîngere adresată Isprăvnicii la 10 septembrie 1846, că un argat al său „au sărit cu parul și cu cuțit în mîină asupra-mi; am strigat la oamenii care s-au întîmplat față ca să-l prindă, și unul n-au sărit zicînd că să tem de primejdie... sfînc ca trei ceasuri, suduindu-mă“. *Ibidem*, Tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 59 (Unii locuitori din Mănăstirea Doamnei — Botoșani „numai pădurile păzesc și ce vroesc acie fac“. Cererea arendașului din 27 iulie) etc.

Anul 1847, de asemenea, cunoaște numeroase mișcări de proporții. Astfel, spre exemplu, locuitorii satului Țărpești-Neamț, așa cum arată arendașul în cererea sa adresată Departamentului Treburilor din Lăuntru la 23 septembrie 1847, după ce, timp de doi ani, i-au pricinuit serioase pagube și nu și-au îndeplinit îndatoririle decât cu „sila ocîrmuirii“, acum, „au venit în bizuință de a-mi călca și casa pe la miezul nopții“¹. Cei din Mărgineni — Bacău, se plînge arendașul, „umblă ca verii cei turbați ne-avînd întru nimic a sări cu ciomegele“. Acum — relatează acesta într-o cerere din 19 octombrie 1847 —, „viind la mine, pînă la cel mai mic, au început cumplit a răoni, gata fiind ca de bătălie... cutezînd încă a striga că di s-a mai duce ficiorii sau vătavul prin sat, au să saie cu ciomegile să-i sfarme de ispravă“. Inducînd ca instigatori un număr de șase dintre locuitorii, arendașul arată în încheierea jalbei sale: „Sîntem întru tot minutul în pericol, în tocmai ca oia în mijlocul unor lupi“. Aceste motive îl determină să ceară Isprăvniciei înfrînarea locuitorilor și „asigurarea“ vieții sale pe viitor².

La fel de nesupuși se arată și locuitorii satului Boțăști din ținutul Fălciu. Aceștia, arată arendașul într-o cerere din 24 noiembrie 1847, „luînd o obraznică îndrăzneală și slobozenie, calcă peste legiuitele lor datorii... și nu să supun cătră nici una din acele...“ Pe lîngă toate acestea, „lăsînd locurile de arătură — se arată în încheiere — s-au apucat de arat pe a mele și pe unde le tună în cap, fără să aibă vreo voie sau să mă întrebe pe mine“³.

În cursul anului 1848, mișcările țărănești devin mai frecvente. Numeroase cazuri, prin proporțiile defășurării și genul revendicărilor, dovedesc netăgăduit adîncirea spiritului revoluționar.

Așa, spre exemplu, locuitorii satelor Chirilești și Rogojăni din ținutul Covurlui, „întru toate, pe anul acesta... nici cum au vroit a să învoi, ci samavolnic și în stăpînire pe drepturile mele și să folosăsc de ele“. Printre altele, menționează arendașul într-o cerere a sa adresată domnitorului în mai 1848, aceștia au refuzat să contracteze vreo învoială pentru locul de hrană, pe motivul, invocat de ei, că arendașul este dator să le dea întinderea de pămînt pe care o solicită ei⁴. De asemenea, sătenii din Mălăești-Fălciu, în afară de faptul că nu se supun să strîngă grînele arendașului, care se scutură pe cîmp, rămînînd „neînduplecați“, totodată, „ca niște bontușnici, s-au atins și chiar de cînte me — arată arendașul — cu feluri de cuvînte îndestul de atacaritoare și cu sumeții“⁵.

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.385.

² *Ibidem*, Tr. 1318, op. XV, 1491, nr. 4. La 25 ianuarie 1848 privighetorul ocolului Bistrița de Sus raporta că, în urma cercetării, nu a putut descoperi pe răzvrătitori, deoarece „...s-au văzut uniți toți și răspunzători la întrebări“.

³ *Ibidem*, Tr. 1339, op. 1521, nr. 820, f. 22, vezi și Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.060. (Unii din locuitorii satului Rafaila-Vaslui, „afîindu-se cu totul zurbagii, fac feluri de necuviințări; „pînă acum, în trei rînduri au neînstit cu înbrîncire și lovituri pe doi din monahii viețuitori la schit“... Cererea egumenului schitului Rafaila, din 20 august 1847).

⁴ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.260.

⁵ *Ibidem*, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1369, f. 272 (Cererea proprietarului, postelnicul Iancu Costache, din 4 iulie 1848).

Şase locuitori din satul Laza și cătunele sale (Sauca, Golășei și Poiana Rîșniței) din ținutul Vaslui, așa cum relatează arhimandritul mănăstirii Florești în cererea sa din 12 august 1848, „răzvrătesc pe toți cielanți, în număr de trei sute, cu cuvinte buntuitoare ca să nu se supuie la cele poruncite la lucrul boerescului“. Trei dintre aceștia, au spus locuitorilor că „le vor aduce ponturi nouă de a eși la lucrul boerescului nu cînd li să va poronci ci cînd vor voi ei“¹.

Locuitorii din Vicoleni-Fălciu, nu au îndeplinit „nici o îndatorire din cîte îi supune glăsuirea pontului“. Subliniind pagubele materiale provocate de „sumețele revoltări“ ale locuitorilor, arendașul notează că aceștia au sărit la vătăvel moșii „cu furca și cu coasa“². De asemenea, doi dintre locuitorii satului Cotnari „răzvrătesc pe locuitorii întregului sat“. Astăzi — se menționează în relatarea trimisă de comisul Ioan Gherghel Costescu epitropiei casei Sf. Spiridon — „au ajuns într-o grozavă anarhie, în așa grad, încît, după invitările acestora, au început a umbla bulucuri prin sat, în număr și pînă la 60“. Cei doi oameni afirmă că se va face „modificație întru îndatoririle lor cătră proprietar“. Mai mult decît atît, „în tainicele lor adunări, s-ar fi vorbit de întîmplările din Galiția și Bucovina“. Cerînd a se lua măsuri urgente, comisul notează că vechilul său, pentru a-și pune „în siguranțe viața, s-au depărtat lăsînd totul în pradă anarhiei... Nici însuși — arată acesta în încheierea cererii sale — nu pot mergi acolo fără asăstentia ocîrmuirii și nici le pot cere aceea ce îmi datoresc“³.

Actele de ostilitate ale țăranilor sînt îndreptate, în egală măsură, și împotriva reprezentanților administrației de stat, așa cum s-a mai amintit. Sînt molestați agenți executivi⁴ și chiar reprezentanți ai armatei⁵.

Atmosfera generală din Moldova este veridic redată de Gh. Săulescu în cuvintele: „Un duh de revoltă, de nesupunere și de anarhie se înfătoșază astăzi, cel puțin în parte, între locuitori și mai vîrtos între răzeși; o idee vagă, ca o epidemie politică, trecută de pe aiurea, circulează în fantasia

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.628, f. 7. Conform dispozițiilor Departamentului, un locuitor este izgonit, iar altor șase li se aplică un număr de 10 lovituri în mijlocul satului. Ispravnicul și revizorul, care au pus în practică dispoziția, raportează că doi din locuitorii care urmau să fie bătuți, „la pornire ce le făce vechilul de mazili ca să vie la supușcălitul, nu numai că au arătat nesupunere“, dar s-au împotrivit „cu arme“. S-au luat măsuri, se arată în raportul din 14 decembrie 1848, pentru prinderea „însămnaților zutezători“ (*Ibidem*, f. 31. Sublinierea este a noastră — G. P.).

² *Ibidem*, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 23.

³ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.659 (Cererea din 9 decembrie 1848).

⁴ Astfel, un slujitor al isprăvniceii Fălciu, trimis în satul Șchiopeni pentru a executa pe locuitori la îndeplinirea obligațiilor contractate cu proprietarul din Plotonești, raportează că trei dintre aceștia „au sărit la mine și apucîndu-mă cîte trei la mijloc, m-au bătut cu un răsteu de corn... pâr ce m-au încrunțat, tîrîndu-mă de cap și drăpînînd străele de pe mine“. (Arh. st. Iași, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 150—151; raportul *Isprăvniceii* din 1 septembrie 1848) etc.

⁵ Inspectorul general al miliției comunică Departamentului Trebilor din Lăuntru că, în timp ce comandantul punctului de graniță Leova inspecta granița împreună cu doi slujitori, niște plugari din satul Ghermănești „au sărit, ca 20 la număr, cu topoare și pari și au început să-l bată rumpîndu-i și înbrăcămîntea și cu toate că el, în acel vîlmășag, a luat și sabia de la un slujitor ca să să apere, dar nimic nu s-au folosit căci ei m-au contenit a-l bate... pe el și pe slujitori...“ (*ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.929, raportul din 22 august 1848).

lor, că ar fi sosit timpul cînd să să rădices în contra proprietarilor, să împartă moșiile sau cel puțin să încalce proprietățile lor¹.

Deși observațiile nu sînt rezultate din analiza obiectivă a situației în ansamblu, ci izvorăsc din observarea unui caz local, în care erau angajate interesele sale, căminarul Săulescu exprima limpede atitudinea țărănimii și caracterul luptei acesteia împotriva boierescului, a rînduicilor feudale și a susținătorilor acestora.

Este interesant de reținut faptul că Săulescu considera că „duhul” de revoltă este mai pronunțat între răzeși. Constatarea aceasta se referă la cazul concret al răzeșilor de pe partea de moșie ce o cumpărase el, precum și la cei din satul Suhulețul — Fălcui care, încă din anul 1844, „au făcut pasuri de revoltă, cînd au vrut a ucide pe duhovnicul lor... și banul D. Radu...”. Fără să pomenească vreun cuvînt de faptul că răzeșii luptau cu hotărîre împotriva acelor care le acaparau pămînturile și le încălcau drepturile — și el era unul dintre aceștia — pentru a-și motiva cererea de a se înființa o poliție în sat, căminarul notează că în satele răzășești, spre deosebire de cele proprietate boierească, unde proprietarii întretin un aparat propriu de represiune, „se vede cea mai mare anarhie, bătălii, demoralizații, furturi, răskoale în contra oamenilor, încît megieșii nu-și pot stăpîni țarinile, cîmpii și pădurile precum sufăr și eu”².

Cazul la care se referă Gh. Săulescu nu este singular. Lupta răzeșilor, izvorită, de asemenea, din cauze de ordin intern, s-a manifestat puternic, mai ales în cursul anului 1848.

Răzeșii întrebunțează forța pentru a intra în stăpînirea pămînturilor acaparate de unii proprietari. Astfel au procedat răzeșii din satele Măscurei și Cîrjoaia, din ținutul Tutova în conflictul pe care l-au avut cu Costache Sturza, proprietarul satului Botești, vecin cu al lor³. Răzeșii din Odobești-Bacău, cărora familia Sion le acaparase o parte din pămînturi, refuză să presteze boieresc, taie lemne din pădurea boierească, „în putere... bătînd pădurarii și alți oameni boierești”. De asemenea, „au mers cu bunt la jitarul... și l-au bătut, izgonindu-l de la țarină, punînd pe altul”. Din cauza amenințărilor acestora, căminarul Costache Sion este nevoit să plece de pe moșie⁴. Asemenea acțiuni sînt numeroase⁵ și ele reprezintă aportul răzeșilor la lupta comună împotriva rînduicilor feudale.

¹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 319 și urm.

² *Ibidem*. Dacă nu se instituie o poliție, anată căminarul, „eu nu sînt în stare a-mi stăpîni proprietate, nu sînt sigur de cinste și de viață, drept care mă voi vedea nevoit a-mi părăsi moșia...”.

³ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.418. Dosarul începe cu cererea răzeșilor din 13 iulie 1847. În cele din urmă, în 1850, autoritățile se văd nevoite să întoarcă stăpînirea răzeșilor.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 14.944; vezi și Tr. 1318, op. XVI, 1491, nr. 49 și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, sub red. lui M. Roller, București, 1950, p. 158—159, 166—167, 170, 171.

⁵ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.096 (Conflictul răzeșilor din Dragomănești-Tutova cu mănăstirea Răchitoasa. Aceștia „s-au samavolnicit cu felurite atacuri verbale”. Unul dintre ei „s-au răpezit și au bătut oamenii (care voiau să măsoare moșia) care trăge lanțul, rupîndu-l în bucăți”. (Adresa Dep. Trebilor din Lăuntru din 29 aprilie 1848).

Nu putem încheia observațiile cu privire la mișcările țărănești fără a le semnala și pe cele din cursul anului 1849. Situația revoluționară nu a încetat o dată cu anul 1848. Ea a continuat, deși multe din cauzele care o generaseră nu mai erau atât de acute și reacțiunea internă și externă colaborase în vederea restabilirii liniștii. Înăbușirea revoluției din Țara Românească și apoi a celei din Transilvania înălăturase un puternic stimulente al luptei revoluționare interne. Țărănimia a continuat totuși lupta. Deși sub raport numeric mișcările țărănești sînt, relativ, mai puțin numeroase în raport cu anul precedent, ca forme de manifestare, unele din ele sînt la fel de radicale. Spiritul revoluționar constituia o realitate care a stat în atenția puterilor protectoare și suzerană. Acestea au avut în vedere situația țărănimii în hotărîrile rezultate în urma Convenției de la Balta-Liman. De asemenea, necesitatea rezolvării problemei agrare, acceptată ca atare de toate clasele societății și mai ales de acelea care dețineau puterea sau aspirau la ea, deși soluțiile difereau în funcție de interesele de clasă, se impusese ca un rezultat direct al luptei maselor care, și după 1848, amenința să se transforme într-o insurecție generală. Caracterizarea este valabilă, în egală măsură, și pentru Țara Românească.

Anul 1848, chiar dacă nu rezolvase problema țărănească, după cum nu soluționase nici celelalte probleme, răscolise spiritele, dovedise justețea luptei maselor care căpătaseră mai multă încredere în forța lor proprie, ca și rezultatul final pe care-l vedeau apropiat. De asemenea, anul 1848 contribuise într-o măsură esențială la precizarea pozițiilor de clasă. El constituia un punct de cotitură istorică a cărei semnificație a fost înțeleasă, mai mult sau mai puțin, de toate clasele societății. O întoarcere spre trecut nu mai era cu putință.

Mișcările din anul 1849 dovedesc, în parte, cel puțin în ceea ce-i privea pe țărani, realitatea acestor fapte. Frământările anului 1849 continuă organic pe cele din anii anteriori, fiind expresia gradului de ascuțime a crizei sistemului feudal, a anacronismului reprezentat de relațiile agrare feudale.

Țăranii așteptau — și începutul lucrărilor în vederea unei noi reglementări a relațiilor din agricultură părea să îndreptățească această așteptare — instituirea unor măsuri de natură să le ușureze situația.

Așa, spre exemplu, țăranii de pe moșia Racova, cătunul Lețcani, din cuprinsul ținutului Bacău, după ce declaraseră în cursul anului 1848 că au ajuns „la grad a nu mai pute suferi nedreptățile ce am pătimit”¹, la începutul anului 1849 refuză să-și îngrădească țărinile. Doi dintre aceștia au declarat celorlalți că au auzit că „de astăzi înainte, după pontul venit acum

Ibidem, dos. nr. 14.515 (Răzeșii din Suhulețul-Vaslui contestă dreptul de stăpînire al clucerului Sotirescu). *Ibidem*, dos. nr. 13.512. (Răzeșii din Nistorești-Covurlui reiau cu forța o bucată de pămînt acaparată de paharnicul C. Sion. Cererea acestuia din 24 iulie 1848) etc.

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. XVI, 1491, nr. 33, f. 1, 7 (în jalba lor din 19 aprilie 1848, locuitorii înfățișează, pe puncte, enorma cantitate de muncă prestată în folosul arendașului).

din nou, n-au a face gardurile la țărini, ci și din boeresc au a face tare puțin¹.

Mișcărilor țărănești nu sînt izolate și de scurtă durată. Cu toată activitatea organelor represive, rezistența țărănilor nu putea fi înfrîntă. Mișcărilor continuă și pot fi urmărite în cursul unor ani întregi. Astfel, de pildă², locuitorii rămași în satul Berezeni-Fălcu — o parte dintre ei pribegiseră peste Prut în 1848, — continuă „a să buntului asupra posesorului”. Ei sînt hotărîți să ia cu forța pămînturile de care au nevoie sau să părăsească cu toții moșia. Funcționarul Isprăvniceii, trimis la fața locului, raportează la 10 septembrie 1849 că, cu toate încercările sale de a-i liniști, aceștia „...mi-au smuncit jalba lor din mîină și cu cuvinte înbălu-rătoare s-au dus, lăudîndu-se că au a trece de-a stînga Prutului, unde sînt duși și neamurile lor și vor lăsa pe posesor păgubaș de cei ce are a lua de la dînșii...”³.

Aceeași împotrivire o manifestă și locuitorii satului Vicoleni, din cu-prinsul aceluiași ținut. Astfel, așa cum relatează comisul D. Mardare în cererea sa din 29 august 1849, voind să oprească pe locuitori de a-și trans-porta la casele lor secara secerată de pe locul boieresc, aceștia „l-au luat pe fugă [pe fecior] și alții au sărit să-l i bată”. Intervenind el însuși, locui-torii, „îndată au strîns carăle grămadă, au început a lega pe fecior ca să-l bată înainte me”⁴. Unul dintre dînșii, arată comisul în continuare, „s-au răpezit spre mine... alergînd și strigînd: lipsăște cucoane, ce faci? Săriți măi la ciocoi”. Voind să-l lovească cu ciubucul ce-l avea în mîină, „toți cielanți, în număr peste 20... m-au apucat de pept..., au început apoi a mă izbi și a mă întinde de mîini și de picioare și de spinare, muștrîndu-mă și îngrozindu-mă să mă bată, să mă lege... și în tot chipul făcîndu-și ris, cît și fimeile lor din sat proftacsise a-i întovărăși la o așa lănmă de bunt ca acesta”⁵.

În afară de alte numeroase cazuri⁶, interesantă de menționat este mai ales răzvrătirea locuitorilor satelor Copalău și Flămînzii din ținutul

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. XVI, 1491, f. 8—9, 26. Arendașul, în cererile sale din 28 februarie și 10 aprilie 1849, declară că cei doi săteni „la orice prilej de învăjpire... ei sînt gata cu ciomege a să împotrivi, precum în multe rînduri am făcut arătare Isprăvniceiei”. Raportul comisiei de anchetă din 12 aprilie 1849 este total favorabil arendașului (*ibidem*, f. 50—51. Sublinierea este a noastră — G.P.).

² Arh. st. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 168.

³ *Ibidem*, dos. nr. 841.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.628, f. 1—6. Și în acest sat, frămîntările pot fi urmărite încă din 1846. Vezi Tr. 1339, op. 1521, nr. 168.

⁶ Vezi și Tr. 1312, op. 1483, nr. 73. Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.512 (Locuitorii din Tigănești-Tecuți refuză să primească pe noul arendaș, impus de egumenul mănăstirii Răchitoasa. Aceștia, declară prelatul în cererea sa din 22 februarie, „...au cutezat a sări cu zurbalic, prin feluri de sudălmă... ba încă au îmbrîncit pe vataș, izgonînd pe oam-enii d-sale cu pluguri cu tot... urmare nemaipilduită”). Starosteale de Putna raportează la 9 martie 1849 că, mergînd la satele Pufești și Ciorăști pentru a restabili ordinea, lo-cuitorii, „chiar în fața me, au prins a să tulbura și a rosti felurimi de cuvinte nepriin-cioase și că nu să supun nici într-un chip a lucra boeresc”. Unui slujitor i-au rupt chiar sabia. Starosteale trimite un detașament de 25 slujitori care izbutesc să prindă pe răzvră-titori și să-i aducă la Galați. Aici au fost bătuți și arestați. Departamentul dispune izgo-nirea răzvrătitorilor și supunerea celorlalți săteni (*ibidem*, dos. nr. 16.659, cererea aren-dașului din 14 iulie 1849) etc.

Botoșani, semnificativă prin proporțiile sale de masă. Locuitorii acestor sate oferă un exemplu de dirzenie și unitate de acțiune. Cazul prezintă un interes cu atât mai deosebit, cu cât proprietar era însuși M. Sturza.

Iată, pe scurt, cum s-au desfășurat evenimentele: la 6 aprilie 1849, vechilul arendașului a încercat să scoată pe locuitori la lucru, în conformitate cu învoielile încheiate. Sătenii însă, în număr de 20, au refuzat să se supună. A doua zi, în jurul locuinței vechilului s-au strâns circa 200 de oameni, conduși de un sătean cunoscut drept participant la răscoalele țărănilor din Deleni din cursul anului 1831. Locuitorii, înarmați toți cu sape și alte unelte au declarat „că nu vor ieși la lucrul ce li s-a însămnă...” De la Copalău, locuitorii s-au îndreptat spre Flămânzi, unde se afla locuința arendașului. Aici, potrivit înțelegerii dintre dînșii, îi așteptau alți oameni, în număr de aproximativ 300. Au mers cu toții la arendaș „strigînd că ei nu vor eși la lucrul ce li s-au însămnat”. Arendașul, împreună cu oamenii săi, a încercat să rețină pe conducătorii țărănilor. În fața acestei situații, sătenii „au sărit cu toți, au încungiuurat atît pe vătav cît și pe feciorii ce mersăsară după el, pe care luîndu-i înainte, au svirlit pe vataful gios, zdrobindu-l nu puțin cu călcăturile ce i-au făcut în trecire unui așa norod”. Ispravnicului, sosit la fața locului, cineva din mulțime, la întrebarea acestuia, i-a răspuns „obraznic și cu îndestulă dîrjie... că așa vra norodul și noi nu mergem la lucru”.

Fiînd amenințați „că vor păți aceea ce au pățit Săbăoanii”, în cele din urmă locuitorii s-au lăsat înduplecați. Unii dintre dînșii au fost arestați și transportați cu convoi la Botoșani, iar alții au fost reținuți pe loc.

Dispozițiile Departamentului Treburilor din Lăuntru constituie expresia certă a îngrijorării pe care o manifesta ocîrmuirea față de spiritul de revoltă a țărănilor. Potrivit acestora, țărăniile arestați urmează să fie anchetați pentru a se afla „fețele ce vor fi insuflat asămînea răstălmăciri sau cu purtare prin sate sau întîlnindu-le pe la țiguri și iarmaroace”. Dregătorul este solicitat să depună toate eforturile „spre a pute urmări izvoru din care s-a iscat asămîne a lor obrăznicie”¹.

În seria mișcărilor țărănești din perioada care stă în atenția noastră se încadrează și cele ale locuitorilor din satele regiunii de munte. Locuitorilor din această parte a țării, în condițiile cerenilor mereu crescînde de cherestea pe piața internă și externă, prin mijloacele cele mai barbare, în care au excelat în special arendașii, li s-a impus o cantitate enormă de muncă².

În fața acestei situații, rezistența țărănilor a fost deosebit de înverșunată și în unele cazuri a fost înfrîntă doar prin forța armelor³.

¹ Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova, p. 383—386.

² Cf. Gh. Platon, *Despre exploatarea țărănilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului organic* în „Revista arhivelor”, nr. 2/1960.

³ I. C. Filitti notează că domnitorul, în cursul anului 1847, a înăbușit o mișcare țărănească provocată de vexațiunile bezadelei Grigore. Cf. *Domniile române sub Regulamentul organic*, București, 1915, p. 553—554. Este vorba, probabil, de moșia Borca. Litigiile acestuia cu locuitorii formează obiectul unei ample anchete în 1849; vezi Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.947 și R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărăniile*, p. 131—133.

Astfel, locuitorii moșiei Muntii, din ținutul Neamț, opun o dirză rezistență arendașului D. Stan care, așa cum remarcă, pe bună dreptate, M. Kogălniceanu, vede în țărani doar „instrumente” pentru realizarea unui „nelegiuit câștig”¹. Arendașul, în una din jalbele sale din 20 ianuarie 1850, arată că oamenii sînt atît de nesupuși, încît au îndrăznit chiar „a-mi călca casa și a-mi bate oamenii, pe unul a-l lovi și cu toporul”. Din cauza aceasta, relatează în continuare arendașul, „...plin de mîhnăciune și groază, prețuindu-mi mai mult viața, pentru dragostea unor orfani, am hotărît să-mi părăsesc tot avutul adunat cu atîta struncin și ostenele”².

De asemenea, locuitorii satelor Sabasa, Pîriul Pîntii și Stejarul, din cuprinsul ținutului Suceava refuză să îndeplinească obligațiile impuse de arendaș, sulgerul N. Marcovici. Mai mult decît atît, arată privileghelelor de ocol într-un raport din 22 iunie 1848, „au bătut cumplit pe plăieșul trimis să-i scoată la muncă, revărsînd și vorbe că vor omori atît pe plăeș, cît și pe dl. sulger, ca unii ce de acum bir n-au a plăti și că domn nu este”³.

Mișcările țăranilor satului Borca și ai cătunelor acestuia, Mădei și Pîriul Cîrjei, înăbușite cu cruzime de beizadeaua Grigorie Sturza în 1847 și 1848, reîncep cu o vigoare sporită în 1849, după înlăturarea domnitorului M. Sturza.

Așa, spre exemplu, în cererea adresată Departamentului la 30 noiembrie 1849, vechilul prințului Sturza, spătarul P. Cozmiță, relatează că „invitarea satelor moșiei Borca, cunoscută cînsitului Departament, au trecut măsura de suferință, căci, pe lîngă nesupunerea lăcuitorilor la legiunile lor îndatoriri către posesie, apoi au dat foc la trei ferăstai ci să numesc pe Niagra și împreună cu dîsele au ars și șapte plute cu chereste”⁴.

Materialul expus pînă aici vădește forța și extensia luptei maselor și, în același timp, atestă prezența unui important simptom al situației revoluționare. Alimentată de factorii obiectivi interni, de împrejurările specifice care au înăspriț condițiile de viață, impulsionată, într-o anumită măsură, de frămîntările interne ale burgheziei și boierimii liberale⁵, ale căror idei le-au cunoscut, dar la acțiunile cărora n-au participat sub acțiunea influenței exercitate de revoluțiile din celelalte țări românești, lupta maselor populare s-a desfășurat cu deosebită vigoare, vizînd substanța feudalismului însuși. Ea a tîns spre desființarea boierescului și a tuturor sarcinilor și consecințelor determinate de existența acestuia. A urmărit direct înlăturarea abuzurilor proprietarilor și ale aparatului de stat și înstaurarea unui regim de ordine și de dreptate socială. Toate acțiunile izolate pe care le-am semnalat urmăreau realizarea acestor obiective, în care erau

¹ Gh. Platon, *op. cit.*

² Arh. st. Iași, Tr. 1785, op. 2035, nr. 7004, f. 130, 217, 211.

³ Arh. st. Iași, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1806, f. 1—39. Nesupunerea locuitorilor se manifestă cu aceeași vigoare și în cursul anilor următori, 1849 și 1850; f. 47, 74, și urm.; vezi și Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.217.

⁴ *Ibidem*, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.947, f. 24.

⁵ Putem nota, în acest sens, faptul că „petiția-proclamație”, prelucrată, oarecum, pe înțelesul țăranilor, a fost răspîndită prin sate, circulînd ca manifest. Cf. *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 200—203.

interesate, în egală măsură, atât țărănimia, cât și populația orășenească. Aceasta din urmă, cea săracă mai ales — birnicii mahalalelor, în speță — asupra căreia toți factorii pe care i-am menționat acționaseră cu aceeași „eficiență”, avea, prin modul de viață, interese comune cu cele ale țărănimii clăcașe.

Efortul principal al luptei acestei părți a populației orășenești a fost îndreptat, în primul rînd, împotriva fiscalității excesive care o adusese într-o stare de înspăimîntătoare mizerie materială¹.

Din păcate, cel puțin deocamdată, lipsesc alte informații din care s-ar putea desprinde și alte forme de manifestare a luptei maselor orășenești. Mișcarea din Iași de la începutul anului 1846, bine cunoscută de altfel, prezintă, în general, același caracter ca și cele din alte orașe sau ținuturi, deși participarea diverselor clase și categorii sociale, după cît se pare, a fost mai largă².

În afara exemplelor pe care le-am indicat, cu intenția de a sugera extensia frămîntărilor sociale și țelul luptei maselor, numeroase mărturii contemporane atestă iminența unei dezlănțuiri revoluționare de proporții generale. Masele aveau nevoie de un program care să contureze clar și consistent revendicările lor. Aveau nevoie, în același timp, de un conducător care să dirijeze și să organizeze lupta și să canalizeze mișcările pe făgașul revoluției. După cum se știe însă, atunci cînd a fost momentul prielnic, a lipsit și programul, și conducătorul.

Observatorii străini relevă, încă din 1846, „nemuțumirea generală” care domnea în principatele dunărene. Întîmplările din Iași, survenite la începutul anului, sînt considerate drept preludiu unor evenimente grave pregătite de agitația generală. Acestea vădesc că „răbdarea moldovenilor a atins limitele ultime”. Frămîntările interne — se menționează pe aceeași linie — sînt alimentate și de evenimentele din Galiția. Se afirmă chiar că temerile boierilor sînt justificate de faptul că, potrivit evenimentelor în curs de desfășurare, nu este departe timpul cînd țăraniii moldoveni își vor lichida socotelile cu aceștia³.

Regimul corupt, patronat de Mihail Sturza — se arată, de asemenea, într-o broșură contemporană — în timpul căruia țăraniii, mai ales, au ajuns într-o situație deosebit de grea, ușurează răspîndirea „principiilor subversive”. Masele au căpătat conștiința puterii lor. Deși autorul — anonim — se plasează pe poziția de apărare a proprietății, aruncînd întreaga vină asupra ocîrmuirii, din conținutul broșurii se degajează puternica îngrijorare care-l stăpînește pe autor, îngrijorare justificată de starea generală a spiritelor⁴.

¹ De situația maselor, atât a celor țărănești, cât și orășenești, ne-am ocupat într-o lucrare specială, în care se analizează, printre altele, formele de protest împotriva fiscalității excesive.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 13—16.

³ *Ibidem*.

⁴ *Moldavie, Michel Stourdza et son administration (ibidem, p. 27—37)*.

Informații interesante în legătură cu situația și starea de spirit din Moldova, mai ales în cursul anului 1848, se găsesc în rapoartele și notele informative ale consulilor francezi, îndeosebi. Aceștia notează, de pildă, persistența zvonurilor în legătură cu pregătirea unei insurecții în Galiția¹. Consulii întreprind chiar un demers colectiv pe lângă Mihail Sturza pentru a-l determina — avînd în vedere situația internă — să ia inițiativa unor reforme. Aceștia își exprimau convingerea că revoluția din Viena ar putea să aibă repercusiuni și în Moldova și că, o dată începută, mișcarea ar putea să atragă cu ușurință și clasele de jos². Se arăta chiar, mai categoric, că ridicarea țăranilor, din partea cărora vine toată primejdia, ar putea reedita aici masacrele din Galiția³.

Îngrijorarea consulilor în legătură cu eventualitatea antrenării țărănimii pe făgașul unei răscoale populare era împărtășită, în egală măsură, de însuși Mihail Sturza⁴.

Diverse alte corespondențe sau informații verifică realitatea agitației generale. Astfel, spre exemplu, într-o notă apărută în presa din străinătate la începutul lunii aprilie 1848, constatîndu-se iminența izbucnirii unei revoluții, se arăta că țăraniii sînt hotărîți să se elibereze și să-i omoare pe boieri⁵.

De asemenea, colonelul Mișcenco, raportînd împrejurările în care a fost efectuat transportul revoluționarilor arestați la Măcin, nota că, cu acest prilej, „s-au strîns vreo 3 000 de norod”. Deoarece, în Galați, arăta în continuare colonelul, „durerile nesupunerii fierb”, poziția în care se află o apremiază ca fiind „critică”⁶.

Teama de răspîndirea ideilor revoluționare în mase și de antrenarea acestora la răscoală se degajă atît din corespondența domnitorului cu Poarta⁷, cît și din alte surse⁸.

Un proprietar, relatînd Vistieriei starea tragică în care se găseau locuitorii de pe moșia sa, înfometăți și înspăimîntați de ravagiile epidemiei de holeră, comunica, la 17 iulie 1848, că „cu aceste nenorociri, încungiurați de sărăcie și boală, spăriindu-să norodul, nu știu ce or face”⁹. De ase-

¹ Guérout către Guizot, 22 februarie 1848 (*ibidem*, p. 139—140).

² *Idem*, 6 martie 1848, *ibidem*, p. 173—174.

³ Guérout către Lamartine, 2 aprilie 1848 (*ibidem*, p. 227—230).

⁴ *Idem*, 23 martie 1848, (*ibidem*, p. 173—174).

⁵ *Ibidem*, p. 300 și *passim*.

⁶ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, sub redacția lui M. Roller, p. 56—57 (Raportul din 4 aprilie 1848).

⁷ Cf. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 136.

⁸ Arh. st. București, A. N. MMDCXLV/42 (Scrisoare din 10 aprilie 1848 în care se arată starea de spirit din Moldova după represiunea din martie. Se subliniază că „există teama că se va ajunge la un măcel”, datorită tendinței unora dintre opozanți de a ridica pe țărani. Vezi și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 175—176). Aceeași teamă se degajează și dintr-o corespondență din Iași, din iunie 1848, publicată în „Gazeta de Transilvania”. Cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 255 și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 757—758 (relatarea lui I. Ghica din august 1848).

⁹ Arh. st. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 296 (cererea cneazului P. Moruzi, proprietarul moșiei Zvoriștea-Dorohoi).

menea, un emisar din Moldova al comitetului revoluționar de la Cernăuți, subliniind necesitatea acută de bani și arme, putea să informeze, în iulie 1848, că „...pentru războinici... să puteți găsi D-voastră atâtea focuri cîți soldați vă voi găsi eu, la care atît de bine m-am încredințat, după cercetările ce le-am făcut, încît vă pot pune drept chezășie capul meu”¹.

Știrile la care ne-am referit mai sus verifică măsura în care mișcările maselor populare au determinat în interior o stare de tensiune amenințătoare pentru „ordinea” feudală.

Din materialul expus s-au putut desprinde, în parte, măsurile luate de ocîrmuire pentru menținerea liniștii interne. Am notat, printre altele, că cererile, atît celor ale țărănilor, cît și ale proprietarilor, li se dădea curs, în majoritatea împrejurărilor, cu o grabă pe care am considerat-o simptomeatică. Această atitudine neobișnuită o putem considera ca izvorînd din grija de a se evita extinderea frămîntărilor sociale. În același timp, ocîrmuirea dorea să mențină în rîndul țăranilor — și în acest sens pledează toate rezoluțiile puse pe jalbele acestora — încrederea în spiritul de dreptate și nepărtinire al autorităților de stat. Am avut prilejul să constatăm însă — și exemplele pe care le-am expus sînt, credem, destul de semnificative —, că țărăniile nu mai manifestau asemenea iluzii. În împrejurările specifice ale perioadei pe care o analizăm, mai mult poate ca altă dată, caracterul de clasă al justiției era mult prea evident pentru a mai putea înșela pe cineva. Dar promptitudinea cu care organele autorității de stat interveneau pentru a reglementa litigiile dintre proprietari și țărani, expresie a aceleiași îngrijorări, la care ne-am referit mai sus, vădea, deopotrivă, hotărîrea statului, ca instrument de constrîngere în mîna clasei dominante, de a înăbuși rapid și fără menajamente orice încercare de revoltă. În covîrșitoarea majoritate a cazurilor, „liniștea” — care nu era decît aparentă — a fost restabilită prin cele mai diverse mijloace restrictive: bătaia, arestarea sau izgonirea țăranilor răzvrățiți. Aparatul represiv — așa cum s-a putut observa — a fost foarte des solicitat. Clasa conducătoare însă, la rîndul ei, nu nutrea nici ea iluzia că reprimarea izolată a mișcărilor țărănești va contribui la restabilirea liniștii în ansamblu. Spiritul de revoltă era mult prea înrădăcinat și extensiunea mișcărilor — în care erau angajate și alte categorii de nemulțumiri — cu mult prea mare pentru a nu impune măsuri și de altă natură.

Mișcarea revoluționară din martie, chiar dacă a fost înăbușită cu ușurință, era un simptom mult prea concludent pentru a nu stîrni cele mai vii îngrijorări. Acțiunea represivă de la sfîrșitul lunii martie nu a constituit decît începutul unei acțiuni generale și multilaterale în vederea înlăturării pericolului — socotit iminent — al izbucnirii unei răscoale țărănești. Temerea aceasta, viu ilustrată de informațiile la care ne-am referit mai sus, se degajează, cu mai multă claritate din măsurile inițiate

¹ T. Bălan. *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina la 1848*, Sibiu, 1944, p. 73-75, anexa nr. 23.

de ocîrmuire — asupra cărora ne vom opri în continuare — cu scopul de a menține liniștea în rîndul maselor țărănești.

Eforturile principale, mai ales în anii 1848 și 1849, au fost îndreptate spre izolarea revoluționarilor, cărora trebuia să li se răpească posibilitatea de a stabili vreun contact cu populația satelor și, totodată, spre prevenirea consecințelor ce le-ar fi putut avea în interiorul Moldovei influența revoluțiilor din Țara Românească și Transilvania.

Documentele privitoare la aplicarea practică a acestor măsuri sînt, în general, cunoscute. Ne vom referi doar la unele dintre ele, cu intenția de a sublinia mai pregnant spiritul de revoltă al maselor și temerile ocîrmuirii în legătură cu posibilitatea izbucnirii unei răscoale generale ale cărei condiții erau deja pregătite.

Trebuie observat încă de la început că ocîrmuirea, cu scopul de a atenua frămîntările pricinuite de calamitățile naturale, a inițiat o serie de măsuri care, deși nu au remediat decît într-o măsură extrem de redusă grelele lipsuri în care se zbăteau locuitorii, vedeau totuși o preocupare dictată și de necesitatea asigurării liniștii interne.

Pe linia aceleiași preocupări se plasează și intervențiile pentru reglementarea „echitabilă”, în limitele Regulamentului organic, a relațiilor dintre proprietari și țărani și pentru înlăturarea abuzurilor. În această perioadă, în afara dispozițiilor care privesc cazurile particulare, se cunosc numeroase circulare adresate ispravnicilor, prin care aceștia erau solicitați să stăruie în aplicarea unor măsuri de natură să liniștească spiritele locuitorilor¹. Aceste dispoziții, prin mijlocirea privighetorilor de ocoale, erau aduse la cunoștința proprietarilor și arendașilor. După evenimentele din martie 1848, ocîrmuirea a considerat necesar — și, din punctul de vedere al intereselor pe care le reprezenta, ele erau perfect justificate — să inițieze măsuri mai largi și mai radicale pentru apărarea rînduiei feudale. Neputința aparatului represiv de a asigura, prin forțele sale proprii, „ordinea” internă, a determinat antrenarea în acțiunile de reprimare a mișcărilor interne a tuturor celor interesați.

Astfel, de data această, boierii, proprietari de pămînt sau arendași, au colaborat direct și activ în vederea realizării acestui obiectiv. Este un

¹ Astfel, în circulara nr. 23.271 emisă de Departamentul Trebilor din Lăuntru, la 4 octombrie 1846, se atrăgea din nou atenția dregătorilor să supravegheze ca proprietarii, arendașii sau oamenii acestora, să nu asuprească pe locuitori. S-a constatat, se notează în circulară, că locuitorii „pătinesc de asămîne împovărări împilătoare pe la cele mai multe locuri”. Dregătorilor li se recomandă să aplice cu prudență dispozițiile ocîrmuirii privind reglementarea litigiilor, pentru a nu „aduce pe locuitori la nesupunere sau răzvrătire din ceea ce așezămîntul îi îndatorește” (Arh. st. Iași, Tr. 1312, op. 1483, nr. 758, f. 75). Unii dintre proprietari, mai ales în timpurile de mare tensiune, au fost mai prevenitori în relațiile cu sătenii. Astfel, cneazul D. Cantacuzino, în două cereri succesive, din 7 și 13 iunie 1848, arăta că, în urma abuzurilor arendașului din Baia, „s-au spăriet toți lăcuiitorii”, care s-au strîns în curtea sa. O asemenea întimplare, notează boierul, este reprobabilă, „mai ales la această vreme cînd scoposul și dorința cea mai mare a ocîrmuirii este ca să păzească liniște și pace în țară”. (Arh. st. Iași, Tr. 1763, op. 2012, nr. 74, f. 12, 17—18).

fapt demn de reținut. După cît cunoaștem, pentru prima dată în istoria țării, feudalismul și-a mobilizat toate forțele cu scopul de a-și menține ființa. După toate regulile unei represiuni generale, țara a fost împărțită în sectoare. În fiecare sector, alcătuit dintr-un grup de ținuturi, „operațiile“ erau conduse de un boier care avea în subordine pe ispravnicii respectivi. De asemenea, fiecare ținut a fost împărțit în zone mai mici, care corespundeau ocoalelor, date sub supravegherea altor boieri, care colaborau cu privilegiatorii, avînd în subordine boieri de rang mai mic. Aceștia din urmă aveau ca sarcină supravegherea unui grup de sate. Ei controlau deopotrivă pe acei — de regulă privilegheți sau mazili — care își exeroitau atribuțiile în cuprinsul unui singur sat.

Ținînd seamă de întinderea țării și de numărul boierilor, este evident că aceștia, în totalitatea lor, în afara acelor care „făcuseră defectiuni“, fiind angajați în mișcarea revoluționară, au fost antrenați în acțiunea de reprimare internă.

Această mobilizare totală a forțelor reacționare, prin ea însăși, vădește iminența pericolului care amenința feudalismul.

Numeroasele ofisuri domnești și circulare ale Departamentului Treburilor din Lăuntru, ulterioare mișcării din martie 1848, sînt semnificative în această privință.

Ofisul nr. 40 din 30 martie 1848 schițează planul general al acțiunilor care urmau să fie întreprinse pentru asigurarea liniștii interne.

Copia pe care o folosim¹ trasează ca sarcină postelnicului Carp să ia legătura cu ispravnicii ținuturilor Roman, Suceava, Neamț și Bacău și să stabilească, de comun acord, „prin nimerite și înțelepte măsuri“, modul practic de aplicare a dispozițiilor domnești. Necesitatea antrenării boierilor în această acțiune, a acelor „bărbați vrednici și de încredere“, este impusă de „măsurile ce ocîrmuirea au socotit a să lua spre a să depista tot felul de idei nepriincioasă și spre a să ține în dorita stare obșteasca liniște și buna petrecere“.

Măsurile cuprinse în ofis sînt, pe scurt, următoarele :

Satele care sînt proprietatea boierilor implicați în mișcare sau cele arendate de aceștia vor fi supravegheate cu deosebită grijă. Ispravnicii, ei înșiși, vor merge în aceste sate și vor lămuri conducătorii lor sătești, preoți, vornici și paznici, că măsurile inițiate de ocîrmuire au drept scop „a feri pe norod de struncinare și de primejdie vieții la care pasurile nebune a celor tulburători puté ca să-i aducă, pentru a le rămîne fimeile și copiii săraci“. Locuitorii sînt înștiințați că le revine datoria să prindă și să predea autorităților pe boierii implicați în mișcare. Dregătorul, de asemenea, în eventualitatea în care va fi informat de apariția vreunui asemenea boier, va alcătui „de îndată poteră de slujitori și oameni înarmați“, îl va urmări și-l va prinde“.

¹ Arh. st. Iași, Tr. 1312, op. 1483, dos. 1664, Vezi și *Documente privitoare la anii revoluționar 1848 în Moldova*, p. 153—155.

În satele ai căror proprietari au fost implicați în mișcare, de asemenea, vor mai fi rînduiți „doi sau trei oameni de credință“, cu misiunea de a supraveghea continuu, „spre a descoperi orice mișcare sau răspîndiri de vorbe învîtătoare“.

Prin ținuturi, în afara privighetorilor de ocoale, vor mai fi rînduiți pentru fiecare ocol cîte doi-trei boiernași, tot „oameni vrednici și de credință“, cu sarcina „să se poarte tainic prin sate“ pentru a descoperi orice mișcare ce ar urmări răzvrătirea locuitorilor.

Boierului Carp, subliniindu-i-se faptul că „însărcinarea este gîngășă“, i se recomandă, în eventualitatea în care va descoperi „urziri de oareșcare nepriincioasă pasuri sau... mișcări tulburătoare“, să stabilească, împreună cu dregătorii, măsurile pe care le va considera necesare¹.

În ofisurile adresate boierilor din ținuturi, prin care aceștia erau preveniți asupra „neadevăratelor auziri“ răspîndite de elementele revoluționare, domnitorul își exprima încrederea că, cu toții, sînt interesați în păstrarea „rînduiriilor statornice“².

Ocîrmuirea a manifestat o grijă deosebită pentru a preveni eventuala înarmare a țăranilor de către acei dintre participanții la mișcarea din martie care reușiseră să fugă. Dregătorii erau înștiințați să pună în vedere tuturor țăranilor „ademeniți“, să „nu alunice în rătăcire, nici să să amăgiască“. În cazul în care nu-și vor vedea liniștiți de munca pămîntului, „vor cădea în pedeapsă neiertată, femeile vor rămîne văduve și copiii săraci“³. Se atrăgea atenția, de asemenea, asupra acelor „invitați de întîmplările Europei“, care, „fără să judece poziția localității acestei țări și

¹ Acest ofis, ca și altele, a fost trimis și boierilor din ținuturi. Vezi și N. Iorga, *Despre revoluția de la 1848 din Moldova*, București, 1938, p. 67, anexa I. Astfel, la 7 aprilie, prin ofisul circular nr. 61, se dau instrucțiuni comisarilor speciali rînduiți prin ținuturi. Acestora li se recomandă „să se poarte adese prin sate, spre a se descoperi de nu se răspîndesc de niscaiva netrebnice vorbe învîtătoare printre locuitori, de nu se fac pe unde-va niscaiva împărăcheni și de nu să ademenesc pe oameni la uneltiri necuviincioasă“. Cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 78.

Pentru boierii rînduiți în ocoale, vezi Arh. st. Iași, Tr. 1318, op. 1483, nr. 1669, f. 12. (Desemnarea a patru boieri în ocoalele ținutului Roman). Vezi, de asemenea, *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 156. Ofisul domnesc nr. 64, copie adresată postelnicului Ilie Gherghel la 17 aprilie 1848, prin care i se cerea să meargă la ținuturile Neamț, Bacău, Roman și Suceava, deoarece, s-au luat „lăturalnică știință“ că în anumite locuri se adună și se înrolează oameni. Boierul va merge prin sate și, în eventualitatea în care aceste informații corespund realității, va aduna un număr corespunzător de slujitori și plăeși înarmați, „cu care în unire să mergeți spre a sfărîma și împrăștia acele bande disrădăcinînd răul cu desăvîrșire“ etc.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 8. Copia ofisului adresat ispravnicului de Fălcu la 30 martie 1848.

³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 9—10 (Ordinul pentru prinderea lui C. Moruzi, V. Ghica, Gr. Balș și I. Radu, din 3 aprilie 1848). Vezi și circulara Departamentului Trebilor din Lăuntru din 26 aprilie, prin care se cerea urmărirea activității căminarului Ionescu, Ion Poni și a altora. Se recomandă ca, în cazul în care aceștia ar fi descoperiți „înprăștiind voroave sau niscaiva hîrtii în tîrg sau în țară, să-i prindă îndată și să-i trimită la Departament, împreună cu hîrțile ce s-ar găsi la dînșii“. Cf. *Anul 1848 în Principalele Române*, tom. I, p. 351.

politiceasca ei stare, presoară vorbe invitatoare și deșerte, care pot să aducă o nenorocire obștească¹.

Nu trebuie să ne închipuim, așa cum, aparent, s-ar desprinde din documentele oficiale prezentate mai sus, că sarcina boierilor rinduiți prin ținuturi se limita doar la supravegherea și lămurirea țăranilor. Instrucțiunile care precizau atribuțiile acestora prevedeau și măsuri represive directe².

Numeroasele rapoarte ale ispravnicilor vădese graba cu care s-a trecut la executarea practică a măsurilor cuprinse în ofisurile domnești și în circularele Departamentului Trebilor din Lăuntru³. Unii dintre ispravnici cer chiar sporirea numărului de slujitori⁴.

În cadrul măsurilor inițiate pentru asigurarea liniștii interne trebuie să menționăm, printre altele, și instituirea cenzurii⁵, controlul pasagerilor intrați în țară și, în general, al tuturor persoanelor socotite suspecte⁶, precum și întărirea pazei graniței⁷. Ultima măsură era cu atât mai necesară, cu cât revoluțiile din Transilvania și Țara Românească provocaseră serioase motive de îngrijorare ocîrmuirii Moldovei. Pînă la venirea trupelor țariste, care au asigurat, în parte, paza spre Transilvania și Bucovina și chiar după aceea, serviciul era efectuat de țăranii din satele din apropierea graniței. Soluția aceasta — feudală în esență — dictată de lipsa unui număr corespunzător de slujitori, în afară de faptul că nu a fost eficientă, a produs

¹ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 213 (Circulara Departamentului din iunie 1848).

² Astfel, spre exemplu, stolnicul V. Glodeanu, arendașul moșiei Botești-Fălcu, relatînd Isprăvniceii nesupunerea locuitorilor, care nu vor să-și primească locurile de hrană, ci ară pe ale sale „pe unde le tună în cap”, cu intenția de a „scăpa de facerea zilelor pontului și alte îndatoriri”, mărturisește că el, „este împuternicit prin luminatul ofiș domnesc și osăbite porunci a ocîrmuirii ea, prin măsurile executive, cu ajutorul ce mi s-ar da de către Isprăvnicie, să supun pe toți lăcuiitorii aflători prin satele ocolului Crasna a-și face cu îndestulare arături și sămănături”. Arh. st. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 820, f. 41 (Cererea arendașului din 26 aprilie 1848).

³ Cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 43—44, 66—67, 120—121, 152—153, 222 etc.

⁴ *Ibidem*, p. 59 (Isprăvnicia de Botoșani cere să i se mai dea 20 slujitori. Raportul din 4 aprilie 1848). Numărul slujitorilor este completat la începutul anului 1849 cu mazilii și privilegiștii din ținutul Roman. Isprăvniceii de Dorohoi i se comunică, la 20 ianuarie 1849, „să ei din rind mai fruntași, locuitori bătrîni și cinstiți de prin sate”. *Ibidem*, p. 330, 336, 340.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 303—335, 456—464, tom. VI, p. 131—133 etc.

⁶ Arh. st. Iași, Tr. 1615, op. 1848, nr. 1737, f. 187 (Ordinul Departamentului Trebilor din Lăuntru adresat Isprăvniceii Suceava la 2 martie 1847 cu privire la suspexii în general și la unii polonezi „picați sub prepus de neîncuviințate urmări”). În cursul anului 1848—1849 se exercită un strict control intern la care se solicită și concursul locuitorilor, pentru depistarea celor ce umblă prin țară fără răvașe de călătorie. Mulți dintre aceștia, veniți din Transilvania, sînt predați autorităților austriece. (Cf. Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.054 și Tr. 1333, op. II, 1514, nr. 417 *passim*. și *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 143). La 18 aprilie 1849, Departamentul sollicita ispravnicilor să colaboreze cu trupele țariste și „să cerceteze prin ținuturi pentru a descoperi pe eventualii străini veniți din statele evropene, care să răspîndească lucrări răzvrătitoare printre lăcuiitorii țării”. (Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.024, f. 43) etc.

⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova passim*.

vii nemulțumiri în rindul țăranilor, pentru care prestarea serviciului pe graniță constituia o nouă și grea obligație, alături de toate celelalte¹.

Am notat mai sus faptul că, în perioada care face obiectul atenției noastre, cererilor proprietarilor sau ale locuitorilor, în care erau expuse temeiurile principale ale acutului conflict dintre cele două clase, li se dădea, în general, o soluționare rapidă. Făcînd abstracție de spiritul părținitor, de clasă, în care erau rezolvate conflictele, trebuie să desprindem, totuși, din atitudinea ocîrmuirii, grija de a se asigura liniștea internă. Revizorii și, în general, comisiile de cercetare trimise prin sate, trebuiau să împiedice accesul țăranilor spre reședințele ținutale sau spre capitală. În cursul expunerii, am putut constata că, cu toate piedicile, unii dintre locuitori, în pofida riscurilor, ajungeau să depună plîngerile lor direct ispravnicilor, uneori chiar înaltelor foruri din Iași. În general însă, exodul masiv al țăranilor, așa cum s-a întîmplat, de pildă, în 1846, a fost oprit, ca urmare a asprelor măsuri de constrîngere inițiate².

În acțiunile de pacificare internă, ocîrmuirea, în afară de represiune, a utilizat și alte mijloace. În multe cazuri particulare, spre a evita extinderea nemulțumirilor țărănești, au fost făcute concesii, satisfăcîndu-se, în parte, unele din revendicările locuitorilor. Tot ca o concesie, de asemenea, trebuie considerat și ofisul nr. 70 pe care domnitorul îl adresează Sfatului ocîrmuitor, la 26 iulie 1848. Analiza celor 28 de puncte ale documentului duce la încheierea că domnul venise în întîmpinarea multora din dezideratele „petiției-proclamație”³.

Limitîndu-se în cadrul prevederilor regulamentare, așa cum se precizează, fără echivoc, în primul punct, ofisul urmărea înlăturarea abuzurilor și instituirea unui regim de strictă responsabilitate în activitatea funcționarilor publici. Este de prisos să mai stăruim asupra faptului că un asemenea regim, în cadrul sistemului feudal, era imposibil de realizat. Punctele 10—13 aveau în vedere, în mod special, pe țărani, cărora urmau să li se garanteze toate așa-numitele avantaje prevăzute de Regulament. Ocîrmuirea își propunea să asigure drepturile acestora în raport cu cele ale proprietarilor și să vegheze la repartizarea proporțională a dărilor și a celorlalte obligații ce reveneau statului. Se manifesta o grijă egală și pentru păstrarea proprietății razeșesti în conformitate cu prevederile Sobornicescului hrisov.

Concomitent cu acțiunile menționate mai sus, a fost desfășurată o vastă campanie de diversione internă. Cultivînd aversiunea firească a țăranilor față de boieri, ocîrmuirea a înfățișat mișcarea din martie ca fiind

¹ La 7 septembrie 1848, comandantul graniței Transilvaniei raporta că locuitorii repartizați pentru pază „mai toți sînt neîndepliniți în uniformă...” (Arh. st. Iași, Tr. 1710, op. 1942, nr. 430, f. 150).

² Locuitorii satului Cornii Unguri-Fălcu se plîng, la 3 septembrie 1849, că, încă din 1847, dregătorul ținutului i-a supus la crunte represalii. Deși în urma plîngerilor lor și a constatărilor făcute de comisi dregătorul a fost înlăturat, plîngerile lor nu au fost satisfăcute. Ei nu au mai putut interveni, „neputînd alerga din pricina răzvrătirilor întîmplate în țară”. Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.753, f. 2.

³ „Buletin foae oficială”, anul XII, nr. 60, 29 iulie 1860 și Arh. st. Iași, Tr. 1768, op. 2017, nr. 460.

izvorită din țelurile egoiste ale acestora, din interesele lor particulare. Deși arma avea două tăișuri, deoarece avensiunea maselor nu era îndreptată numai împotriva anumiților boieri, ci împotriva clasei boierești în totalitatea ei, ea a fost întrebuintată *in extremis*, cu scopul de a se evita antrenarea maselor la revoluție, eludându-se, în mod demagogic, cauzele obiective care întrețineau atmosfera de revoltă.

În acest sens trebuie înțelese, atât proclamațiile domnitorului, în care erau atacați cu violență oamenii din marție, precum și numeroasele broșuri și articole scrise în același spirit. Unii observatori contemporani confirmă, de altfel, acest lucru¹. Sarcina aceasta era îndeplinită, în egală măsură, atât de dregători, oît și de ceilalți boieri însărcinați cu supravegherea satelor.

Astfel, dregătorul ținutului Tutova, de pildă, raporta Departamentului Trebilor din Lăuntru, în urma ordinului acestuia de a cerceta situația din satele Obîrșeni, Dealu Mare și Banca, ai căror locuitori se zvonea că sînt îndemnați la revoltă și înarmați, că a adunat pe oameni, cărora „li s-au tălmăcit, cu chip înțălegător, ca să se ferească de orice ademenire din partea oricărui clas, că toate aceste ademeniri ascund numai un scop viclean pentru interesul particularnic numai invitațiilor...”².

Ruptura dintre elementele revoluționare și mase s-a produs însă, nu datorită acestor acțiuni. Ocîrmuirea a stăruit asupra unui fapt pe care masele l-au înțeles din capul locului. Dacă Mihail Sturza putea să „raporteze” Porții că a întreprins toate măsurile necesare pentru a împiedica propagarea revoluției și, înăbușind mișcarea din marție, a asigurat securitatea și liniștea în Moldova³, meritul nu-i revine exclusiv lui și nici măsurilor întreprinse în acest scop.

În țară exista o situație revoluționară, viu ilustrată de întregul material pe care l-am utilizat pînă aici. Masele aveau nevoie de un conducător și de un program care să formuleze precis revendicările lor.

Particularitățile specifice ale mișcării revoluționare din marție, imprimate de apartenența de clasă și interesele participanților la mișcare, precum și de alte considerente asupra cărora nu este locul să stăruim aici, au exclus, din capul locului, putința participării maselor.

Lipsite de conducător și de program, masele și-au consumat steril și izolat potența revoluționară. Dacă eforturile combinate ale reacțiunii interne și externe au înlăturat puțința desfășurării unor mișcări mai largi, ele n-au putut înăbuși spiritul general de revoltă, rezultat al unor condiții de ordin obiectiv, expresie puternică a orizei generale în care se zbătea regimul feudal. În ultimă instanță, epoca de prefaceri de după 1848 este un rezultat direct al luptei maselor, care a continuat, cu vigoare, în noua etapă istorică.

¹ Vezi de pildă, Thions către Bastide, 30 iulie 1848, în *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 81—82 (Acesta nota că scopul broșurilor inspirate de domnitor este de a separa poporul de boieri).

² *Ibidem*, tom. I, p. 356—357 (Raportul din 29 aprilie 1848. Sublinierea este a noastră — G. P.).

³ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, p. 177—179.

A N E X A

Denumirea satelor în care au avut loc nesupuneri și răzvrățiri.	Tinutul	Dosarul
1846		
Dagița	Roman	Tr. 1312, op. 1483, nr. 1780
Negrești	„	<i>Ibidem</i> , nr. 758, f. 37—38
Cotul Grosului	„	<i>Ibidem</i> , f. 86
Volintirești	„	<i>Ibidem</i> , f. 31
Cotul Vameșului	„	<i>Ibidem</i> , f. 36
Cordunul	„	<i>Ibidem</i> , f. 33—35
Movila Ruptă	Botoșani	Tr. 1333, op. 1514, nr. 381, f. 23—24
Orășani	„	<i>Ibidem</i> , f. 12—14
Mănăstirea Doamnei	„	<i>Ibidem</i> , f. 59
Unsa	„	<i>Ibidem</i> , f. 35—36
Zăicești	„	<i>Ibidem</i> , f. 25, 38
Teișoara	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 319, f. 478
Tg. Burdujeni	„	<i>Ibidem</i> , f. 326
Odaia Broșteni	„	<i>Ibidem</i> , f. 56—57
Răuseni	„	<i>Ibidem</i> , f. 312—314
Todireni	„	<i>Ibidem</i> , f. 29—32
Șoldănești	„	<i>Ibidem</i> , f. 369
Probota	Suceava	Tr. 1615, op. 1848, nr. 1561, f. 353, 354
Heci	„	<i>Ibidem</i> , dosar br. 1617

1847

Tătăruși	Suceava	Tr. 1615, op. 1848, nr. 1744, f. 172
Rotopănești	„	<i>Ibidem</i> , f. 153
Dumbrăvița de Sus	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1885
Heci	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1617
Săveni	Dorohoi	Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.259
Hănești	„	<i>Ibidem</i>
Movila Ruptă	Botoșani	Tr. 1764, op. 2013, nr. 2285, f. 127
		Tr. 1710, op. 1942, nr. 353, f. 50
Târpești	Neamț	Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.385
Bătrînești	Roman	Tr. 1312, op. 1483, nr. 767, f. 30
Bozieni	„	<i>Ibidem</i> , f. 23—26
Tâlpălăi	„	Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.109
Mărgineni	Bacău	Tr. 1318, op. XV, 1491, nr. 4
Corni	Fălciu	Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.971

Denumirea satelor în care au avut loc nesupuneri și răzvrățiri.	Ținutul	Dosarul
1847		
Boțăști	Fălciu	Tr. 1339, op. 1521, nr. 820 și Tr. 1772, op. 2020, nr. 44.184
Gușăjii	"	Tr. 1339, op. 1521, nr. 1087, f. 47
Plotonești	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1461, f. 418—420
Pogonești	Tutova	Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.090
Urlești	Covurlui	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 12.176

1848

Pîrîul Pîntîi	Suceava	fr. 1615, op. 1848, nr. 1806
Baia	"	Tr. 1763, op. 2012, nr. 74
Corni	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 67
Heci	"	Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.173 Tr. 1352, op. 1535, nr. 173, f. 22—36
Tătăruși	"	Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.471
Horodiște	Dorohoi	Tr. 1352, op. 1535, nr. 221, f. 14—18
Zahoreni Dabîjocai	"	<i>Ibidem</i>
Slobozia	"	Tr. 1710, op. 1942, nr. 454
Corni	Botoșani	Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.587
Zlătunoaia	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.584
Bozieni	Neamț	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.344
Ruginoasa	"	<i>Ibidem</i>
Cuciulați	Roman	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.942 și Tr. 1312, op. 1483, m. 771, f. 15
Davidu	"	Tr. 1312, op. 1483, nr. 1122
Crivești	"	Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.623
Hîrlești	"	Tr. 1312, op. 1483, nr. 771, f. 7
Oniceni	"	Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.818
Zlătari	Bacău	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 12.826
Pătrășcani	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.699
Borzești	"	<i>Ibidem</i>
Odobești	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.944 și Tr. 1318, op. XVI, 1491, nr. 49
Luceni	Iași	Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.681
Băcăloaia	"	<i>Ibidem</i>
Mînjăști	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 15.139
Mironeasa	"	<i>Ibidem</i>
Mînzăteștii Vechi	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.307
Bucium	"	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.439

Denumirea satelor în care au avut loc nășpunerii și răzvrătiri.	Ținutul	Dosarul
---	---------	---------

1848

Cotnari	Iași	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.650
Glodeni	Vaslui	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 12.650
Suhulețul	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.515
Scheia	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 15.254, f. 100—101
Laza	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.628
Pribești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.275 și Tr. 1352, op. 1535, ms. 512, f. 5—7
Tufești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.047
Ghermănești	Fălciu	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.929
Spircoeni	„	Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 323—341 și dosar nr. 152, f. 152—153, 167—169
Rînceni	„	<i>Ibidem</i>
Bazga	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1374, f. 3, 5
Șchiopeni	„	<i>Ibidem</i> , f. 150—151
Roșiești	„	<i>Ibidem</i> , f. 153
Siminești	„	<i>Ibidem</i> , f. 34—35
Scoposeni	„	Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.622
Bohotin	„	Tr. 1588, op. 1818, nr. 1374, f. 342
Vicoleni	„	<i>Ibidem</i> , f. 23
Mălăești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1369, f. 272
Cozin	„	Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.276, și Tr. 1339, op. 1521, nr. 836
Torțești	Tecuci	Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.988
Blăjari	„	<i>Ibidem</i>
Bucești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.210
Dragomirești	Tutova	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 14.096
Ghermănești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 13.952
Chirilești	Covurlui	Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.260
Regojani	„	<i>Ibidem</i>
Foltești	„	Documente, Pachet 25/35
Sascut	Putna	Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.142

1849

Boroaia	Suceava	Tr. 1352, op. 1535, nr. 173, f. 37—42
Bogdănești	„	<i>Ibidem</i>
Copalău	Botoșani	Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.363
Flămânzi	„	<i>Ibidem</i>
Mărăști	Neamț	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 16.721

Denumirea satelor în care au avut loc nesupuneri și răzvrățiri.	Dosarul	Tinutul
1849		
Crăcăoani	Neamț	<i>Ibidem</i> , dosar. nr. 16.381
Cracăul Negru	„	<i>Ibidem</i>
Mădei	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 16.947
Borca	„	<i>Ibidem</i>
Giulești	Roman	Tr. 1312, op. 1483, nr. 73
Botești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 771 și Tr. 1772, op. 2020, br. 16.387
Blăgești	Bacău	Tr. 1772, op. 2020, nr. 44.370
Hodora	Iași	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 16.487
Comarna de Jos	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 15.846
Berezeni	Fălciu	Tr. 1339, op. 1521, nr. 841
Cioricești	„	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 1253 și Tr. 1772, op. 2020, nr. 15.587
Vicoleni	„	Tr. 1772, op. 2020, nr. 16.628
Plopana	Tutova	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 15.688
Țigănești	Tecuci	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 16.582
Pufești	Putna	<i>Ibidem</i> , dosar nr. 16.659
Giorăști	„	<i>Ibidem</i>
Ioneasa	„	Tr. 1763, op. 2012, nr. 1593, f. 321

PROBLEME SOCIAL-ECONOMICE IN OPERA LUI GHEORGHE BARIȚIU

de ALEXANDRU BARBAT

Gheorghe Barițiu este unul din acei transilvăneni ai secolului al XIX-lea cărora le-a revenit sarcina de a se ocupa în patria lor de cele mai diferite probleme, teoretice și practice, într-o vreme când — pe linia dezvoltării istorice — se ajunsese la separarea științelor, iar oamenii de știință din țările înaintate ajunseseră să lucreze în mod specializat. În Transilvania, rămasă în urmă din punct de vedere economic și cultural, cu o pătură subțire de intelectuali, cei înzestrați cu talente personale, cei situați în rândurile fruntașilor — în preajma anului 1848 și decenii de-a rândul după revoluție — erau chemați să facă totul, începînd de la mobilizarea maselor pentru răsturnarea vechii orînduiri feudale și a instituțiilor ei, pînă la acțiuni practice de construcție în cadrul orînduirii burgheze ce începuse a lua naștere. Dacă unora le mai rămînea timp și pentru activitate literară și pentru gîndire științifică în vreun domeniu oarecare sau în diferite domenii, era cu atît mai bine pentru popor și pentru dezvoltarea științei românești.

În astfel de condiții, se înțelege că oamenii de gîndire, marile personalități ale timpului, n-au putut să realizeze prea mult în sensul concentrării lor într-un anumit domeniu al artei sau al științei. Ei vedeau lipsurile unei activități orientate în direcții multiple, dar erau legați de aceasta prin necesități care dominau viața Transilvaniei în timpul lor. „Eu am admirat totdeauna — spune Gh. Barițiu în 1866 — pe cîțiva contemporani de ai mei pentru mulțimea sarcinilor cîte au purtat ei ; rog însă pe Dumnezeu ca așa ceva să nu se mai întîmple, ci să ni se înmulțească bărbații de specialitate“¹.

Gh. Barițiu, talentat și pasionat ziarist, a fost atras însă, în același timp, în mod deosebit de studiile și cercetările istorice, a scris cu talent articole literare, desorieri geografice, social-economice și politice, s-a ocupat de probleme ale limbii, a întocmit dicționare, a abordat diferite probleme ale culturii, a scris numeroase articole și studii cu caracter economic și de istorie economică.

¹ „Familia“, Pesta, 1866, p. 430.

Multilateralitatea preocupărilor sale nu l-a împiedicat, totuși, pe Barițiu să aducă contribuții valoroase în toate domeniile în care a activat.

Privind în mod special scrierile sale economice, se observă în primul rând că cercetătorii burghezi dinaintea de 1944 nu le-au dat atenția cuvenită, întrucât criteriile înguste ale criticii economice burgheze n-au lăsat să se vadă valoarea lor științifică. S-ar putea adăuga aici și dificultatea cercetării acestor scrieri, datorită faptului că ele nu erau adunate în volume, fiind răspândite în diferite publicații ale timpului, apărute într-o perioadă lungă de peste 50 de ani.

După 1944, în lumina principiilor călăuzitoare ale științei marxist-leniniste, s-a făcut un început în direcția cercetării și valorificării scrierilor economice ale lui Gh. Barițiu prin studiile critice ale profesorului Gr. Mladenatz, intitulate *Socialismul mic-burghez în publicistica țărilor române și Opera economică a lui George Barițiu*¹. Mladenatz, care ajunge la concluzia că Gh. Barițiu a fost „cel mai de seamă publicist progresist pe teren economic al Ardealului din primele trei sferturi ale veacului XIX” și „unul din cei mai înaintați economiști și oameni politici ai românilor în perioada revoluționară 1848”, n-a ajuns să cuprindă însă decît cîteva aspecte ale scrierilor sale economice.

Pe linia cunoașterii și valorificării critice a contribuției lui Barițiu la dezvoltarea gândirii economice progresiste românești în secolul al XIX-lea, s-a făcut un remarcabil pas înainte și prin antologia scrierilor sale social-politice, publicată în 1962 de Editura Politică². Deși această lucrare nu cuprinde articolele economice ale lui Barițiu, ea aduce totuși contribuții prețioase la cunoașterea ideilor și gândirii economice a scriitorului, întrucît o parte din aceste scrieri sînt întropătrunse de idei și probleme economice.

Fără îndoială, pentru o completă cunoaștere și valorificare critică a contribuției lui Barițiu la dezvoltarea gândirii economice progresiste românești a secolului al XIX-lea va trebui să se ajungă la adunarea în volume a scrierilor sale economice.

În lucrarea aceasta ne propunem să aducem o contribuție la caracterizarea lui Gheorghe Barițiu ca economist progresist al timpului său, scoțînd în evidență îndeosebi principalele probleme economice și unele idei sociale ce se întîlnesc în opera sa.

*
* *

Gheorghe Barițiu n-a făcut, în școlile urmate, studii de specialitate în domeniul economiei. El a făcut studii de filozofie și științe la Cluj, a urmat apoi, fără convingere, determinat numai de împrejurări, cursurile Facultății de teologie de la Blaj. A cunoscut însă profund — și în toate aspectele ei — viața economică a Transilvaniei, iar ca om de privire largă, urmărind metodele și progresele economiei capitaliste din Apus, a ajuns

¹ „Probleme economice”, nr. 8 și 12, București, 1957.

² Victor Cheresătesiu, Camil Mureșan, George Em. Marica, *George Bariț, Scrieri social-politice*, studiu și antologie, București, 1962.

să cunoască încă de timpuriu ideile economice ale economiștilor liberali, ea și mișcările și ideologiile protestatere față de capitalism.

Viața grea a țărănimii iobage începuse a o cunoaște încă din timpul copilăriei sale de pe valea Hăjdatei din ținutul Turdei. Aspectele economiei industriale și comerciale ale Transilvaniei le-a cunoscut la Brașov, unde s-a stabilit ca profesor, venind de la Blaj, în 1836, la vârsta de 24 de ani; Brașovul era în acel timp un oraș cu bresle numeroase și cu manufacturi și, în același timp, cea mai importantă „cetate” negustorească din Transilvania, cu aproape 150 de case comerciale românești, care făceau așa-numitul „comerț mare” al Transilvaniei, mijlocind între Principate și Levant, pe de o parte, și Transilvania și Europa centrală, pe de altă parte.

Sistemul feudal, care-și trăia și în Transilvania ultimele decenii de existență, devenise în relațiile agrare extrem de asupritor și violent. În atmosferă se simțea însă apropierea sfârșitului acestei epoci învechite. Ideile călăuzitoare ale progresiștilor, în lupta împotriva feudalismului, își deschideau drum tot mai larg și în viața politică a Transilvaniei. Industria capitalistă, care începuse a se dezvolta, cerea brațe de muncă eliberate de iobăgie. Burghezia în dezvoltare își spunea cu tot mai multă autoritate cuvântul împotriva feudalismului.

Trecerea lui Barițiu de la Blaj la Brașov, în 1836, așa cum se știe, a avut urmări cît se poate de bune pentru viața culturală și politică a Brașovului și a Transilvaniei întregi; ne referim, în primul rînd, la apariția primelor periodice politice și culturale românești trainice în Transilvania. Faptul a avut însă urmări remarcabile și asupra gândirii și operei lui Barițiu. Dacă Barițiu s-a dezvoltat și ca economist, aceasta se datorește în cea mai mare parte stabilirii sale la Brașov. În ipoteza că Barițiu ar fi rămas profesor la Blaj, în atmosfera patriarhală a acestui orașel, el ar fi putut rămîne un mare continuator al luminismului și poate, alături de Cipariu, ar fi fost legat mai mult de problemele de istorie și de limbă. Așezat la Brașov, el a cunoscut viața în forme mai complexe, a cunoscut mentalitatea și puterea burgheziei în perioada cînd aceasta se dezvoltă ca clasă progresistă, a căutat să explice fenomene economice și sociale legate de existența și dezvoltarea burgheziei transilvane în prima ei fază. Fără a-l îndepărta de pe pozițiile inițiale, ale luminismului, realitățile economice și sociale cu care ia contact la Brașov îl completează, îi largesc orizontul de lucru. Barițiu nu mai rămîne un „luminist” pur; el vede necesitatea acțiunilor și luptelor pornind de la baza economică. Școala, acțiunile culturale, ideile noi ale timpului își au importanța lor în procesul de ridicare a maselor; în perioada în care Barițiu își începe activitatea publicistică, ele nu pot fi trecute pe planul al doilea, întrucît baza economică învechită trebuia dărîmată și ele au un rol pregătitor în această privință. Barițiu vede însă clar că schimbarea bazei economice a țărănimii este legată strîns și de progresele industriei și că o nouă bază economică va asigura condiții noi pentru ridicarea culturală a maselor.

Suștinînd aceste idei și ajungînd, după revoluție, să întreprindă chiar acțiuni economice practice, Barițiu va fi considerat, chiar de contemporani

și prieteni de seamă ai săi (Cipariu și alții), ca fiind legat foarte strâns de viața practică, de realități¹.

Scrierile economice ale lui Gheorghe Barițiu nu se ocupă decît în puține cazuri de sistemele teoretice de economie politică ale secolului al XIX-lea. Ele se referă, de obicei la realitatea economică a Transilvaniei; această realitate îl preocupă pe Barițiu în primul rînd. Privind problemele și fenomenele locale, ca și pe cele generale în lumina ideilor economice ale burgheziei progresiste, Barițiu vrea să aducă prin articolele sale economice o contribuție la ridicarea economică a Transilvaniei și, implicit, în faza respectivă, la îmbunătățirea situației materiale a poporului român din Transilvania. Punctul de plecare rămîne în toate acestea, nu o anumită idee preluată din economia politică burgheză, ci însăși realitatea economică și interesele populației transilvănene.

Înapoierea economică a Transilvaniei înainte de revoluția din 1848 este izbitoare în comparație cu situația din celelalte părți ale Imperiului austriac și din țările apusene. Această poziție a Transilvaniei rămîne caracteristică și după revoluție, decenii de-a rîndul. În această stare de înapoiere economică a Transilvaniei își găsește Barițiu temele principale ale scrierilor sale economice. Privind trecerea de la orînduirea feudală la sistemul capitalist în lumina dezvoltării istorice, el pune mereu în fața cititorilor săi — înainte de 1848 — probleme legate de inevitabilitatea acestei treceri, iar după revoluție aduce neconținut în discuție problemele înlăturării rămășițelor feudalismului și ale dezvoltării industriei, comerțului, căilor de comunicație în mica și înapoiata sa patrie — Transilvania.

Forma în care se prezintă scrierile economice ale lui Barițiu este legată de condițiile de care dispune și, în același timp, de necesitățile redacționale ale foilor pe care le întemeiază și le conduce timp îndelungat („Gazeta de Transilvania“, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, apoi „Observatorul“), ca și de cerințele revistei „Transilvania“, publicația „Astrei“, de a cărei redactare răspunde ani de-a rîndul.

Încă de la începutul apariției sale (1838), „Gazeta de Transilvania“ este orientată în măsură simțitoare și în mod sistematic spre probleme economice. În strînsă legătură cu necesitățile practice ale negustorilor români brașoveni, care erau chemați să dea sprijin „Gazetei“, ea cuprinde informații comerciale din toată lumea, mai ales de pe piețele cu care acești negustori aveau legături. Publică date statistice internaționale, privind dezvoltarea populației, dezvoltarea industriei, a căilor de comunicație, a creditului etc. Încă din primul an al apariției, publică regulat prețul cerealelor pe piața Brașovului, iar începînd cu anul 1843 deschide o rubrică în care

¹ Într-o scrisoare deschisă către Paul Vasici — din 1869 — în legătură cu progresele presei române din Transilvania, Barițiu vorbește despre această poziție practică a sa: „Știind că nu mă prea ține capul să filozofez asupra acestui fel de cestiuni (progresele presei și ale literaturii române din Transilvania) și lăntuit — cum zice d. Cipariu — mai mult de viața practică, prosaică, precum știi și dta, era să vă răspund între altele cu o paralelă ce aș li tras între starea ziaristice: noastre din anul 1848 și între cea din 1868, apoi era să întreb pe filosofi, că ce cred ei, după logica lor, care va fi starea ziaristice și peste tot a literaturii specifice românești pe la anul domnului 1888“ (Cf. „Transilvania“, Brașov, 1869, p. 28).

se dă „cursul hîrtilor“ (al obligațiilor de stat și al efectelor comerciale), conform informațiilor de bursă de la Viena. Informează despre mersul țărgurilor de animale și de produse animale, de cereale și semințe de la Brașov și din alte părți. Cu deosebită atenție, urmărește țărgurile internaționale de lînă și piața bumbacului, acestea fiind articole de cea mai mare importanță pentru comerțul negustorilor brașoveni.

Pentru toate aceste informații, Barițiu observă încă în 1839 că nu este suficient spațiul ce-l poate da el în gazeta sa. De aceea, se gîndește de pe atunci la necesitatea unei gazete care să se ocupe la Brașov exclusiv de problemele negustorești. „Oare la Brașov, la scaunul acesta al negoțului din Transilvania — se întrebă el — cînd se va arăta o gazetă curat comercială?“¹. Într-o astfel de gazetă ar urma să se publice — între altele — „prețurile feluritelor mărfuri ce se învîrtesc pe piața Brașovului“.

La informațiile economice pe care le publică în gazeta sa, Barițiu adaugă de obicei observații și păreri proprii. Acestea sînt aproape totdeauna pline de idei și de sugestii interesante. De multe ori scrie și publică articole informative privind viața economică, analizează stările economice din Transilvania, comparîndu-le pe acestea cu cele din alte părți, caută cauzele stărilor și fenomenelor de înapoiere economică, propunînd soluții pentru remedierea lor. Dă îndemnuri pentru burghezie și pentru țărănime. Duce, cu arma condeiului, cea mai viguroasă luptă contra feudalismului transilvănean.

Relațiile feudale în agricultură și sistemul breslelor sînt piedici de bază în calea progresului economic. Barițiu vede slăbiciunea acestora și inevitabilitatea dispariției lor, luptînd prin toate mijloacele de care dispune și cu toată convingerea pentru a fi înlăturate cu un ceas mai devreme. Descrie starea gravă de înapoiere materială și de incultură în care este ținută țărănimea iobagă, analizează componența forțelor de producție, precum și relațiile de producție din agricultură, demascînd caracterul lor de exploatare oruntă, pune accentul convenit pe contradicțiile din sînul societății feudale și pe dezvoltarea forțelor burgheze progresiste, care vor învinge, dărîmînd orînduirea feudală. Expunerile sale în acest sens capătă adeseori accente filozofice, punînd în centrul ideilor lui omul, pentru a cărui ridicare spre o viață mereu mai bună trebuie să se facă totul.

Procesul de dezvoltare economică, de schimbare a relațiilor vechi, este privit în lucrările lui Barițiu în toate aspectele lui, nu unilateral. În acest proces are de îndeplinit și comerțul un rol important. Fericirea oricărui nații — observă Barițiu într-o însemnare pe care o face în 1838 în legătură cu activitatea din porturile Galați și Brăila — atîrnă în mare măsură de înflorirea comerțului. Fără comerț „economia (înțelege aici agricultura — n.n.) și toată industria rămîn moarte“. Sau, în completarea ideii, „agricultura numai acolo poate înflori unde negustoria e în stare a mișca produsele de la un loc la altul“².

Comerțul nu este însă decît un factor al progresului economic. Baza este industria; ea este o parte constitutivă a bogăției naționale. „Bani,

¹ „Gazeta de Transilvania“, nr. 13, Brașov, 1839.

² *Ibidem*, nr. 25, 1844.

fabricii și meșteșuguri“, spune el în accepțiune burgheză, după acestea „năzuiesc și asudă atât de mult popoarele pentru ca să ajungă la fericire“¹.

Industria tinde să cucerească o poziție dominantă față de celelalte sectoare ale economiei și, în același timp, față de puterea politică din stat. Barițiu observă această întâietate pe care o capătă industria. „Astăzi — spune el, privind acest fenomen și referindu-se în special la construirea drumurilor de fier din Ungaria, în funcție de cerințele industriei — ideile politice se încrucișează și se încurcă foarte tare de ideile industriale“².

Superioritatea industriei de fabrică față de manufactură și față de micile meserii este o temă reluată des de Barițiu în articolele sale privind această problemă sub aspecte diferite. Unconi ilustrează fenomenul prin exemple concludente culese direct din sfera de lucru a negustorilor brașoveni, altelei privește problemele în perspectiva ideilor și progreselor tehnice din alte țări.

Comerțul negustorilor români din Brașov cu Principatele și cu Levantul este, către jumătatea a doua a secolului trecut, într-o evidentă slăbire. Fenomenul este concomitent cu slăbirea manufacturilor și a micilor meserii, determinată de loviturile tot mai grele ce le dă, pe calea concurenței, industria de fabrică din Apus. Acest fenomen îi ocazionalizează lui Barițiu discuții, observații și polemici interesante. Așa, de exemplu, în 1845, pornind de la un articol al gazetei săsești „Siebenbürger Wochenblatt“ din Brașov, în care se arată că negustorii români din Brașov aduc mărfuri de la Leipzig și le trimit în Principate, în loc să trimită acolo produsele meseriașilor brașoveni, Barițiu arată cauzele întâietății pe care tinde să-o capete comerțul cu produse de la Leipzig, Viena și Pesta față de comerțul cu produse ale meșterilor din Brașov. El observă că mărfurile venite din Apus sînt mai ieftine și mai fine. „Cunosc aici pe loc — spune în polemica sa cu «Siebenbürger Wochenblatt» — boltași de ai noștri, cari vînd manufacturi cumpărate din Pesta sau din Viena mai ieftine decît mi le poate da cutare meșter manufacturist din ulița Vămii sau din ulița Căldărarilor, ori a Funarilor, [acestea fiind] lucrute totodată mai fin și mai delicat; aici număr între altele multe: cizmăriile, păpucăriile, pănurăria, pînzăria de rînd și altele“³. La Galați și la Brăila, marfa engleză este uimitor de ieftină, în comparație cu cea brașoveană. Aceasta îl face pe Barițiu să spună în același articol: „Nu te poți minuna din destul cum se poate vinde atât de ieftin, adusă fiind de peste atîtea sute de mii de miluri“. Și tot atunci (1845), în același articol polemic, vorbind despre negustorii lipsani din București, pe care, într-o călătorie a sa la Leipzig, nimerindu-se în zile de tîrg, i-a întîlnit „cu ceata“ acolo, arată că a aflat direct de la aceștia că unele care din București au început a-și aduce mărfurile direct de la Paris și de la Londra, unde le găseau mai ieftine și mai bune. Manufacturile și meseriile brașovenilor, cu tehnica lor înapoiată și încercuite în privilegiul de breaslă, nu pot face față concurenței. Acest lucru

¹ „Gazeta de Transilvania“, nr. 25, 1838.

² *Ibidem*, nr. 87, 1845.

³ *Pentru industria și negoțul din Brașov*, în „Gazeta de Transilvania“, nr. 89, Brașov, 1845.

îl vede Barițiu clar și afirmă necesitatea de a se trece la un alt sistem industrial, mai productiv, prin care se vor putea îmbunătăți și în Transilvania condițiile de viață ale maselor, „Pe lângă o altă cultură și industrie — spune el în 1843, vorbind de rămânerea în urmă a industriei brașovenilor — țara aceasta [Transilvania] mai poate hrăni încă un milion de suflete peste locuitorii ce-i are”¹.

Barițiu cunoaște încă din 1843 (sau poate de mai înainte) ideile socialismului utopic, care încercau să înfrunte, în țările apusene, sistemul economiei capitaliste, cu dezamăgirile provocate de acesta prin pauperizarea crescândă a maselor. Sub influența acestor idei, el vorbește într-unul din articolele sale despre mizeria spre care este împinsă muncitorimea în țările cu industrie de fabrică dezvoltată². Referindu-se la exemple cifrice din viața Franței, Barițiu arată că „bolile și neputințele sînt lățite de o potrivă la lucrătorii de fabrică, ca și la plugari”. Observațiile sale pe această linie nu sînt însă concludente și nici nu pot fi, întrucît el nu are în față o oglindă clară a stărilor din țările apusene și nu poate supune observațiile socialiștilor utopici unei critici serioase, pe baza unui material factual corespunzător. Atunci cînd confruntă însă ideile și observațiile socialiștilor utopici cu realitățile social-economice din Transilvania, unde industria de fabrică este abia la început și unde țărănimia trăiește în cea mai cruntă mizerie și ignoranță, Barițiu merge pe un teren sigur, iar concluziile lui sînt proprii și valabile pentru Transilvania din acea perioadă. „Meșteșugarii — observă Barițiu — trăiesc totuși mai bine decît țărani lipsiți”, iar această situație este evidentă mai ales cînd este zugrăvită viața țărănului român din Transilvania. „Mai adaugă la viața plugarului — scrie Barițiu în această privință — că de cumva este el român, apoi are să trăiască cu mîlaiul gol trei părți ale anului. Vine vremea lucrului greu, colo în postul Simpețului. După ce cu rîmătorii ce ucisese i s-a sfîrșit pînă la Paști, apoi acum și puținul lapte ce l-ar sorbi de la văcuța sa — fiind și orașul departe și neputîndu-l vinde — îl dă la pisici, iar el roade coji goale și trage din spete la sapă și la coasă [fiind în timp de post. — n.n.]. Vedeți în fizionomia acestor oameni foamea zugrăvită”.

În fața realităților din patria sa, Barițiu nu poate ajunge decît la noi îndemnuri pentru dezvoltarea industriei și a comerțului.

În mod consecvent va vorbi Barițiu și în viitor, în articolele sale, despre avantajele industriei de fabrică. Aceasta produce mai mult, mai ieftin și de o calitate mai bună, „mai fin”, cum spune el uneori. Pe consumator, tocmai aceasta îl interesează: să găsească o marfă mai bună și mai ieftină³. Prin „neazitul spor al mașinilor”, un fabricant „este în stare a lucra într-o zi cît ar lucra un țeh (o breaslă) sau o corporațiune de ale noastre într-o săptămînă”⁴. Prin aceasta prețurile scad, mulți meseriași, neputînd face față concurenței, își închid atelierele, se proletari-

¹ *Brașovenii și românii*, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 35, Brașov, 1843.

² *Fabricile și agricultura*, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 85, 1843.

³ „Noi care nu sîntem nici neguțători, nici manufacturiști, ci numai consumatori, vom ține pururea și deopotrivă cu meseriașul și cu neguțătorul care ne va da marfa și mai ieftin și mai bine lucrată” („Gazeta de Transilvania”, nr. 89, 1845).

⁴ *Ibidem*, nr. 23, 1848.

zează. Dar nu acest fenomen este reținut de Barițiu ca important. Important este — spune el — că fabricile „ajută societatea cea mare, pe milioanele cărora le dă produse mai bune, mai ieftine și mai multe; ajută pe economii producători de materii crude, căci lucrează în cîtine mult mai însemnată”¹. Ele deschid „izvoare noi de viață mai bună”².

Barițiu vede deci procesul de dezvoltare a industriei în lumină progresistă, se înțelege, în limitele vederilor burgheze ale epocii și stadiului respectiv al Transilvaniei.

Înarmat cu aceste convingeri, Barițiu observă cu atenție toate stările și manifestările privitoare la industria din Transilvania și mai ales din sud-estul acestei provincii. Face comparații cu progresele industriale din Apus. Dă îndemnuri pentru întemeierea fabricilor în Transilvania. De la o industrie de fabrică a Transilvaniei, populația transilvăneană va putea primi produsele în condiții mai ieftine decît din Anglia, Franța și Austria. În 1844, de exemplu, cu ocazia celei de-a doua expoziții industriale de la Brașov, la care, alături de produsele meșterilor brașoveni, își expun produsele și două fabrici, și anume fabrica de stearină din Sibiu (care expune statuete de stearină) și fabrica de fire de bumbac a lui Constantin Ioanovici din Zărnești (care expune „torturi de bumbac”), Barițiu spune: „După cum ne-am dedat pînă acum cu spălarea lînii, așa cu vremea să ne silim a ridica aici în patrie [Transilvania] fabrici, care apoi, orișicum tot ne vor da produsele mai ușor decît Engllitera, Franța și Austria”³. Îndemnul, fără îndoială, îi privea în primul rînd pe negustorii români care creaseră marile spălătorii de lînă de pe valea Timișului și care dispuneau de capitaluri. În continuarea acestui îndemn, probabil, Barițiu scrie în anul următor (1845) un articol cu titlul *Industria de lînă în monarhia austriacă*, în care arată, după „Archiv für Eisenbahnen” din Viena și după datele statistice ale lui Fényes — citate de numita revistă vieneză — că „cele mai mari și mai vestite fabrici” din această ramură, în cadrul Imperiului austriac, sînt așezate în Boemia, Moravia și Silezia. În Ungaria nu era în acel timp decît o singură fabrică de prelucrare a lînii, iar în Transilvania nici una⁴. Barițiu se gîndește, desigur, la marile cantități de lînă care părăseau Brașovul pentru a fi prelucrate în fabricile din Apus. Acestea ar fi putut constitui materia primă pentru o mare întreprindere industrială la Brașov.

Mișcarea „Védegyelet” (Uniunea de apărare) de la Pesta, condusă de Kossuth Ludovic, avînd ca scop sprijinirea industriei interne (prin consumarea produselor acesteia) și crearea de noi fabrici naționale (ungare), a fost urmărită îndeaproape de Barițiu. „Gazeta de Transilvania”, înce-

¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 86, 1846.

² *Ibidem*, nr. 29, 1850.

³ *Ibidem*, nr. 46, 1844.

⁴ După datele lui Fényes, în Transilvania existau „76 așezări ce ar semăna a fabrici”, în care se produceau straie și pături de lînă. Barițiu spune însă: „Noi nu cunoaștem asemenea fabrici de straie” (era, desigur, vorba de atelierele mai mari ale țesătorilor de la Brașov, Cîsnădie și Sibiu). „În Transilvania — arată Barițiu, completînd astfel informațiile statistice ale lui Fényes — este foarte importantă industria casnică, mai ales la românele din Schei (Brașov) și la Săcelence” („Gazeta de Transilvania”, nr. 84, 1845).

pînd cu anul 1845, dă informații tot mai frecvente în legătură cu această mișcare. Se arată că la Pesta, ca rezultat al acestei mișcări, se înființează „o mulțime de întreprinderi industriale”. Și aceste informații apar, indirect, tot ca îndemnuri pentru cititorii „Gazetei” de a da atenție problemei industriei de fabrică.

Popularizînd, în 1845, unele noțiuni și idei din economia politică burgheză, după H. Jouffroy, Barițiu accentuează și cu această ocazie principiile de libertate economică pe care trebuie să se bazeze dezvoltarea industriei. Acestea pot fi rezumate, după Barițiu, astfel: a) orice monopol este nedrept; b) concurența duce la un echilibru în sinul fiecărei meserii; c) meseriile și toată industria nu înfloresc decît acolo unde stăpînirea e dreaptă și libertatea patrioților respectată; d) tot omul muncește mai bine pe seama sa decît pe a altuia, deci munca de sclav trebuie dată la o parte; e) prin diviziunea muncii (Barițiu spune „împărțirea lucrului”), omul capătă o iuțeală mai mare și prin aceasta produce lucruri mai bune și mai ieftine. În cadrul principiului de diviziune a muncii, Barițiu citează exemplul lui Adam Smith, „vestitul econom de stat — cum îi spune el — care a făcut între altele observația că în cutare fabrică de ace 10 lucrători, împărțind felurimea lucrării metalului pînă să se facă ace, într-o zi făcură 48 mii, iar în alta, cînd aceiași fuseseră însărcinați a trece toate manipulațiile prin mîinile fiecăruia, abia ieșiră din mîinile lor o sută de ace pe o zi”¹.

Prin toate aceste idei și informații, răspîndite între cititorii foilor sale de la apariția acestora pînă la 1848, Barițiu se afirmă ca militant pentru abolirea feudalismului și a instituțiilor sale, pentru dezvoltarea industriei de fabrică în Transilvania și, implicit, pentru progres economic și ridicarea bunăstării populației în condițiile social-economice ale Transilvaniei în epoca respectivă. Pe linia gîndirii economice, fără a ajunge la formulări teoretice pretențioase, el observă și susține rolul primordial pe care-l are industria — și în primul rînd industria mare — în procesul de dezvoltare economică.

Remarcabile sînt din perioada premergătoare revoluției din 1848 și ideile social-economice care-l preocupă pe Barițiu și pe care le propagă.

Într-un articol privind istoria proprietății, întocmit pe baza unui studiu al profesorului Ahrens de la Bruxelles², vorbește, de pildă, despre „grandioasele loterii, răpini, subjugări și cuceriri [ce] se făcuseră la modă între oameni încă în lumea antică, acestea bazîndu-se pe egoismul foarte rafinat și foarte periculos” ce s-a dezvoltat din dreptul de proprietate individuală. Cei mai „deștepți” și mai vicleni s-au ridicat prin forță și hoție în capul societății; ei s-au pus apoi cu proprietățile lor la adăpostul religiei, invocînd „voința lui Dumnezeu” de a se împărți averile pămîntești

¹ *Idei din economia politică*, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 57—59, 1845.

² G. Barițiu, *Istoria proprietății*, în „Foaie pentru mîinte, inimă și literatură”, Brașov, 1846, p. 148—163.

intr-un anumit fel. Mai târziu, când „orbirea spirituală a oamenilor” n-a mai fost de ajuns pentru a-i înfrîna, atunci cei puternici „cerură ajutor de la casta armaților”¹.

În astfel de răpiri, mai vechi și mai noi, lasă Barițiu să se înțeleagă că se găsește și originea marilor moșii ale clasei stăpînitoare din Transilvania.

Este adevărat că Barițiu vorbește în același articol de „unele teorii periculoase” ce apar în acel timp în Europa în privința dreptului de proprietate asupra moșiilor; aceasta însă o face numai din necesitatea de a feri „Gazeta” și „Foaia” de rigorile măsurilor politice, de care ele erau mereu amenințate. După doi ani, la marea adunare de la Blaj, el va susține cu hotărîre principiul revoluționar al exproprierii nobililor fără despăgubiri. În timpul revoluției și mai târziu, va vorbi deschis despre acaparările făcute de domnii de pămînt în dauna țărănilor¹.

În legătură cu înființarea primelor bănci la Brașov, va scrie în această perioadă și despre cămătărie. „Unor cămătari, va spune el cu satisfacție, a încetat a le curge așa bine laptele în păsat”².

Un fenomen care căpăta în Transilvania o tot mai mare amploare, ca urmare a exploatării iobagilor, ce se accentuase în agricultura Transilvaniei, și a exploatării capitaliste, ce începuse în industrie, era — în deceniul promergător anului revoluționar 1848 — accentuarea sărăcirii maselor. Barițiu vede acest fenomen și se ocupă de el încă în 1839, într-un articol intitulat *Asupra sărăciei ce se vede a ne copleși în Transilvania*³. El prezintă, cu această ocazie, diferite păreri privind măsurile ce ar trebui luate pentru combaterea sărăciei și nu pierde din vedere să atragă atenția celor competenți, că „sărăcia îndeamnă la orice”. Reluînd problema în 1844, într-un articol mai amplu intitulat *Sărăcia*, Barițiu face analiza fenomenului de sărăcire a populației, nu numai pe baza observațiilor sale directe, ci și în legătură cu lucrările și ideile unor socialiști reformiști, ca De Morogues, Bargemont și Friedrich Schmidt, pe care-i citează⁴. Barițiu face în acest articol observația justă că fenomenul de sărăcire a maselor s-a adîncit din cauza rămîinerii în urmă a producției în raport cu trebuințele crescînde ale populației. „Noi, de la 1817 pînă astăzi, peste tot vorbind, scrie el, ne-am îmbunătățit foarte puțin sau mai nimic economia noastră; adică chipurile (modurile. — *N. N.*) de a cîștiga bani au rămas aceleași, cînd pe de altă parte trebuințele noastre ni s-au înmulțit și se înmulțesc pe zi ce trece. De aici urmează, că noi aceeași sumă de bani sîntem siliți a o împărți în mai multe sume mărunte, după numărul trebuințelor neapărate sau și numai închipuite”. Barițiu intuiește și scoate în evidență astfel unul din aspectele pauperizării populației, fenomen determinat de frînarea dezvoltării producției de instituțiile existente în acel timp — și chiar mai îndîrjite — ale feudalismului transilvan. El descrie printr-aceasta, privind în special realitățile din Transilvania, un

¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 46, 1848; nr. 82—83, 1851.

² *Ibidem*, nr. 9, 1845.

³ *Ibidem*, nr. 19, 1839.

⁴ *Ibidem*, nr. 14, 15, 16, 1844.

fenomen caracteristic perioadelor de trecere de la feudalism la capitalism. Trebuințele omului se înmulțesc sub influența relațiilor comerciale capitaliste, care se dezvoltă cu înțieitate, dar producția este ținută pe loc de formele feudale (monopoluri de producție, bresle), care se mențin¹.

Tot în articolul despre *Sărăcie* va vorbi Barițiu despre averi considerate „nu ca scop, ci ca mijloc”, idee progresistă, pe care însă n-o adâncește.

Limitele lui Barițiu în problema pauperizării maselor sînt însă evidente. El nu va analiza fenomenul și în funcție de dezvoltarea capitalistă a industriei și de relațiile ce decurg din această dezvoltare, nici în funcție de exploatarea maselor în sectorul comerțului. Faptul este explicabil, știind că Barițiu, în faza respectivă de dezvoltare a economiei Transilvaniei, privea lucrurile de pe pozițiile burgheziei în ascensiune, luptătoare împotriva feudalismului.

În 1844—1845 se deschide pentru Transilvania — sub influența ideilor lui Friedrich List — problema unor colonizări cu germani. List își propaga la Viena și la Pesta ideile cu privire la colonizare și o informație publicată de Barițiu în primul număr al „Gazetei de Transilvania” din 1845 arată că economistul german intenționa să vină și la Brașov „pentru a da sfaturi în problema colonizării germanilor în Transilvania”. List nu vine la Brașov, dar sașii din Transilvania trimit în vara anului 1845 pe Ștefan Ludwig Roth în regatul Württemberg și pe Johann Gött la Frankfurt, ca să aducă de acolo coloniști germani, pentru a îngroșa în acest principat rîndurile populației germane. La Reutlingen (Germania) se tipărește apoi, în anul următor, o broșură în care se vorbește despre stările din Transilvania și se dau îndemnuri pentru colonizare². Tot în acel an au și venit în Transilvania cîteva sute de familii de coloniști.

Problema aceasta îi prilejuiește lui Barițiu alte articole care privesc situația economică, politică și socială a Transilvaniei.

„Cu ce drept vor ei a merge și a cuprinde pămînt străin?” — se întreabă Barițiu. „Cu dreptul celui mai tare (*jus fortioris*)! Il subjugă cu puterea. Acesta e dreptul de a coloniza și cu dreptul acesta colonizează francezii Algerul, englezii India și acum unele locuri ale Chinei etc.”³.

Barițiu demască și planurile și insultele grosolane cuprinse în broșura germană de propagandă pentru colonizare în Transilvania, românii fiind prezentați în aceasta ca „proști și plini de patimi sălbatice”, iar prețul pămîntului și al vitelor în Transilvania fiind arătat în mod tendențios mult

¹ Fenomenul este văzut și formulat de Marx în scrisoarea sa către P. W. Annenkoff, privind situația din Anglia, astfel: „Putem spune că pînă în 1825 — momentul primei crize generale — *nevoile consumației au crescut în general mai repede decît producția* (subl. ns.), iar dezvoltarea mașinilor a fost urmarea directă a nevoilor pieței” (K. Marx. *Mizeria filosofiei*, Ed. P.C.R., 1947, p. 176).

² Praeceptor Bames, *Beschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen: ein Wegweiser für alle die auswandern wollen*, Reutlingen, 1846.

³ „Gazeta de Transilvania”, nr. 8, 1845.

mai mic decât era în realitate. Broșura spunea că în Transilvania cu 100 de florini se putea cumpăra „atîta moșie cîtă în Württemberg cu 1000”, iar cu 60—80 de florini se putea cumpăra o pereche de boi de jug. Barițiu atrăge atenția cît de nereale și tendențioase erau prețurile arătate. O pereche de boi de jug se ridica în Transilvania — după relatările lui Barițiu — la 250—300 de florini¹.

Tot în legătură cu problema colonizărilor, Barițiu atrage atenția țărănului român — în cazurile în care el era proprietar — să-și pretuiască pămîntul „înzecit mai mult decît oricare avere mișcătoare de pe pămînt; a-l ținea și a-l chivernisi pentru familie vreme și veacuri de-a rîndul”². Analizînd apoi lipsurile sistemelor și metodelor de lucru din agricultură, așa cum era practicată de țăranii români din Transilvania, arată necesitatea unor măsuri agrotehnice noi, care să îmbunătățească producția³.

Este evidentă poziția progresistă pe care se situează Barițiu și în această problemă, deschisă în Transilvania de ideile referitoare la colonizare ale lui List. Și trebuie să reținem faptul că, luînd poziție față de colonizări străine în Transilvania, luptînd pentru apărarea independenței economice a populației transilvănene, el nu vede problema în limitele intereselor Transilvaniei numai, ci pe planul larg al acțiunilor de colonizare întreprinse de marile puteri ale acelei epoci în lumea întreagă. Se înțelege că poziția aceasta a lui Barițiu nu a avut numai un caracter teoretic, ci hotărît și unul practic, de demascare la timp a socotelilor colonizatorilor germani.

*
* *

O remarcabilă însemnătate pentru istoria științei economice în România au articolele lui Barițiu *Idei din economia politică* și *Unele idei despre stat*, ambele apărute în „Gazeta de Transilvania” din lunile iulie și august 1845. Barițiu tălmăcește în aceste articole, după Jouffroy, din limba franceză, noțiunile principale ale economiei politice liberale. Unele noțiuni sînt interpretate de autor, altele sînt date sumar numai, ca într-un dicționar economic.

Insemnătatea deosebită a acestei lucrări a lui Barițiu constă în faptul că ea reprezintă prima tălmăcire în limba română a unor noțiuni teoretice de economie politică. Ion Ghica, considerat de istoriografii economiei din trecut ca fiind primul economist român care se ocupă de probleme de economie teoretică, a ținut lecția de deschidere a cursului său de economie politică la Academia din Iași în noiembrie 1843 și a publicat această lecție în „Propășirea” din 27 februarie 1844, deci înainte de apariția articolelor lui Barițiu. Lecția lui Ghica nu conține însă noțiunile cuprinse în lucrarea lui Barițiu, iar alte lucrări de economie politică ale

¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 40, 1846.

² *Ibidem*, nr. 52, 1845.

³ Remarcabile sînt articolele *Un nou plan de îmbunătățire în mai multe ramuri ale economiei noastre patriotice*, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 52, 1845, și *Agricultura*, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 47, 1845.

lui Ghica nu mai apar în „Propășirea”. Întîietatea lui Barițiu în întocmirea unei astfel de lucrări de economie politică în limba română rezultă deci în mod neîndoielnic.

Cu toate dificultățile ce le întîmpină în lucrarea sa, fiind vorba de unele noțiuni pentru care nu aveam terminologia corespunzătoare în limba română, Barițiu realizează totuși, în linii mari, o exprimare științifică clară, creînd terminologia necesară.

Iată, de pildă, cum stabilește el conținutul economiei politice, ca știință nouă: „Economia politică mai înainte vreme făcea o parte a politicii, dar mai virtos de la Adam Smith încoace sau mai bine zicînd de vreo 50 de ani, ea este tratată ca știință neatîrnată și cuprinde în sine următoarele ramuri: a) izvoarele bogăției naționale; b) mijloacele de a le înmulți; c) chipul cum să se întrebuinteze spre scopul societății”¹. Sau, vorbind despre finanțele statului, el arată că venitul național „cuprinde în sine totalul de venituri ale tuturor supușilor statului”, iar venitul statului este format din sumele „ce trec pe tot anul din mîinile supușilor în mîinile statului”. Statul își trage venitul său din venitul național, ca dintr-un izvor, adică fiecare supus dă din cît are”. Dreptul financiar „pre-scrie ceea ce supușii au să contribuie, în monedă sau uneori și în naturale, pentru scopul statului”.

Este adevărat că Barițiu nu găsește totdeauna în această lucrare a sa termenii cei mai corespunzători pentru unele din noțiunile de economie politică ce le întîlnește în lucrările economiștilor burghezi din Apus. Adică, nu dă termenii care au fost adoptați mai tîrziu în limbajul științific românesc pentru noțiunile respective. Ceea ce se numește astăzi diviziunea muncii, el a numit în 1845 „împărțirea lucrului”; noțiunea de consumație (a bunurilor) a tradus-o prin cuvîntul „folosire” (a bunurilor); pentru noțiunea de trebuințe a utilizat uneori cuvîntul „lipse”. Nu este însă surprinzător acest lucru, observînd stadiul din acel timp al limbii și al economiei noastre. Dificultăți în această privință au întîmpinat în acel timp toți cei care s-au ocupat de probleme de economie teoretică. Ion Ghica, de exemplu, vorbea despre industrie într-un sens foarte neprecis, cuprinzînd în sfera ei toate sectoarele economiei. „Cînd zic industrie, scrie Ghica în lecția sa de deschidere ținută la Iași, înțeleg agricultura, manufacturile și comerțul”². Noțiunile sînt chiar mult mai precise la Barițiu, care — tot în acel timp — întrebuinta cuvîntul industrie cu un sens diferențiat precis, vorbind despre rolul ei în sprijinirea celorlalte sectoare.

Prefacerile epocale legate de revoluția de la 1848 au scos la suprafață noi probleme și sarcini pentru intelectualitatea progresistă a Transilvaniei. Iobăgia a fost abolită, dar rămășițele feudalismului au persistat decenii de-a rîndul apăsătoare pe umerii foștilor iobagi. Industria se cerea dezvoltată, dar piedicile și greutățile în calea ei au rămas încă mari.

¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 57—62, 1845.

² „Propășirea”, Iași, 1843, p. 60.

Breslele au continuat să-și afirme puterea juridică încă mai mult de un deceniu. Acumulările de capital în Transilvania reprezentau puțin față de nevoile de investiții în industrie, dobânzile la împrumuturi erau ridicate, căile de comunicație moderne lipseau, muncitori specialiști pentru unele ramuri nu existau, iar invazia produselor industriale din părțile centrale și vestice ale imperiului, în condițiile unui regim favorabil industriei din aceste părți, era tot mai apăsătoare. Pe plan cultural era de asemenea mult de făcut. Regimul absolutist al Habsburgilor era ostil progreselor Transilvaniei. În aceste condiții, de unde era să-și reînnoiească intelectualii înaintați ai Transilvaniei — după revoluție — activitatea lor?

Gheorghe Barițiu, stabilindu-și bine — și în noile condiții — obiectivele de luptă în domeniul ideilor, inițiază, cu sprijinul hotărîtor al negustorilor români brașoveni, importante acțiuni pe teren practic economic.

În rîndul acestor acțiuni poate fi considerată lupta pe care a dus-o în fruntea românilor brașoveni și transilvăneni în general, la 1850—1851, pentru înființarea unei tipografii românești la Brașov, luptă care a avut rezultate pozitive. Cea mai importantă acțiune a sa pe acest plan a fost însă cea care a dus la înființarea fabricii de hîrtie de la Zărnești.

Participarea materială a lui Barițiu la înființarea acestei fabrici nu are o semnificație. El nu avea bani. Cele două acțiuni ale sale de cîte 500 de florini (monedă convențională) față de totalul de 160 de acțiuni, care reprezentau capitalul inițial de 80 000 de florini m.c., nu pot avea decît o valoare simbolică. Participarea lui la întemeierea acestei fabrici trebuie considerată, în primul rînd, ca un act de convingere pe linia acțiunilor ce trebuiau întreprinse în sensul progresului vieții economice a Transilvaniei, al întăririi pozițiilor economice ale burgheziei române transilvănene. Important a fost rolul lui de a dinamiza pe negustorii români ai Brașovului pentru ideea de a se înființa această fabrică.

Timp de 25 de ani, Barițiu funcționează ca director al acestei fabrici, răspunzînd de treburile ei comerciale. Trebuie să se observe, însă, că el era, în tot acest timp, în primul rînd un salariat al fabricii. A avut în acest interval destule nemulțumiri; de cîteva ori și-a prezentat demisia din postul ce-l ocupa, o dată — într-un conflict cu „firmatorii“ fabricii — și-a rupt și acțiunile în bucăți, aruncîndu-le „pe masa adunării“¹. Totuși, el a cheltuit multă energie și multă pricepere pentru mersul înainte al acestei fabrici. Și, mai mult decît atît, a avut destul de învățat — direct — din această experiență pe terenul industriei. Fabrica a întâmpinat dificultăți crescînde, iar în 1877 și-a încetat activitatea. Barițiu a fost de multe ori pus în situația de a analiza cauzele neprosperității întreprinderii și multe din constatările și observațiile sale în această privință sînt cuprinse în articolele sale din perioada respectivă.

Utilizînd date istorice, făcînd comparații cu situațiile și progresele din alte țări, legînd de acestea observații privind mersul curent al treburilor pe terenul industriei naționale, Barițiu ne dă totdeauna, în articolele sale economice din această perioadă, aspecte și concluzii interesante. Chiar atunci cînd s-ar părea că el încearcă o justificare personală a acțiunii în-

¹ *Memoriile lui G. Barițiu*, publicate de O. Boitoș, p. 20.

treprinse pentru înființarea fabricii de hîrtie de la Zărnești, acțiune care se soldează cu pierderi pentru cei mai de seamă societari ai întreprinderii, se impun cu înfietate informațiile cu caracter istoric și economic privind situația industriei din Transilvania în epoca respectivă¹. Nu lipsesc din această perioadă nici articolele de sinteză, în care concluziile referitoare la situația industriei din Transilvania sînt bazate pe un material statistic bogat, ca de pildă în *Industria mare*, articol publicat în cadrul titlului mai larg *Politica cea mai bună — economia națională*².

Barițiu va accentua în aceste articole ale sale mai ales dificultățile pe care le întîmpina dezvoltarea industriei transilvănene în această perioadă bogată în inițiative pe terenul industriei.

Vorbind, de pildă, în articolul *Industria mare*, despre industria minieră și metalurgică a Transilvaniei — așa-numita „montanistică” — „cea mai veche și mai întinsă industrie” a acestei provincii, arată starea de înapoiere în care se găsea încă aceasta în deceniile al șaptelea și al optulea ale secolului al XIX-lea față de industria similară din țările apusene. „Lucrarea minelor noastre, scrie el, este încă tot cea primitivă, la care germanii îi spun *Raubbau*, iară noi i-am putea spune lucrare de pradă, pe răpite, sălbatică, fără nici un metod, ca înainte cu una și două mii de ani, ca pe timpurile dacilor”. În condițiile acestui mod de exploatare, proprietarii particulari au produs în 1863 o cantitate de 1 503 funți de aur și 634 de funți de argint, iar statul („erariul”) în minele sale 413 funți de aur și 1 735 de funți de argint. Producția de aramă a fost, tot în 1863, în valoare totală de 108 000 de florini, producția de fier în valoare de 77 000 de florini, iar producția de sare s-a ridicat în total la valoarea de peste 4,5 milioane de florini. Raportînd aceste rezultate la „imensa bogăție de minerale a Transilvaniei”, Barițiu consideră producția acestei ramuri ca fiind „încă foarte departe de aceea ce ar trebui să fie în această țară”.

„Este însă și mai tristă împrejurarea, scrie Barițiu tot în articolul din 1876, că mai ales de 12 ani încoace, multime de întreprinderi montanistice au căzut cu totul, iară pierderile oamenilor încercate în același an au dus pe mulți la sapă de lemn, pe alții iarăși îi desgustară de la orice alte întreprinderi industriale”.

Analizînd situația din celelalte ramuri ale industriei, Barițiu dă numeroase exemple de întreprinderi mari înființate după 1850. Dar — arată el — „cele mai multe din aceste întreprinderi pe terenul industriei mari au căzut cu totul, altele vegetează și abia unele se mențin bine”.

Privind în față această situație, Barițiu se întreabă: „Care sã fie cauzele cã industria mare nu poate progresa în Transilvania?” Iar rãspunsul îl dă după ce aruncă întii o privire comparativă asupra stărilor înfloritoare din Elveția, țară cu care Barițiu compară adeseori Transilvania.

„În țări muntoase ca și țara noastră, scrie el, depărtate de mare cum e și a noastră, locuitorii fac minuni pe terenul acesta, iară la noi se face

¹ Este interesant în această privință mai ales articolul *Fabrica de hîrtie de la Zărnești*, în „Transilvania”, nr. 13—24, 1885.

² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 22, 1876.

aşa de puţin. În Elveţia fabricile de bumbăcăţii produc mărfuri de 72 milioane de franci, cele de mătăsării de 160 milioane, cele de lânării de 100 milioane, cele de maşine la 50 milioane; orologierii fac pe an peste 1 milion 100 mii oroloage de toate calităţile; din pielării şi corfe [coşuri] de paie scot câteva milioane; iară fabricile de hîrtie aruncă venit de 4—5 milioane, cele de căşării întreit mai mult. Daravera ce se face pe an (import, export) ajunge la cifra de 1 300 milioane de franci, cînd aceeaşi în Transilvania abia se întoarce pe lîngă 40 de milioane florini = 100 milioane franci şi cînd pentru Imperiul austriac întreg importul în 1863 abia era de 262 348 100, iară exportul de 303 028 700⁴.

„Ce diferenţă enormă, la un imperiu de 35 mil. locuitori şi ţăruţa [ţărişoara. — N. N.] Elveţia numai cu 2 şi jumătate milioane! Lucru spăimîntătoriu! Dară ceea ce ne lipseşte nouă, nu le lipseşte elveţienilor, adică: 1) ştiinţa teoretică şi practică: 2) spirit şi curaj mare de întreprindere, unit cu perseverenţă de fier, care nu vrea să ştie de nici o piedică în lume: 3) spirit de asociaţiune dezvoltat; 4) capitaluri enorme şi ieftine, cu dobîndă de 4% şi 5%, care stau la dispoziţia oricărui întreprinzător onest: 5) un stat, deşi mic, dară bine consolidat, care nu a făcut niciodată faliment şi nici că e în stare să facă; 6) egalitate democratică perfectă înaintea legilor, neturburată întru nimic de rivalităţi şi de separatism naţional“.

În continuarea observaţiilor sale cu privire la piedicile întîmpinate de industria transilvăneană, într-un alt studiu, care va apărea la un an după articolul *Industria mare*, Bariţiu ajunge la concluzia — mai drastică, dar tot atît de judicioasă — că „în ţările guvernate tirăneşte [tiranic. — n.n.], nimeni nu are plăcerea de a-şi băga capul în întreprinderi mari şi, cel care încearcă, o pate [o păteşte. — n.n.]“¹.

Problema dezvoltării industriei în Transilvania, cu piedicile care i-au stat şi-i stau în cale, nu încetează să-l preocupe pe Bariţiu nici mai tîrziu, ea fiind reluată şi privită mereu sub alte aspecte şi cu noi date interesante.

Într-un articol din 1878, de pildă, sub titlul *Chestiunea Transilvaniei la congresul european*², vorbeşte despre concurenţa întîmpinată de industria transilvăneană pe piaţa României din partea industriei apusene.

Referindu-se la experienţa sa personală în domeniul activităţii industriale, Bariţiu spune următoarele: „Sînt 42 de ani de cînd cunoaştem ţările danubiene; 20 ani am luat parte activă în persoană pe terenul industrial şi comercial cu România; am văzut prin urmare cu ochii noştri cum nu numai industria şi comerţul Transilvaniei, dară chiar al monarhiei întregi a fost şi mai este bătut şi delăturat din România, prin concurenţa Angliei, Franţei, Belgiei şi — lucru de necrezut — chiar a Rusiei“. El relatează că în 1874, fiind trimis de Camera de comerţ din Braşov, împreună cu Johann Gött, tipograful, care era în acel timp preşedintele camerei respective, „pe pieţele României şi în cele danubiene bulgăreşti“,

¹ *Idei fugitive despre industria de casă şi industria mică*, în „Transilvania“, nr. 19—20, Braşov, 1877.

² „Observatorul“, nr. 48—49, Sibiu, 1878.

spre a lua contact cu cercurile negustorești de acolo în vederea consolidării relațiilor comerciale dintre cele două părți, a putut constata — din facturile ce s-au putut vedea la negustorii de acolo — că mărfurile transilvănene „erau cu 10 pînă la 30% mai scumpe” decît ale marilor țări concurente pe aceste piețe.

Trecînd iar la analiza cauzelor acestei situații, Barițiu observă că una din acestea o constituie dobînzile mari ce se plătesc în Transilvania la capitalurile împrumutate. „În Transilvania și Ungaria, scrie el, se ține prea fericit oricine ar fi avînd bani luați cu împrumut cu 10%. Regula generală, care mai trece încă tot de onestă și grațioasă, am putea să zicem că este 12%, iară de aici în sus se merge în infîmit. Căutați în știrile de la bursele Europei și vă convingeți astăzi, ca și în iarna trecută, cînd se mai discutase această chestiune, că în Anglia capitalistă nu-și pot alocă sutele lor de milioane nici cu 3%, ci de tîn moarte. În Franța, Belgia, Elveția se află capitaluri sute de milioane cu 4% și 5%, numai nu pentru ungureni (cei din părțile Ungariei. — *N. N.*)”.

În același articol, Barițiu vorbește și de lipsa căilor și mijloacelor de transport moderne și ieftine în Transilvania.

Articolul avînd și un caracter polemic — adresîndu-se ziarului „Kelet” de la Cluj — capătă și o formă de exprimare foarte atrăgătoare.

„Cum îți transportezi dta marfa pînă la gara celei ferate? — întrebă Barițiu. Cu cîte două mîrtoage și căzături de cai secuciești înhămați la cărucioare de forma primitivă de înainte de 1500 de ani, tocmai cum se vede pînă în ziua de astăzi în țările din Caucaz, ori cu niște rupturi de boi românești, mugitori de foame și de sete, nemîngîiați cu sare peste tot anul, căci deși călcăm pe sare în o parte mare a țării, dară e scumpă foc și țăranul nu are pe ce cumpăra nici cu cît să-și sare mămăliga. În același timp, știți voi ce fac fabricanții și minerii Europei, speculanții și comisionarii? Își au făcute bucăți de căli [căi. — *N. N.*] ferate ale lor, pe distanțele de la fabrică, magazii, mină [baie] pînă la gară, sau pînă în cutare port maritim sau rîu ce se varsă în mare. Pînă ce încarci tu pe cărucioarele tale ardeleni de la 10 pînă la 50 cîntare cel mult, europeanul încarcă și transportă în 2—3 ore cîte una mie cîntare” etc.

Barițiu nu este totuși ferit de limite nici în această problemă a dezvoltării industriale. Necunoscînd științific procesul de dezvoltare industrială, așa cum a fost el analizat de Marx în *Capitalul*, operă apărută cu zece ani mai înainte și care făcea vîlvă în țările din vest, el nu reușește — pe baza materialelor prea sumare de care dispune — să ducă analiza acestui proces pînă la o completă cunoaștere a lui. De aceea, între concluziile sale general valabile își pot găsi loc și unele lipsite de valoare științifică, cum este, de pildă, cea privitoare la industria mică și industria de casă, în sensul căreia, pentru țările agricole, înapoiate, cum era Transilvania, era „la locul ei industria mică de casă”¹. Este adevărat că această „concluzie” a lui Barițiu poate fi privită și ca o justificare personală, în

¹ „Transilvania”, nr. 19, 1877.

preajma căderii fabricii de hîrtie de la Zărnești (1878), pe care crezuse, pînă aproape în ultimul moment, că o va putea salva și păstra în mîinile capitaliștilor români, fără a-și putea atinge însă acest scop. Oricare ar fi fost însă situația, modul în care pune Barițiu problema aceasta nu este științific. Industria de casă avea în Transilvania, este adevărat, o rezistență mai mare în fața concurenței puternice ce venea dinspre marea industrie; Barițiu nu observă însă că și rezistența acesteia nu avea decît un caracter trecător. De altfel, această părere a sa apare în mod contradictoriu cu tot ce gîndise și scrisese pînă atunci în problema industriei.

Rămășițele feudalismului în agricultura Transilvaniei constituie o altă temă de mare importanță în scrierile lui Barițiu din perioada de după 1850.

„Blestemata chestiune urbarială“ a Transilvaniei — cum o va numi el în 1850 — care-și are izvoarele în legea urbarială a dietei din 1846/1847 („afurisita“ sau „monstruoasa“ lege, cum îi spune uncori), completată cu patentă imperială din 1854, a costat „sute de milioane“ pe locuitorii Transilvaniei, cum relatează Barițiu în 1880, ruinînd mii de familii¹. Apăsăturile „despăgubiri“ acordate foștilor seniori în condițiile patentei imperiale din 1854, apoi miile de procese urbariale generate de legiurile agrare care au fost aduse ulterior în favoarea aristocrației au dus într-un timp scurt la pierderea, în mare parte, a pozițiilor cîștigate de țărăimea transilvăneană prin eliberarea ei de iobăgie.

Barițiu a fost mereu cu condeiul în mînă, pînă la capătul vieții sale, pentru demascarea sistemului, care împingea masele țărănești spre ruină, spre o nouă dependență.

De mai mare amploare, în cadrul acestei teme, sînt articolele sale publicate în 1876 în „Gazeta Transilvaniei“ sub titlurile *Iobăgia veche și iobăgia nouă*, și *Urbariile în Transilvania*², apoi altele, publicate în 1880 în „Observatorul“ din Sibiu, sub titlurile *Reluarea nouă a chestiunii agrare în Transilvania și Legile agrare și executarea lor în Transilvania*.

Indată după proclamarea de către dieta transilvană a emancipării iobagilor, eveniment care s-a produs la 31 mai 1848 sub presiunea maselor țărănești, Barițiu este preocupat de ideea de a preveni căderea țărănimii într-o nouă servitute. Privind cu entuziasm și cu încredere primele cuceriri ale maselor, el se gîndește, în același timp, la forțele reacționare care aveau să pună nenumărate piedici în calea aplicării și desăvîrșirii reformelor agrare în favoarea țărănimii. „Nicidecum — scrie Barițiu în iunie 1848 — nu e destul a vedea pe un popor numai scăpat de robie, ci cea mai sfîntă datorință a noastră este a îngriji ca nu cumva în curs de 10—20 ani să recadă în servitute asemenea celei de mai înainte“³.

¹ „Observatorul“, nr. 3, Sibiu, 1880.

² „Gazeta Transilvaniei“, nr. 1—9, 1876.

³ *Ibidem*, nr. 45, 1848, p. 186.

Mai târziu, el reia problema pe măsura intensificării procesului de recădere a foștilor iobagi în situație de dependență față de foștii moșieri. În articolele din 1880, referindu-se la încercările ce s-au făcut „în mii de moduri” de a se modifica sau chiar anula unele prevederi ale patentei din 1854, în favoarea foștilor seniori, prin legi interesate, elaborate ulterior, el constată o dată mai mult că s-ar înșela amarnic cineva care ar crede că iobăgia în Transilvania ar fi și în realitate desființată. „Au nu asudă și astăzi în brazda domnească, se întreabă Barițiu, ca și înainte cu 50 de ani, o mulțime de așa-numiți zileri și curteni, pe care legile defectuoase i-au lăsat pînă astăzi încurcați? Sau, doară cele 21 mii de procese urbariale pendinte pe anul 1867 nu erau cea mai cruntă iobăgie pentru 21 mii de familii sau — familia luată numai cu cîte 4 suflete — pentru 84 mii de suflete?”¹

Evident, Barițiu privește procesul de recădere a foștilor iobagi în stare de dependență față de exploatare de pe pozițiile luptătorului înaintat pentru drepturile democratice ale poporului, poziții pe care nu le părăsește pînă la capătul vieții sale. Totuși, apar aici limitele vederilor și concepțiilor sale politice. Punînd tot accentul pe lupta împotriva rămășițelor feudalismului, el nu vede că burghezia este ea însăși o clasă exploatoare și că, în condițiile orînduirii burgheze, procesul de ascuțire a contradicțiilor de clasă, trecînd pe un alt plan, își continuă mersul. Nu observă că „iobăgia nouă”, care „seamănă cu mama sa ca două porumbele necoapte, de care ți se face gura pumn”², își are originea, nu numai în grelele rămășițe ale feudalismului, ci și în esența structurală a capitalismului. Nu vede că sarcina istorică de a rezolva problema țărănească nu-i aparține burgheziei, ci proletariatului.

În general, problemele social-economice care au apărut în perioada de după 1848 în articolele lui Barițiu nu trec pragul ideilor legate de lupta împotriva rămășițelor feudalismului și a înapoierii economice. Aceasta se explică, în mare parte, prin faptul că industria Transilvaniei, fiind frînată pînă pe la 1880 — și chiar după această dată³ — de regimurile politice care s-au succedat, nu s-a putut dezvolta într-un ritm mai accentuat și nu a putut genera aici, decît la un nivel redus, fenomenele sociale și economice caracteristice țărilor cu industrie capitalistă mai avansată. Faptul se reflectă cu gravitate asupra stărilor din agricultură, unde masele sînt ținute pe loc — decenii de-a rîndul — prin tot felul de asupriri și măsuri caracteristice fazelor de tranziție și regimurilor în care moșierimea își păstrează încă o importantă influență asupra cercurilor conducătoare și în care rămășițele feudalismului rămîn încă puternice.

Avînd în fața sa astfel de stări, în cele patru decenii de activitate pe care a desfășurat-o după 1850, Barițiu a considerat că era o sarcină a sa să se ocupe în primul rînd de acestea. Stări și fenomene caracteris-

¹ „Observatorul”, 1880, p. 45.

² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 2, 1876.

³ Războiul vernal din 1886—1891 dintre Austro-Ungaria și România a reprezentat o lovitură puternică dată industriei din sud-estul Transilvaniei, chiar după ce interveniseră și în această parte unele măsuri de sprijinire a industriei mari prin credite. Acest război a fost privit favorabil de cercurile burgheze de la Viena și de cele moșierești din Ungaria.

tice țărilor cu industrie dezvoltată din Apus, pe care el le cunoștea din cărți, n-a apucat să le vadă și să le analizeze pe baza realităților din patria sa. La 1848, în cronicile sale despre revoluția din Franța, el a putut vorbi despre „numerositatea și sărăcia“ clasei muncitoare din Apus, despre „exploatarea despotică“ a mulțimii, a putut relata cu entuziasm că la Paris „lucrătorii desperați se văzură oștindu-se ca lei asupra guvernului“¹. La adunarea de la Blaj, însă, el n-a putut vedea decât în imensă majoritate țăranime iobagă și săracă. Lupte revoluționare în Transilvania a putut vedea în munți și nu în capitale și orașe cu proletariatul numeros. Altele erau condițiile Transilvaniei atunci și altele au rămas ele, comparativ cu țărilor apusene, și în cele patru decenii care au urmat. Pe treptele dezvoltării economiei capitaliste a Transilvaniei după revoluția din 1848, progresele s-au realizat mult mai încet decât s-ar fi putut aștepta și faptul acesta s-a reflectat și în scrierile cu caracter economic și social ale lui Barițiu. El cunoaște această stare de înapoiere, de asemenea cauzele ei, sau cel puțin caută să le cunoască, le scoate la suprafață și luptă pentru înlăturarea piedicilor ce stau în calea progresului economic.

Din cele prezentate rezultă că, prin activitatea desfășurată pe terenul scrierilor cu caracter economic, privită în întregimea ei, ca și prin acțiunile sale economice practice, Gh. Barițiu poate fi considerat ca un reprezentativ fruntaș al gândirii și acțiunilor economice caracteristice fazei în care burghezia își trăiește viața ca clasă progresistă.

Este adevărat că Gh. Barițiu trăiește și activează o perioadă îndelungată după 1848, când, la un moment dat, burghezia nu mai este nici în Transilvania în ascensiune. Trebuie însă reținut faptul particular, just observat de autorii studiului amintit despre *Viața și activitatea lui George Bariț*, că Barițiu n-a urmat în această perioadă curba descendentă a clasei sale, ci a păstrat tot timpul în scrierile sale idealurile burgheziei în ascensiune, în care a crezut din anii tinereții sale². De pe această poziție ideologică, Barițiu a putut să militeze și a militat pînă la capătul activității sale pentru ridicarea bunăstării materiale a poporului român din Transilvania.

Limitele concepțiilor lui Barițiu rămîn totuși evidente. El nu depășește, în scrierile sale, decât tangențial perspectiva vieții burgheze. Nu vede rolul istoric al clasei muncitoare în crearea unei societăți fără clase și fără exploatare.

S-a spus despre Barițiu că ar putea fi considerat ca „un adept al liberalismului economic“³. O astfel de încadrare nu este însă valabilă. Din faptul că a tălmăcit cu interes din ideile economice ale lui Adam Smith nu se poate ajunge la o astfel de concluzie.

¹ „Gazeta de Transilvania“, 1848, p. 94—95.

² V. Cheresteșiu, C. Mureșan... *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 27.

³ G. Mladenatz, *Opera economică a lui George Bariț*, în „Probleme economice“, nr. 12, 1957, p. 142.

Informații asupra sistemelor de economie politică elaborate de economiștii burghezi din Apus, Gh. Barițiu nu se lasă influențat de acestea, nici nu merge în scrierile sale pe linia discuțiilor în jurul lor, ci, pornind totdeauna de la realitățile economice din patria sa și raportînd teoria economică la aceste realități, el face constatări de valoare științifică cu privire la modul în care se dezvoltă aici procesul economic. Militează pentru împingerea procesului de dezvoltare economică în Transilvania pe linia progresului, în sensul legității sociale, pe care el — pentru epoca respectivă — o cunoaște foarte bine. Pe această linie, în funcție de realități și de împrejurări istorice, el n-a încetat să ceară, alături de libertate industrială și de „produse ieftine“ pentru consumator, indiferent de unde ar fi venit ele, și unele măsuri de sprijinire a industriei, întrucît vedea că dezvoltarea economică și socială nu se putea realiza fără dezvoltarea primordială a sectorului industrial.

Pe Barițiu îl dureau — și îl revoltau în același timp — stările sociale și economice de înapoiere; de aceea găsește în fața lor, de cele mai multe ori, expresii puternice, care depășesc uneori stilul obișnuit în cercetările și analizele științifice. Materialele pe care le cuprinde în discuție, informațiile bogate pe care se bazează scrierile sale, sensul lor progresist asigură însă totdeauna conținutul științific al acestora.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA PROBLEMEI AGRARE LA SFIRȘITUL SECOLULUI AL XIX-lea ȘI INCEPUTUL SECOLULUI AL XX-lea. LEGEA DE VINZARE A BUNURILOR STATULUI DIN 1889

de VASILE RUSU

Problema agrară continuă să ocupe și după 1864 un loc deosebit de important în istoria modernă a României. Înfăptuirea de sus a reformei agrare din 1864 a dus la dezvoltarea capitalismului în România pe calea prusacă, a cărei trăsătură esențială o constituie menținerea, în cadrul orînduirii capitaliste, a unor „puternice rămășițe feudale în economia noastră și înapoierea economică și socială a țării”¹.

Dezvoltarea capitalismului în agricultura României pe calea reformelor a condamnat țărănimia la decenii de chinuitoare expropriere și aservire. Exploatarea și mizeria țărănimii au fost adâncite de politica agrară a regimului burghez-moșieresc. Invoielile agricole oneroase, fiscalitatea apăsătoare, administrația coruptă și arbitrară, lipsa instituțiilor de credit sînt numai cîteva din aspectele politicii agrare a regimului burghez-moșieresc.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, principala contradicție ce caracteriza lumea satului era aceea dintre masele țărănimii lipsite de pămînt sau cu pămînt puțin, pe de o parte, și moșieri și arendași, pe de altă parte. Acest antagonism s-a manifestat într-o formă deosebit de violentă în timpul puternicelor răscoale țărănești din anul 1888. În cursul acestui an s-a ridicat la luptă țărănimia din 27 de județe ale țării², ceea ce ne dovedește în mod concludent amploarea răscoalelor.

Lupta țărănimii era îndreptată spre sfărîmarea revoluționară a rămășițelor feudale prin lichidarea proprietății moșieresti. Astfel, în timpul răscoalelor, principala lozincă a țărănimii a devenit : vrem pămînt³.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., București, 1956, ediția a IV-a, p. 362.

² D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țărănilor din anul 1888*, în „Studii”, 3/1962, p. 558.

³ *Documente privind istoria României. Răscoala țărănilor din 1888*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1950, p. 85, 101, 110, 115—116, 118, 122, 169, 176, 225, 226, 228, 231, 234, 255, 269, 275.

Atît în Muntenia, cît și în Moldova, țărani răsculați din multe sate au ocupat cu forța moșiile¹ — indiferent dacă erau ale statului sau ale particularilor — le-au măsurat și împărțit între ei, începînd apoi să le lucreze.

Răscoalele țărănești au înspăimîntat moșierimea și arendașimea. Majoritatea acestora și-au părăsit moșiile și s-au refugiat la orașe, în special în capitalele de județe unde exista forța armată².

Clasele dominante au înțeles faptul că răscoalele țărănești erau îndreptate, în primul rînd, împotriva marii proprietăți. Așa, spre exemplu, oficiosul „România liberă” sublinia că lupta țărănimii s-a transformat „într-un adevărat asalt în contra proprietății”³.

În aceste împrejurări, guvernul conservator-junimist și clasele dominante s-au străduit să folosească toate mijloacele în stare să apere marea proprietate și să înăbușe răscoalele. Pentru apărarea intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii, guvernul conservator-junimist a recurs la folosirea forței armate, cu ajutorul căreia răscoalele au fost înăbușite. Guvernul a urmărit să obțină acest rezultat „cu orice preț și fără cruțare”⁴.

În același timp, atît guvernul, cît și clasele dominante, au desfășurat o vastă campanie publicistică cu caracter diversionist, menită să înșele păturile mijlocii ale populației și să le îndepărteze de lupta țărănimii. De asemenea, prin această campanie se urmărea apărarea instituțiilor regimului și existența marii proprietăți. Astfel, problema agrară a făcut obiectul unor numeroase conferințe, articole și programe. În aceste materiale, denaturîndu-se realitatea istorică, reprezentanții claselor dominante prezentau România ca o țară în care mica proprietate era extrem de răspîdită, deținînd majoritatea suprafeței agricole⁵. De asemenea, s-a încercat, la începutul răscoalei, să se nege existența unei probleme agrare în țara noastră, întrucît aceasta ar fi fost rezolvată prin reforma de la 1864⁶. În sprijinul acestor afirmații, reprezentanții claselor dominante au procedat chiar la alcătuirea unor statistici eronate, potrivit cărora numai 1/3 din suprafața arabilă a țării era deținută de proprietatea mare și mijlocie⁷.

De asemenea, au fost dezvoltate teorii profund reacționare, conform cărora dezvoltarea societății ar necesita existența unei elite sociale, alcătuită — bineînțeles — din marii proprietari. Conform acestei teorii, marea masă a populației era condamnată să muncească în agricultură sau industrie, întrucît pentru conducerea statului era menită numai această elită socială⁸.

¹ *Documente privind istoria României. Răscoala țăranilor din 1888*, p. 79, 105, 139, 183, 270, 273, 275, 276.

² *Ibidem*, p. 20, 89; „Voința națională”, V. 1/13.IV.1888; 3/15.IV.1888; „Epoca”, III, 9/21.IV.1888; „Lupta”, XI, 12.V.1894.

³ *Documente privind istoria României. Răscoala țăranilor din 1888*, p. 229.

⁴ *Ibidem*, p. 12.

⁵ „Epoca”, III, 3/15.IV.1888 și 5/17.IV.1888.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, 31.VIII/12.IX.1888.

Mai mult decât atât, pentru apărarea existenței marii proprietăți s-a recurs și la idei mistice, conform cărora inegalitatea socială era de natură divină și ea exista de la „facerea lumii”¹.

În cadrul acestei campanii diversioniste, un loc important îl ocupă acțiunea claselor dominante de prezentare denaturată a cauzelor răscoalelor țărănești, urmărindu-se negarea existenței unei baze obiective social-economice a mișcării. Aruncînd vina izbucnirii răscoalelor, fie asupra investigatorilor și agitatorilor², fie asupra abuzurilor administrației³, partidele politice burghezo-moșierești căutau să înșele opinia publică și să ascundă sub un vâl cît mai gros adevăratele cauze care au împins țărănimia la luptă. Atît conservatorii, cît și liberalii — prin presă și în parlament — au negat cu îndrăzneală ideea că țărănimia s-a ridicat la luptă din cauza lipsei de pămînt și a cruntei mizerii în care trăia⁴. Această atitudine este explicabilă întrucît partidele burghezo-moșierești erau interesate în apărarea intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii — amenințate de răscoalele țărănești — și în menținerea marii proprietăți funciare.

Lupta țărănimii a fost atît de puternică, încît a silit toate partidele și grupările politice să se ocupe de problema agrară — cu toate că la începutul răscoalei au căutat să-i nege existența — și să caute soluții pentru rezolvarea ei⁵. Pe această linie, menționăm că în anul 1888 a apărut o adevărată avalanșă de programe agrare. Socotim necesar să subliniem ideea că toate aceste programe propuneau vînzarea domeniilor statului în loturi mici, ca soluția cea mai potrivită pentru rezolvarea problemei agrare⁶. Clasele dominante, nevoite să facă concesii sub presiunea răscoalelor țărănești, au căzut de acord asupra necesității vînzării moșiilor statului în loturi mici, întrucît sperau că pe această cale vor putea apăra existența marii proprietăți private.

În condițiile create de lupta țărănimii, guvernul conservator-junimist a fost nevoit să-și precizeze — și el — poziția față de problema agrară. Astfel, în toamna anului 1888 a fost publicat programul de guvernămînt, prilej cu care se recunoștea că „cea dintîi preocupare... a trebuit să fie soarta sătenilor și a meseriașilor”⁷. În același program, de asemenea, se sublinia că scopul guvernului era să dea „săteanului toate înlesnirile putincioase pentru împrumut”⁸.

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 876.

² *Documente privind istoria României. Răscoala țărănilor din 1888*, p. 306.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 139.

⁴ *Ibidem*, p. 142; „Voința națională”, V, 11/23.IX.1888; 11/23.XII.1888; 4/16.I.1889; VI, 12/24.II.1889; „Epoca”, 5/17.IV.1888.

⁵ Așa, spre exemplu, „Epoca” din 27.III/8.IV.1888, recunoștea că amploarea răscoalei „silește lumea să se ocupe de dînsa. Nu mai e chestiune de o simplă tulburare produsă de niște agenți ai fostului guvern; lucrurile au luat proporțiuni de revoltă agrară astăzi”; vezi și *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 214; afirmația lui T. Maiorescu potrivit căreia „răscoala n-a avut alte urmări” este falsă; vezi T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1923, p. 252.

⁶ „Epoca”, 3/15.IV.1888; 6/18.IV.1888; „Voința națională”, 11/23.IX.1888; „Lupta”, 7.IV.1888.

⁷ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 254; C. Gane, P. P. Carp și locul său în istoria României, vol. I, București, 1936, p. 381—382.

⁸ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 255.

În această atmosferă frământată a luat naștere legea de vânzare a bunurilor statului din 1889, pe care o putem socoti drept una din consecințele cele mai importante ale răscoalelor țărănești¹.

Legea de vânzare a bunurilor statului din 1889 ocupă un loc deosebit de important în cadrul politicii agrare a regimului burghezo-moșieresc. În intenția conservatorilor, legea era menită să servească drept instrument pentru rezolvarea problemelor noi și complicate ridicate de mișcările țărănești, adică apărarea marii proprietăți, prevenirea unor noi răscoale, rezolvarea problemei proletariatului agricol. De asemenea, legea urma să fie folosită și ca mijloc de reprimare a mișcării socialiste.

Oficialitatea și apoi istoriografia burgheză au încercat să prezinte legea din 1889 drept un simplu act de vânzare a domeniilor statului. Însă analiza atentă a materialului documentar ne arată adîncă semnificație politică și socială a legii menționate. În lucrarea de față ne propunem să analizăm problemele cele mai importante pe care le ridică studierea legii din 1889.

Astfel, pe baza analizei materialului documentar, apreciem că, între problemele cele mai importante pe care le ridică studierea legii din 1889, un loc de prim ordin îl ocupă aceea privitoare la vânzarea moșiilor statului în loturi mici. Clasele dominante, și în primul rînd moșierimea, au fost interesate ca, după 1888, moșiile să fie vîndute cu precădere în loturi mici, sperînd că pe această cale vor putea fi prevenite noi răscoale țărănești. De asemenea, vânzarea moșiilor statului în loturi mici trebuia să contribuie — pentru moșierime — la asigurarea brațelor de muncă necesare.

Analiza legii din 1889 ridică și o altă problemă: aceea a burgheziei sătești. Legea din 1889 cuprinde dispoziții extrem de favorabile pentru burghezia sătească, ceea ce dovedește interesul claselor dominante de a favoriza dezvoltarea acestei categorii sociale, care trebuia — în intenția burgheziei și moșierimii — să fie un fel de supapă de siguranță împotriva unor noi răscoale țărănești.

Totodată, studierea legii ne înlesnește cunoașterea încercării reprezentanților regimului burghezo-moșieresc de a utiliza unele din dispozițiile ei pentru reprimarea mișcării socialiste.

Primul proiect al legii a fost redactat încă în anul 1888 de către P. P. Carp, ministrul Domeniilor, și publicat în toamna aceluiași an în „Monitorul oficial”. Acesta este al doilea caz — pe care îl cunoaștem — cînd un proiect de lege privitor la problema agrară se publică în „Monitorul oficial” înainte de a fi votat în parlament.

În conformitate cu acest proiect, toate moșiile statului urmau să fie vîndute țăranilor numai în loturi de 5 și 10 ha². Mai mult decît atît, proiectul prevedea acordarea unui credit de 600 lei celor care cumpărau loturi de 5 ha³. De asemenea, P. P. Carp se arată partizan și al cumpărării moșiilor particulare și al revinderii lor la țărani, în eventualitatea în care

¹ „Lupta”, VI, 17.II.1889.

² „România liberă”, XII, 4/16.IX.1888.

³ *Ibidem*.

domeniile statului s-ar fi dovedit insuficiente pentru satisfacerea nevoii de pământ a țăranilor¹.

S-ar părea, în primul moment, că autorul urmărea în mod sincer îmbunătățirea soartei țăranimii, cel puțin în măsura în care vânzarea moșiilor statului putea să contribuie la aceasta. În realitate, P. P. Carp a avut în vedere apărarea marii proprietăți și preîntâmpinarea unor noi războaie țărănești². De altfel, acestea au fost și motivele care l-au determinat să-și publice proiectul de lege cu mult înainte de deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare. Adevărata „grijă” a moșierului P. P. Carp față de țăranime se desprinde din analiza atentă a dispozițiilor proiectului său de lege. Autorul propune restricții atât de numeroase, încît, practic, cumpărarea loturilor mici devenea aproape imposibilă.

În conformitate cu dispozițiile proiectului, nu beneficiau de vânzarea domeniilor statului țăranii care posedau un hectar, cei care au primit sau care urmau să primească o moștenire oricît de mică, precum și răzeșii, învățătorii și preoții sătești³. De asemenea, proiectul prevedea că declarațiile pentru cumpărarea loturilor mici urmau să fie depuse la primărie în termen de 8 zile de la punerea în vânzare a moșiei respective⁴. Potrivit unor declarații contemporane, proiectul dovedește „reaua credință a guvernului junimist în chestia țărănească”⁵.

Proiectul redactat de P. P. Carp a fost modificat, într-un sens mult mai reacționar, de succesorul său la Ministerul Domeniilor, Al. Lahovari. Nu întîmplător acesta este considerat de unii contemporani drept „cel mai reacționar dintre conservatori”⁶. Acesta, după propriile sale mărturisiri, a urmărit să înlăture din proiectul lui P. P. Carp orice aluzie care ar fi putut crea impresia că în România există o problemă agrară sau că s-ar pune problema unei împrumătăriri⁷. Mai mult decît atât, Al. Lahovari, sprijinit de elementele cele mai reacționare ale claselor dominante, nega dreptul țăranilor la pământ. Astfel, atât în expunerea de motive, cît și în cursul discuției generale purtate pe marginea proiectului guvernului — prezentat Camerei deputaților la 15 februarie 1889 — s-a subliniat că „țăranii nu au dreptul nici la moșiile particulare, nici la moșiile statului”⁸, întrucît, prin legea rurală din 1864, „s-a stins cu totul orice urmă, orice pretext la vreo chestiune agrară în țara noastră”⁹.

Reprezentanții claselor dominante erau conștienți de faptul că „recunoașterea dreptului țăranilor la pământ ar fi constituit un precedent pri-

¹ „România liberă”, XII, 4/16.IX.1888.

² „Lupta”, VI, 17.II.1889.

³ „România liberă”, XII, 14/26.IX.1888.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Lupta”, VI, 27—28.II.1889; același ziar sublinia că P. P. Carp se ocupa „de chestiile sociale și economice din punct de vedere al clasei dominante” și că din proiectele sale se degaja „un fel de sollicitudine disprețuitoare pentru cei mulți și sărăciți”. Vezi „Lupta”, VI 4.I.1889.

⁶ „Voința națională”, V, 9/21.XII.1888.

⁷ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 216—217.

⁸ *Ibidem*, p. 848.

⁹ *Ibidem*, p. 812.

mejdios pentru existența mării proprietăți”¹. Există teama că, după împărțirea pământului din domeniile statului, țărani vor cere loturi din moșiile particulare. Este interesant de notat în această privință că, atât în expunerea de motive, cât și în cursul discuției generale, s-a subliniat că este vorba de o lege pentru vânzarea moșiilor statului și nu de o reformă agrară². Un contemporan, referindu-se la acest fapt, subliniază pe bună dreptate că partidul conservator urmărea să facă o lege cât mai „ștearsă, cât mai nefolositoare pentru țărani și cât mai inofensivă pentru mării proprietari”³.

Așa cum am arătat mai sus, una din principalele probleme care se desprinde din analiza legii din 1889 este aceea privitoare la vânzarea loturilor mici.

Puternicele răscoale țărănești din anul 1888 au obligat clasele dominante să facă concesii și să caute soluții noi pentru „rezolvarea” problemei agrare. În noile condiții istorice a fost nevoie să se renunțe la vechea practică de vânzare a moșiilor statului în corp întreg, așa cum se procedase pe baza legilor anterioare. După 1888, atât burghezia, cât și moșierimea au fost silită să accepte, sub influența mișcărilor țărănești, soluția vânzării moșiilor statului numai în loturi.

Legea din 1888 prevedea textual că „toate moșiile statului se pot vinde, în total sau în parte, însă numai în loturi de câte 5, 10 și 25 hectare, locuitorilor români cultivatori de pământ”⁴.

Mai mult decât atât, conform dispozițiilor legii menționate, moșiile statului urmau să fie vândute mai ales în loturi mici de 5 ha. Pentru celelalte categorii de loturi se rezerva numai o pătrime din fiecare moșie scoasă la vânzare⁵.

De la început, socotim necesar să explicăm de ce clasele dominante — și în primul rând moșierimea — erau interesate în vânzarea moșiilor statului cu precădere în loturi mici. Mai ales după 1888, moșierimea era interesată ca domeniile statului să fie vândute în loturi mici, deoarece spera că, în acest fel, vor putea fi prevenite noi răscoale țărănești, care reprezentau o amenințare directă pentru existența mării proprietăți⁶. Mai mult decât atât, moșierimea era interesată în vânzarea loturilor mici pentru că aceasta constituia totodată și un mijloc de asigurare a brațelor de muncă necesare. La sfârșitul secolului al XIX-lea, mării proprietari nu puteau să-și exploateze moșiile numai pe baza muncii salariate.

Loturile mici, în întindere de 5 ha, cumpărate prin legea din 1889, nu permiteau țăranilor să-și întemeieze gospodării independente. Aceștia erau obligați să se învouiască cu mării proprietari în condiții înrobitoare. Țăranul cumpărător al unui lot de 5 ha, devenit proprietar, era legat de

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 828—863, 874.

² *Ibidem*, p. 812—813.

³ „Lupta”, VI, 4.III.1889.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 814; „Monitorul oficial” nr. 6, 6.IV.1889, p. 113.

⁵ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 114.

⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 101; în ședința Camerei deputaților din 19.XII.1888, deputatul I. Marghiloman recunoștea că „improprietărea sâtenilor pe moșiile statului este asigurarea proprietății particulare”.

mica lui bucată de pământ. În același timp însă, continua să rămână dependent economic de marea proprietate.

Astfel, sub acest aspect, legea din 1889 a favorizat cu precădere interesele marilor proprietari. De altfel, acest lucru a fost recunoscut de unul din cei mai autorizați reprezentanți ai moșierimii, P. P. Carp. Acesta, în ședința Camerei din 17 februarie 1889, subliniază că „orice îmbunătățire vom face, orice înlesnire aducem țăranului o facem în interesul lui d'întîiu, dar o facem și în propriul nostru interes; căci în ultimă instanță din munca lui tot noi avem să tragem foloase”¹. Cu același prilej, Carp a mai subliniat că legea nu s-a făcut din dragoste pentru țărani, ci pentru că — declară el — „înțelegem adevăratul interes al nostru”².

Un alt factor care a determinat atitudinea favorabilă a moșierimii față de vânzarea domeniilor statului în loturi mici îl constituia speranța acesteia că, pe această cale, va fi evitată posibilitatea dezvoltării proletarietului agricol³. Astfel, în expunerea de motive se sublinia că legea „este destinată a înlătura chestiunile grave ce s-au ridicat în timpii din urmă în privința proletarietului agricol”⁴.

Moșierimea era interesată în rezolvarea acestei probleme pentru că era dornică să-și asigure brațe de muncă și să împiedice plecarea la orașe a țăranilor lipsiți de pământ⁵. Proletariatul agricol constituia partea cea mai activă din sinul țăranimii, care la 1888 se situase în primele rînduri ale răsculațiilor. Moșierimea, de teama unor noi răscoale țărănești, se străduia să înlătore sau măcar să neutralizeze proletariatul agricol. Astfel, în cursul dezbaterilor purtate pe marginea legii din 1889, un deputat declara că elementul de care trebuie să se teamă moșierimea în viitor „este tocmai acest proletariat”⁶.

Cu toate acestea, moșierimea nu era interesată într-o largă vânzare a domeniilor statului. Guvernul, precum și majoritățile conservatoare din corpurile legislative, s-au condus după principiul „vîndem și nu silim pe nimeni să cumpere”⁷.

Așa se explică de ce majoritățile conservatoare au combătut sistematic toate propunerile care enau într-o anumită măsură favorabile țără-

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 885.

² *Ibidem*, p. 884—885.

³ *Ibidem*, p. 891, 897; în ședința Camerei din 23 febr. 1889, I. M. K. Epureanu sublinia că „prin această reformă vom tocmai să scăpăm de cea mai mare plagă socială ce se cheamă: proletariatul cîmpean”. El acorda foarte mare importanță acestui lucru. Considera chiar că de rezolvarea acestei probleme depinde poate „chiar siguranța și viitorul statului român”. Camera a fost de acord cu el, răsplătindu-i discursul cu aplauze prelungite. Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 50, 2.III.1889, p. 961.

⁴ *Ibidem*, p. 811.

⁵ *Ibidem*, p. 885. Acest lucru a fost foarte bine expus de P. P. Carp, care declara la 17 febr. 1889 următoarele: „Lipsa pămîntului determină plecarea țăranilor la orașe și astfel cu încetul cu încetul brațele de care avem nevoie la țară și care sperăm să se înmulțească mai mult, au să devină din ce în ce mai puține și are să se producă în țîrguri un proletariat care se produce mai ușor decît la țară, și vă asigur că dacă nu va fi mai periculos, dar va fi cel puțin tot atît de periculos ca și proletariatul cîmpean. Prin urmare, este în interesul nostru al tuturor să oprim acest lucru”.

⁶ *Ibidem*, p. 1006—1007.

⁷ *Ibidem*, p. 927.

nimii. În cursul dezbaterilor purtate pe marginea legii din 1889, deputații socialiști, radicali și independenți au depus numeroase amendamente prii care cereau ca moșiile statului să se vîndă în loturi de cîte 7 ha¹. Aceste amendamente au fost propuse pe considerentul că loturile de 5 ha, în condițiile unei agriculturi extensive, nu puteau să asigure existența independentă a unei gospodării².

De asemenea, s-au propus numeroase amendamente potrivit cărora moșiile statului urmau să se vîndă numai în loturi mici spre a se da posibilitate unui număr cît mai mare de țărani să beneficieze de pe urma legii din 1889³. Comisia delegaților secțiunilor Camerei a respins însă toate aceste propuneri. Acțiunea aceasta a fost întru totul sprijinită de majoritatea conservatoare a deputaților⁴.

Între propunerile făcute în favoarea țărănimii, un rol deosebit revine contraproiectului întocmit de deputatul N. Săulescu. Ca membru în comisia delegaților secțiunilor Camerei, N. Săulescu a propus numeroase amendamente favorabile țărănimii. Toate însă au fost respinse⁵. Ca urmare a acestui fapt, el a întocmit un contraproiect de lege pe care l-a prezentat în fața Camerei deputaților. N. Săulescu, pornind de la ideea că „țărani cer pămînt“, că „țărani voiesc să fie împroprietăriți“, a susținut că singura soluție a problemei agrare o constituie împroprietărirea⁶. Autorul contraproiectului cerea ca această împroprietărire să fie continuă „pe cît timp vor fi locuitori care n-au pămînt și pe cît timp statul va stăpîni moșiile“⁷. Pentru ca ideea împroprietării să poată fi tradusă în practică, N. Săulescu a propus ca 2/3 din sumele încasate anual din vînzarea loturilor să fie folosite pentru cumpărarea moșiilor particulare, care urmau să fie revîndute țărănilor⁸.

În scopul formării unor gospodării țărănești mai stabile economiceste, autorul a propus ca moșiile statului să se vîndă numai în loturi de 7 ha „tuturor țărănilor cari nu au pămînturi sau care au mai puțin de 7 hectare“⁹.

N. Săulescu a crezut posibilă realizarea contraproiectului său — așa cum declara el — „fără a viola vreun drept ori a atinge vreun interes legitim“¹⁰, adică, cu alte cuvinte, fără atingerea mării proprietăți. Astfel, el arăta limpede limitele în care vedea rezolvată problema agrară. Cu toate limitele vederilor sale, prin propunerile sale — în general favorabile țărănimii — N. Săulescu s-a situat la 1889 pe una din pozițiile cele mai înaintate.

Contraproiectul lui Săulescu a fost susținut de deputații radicali — mai ales de Gh. Panu — care vedeau în împroprietărirea continuă și cum-

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889 p. 917, 928.

² „Lupta“, V. 21.XII.1888.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 917, 919.

⁴ *Ibidem*, p. 928.

⁵ *Ibidem*, p. 827.

⁶ *Ibidem*, p. 828—829.

⁷ *Ibidem*, p. 832.

⁸ *Ibidem*, p. 830.

⁹ *Ibidem*, p. 832.

¹⁰ *Ibidem*, p. 830.

părarea moșiilor particulare cel mai sigur mijloc pentru evitarea unor noi răscoale¹. Majoritatea conservatoare a Camerei deputaților, însă, a combătut cu îndârjire contraproiectul și, atunci când a fost pus la vot, l-a respins. Principiul împrumutării continue și al cumpărării moșiilor particulare a fost considerat ca un pericol pentru marea proprietate. „De la răscumpărare de bună voie — afirmă, de pildă, Al. Lahovari — distanța nu este mare pînă la cumpărare silită”². De asemenea, deputații conservatori au apreciat că admiterea acestor propuneri — în eventualitatea că nu ar mai exista moșii scase în vânzare de bună voie — ar putea duce la exproprierea pentru utilitate publică³.

Poziția reacționară a majorității conservatoare a Camerei — față de vânzarea loturilor mici — a reieșit pregnant în evidență și cu prilejul dezbaterii problemei creditului⁴ necesar țăranilor cumpărători.

P. P. Carp, al cărui proiect a fost redactat în timpul răscoalelor țărănești, a propus obligativitatea acordării creditelor de către stat pentru cumpărătorii loturilor mici. Al. Lahovari, redactorul proiectului de lege prezentat Camerei deputaților, a renunțat la punctul de vedere al lui Carp, lăsînd creditele pentru cumpărătorii loturilor mici pe seama „Creditului agricol”⁵. Comisia delegaților secțiunilor Camerei a mers și mai departe, înlăturînd din proiectul guvernului propunerea cu privire la credit⁶. Problema creditului necesar cumpărătorilor de loturi mici a dat naștere — în Camera deputaților — la discuții vii și la numeroase amendamente. Conform amendamentelor propuse de deputații socialiști, radicali și chiar liberali, statul trebuia obligat să acorde credite țăranilor, fie în numerar, fie în instrumente agricole sau vite⁷. Deputații care au propus aceste amendamente — și alții — au subliniat necesitatea acordării de credite pentru țăranii cumpărători de loturi mici, lipsiți complet de mijloacele necesare înjghebării unei gospodării⁸. Unii au afirmat chiar că, fără credite, „aplicațiunea acestei legi în mare parte va fi iluzorie”⁹.

Cu toate acestea, comisia delegaților secțiunilor Camerei a respins amendamentele care cereau ca statul să acorde credite pentru cumpărătorii loturilor mici¹⁰. Ele au fost apreciate — potrivit declarațiilor ministrului domeniilor, Al. Lahovari — drept „imposibile... nepractice... și nedrepte”¹¹.

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 852.

² *Ibidem*, p. 881; cu alt prilej, Al. Lahovari a căutat din nou să-și precizeze poziția față de problema cumpărării moșiilor particulare. În ședința Camerei din 28 februarie 1889, el a declarat că „teoriile acestea nu sînt nicăeri acceptabile și nu putem nici noi să le primim, nu putem lăsa să intre nici măcar un deget în această mașină, căci va trage după sine tot corpul”. *Ibidem*, p. 1014.

³ *Ibidem*, p. 927.

⁴ În legea din 1889, ca și în lucrările istoricilor burghezi, se folosește termenul de avens. În lucrarea noastră vom folosi termenul de credit, deoarece îl socotim mai adecvat.

⁵ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 814.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 938, 942, 956.

⁸ *Ibidem*, p. 843, 943, 945.

⁹ *Ibidem*, p. 956.

¹⁰ *Ibidem*, p. 958.

¹¹ *Ibidem*, p. 946.

Același ministru aprecia că acceptarea amendamentelor ar duce la încărcarea bugetului țării cu o sumă foarte mare și, în același timp, s-ar crea un nou impozit pentru restul populației, care ar suferi din cauza favoarei ce se făcea țărănimii.

În realitate, reprezentanții moșierimii nu doreau legitimenarea obligativității acordării de către stat a creditelor pentru țărani cumpărători de loturi mici, întrucât erau interesați ca aceștia să rămână dependenți economic de marea proprietate. Așa se explică de ce majoritatea conservatoare a Camerei deputaților s-a opus acestei propuneri favorabile țăranilor. Ca rezultat al acestei opoziții, creditele pentru cumpărătorii loturilor de 5 ha au fost lăsate pe seama instituției „Creditul agricol”. De altfel, de aceste credite — în valoare de 600 lei — nu puteau să beneficieze decât țărani care cumpărau pământ pe moșii îndepărtate, fiind astfel obligați să se mute ¹.

Legea din 1889 n-a prevăzut obligativitatea acestor credite, ci doar a autorizat instituția menționată să facă acest gen de operații, ceea ce echivala, în fapt, cu o suprimare indirectă a lor ².

„Creditul agricol”, înființat în anul 1881, acorda împrumuturi pe amanet ³. Modul de organizare a acestei instituții nu-i permitea să acorde creditele prevăzute de legea din 1889. De altfel, P. P. Carp a recunoscut că țărani nu vor beneficia de această dispoziție a legii, „dacă creditele au să funcționeze sub forma lor actuală” ⁴.

Caracterul de clasă evident al modului în care guvernul și majoritatea conservatoare a Camerei au rezolvat problema creditului a fost foarte bine apreciat de Gh. Panu, drept „un act de șarlatanie, de rea credință” ⁵.

Dispoziția legii din 1889, conform căreia „Creditul agricol” era autorizat să acorde credite pentru țărani cumpărători de loturi mici, nu putea fi tradusă în practică decât după modificarea modului de funcționare a acestei instituții. De-abia în anul 1892 a fost votată legea pentru modificarea funcționării „Creditului agricol” ⁶, deși aceasta ar fi trebuit să fie dezbătută încă în sesiunea parlamentară 1889/1890 ⁷. Astfel, timp de trei ani a fost tergiversată traducerea în practică a uneia dintre dispozițiile cele mai importante ale legii din 1889, deoarece guvernul conservator nu era interesat în vânzarea prea rapidă a domeniilor statului, temându-se că după epuizarea acestora va veni rândul moșiilor particulare ⁸.

În anul 1892 a fost creată o secție a „Creditului agricol” care se ocupa cu acordarea creditelor pentru țărani cumpărători de loturi mici ⁹.

¹ „Monitorul oficial”, 6.VI.1889, p. 113.

² În legătură cu această problemă, Gh. Panu scria următoarele: „Al. Lahovari, și guvern și majoritate, nu voiesc avansul și au inventat calea cu creditele agricole pentru a-l zădărnici, a-l reduce la nimic, pentru a-l suprima în mod indirect”. „Lupta”, VI, 24.II.1889.

³ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolit țărani*, București, 1907, p. 483.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 940—941.

⁵ „Lupta”, VI, 24.II.1889.

⁶ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 486.

⁷ „Lupta”, VIII, 25.II.1892.

⁸ *Ibidem*, VII, 26.V.1890.

⁹ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 486; *România 1866—1906*, București, 1907, p. 281.

Am arătat mai sus că moșierimea era interesată în vânzarea moșiilor în loturi mici, dar că nu dorea ca aceasta să se facă într-un termen scurt. Așa se explică de ce legea din 1889 a stabilit o procedură atât de complicată și a impus atât de numeroase restricții pentru vânzarea loturilor mici. Astfel, moșiile statului urmau să fie puse în vânzare numai treptat și numai după ce Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, în prealabil, ar fi făcut un studiu amănunțit asupra lor pe baza informațiilor primite de la agenții săi (art. 10). După terminarea acestor studii trebuia să se treacă la întocmirea planului moșiei și a unui tablou cu loturile existente.

O dată aceste formalități terminate, țărani erau obligați ca, în termen de două luni, să depună cereri pentru loturile pe care le solicitau¹.

Mai mult decât atât, țărani erau obligați să fie prezenți la primăria unde se făcea vânzarea, chiar dacă unii dintre ei locuiau în alte județe decât în acela în care se afla moșia respectivă².

De asemenea, legea din 1889 îi obliga pe țărani care cumpărau loturi mici pe moșii îndepărtate de locuința lor să se stabilească, în termen de 3 ani, pe noile locuri³. În condițiile în care țărani erau lipsiți de credite și de mijloacele necesare întemeierii unei gospodării, obligația strămutării era o absurditate. Această obligație echivala cu aruncarea țărănilor în brațele cămătarilor rurali sau cu pierderea pământului cumpărat.

De altfel, istoricul burghez Radu Rosetti a fost nevoit să recunoască că rezultatul strămutării țărănilor, în numele principiului așa-numitei colonizări interne, a fost „un fiasco desăvârșit”⁴.

O altă dispoziție care a îngreunat foarte mult aplicarea legii din 1889 a fost aceea conform căreia moșiile statului se vindeau cu respectarea contractelor de arendare (art. 48)⁵. Acestea expirau la diferite termene, fapt care a contribuit în mare măsură la întârzierea aplicării vânzării moșiilor statului.

Legiuitorii de la 1889 au încercat să introducă unele clauze restrictive, cu ajutorul cărora să limiteze numărul țărănilor care aveau dreptul să cumpere pământ din domeniile statului. Astfel, proiectul lui Al. Lahovari propunea ca țărani care aveau mai mult de 1 ha să nu poată cumpăra loturi mici, ci numai loturi mari de 10 și 25 ha⁶. În felul acesta, dintr-o trăsătură de condei, categoria cea mai numeroasă a țărănimii care avea nevoie de pământ nu ar fi putut beneficia de dreptul de a cumpăra pământ din domeniile statului.

După datele oficiale, la 1889, numărul țărănilor care posedau o suprafață de pământ de la 1 pogon la 5 ha se ridica la 400 000, iar numărul celor lipsiți complet de pământ la 200 000⁷. Încercarea de a exclude această

¹ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 113—116.

² „Lupta”, VII, 26.V.1890.

³ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 113.

⁴ R a d u R o s e t t i, Pentru ce s-au răsculat țărani, p. 483.

⁵ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 116.

⁶ *Dezbatările Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 817.

⁷ *Ibidem*, nr. 53, 6.III.1889, p. 1004; *Dezbatările Senatului*, 1888/1889, p. 630.

numeroasă categorie de țărani de la cumpărarea domeniilor statului a stîrnit vii proteste din partea acelor deputați — din rîndurile opoziției — care doreau, dacă nu împrăștierea, cel puțin o vînzare mai largă¹. Ca urmare a numeroaselor amendamente propuse², guvernul și majoritatea conservatoare a Camerei au fost nevoiți să facă concesii. Astfel, proiectul guvernului a fost modificat în sensul că și țărani care aveau mai puțin de 5 ha vor putea să cumpere din domeniile statului, pînă la completarea acestei suprafețe, dar numai după ce va fi satisfăcută nevoia celor lipsiți complet de pămînt³. Această concesie, însă, a fost formală. Ministrul Domeniilor, Al. Lahovari, care trebuia să pună legea în aplicare, s-a grăbit să sublinieze următoarele: „Să nu între în capul mîmărului, fie de aici din Cameră, fie de afară din Cameră, că avem prin această lege să împrăștiem pe toți care au mai puțin pămînt de cinci hectare“⁴. Apreciind că numărul celor care posedau mai puțin de 5 ha se ridică la 500 000, acesta sublinia, în continuare, că „nu luăm angajamentul să împrăștiem pînă la 5 ha pe cei 500 000 locuitori care au mai puțin“⁵.

Unele dispoziții ale legii din 1889, cum ar fi acelea privitoare la prețul de vînzare a loturilor mici, au avut numai un caracter de provizorat. Conform articolului 84, valoarea loturilor de 5 ha trebuia să fie calculată în mod provizoriu, pe baza înmulțirii arenzei ultimului period cu 20, urmînd ca la următoarea sesiune parlamentară să fie stabilit un tablou de prețuri pe județe⁶.

În 1891, la doi ani după promulgarea legii din 1889, aceste tablouri de prețuri nu erau încă alcătuite. Astfel, într-o circulară a Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor din 14 februarie 1891 se arăta că „este necesar și urgent ca Ministerul Domeniilor să îndeplinească această prescripțiune capitală“⁷.

De-abia în anul 1892 a fost alcătuit tabelul de prețuri pe județe, prilej cu care s-au adus unele modificări legii din 1889. Acest tabel a fost întocmit de P. P. Carp pe baza rapoartelor prefecturilor, a expertizelor „Creditului funciar rural“ și a arenzei plătite de țărani arendașilor. Modul de evaluare a prețului loturilor mici a fost cu totul defavorabil țăranilor. Chiar reprezentanții claselor dominante au fost nevoiți să recunoască că sistemul de evaluare a prețului „lovește în modul cel mai nedrept“ în interesele țăranilor⁸.

Astfel, între rapoartele prefecturilor și situația reală⁹ era o deosebire foarte mare, iar expertizele „Creditului funciar rural“ nu corespundeau realității, întrucît, de cele mai multe ori, valoarea imobilului era exagerată

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 968, 909.

² *Ibidem*, p. 986, 987—988, 989.

³ *Ibidem*, p. 995; „Monitorul oficial“, nr. 6, 6.IV.1889, p. 114.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1888/1889, p. 995.

⁵ *Ibidem*, p. 996.

⁶ „Monitorul oficial“, nr. 6, 6.IV.1889, p. 120.

⁷ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 73/1891, f. 1 și dos. nr. 60/1891, f. 1.

⁸ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1891/1892, p. 147.

⁹ *Ibidem*, p. 154.

pentru a se putea obține împrumuturi cât mai mari¹. De asemenea, folosirea arenzii plătite de țărani arendașilor moșiilor statului drept criteriu pentru evaluarea prețului loturilor mici era un procedeu nedrept și apăsător, întrucît se știe că aceștia plăteau pentru pămîntul arendat sume foarte ridicate². În felul acesta, țăraniii urmau să fie exploatați — după cum remarcă cu ironie un deputat — conform unei evaluări mai „științifice și mai economice”³.

Prețurile stabilite prin tabelul întocmit de P. P. Carp erau exagerat de mari pentru cele mai multe județe. Chiar un ziar burghez a fost nevoit să recunoască că în multe județe „prețurile, relativ și absolut, sînt ruinătoare pentru țărani”⁴. Referindu-se la același tabel de prețuri, ziarul „Lupta” aprecia că aplicarea acestuia în practică va duce la creșterea încasărilor din moșiile statului „cu treizeci milioane mai mult luate de la țărani”⁵.

Trebuie să subliniem însă că în cursul dezbaterilor purtate pe marginea legii din 1889, reprezentanții claselor dominante au manifestat un mare interes pentru burghezia sătească. Este cunoscut că o dată cu dezvoltarea capitalismului în agricultură, pe seama țărănimii mijlocii s-au dezvoltat două noi tipuri de populație sătească: proletariatul agricol și burghezia sătească. După 1864, ca urmare a accelerării dezvoltării capitalismului în agricultură, burghezia sătească a cucerit la sate poziții economice și politice puternice.

Dezvoltarea și consolidarea burgheziei sătești a fost favorizată însă și de legile de vînzare a bunurilor statului anterioare răscoalelor țărănești din 1888. Pînă la această dată, clasele dominante — și în primul rînd burghezia — au sprijinit întărirea burgheziei sătești mai ales din considerente de ordin electoral.

Înainte de 1888 însă, moșierimea, interesată să-și mențină monopolul asupra pămîntului, și-a manifestat deseori opoziția față de întărirea burgheziei sătești. Creșterea forței economice a burgheziei sătești nu era privită cu ochi buni de moșierime, deoarece aceasta s-a dovedit a fi un concurent puternic la sate. De aceea, înainte de 1888, moșierimea a sprijinit numai cu rezerve întărirea burgheziei sătești cu ajutorul legilor de vînzare a bunurilor statului.

După 1888 însă, și moșierimea a dat o atenție foarte mare întării burgheziei sătești. Legea din 1889 conține dispoziții extrem de favorabile pentru această categorie socială. Astfel, în afară de loturile mici, de 5 ha, conform dispozițiilor legii din 1889, urmau să se vîndă și loturi mari de 10 și 25 de hectare⁶. Mai mult decît atât, în interesul consolidării burgheziei

¹ *Dezbaterele Adunării Deputaților*, 1891/1892, p. 156.

² *Ibidem*, p. 146.

³ *Ibidem*, p. 142.

⁴ „Voința națională”, IX, 20.III/1.IV.1882; același ziar aprecia tabelul de prețuri drept „fantezist și nedrept”, întrucît „pe unele locuri fixează prețuri exorbitante”; vezi „Voința națională”, IX, 29.III/10.IV.1892.

⁵ „Lupta”, IX, 19.III.1892.

⁶ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 113.

sătești, din fiecare moșie scoasă în vânzare trebuia rezervată obligatoriu 1/4 pentru loturile mari¹.

Explicația acestei atitudini favorabile a moșierilor față de burghezia sătească trebuie căutată tot în răscoalele țărănești. Reprezentanții moșierimii urmăreau ca prin consolidarea burgheziei sătești să-și asigure un puternic sprijin economic și politic la sate.

Moșierimea dorea să transforme burghezia sătească într-un instrument de apărare a marii proprietăți. Așa, spre exemplu, Al. Lahovari, în cursul dezbaterilor purtate pe marginea legii din 1889, a subliniat că între proprietatea mare și cea mică este necesară existența unei proprietăți „mijlocii”, întrucât, altfel, „ar fi antiteza prea violentă”². Interesul moșierimii pentru burghezia sătească se explică și prin aceea că ea vedea în această categorie socială un sprijin în fața unor eventuale noi răscoale țărănești³.

Date fiind aceste intenții ale moșierimii, este explicabil de ce majoritatea conservatoare a Camerei deputaților a respins toate amendamentele care cereau înlăturarea loturilor mari⁴ sau cel puțin limitarea întinderii rezervate pentru ele⁵. Această atitudine a reprezentanților moșierimii a fost apreciată de unii contemporani drept „o infamie politică și economică”⁶. Rezervarea unei părți din domeniile statului — adică aproximativ 400 000 ha — pentru loturile mari, atunci când un număr imens de țărani erau lipsiți complet de pământ, dovedește o dată mai mult poziția profund reacționară a partidului conservator în problema agrară.

Nu putem încheia analiza conținutului legii din 1889 și a dezbaterilor purtate pe marginea ei fără discutarea unei probleme de mare importanță, și anume încercarea claselor dominante de reprimare a mișcării socialiste. Clasele dominante din România nu vedeau cu ochi buni dezvoltarea mișcării socialiste pe care o considerau drept un pericol pentru orînduirea existentă. Propaganda socialistă desfășurată la sate înainte de 1888 a neliniștit foarte mult clasele dominante. În cursul anului 1888, atacurile reacțiunii împotriva mișcării socialiste au fost deosebit de puternice. Pe toate căile posibile a fost dusă o campanie susținută în cursul căreia socialiștii au fost prezentați drept instigatori la răscoale și autori morali ai evenimentelor petrecute⁷. Această campanie convenea de minune burgheziei și moșierimii, întrucât crea posibilitatea negării existenței unei baze obiective social-economice a mișcării⁸. Guvernul a dat dispoziții severe autorităților privind interzicerea completă a propagandei socialiste la sate⁹. De ase-

¹ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 114.

² *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 926.

³ „Lupta” VI, 23.II.1889.

⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 925.

⁵ *Ibidem*, p. 976, 977, 1001.

⁶ „Lupta”, VI, 27—28.II.1889.

⁷ *Documente privind istoria României. Răscoala țăranilor din 1888*, p. 10, 191, 273; *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 556—557, 559, 560.

⁸ D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 579.

⁹ *Ibidem*, p. 580.

menea, s-au dat ordine pentru arestarea socialiștilor care ar fi făcut propagandă la sate în timpul răscoadelor¹.

Totodată, legea din 1889 a fost folosită pentru reprimarea mișcării socialiste. Astfel, în articolul 54 al legii, la propunerea lui Al. Lahovari, a fost introdus un alineat în care se stipula expres că „acei care în vederea vreunui folos se fac mijlocitori, promițând locuitorilor să-i facă a obține pământ prin influența lor, sau prin orice alte mijloace, se vor pedepsi ca escroci”². Această dispoziție a legii viza direct pe socialiști, însă, în același timp, contribuia la restrângerea libertății întrunirilor, a presei și a propagandei la sate³. Deputații socialiști au protestat energic împotriva acestei dispoziții. Ei au subliniat, de asemenea, că socialiștii, în activitatea lor, nu vor ține seama de acest alineat, deoarece țăraniile aveau nevoie de explicarea legii⁴. În cursul dezbaterilor purtate pe marginea legii, unii deputați au apreciat că aplicarea alineatului menționat mai sus va avea ca rezultat „interzicerea oricărei suflări românești de a vorbi cu sătenii”⁵.

Deputații radicali, prin G. Panu, au cerut suprimarea alineatului cu privire la mijlocitori⁶. Reprezentanții moșierimii, aflați în Cameră și Senat, au învinuit mișcarea socialistă că a desfășurat „o propagandă amenințătoare contra proprietății și ordinii sociale”⁷. De aceea, pentru apărarea marii proprietăți, majoritatea conservatoare din Cameră și Senat a votat dispoziția cu privire la mijlocitori, pe care o considera ca „menită să pună capăt uneia din cele mai periculoase agitațiuni care s-a făcut vre-o dată în România”⁸.

Formalitățile pentru aplicarea legii din 1889 au durat foarte mult, întârziindu-se, în acest fel, vânzarea loturilor mici. Dintr-o circulară a Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor din 14 februarie 1891 aflăm că la această dată autoritățile administrative încă nu terminaseră toate formalitățile pentru aplicarea legii⁹. Vânzarea moșiilor statului în loturi mici s-a făcut cu foarte mare încetineală¹⁰, deoarece clasele dominante — și în primul rând moșierimea — erau interesate să târăgăneze cât mai mult aplicarea legii din 1889.

Modul în care s-a făcut aplicarea legii n-a fost de loc în favoarea țăranilor cumpărători de loturi mici. Țăranii, lăsați la discreția autorităților administrative, au fost supuși la numeroase vexațiuni din partea

¹ *Documente privind istoria României. Răscoala țăranilor din 1888*, p. 10.

² „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 117.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 1056—1057.

⁴ *Ibidem*, p. 1049.

⁵ *Ibidem*, p. 1052.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Dezbaterile Senatului, 1888/1889*, p. 253.

⁸ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1888/1889*, p. 1054.

⁹ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 73/1891, f. 1 și dos. nr. 60/1891, f. 1.

¹⁰ „Lupta”, VIII, 25.II.1892.

acestora¹. Autoritățile locale făceau înscrieri pentru loturile mici foarte neregulat și confuz. De aceea, de cele mai multe ori, țărani nu cunoșteau moșiile care erau scoase în vânzare². Din circularele Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor aflăm că în multe locuri primarii nu legalizau declarațiile țăranilor sau nu le treceau în registrele de intrare ale primăriilor. Alteori, refuzau să arate comisiilor constituite pentru aplicarea legii registrele de stare civilă pentru a se putea verifica dacă declarațiile erau reale sau false³. Au fost numeroase cazuri când primarii — prin abuz — legalizau declarațiile prin care se acorda dreptul de a cumpăra pământ și altor persoane care nu se ocupau cu agricultura, așa cum ar fi cizmari, cârcumari și chiar avocați care locuiau în oraș⁴.

Abuzurile autorităților administrative au îngreunat foarte mult aplicarea legii din 1889. Acest lucru este nevoit să-l recunoască și ministrul de Interne care, într-o circulară din 5 martie 1893, sublinia că „pînă în prezent nu s-a putut ajunge decît la rezultate foarte puțin satisfăcătoare”, deoarece „autoritățile comunale în loc de a înlesni lucrările comisiunii de vânzare le îngreunează și mai mult prin atestațiuni neadevărate și tot felul de manopere reprobabile”⁵.

Conform dispozițiilor legii din 1889, loturile mici trebuiau delimitate cînd se efectua vânzarea. Această operație a fost un adevărat izvor de venituri pentru autoritățile comunale. În numeroase localități, primarii și comisiile constituite pentru aplicarea legii din 1889 au încasat sume mari de bani de la țărani. Așa, spre exemplu, cu ocazia vânzării moșiilor statului Mădrășești și Clăpești din comuna Vadu Sorești (Buzău) s-a făcut „un adevărat jaf, o curată hoție”. Aceste moșii au fost parcelate în 93 de loturi a câte 5 ha fiecare. Pentru cumpărarea acestor loturi s-au prezentat 700 de cereri, dar au fost înscrise pe liste și au primit pământ numai acei care au plătit sume mari de bani, adică între 300 și 600 lei. Cu acest prilej, au cumpărat pământ țărani înstăriți, care nu aveau dreptul la loturi mici, dar care au putut plăti sumele cerute. Țărani lipsiți de pământ n-au putut să-și procure bani pentru mituirea organelor administrative și „au rămas calici ca și mai înainte”⁶. Cazuri similare s-au petrecut în numeroase localități⁷. Astfel, într-o circulară din 26 mai 1892, ministrul de Interne arată că loturile „cele mai bune sînt date numai acelor care pot să plătească o taxă care mai de regulă se ridică la suma de lei 50”⁸.

În unele localități, țărani s-au revoltat din cauza acestor abuzuri. Astfel, în comuna Fundeni (Buzău) țărani s-au ridicat în masă pentru a

¹ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 56/1892, f. 9; vezi și „Lupta”, XI, 19.V.1894.

² Arh. st. Iași, dos. cit., f. 2.

³ *Ibidem*, f. 9.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 24/1893, f. 4; „Lupta”, X, 10.X.1893.

⁵ Arh. st. Iași, dos. nr. 24/1893, f. 3.

⁶ „Lupta”, IX, 17.XII.1892.

⁷ *Ibidem*, 30.X.1892; 10.X.1893; „Voința națională”, 22.III.13.IV.1892; 18/30.XI.1892; 19/31.XII.1892.

⁸ Arh. st. Iași, dos. nr. 56/1892, f. 9.

protesta contra parțialității revoltătoare cu care comisia a împărțit pământul numai „la acei locuitori care au dat bani”¹.

Țăranii cumpărători de loturi mici erau înșelați la măsurătoare², primeau pământul în locuri nefavorabile agriculturii și — de multe ori — nu obțineau aproape nimic de pe urma lor³. Deseori, loturile mici — deși legea prevedea obligativitatea — n-au fost delimitate, ceea ce permitea țăranilor mai înstăriți să acapareze suprafețe mai mari de pământ în detrimentul celorlalți cumpărători⁴. Alteori, parcelarea loturilor mici s-a făcut în defavoarea majorității cumpărătorilor, ceea ce a dat naștere, în numeroase localități, la răscoale⁵.

Din cauza obligației strămutării și a prețurilor foarte mari care erau plătite pentru loturile mici, mulți țărani s-au ruinat cu totul. Așa, spre exemplu, țăranii din cătunul Dumbrava (Iași), care au cumpărat loturi mici pe moșia Birnova, arătau într-o plîngere că, după mutarea pe acea moșie, au pierdut, nu numai pământul primit de la stat, dar și vitele pe care le-au avut înainte. Astfel, subliniau ei, „am rămasu și fără viti și fără pământ”⁶.

Datorită prețurilor exorbitante stabilite în 1892⁷, numeroși țărani cumpărători de loturi mici n-au putut să facă față ratelor. Astfel, în anul 1907, după date oficiale, 57 125 țărani nu erau la curent cu ratele. Această cifră reprezenta 50,67% din numărul celor care au cumpărat loturi mici pe baza legilor din 1881 și 1889⁸. Or, legea din 1889 cuprindea dispoziții foarte aspre pentru cei care întârziu cu plata ratelor. Ea dădea dreptul încasării ratelor întârziate din „orice avere a debitorului și din venitul pământului arendat”⁹. Această dispoziție a dat naștere lui un nesecat izvor de abuzuri, mai ales din partea perceptorilor. Astfel, de multe ori, țăranii nu intrau în posesia pământului cumpărat, dar erau obligați de perceptori

¹ „Lupta”, IX, 30.X.1892; același ziar arăta că „sînt nenumărate localitățile unde țăranii s-au revoltat tocmai din cauza favorurilor și speculelor pe care oamenii administrației le-au făcut cu aplicarea legii vînzării moșiilor statului”. „Lupta”, XI, 19.V.1894. Pentru abuzurile săvîrșite cu ocazia vînzării loturilor mici din moșiile statului și revoltele izbucnite din această cauză vezi și C. Corbu, *Revolte și frămîntări ale țăranimii în anii 1889 și 1892. Poziția mișcării socialiste față de lupta țăranimii*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 6/1963, p. 57—62.

² Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 56/1892, f. 66; Arh. st. București, fond. Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 2018/1894, f. 173.

³ Arh. st. București, dos. nr. 88/1895, f. 122; „Lupta”, X, 13.V.1893; în unele localități, țăranii s-au răscolat împotriva celor care le-au dat locuri nefavorabile. Așa, spre exemplu, în comuna Pipirig (Neamț) țăranii s-au răscolat și acuzau pe primar „că în unire cu inginerul hotarnic le-ar fi dat pămînturi rele. Ei cereau să se strice împrumutarea”. „Lupta”, XII, 12.I.1895.

⁴ Arh. st. București, fond. cit., dos. nr. 88/1895, f. 122.

⁵ Asemenea răscoale au fost la Poiana (Dorohoi), „Lupta”, XI, 4.II.1894; Piatra (Teleorman), „Voința națională”, IX, 10/22.IV.1892; Lipia Bojdani (Ilfov), „Lupta”, IX, 14.VIII.1892; Zilișbeanca (Buzău), „Lupta”, XI, 11.II.1894; Tăutești (Iași), Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. 33/1909, f. 139, 140.

⁶ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. 88/1895, f. 124.

⁷ *Dezbaterea Adunării Deputaților*, 1895/1896, p. 371; G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. XXXIX.

⁸ *Anuarul statistic al României*, București, 1912, p. 115—116.

⁹ „Monitorul oficial”, nr. 6, 6.IV.1889, p. 116.

să plătească ratele. Așa, spre exemplu, 21 de țărani din comuna Ipate (Vaslui) arătau într-o petiție că, din anul 1896 pînă la 1904, n-au folosit nimic din recoltă, deoarece, subliniau ei, „nu ni s-a dat pe samă”. Autoritățile cunoșteau faptul că țărani din această comună n-au primit pămîntul în folosință. Cu toate acestea, locuitorii au fost somați să plătească ratele și amenzile pentru întîrziere¹.

Nu este de mirare că, în asemenea condiții, mulți dintre cumpărători au părăsit loturile imediat după vînzare sau le-au arendat pe termene lungi, ceea ce echivala cu o adevărată „vînzare deghezată”.

Astfel, pe moșia Călărașii Vechi (Ialomița) au fost vîndute în anul 1894 la țărani 644 de loturi mici. Dintr-o adresă a ministrului Agriculturii și Domeniilor din 8 iulie 1903, trimisă prefectului de Ialomița, aflăm că la acea dată erau stabiliți pe moșia respectivă numai 146 de cumpărători. Ceilalți și-au părăsit loturile sau le-au arendat². Unii locuitori și-au părăsit loturile din cauza abuzurilor percepătorilor care le dădeau în arendă „pentru toate dările” și „apropo pe nimica”³. Alții se vedeau obligați să-și părăsească pămîntul cumpărat ca urmare a măsurătorilor false sau a terenului nefavorabil agriculturii⁴. Cazuri similare au avut loc în întreaga țară. Într-o circulară a ministrului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor din 4 iulie 1893 se sublinia că unii cumpărători „au lăsat în părăsire loturile cumpărate, iar alții le-au arendat îndată după punerea în stăpînire pe mai mulți ani speculatorilor de prin comunele rurale”⁵.

După date oficiale, cunoaștem că, în anul 1907, din pămîntul cumpărat de țărani în loturi mici⁶ o suprafață de 83 098 ha era arendată, părăsită sau vîndută altor persoane⁷.

Majoritatea țăranilor care și-au înstrăinat loturile mici au fost împinși la aceasta din cauza nevoii de bani sau a lipsei de vite de muncă⁸. De pe urma acestei stări de lucruri a profitat burghezia sătească, consolidîndu-și foarte mult pozițiile la sate⁹.

Pe baza legii din 1889, după date oficiale, au fost vîndute loturi mici în suprafață totală de 526 233 ha la 105 165 de țărani¹⁰. Astfel, după datele de mai sus, putem să ne dăm seama de faptul că de legea din 1889

¹ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 33/1904, f. 213.

² Arh. st. București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Vînzări, dos. nr. III/1886, partea a II-a, f. 234. În adresa menționată se sublinia: „Loturile de cultură din cîmp trebuie să se muncească de însăși locuitorii împroprietăriți în persoană, iar nu să le speculeze arendîndu-le altor locuitori”.

³ *Ibidem*, f. 279.

⁴ *Ibidem*, f. 106, 173; vezi petițiile adresate Ministerului Agriculturii și Domeniilor de către țărani cumpărători de loturi mici pe moșiile Spanțov-Ilfov (29.VII.1894) și Moara Doncului-Iași.

⁵ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 24/1893, f. 67. Așa, spre exemplu, numai în județul Iași, din 825 loturi mici vîndute pînă în 1893, erau părăsite sau arendate, conform unei statistici din 23.IX.1893, 216 loturi, adică 26%; *ibidem*, f. 147.

⁶ Este vorba de loturi mici cumpărate pe baza legii din 1881 și 1889.

⁷ *Anuarul statistic al României*, București, 1912, p. 115.

⁸ *Ibidem*, p. 128—129.

⁹ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 24/1893, f. 67.

¹⁰ *Anuarul statistic al României*, București, 1909, p. 237 și 239.

a beneficiat numai o mică parte a țărânimii lipsite de pământ. Am văzut mai sus¹ că, după statistica guvernului, numărul celor care aveau dreptul să cumpere pământ pe baza legii din 1889 se ridica la 600 000. Or, chiar presupunând că această cifră n-a crescut pînă la 1906, putem să admitem că numai 1/6 din cei care aveau dreptul au putut să cumpere pământ din domeniile statului. Mai mult decît atât, mare parte din țărani care au cumpărat și-au pierdut pământul. Materialul documentar ne arată că nevoia de pământ a țărânimii n-a fost satisfăcută prin legea din 1889. Pentru ilustrarea acestui lucru, menționăm două cazuri petrecute în anul 1904 în județul Iași. Astfel, la 2 septembrie 1904 trebuia să aibă loc vînzarea moșiei statului Băiceni. Pe această moșie existau 158 de loturi mici pentru care au fost depuse 3 351 de cereri. Situația comisiei constituite pentru vînzarea moșiei era foarte dificilă, deoarece, conform dispozițiilor legii, aveau întîietate țărani lipsiți complet de pământ. Or, din cei 3 351 de pretendenți, majoritatea se aflau în această situație. Pentru evitarea tulburărilor, țărani au fost chemați treptat, pe comune, iar pentru o siguranță mai mare, comisia a cerut de la Prefectura județului Iași un număr de patru jandarmi². Cererea a fost satisfăcută imediat³. Un caz similar s-a petrecut cu ocazia vînzării a nouă loturi din moșia statului „Aroneanu”, pentru care erau depuse 800 de cereri⁴.

În toate județele, numărul solicitanților depășea cu mult pe cel al loturilor scoase în vînzare. În județul Botoșani, pentru 193 de loturi de pe moșia Ciornohal au fost depuse peste 3 000 de cereri. Tulburările izbucnite în octombrie 1892, cînd a avut loc vînzarea acestor loturi mici, au determinat intervenția a două escadroane de călărași și a unei companii de dorobanți⁵.

Din cauza numărului mare de țărani care doreau să cumpere loturi mici se proceda prin tragere la sorți. Datorită acestui procedeu, cei mai mulți solicitanți rămîneau fără pământ⁶. Aceștia erau condamnați să trăiască în condiții foarte grele, încît — după cum se sublinia și într-o petiție a 66 de locuitori din comuna Radu Negru (Ialomița), adresată Ministerului Agriculturii și Domeniilor la 1 aprilie 1904 — ajungeau „în terôre de'a mai trăi”. În același document se arată că „azi învoelile au ajuns atît de îngrositoare prin noiile condițiuni asuprașite și împovărătoare, în cât nu le mai putem suporta în nici un mod, temîndu-ne mai mult ca de mörte prin mecanismul speculei, în care suntem aduși mai greu și mai aspru ca sclavii”⁷.

¹ Vezi p. 276; C. Corbu, *Răscoalele țărănești din 1894 și poziția P.M.S.D.R. față de lupta țărânimii*, în „Analele Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 2/1963, p. 71.

² Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 33/1904, f. 201.

³ *Ibidem*, f. 219.

⁴ *Ibidem*, f. 201.

⁵ I. D. Marin, *Evoluția situației țărânimii botoșănene între anii 1864 și 1907*, în „Studii și articole de istorie”, III, București, 1961, p. 287.

⁶ Arh. st. București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Vînzări, dos. nr. 111/1886, partea a II-a, f. 251, 332, 353.

⁷ *Ibidem*, f. 353.

Din cauza lipsei de pământ, țărănimii se găsea într-o permanentă stare de efervescentă revoluționară. La începutul secolului al XX-lea, guvernul manifesta o vădită îngrijorare în privința stării de spirit a țărănimii. Astfel, ministrul de Interne, Vasile Lascăr, într-o circulară către prefecți, arătând că „în județe țaranii se sfătuesc și se îndeamnă neconținut să facă petiții pentru a cere pământ”, le recomanda acestora să ia măsurile cele mai energice pentru a pune capăt oricărui început de agitație¹.

Trebuie să subliniem, de asemenea, că țaranii cumpărători de loturi mici n-au beneficiat de creditele prevăzute prin legea din 1889. După unele informații, în perioada 1889—1906 au fost acordate credite la numai 75 de țărani din cei 105 165 care au cumpărat loturi mici². De altfel, procedura stabilită pentru acordarea creditelor de către „Creditul agricol” era atât de ieșuitică întocmită, încât țaranii săraci nu puteau obține niciodată bani. Pentru acordarea creditelor se cerea mai întâi ca împrumutătorii să fie „persoane solvabile”³ și la curent cu plata ratelor⁴. Mai mult decât atât, fiecare solicitant era obligat să-și găsească o persoană care să garanteze cu averea sa, „în caz de urmărire, datoria împrumutatului”⁵. Nu este de mirare că în aceste condiții numai un număr extrem de mic de cumpărători au beneficiat de credite.

Dacă — așa cum am văzut mai sus — aplicarea legii din 1889 a fost dezavantajoasă cumpărătorilor de loturi mici, care au fost lăsați la discreția autorităților locale, dimpotrivă, dispozițiile privitoare la loturile mari au fost respectate cu strictețe. În unele localități, cererile țăranilor pentru loturi mici au fost respinse pe motiv că pământul făcea parte din porțiunea rezervată pentru loturile mari. Așa, spre exemplu, la 19 iunie 1891 au fost respinse cererile a șapte locuitori din comuna Miroslava (Iași), pe motivul că „o pătrime nu se poate vinde decât în loturi mari după legea astăzi în vigoare”⁶. Grijă pentru burghezia sătească o putem desprinde și din unele circulare ale Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor prin care se dădeau explicații amănunțite organelor locale asupra persoanelor care puteau beneficia de cumpărarea loturilor mari. Astfel, într-o circulară a acestui minister din 7 decembrie 1895 se dădea explicația că puteau fi cumpărători de loturi mari chiar și persoanele care se ocupau cu comerțul de cereale, băuturi spirtoase etc. De asemenea, se explica și intenția legiuitorului, care — se afirma în aceste circulare — „a voit ca pe lângă proprietarii de loturi mici să se întemeieze în comunele rurale și o clasă de proprietari mijlocii, recrutați dintre țaranii fruntași [chiaburi] care, dispunând de mijloace pecuniare, să poată face și cultură mai sistematică”⁷.

¹ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 33/1904, f. 229.

² V. M. Kogălniceanu, *Rezultatele improprietărilor de la 1864—1889*, în „Viața socială”, nr. 1/1911, p. 50.

³ Arh. st. București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 1980/1893, f. 145.

⁴ *Ibidem*, f. 143.

⁵ *Ibidem*, f. 147.

⁶ Arh. st. Iași, fondul Prefecturii, dos. nr. 73/1891, f. 21.

⁷ *Ibidem*, dos. nr. 88/1895, f. 51.

În afară de aceasta, guvernul conservator a dat dispoziții potrivit cărora autoritățile comunale să explice țăranilor condițiile de vânzare a loturilor mari. Mai mult, se cerea ca subprefecții, înainte de licitație, să viziteze comunele și să explice locuitorilor „condițiile avantajoase cu cari se vînd de Stat asemenea loturi”¹. Pentru explicarea condițiilor de vânzare a loturilor se trimitea înainte de licitație, prin comune, și cite un delegat al Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Acesta avea obligația să-i adune „la primărie pe locuitorii fruntași cari îndeobște cumpără asemenea loturi” și să dea explicații „în special... asupra modului cum au a face plata”².

Cu toate acestea, în unele județe, la unele moșii, au lipsit concurenții pentru loturile mari³. În asemenea împrejurări, guvernul a dat dispoziții pentru repetarea licitației, refuzînd să accepte parcelarea în loturi mici a pămîntii rezervate pentru „țărani fruntași”⁴.

După datele oficiale, între 1889 și 1896 s-au vîndut loturi mari la un număr de 1 549 de țărani, în suprafață totală de 20 360 ha. Dintre aceștia, 1 163 de țărani au cumpărat loturi de 10 ha, iar 386, loturi de 25 ha⁵.

După 1888, întărirea burgheziei sătești a fost sprijinită atît de partidul conservator, cit și de cel liberal. Astfel, pentru a se veni în ajutorul burgheziei sătești, guvernul liberal a propus în 1899 modificarea unor articole ale legii de vânzare a bunurilor statului din 1889. Conform acestor modificări, „cumpărătorii de loturi mari avînd o întindere de la 8—25 ha, vîndute de stat conform legii din 7 aprilie 1889, vor achita ratele ce mai dătoresc, de la data de 1 aprilie 1899 înainte, prin anuități socotite pe bază de 4% dobîndă, anuități socotite pe termen de 60 de ani”. Mai mult decît atît, sumele datorate pînă la 1 aprilie 1899 urmau să fie calculate pe bază de 5% dobîndă și 2% amortisment, iar prețul loturilor mari care depășise 1 000 lei la ha trebuia scăzut din această sumă⁶.

Această modificare adusă legii din 1889 a fost motivată prin aceea că, în focul licitației, cumpărătorii loturilor mari, plătind prețuri care întreceau cu mult valoarea pămîntului cumpărat, ratele prea ridicate i-au ruinat aproape complet⁷.

Or, pe baza datelor furnizate de D. A. Sturdza, președintele Consiliului de miniștri, constatăm că numai pentru 12% din totalul loturilor mari — adică pentru 182 de loturi, în suprafață de 2 384 ha — s-au plătit

¹ Arh. st. București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 1997/1894, f. 5.

² *Ibidem*, f. 56; dos. nr. 2002/1894, f. 113, 124, 130.

³ *Ibidem*, dos. 2002/1894, f. 23; dos. nr. 2022/1894, f. 30; dos. nr. 1997/1894, f. 18, 75.

⁴ *Ibidem*, f. 49. Astfel, în anul 1894 au fost ținute două licitații pentru vânzarea loturilor mari de pe moșia Lupșanu (Ialomița) fără nici un rezultat. Delegatul domeniilor a propus, la 3 decembrie 1894, parcelarea pămîntii în loturi mici, întrucît la vânzarea loturilor de 5 ha de pe această moșie au rămas fără pămînt 243 de locuitori. Guvernul a refuzat parcelarea, aninînd licitația pentru altă dată.

⁵ *Anuarul statistic al României*, București, 1909, p. 240; G. D. Creangă, *op. cit.*, p. XXXVI.

⁶ *Dezbaterele Adunării Deputaților*, 1898/1899, p. 803.

⁷ *Ibidem*, p. 802.

prețuri mai ridicate¹. Pentru a veni în ajutorul cumpărătorilor celor 182 de loturi, guvernul liberal a modificat legea din 1889. Modificarea legii din 1889 a avut și un scop electoral². Însă, în același timp, ea dovedește atenția și grija pe care o purta partidul liberal burgheziei sătești, urmărind lărgirea bazei sale de clasă în rîndul țărănimii.

Datorită puternicelor frământări existente la sate, în 1896, reprezentanții regimului burghezo-moșieresc au fost nevoiți să desființeze dispoziția privitoare la loturile mari. Astfel, în anul 1896, cu prilejul modificării unor articole ale legii din 1889, s-a hotărît desființarea loturilor de 10 și 25 ha, urmînd ca pătrimea rezervată pentru ele să fie parcelată în loturi mici³.

Desființarea loturilor mari nu ne permite să tragem concluzia că după 1896 guvernul liberal n-a sprijinit consolidarea burgheziei sătești. Necesitatea unei burghezii sătești puternice este recunoscută și de legiuitorii de la 1896. Acum s-a subliniat, însă, că burghezia sătească se va putea consolida în viitor pe seama celorlalte categorii ale țărănimii și de pe urma dezagregării marii proprietăți⁴.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, contradicțiile de clasă în România burghezo-moșierească s-au manifestat cu o deosebită acuitate. Țărănimea s-a ridicat la luptă pentru a obține satisfacerea principalei sale cerințe: pămîntul necesar pentru hrană.

În aceste condiții, clasele dominante — în primul rînd moșierimea — au căutat să folosească toate mijloacele pentru apărarea marii proprietăți. Legile de vînzare a bunurilor statului și deci și aceea care formează obiectul atenției noastre, în acest sens, ocupă un loc deosebit de important în cadrul politicii agrare a regimului burghezo-moșieresc.

Analiza principalelor probleme pe care le ridică studierea legii din 1889 ne permite o mai bună înțelegere a caracterului politicii agrare a partidelor burghezo-moșierești.

Astfel, partidul conservator, exponent al marilor proprietari, a urmărit, cu ajutorul acestei legi, să preîntîmpine noi răscoale țărănești și să asigure moșierimii brațele de muncă necesare.

Cu toate că partidul liberal, prin organele sale de presă, a criticat legea din 1889⁵, totuși, în programele întocmite⁶, ca și în politica de guvernămînt de după venirea sa la putere, în problema agrară s-a limitat, de asemenea, la vînzarea domeniilor statului în loturi mici. Studierea legii menționate ne permite să tragem concluzia că, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în politica agrară a partidelor burghezo-moșierești nu exista o deosebire principială. Ambele partide au adoptat aceeași soluție pentru „rezolvarea” problemei agrare: vînzarea domeniilor statului în loturi. Atît conservatorii, cît și liberalii au mers pe această linie cu scopul de a pre-

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1898/1899, p. 811.

² *Ibidem*, p. 89, 813.

³ *Ibidem*, 1895/1896, p. 372.

⁴ *Ibidem*, p. 342; *Dezbaterile Senatului*, 1895/1896, p. 119.

⁵ „*Voința națională*”, IX, 17/29.IV.1892; 23.III/I.IV.1892; 17/29.IV.1892.

⁶ *Ibidem*, X, 22.XI.1892.

întîmpina orice pretenție care ar fi vizat exproprierea marilor proprietăți. Sub influența puternicelor răscoale țărănești, burghezia și moșierimea au fost nevoite să facă concesii. Clasele dominante au avut în vedere, însă, ca aceste concesii să nu aducă nici un prejudiciu mării proprietăți.

Categoria socială care a profitat cel mai mult de pe urma legii din 1889 a fost burghezia sătească. Aceasta și-a consolidat pozițiile, profitînd de vînzarea loturilor mari în condiții avantajoase. De asemenea, în mîinile burgheziei sătești a intrat o cantitate apreciabilă de pămînt datorită faptului că un număr mare dintre cumpărătorii de loturi mici le-au părăsit sau le-au arendat pe termene lungi, ceea ce echivala cu o adevărată „vînzare deghizată”. Socotim necesar să subliniem că această consolidare a burgheziei sătești a influențat pozitiv asupra dezvoltării capitalismului în agricultura României.

Din analiza modului de aplicare a legii din 1889 rezultă că numai o parte a țărănimii a beneficiat de vînzarea loturilor mici din domeniile statului. Trebuie să subliniem, de asemenea, că mare parte din cumpărătorii loturilor mici le-au arendat sau le-au părăsit. Nevoia de pămînt a țărănimii n-a fost satisfăcută prin vînzarea loturilor mici din moșiile statului. Puternicele răscoale țărănești din 1907 vor dovedi cu prisosință acest lucru.

GREVA MUNCITORILOR DE LA FABRICA DE HIRTIE DIN PIATRA-NĂAMȚ (IUNIE—IULIE 1926)

de LEON EȘANU

Începînd din anul 1922, România intră treptat în perioada unei stabilizări parțiale și vremelnice a capitalismului. Este perioada imediat următoare avîntului revoluționar ce marcase o creștere remarcabilă a conștiinței politice și a luptelor revoluționare ale clasei muncitoare.

În anii stabilizării relative a capitalismului în România — ani în care sub aspectul dezvoltării economice s-au înregistrat progrese legate de redresarea economiei capitaliste pe baza lichidării distrugerilor de război, a reutilării și modernizării unor întreprinderi, a introducerii unor metode și procedee noi de raționalizare capitalistă a producției — masele populare au suportat jugul unei exploatare crescînde. Burghezia și moșierimea urmîrind o înviorare rapidă a vieții economice, în sensul intereselor înguste de clasă, urmîrind întărirea pozițiilor lor economico-politice, au desfășurat o puternică ofensivă pentru răpirea drepturilor obținute de oamenii muncii în timpul avîntului revoluționar. Salariile au fost micșorate, ziua de muncă a fost prelungită, s-a intensificat folosirea pe scară tot mai largă a muncii femeilor și copiilor, impozitele au fost mult mărite.

În această perioadă, masele muncitoare de la orașe și sate au continuat a-și manifesta, sub forme variate, hotărîrea de a se împotrivi ofensivei patronale, politicii duse de clasele dominante. Chiar statisticile oficiale burgheze menționează că în această perioadă au avut loc 579 de greve muncitorești, 1 456 de conflicte de muncă și 27 de lockouturi. În acțiunile greviste au fost antrenați 114 029 de muncitori, iar în conflicte de muncă 460 201 muncitori și funcționari¹. Partidul Comunist din România, conducătorul încercat al clasei muncitoare, a găsit metode tactice cu care proletariatul a putut rezista în fața ofensivei patronale în anii 1923—1928 și a apărut cu dîrzenie interesele vitale ale maselor muncitoare. După scoaterea sa în afara legii, Partidul Comunist din România își reorganizează activitatea pe baze noi, trece în adîncă ilegalitate și

¹ *Conflicte colective de muncă*, București, 1929, p. 5.

luptă în această perioadă pentru a apăra interesele clasei muncitoare împotriva ofensivei patronale¹.

Venirea la guvern a generalului Averescu, paravanul liberalilor, în anul 1926, a constituit semnalul „unui nou val de teroare sălbatică împotriva clasei muncitoare din România”².

Politica internă a generalului Averescu³ era însoțită de o cumplită teroare îndreptată împotriva maselor muncitoare și a Partidului Comunist din România. Guvernul Averescu a luat „măsuri corespunzătoare” pentru a reprima mișcarea muncitorească. A fost stăvilită tendința muncitorilor de a se organiza în sindicate, iar dreptul de apărare a muncitorimii față de exploatarea barbară a patronului era redus la zero.

Manifestările muncitorești au fost oprite, guvernul luând măsuri de dizolvare a Sindicatelor unitare. Nemulțumirile și revolta clasei muncitoare s-au manifestat în special prin numeroase greve. Mișcarea grevistă a crescut în anul 1926 considerabil. După datele oficiale, furnizate de Direcția de studii și statistică a Ministerului Muncii, în raport cu anii 1923—1925, în acest an s-au înregistrat 519 conflicte de muncă și greve față de 240 câte au avut loc în 1925, iar numărul zilelor de grevă s-a ridicat la 326 086, cu 56% mai mult față de anul 1925⁴. Toate acestea constituiau urmarea firească a situației existente, care a fost caracterizată de Consiliul general al Sindicatelor unitare din România, în chemarea sa din 1 mai 1926, astfel: „în timp ce viața se scumpește, alimentele de primă necesitate atingând prețuri fantastice, salariile muncitorilor scad, iar șomajul crește pe zi ce trece”⁵. Ofensivei patronale, clasa muncitoare i-a opus o luptă energetică împotriva scumpetei, pentru creșterea corespunzătoare a salariilor, pentru ziua de lucru de 8 ore și condiții mai bune de muncă. Majoritatea grevelor din această perioadă au avut drept obiectiv sporirea salariilor, reducerea orelor de lucru și alte probleme legate de condițiile nefavorabile de muncă. În fruntea luptelor greviste au fost comuniștii, care au imprimat acțiunilor un caracter combativ și au militat neîncetat pentru interesele vitale ale maselor muncitoare. P.C.R. a luptat cu abnegație și devotament în fruntea maselor de oameni ai muncii, dovedindu-se a fi singura forță capabilă a se opune regimului de exploatare burghezo-moșierească.

În ultimii ani ai stabilizării relative a capitalismului, în orașul Piatra-Neamț se remarcă o serioasă sporire a numărului întreprinderilor industriale, ceea ce a determinat și o creștere corespunzătoare a populației acestui oraș. Astfel, potrivit datelor oficiale, în anul 1921 orașul avea 7 fabrici de hârtie și o populație de 19 100 de persoane; cîțiva ani mai

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 370.

² *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II, E.S.P.L.P., 1953, p. 483.

³ Privitor la diferitele aspecte ale acestei guvernări, vezi articolul J. Benditer și D. Șandru, *Contribuții la cunoașterea situației interne a României spre sfîrșitul stabilizării relative a capitalismului*, în „Studii și cercetări științifice” (Istorie), Filiala Iași a Academiei R.P.R., nr. 1, 1961, p. 7—30.

⁴ Cf. „Dimineața”, 28 mai 1927.

⁵ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II, p. 434.

tîrziu, numărul întreprinderilor sale industriale este de 28, iar populația se dublează¹. În acești ani au intrat în funcțiune o serie de noi fabrici, legate de profilul natural al regiunii, de materia primă existentă la fața locului. Dezvoltarea aceasta relativ rapidă a atras și o sporire simțitoare a numărului de muncitori care furnizau forța de muncă noilor întreprinderi din oraș. Printre cele aproape 30 de „stabilimente industriale” ce existau în anii 1926—1927, fabrica de hîrtie și mucava din orașul Piatra-Neamț era cea mai reprezentativă. Iniințată în anul 1908, de o societate cu nume colectiv, „Gustav Eichler”, aceasta a funcționat cu întreruperi în anii 1909—1912, 1916—1920. La 1 iulie 1921 a fost cumpărată de marele miliardar Aristide Blank, director general al băncii „Marmorosch-Blank”. După patru ani, în 1925, s-a transformat în societate anonimă, cumpărată fiind de o societate ce-și avea sediul la București². Dacă în 1921 capitalul ei a fost de 8 000 000 lei, după cinci ani capitalul industrial de care dispunea această fabrică era de 45 000 000 lei. Forța motrice a întreprinderii avea o capacitate de 3 250 CP, iar numărul muncitorilor angajați atingea cifra de 450³. În această perioadă existau în toată țara, pentru industria hîrtiei și celulozei, 15 întreprinderi, care însumau un total de 4 864 de muncitori. Dintre acestea, doar trei aveau peste 500 de muncitori, două cuprindeau între 400 și 500 de muncitori, restul funcționînd cu un număr mai mic de lucrători⁴. Din compararea acestor date reiese că fabrica de la Piatra-Neamț era, în această ramură, una dintre cele mai importante din țară⁵. Anul 1927 n-a fost un an favorabil pentru județul Neamț. Din cauza lipsei de credit, activitatea comercială a stagnat într-o foarte mare măsură⁶. Totuși, fabricii de hîrtie și mucava din Piatra-Neamț „i s-a dat o dezvoltare considerabilă, investindu-se în instalațiuni circa 100 000 000 lei” (sublinierea ns.). Acest fapt a permis ca în anul următor (1928) producția fabricii să se ridice la 6 021 000 kg de hîrtie, carton și mucava⁷. Instalațiile ei au fost continuu perfecționate în raport cu evo-

¹ Arh. st. Piatra-Neamț, Prefectura jud. Neamț, *Expunerea situației județului pe anii 1921—1927*; Arh. st. București, fd. Ministerului de Interne, dos. nr. 91/1921, f. 3.

² Arh. C.C. al P.C.R., Id. 5, dos. nr. 793, p. 269; „Reformatorul”, 21 iunie 1926, Piatra-Neamț.

³ C. Mătasă, *Călușa județului Neamț*, p. 61. În toată Moldova existau în această perioadă doar 12 întreprinderi industriale cu peste 500 de muncitori.

⁴ „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3, 1962, p. 88—89.

⁵ Inceputurile industriei hîrtiei în Moldova în prima jumătate a secolului trecut sînt legate tot de orașul Piatra-Neamț. Astfel, prima fabrică de acest fel din Moldova a fost cea înființată de Gh. Asachi la Cetățuia, lângă Piatra-Neamț, deschisă la 8 noiembrie 1841. Privitor la această problemă, vezi Gh. Ungureanu, *Fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi de la Petrodava*, în „Anuarul liceului de băieți din P. Neamț 1933—1934”, p. 83—87; Valerian Popovici, *Inceputurile industriei de hîrtie în Moldova*, în „Analele științifice ale Universității, «Al. I. Cuza» din Iași” (științe sociale), tom. I, fasc. 1—2, 1955, p. 87—110.

⁶ Industria de cherestea, de exemplu, care era cea mai răspîndită în județ, a fost redusă la 30% din ceea ce fusese. De fapt, nu este vorba de o situație specială a județului Neamț, căci întreaga industrie forestieră a intrat în oniză încă din anul 1926. Numai din octombrie 1926 pînă în mai 1927, după datele oficiale au dat faliment 10% din întreprinderile forestiere („Dimineața”, 27 mai 1927).

⁷ C. Mătasă, *op. cit.*, p. 61.

luția tehnicii. Dacă fabrica a înregistrat în acești ani, precum am arătat, o dezvoltare continuă, faptul se datora, în primul rând, intensei exploatarei la care erau supuși muncitorii. Creșterea neîncetată a profiturilor care se realizau din coeficientul sporit al muncii neplătite a muncitorilor a permis patronilor fabricii să facă investiții însemnate, care au determinat dezvoltarea și lărgirea producției și implicit sporirea într-un mod corespunzător a veniturilor acționarilor ei. Situația economică și condițiile de muncă ale muncitorilor, creatorii de fapt ai acestor profituri și beneficii mereu crescînde, erau, în schimb, dintre cele mai deplorabile.

Salariile muncitorilor fabricii erau extrem de mici, mai ales dacă le raportăm la indicele costului vieții din acea perioadă. Cîștigul zilnic al muncitorilor era de 40 pînă la 60 de lei, iar muncitoarele, care erau utilizate în număr mare în fabrică, primeau doar 24 pînă la 30 de lei¹. Pentru a aprecia mai bine situația acestor muncitori, trebuie avut în vedere și faptul că în orașul Piatra-Neamț, vara mai ales, viața era mai scumpă cu 50% decît în București². În decurs de doi ani, muncitorii fabricii nu primiseră nici un fel de sporuri la salarii, deși în acest timp traiul se scumpise cu peste 30—40%³. Cei 300 de muncitori semicalificați, avînd o vechime de 13—14 ani, erau plătiți cu 40—50 de lei pe zi și numai 50 de inși, din totalul de peste 400, primeau 70 pînă la 100 de lei pe zi⁴. Ce posibilități de existență ofereau aceste sume derizorii, cînd în anul 1926, potrivit *Buletinului statistic al României*, bugetul lunar minim necesar unei familii de trei persoane era de 8 870 de lei⁵. Nici cele mai mari salarii nu puteau acoperi acel minim necesar stabilit chiar de statistica oficială, iar 50% din salarii reprezentau o treime din minimul de trai. Aprecierea că „pe zi ce trece alimentele, îmbrăcămintea și toate articolele se scumpesc” era însoțită de constatarea că salariile muncitorilor continuau să rămîină aceleași. Partidul Comunist arăta maselor muncitoare că „...urcarea nebunească a prețurilor este mijlocul sigur prin care tot salariatul este silit să muncească din răsuputeri, ba chiar mai mult decît înainte, primind în schimb mult mai puțin. Urcarea prețurilor, scumpetea fără seamăn, sînt în realitate o scădere a salariului real și o mărire extraordinară a cîștigurilor capitaliștilor”⁶. Referindu-se la trăsăturile esențiale ce caracterizau situația maselor muncitoare din România burghezo-moșierească, Gh. Gheorghiu-Dej subliniază: „munca peste puteri și salarii de foame, teroare și gloanțe în loc de pîine și drepturi, aceasta era partea muncitorilor, din truda căroră capitaliștii din țară și de peste hotare îngrămădeau uriașe profituri”⁷.

¹ „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

² „Lumea”, 25 iun. 1926.

³ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 270.

⁴ *Ibidem*, f. 270; „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁵ „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3, 1962, p. 108.

⁶ *Documente din istoria P.C.R., 1923—1928*, vol. II, p. 57.

⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. Politică, 1959, p. 5—6.

Din punct de vedere organizatoric, muncitorimea din Piatra-Neamţ era cuprinsă în Sindicatul unitare, acest oraş fiind, împreună cu altele, dintre cele care au aderat în întregime la C.G.S.U.¹.

Activitatea susţinută desfăşurată la Piatra-Neamţ de către Comisia locală a Sindicatelor unitare pe linia organizării şi antrenării muncitorilor la acţiune făcea obiectul unor sesizări şi intervenţii ale organelor represive burghezo-moşiereşti.

Cu toată teroarea ce se exercita împotriva Sindicatelor unitare, la Piatra-Neamţ, influenţa lor asupra muncitorilor era în continuă creştere. Muncitorii nu recunoşteau „ca apărător al lor decît C.G.S.U. şi Sindicatul unitare”². La sediul Comisiei locale a sindicatelor aveau loc dese întruniri, în care se dezbăteau diverse chestiuni la ordinea zilei care interesau pe muncitori³. Munca neobosită pe care o desfăşurau comuniştii în rândurile tuturor categoriilor de muncitori, prin intermediul Sindicatelor unitare şi, în general, folosind toate posibilităţile legale, n-a scăpat atenţiei poliţiei şi siguranţei din Piatra-Neamţ. În numeroasele rapoarte pe care le adresau organelor lor superioare, se insista continuu asupra faptului că Sindicatul unitare erau utilizate de comunişti pentru propaganda politică ce o făceau printre muncitori, care erau îndemnaţi la acţiuni organizate în faţa ofensivei patronale. La sediile şi în sălile muncitoreşti aveau loc numeroase descinderi şi percheziţii, care se soldau de fiecare dată cu confiscarea materialului găsit, arestarea conducătorilor muncitorimii etc.⁴.

Atrăgînd mereu atenţia că cei care conduc Sindicatul unitare din Piatra-Neamţ „sunt capii mişcării comuniste din localitate”⁵ „ce stau în fruntea tuturor mişcărilor muncitoreşti din oraş”⁶, precum şi asupra manifestelor de propagandă comunistă ce se găseau la sediul Comisiei locale a sindicatelor, poliţia şi siguranţa locală cereau ca forurile lor superioare să intervină pe lângă Ministerul Justiţiei „pentru a se lua măsuri de desfiinţare a sindicatelor respective”⁷.

În afara tendinţei de lichidare brutală a activităţii desfăşurate pe linia intereselor muncitorimii, un loc important îl ocupau la Piatra-Neamţ încercările de diversiune pe care le făceau patronii, sprijiniţi de autorităţi, pentru a împărţi pe muncitori după criteriile străine de interesele lor de clasă. Scopul care se urmărea prin crearea în judeţul Neamţ, cu ajutorul bandelor Ligii apărării naţional-creştine, a unei „obşti” cu caracter naţionalist, era clar arătat într-o adresă a Inspectoratului de poliţie din Iaşi: „distragerea muncitorilor de sub influenţa sindicatelor care se ştie că activează pe baza programului comunist”⁸.

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 884, f. 225, 231.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, dos. nr. 884, f. 231, dos. nr. 882, f. 7; fd. 69, dos. nr. 457, f. 1, 2, 11.

⁴ Arh. st. Iaşi, fd. Parchet general Iaşi, dos. nr. 657, f. 155—159; Arh. C.C. al P.C.R., fd. 69, dos. nr. 6475, f. 1, 2.

⁵ *Ibidem*, f. 1.

⁶ *Ibidem*, f. 1, 2, 11.

⁷ *Ibidem*, f. 11.

⁸ Arh. st. Piatra-Neamţ, dos. nr. 23 (corespondenţă cifrată), doc. 15041.

Clasele exploataatoare din țara noastră au încercat adesea să folosească organizațiile naționaliste și apoi pe cele deschis fasciste, în lupta directă sau mascată dusă împotriva muncitorimii și a avangărzii sale. Neavînd o bază de masă, cu toată demagogia deșănțată care însoțea activitatea lor, aceste organizații n-au putut servi decît în foarte mică măsură principalul scop pentru care au fost înființate și sprijinite de regimul burghezo-moșieresc din România.

În acest cadru general pe care l-am schițat se desfășura și activitatea muncitorilor de la fabrica de hîrtie. Majoritatea lor erau membri ai Sindicatului unitar. De la înființarea sa, acest sindicat și-a cîștigat încrederea muncitorilor prin felul în care a militat pentru apărarea intereselor lor vitale.

Linia hotărîită, revoluționară, în atitudinea muncitorilor era imprimată de comuniștii care activau în sindicat. După scoaterea P.C.R. în afara legii, Sindicatele unitare au rămas un timp principala organizație legală a oamenilor muncii, acționînd sub conducerea partidului revoluționar al clasei muncitoare. Conducerea de către comuniști a luptelor economice zilnice ale muncitorilor asigura orientarea lor revoluționară, le dădea un caracter din ce în ce mai organizat. După ilegalizarea partidului, pe baza indicațiilor primite din partea Regionalei P.C.R. Moldova, privind îmbinarea muncii ilegale cu cea legală, s-a acordat o deosebită atenție muncii sindicale și sarcinilor ce reveneau comuniștilor în această privință. Ei desfășurau o largă activitate de educare politică a muncitorilor, insistînd mai ales asupra problemelor ce priveau relațiile cu patronii fabricilor. Un rol deosebit îl-a jucat în acești ani C. Ivănuș, membru al C.C. al P.C.R., care avea misiunea de a organiza și conduce luptele muncitorilor din această parte a țării. Activitatea lui C. Ivănuș a avut o mare importanță pentru îndrumarea maselor largi de oameni ai muncii din nordul Moldovei.

La Piatra-Neamț, C. Ivănuș, care se bucura de o mare popularitate în rîndurile muncitorilor, era neîncetat supravegheat de poliția și siguranța locală. Pentru activitatea sa neobosită de îndrumare și organizare a luptei muncitorilor, a sindicatelor lor, el a fost deseori arestat de organele de represiune din Piatra-Neamț¹, învinuirile ce i se aduceau fiind cam totdeauna aceleași: propagandă comunistă, împărțire de manifeste muncitorilor din fabricile orașului, îndemn la grevă, răspîndirea în rîndurile sindicatelor din Piatra-Neamț a materialelor primite din partea C.G.S.U.² etc.

Prin activitatea lor curajoasă și plină de abnegație, pentru apărarea intereselor celor ce muncesc, comuniștii și-au cîștigat un deosebit prestigiu în rîndul maselor muncitoare. La Piatra-Neamț, ca în întreaga țară, încrederea crescîndă a muncitorilor în Partidul Comunist s-a manifestat și prin aceea că în conducerea sindicatelor au fost aleși numeroși comuniști. Prin intermediul comuniștilor care activau în cadrul Sindicatelor unitare, P.C.R. a realizat conducerea și îndrumarea luptei muncitorilor

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 69, dos. nr. 6457, f. 2.

² *Ibidem*, f. 2. 11.

pentru apărarea drepturilor lor. La Piatra-Neamț, comuniștii luau parte la adunările sindicale și ajutau concret sindicatele să ia hotărâri juste și să mobilizeze pe muncitori pe calea luptei revoluționare. Activitatea lor a contribuit la creșterea influenței Sindicatelor unitare în rândul maselor muncitoare. Adresându-se acestora, organul central al Sindicatelor unitare le arăta că „încheierea frontului unic pe întreaga țară, pentru cucerirea revendicărilor economice, contra ofensivei patronale și pentru apărarea existenței sindicatelor se impune cu o necesitate de fier”¹.

În anul 1924, cei peste 400 de muncitori ai fabricii de hîrtie din Piatra-Neamț au cerut încheierea unui contract colectiv, dar direcția fabricii a refuzat. Drept urmare, muncitorii au declarat grevă și au silit-o, în cele din urmă, să accepte încheierea contractului. Prin clauzele acestui contract, muncitorii fabricii au impus patronilor ziua de lucru de 8 ore, s-au reglementat condițiile de muncă, iar direcția trebuia să plătească sindicatului muncitorilor suma de 1 000 000 de lei, cîte un sfert de milion pe an, pînă la acoperirea întregii sume, pentru magazinul de consum al sindicatului². După terminarea grevei, patronii n-au înțeles să respecte condițiile contractului impus de muncitori. Acțiunile repetate ale muncitorilor i-au obligat, însă, să renunțe la aceste încercări. În anul 1925, o dată cu expirarea contractului, patronii au vrut să împiedice reînnoirea lui, dar, sub presiunea muncitorilor, el a fost prelungit pînă în iunie 1926³. Cu toate acestea, direcția a început, conform vechilor practici, o serie întregă de provocări, cu scopul de a intimida pe muncitori și a-i determina să renunțe la contractul colectiv. La aceste încercări, muncitorimea fabricii a răspuns prin hotărîrea de a-și apăra contractul colectiv cu orice preț. Pentru muncitorime, contractul colectiv reprezenta o importantă armă de apărare contra samavolniciei patronilor. Încheind an de an contracte noi, muncitorii aveau posibilitatea să obțină satisfacerea unor revendicări legate de nevoile lor de fiecare zi. Problema contractului colectiv al muncitorilor fabricii de hîrtie din Piatra-Neamț s-a aflat în atenția conducerii Sindicatelor unitare. Un delegat din partea conducerii C.G.S.U. a participat activ la ședințele și adunările în care erau dezbătute de muncitori chestiunile privitoare la contract⁴.

La data de 13 mai 1926, în preajma expirării contractului, muncitorii fabricii, răspunzînd chemării conducerii sindicatului revoluționar, s-au întrunit într-o largă adunare în sala Comisiei locale a sindicatelor⁵. Cu această ocazie, analizîndu-se felul în care fusese aplicat contractul colectiv, s-a constatat că direcția fabricii nu și-a respectat obligațiile asumate, nici în privința acordării de sporuri individuale la salariile muncitorilor, nici în privința achitării sumei de 1 000 000 sindicatului pentru organizarea economatului muncitoreș⁶. În fața acestei situații, adunarea generală a muncitorilor de la fabrica de hîrtie a hotărît să înainteze di-

¹ „Viața muncitoare”, 1 aug. 1926.

² Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 268.

³ „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 885, f. 189.

⁵ *Ibidem*, fd. 5, dos. nr. 793, f. 268; „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁶ *Ibidem*.

recției un memoriu care cuprindea și acele clauze ce nu fuseseră îndeplinite de patroni prin contractul din anul precedent¹. Cererile principale ale muncitorilor erau concretizate în următoarele 10 puncte :

1. achitarea globală a sumei de lei 1 000 000² ;
2. direcția fabricii să nu se amestece în organizarea și conducerea economatului lucrătorilor ;
3. 8 ore reale de lucru ;
4. spor de salariu de 50%³ ;
5. în zilele de sârbătoare obișnuite, în care celelalte fabrici nu lucrează, să se plătească salariu dublu ;
6. să se respecte demnitatea omului ;
7. toate orele suplimentare să fie plătite cu 50% în plus ;
8. fracțiunile de bani existente pe lista de plată să fie vărsate către casierul sindicatului ;
9. lucrătorii să nu fie concediați fără prealabila cercetare a cazului de către delegați ;
10. să fie respectat articolul 33 din legea sindicatelor profesionale cu privire la delegații lucrătorilor⁴.

Delegația muncitorilor, cu împuterniciri depline de a-i reprezenta, era compusă din nouă inși, în fruntea cărora se afla secretarul Comisiei locale a Sindicatelor unitare⁵.

Revendicările prezentate dădeau grevei, nu numai un caracter economic, ci și unul pronunțat politic, dovedind din plin influența puternică pe care o aveau comuniștii în rândurile muncitorilor. De pildă, printre cererile care au fost înaintate direcției fabricii de către delegații muncitorilor se aflau și acestea : recunoașterea comitetelor muncitorești, contract colectiv, interzicerea angajării lucrătorilor fără avizul comitetului muncitoresc etc.⁶. În cadrul adunărilor și discuțiilor spontane care aveau loc printre muncitorii fabricii de hirtie, comuniștii, aflați în fruntea Sindicatului unitar, arătau că lupta pentru apărarea acestor revendicări trebuie să fie obiectivul lor principal. Toate aceste activități constituiau aplicarea practică a directivelor date Comisiei generale a Sindicatelor unitare prin circulara trimisă în întreaga țară, către comisiile locale și toate Sin-

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 263, 281.

² Conducerea fabricii datoră această sumă sindicatului. Prin contractul colectiv încheiat la 28 mai 1925, muncitorii au renunțat la o parte din sporurile de salarii care li se cuveneau în mod individual, pentru a primi această sumă, cu care voiau să-și organizeze un magazin de consum, scăpând în felul acesta de specula cantinelor din jurul fabricilor. Deși trecuse un an, direcția nu și-a respectat obligațiile asumate (Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 268, 270).

³ Chiar presa care nu era de partea muncitorilor a trebuit să recunoască, referindu-se la insuficiența salariilor, că ele nu erau în raport cu costul vieții din Piatra-Neamț („Lumea“, 25 iun. 1926). „Muncitorii sînt obligați să-și ducă traiul în limitele unei sume de bani care se cheamă salariu, așa de înlim și ridicol. Nevoile lor sînt mari și apăsătoare“ („Reformatorul“, 5 iul. 1926).

⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 263, 281, 282 ; Arh. st. Piatra-Neamț, fd. Prefectură, dos. Ordinea și Siguranța, f. 98 ; „Reformatorul“, 21 iun. 1926 ; „Lumea“, 18 iun. 1926.

⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 268, 269.

⁶ *Ibidem*, f. 268, 281, 282 ; „Reformatorul“, 21 iun. 1926.

dicatele unitare, pentru pregătirea zilei de 1 Mai 1926¹. Cererile muncitorilor de la fabrica de hirtie se înscriau pe linia revendicărilor economice și politice care trebuiau apărate și sprijinite din toate puterile de către Sindicatul unitare².

Reprezentantul patronilor, directorul general al fabricii, a respins de la început revendicările muncitorilor³.

Privitor la mărirea salariilor, el a pretins că „direcțiunea este dispusă să vie în ajutorul lucrătorilor, dacă fiecare ar face cîte o cerere separată”⁴. Direcția urmărea prin aceasta să scindeze pe muncitori, să destrame puternicul lor colectiv. De asemenea, a refuzat să recunoască comitetul muncitoresc cu atribuțiile ce-i erau destinate, contractul colectiv etc. Ca justificare a poziției sale, direcția preciza că „acceptarea acestor puncte ar însemna, de fapt, sovietizarea fabricii”⁵. Neputîndu-se ajunge la o soluționare directă, cererile muncitorilor au fost înaintate la Inspectoratul muncii, regiunea a VII-a Bacău, care în ziua de 14 iunie a încercat o conciliere între cele două părți⁶. Cu această ocazie, direcția fabricii, renunțînd la intențiile sale, a arătat că este dispusă să primească cererile individuale ale muncitorilor, pe care le va satisface „în limita posibilităților și a meritelor fiecăruia”⁷. În aceste condiții, intervenția Inspectoratului muncii Bacău în conflictul de muncă început nu a dat nici un rezultat⁸. Căutînd să anihileze tratativele abia începute, reprezentantul direcției a adus la cunoștința delegației cele hotărîte : de a nu mai reînnoi contractele colective de muncă, de a nu mai lua în considerare cererile colective, ci numai pe cele individuale. Direcția a acceptat să dea 200 000 de lei pentru economat, dar punînd condiția participării sale la administrarea lui⁹, ceea ce nu putea fi admis de către muncitori. În consecință, s-a decis ca conflictul să fie supus unei comisii de arbitraj¹⁰. Refuzului direcției de a accepta cererile muncitorilor pe motivul că memoriul stipulează numai obligații pentru ea, muncitorii i-au opus hotărîrea lor de acțiune. La 14 iunie 1926 a fost convocată de către conducerea sindicatului o nouă întrunire în sala Comisiei locale a Sindicatelor unitare, pentru a se hotărî asupra atitudinii ce trebuia adoptată. Munca de propagandă, activitatea desfășurată de comuniști în interiorul fabricii, de la

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 884, f. 97.

² *Ibidem*.

³ Arh. st. Piatra-Neamț, fd. Prefectură, dos. Ordinea și siguranța, 1926, f. 98 ; Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 270.

⁴ „Lumea”, 18 iun. 1926 ; „Reformatorul”, 21 iun. 1926, „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926. Direcția a refuzat să discute cu șeful delegației ales de muncitorii fabricii, secretarul Comisiei locale a sindicatelor, „motivînd” că „este străin și de fabrică și de interesele lucrătorilor” („Reformatorul”, 21 iun. 1926). Din același motiv, direcția afirma la început că refuză să discute memoriul de la 13 mai 1926, „întocmit de aceeași persoană” (*ibidem*).

⁵ „Reformatorul”, 21 iun. 1926.

⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 269, 270, 282.

⁷ „Reformatorul”, 21 iun. 1926 ; „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 263, 266, 270, 282.

⁹ *Ibidem*, f. 269 ; „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

¹⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 269, 270, 282.

om la om, pentru apărarea prin luptă a cererilor lor legitime, a avut un ecou favorabil în întreaga masă a muncitorilor. În urma raportului prezentat de delegația muncitorilor, a fost aprobată, în unanimitate, hotărârea de încetare a lucrului și declararea grevei¹. A doua zi, la 15 iunie 1926, muncitorii fabricii de hîrtie din Piatra-Neamț au declarat grevă². Direcția fabricii a anunțat imediat prefectura că la grevă au aderat majoritatea lucrătorilor³. Cu concursul prefectului, conducerea fabricii urmărea să obțină de la garnizoana orașului instalarea unui post militar în incinta fabricii, al cărui scop era de „a preîntîmpina eventualele tulburări și a da posibilitatea lucrătorilor dornici de muncă spre a-și relua lucrul“⁴. Ca în atîtea alte cazuri, cînd muncitorii declarau grevă și cereau condiții de muncă și de viață mai bune, guvernul militariza fabricile, silindu-i să lucreze în prezența armatei, burghezia folosind astfel, în mod direct, organele represive ale statului burghezo-moșieresc. Prefectul a acționat în conformitate cu interesele patronilor. Adresîndu-se în aceeași zi comandamentului garnizoanei din Piatra-Neamț, el a cerut acestuia o gardă de soldați⁵ sub comanda unui ofițer „care să păzească fabrica de hîrtie și mucava din localitate, spre a preîntîmpina desordinile sau alte incidente între patronii fabricii și lucrătorii greviști“⁶. Prin dispozițiile concrete primite, ofițerul comandant al găzii avea consemnul să împiedice manifestațiile din fabrică și împrejurimi și să faciliteze intrarea în incinta fabricii a eventualilor spărgători de grevă, în cazul cînd aceștia ar fi fost împiedicați de greviști⁷, iar garda urma să fie menținută pînă la terminarea grevei⁸. Imediat au fost trimise la Fabrica de hîrtie forțe militare și polițienești⁹. Totodată, s-a urmărit și intimidarea muncitorilor pe cale psihologică. Acest rol și l-a asumat presa burgheză, care a încercat demoralizarea greviștilor și derutarea opiniei publice, denaturînd realitatea, scriind mereu despre „nereușita grevei“, „bunăvoința direcției“, „mărirea salariilor“, „lipsa de unitate a greviștilor“¹⁰. Avînd sprijinul nemijlocit al autorităților, direcția a devenit tot mai dîrză în relațiile cu muncitorii, socotind că presiunea, intimidările și măsurile militare, laolaltă cu înșelăciunile, vor înfrînge solidaritatea și dîrzenia acestora. Ea a refuzat începerea tratativelor cu delegația muncitorilor, pretinzînd ca mai întîi să fie reluat lucrul și apoi să se trateze. Pe linia intimidării muncitorilor, la

¹ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 266, 269, 270.

² *Ibidem*, f. 263, 282; Arh. st. Piatra-Neamț, dos. cit., f. 98, 100; „Bacăul“, 20 iun.; „Reformatorul“, 21 iun. 1926.

³ Arh. st. Piatra-Neamț, fd. Prefectură, dos. cit., f. 100.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Privitor la efectivele militare existente în Piatra-Neamț în acei ani, vezi C. Mătașă, *op. cit.*, p. 33.

⁶ Arh. st. Piatra-Neamț, fd. Prefectură, dos. nementionat, f. 99.

⁷ *Ibidem*; dos. cit., f. 101.

⁸ *Ibidem*; în aceeași zi, prefectul anunța Ministerul Muncii și Ministerul de Interne despre începerea grevei și urînd a nu da proporții faptului, amintea numai de cererea muncitorilor privind mărirea salariilor și pomenind despre începerea tratativelor pentru aplanarea conflictului „pe cale de împăciuire“ (Arh. st. Piatra-Neamț, dos. cit., f. 98). Greva a durat însă mai bine de o lună.

⁹ „Lumea“, 18 iun. 1926.

¹⁰ Vezi „Lumea“, 18. 25 iun.; „Reformatorul“, 21 iun. 1926.

cîteva zile după începerea grevei, direcția a publicat o înștiințare ultimativă prin care greviștii au fost somați să reia lucrul fără a pune nici un fel de condiții prealabile¹. Cum era și de așteptat, amenințările au fost însoțite de diversiuni care vizau spargerea solidarității în masa greviștilor. Dacă pînă la declararea grevei direcția fabricii refuzase „să dea măcar o centimă de spor de salar”², în momentul declarării acesteia au fost lipite afișe la fabrică și la cîrciumile din împrejurimi, fiind oferit un spor de salariu de sută la sută acelor lucrători care s-ar fi arătat dispuși să reia lucrul³. Muncitorii au luat cunoștință cu indignare de acest act provocator. Deși lupta era cu totul inegală, muncitorii nu voiau să cedeze în fața amenințărilor și terorii sau a celorlalte metode folosite de direcție⁴, ca : promisiuni, momiarea celor care ar fi consimțit să joace rolul spărgătorilor de grevă etc.

După o săptămîină de la încetarea lucrului, autoritățile reflectau cu îngrijorare la posibilitatea generalizării grevei în întregul oraș și raportau forurilor superioare că „conflictul de muncă de la fabrica de hîrtie din P. Neamț nu a fost aplanat și greva continuă”⁵. După alte opt zile, situația era aceeași, cu toată trădarea cîtorva elemente, care au jucat rolul de spărgători de grevă, încercînd să reia lucrul. Ei n-au reușit să antreneze masa muncitorilor la această ticăloșie. Unelte ale direcției, plătiți de aceasta pentru a face ca greva să eșueze prin provocare și diversiune, atît timp cît erau boicotați de mulțimea greviștilor ei nu puteau să pună singuri fabrica în funcțiune. Nici plecarea directorului la Viena, pentru a aduce de acolo specialiștii necesari punerii fabricii în mișcare⁶, nu s-a dovedit mai folositoare. Patronii au crezut apoi că vor putea folosi țărani din împrejurimi în locul greviștilor. Țărănimea muncitoare însă, cu toată sărăcia ce domnea în satele de munte, nu s-a lăsat înșelată de promisiunile fabricanților, sprijinind în felul acesta lupta muncitorilor aflați în grevă.

În acest timp, nici muncitorii nu stăteau pasivi în fața încercărilor făcute de direcție și de autorități pentru a pune capăt grevei. Adresîndu-se, printr-un amplu manifest, muncitorilor și cetățenilor din orașul Piatra-Neamț și din întreaga țară⁷, Sindicatul unitar al Fabricii de hîrtie îi chema la solidarizare deplină cu greviștii. Se arăta oare erau condițiile lor insuportabile de viață și tot ansamblul împrejurărilor care i-au determinat să recurgă la grevă, manifestul înfierînd totodată metodele direcției de combatere a luptei lor⁸.

Trecuseră trei săptămîni de cînd începuse greva, dar hotărîrea muncitorilor de a-și impune prin luptă revendicările lor vitale nu scăzuse. Ei au

¹ „Reformatorul”, 21 iun. 1926.

² Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 270.

³ *Ibidem* ; rezultatul obținut, adică 13 oferte de la un număr de peste 400 de greviști, dovedea inconsistența acestei metode. Față de cele 13 elemente trădătoare, care prin acțiunea lor făceau jocul patronilor, masa muncitorilor a reacționat prompt, acestea fiind excluse din sindicat (*ibidem*).

⁴ „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 276.

⁶ „Reformatorul”, 5 iul. 1926.

⁷ Arh. C.C. al P.C.R., dos. nr. 793, f. 270.

⁸ *Ibidem* ; „Reformatorul”, 21 iun. 1926.

trebuit să facă sacrificii serioase, să suporte numeroase privațiuni, pentru a putea rezista în această luptă inegală pe care o duceau cu patronii și complicii acestora. Planul patronilor de înfometare a muncitorilor și de zdrobire a puterii lor de rezistență nu a fost atins. Presa a consemnat că muncitorii, foarte solidari între ei, și-au menținut punctul de vedere¹. Aproape zilnic aveau loc adunări în care muncitorii își reafirmau hotărârea de a face cele necesare pentru reușita luptei lor². O atitudine foarte curajoasă au avut-o și muncitoarele greviste. În fiecare zi ele stăteau de gardă în jurul fabricii, muncitorii fiind în felul acesta la curent tot timpul cu cele ce se petreceau, nepermițând direcției să organizeze acțiuni ostile. Această activitate a greviștilor nu a putut fi împiedicată de armata care staționa în fabrică. Lupta pe care o duceau muncitorii fabricii de hârtie pentru apărarea drepturilor lor era a întregii muncitorimi din orașul Piatra-Neamț. Înfrângerea greviștilor ar fi atras introducerea la toate fabricile din oraș a unui regim de 12 ore de muncă³, care urma să fie pus în aplicare imediat după înaugurarea lui la fabrica de hârtie. Conștientă de acest lucru, muncitorimea din Piatra-Neamț a venit în ajutorul greviștilor, ajutându-i materialicește prin Comisia locală a sindicatelor⁴.

Atât prin durata și intensitatea ei, cât și prin problemele ridicate, greva muncitorilor de la fabrica de hârtie a depășit cadrul localității în care se desfășura. Imposibilitatea în care se aflau comuniștii de a acționa deschis, dată fiind ilegalizarea partidului, n-a însemnat lichidarea acțiunilor muncitorești. În cazul grevei de care ne ocupăm, tot comuniștii au fost aceia care, acționând în cadrul conducerii sindicatului, și comitetului de grevă, au insuflat masei muncitorilor încredere în victoria luptei lor. În toate fazele grevei, sfatul și îndrumarea comuniștilor au fost elemente hotărâtoare, atât în privința atitudinii masei greviștilor, cât și a poziției adoptate de delegații lor în tratativele cu patronii. Totodată, ei au depus toate eforturile pentru a obține ajutoare materiale pentru greviști, asigurându-i, în felul acesta, de sprijinul proletariatului din țară. Activitatea comuniștilor și a celorlalte elemente revoluționare se desfășura în condiții foarte grele, datorită faptului că în orașul Piatra-Neamț poliția și siguranța îi puteau foarte ușor identifica, luând obișnuitele măsuri represive împotriva lor. Astfel, delegatul comitetului de grevă care fusese însărcinat a cere ajutoare bănești Consiliului general al Sindicatelor unitare era urmărit de siguranță ca unul dintre comuniștii care au depus o activitate susținută pentru începerea grevei⁵. După ce conducerea Sindicatelor unitare a trimis peste 60 000 de lei greviștilor⁶, „Viața muncitoare” a publicat un apel prin care cerea ca lupta muncitorilor de la Piatra-Neamț să fie sprijinită. „Ei luptă pentru apărarea zilei de muncă de 8 ore și a contractului colectiv, arată acest apel, iar lupta lor e lupta noastră”⁷. Dat fiind că lupta mun-

¹ „Reformatorul”, 5 iul. 1926.

² „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 292.

⁶ „Viața muncitoare”, 18 iul. 1926.

⁷ *Ibidem*.

citorilor din Piatra-Neamț se anunța de lungă durată, „Viața muncitoare“ cerea, în încheierea articolului *Eroica grevă din Piatra-Neamț*, publicat în numărul său din 18 iulie, întregului proletariat și în special celor mai puternice sindicate (metalurgice, petroliste etc.) să contribuie la stringerea fondurilor necesare ajutorării greviștilor. Chemarea lansată de ziar: „să asigurăm triumful grevei, să ajutăm pe greviști“ dovedea că muncitorii din Piatra-Neamț nu erau singuri în lupta lor¹. Se scotea în evidență, în felul acesta, că orice acțiune revendicativă a muncitorimii, din oricare punct al țării, constituia o parte din lupta pe care o ducea întreg proletariatul din România. Din partea Consiliului general al Sindicatelor unitare a venit, la 10 iulie, în Piatra-Neamț, pentru a lua legătura cu greviștii, un delegat al conducerii Sindicatelor unitare. Direcția fabricii, continuând a se menține pe linia adoptată de la începutul conflictului, a respins propunerile sale privitoare la satisfacerea revendicărilor celor aflați în grevă², urmărind neconținut același scop: greviștii să se oblige *individual* (sublinierea ns.) a continua lucrul, iar cei dovediți ca instigatori „să nu fie reprimiți“³.

Acestea erau principalele aspecte ale situației în orașul Piatra-Neamț la o lună după începerea grevei de la fabrica de hîrtie. Se punea problema: ce trebuia să se facă mai departe? Resursele materiale erau pe sfîrșite, cu toate că muncitorii primiseră ajutoare, atît din oraș, cît și din țară. În aceste condiții, continuarea grevei nu mai era posibilă. Astfel, după o lună și patru zile de la începerea ei, adică la 18 iulie 1926, greva a încetat și lucrul a fost reluat⁴. Ea nu s-a terminat prin victoria muncitorilor, în pofida dîrzeniei și a spiritului de sacrificiu de care ei au dat dovadă în tot acest timp. Rezultatul obținut, adică o oarecare mărire a salariilor, trebuie considerat ca insuficient. Coaliției dintre patroni și autorități, muncitorii ar fi trebuit să-i opună o grevă generală în Piatra-Neamț sau chiar în întreaga regiune. La aceasta însă nu s-a ajuns, creîndu-se astfel, pentru autoritățile civile și militare, posibilitatea de a-și îndrepta toate forțele numai împotriva muncitorilor de la fabrica de hîrtie. Deși ciocnirile cu patronii deveniseră tot mai frecvente, chiar din anii anteriori, ceea ce indica de fapt că se va ajunge la o luptă deschisă cu ei, totuși nu s-au pregătit fondurile necesare pentru a se putea rezista în condițiile unei încetări a lucrului de mai lungă durată. La Conferința Uniunii unitare metalo-chimice din România (pe lângă care erau afiliați muncitorii fabricii de hîrtie), ținută la București în zilele de 7—9 ianuarie 1927, s-a arătat că

¹ Cam în același timp cu greva de la Piatra-Neamț aveau loc numeroase acțiuni ale proletariatului din întreaga țară. În Moldova remarcăm mai ales puternicele greve ale muncitorilor de la fabricile „Buhuși“, „Textila Iași“, „Galați“, „Suceava“ etc., unde pe lângă mărirea salariilor, reducerea orelor de lucru etc., întîlnim ca revendicări permanente încheierea contractului colectiv, recunoașterea delegațiilor de ateliere etc. Aceste greve s-au terminat cu unele rezultate favorabile pentru muncitori (vezi „Opinia“, 23 apr. 1926, 15 mai 1926; „Viața muncitoare“, 11 mai 1926; „Desrobirea“, 29 apr. 1926; „Dimineata“, 28 mai 1927; Arh. st. Iași, Inspectoratul 8 industrial reg. Iași, dos. nr. 1026/26, f. 30; J. Benditer, D. Șandru, *op. cit.*, pp. 23, 24).

² „Viața muncitoare“, 18 iul. 1926.

³ Arh. C.C. al P.C.R., fd. 5, dos. nr. 793, f. 291.

⁴ „Lumea“, 19 iul. 1926.

greva de la Piatra-Neamț a fost una dintre puținele pierdute, acest lucru datorându-se și faptului că „nici o altă fabrică de hîrtie nu era organizată”¹. Acest din urmă fapt a avut repercusiuni negative, în primul rînd, pentru muncitorii fabricilor² respective, dar, pe de altă parte, a contribuit și la nereușita grevei de la Piatra-Neamț. Fără îndoială că posibilitatea de a antrena concomitent și pe muncitorii celorlalte fabrici de hîrtie din țară ar fi dat ajutor luptei începute la Piatra-Neamț. De această situație se făcea vinovată conducerea Uniunii de breaslă și a Sindicatelor unitare, care nu rezolvase problema organizării muncitorilor de la fabricile de hîrtie din întreaga țară.

Ajutorarea greviștilor de la Piatra-Neamț a fost un lucru pozitiv, dar aceasta nu s-a dovedit suficientă pentru reușita grevei. În locul încercărilor de mediere făcute de delegatul C.G.S.U., care s-au dovedit inutile, dată fiind atitudinea patronilor, era mai firesc ca venirea acestuia în Piatra-Neamț să fi fost un sprijin pentru impulsionarea muncitorimii din oraș în vederea intrării ei în acțiune. Lucrul acesta n-a fost făcut și, astfel, lipsiți de acest ajutor, muncitorii de la fabrica de hîrtie au trebuit, în cele din urmă, să cedeze. Poziția adoptată de delegatul C.G.S.U., sosit în oraș în momentul culminant al desfășurării grevei, n-a fost întîmplătoare. Centrist inveterat, ajuns în conducerea Sindicatelor unitare, el a dat la Piatra-Neamț cuvîntul de ordine de a nu se încălca „legalitatea statului”, de a nu se ajunge la cuceriri deschise cu organele represive. Această linie, care a fost acceptată în cele din urmă de comisia locală, a izolat pe greviștii de la fabrica de hîrtie și s-a dovedit necorespunzătoare raportului de forțe ce se aflau în luptă, determinînd insuccesul final al grevei, a cărei evoluție pînă în acel moment nu lăsa să se întrevadă un asemenea sfîrșit. Limitarea grevei la fabrica de hîrtie a fost o serioasă greșeală. Dacă Comisia locală a Sindicatelor unitare s-ar fi hotărît pentru antrenarea tuturor muncitorilor din Piatra-Neamț în vederea realizării unei acțiuni comune, s-ar fi putut ajunge, credem, la un rezultat mai favorabil. În direcția aceasta nu s-a acționat (cu excepția manifestului care a fost lansat), așteptîndu-se prea mult directivele centrului, fără a se face o apreciere mai realistă a situației și a se acționa în consecință. Lipsa de inițiativă pe care a manifestat-o Comisia locală a Sindicatelor unitare, neopunîndu-se indicațiilor greșite, dezarmante, ale delegatului C.G.S.U., chiar dacă acesta venise cu împuterniciri depline, a contribuit de asemenea la eșecul grevei. Sfîrșitul grevei de la Piatra-Neamț oglindește astfel, evident, într-o anumită măsură, situația grea existentă atunci în cadrul P.C.R. și al unor organizații de masă, printre care și Sindicatul unitare, datorită activității nefaste a unor elemente oportuniste aflate atunci în conducerea partidului.

Trebuie totuși subliniat faptul că, în timpul grevei, lupta dintre muncitori și patroni a fost foarte îndîrjită, greviștii apărîndu-și revendicările timp de cinci săptămîni împotriva încercărilor patronilor de a-i în-

¹ „Viața muncitoare”, 22 ian. 1927.

² La fabricile de hîrtie „Letea”, „Scăeni”, „Bușteni”, „Cîmpulung” etc., muncitorii nu aveau contract colectiv, lucrau 12 ore pe zi și primeau salarii mai mici ca la Piatra-Neamț („Viața muncitoare”, 18 iul. 1926).

fringe prin folosirea aparatului represiv și utilizarea unor diversivni. Din această grevă, muncitorii din Piatra-Neamț au tras învățăminte pe care le-au folosit în luptele ce au urmat. Ei s-au convins din nou de faptul că dușmanii lor nu sînt numai patronii capitaliști, ci însuși statul burghezo-moșieresc care, prin organele sale represive, vine în ajutorul acestora și că numai lupta unită și organizată a muncitorimii poate birui această coaliție. Măsurile teroriste luate împotriva greviștilor, și în special împotriva conducătorilor lor, au făcut să crească ura muncitorilor împotriva exploataților.

Greviștii au inspirat teamă patronilor și autorităților prin hotărîrea cu care au acționat și și-au apărat delegații. Activitatea practică de zi cu zi, lupta pe care o duceau au pus pe muncitori în situația de a reflecta mai adînc asupra cauzelor insuccesului înregistrat și asupra modului cum vor trebui să lupte în viitor, să pregătească și să organizeze această luptă.

Fiecare grevă, arăta V. I. Lenin, „îmbogățește experiența întregii elase muncitoare; dacă greva reușește ea demonstrează forța unirii muncitorilor... dacă nu reușește ea determină discutarea cauzei eșecului și căutarea unor metode mai bune de luptă”¹.

Greva muncitorilor de la fabrica de hîrtie din Piatra-Neamț, care a avut loc în iunie—iulie 1926, a fost una dintre numeroasele acțiuni de luptă din perioada stabilizării relative a capitalismului, acțiuni care au devenit posibile în anii aceștia datorită întăririi neconținute a influenței partidului în syndicate². Activînd în mijlocul sindicatelor, comuniștii au antrenat pe muncitori la luptă împotriva exploatării, înfruntînd cu mult curaj măsurile represive ale statului burghezo-moșieresc.

Deși nu s-a terminat cu victoria greviștilor, această acțiune a constituit semnalul declarării unor conflicte de muncă și în cadrul altor fabrici de hîrtie din țară³, reprezentînd, în același timp, o experiență plină de învățăminte, care a folosit nemijlocit muncitorimii din Piatra-Neamț în anii care au urmat.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. II, E.S.P.L.P., 1956, p. 102.

² *50 de ani de la crearea C.G.S.R.*, Ed. C.C.S., București, 1958, p. 22—23.

³ La sfîrșitul anului 1926 intră în grevă muncitorii Fabricii de hîrtie din Cîmpulung, primii care au acționat după terminarea grevei la Piatra-Neamț (Arh. C.C. al P.C.R., id. 5, dos. 793, p. 343—349).

DEZVOLTAREA ASCENDENTĂ A ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DE STAT ÎN ANII PUTERII POPULARE ÎN REGIUNEA GALAȚI

de CONSTANTIN MARINESCU

În procesul marilor transformări revoluționare petrecute în țara noastră, învățămîntul de toate gradele, ca parte integrantă a revoluției culturale, a cunoscut o dezvoltare impresionantă.

Partidul și guvernul au adoptat ample măsuri pentru a lichida situația precară lăsată în învățămînt de regimul trecut, au creat toate condițiile pentru o puternică dezvoltare a școlii noastre.

Învățămîntul de stat a devenit o pîrghie importantă în lupta pentru construirea și desăvîrșirea societății socialiste, aducînd o contribuție importantă la formarea și educarea omului nou, la ridicarea nivelului de cultură și la dezvoltarea conștiinței socialiste a întregului popor.

Așezat pe baze realist-științifice, pe temelia de granit a concepției despre lume a clasei muncitoare, pus în slujba intereselor și aspirațiilor majore ale poporului, învățămîntul nostru de toate gradele reprezintă în același timp izvorul principal de pregătire a cadrelor necesare economiei și culturii naționale în plin avînt.

În istoria poporului nostru n-a existat niciodată un asemenea avînt în muncă, o asemenea arzătoare dorință de instruire, de însușire a cît mai multe cunoștințe din tezaurul științei și culturii înaintate, în scopul de a le pune în slujba omului.

În prezent, fiecare al cincilea locuitor este cuprins într-o formă de învățămînt public¹.

Această mișcare revoluționară este un rezultat nemijlocit al politicii științifice a Partidului Comunist Român a cărui conducere înțeleaptă, îndrumînd întregul popor pe făgașul lumii noi, socialiste, scoate la iveală, impulsionează și dezvoltă cele mai alese însușiri ale oamenilor muncii.

Este destul să aruncăm o privire fugară asupra școlii noastre din trecut pentru a ne da seama de profundele transformări care au avut loc în anii puterii populare, pentru a sublinia importante realizări obținute în domeniul învățămîntului.

¹ *Dezvoltarea economică a României 1944—1964*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 661.

Preocupările pentru problemele învățămîntului se rezumau, așa cum arată Gh. Gheorghiu-Dej, „la acele cunoștințe pe care trebuia să le aibă omul muncitor de la oraș și de la sat pentru a putea munci cu mai mult randament în interesul capitaliștilor, moșierilor și al statului”¹.

Deși burghezia a inclus în legile școlare și în vechile constituții dreptul la învățătură și obligativitatea învățămîntului elementar, în realitate mulți copii ai oamenilor muncii rămîneau în afara școlii.

Înainte de eliberare, procentul de analfabeți, după statisticile oficiale, era de 48,5%. „În anul 1930, analfabetismul cuprindea 38,9% din populația de vîrstă școlară”².

După propria mărturisire a Ministerului Educației Naționale din anul 1930, din cauza mizeriei, o mare parte din numărul elevilor care păseau pragul școlii nu puteau frecventa regulat cursurile, așa încît se recunoștea că „frecvența elevilor este o ficțiune”³.

Învățămîntul dispunea de o bază materială necorespunzătoare. Numărul școlilor primare era insuficient în raport cu numărul copiilor. Nu toate școlile dispuneau de localuri proprii; proporția localurilor de școli primare închiriate, față de totalul clădirilor de școli existente, era în unele județe de 46—50%, starea lor fiind cu totul necorespunzătoare⁴.

Dezinteresul claselor dominante față de școală rezultă și din aceea că personalul didactic era cu totul insuficient, unui învățător revenindu-i, în medie, între 100 și 200 de copii. În schimb, salariile erau în neconcordanță vădită cu costul vieții și uneori nici acestea nu se plăteau cu regularitate. Așa, de pildă, sub guvernul Iorga—Argetoianu (1931—1932), cadrele didactice nu și-au primit salariile timp de 6 luni.

Într-un articol publicat de un ziar local în legătură cu această situație se arată: „Cultura românească a suferit în ultimul timp neînchipuite lovituri. Pomelnicul școlilor desființate este nesfîrșit. Profesorii au fost aruncați de la un colț la altul al țării... Și acum vine și ultima lovitură, a salarizării”⁵.

Prin intermediul manualelor și al programelor școlare, regimul burghez-moșieresc urmărea să imprime procesului de învățămînt un conținut abstract, idealist.

Cu toate acestea, „împotriva vicisitudinilor sociale la care au fost supuși oamenii muncii în trecut, școala românească și-a creat puternice tradiții progresiste”⁶.

Numeroase cadre didactice au propovăduit cu îndrăzneală, direct sau indirect, adevărul științific, au cultivat în sufletele copiilor puternice sentimente patriotice și umanitare, au luptat împotriva ideilor reacționare din învățămînt.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 454.

² Șt. Bălan, *Dezvoltarea învățămîntului*, în lucrarea *Momente ale revoluției culturale*, Ed. Științifică, București, 1964, p. 11.

³ „Revista de pedagogie”, nr. 12/1962, p. 6.

⁴ *Dezvoltarea economică a României 1944—1964*, p. 659.

⁵ „Acțiunea”, 27 nov. 1937, Galați.

⁶ Șt. Bălan, *op. cit.*, p. 11.

După crearea Partidului Comunist din România, lupta pentru democratizarea învățămîntului s-a ridicat pe o treaptă superioară, iar în condițiile înfăptuirii și desfășurării revoluției populare, grija pentru reorganizarea și dezvoltarea învățămîntului de stat a devenit una din preocupările fundamentale ale P.C.R.

Între primele măsuri ale P.C.R. au fost cele referitoare la asigurarea unui învățămînt democratic.

Această problemă a fost amplu analizată încă din octombrie 1945 cu prilejul Conferinței naționale a P.C.R.

Conferința națională a P.C.R. a arătat că una din sarcinile de bază pe tărîm cultural era organizarea învățămîntului nou, avînd între altele, ca obiective principale: „a) lichidarea analfabetismului; b) reorganizarea întregului învățămînt de la cel primar pînă la universitate, pe baze democratice...”¹.

În regiunea Galați, ca și în restul țării, la îndemnul partidului, învățătorii și profesorii, în marea lor majoritate, împreună cu ceilalți intelectuali legați de popor și cu tineretul, au pornit o acțiune puternică și entuziastă de alfabetizare a neștiutorilor de carte. Aceasta a cunoscut două etape principale. Prima etapă a început după instaurarea guvernului democratic la 6 martie 1945 și s-a realizat prin cercurile de alfabetizare, constituite pe diferite căi, din inițiativa partidului. A doua etapă a început în toamna anului 1948, după trecerea la reforma învățămîntului și s-a încheiat la sfîrșitul anului școlar 1955/1956.

Lichidarea neștiinței de carte a devenit în anii primului cincinal (1951—1955), atît în țara noastră, cît și în regiunea noastră, o sarcină politică de primă importanță a organelor și organizațiilor de partid, o problemă de stat, nemijlocit legată de întreaga luptă pentru dezvoltarea economică și culturală².

Ca urmare, într-un timp relativ scurt, în regiunea Galați a fost lichidat analfabetismul ca fenomen de masă, s-au creat condiții ca școala să poată cuprinde pe toți copiii de vîrstă școlară, punîndu-se astfel stavilă analfabetismului.

În prima etapă a revoluției populare, după instaurarea guvernului democratic, organele de partid și de stat din regiunea Galați, concomitent cu acțiunea de lichidare a analfabetismului (care după cum s-a arătat a continuat și în a doua etapă a revoluției), au adoptat măsuri pentru îmbunătățirea bazei materiale a școlilor existente, au alocat fonduri pentru construirea unor noi săli de clasă, s-au preocupat de încadrarea lor cu cadre didactice. Organizația județeană a P.C.R. a desfășurat în anii 1945—1947 o amplă activitate în rîndurile cadrelor didactice din școlile sătești și orășenești pentru clarificarea politică și ideologică a acestora și atragerea lor pe pozițiile de luptă ale clasei muncitoare, pentru asigurarea unui învățămînt realist-științific, fundamentat pe concepția materialist-dialectică.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 19.

² *Din realizările regimului democrat-popular în regiunea Galați*, material editat de Sfatul popular regional Galați, 1958, p. 37.

În îndeplinirea sarcinilor puse de partid în fața învățămîntului de stat în această perioadă, un rol important l-au jucat și sindicatele din școlile orașelor Galați și Brăila.

Al VI-lea Congres al P.C.R. care a avut loc în februarie 1948 a trasat între alte sarcini însemnate și aceea a înlăptuirii reformei învățămîntului, menită să pună bazele școlii noi în țara noastră.

După adoptarea legii pentru reforma învățămîntului, statul a preluat organizarea și conducerea învățămîntului de toate gradele. Desființînd învățămîntul particular și confesional, statul a asigurat dreptul la învățătură pentru toți cetățenii țării, învățămîntul de 4 ani a devenit general, obligatoriu și gratuit. Învățămîntul a devenit în întregime laic și a fost conceput ca un sistem unitar pus în slujba intereselor și aspirațiilor poporului.

Procesul instructiv-educativ a căpătat un conținut realist-științific, fundamentat pe concepția materialist-dialectică, aducîndu-și nemijlocit aportul la educația tineretului în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar.

Programele și manualele școlare au fost curățate de zgura concepțiilor fasciste, mistice și idealiste, cadrele didactice fiind îndrumate și sprijinite să lichideze vechile concepții antiștiințifice, iar în procesul clarificării lor ideologice să-și însușească concepția marxist-leninistă despre lume.

1. Învățămîntul de cultură generală

În anii care au trecut de la reforma învățămîntului a luat o mare dezvoltare învățămîntul de cultură generală. El constituie unul din factorii principali ai progresului cultural al poporului și prima verigă din sistemul de pregătire a cadrelor necesare societății socialiste.

Învățămîntul preșcolar, căruiua îi revine sarcina de a realiza educația armonioasă, multilaterală și pregătirea pentru școală a copiilor între 3 și 7 ani, a cunoscut o dezvoltare considerabilă în întreaga țară.

Exprimată în procente, dezvoltarea învățămîntului preșcolar în anul 1963/1964, comparativ cu situația anilor 1938/1939 și 1948/1949, se prezintă astfel în regiunea Galați :

1963/1964 față de 1938/1939	— Grădinițe	— de 8,3 ori
	— Copii înscriși	— de 7 ori
	— Educatoare	— de 10,6 ori
1963/1964 față de 1948/1949	— Grădinițe	— de 4,1 ori
	— Copii înscriși	— de 2,5 ori
	— Educatoare	— de 3,1 ori

Statul nostru s-a preocupat continuu de consolidarea și dezvoltarea acestui grad de învățămînt.

În locul educației preșcolare din trecut, bazate pe sistemele și metodele de educație burgheză, care imprimau activității instructiv-educative un caracter mistic, idealist și abstract, cu numeroase aspecte de formalism

și reduceau rolul educatoarei la un observator pasiv, în grădinițele de copii procesul instructiv-educativ se desfășoară acum pe baze realist-științifice. Prin întregul sistem de educație se urmărește pregătirea copiilor pentru intrarea în școală, astfel încât să asimileze cu mai multă ușurință și rapiditate întreg volumul de cunoștințe, priceperi și deprinderi prevăzut în programa școlii de cultură generală¹.

Răspunzînd cerințelor mereu crescînde ale maselor, pe baza legii de reformă a învățămîntului din 1948, regimul democrat-popular a dezvoltat an de an școala de 7 ani, ca bază de cultură pentru toți cetățenii țării. Astfel, începînd cu anul școlar 1955/1956 învățămîntul de 7 ani a devenit general și obligatoriu în orașe, centre muncitorești și centre raionale, iar în 1958 s-a generalizat învățămîntul de 7 ani în toate localitățile din mediul rural în care funcționau școli de 7 ani.

Pentru pregătirea unor oameni cu temeinice cunoștințe teoretice și practice necesare construcției socialiste, Congresul al VIII-lea al Partidului Comunist Român a adoptat hotărîrea însemnată cu privire la încheierea procesului de generalizare a învățămîntului de 7 ani și trecerea treptată la învățămîntul de 8 ani, durata școlii de cultură generală ajungînd în felul acesta la 12 ani.

Procesul de generalizare a învățămîntului de 7 ani s-a încheiat în cursul anului școlar 1961—1962.

În regiunea Galați, învățămîntul de cultură generală a înregistrat de la an la an o dezvoltare ascendentă. O pondere deosebită în cadrul acestei dezvoltări o are învățămîntul elementar, așa cum rezultă și din cifrele pe care le prezentăm.

În timp ce în anul școlar 1938—1939 (an care în ansamblul economiei și culturii statului burghez-moșieresc este considerat ca an de vîrf) pe teritoriul de azi al regiunii Galați existau 590 de unități școlare (școli de 4 și 7 ani) cu 95 473 de elevi, deservite de 2 721 de cadre didactice, în anul școlar 1963/1964 au funcționat în aceeași regiune 726 de asemenea unități școlare, din care 289 de școli de 8 ani cu clasele I—IV și 437 de școli de 8 ani cu clasele I—VIII. Numărul elevilor a crescut de la 95 473 la 169 447 la cursurile de zi, iar al cadrelor didactice de la 2 721 la 6 445, din care marea lor majoritate sînt calificate².

În procente, această creștere se exprimă astfel :

1963/1964 față de 1938/1939	— Numărul unităților școlare	— de 1,2 ori
	— Numărul elevilor	— de 1,67 ori
	— Numărul cadrelor didactice	— de 2,36 ori

În anul școlar 1964—1965 se încheie practic procesul de generalizare a școlii de 8 ani, înfăptuindu-se astfel una dintre cele mai importante sarcini trasate de Directivele celui de-al VIII-lea Congres al P.C.R.

Învățămîntul general de 8 ani asigură însușirea de către elevi a bazelor culturii generale, prin transmiterea unui sistem de cunoștințe științifice despre natură și societate, accesibile vîstei lor, de formează de-

¹ Vezi „Revista de pedagogie”, nr. 12, 1963, p. 7.

² Direcția regională de statistică Galați, Pașaportul reg. Galați, p. 146—152.

prinderea de muncă, realizează educația lor morală, estetică, fizică, dând astfel posibilitate absolvenților să-și continue studiile în școli de grad imediat superior sau să dezvolte o activitate utilă în societate.

În sistemul nostru de învățământ, școala de 8 ani nu mai îndeplinește în mod exclusiv funcția gimnaziului de altă dată — treaptă de trecere la învățământul mediu —, ci constituie veriga principală a învățământului de mase, care dă cultura generală și politehnică strict necesară oricărui tânăr și oricărui cetățean al societății noastre socialiste. „Funcția actuală a școlii de 8 ani reflectă caracterul popular al învățământului nostru”¹.

Prin caracterul ei profund democratic și cu adevărat general, școala de 8 ani este menită să ridice pe o treaptă superioară nivelul cultural al întregii populații a țării, să-i deschidă posibilități și mai largi de a se bucura de binefacerile științei, artei și culturii.

Conținutul învățământului de 8 ani asigură o pregătire generală, de bază, tineretului nostru școlar. În planul acestui învățământ se acordă un loc important studiului științelor naturii și matematicii, dezvoltării gândirii elevilor, formării concepției materialiste despre lume².

De asemenea, un loc important în procesul de învățământ îl ocupă în școala de 8 ani studiul limbii și literaturii române, istoriei patriei și istoriei universale, problemelor de bază ale dezvoltării societății.

În vederea cunoașterii cât mai temeinice a legilor naturii și a formării priceperilor și deprinderilor practice la elevi, conținutul disciplinelor în școala de 8 ani, spre deosebire de gimnaziile de altă dată, se predă în strânsă legătură cu viața.

„Școala de 8 ani oferă mult mai mari posibilități pentru realizarea educației multilaterale a elevilor”³.

Dezvoltarea învățământului mediu de cultură generală a înregistrat, de asemenea, succese importante. Regimul democrat-popular a creat largi posibilități de a frecvența școlile medii de cultură generală copiilor de muncitori și de tineri muncitori.

În cuprinsul regiunii Galați, învățământul mediu a înregistrat o dezvoltare impetuoasă, reflectată atât în înființarea de noi unități școlare, cât și în creșterea considerabilă a numărului elevilor.

Astfel, în timp ce în anul școlar 1938/1939 funcționau doar 8 licee de stat cu 796 de elevi, în anul școlar 1963/1964 în regiune și-au desfășurat activitatea 28 de școli medii, în cadrul cărora s-au școlarizat 12 971 de elevi la cursurile de zi⁴. În perioada menționată a avut loc deci o creștere a numărului elevilor de 16,2 ori, iar al școlilor medii de 3,5 ori.

„Numărul elevilor cuprinși în școlile de cultură generală din regiunea noastră a crescut în noul an școlar 1964/1965 cu încă 23 000 față de anul trecut, ajungându-se la 204 276 de elevi”⁵.

¹ „Revista de pedagogie”, nr. 12/1962, p. 11.

² Șt. Bălan, *op. cit.*, p. 19.

³ Ion Borea și Eugen Blideanu, *O nouă etapă în ridicarea nivelului cultural al poporului*, în „Revista de pedagogie”, nr. 4, 1960, p. 27.

⁴ Direcția regională de statistică Galați, Pașaportul reg. Galați, p. 146—152.

⁵ „Viața nouă”, nr. 6149, 15.IX.1964, Galați.

Învățămîntul mediu urmărește să asigure elevilor un larg orizont de cunoștințe, ținînd seama de cuceririle științei și tehnicii moderne, de progresele culturii și artei contemporane, și-i familiarizează cu bazele științifice ale producției moderne¹.

Învățămîntul mediu asigură elevilor o pregătire temeinică pentru ca absolvenții săi să poată continua cu succes studiile în învățămîntul superior și tehnic sau să desfășoare o activitate folositoare în diferite domenii ale economiei și culturii.

Spre deosebire de școala secundară teoretică din trecut, al cărei obiectiv fundamental era „pregătirea unei elite”, școala medie a devenit în regimul nostru o școală a poporului, care pregătește pe absolvent pentru viață, pentru o activitate creatoare pusă în slujba celor ce muncesc.

Pentru a da posibilitate oamenilor muncii să-și completeze studiile medii și să-și ridice nivelul cultural, s-a organizat învățămîntul de cultură generală fără scoatere din producție. În regiunea Galați, în afară de elevii de la cursurile de zi ale școlilor de cultură generală, un număr mare de oameni ai muncii studiază în cadrul școlilor serale sau urmează cursurile fără frecvență ale școlilor de 8 ani sau medii.

Astfel, în anul 1963/1964, numărul elevilor de la cursurile fără frecvență a fost de 7 898, iar al celor de la cursurile serale de 3 735, deci în total 11 633 de elevi². Trebuie să menționăm că în trecut școala burgheză nu dispunea de cursuri serale, iar în ceea ce privește elevii de la cursurile fără frecvență, aceștia erau într-un număr extrem de redus, ceea ce nici nu comportă comparație cu situația actuală.

Concomitent cu existența numărului mare de elevi în școlile medii la cursurile de zi, serale și fără frecvență, trebuie să avem în vedere și activitatea cadrelor didactice dintre cele mai pregătite, cu bogată experiență pedagogică.

Dacă în anul școlar 1938/1939 funcționau în cadrul fostelor școli secundare 191 de profesori, în anul școlar 1963/1964 un număr de 700 de cadre didactice au asigurat predarea diferitelor discipline în cadrul școlilor medii din regiune, la cursurile de zi, serale și fără frecvență³.

Învățămîntul profesional și tehnic, căruia îi revine sarcina de a pregăti organizat — și la nivelul sarcinilor revoluției tehnico-științifice care are loc în lume — cadre de muncitori calificați și de tehnicieni necesare economiei naționale, a făcut, în cei 20 de ani de la eliberarea țării de sub jugul fascismului, pași însemnați înainte.

Dezvoltarea a fost marcată de creșterea numărului de școli profesionale (de la 19 în 1938/1939, cu 2 175 de elevi la 27 în 1963/1964, cu 10 242 de elevi)⁴ și tehnice (de la 6, cu 617 elevi în 1938/1939, la 12, cu 3 003 elevi în 1963/1964)⁵ ca și de îmbunătățirea continuă a profilului,

¹ „Revista de pedagogie”, nr. 12, 1963, p. 8.

² Sfatul popular regional Galați, Secția de învățămînt, Serv. plan, dos. nr. 16/1282.

³ Direcția regională de statistică Galați, Pașaportul reg. Galați, pp. 146—152.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

conținutului, prin legarea într-o tot mai mare măsură a acestui învățămînt de producție.

Pentru ca școala să-și poată îndeplini sarcinile ce-i revin în perioada trecerii la construirea și desăvîrșirea socialismului, au fost alocate din bugetul de stat, an de an, sume sporite pentru nevoile învățămîntului.

Lucrul acesta apare foarte concludent și din situația regiunii Galați, unde se remarcă o creștere vizibilă a fondurilor la articolele bugetare de la o perioadă la alta.

Iată cîțiva parametri comparativi 1960—1964¹:

	1960	1964
— Material didactic	1 566 000 lei	3 500 000 lei
— Mobilier școlar	4 636 000 lei	8 937 000 lei
— Investiții școli	7 140 000 lei	14 200 000 lei
— Burse elevi	2 960 000 lei	4 060 000 lei
— Salarii cadre didactice	79 304 000 lei	133 400 000 lei
— Cheltuieli de hrană în creșe	3 349 000 lei	5 260 000 lei

Între anii 1961 și 1963 s-au construit în regiunea Galați peste 640 de săli de clasă, iar în anul 1964 au fost date în folosință altele 337 de săli noi de clasă², din care peste 190 în mediul rural.

Sume importante au fost alocate pentru repararea capitală a 99 de școli, cît și pentru asigurarea lucrărilor de reparații curente și curățenie³.

O înfăptuire de covîrșitoare importanță, care arată grija deosebită a partidului pentru asigurarea unor condiții optime de învățămînt pentru toți copiii patriei, o constituie măsura adoptată de Congresul al VIII-lea al P.C.R. privind introducerea — începînd din anul școlar 1960—1961 — a gratuității complete a manualelor școlare pentru toți elevii din clasa I pînă la clasa a VII-a inclusiv.

Sumele cheltuite de stat pentru procurarea manualelor școlare cresc considerabil de la o etapă la alta, concomitent cu lărgirea rețelei școlare și a numărului de elevi. Astfel, în regiunea Galați, în anul 1960, s-au distribuit gratuit școlariilor manuale în valoare de 4 350 000 de lei, pentru ca patru ani mai tîrziu, în anul școlar 1963/1964, această sumă să se ridice la 7 663 000 de lei⁴.

Această măsură a legat pentru totdeauna numele celui de-al VIII-lea Congres al partidului de una din marile înfăptuiri ale vremii noastre în domeniul revoluției culturale.

Ea situează țara noastră în rîndul țărilor cu cele mai mari preocupări pentru promovarea învățămîntului și culturii.

Analiza, fie chiar succintă, a cifrelor de mai sus arată că, în decurs de mai puțin de 4 ani, unele sume cheltuite aproape s-au dublat, altele s-au dublat, iar altele sînt în prezent mai mari decît dublul celor din 1960.

¹ Sfatul popular regional Galați, Serv. contabilității, dos. nr. 795.

² T. Nejnjeru, *La început de an școlar*, în „Viața nouă”, nr. 6149, 15.IX.1964, Galați.

³ *Ibidem*.

⁴ Sfatul popular regional Galați, Serv. contabilității, dos. nr. 795.

Astfel, pentru procurarea mobilierului școlar s-a cheltuit în 1960 suma de 4 636 000 de lei, pentru ca în anul 1964, la același articol, să se cheltuiască 8 937 000 de lei, adică aproape de două ori mai mult.

Ceea ce reține atenția și contrastează izbitor cu situația din trecut sînt sumele consumate pentru burse și plata salariilor cadrelor didactice.

În 1960 s-au cheltuit în regiune 2 960 000 de lei pentru întreținerea elevilor bursieri, iar în 1964 cheltuielile la acest capitol s-au ridicat la 4 060 000 de lei.

Cît de mult contrastează această creștere considerabilă a bugetului la capitolul burse, într-un interval atît de scurt, cu o întîmplare atît de penibilă, petrecută în anul 1942 la fostul gimnaziu „C. A. Rosetti” din localitate.

„Doi elevi din clasa a II-a, deopotrivă de merituoși la învățătură, deopotrivă de săraci, locuind în același cartier muncitoresc și, mai presus de toate, buni prieteni, sînt chemați de conducerea școlii și de «generosul consiliu de protectori» în fața unui concurs pentru obținerea unei burse constînd dintr-o masă de prînz la cantina copiilor nevoiași de pe lîngă liceul «Vasile Alecsandri». Rezultatul concursului? Putea fi scontat: copiii reușesc cu aceeași medie și la lucrările scrise și la oral. Organizatorii concursului sînt derutați și trei săptămîni se rețin să-l anunțe.

Cu toate demersurile făcute, autoritățile nu acordă școlii o bursă suplimentară. Atunci se hotărăște ca cei doi copii să împartă această bursă, adică masa de prînz...”¹

Cea mai mare parte a cadrelor didactice, după terminarea studiilor, erau nevoite să îngroașe, în trecut, rîndurile șomerilor, ca urmare a atitudinii de nepăsare a guvernanților față de dezvoltarea învățămîntului.

În septembrie 1932, de pildă, în presa gălățeană s-a publicat cu litere majuscule că „6000 de licențiați așteaptă să fie numiți suplinitori în învățămîntul secundar”².

Alt ziar relatează că pentru 40 de posturi anunțate la Iași, la Biblioteca Fundației Universitare, ce urma să se deschidă, au cerut numiri peste 3000 de licențiați și doctori în litere și drept³. Aceasta oglindește în modul cel mai convingător că șomajul intelectual devenise un fenomen de masă.

În condițiile regimului democrat-popular sînt repartizați, anual, regiunii Galați sute de absolvenți ai institutelor de învățămînt superior și ai școlilor pedagogice⁴, pentru nevoile învățămîntului de cultură generală (pentru anul 1964—1965 au fost repartizați 400 de absolvenți) și pe măsura extinderii rețelei școlare, ca urmare a generalizării școlii de 8 ani, învățămîntul cere, în continuare, un număr sporit de cadre didactice.

Învățătorii și profesorii nu mai întîmpină astăzi greutățile de care s-au lovit, în vechiul regim, colegii lor mai în vîrstă. Organele de partid și

¹ „Pagini dunărene”, culegere literară a Casei regionale a creației populare, Galați, 1964, p. 249.

² „Vocea Galaților”, an. XV, nr. 4346 din 2 sept. 1932.

³ *Regiunea Galați în plină dezvoltare*, Galați, 1961, p. 103.

⁴ Sfatul popular regional, Secția de învățămînt, Biroul evidență, dos. nr. 16 A, 1209.

de stat locale le acordă grija părintească pentru a avea condiții bune de trai și de muncă.

Dar tabloul dezvoltării ascendente și în ritm impetuos a învățămîntului nostru de cultură generală și tehnic nu ar putea să oglindească principalele rezultate obținute, dacă nu ar fi completat cu unele aspecte privind ridicarea pe o treaptă superioară a conținutului științific al acestuia.

Trebuie reliefat faptul că predarea este asigurată de un corp didactic calificat, a cărui pregătire este desăvîrșită permanent în cadrul cercurilor de specialitate, al comisiilor metodice, pe calea cursurilor de perfecționare, a examenelor de definitivare și de grad, organizate de Ministerul Învățămîntului, ceea ce stimulează interesul pentru aprofundarea specialității și mijlocește înarmarea cadrelor didactice cu cele mai noi cuceriri dobîndite în domeniul fiecărei discipline.

Un aport substanțial în formarea unei concepții științifice despre natură și societate îl aduce învățămîntul ideologic organizat sistematic pe cercuri și cursuri, în funcție de specialitățile ce se predau în școală.

Pe această bază cadrele didactice au posibilitatea să-și perfecțeze măiestria lor pedagogică, să țină lecții și să întocmească lucrări științifice bine documentate și just orientate din punct de vedere politic și ideologic, aducîndu-și contribuția la îmbogățirea tezaurului de cunoștințe în diferite domenii legate de limba și istoria poporului nostru, în domeniul matematicii, fizicii etc.

Societatea de științe istorice și filologice filiala Galați, care însumează un număr de 280 de membri, a atras pe făgașul muncii de cercetare științifică un număr mare de cadre didactice din învățămîntul de cultură generală. Între anii 1962 și 1964, 56 de cadre didactice au susținut un număr de 84 de comunicări în ședințe ordinare și sesiuni științifice¹.

Aceste preocupări își găsesc corespondent în pregătirea tot mai temeinică a elevilor, în faptul că numărul frunțașilor la învățatură, al premianților la clasele I—VIII este mult mai mare astăzi decît în trecut.

La concursul de literatură română, faza republicană — concurs organizat anual de Societatea de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România — elevii din regiunea Galați au obținut locul al II-lea pe țară în anul 1962, în anul 1963 s-au situat pe locul V, iar în 1964 au obținut un premiu II și două mențiuni².

În 1964, la acest concurs, faza regională, au participat 1 367 de elevi, ceea ce înseamnă aproape de două ori mai mulți față de anul precedent.

Sute de elevi din regiunea Galați participă anual și la olimpiadele de matematică, fizică și chimie, obținînd rezultate foarte bune. La faza finală din 1964, la concursul de fizică-chimie, ei au obținut un premiu I, două premii III și două mențiuni.

O dată cu creșterea fondurilor alocate pentru dotarea bibliotecilor școlare cu cărți, de la 260 000 de lei în anul 1960 la 845 000 de lei în anul

¹ Societatea de științe istorice și filologice, filiala Galați, dos., dări de seamă 1964, p. 6.

² *Ibidem*, p. 20.

1964¹, a sporit considerabil numărul cititorilor, ceea ce asigură o temeinică pregătire a elevilor, le deschide orizontul necesar pentru aprofundarea problemelor tratate la clasă în condițiile muncii individuale.

Sub îndrumarea nemijlocită a organelor de partid, organizațiile Uniunii Tineretului Comunist și cadrele didactice din școlile din regiunea Galați desfășoară o bogată și variată activitate pe linia educării comuniste a elevilor, în vederea pregătirii lor pentru viață, pentru o participare activă, plină de devotament, la desăvârșirea construcției socialiste în patria noastră.

Activiști de partid, cadre de conducere din economie, comuniști cu experiență îndelungată sînt invitați în școli de conducerea acestora și ale organizațiilor U.T.C. și vorbesc despre obiectivele mărețe pe care și-a propus să le înlăptuiască partidul, despre trecutul de luptă al partidului, despre bogățiile regiunii și ale întregii țări, despre politica externă a Republicii Socialiste România etc.

A intrat în tradiția muncii educative cu elevii din școlile generale și liceele din orașele Galați, Brăila, Tecuci, Focșani etc. organizarea de simpozioane pe tema popularizării realizărilor științei și culturii românești din trecut și de azi, a unor seri literare, organizarea unor concursuri pe teme profesionale, a concursului „Iubiți cartea” etc. Un număr de peste 500 de elevi din clasele a XI-a din orașul Galați au participat la întîlnirea organizată de Comitetul orașenesc U.T.C. Galați cu acad. Macovschi și prof. univ. M. Novicov, în luna noiembrie 1964.

Din inițiativa organizațiilor U.T.C., în numeroase școli se organizează adunări generale ale U.T.C.-iștilor cu tema: *Ce să fiu*, la care participă tovarăși din conducerea de partid și de stat locală, cadre didactice în vîrstă, și vorbesc elevilor pe marginea acestei teme.

În cadrul celor 8 case ale pionierilor activează, sub îndrumarea cadrelor didactice, peste 7 000 de elevi în diferite cercuri de muzică, dans, literatură, teatru etc.

Educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar constituie una din cele mai importante laturi ale muncii educative duse cu elevii. Școlile organizează sistematic excursii la locurile istorice din regiune ca: Mausoleul de la Mărășești, Mărăști, la Muzeul de istorie, secția mișcarea muncitorească din orașul Galați, precum și la Muzeul de istorie a partidului din București, la Muzeul Doftana etc.

În vana și toamna anului 1964, un număr de peste 120 000 de elevi au vizitat principalele obiective industriale din regiunea Galați: Șantierul naval Galați, Uzina de tablă subțire, Combinatul de celuloză și hîrtie Brăila, precum și Expoziția realizărilor economiei naționale de la București.

Periodic sînt prezentate în fața elevilor expuneri și conferințe pe teme consacrate educației patriotice pentru dezvoltarea sentimentului de dragoste față de patrie, pentru cunoașterea de către elevi a luptei maselor pentru progres și libertate, a eroilor care au militat în sensul aspirațiilor progresiste pentru zdrobirea vechiului regim de asuprire.

Declarația din aprilie 1964 cu privire la poziția P.C.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale reprezintă pentru cadrele

¹ Sfatul popular regional, Serv. contabilității, dos. nr. 795.

didactice și toți cei ce sînt chemați să se ocupe de problema educației patriotice a elevilor un nou izvor de profundă documentare, un îmbold de desfășurarea cu rezultate și mai bune a nobilei misiuni ce le-a fost încredințată de partid, aceea de a asigura temeinica instruire și educare a tineretului țării noastre.

Invățămîntul superior

Eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, instaurarea puterii populare au creat condiții nebănuite în trecut și pentru dezvoltarea învățămîntului superior. În ultimii 20 de ani, ca urmare a măsurilor luate de partid și guvern, și învățămîntul superior a cunoscut o dezvoltare și îmbunătățire continuă, reușind să formeze un număr tot mai mare de cadre cu pregătire superioară, capabile să pună în valoare bogățiile țării, să realizeze politica economică și social-culturală a partidului.

„De unde în 1938 existau în țară doar 16 instituții de învățămînt superior, cu 33 de facultăți, repartizate în 4 centre universitare, în prezent funcționează 47 de universități și institute cuprinzînd 171 de facultăți, în 15 centre universitare”¹.

Numărul studenților a sporit în proporții cu adevărat impresionante. Este foarte concludent să arătăm că în anul de învățămînt 1963/1964 au studiat în instituturile de învățămînt superior 112 611 studenți², față de 26 489 de studenți existenți în anul 1938³.

În scopul pregătirii de specialiști cu înaltă calificare din rîndurile oamenilor muncii, fără scoaterea lor din producție, s-a organizat și se dezvoltă învățămîntul seral și fără frecvență, care cuprinde în prezent peste 23 000 de studenți. Aceasta demonstrează încă o dată condițiile largi create de statul nostru pentru ca toți oamenii muncii să poată profita de dreptul la învățătură.

La fiecare 10 000 de locuitori din Republica Socialistă România învață acum 60 de studenți. Datorită puternicei dezvoltări a învățămîntului superior, țara noastră se situează astăzi, în ceea ce privește numărul de studenți la 10 000 de locuitori, înaintea unor țări capitaliste dezvoltate ca Anglia, R. F. Germană, Italia, fără să mai vorbim de țări ca Grecia, Turcia, Spania și Portugalia, care au rămas cu mult în urma țării noastre.

Creșterea prestigiului de care se bucură învățămîntul superior din țara noastră este ilustrată și de faptul că peste 1 000 de studenți și aspiranți străini își fac studiile în țara noastră.

Partidul și guvernul, toți oamenii muncii din patria noastră, înconjură cu dragoste tineretul studios, se îngrijesc să-i asigure condiții de studii și de viață din ce în ce mai bune. În fiecare an se cheltuiesc din bugetul statului pentru învățămînt 5,5 miliarde de lei. Construcțiile elegante,

¹ „Revista învățămîntului superior”, nr. 8, 1964, p. 6.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, nr. 7—8, 1963, p. 8.

moderne ale noilor cămine și cantine studentești înfrumusețează peisajul tuturor centrelor universitare¹.

Totodată, instituțiile de învățămînt superior au fost asigurate în ultimii 20 de ani cu peste 1 200 de laboratoare noi, cu aparatură modernă. În cele două decenii de la eliberare au fost create pentru acest învățămînt de circa 12 ori mai multe laboratoare decît într-o perioadă de 76 de ani în regimurile burghezo-moșierești².

Schimbări hotărîtoare s-au produs și în ceea ce privește conținutul învățămîntului, orientarea sa ideologică, nivelul său științific. Întregul proces instructiv-educativ are o orientare nouă, bazată pe ideologia marxist-leninistă.

În instituțiile de învățămînt superior, studențimea capătă o pregătire științifică și un profil moral în concordanță cu principiile eticii comuniste.

În anii puterii populare, Galațiul, important centru industrial și principalul port la Dunăre, a devenit și un oraș universitar. Aceasta arată în modul cel mai elocvent grija partidului și guvernului pentru ridicarea orașelor și regiunilor țării, nu numai din punct de vedere industrial și agricol, dar și sub raport cultural-științific. Cele două institute din orașul nostru — Institutul politehnic și Institutul pedagogic — răspund unei sarcini fundamentale puse în fața întregului nostru învățămînt superior, aceea de a pregăti cadre capabile să desfășoare în diferite domenii ale economiei și culturii noastre socialiste o activitate rodnică, entuziastă, pusă în slujba propășirii patriei. Centrul universitar Galați s-a dezvoltat an de an, o dată cu dezvoltarea de ansamblu a întregii noastre economii și culturi naționale.

Dacă în anul școlar 1951, cînd a luat ființă Institutul mecano-naval, el școlariza doar un număr de 100 de studenți, în prezent, în centrul nostru universitar se pregătesc pentru diferite specialități circa 3 000 de studenți la cursuri de zi, serale și fără frecvență, repartizați în 6 facultăți, și anume: 1) Facultatea de mecanică, 2) Facultatea de tehnologia produselor alimentare și tehnica pescuitului, 3) Facultatea de fizică-chimie, 4) Facultatea de matematică, 5) Facultatea de științe naturale și agricole, 6) Facultatea de filologie.

Armonizarea permanentă cu necesitățile producției, cu cerințele ei actuale și de perspectivă — atribut de seamă al învățămîntului nostru superior — se reflectă la Galați prin crearea unor noi secții de pregătire a studenților în cadrul facultăților existente. Pe această linie se înscrie, de pildă, înființarea în anul universitar 1960/1961, în cadrul Facultății de mecanică a secțiilor de frigotehnie și de tehnologie a construcțiilor de mașini, cu o durată de școlarizare de 5 ani etc.

Nivelul înalt al procesului de învățămînt este asigurat nu numai de existența unui corp profesoral format din circa 300 de profesori, conferențieri, lectori, asistenți, preparatori cu bogată experiență didactico-științifică, dar și prin aceea că institutele din orașul nostru dispun de peste 50 de laboratoare utilizate cu aparatură modernă pentru lucrări practice, numeroase ateliere de specialitate, de biblioteci care însumează peste 180 000 de vo-

¹ „Revista învățămîntului superior”, nr. 7—8, 1963, p. 8.

² *Ibidem*, nr. 8, 1964, p. 8.

lume, de săli spațioase de cursuri și seminarii, proiecte, cabinete meto-
dice etc.

În fiecare an, pentru nevoile de funcționare ale celor două institute sînt alocate fonduri din bugetul statului în valoare de 4—5 milioane de lei. Numai în cadrul Institutului pedagogic s-a cheltuit în anii 1962/1963 suma de 2,8 milioane de lei pentru efectuarea de reparații capitale, în scopul amenajării unor noi amfiteatre, laboratoare, săli de lectură, cabinete etc.

Studentii celor două institute, asemeni celor din întreaga țară, au astăzi condiții de studiu și de trai cum n-au existat niciodată în trecut. Circa 62% din numărul studenților gălățeni primesc burse din partea statului, iar un însemnat număr de studenți primesc burse de merit pentru învățătură. Aproape 80% din studenți locuiesc în cămine și mîncă la cantina studentească, modernă, cu o capacitate de servire de 1 500 de locuri în trei serii, construită în ultimii ani. În afara celor cinci cămine existente, anul acesta au fost date în folosință pentru nevoile centrului universitar încă două cămine studentești noi cu o capacitate de 600 de locuri.

A crescut considerabil, în aceste condiții, calitatea pregătirii științifico-teoretice a studenților gălățeni.

Perfecționarea continuă a planurilor de învățămînt, a programelor de curs, predarea lecțiilor, ținerrea seminariilor la un nivel superior, apelîndu-se la metode pedagogice moderne, tipărirea și litografierea a peste 30 de cursuri și manuale sub îngrijirea cadrelor didactice din cele două institute, creșterea exigenței acestora au contribuit la îmbunătățirea continuă a pregătirii studenților, ceea ce se reflectă în numărul tot mai mare, de la o sesiune la alta, al studenților integraliști și al celor cu note bune și foarte bune.

Cadrelor didactice se străduiesc să îmbine tot mai strîns pregătirea profesională a studenților cu educarea lor în spiritul dragostei față de profesia aleasă, cu munca de formare a studenților ca oameni devotați cauzei construcției socialismului, animați de pasiune revoluționară și fermiteți în aplicarea politicii partidului.

Concomitent cu munca didactică s-a îmbunătățit de la an la an activitatea de cercetare științifică a cadrelor didactice și a studenților. A devenit un principiu bine stabilit în activitatea universitară că munca proprie de cercetare științifică ridică nivelul muncii didactice, capacitatea de a contribui la formarea cadrelor de specialiști pentru toate domeniile.

Activitatea științifică are un caracter planificat, desfășurîndu-se pe baza unei tematici de perspectivă care cuprinde teme în domeniul cercetărilor fundamentale, cît și teme legate de producție, rezultate din contractele încheiate de catedre cu întreprinderile din regiune sau din țară.

Unele lucrări executate de cadrele didactice și-au adus un aport apreciabil la rezolvarea unor probleme de producție a întreprinderilor din regiune, dintre care semnalăm: *Zgomotul și vibrațiile la cargoul modernizat de 4 500 tone*, *Studiul factorilor ce influențează formarea alcoolului metilic în tratamentul cu enzime pectolice al strugurilor*, *Studiul hidrobiologic al Lacului Sărat Brăilo* etc.

De la înființarea celor două institute, cadrele didactice au organizat 11 sesiuni științifice în care au fost comunicate peste 320 de lucrări, dintre care numeroase au văzut lumina tiparului.

Publicarea a două volume cu lucrări valoroase ale cadrelor didactice de la Institutul politehnic în anul 1963 încununează eforturile colectivului acestui institut pentru valorificarea roadelor muncii lor științifice.

În ultimii ani, cadrele didactice de la Institutul pedagogic au publicat în reviste de specialitate un număr de peste 30 de articole pe diferite teme, realizând astfel începuturi promițătoare pe tărîmul muncii științifice.

Un număr de peste 60 de cadre didactice își desăvîrșesc pregătirea științifică de specialitate prin aspirantură și specializare în țară și străinătate pe lângă profesori cu autoritate științifică.

O componentă importantă a procesului de învățămînt căreia cadrele didactice îi dedică toată experiența lor o constituie inițierea și orientarea studenților în domeniul cercetării științifice, formarea la aceștia a deprinderilor care să le permită în viitor să abordeze în mod independent probleme interesante de studiu și să rezolve pe baza investigației meticuloase cele mai spinoase și dificile probleme ridicate de viață, de producție.

Interesul manifestat de studenții gălățeni pentru cercetarea științifică este demonstrat de existența a 20 de cercuri de cercetare științifică în care activează un număr de circa 330 de studenți. Numai anul acesta au fost susținute în cercuri și sesiuni științifice aproximativ 70 de referate elaborate sub îndrumarea cadrelor didactice, majoritatea tratînd probleme esențiale ale economiei și culturii noastre naționale.

Chemate să-și aducă aportul lor la aplicarea politicii partidului nostru în domeniul pregătirii de specialiști cu înaltă calificare, cele două institute de învățămînt superior dau în fiecare an importante contingente de ingineri navali, mecanici, tehnologi, piscicoli etc., precum și profesori de limba română, matematică, științe naturale și agricole și fizică-chimie.

În decurs de un deceniu și jumătate de la înființarea sa, Institutul politehnic a repartizat economiei naționale un număr de aproape 2 000 de ingineri cu temeinică pregătire de specialitate, care se bucură de o bună apreciere în unitățile industriale în care lucrează. Este remarcabil faptul că proiectul oargoului românesc de 4 500 t, precum și construcția acestui tip de vase care reprezintă mîndria industriei noastre navale peste hotare, sînt rodul activității unor colective de ingineri absolvenți ai Institutului politehnic. În prezent, conducerea diferitelor secții și servicii productive și de concepție din cadrul șantierelor navale și al industriei alimentare din țara noastră este exercitată de specialiști pregătiți în centrul universitar Galați.

Centrul universitar Galați întretine de mai mulți ani legături de ordin științific cu institute de învățămînt superior cu profil similar dintr-o serie de țări socialiste, ca : U.R.S.S., R.P. Bulgaria, R.P. Polonă, R.P. Ungară, R.D. Germană, ai căror reprezentanți au făcut vizite și schimburi de experiență valoroase.

Un număr de studenți străini din R.P.D. Coreeană, R.P. Albania, R.P. Bulgaria, precum și din alte țări, au studiat în cadrul Institutului poli-

tehnic, specializându-se în diferite domenii ale industriei navale sau alimentare sub îndrumarea competentă a celor mai reputeate cadre didactice.

În cei 20 de ani care au trecut de la eliberare, primul port românesc de la Dunăre, supranumit cu venerație, altădată, de muncitorimea de pretutindeni „Portul Roșu“, a dobândit un nou profil economic și cultural. Știința și valorile superioare ale culturii care vegetau în cercurile restrînse ale protipendadei au coborât larg în mase.

„Succesele înregistrate în învățămîntul superior gălățean constituie o expresie elocventă a grijii partidului și guvernului pentru rapida dezvoltare social-economică a orașelor patriei, pentru ridicarea continuă a nivelului de viață material și cultural al poporului“¹. Revoluția care s-a săvîrșit în țara noastră a îngropat pentru totdeauna, nu numai mizeria unei țări „eminamente agricole“, ci totodată, pe această bază a distrugerii orînduirii vechi, a îngropat și tragica moștenire lăsată de capitalism, ignoranța maselor.

După datele publicate recent la U.N.E.S.C.O., Republica Socialistă România se situează pe un loc de frunte în lume în privința cheltuielilor pentru învățămînt și cultură. Tot mai multe personalități de peste hotare care ne vizitează țara, participînd la diferite congrese și reuniuni științifice, își exprimă admirația pentru grija ce se acordă propagării culturii în straturile cele mai largi ale poporului nostru, cît și stimulării cercetărilor științifice ale căror rezultate se situează la nivelul preocupărilor mondiale.

Vizitatorii străini mănturisesec că țara noastră le apare ca un vast șantier, dar și ca o imensă sală de lectură.

Aceste realizări remarcabile reflectă triumful politicii științifice, marxist-leniniste a partidului, care a descătușat energia și aptitudinile nepuizabile ale talentatului nostru popor.

¹ „Revista învățămîntului superior“, nr. 8, 1964, p. 116.

FENOMENE DE URBANIZARE ȘI MODIFICARE A STRUCTURII PROFESIONALE A POPULAȚIEI DIN MOLDOVA, CA URMARE A INDUSTRIALIZĂRII SOCIALISTE

de AL. TACU și I. SAIZU

Consecințele industrializării socialiste asupra procesului de urbanizare și a structurii profesionale a populației nu sînt încă tratate în măsura cuvenită în literatura noastră de specialitate. Deși puținele studii publicate pînă acum¹ au adus o contribuție importantă la cunoașterea problemei urbanizării pe plan național, se impun, în continuare, adîncirea acestei chestiuni, cît și cercetarea completă a schimbărilor în structura profesională a populației țării, știut fiind că ele au o importanță deosebită pentru cunoașterea în ansamblu a uriașelor transformări revoluționare petrecute în anii regimului democrat-popular.

Este binecunoscut faptul că urbanizarea și structura profesională a populației sînt fenomene legate nemijlocit de gradul de dezvoltare a economiei. Forțele de producție constituie factorul de bază care determină, între altele, și evoluția acestui proces. Trecerea la o nouă orînduire, la un nou mod de producție este urmată de schimbarea întregului complex de fenomene social-economice.

Cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare condusă de partidul marxist-leninist și aplicarea consecventă a politicii sale economice fac ca socialismul să devină singura orînduire socială care creează posibilități pentru schimbarea revoluționară a acestui proces, pentru dezvoltarea lui armonioasă și nelimitată. Conducerea de către partid a industrializării socialiste, a marilor prefaceri în structura economică asigură lichidarea într-un timp scurt a înapoierii unor regiuni, dezvoltarea lor industrială, intensificarea fenomenelor de urbanizare și schimbări radicale în preocupările profesionale ale populației, creșterea numerică a centrelor urbane prin

¹ Mircea Biji, *Dezvoltarea regiunilor țării și influența ei asupra structurii populației*, în „Probleme economice”, nr. 8, 1964; M. Dulea, *Industrializarea socialistă și urbanizarea populației*, în „Probleme economice”, nr. 2, 1964; N. Haiduc, *Unele aspecte ale repartiției teritoriale a populației urbane din țara noastră*, în „Probleme economice”, nr. 11, 1958.

transformarea unor localități de tip rural în așezări orașenești, sporirea populației active etc. Acestea nu sînt decît expresia concretă a politicii științifice a partidului de înlăptuire a complexelor sarcini social-economice.

*

* *

Iraționala repartizare a forțelor de producție pe teritoriul țării în anii regimului burghezo-moșieresc a imprimat procesului de urbanizare un caracter haotic, creînd posibilitatea dezvoltării inegale a așezărilor orașenești. Intrucît în Moldova unitățile industriale erau puține și în genere neînsemnate, majoritatea orașelor a rămas multă vreme cu o populație al cărei număr a stagnat sau a descrescut. Gradul înapoiat al industriei din Moldova n-a permis dezvoltarea decît extrem de lentă a fenomenului de urbanizare și de stabilire a unui profil profesional larg populației ei, n-a creat condițiile materiale pentru transformarea unor localități de tip rural în localități de tip urban, pentru creșterea și schimbarea intensă a înfățișării orașelor existente. Aceasta era consecința directă a faptului că burghezia română în cîrdășie cu capitaliștii străini și-a orientat cu precădere politica economică spre acele regiuni care puteau asigura cu investiții puține și într-un timp scurt, profituri fabuloase. Faptul a accentuat foarte mult repartizarea haotică a forțelor de producție, inegalitatea industrială dintre regiuni, permanentizarea unora din orașe în centre de administrație și comerț. Cele mai multe din ele nu s-au ridicat peste nivelul tirgurilor, în care precumpănau ocupații administrative, comerciale și agricole. Dacă ținem seama de faptul că în grupa orașelor, datorită aplicării unor criterii neștiințifice la data întocmirii recensămintelor și statisticilor burgheze, intrau numeric și localitățile al căror profil era rural, înțelegem mai bine limitele scăzute ale procesului de urbanizare în Moldova în anii regimului burghezo-moșieresc și structura profesională înapoiată a populației ei.

Repartiția populației din punct de vedere al structurii profesionale era, de asemenea, extrem de scăzută. În linii generale, după datele recensămîntului general al populației din 29 decembrie 1930, 80% din populația activă a Moldovei se ocupa cu cultivarea pămîntului, iar restul de procente era distribuit astfel: 5,5% în industrie și construcții; 0,4% în instituții de credit; 3,3% în comerț; 1,8% în transporturi și comunicații; 5,2% în instituții publice și altele¹. Procentul deținut de populația ocupată în ramurile principale ale industriei este foarte redus. Abia 0,3% din întreaga populație activă a Moldovei era ocupată în industria chimică, a hîrtiei și tiparului. Acest procent cumulează în fapt trei categorii de industrii. Cea mai scăzută pondere a populației active o găsim în exploatarea subsolului: 0,2%. Procentul populației ocupate în industria metalurgică reprezenta doar 0,8%. Corelînd acum numărul întreprinderilor metalurgice (2 622 de unități) cu populația încadrată (0,8%), înțelegem mai bine extrema dispersare a acestei industrii, faptul că covîrșitoarea majoritate a unităților o formau micile ateliere. Nivelul tehnic înapoiat al industriei din Moldova, ca și slaba con-

¹ *Recensămîntul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. V, p. XXXV.

centrare a producției în genere, sînt pregnante în industria textilă, cu toate că aceasta deținea o pondere mare în structura economiei Moldovei.

Analiza structurii profesionale a populației din Moldova în 1930, pe județe, subliniază gradul înapoiat al industriei din această parte a țării. În industria metalurgică, de pildă, în județe întregi, procentul populației ocupate era foarte mic: Bacău (0,9% din 261 019), Roman (0,9% din 151 550), Tutova (0,9% din 144 821), Iași (1,4% din 275 796). În județul Bacău, abia 1% din populație era angajată în industria chimică, procent care cumula în realitate și industria hîrtiei și a tiparului; în județul Neamț 0,7% din 198 223, în județul Iași 0,5%, în județul Govurlui 0,5% din 210 006. Ponderea populației ocupată în construcții abia atingea 0,6% în județele Bacău și Putna, 0,4% în județele Tutova și Botoșani, 0,2% în județele Vaslui, Tecuci, Fălciu, Dorohoi și Baia ¹.

Cifrele de mai sus subliniază ideea enunțată mai înainte că cele mai multe așezări orășenești erau în realitate centre administrative, comerciale și meșteșugărești, parte din populația lor îndeletnicindu-se și cu agricultura. Pentru a ilustra cifric această idee este suficient să arătăm că în 1930, după datele recensămîntului, 46,7% din populația orașului Suceava, 23,8% din populația orașului Bîrlad, 31,1% din populația orașului Roman, 32% din populația orașului Buhuși, 10% din populația orașului Bacău, 29,7% din populația orașului Moinești, 21,1% din populația orașului Botoșani se ocupau cu exploatarea solului. Din întreaga populație urbană a Moldovei, 27,7% se ocupa în 1930 cu exploatarea solului, 11,6% cu comerțul, 18,5% era ocupată în instituții publice, 13,2% în „diverse”, 13,7% în industrie, 6,6% în transporturi și comunicații, 1,7% în instituții de credite, reprezentanțe, agenții de comerț ². Se desprinde, în primul rînd, concluzia că mare parte a populației orașelor azi reședință de regiune se ocupa în 1930 cu agricultura. Cel mai concludent exemplu în această privință îl constituie orașul Suceava.

O pondere mare o aveau deci orașele Roman, Buhuși, Moinești, Botoșani, Bîrlad, azi adevărate centre industriale. Insuși orașul Iași — cel mai mare oraș al Moldovei — era mai mult un centru administrativ, cultural, comercial și meșteșugăresc: 22,2% din populația lui era ocupată în instituțiile publice; 13,8% în comerț; 20,2% în „diverse” etc. ³. Cu o asemenea distribuire a populației pe ramuri este de la sine înțeles că nu putea fi vorba de o structură profesională complexă și avansată a populației.

Prin urmare, în anii regimului burghezo-moșieresc, economia Moldovei, caracterizată printr-o industrie și agricultură slab dezvoltată, nu numai că n-a permis creșterea decît extrem de lentă, dar de multe ori a stagnat sau regresat procesul de urbanizare a populației ei, ca și structura profesională a locuitorilor.

¹ *Recensămîntul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. V, p. XV.

² *Ibidem*, p. XLV—XLVI.

³ *Ibidem*.

Înlăturarea acestei înapoieri a fost posibilă numai în condițiile cuceririi puterii de către clasa muncitoare în frunte cu partidul ei marxist-leninist. Partidul Comunist Român, ținând seama de condițiile concrete din patria noastră, a mobilizat toate forțele creatoare pentru traducerea în viață a politicii de industrializare socialistă, „izvorul ridicării necontenite a bunăstării poporului muncitor”¹.

Industria socialistă asigură creșterea continuă a productivității muncii, ridicarea pe o treaptă tot mai înaltă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii.

Acțiunea legilor economice ale socialismului a permis dezvoltarea planică proporțională a economiei naționale, a industrializării socialiste și a lichidării înapoierii economice și culturale a țării. Stabilind sarcinile construirii bazei economice a noii orânduiri, partidul a luat un ansamblu de măsuri concrete pe linia înlăturării înapoierii, care a creat suportul material pentru victoria socialismului. Procesul industrializării socialiste a cunoscut o uriașă dezvoltare în perioada planurilor economice anuale, cincinale și în anii șesenalului, aceasta determinând transformarea României, într-o perioadă istorică scurtă, dintr-o țară agrară înapoiată într-un stat industrial-agrar în plină dezvoltare.

Partidul Comunist Român, călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă, de traducere în fapt a politicii economice a clasei muncitoare, a trecut la repartizarea rațională, științifică și planificată a forțelor de producție. Aceasta a fost nu numai posibil, dar și necesar, deoarece numai noua orînduire, care face ca forțele ei de producție să se „angreneze armonios, după un plan mare, unic”², permite industriei să se „răspîndească pe întinsul întregii țări într-un fel care să corespundă cel mai bine propriei sale dezvoltări și menținerii, respectiv dezvoltării celorlalte elemente ale producției”³.

În scopul satisfacerii în măsură tot mai mare a nevoilor materiale și culturale ale oamenilor muncii, repartizarea teritorială a forțelor de producție se face ținând seama de mai multe criterii: repartizarea proporțională a industriei și agriculturii pe întreg teritoriul în scopul atragerii maxime în circuitul economic a tuturor raioanelor țării, cu resursele lor naturale și de muncă; asigurarea avîntului economic și cultural al regiunilor rămase în urmă, pentru ridicarea lor la nivelul dezvoltării economiei naționale; apropierea industriei de sursele de materii prime, de combustibil, precum și de raioanele de consum a producției finite; dezvoltarea complexă a regiunilor economice în strînsă legătură cu nevoile lor.

Îmbinarea armonioasă a acestor criterii științifice a asigurat și asigură repartizarea rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, lichidarea înapoierii economice a regiunilor. Convingerea exprimată la Congresul al VII-lea al P.C.R., că „nu vor trece mulți ani pînă cînd starea de înapoiere economică a acestor regiuni va fi o amintire a vremurilor de

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. Politică, București, 1959, p. 643.

² Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 329.

³ *Ibidem*.

exploatare și asuprire apuse pentru totdeauna¹, este într-un totu legitimă. De la un plan economic la altul cresc obiectivele industriale pe întinsul patriei.

Actualele deosebiri dintre regiuni în ceea ce privește nivelul dezvoltării industriale se vor atenua o dată cu continuarea dezvoltării armonioase a ansamblului economiei naționale. Un rol principal în această direcție îl joacă planul economic pe anii 1960—1965, între sarcinile căruia se numără „continuarea în ritm susținut a industrializării țării, acordându-se prioritate industriei grele, cu pivotul ei — industria constructoare de mașini”². Planul economic de șase ani prevede „îmbunătățirea în continuare a repartizării teritoriale a forțelor de producție, creșterea potențialului economic al regiunilor, raioanelor și orașelor mai puțin dezvoltate”³.

Politica partidului de ridicare a regiunilor înapoiate și încadrarea lor armonioasă, planificată în avântul general al economiei naționale este puternic oglindită în creșterea investițiilor. În Moldova, totalul investițiilor, care corespund intereselor celor mai vitale ale maselor muncitoare, a atins în perioada 1951—1962 suma de 47 512 milioane de lei. În procente, investițiile din Moldova au reprezentat pentru aceeași perioadă 22,7% din totalul investițiilor pe țară⁴.

Valoarea absolută a investițiilor înregistrează o creștere puternică de la primul plan cincinal (11 569 milioane) la al doilea plan cincinal (18 905 milioane).

Creșterea greutateii specifice a investițiilor din Moldova în totalul investițiilor din țara noastră în anii celor două cincinale reflectă conținutul științific al politicii economice a partidului clasei muncitoare. Dinamica investițiilor efectuate în Moldova reflectă, de asemenea, capacitatea mereu crescândă a economiei noastre naționale pentru dezvoltarea rapidă a forțelor de producție în regiunile în trecut înapoiate. Astfel, ponderea pentru lucrări de construcții-montaj a crescut de la un cincinal (49,6%) la altul (54,8%) în totalul investițiilor efectuate în Moldova⁵. În planul șesenal, volumul investițiilor capitale a înregistrat un spor mult mai însemnat, fapt care a asigurat un ritm mai rapid dezvoltării industriale a acestei provincii. Astfel, în anul 1962, volumul investițiilor capitale a fost cu 38,5% mai mare față de volumul mediu anual al investițiilor capitale din cel de-al doilea plan cincinal, iar investițiile din construcții-montaj cu 48,9% mai mari⁶.

Ponderea cea mai mare din volumul investițiilor capitale este destinată dezvoltării industriale a Moldovei⁷. Acest fapt a permis creșterea cu repeziciune a greutateii specifice a ramurilor industriei grele în cadrul

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 48.

² *Idem*, *Articole și cuvintări, 1959—1961*, Ed. Politică, București, 1961, p. 111.

³ *Ibidem*.

⁴ *Breviarul statistic al R.P.R., 1964*, p. 176.

⁵ *Anuarul statistic al R.P.R. 1961*, p. 272—275.

⁶ *Ibidem*, 1962, p. 302—305.

⁷ În acest sens menționăm că numai în anii 1960—1961 au fost destinate dezvoltării industriei din Moldova 62,3% din volumul investițiilor (date prelucrate după unele materiale documentare ale Direcției centrale de statistică. — Se va cita în continuare D.C.S.).

industrii din Moldova¹. Faptul indică direcția și ritmul procesului de industrializare socialistă în această parte a țării.

Pe baza folosirii resurselor naturale și de muncă ale Moldovei a crescut considerabil numărul unităților industriale, în marea lor majoritate de importanță republicană: Hidrocentrala „V. I. Lenin”-Bicaz intrată în funcțiune cu capacitatea completă (210 000 kW.) în 1962, Uzina metalurgică Iași, Fabrica de rulmenți Birlad, Fabrica de țevi Roman, întreprinderile din noul raion petrolifer creat între Trotuș și Tazlău, rafinăriile de la Dărmănești și din orașul Gh. Gheorghiu-Dej, Combinatul de cauciuc din acest din urmă oraș, Combinatul de îngrășăminte azotoase din Roznov, Uzina de relon din Săvinești, Fabrica de penicilină din Iași, Fabrica de mase plastice din Iași, combinatele de industrializare superioară a lemnului din Suceava, Focșani, Comănești, combinatele forestiere din Fălticeni și Vatra Dornei, Fabrica de zahăr din Bucecea, Fabrica de lactoze din Vatra Dornei, Uzinele textile Moldova (Botoșani), Filatura de in și cîneapă din Fălticeni și multe altele². Insemnate obiective de mare importanță economică sînt în curs de executare: Combinatul siderurgic din Galați, Fabrica de mobilă din Bacău, Vaslui și altele.

Acest tablou subliniază că s-a dezvoltat impetuos industria prelucrării petrolului, energetică, industria de mașini și utilaj agricol, industria materialului rulant, a utilajului pentru telecomunicații, a prelucrării metalului, industria materialelor de construcții, a prelucrării lemnului etc. De asemenea, în locul țesătoriilor mici, al manufacturilor și atelierelor au apărut mari unități textile, înzestrate cu utilaj modern.

Aplicarea consecventă a politicii de ridicare economică a regiunilor înapoiate se reflectă, pe de altă parte, în dinamica producției globale a industriei. Ca urmare a acestei politici, dinamica producției globale a industriei din Moldova a înregistrat un ritm rapid de dezvoltare. În perioada 1950—1963, producția globală industrială a regiunii Iași a crescut de circa 9 ori, a regiunii Bacău de 6,3 ori, a regiunii Galați de 5,3 ori și a regiunii Suceava de 3,7 ori³.

Ritmul mediu anual de creștere a producției globale pentru perioada 1951—1963 reprezintă 15,1% pentru regiunea Bacău; 13,7% pentru regiunea Galați; 18,4% pentru regiunea Iași; 10,5% pentru regiunea Suceava, în timp ce ritmul mediu anual pe întreaga țară este de 14%⁴.

Structura producției globale industriale a regiunilor din Moldova scoate în evidență transformările revoluționare petrecute ca urmare a industrializării socialiste. Este concludent să arătăm în această privință că 23,8% din producția de energie electrică și termică, 23,7% din producția metalurgiei feroase (inclusiv extracția minercurilor feroase), 12,7% din producția petrolieră, 19,6% din producția chimică, 45,7% din producția de ce-

¹ *Breviarul statistic al R.P.R.*, 1964, p. 76.

² „Lupta de clasă”, nr. 7, 1959; „Viața nouă”, Galați, 6 oct. 1959; „Zori noi”, Suceava, 20 oct. 1959.

³ *Breviarul statistic al R.P.R.*, 1963, p. 76—77.

⁴ *Ibidem*, 1964, p. 76—77; *Probleme ale relațiilor economice dintre țările socialiste*, în „Viața economică”, nr. 2, 1964, p. 21.

luloză și hârtie, 16,6% din producția materialelor de construcții, 25,8% din exploatarea și prelucrarea lemnului, 21,1% din producția alimentară, 13,0% din producția textilă, 14,5% din producția de confecții a întregii țări au fost date în anul 1963 de întreprinderile din Moldova¹. Este evident uriașul salt făcut de ramurile producției materiale în această parte a țării, deplasarea celei mai mari ponderi a industriei spre aceste ramuri. Această situație arată că cea mai mare parte a populației active a Moldovei a fost atrasă spre ramurile producătoare, care asigură creșterea continuă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii.

Analiza structurii producției la nivelul regiunilor ne arată grija deosebită care s-a acordat de către partid pentru ridicarea lor economică. De unde în anii regimului burghezo-moșieresc ponderea principală a producției industriale a regiunii Iași, de pildă, o deținea industria ușoară, în anul 1963 ponderea principală o are industria construcțiilor de mașini și prelucrarea metalelor (29,4%), urmată de industria alimentară (23,4%), industria chimică (22,7%), textile-confecții (16,1%), alte ramuri (8,4%)².

Realizările de pînă acum scot în evidență, pe de o parte, caracterul profund reacționar al teoriilor burgheze cu privire la permanentizarea profilului agrar al țării, iar pe de altă parte, înțeleapta politică a partidului, dragostea de muncă a poporului pentru a pune în valoare bogățiile naturale din Moldova, în vederea asigurării unui ritm rapid al dezvoltării economiei.

Industrializarea socialistă, repartizarea rațională a forțelor de producție au provocat schimbări radicale în structura, în profilul economic al Moldovei. Politică economică a partidului a determinat modificări importante și în procesul de urbanizare, în schimbarea înfățișării orașelor și satelor, în apariția a noi centre muncitorești, în modificarea preocupărilor profesionale ale populației, în îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai ale oamenilor muncii. Creșterea populației urbane își are izvorul în efectele provocate de revoluția socialistă, în politica de industrializare socialistă, în trecerea la repartitia rațională a forțelor de producție pe întreg cuprinsul țării. Victoria socialismului în toate domeniile de activitate economică a accelerat procesul de urbanizare și modificare a profilului profesional al populației din Moldova, ca și în întreaga țară. Schimbările structurale de la orașe și sate sînt rezultatele uriașelor prefaceri social-economice care au avut loc după cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție a creat condițiile necesare transformării orașului capitalist în oraș socialist, care încetează nu numai să exploateze satul, dar îl sprijină în transformarea lui socialistă. Desființarea antagonismului dintre sat și oraș — arată Fr. Engels — „nu numai că este posibilă, dar ea a devenit de-a dreptul o necesitate pentru producția industrială însăși, așa cum a devenit o necesitate și pentru producția agricolă și, pe deasupra, pentru sănătatea publică”³.

¹ Date comunicate de D.C.S.

² *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1964, p. 174—175.

³ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 329.

Capacitatea fenomenului de urbanizare a Moldovei a crescut o dată cu lărgirea procesului de industrializare socialistă. Prin caracterul lor, ramurile industriei grele în plină dezvoltare determină prefaceri radicale, o mare capacitate a fenomenelor de urbanizare și de modificare a structurii profesionale a populației din Moldova. Pătrunderea mării industrii mecanizate a fost factorul esențial în grăbirea acestui proces de lărgire a orașelor existente și de transformare a unor localități rurale în așezări orașenești.

Modificările economice și social-culturale au provocat creșterea rolului orașelor în societate, mărindu-le importanța, schimbându-le funcțiile și înfățișarea. Din centre administrative, comerciale și meșteșugărești, orașele Moldovei, ca și ale întregii țări, s-au transformat în centre ale industriei socialiste și ale culturii.

Orașul moldovean, „în care nu se petrecea nimic” în anii regimului burghezo-moșieresc, devine în anii construcției socialiste fermentul muncii creatoare. Pe această bază s-au modificat nu numai funcțiile orașului, importanța și aspectul lui, dar și structura profesională a populației lui.

Ca și în întreaga țară, urbanizarea în Moldova se desfășoară pe un front larg, ca un proces unic. Locul deosebiriilor și disproporțiilor urbanistice l-a luat distribuirea științifică a populației pe baza folosirii legilor economice ale socialismului.

Dezvoltarea procesului de urbanizare, ca urmare a industrializării socialiste, atrage aspecte de o deosebită importanță în viața economică și socială. Acest proces influențează nivelul și dinamica productivității muncii, creșterea numerică a clasei muncitoare, nivelul cultural tehnic al populației, problema veniturilor, a locuințelor etc. Procesul de urbanizare din țara noastră, avînd un caracter complex, îmbracă unele particularități datorate faptului că se desfășoară în condițiile unei densități relativ mari și în continuă creștere a populației¹, în condițiile în care a avut loc, în trecut, un scăzut nivel de industrializare, fapt ce subliniază că industrializarea socialistă a găsit în însuși mediul urban importante rezerve de muncă, în condițiile dezvoltării efective a orașelor, pe baza amplificării și concentrării în ele a activității economice și sociale². Aceste particularități sînt cu atât mai evidente în Moldova, cu cît în trecut provincia era înapoiată din punct de vedere industrial. În regiunile Iași, Suceava, Galați, de pildă, procesul de urbanizare se caracterizează pentru perioada 1948—1963 prin trăsături apante, subliniate de un proces mai lent decît pe țară. Aceasta se datorește structurii covârșitor rurale a populației, ponderii însemnate a agriculturii, nivelului scăzut de industrializare, greutatea specifice a industriei ușoare și alimentare din trecut etc.

În perioada 1948—1963, creșterea ponderii populației urbane pe ansamblul Moldovei a fost favorizată în principal de următorii factori³:

a) Sporul migratoriu, asigurat prin afluxul populației neindustriale, în special a celei rurale, către centrele urbane. În Moldova, acest fenomen

¹ *Monografia geografică a Republicii Populare Române*, vol. II, partea I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 25.

² „Probleme economice”, nr. 2, 1964, p. 6—7.

³ Vezi și „Revista de statistică”, nr. 1, 1960, p. 56 și nr. 5, 1961, p. 26.

a înregistrat o tendință de creștere. Astfel, între anii 1956 și 1962, sporul migratoriu din mediul urban s-a dublat. Regiunile Bacău și Galați prezintă sub acest aspect creșteri mai accentuate ;

b) sporul natural cauzat de mișcarea naturală a populației urbane, proces influențat activ de creșterea condițiilor de trai ale oamenilor muncii ;

c) transformarea unor așezări rurale în localități urbane, ca urmare a concentrării unor importante obiective industriale, în special de importanță republicană, cât și datorită dezvoltării altor ramuri productive ;

d) asimilarea în mediul urban a unor localități limitrofe orașelor.

Dezvoltarea fenomenelor de urbanizare s-a desfășurat pe baza intensificării procesului de industrializare socialistă, care determină un complex de efecte economico-sociale.

Alături de factorii care au favorizat creșterea ponderii populației urbane, observăm existența unor factori care au manifestat o acțiune opusă. În categoria acestora, menționăm ca factori de mai mare însemnătate :

a) Dinamica sporului natural mare în cadrul populației rurale ;

b) trecerea unor localități în trecut considerate urbane, dar care nu întruneau atributele unui oraș, în rîndul așezărilor rurale. Astfel, cinci localități din regiunea Suceava și trei din regiunea Iași au fost trecute în mediul rural ;

c) necesitatea absorbirii mai întîi a brațelor de muncă disponibile din interiorul orașelor, o dată cu primele planuri economice.

Populația urbană din regiunile Moldovei, în anii 1957—1963, a sporit sub influența următorilor factori, care sînt prezentați cifric în tabelul 1.

Tabelul 1

Sporul populației urbane din Moldova pe factorii principali de formare în perioada 1957—1963 (%)

	Suceava	Iași	Bacău ¹	Galați ²
— Sporul populației urbane, din care :	100	100	100	100
— Excedentul (+) sau deficitul (—) din mișcarea naturală	+ 53,6	+ 62,5	+ 45,8	+ 33,2
— Excedentul (+) sau deficitul (—) din mișcarea migratorie	+ 42,7	+ 37,5	+ 51,2	+ 66,8
— Transformarea unor localități rurale în localități urbane	+ 3,7	—	+ 3,0	—

¹ „Probleme economice”, nr. 8, 1964, p. 154.

² *Ibidem.*

În această perioadă, sporul populației urbane s-a format atât datorită atragerii unei părți a populației rurale în orașe în scopul dezvoltării complexe a activității economice, cât și sporului natural al localităților urbane respective. În anii precedenți acestei perioade, o contribuție mult mai mare în creșterea populației urbane a avut-o trecerea unor localități rurale în rîndurile localităților urbane o dată cu asimilarea în mediul urban a unor localități limitrofe orașelor.

Atragerea în circuitul economic a bogățiilor solului și subsolului în vederea apropierii industriei de sursele de materii prime, de raioanele de consum, ca și preocuparea pentru ridicarea nivelului economic al tuturor regiunilor au dat ca rezultată distribuirea populației orașenești pe un număr mare de centre urbane, ca și apariția de noi așezări urbane. Astfel, datorită dezvoltării efective a activității economice, orașe ca Bîrlad, Roman, Botoșani, a căror populație a scăzut în trecut, și-au dublat-o în anii construcției socialiste.

Efectele industrializării socialiste au determinat o creștere a greutății specifice a populației urbane, mai cu seamă pentru regiunile Bacău și Galați.

În timpul regimului burghezo-moșieresc, datorită înapoierii economice a Moldovei, ponderea populației urbane era foarte scăzută. În regiunea Bacău, de pildă, în 1930, abia 18,7% din populația ei era concentrată în centre urbane. De remarcat că populația urbană din Moldova scade puternic în perioada 1930—1948, provocînd o depopulare a orașelor. O intensificare a fenomenului de urbanizare în Moldova se înregistrează după anul 1948, an care marchează de fapt punctul minim în curba procesului de urbanizare.

Greutatea specifică a populației urbane în Moldova și pe regiunile sale componente, în perioada 1948—1963¹, a evoluat așa cum se arată în tabelul 2.

Tabelul 2

	1948, 25. I	1956, 2. II	1960, 1. VII	1963, 1. VII
Moldova	20,9	22,7	23,4	23,7
Bacău	15,4	25,6	26,3	27,3
Galați	26,8	27,0	28,2	29,2
Iași	21,9	20,6	20,6	20,7
Suceava	18,1	16,5	16,9	17,1

Pe regiuni, fenomenul de urbanizare se manifestă relativ diferit. Regiunile Bacău și Galați ocupă primele locuri în acest proces.

Obiectivele industriale de interes republican și local, prevăzute a se construi, ca și cele construite în regiunile Iași și Suceava în cadrul planului de șase ani, permit accelerarea posibilităților de urbanizare și în aceste regiuni.

¹ Calculat pe baza datelor din *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*, p. XIV, *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1961, p. 68—69.

În intensificarea procesului de urbanizare se reflectă faptul că ponderea populației urbane pe ansamblul Moldovei s-a dezvoltat simțitor de la 20,9% în 1948 la 23,7% în 1963. Aceasta rezultă din dinamica superioară a populației urbane din cadrul Moldovei în comparație cu întreaga sa populație.

În perioada 1948—1963, dinamica populației urbane în comparație cu dinamica întregii populații din Moldova a evoluat așa cum rezultă din datele ¹ cuprinse în tabelul 3.

Tabelul 3

	1948 = 100				
	1956	1958	1960	1962	1963
Dinamica populației totale din Moldova	117,8	121,5	125,1	126,2	129,6
Dinamica populației urbane din Moldova	126,3	133,9	137,7	142,7	147,2

Rezultă, în primul rând, concluzia că pe baza industrializării socialiste s-a intensificat procesul de urbanizare pe ansamblul Moldovei. Marile obiective industriale care se construiesc în anii șesenalului, continuarea în ritm susținut a industrializării socialiste vor permite sporirea populației urbane a Moldovei.

Populația principalelor orașe din Moldova, cu excepția orașului Bacău, a înregistrat în perioada 1930—1948 o scădere puternică, mai proeminentă în orașele Galați, Suceava, Focșani. După 1948, ca urmare a politicii economice a partidului, are loc o creștere însemnată a populației orașenești din Moldova, în 1963 față de 1930 și în mod deosebit față de anul 1948, punctul cel mai scăzut în procesul de urbanizare.

Dezvoltarea mai rapidă a orașelor din punct de vedere industrial a îmbunătățit în mod simțitor repartiția teritorială a populației urbane pe întreg cuprinsul Moldovei. Așa, de pildă, populația orașului Iași a crescut de la 94 075 de locuitori în 1948, la 159 541 de locuitori în 1963, a orașului Galați de la 80 411 la 111 906, a orașului Bacău de la 34 461 la 76 214, a orașului Suceava de la 10 123 la 62 557, a orașului Bîrlad de la 24 035 la 48 191, a orașului Roman de la 23 701 la 45 930, a orașului Botoșani de la 29 145 la 47 319 etc. ².

Procesul de urbanizare n-a cuprins numai creșterea numărului populației urbane, sporirea numărului de orașe, mărirea acestora, ci a necesitat mari transformări în domeniul construcției de locuințe, al rețelei instituțiilor culturale, comerciale, de ocrotire a sănătății etc., cât și importante realizări pe plan edilitar, cu atât mai mult cu cât în această privință a fost moștenită de la regimul burghezo-moșieresc o situație deosebit de grea.

¹ Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1959, p. 68—71; *ibidem*, 1963, p. 78—79.

² *Breviarul statistic al R.P.R.*, 1964, p. 27—28.

Orașele au evoluat în trecut pe fondul contradicțiilor proprii orînduirii capitaliste. Caracterul anarhic al economiei capitaliste a determinat dezvoltarea anarhică a orașelor. Concentrarea industriei doar în cîteva centre ale țării a făcut ca numai unele orașe să se dezvolte, pe cînd celelalte — majoritatea — să stagneze sau să se dezvolte foarte puțin.

Așezarea haotică a străzilor și a întreprinderilor industriale, comerciale etc., contrastul izbitor dintre centru și periferie, dintre cartierele „alese” și cele ale mahalalelor insalubre constituie numai o parte a trăsăturilor specifice orașelor în trecut. În condițiile noii orînduirii, socialiste, din țara noastră, dezvoltarea orașelor se desfășoară pe baze cu totul noi. Dezvoltarea socialistă a orașelor are loc după un vast program de modernizare. În toate orașele se desfășoară o acțiune intensă de înlocuire a cartierelor insalubre cu noi ansambluri și clădiri moderne. Locul dispunerii anarhice a străzilor și cartierelor îl iau reconstrucția și dezvoltarea sistematizată a orașelor. Orașele Moldovei se transformă radical pe baza celor mai moderne principii urbanistice, subordonate scopului de satisfacere tot mai deplină a nevoilor de viață multilaterală a oamenilor muncii în vederea asigurării condițiilor necesare dezvoltării formelor socialiste de muncă, de trai și cultură.

Un aspect important al acestor prefaceri constă în caracterul rapid al construcțiilor de locuințe. De remarcat că în perioada 1953—1962 țara noastră se înscrie cu ritmul cel mai rapid al construcțiilor de locuințe din Europa¹. În localitățile urbane din Moldova, numai în anii 1959—1962 s-au construit din fondurile statului și ale organizațiilor obștești 27 434 de apartamente. În afară de acestea s-au construit, în aceeași perioadă, din fondurile populației un număr de peste 10 000 de apartamente convenționale².

Se poate aprecia că în ultimii trei ani s-a mutat în locuințe noi în mediul urban din Moldova o populație aproximativ egală cu cea a orașului Galați.

Paralel, au crescut într-o măsură importantă consumul de apă potabilă și numărul unităților de deservire social-culturală, iar transportul orașenesc de călători a fost modernizat, amplificîndu-și activitatea. Astfel, numărul călătorilor transportați cu tramvaie și autobuze, de exemplu, a fost în 1963 față de 1955, cu 120,9% mai mare în orașul Iași și cu 141% în orașul Galați³. Totodată are loc o influență crescîndă a orașelor, nu numai asupra dezvoltării localităților limitrofe, ci și asupra tuturor localităților rurale. La sate s-au obținut deosebite realizări în domeniul asistenței medicale, s-au construit numeroase așezăminte culturale, a sporit mult numărul unităților comerciale moderne. Dezvoltarea localităților rurale se face pe baza planurilor de sistematizare. Rețeaua de drumuri principale a fost modernizată. A fost electrificat un număr considerabil de sate.

¹ „Viața economică”, nr. 19, 6 mai 1964, p. 13.

² Date comunicate de D.C.S.

³ Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1963, p. 508—513 și *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1964, p. 548—553.

În casele țăranilor a început să se generalizeze utilizarea aparatelor de radio și televiziune. Energia electrică este folosită tot mai mult în scopuri casnice.

Toate acestea sînt numai o parte a multiplelor elemente noi care ne indică extinderea, pe o arie largă și în ritm rapid, a trăsăturilor vieții urbane asupra mediului rural.

*
* *

Politica științifică a partidului de repartizare teritorială a forțelor de producție și atenția deosebită acordată ridicării regiunilor înapoiate au determinat dezvoltarea industrială a Moldovei, una din consecințe fiind creșterea populației ei legată de activitățile productive. Construirea de importante obiective industriale, valorificarea bogățiilor naturale ale Moldovei au modificat caracterul unor așezări rurale, care au căpătat astfel funcțiile așezărilor orășenești, transformându-se în localități urbane. Acest fenomen se manifestă intens, în regiunea Bacău, în două direcții: pe de o parte, în localitățile care sînt strîns legate de industria de prelucrare a lemnului, industria chimică, textilă, a materialelor de construcții din grupul de orașe Bicăz, Roznov și Săvinești, iar pe de altă parte, în grupul de orașe Comănești, Moinești, Dărmănești, Tg. Ocna, Gh. Gheorghiu-Dej, Borzești, în care predomină extracția cărbunelui, a sării și a petrolului.

Creșterea greutății specifice a populației urbane din Moldova a avut loc paralel cu sporirea populației acestei provincii. Dacă în 1930 populația Moldovei număra 3 061 315 locuitori, la 1 iulie 1963 populația ei atinge numărul de 4 224 871 de locuitori, ceea ce în procente reprezintă o creștere de 138% în 1963 față de 1930. Dinamica populației în Moldova este superioară aceleia pe întreaga țară. Astfel, în timp ce aceasta are pe întreaga țară valoarea de 131,7% în iulie 1963 față de 1930, în Moldova, pentru aceiași ani, valoarea procentuală este de 138,0%. De asemenea, în vreme ce în perioada 1930—1948 populația țării crește cu 11,1%, populația Moldovei sporește cu numai 6,4%, pe cînd în perioada 1948—1963, populația Moldovei crește cu 29,6%, în timp ce populația întregii țări cu 18,5%.

Regiunile care fac salturile cele mai mari în dinamica populației sînt: Bacău, cu 154,2% în 1963 față de 1930 și Iași, cu 139,3% în 1963 față de același an. Această creștere subliniază faptul că în cadrul populației acestor regiuni au intervenit modificări în structura pe grupe de vîrstă. Astfel, cele două regiuni se înscriu printre primele regiuni din țară cu o populație tinăra. Densitatea mare și ritmul însemnat de creștere a populației — peste media pe țară — însoțite de modificarea structurii acesteia către grupe tinere de vîrstă din cadrul acestor regiuni, prezintă deosebită importanță economică, avînd multiple implicații legate de mărirea resurselor de muncă, salarizarea, calificarea și utilizarea acestora, de volumul și structura investițiilor, de nivelul productivității muncii etc., care reclamă anumite direcții și ritmuri de dezvoltare economică în profil teritorial.

Industrializarea socialistă a creat condiții favorabile nu numai pentru intensificarea procesului de urbanizare a populației, pentru atragerea

ei într-o proporție cât mai mare în circuitul economic, ci și pentru modificarea structurii ei profesionale. O dată cu trecerea la industrializare s-a schimbat înfățișarea orașelor, au apărut centre muncitorești, pînă atunci sate (Gh. Gheorghiu-Dej, Lucăcești, Comănești, Roznov, Sălonț, Bicaz, Dărmănești etc.), au crescut numeric muncitorii industriali, s-au modificat structura de clasă, structura profesională a populației. La sfîrșitul primului plan cincinal, numărul muncitorilor din Moldova ocupați în industrie era aproape de 2,5 ori mai mare în comparație cu anul 1938¹.

Caracterul rapid al transformărilor în structura profesională a populației izvorăște din politica înțeleaptă a partidului de dezvoltare economică a regiunilor în trecut înapoiate. Acest ritm rapid are loc pe fondul progresului economic în cadrul ansamblului economiei naționale.

Ca urmare, componența profesională a populației se modifică neîntrerupt, în raport direct cu schimbarea bazei tehnice a producției, în funcție de cerințele ei². În anii regimului burghezo-moșieresc structura profesională a populației sublinia cu priscință slaba dezvoltare a industriei, ca și caracterul înapoiat al agriculturii. În afară de aceasta, caracteristic acestui regim era instabilitatea profesională a forței de muncă, muncitorii, în căutarea mijloacelor de existență, fiind siliți să treacă dintr-o ramură în alta sau să presteze munci ocazionale, fapt care echivala cu o descalificare a muncii. Există, de asemenea, un mare număr de muncitori care, în afară de exercitarea profesiei lor principale, aveau și „ocupații secundare”. În Moldova anului 1930, în asemenea situație era 13% din totalul populației active³.

Nivelul scăzut al componenței structurii profesionale a populației era puternic reliefat și în agricultură. Lipsită în genere de mecanizare, de înaintate metode agrozootehnice, agricultura avea la dispoziție o țărănie fără cunoștințe științifice, care folosea unele rudimentare. Numărul cadrelor cu pregătire de specialitate era redus și în acest domeniu⁴. Unii autori burghezi recunosc că structura profesională a populației denotă „un stadiu modest de specializare profesională (subl. ns. Al. Tacu și I. Saizu), întrucît marea majoritate a populației active este ocupată în exploatarea solului...”⁵.

Modificările în structura profesională a forței de muncă se caracterizează în anii construcției socialiste prin creșterea mai rapidă a numărului muncitorilor cu profesii specifice ramurilor industriale de bază și scăderea ponderii muncitorilor care prestează manual o muncă socialmente utilă; apariția de profesii noi, adîncirea specializării profesionale determinată de introducerea în producție a tehnicii moderne; dispariția unor profesii legate de folosirea mijloacelor tehnice și proceselor tehnologice depășite⁶.

¹ *Monografia geografică a R.P.R.*, vol. II, partea I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 53.

² Mircea Biji ș.a., *Resursele de muncă și utilizarea lor în economia națională*, în volumul *Dezvoltarea economică a României, 1944—1964*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964 p. 213.

³ *Ibidem*, p. 216.

⁴ *Ibidem*, p. 214.

⁵ *Enciclopedia României*, vol. III, p. 62.

⁶ Mircea Biji ș.a., *op. cit.*, p. 215.

Schimbările provocate în structura populației după ocupații în diferite ramuri de muncă au dus la creșterea populației cuprinse în industrie și construcții, în transporturi, în circulația mărfurilor, în gospodăria comunală, în învățământ, cultură și artă, în știință, în sectorul ocrotirii sănătății, cât și în alte sectoare. Totodată are loc o scădere relativă a populației ocupate în agricultură, ca urmare a trecerii la marea producție mecanizată, a ridicării neconținute a productivității muncii, efecte determinate de procesul transformării socialiste a agriculturii. Concomitent, o parte însemnată a populației rurale de vîrstă școlară, care în trecut, în majoritate, era utilizată în producția agricolă, în prezent, pe baza generalizării învățămîntului de opt ani, este cuprinsă în activitatea de școlarizare, ceea ce contribuie la reducerea ponderii populației active din agricultură. Această influență este cu atât mai mare cu cît în cele mai multe regiuni ale Moldovei există o structură tînără a populației. În acest fel s-au produs o deplasare a forței de muncă din mediul rural în cel urban, o modificare a structurii forței de muncă în interiorul orașelor, o creștere numerică a clasei muncitoare. Prin urmare, raportul dintre populația rurală și urbană s-a modificat în favoarea acesteia din urmă, determinat mai cu seamă de extinderea activității economice și social-culturale în orașele existente și pe baza creării de noi centre urbane și muncitorești în procesul construcției socialiste.

Populația activă a Moldovei ocupată în industrie crește — în cifre absolute — de la 71 040 în 1930 la 235 510 în 1956, iar ponderea acesteia în totalul populației active a crescut în aceeași perioadă de la 5,1 la 10,4%. În alte ramuri de activitate, sporul populației active înregistrează în 1956 următoarea evoluție: în construcții de la 4 859 (0,4%) în 1930, la 48 257 (2,1%), în transporturi și telecomunicații de la 24 846 (1,8%) la 55 394 (2,4%), în învățămînt, știință, cultură și artă de la 13 310 (0,9%) la 43 404 (1,9%). Este vorba deci de o creștere a populației active a Moldovei de peste trei ori în industrie, de aproape 10 ori în construcții, de peste 2,2 ori în transporturi și telecomunicații, de 3,3 ori în învățămînt, știință, cultură și artă. În cadrul exploatării solului are loc însă, ca urmare a mecanizării, o scădere relativă a ponderii populației active de la 1 105 365 (80%) în 1930 la 1 748 819 (76,5%) în 1956¹ și la 69,0% la 1 ianuarie 1963².

Rezultă că în anii industrializării socialiste s-a mărit nu numai distribuția procentuală și absolută a populației active în totalul ramurilor activității economice, dar că, în comparație cu anul 1930, s-au dezvoltat industrii noi, inexistente sau slab dezvoltate în anii regimului burghezo-moșieresc, cum sînt: producția energiei electrice și termice, industria combustibilului, industria extractivă a minereurilor feroase și industria metalelor feroase, industria constructoare de mașini și prelucrarea metalelor, industria chimică, celulozei și hîrtiei, industria materialelor de construcție, exploatarea forestieră și industria de prelucrarea lemnului etc. Echivalînd procentul de 10,4% din totalul populației active cu 100, observăm că valoarea procentuală cea mai mare o au exploatarea forestieră și industria

¹ Calculat pe baza datelor din *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956*, p. 642—643.

² Date comunicate de D.C.S.

de prelucrarea lemnului (32,5%), industria constructoare de mașini și prelucrarea metalelor (19,2%), industria alimentară (10,5%), textilă (10,4%), industria combustibilului (5,9%), industria de confecții (5,8%). Este necesar să menționăm, de asemenea, că procentul dat de populație în administrația centrală și locală de stat și cooperatistă este în scădere, faptul subliniind politica partidului de atragere a tot mai multe categorii de salariați spre ramurile productive. Totodată, sub raportul structurii populației active pe sexe este de remarcat că s-a produs o creștere simțitoare a greutății specifice a populației feminine pe ramuri de activitate în 1956, în comparație cu media pe țară din 1930¹.

În anii construcției socialismului crește puternic numărul clasei muncitoare. În anul 1963, față de 1956, numărul muncitorilor industriali din Moldova a crescut de la 144 022 la 192 790².

Ritmul creșterii numerice a muncitorilor nu reflectă întru totul ritmul de industrializare socialistă, deoarece noile obiective industriale construite în anii celui de-al doilea plan cincinal, ca și în anii șesenalului, sînt caracterizate printr-un înalt grad de mecanizare și automatizare. Structura profesională a muncitorilor industriali existenți în 1962 se prezenta astfel: 28,6% în exploatarea și prelucrarea lemnului, 14,6% în industria constructoare de mașini și prelucrarea metalelor, 6,6% în industria chimică, inclusiv cea a celulozei și hîrtiei, 13% în industria textilă, 11,6% în industria alimentară, 4,9% în industria metalurgiei feroase (inclusiv extracția de minereuri), 5,1% în industria materialelor de construcții, 4,1% în combustibil etc.³.

Industrializarea socialistă a adus pe plaiurile Moldovei nu numai unități industriale de importanță republicană și locală, dar și o schimbare radicală a structurii profesionale a populației. Locul meseriilor de mică importanță ale muncitorilor industriali din trecut a fost luat de o nouă nomenclatură a meseriilor, corespunzătoare cerințelor actuale ale tehnicii. Pentru elucidare este suficient să enumerăm doar câteva categorii, tocmai din acele ramuri al căror act de naștere datează din anii regimului democrat-popular: formatori, sanfrenatori, probatori hidraulici etc., la fabricarea țevilor sudate; preparatori, vâlțar-calandrori, operatori, presatori, finisor-ansamblatori etc. în prelucrarea maselor plastice; operatori chimști la fabricarea compușilor anorganici ai azotului și îngrășămintelor azotoase etc.

Din datele de mai sus rezultă că ramurile industriei grele au o pondere însemnată în structura economică a Moldovei. Industriile constructoare de mașini și prelucrarea metalelor, metalurgia feroasă, combustibil și industria materialelor de construcții cuprind aproape o treime din totalul muncitorilor industriali. Au crescut puternic, deci, nu numai ramurile industriale în trecut slab dezvoltate sau inexistente, ci și numărul muncitorilor din aceste ramuri.

Mărețele obiective ale șesenalului au îmbunătățit permanent ponderea muncitorilor ocupați în industrie în cadrul structurii profesionale și de

¹ *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956...*, p. XXX.

² Date comunicate de D.C.S.

³ *Ibidem*.

clasă a populației din Moldova. Numai în primii ani numărul salariaților din industria regiunii Iași a crescut cu circa 20 000. Industrializarea socialistă determină o puternică creștere a numărului muncitorilor și al salariaților, nu numai în industrie, dar și în compartimentele care deser-

Tabelul 4

EVOLUȚIA NUMĂRULUI SALARIAȚILOR ȘI MUNCITORILOR DIN MOLDOVA
în principalele ramuri ale economiei, între 1956 și 1963*

	Anul	Iași		Bacău		Galați		Suceava	
		Salariați	Muncitori	Salariați	Muncitori	Salariați	Muncitori	Salariați	Muncitori
Industrie	1956	24 382	19 684	66 396	56 867	38 969	31 616	41 543	35 855
	1963	33 427	28 828	85 924	74 273	58 399	49 656	42 821	37 231
Transporturi	1956	8 439	6 929	8 032	6 366	13 118	9 437	6 681	5 123
	1963	11 345	8 996	13 187	11 330	16 086	13 208	10 541	9 019
Circulația mărfurilor	1956	13 492	8 828	15 458	10 458	15 420	9 610	12 608	8 205
	1963	14 415	10 532	16 433	12 246	19 218	14 478	14 110	10 382
Gospodărie com., locuințe, prestări de servicii neproductive	1956	3 382	2 727	3 826	2 850	3 144	2 570	2 434	1 862
	1963	5 890	5 125	4 966	4 383	7 393	6 610	3 076	2 699
Învățămînt, cultură și artă	1956	14 745	691	9 566	402	9 864	511	8 680	457
	1963	18 618	1 782	14 070	1 326	14 671	1 562	11 951	1 237
Știință și deservire științifică	1956	1 151	652	231	139	767	602	719	528
	1963	1 510	891	1 117	922	2 172	1 853	1 570	1 309
Ocrotirea sănătății, asistență socială și cultură fizică	1956	6 575	589	4 825	466	5 710	480	4 675	360
	1963	10 030	1 108	8 123	991	8 099	771	6 898	822
Administrativ	1956	5 715	228	5 894	278	4 502	243	4 608	294
	1963	3 618	229	3 648	166	3 907	193	3 414	169

* Anuarul statistic al R.P.R., 1964, p. 134—137; pentru anul 1956, datele sînt comunicate de D.C.S.

vesc interesele materiale și cultural-științifice ale populației: transporturi, circulația mărfurilor, gospodăria comunale, învățămînt, știință, cultură, artă, ocrotirea sănătății. O concludentă ilustrare în cifre a acestei situații¹ care subliniază totodată saltul calitativ al procesului de modificare a structurilor profesionale a populației, apare în tabelul 4.

¹ Date comunicate de D.C.S.

În procesul industrializării socialiste, în legătură strinsă cu noile cerințe ale tehnicii, categorii tot mai largi de salariați și-au însușit cunoștințe profesionale de specialitate, obținând astfel calificări corespunzătoare. Calificarea, ca aspect principal al modificării structurii profesionale a populației, se deosebește de trecut prin caracterul ei revoluționar, caracter pe care îl îmbracă întreaga epocă în care trăim. În comparație cu situația din trecut, când funcțiile și profesiile bine remunerate erau un apanaj al capitaliștilor și al fiilor acestora, muncitorilor, țăranilor și fiilor lor rezervându-li-se munca de robi, în anii construcției socialismului s-au deschis larg porțile școlilor și instituțiilor de învățământ superior pentru oamenii muncii și fiii acestora. Este concludent să arătăm că la 21 octombrie 1963 aproximativ 12% din numărul muncitorilor erau absolvenți ai școlilor profesionale, 2,1% absolvenți ai învățământului mediu, 46,4% absolvenți ai școlilor generale de 8 ani, 0,7% absolvenți ai școlilor tehnice¹.

Creșterea calificării muncitorilor la un nivel tot mai înalt este nu numai posibilă, dar și necesară construcției socialismului, care folosește în procesul de producție tehnica înaintată.

Construirea socialismului necesită cadre tot mai calificate, antrenează planificat o parte a populației active spre o înaltă pregătire și specializare. La 31 decembrie 1961, repartizarea salariaților pe categorii de personal, în Moldova, era următoarea: 6,8% ingineri și tehnicieni, 11,6% personal de specialitate².

Concluzia de bază care se desprinde din aceste cifre subliniază că procesul de producție în fiecare regiune este asigurat cu cadre cu pregătire superioară, în care o pondere importantă o dețin femeile.

Așa cum am arătat mai sus, în noua orînduire, nu numai că se pune capăt exploatareii satului de către oraș, dar acesta din urmă a contribuit efectiv la socializarea, consolidarea și dezvoltarea agriculturii. În orînduirea socialistă, orașul înzestrează satul nu numai cu unelte și mașini agricole, nu numai cu produse industriale și sanitare, cu bunuri de larg consum, dar și cu cadre calificate, specializate.

În modificarea și îmbunătățirea structurii profesionale a populației din Moldova, un factor hotărâtor îl constituie preocuparea partidului pentru atragerea cadrelor din agricultură spre calificare, potrivit nevoii de a mînuși mașinile agricole, de a dezvolta tot mai mult sectoarele agriculturii. Și în acest compartiment al economiei Moldovei, structura profesională a populației oglindește progresele economiei, operînd o largă specializare a cadrelor. Astfel, dezvoltarea bazei tehnico-materiale, mai ales în regiunile cu profil agrar, a făcut ca agricultura Moldovei să ajungă la un nivel nemaiîntîlnit al dezvoltării sale tehnice. În G.A.S. și S.M.T. există peste 12 000 de tractoare agricole fizice, adică de 3 ori mai multe tractoare decît în 1938 în întreaga țară³. Creșteri însemnate s-au înregistrat și la celelalte mașini agricole, Moldova depășind cu mult creșterea

¹ Date comunicate de D.C.S.

² *Ibidem*.

³ *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1963, p. 222 -223.

medie pe țară. Crearea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale au determinat ca și structura profesională a populației agricole să capete un conținut nou. În rîndul acesteia au apărut profesii noi: tractoriști, brigadieri de cîmp, viticultori, combineri, pomicultori etc. Țărănimea este astăzi înarmată cu cunoștințe și metode agrotehnice înaintate, are un nivel material și cultural în continuă creștere.

În afară de aceasta, agricultura dispune de ingineri agronomi și zootehniști, de medici veterinari, economiști etc. Pentru a ilustra aceste radicale schimbări în structura profesională a populației agricole este concludent să arătăm că la data întocmirii recensămîntului din 1956 exista, pe regiuni, situația ¹ arătată în tabelul 5.

Tabelul 5

	Tractoriști și brigadieri de tractoare	Combineri	Pomicultori și viticultori	Tehnicienii în agricultură	Brigadieri crescători de animale și păsări
Bacău	2 255	7	249	729	176
Galați	4 330	166	13 371	1 653	127
Iași	2 300	21	905	1 005	97
Suceava	2 044	16	252	954	188

Structura profesională a populației agricole s-a îmbunătățit mult în perioada care a urmat, potrivit cu baza tehnico-materială și cu sarcinile izvorite din încheierea procesului de socializare a agriculturii. Aplicarea consecventă a politicii de industrializare socialistă creează și va crea condiții tot mai favorabile pentru continua îmbunătățire a structurii profesionale a populației agricole din Moldova.

*
* *

Dezvoltarea industrială a Moldovei, parte integrantă a procesului de industrializare socialistă a țării, a determinat importante schimbări în urbanizarea și structura profesională a populației. Schimbările deosebite care s-au produs în acest domeniu în anii regimului de democrație populară au fost condiționate de aplicarea consecventă a politicii economice a partidului de ridicare a regiunilor în trecut înapoiate. O consecință importantă a acestui proces — organic legat de politica de industrializare socialistă — constă în faptul că modificările în profilul profesional s-au produs, atît în ce privește structura pe ramurile economiei, cît și în cadrul fiecărei ramuri. Structura profesională a muncitorilor industriali a înregistrat o ascendentă tendință de modificare cantitativă și calitativă, datorită ritmului rapid de dezvoltare a diferitelor ramuri industriale și creării de noi industrii.

¹ Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Structura social-economică a populației. Ocupații, p. XX—XXII.

Repartiția rațională, armonioasă a forțelor de producție în cuprinsul țării și traducerea în viață a mărețelor sarcini ale planului de șase ani și ale planului economic de perspectivă creează posibilități reale îmbunătățirii neîntrerupte a profilului economic al Moldovei și, o dată cu aceasta, dezvoltării procesului de urbanizare a populației și de perfecționare a structurii sale profesionale.

Planul economic de perspectivă va apropia regiunile Moldovei și sub raportul urbanizării de media pe țară. Procesul de urbanizare are mereu o tendință de avansare, de progres, cauzată de politica economică a partidului, care are ca principal țel dezvoltarea neîntreruptă a producției materiale pentru satisfacerea, într-o măsură crescândă, a necesităților materiale și culturale ale poporului. Acest fapt va asigura dezvoltarea armonioasă a Moldovei, va contribui la micșorarea deosebirilor dintre regiuni, oraș și sat, la apropierea economiei Moldovei de gradul de dezvoltare a economiei naționale.

MEDIEVISTICA ROMÂNESCĂ ÎN CELE DOUĂ DECENII DE LA ELIBERARE (1944—1964)

de CONSTANTIN ȘERBAN

Eliberarea României de sub jugul fascist, care a deschis poporului nostru perspectivele făuririi unei vieți noi, a fost hotărâtoare pentru noua orientare în activitatea istoricilor. În primii ani, pînă la proclamarea R.P.R., publicarea în ediții de masă a principalelor lucrări teoretice ale clasicii marxism-leninismului le-a permis tuturor acestora să înțeleagă și să-și însușească treptat noua concepție despre lume, „ideologia proletariatului care le arăta calea cunoașterii adevărate a fenomenelor istorice și legile generale de dezvoltare a societății”¹.

Aplicarea consecventă a marxismului în cercetarea istorică deschidea un larg câmp de cercetare îndeosebi medievalistilor, întrucît în vechea istoriografie feudalismul nu era recunoscut ca formațiune social-economică, iar studiul instituțiilor medievale nu era abordat de pe poziții științifice. Importanța problemelor de bază ale medievalisticii românești, care urmau ulterior să fie adîncite în lucrări monografice, a fost subliniată pentru prima dată în manualul de *Istoria României*, elaborat de un colectiv de istorici și publicat în 1947², a cărui apariție a constituit un rezultat pozitiv al istoriografiei marxiste românești³.

În anii ce au urmat îndată după instaurarea puterii populare, noua orientare a medievalisticii românești și a istoriei noastre în general a fost sprijinită în mod eficient de o seamă de factori fără de care nu s-ar fi putut ajunge la realizările de astăzi: reorganizarea Academiei, înființarea noilor institute de istorie la București, Cluj și Iași, ai căror membri aveau „ca unitate fundamentală de lucru, colective cu tematică specială”⁴, extinderea cercetării istorice și în cadrul Societății de științe istorice și filologice, organizație științifică de masă, dezbaterile articolelor și studiilor în ședințele de comunicări sau în coloanele periodicelor de istorie nou în-

¹ A. Oțetea, *Dezvoltarea științei istorice românești după 23 August 1944*, în „Studii”, nr. 4, 1959, p. 35.

² *Istoria României*, București, 1947.

³ *Istoria României*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. VII.

⁴ Acad. C. Daicoviciu, Eugen Stănescu, „Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare”, în „Studii”, nr. 6, 1962, p. LXXXVI.

ființate¹, folosirea materialelor arheologiei medievale în cercetarea problemelor perioadei feudalismului timpuriu etc.

Un rol hotărâtor însă în stimularea cercetării istorice, inclusiv a medievalisticii, l-a avut Congresul al VII-lea al P.C.R. (decembrie 1955), care a trasat istoricilor noștri sarcina „...de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a României care să sintetizeze, de pe pozițiile învățăturii marxist-leniniste, tot ce s-a realizat de noi pe tărîmul științei istorice...”².

Munca pentru elaborarea tematicii și apoi a tratatului de *Istoria României* a mobilizat zeci de istorici din țara noastră, nu numai pentru epoca feudală, ci și pentru celelalte epoci istorice. Realizările din ultimul deceniu ale istoricilor marxști, rezultatul muncii sistematice organizate prin planurile de activitate ale institutelor de istorie din București, Cluj și Iași, au reușit în timp relativ scurt să contribuie în mare parte la lămurirea celor mai însemnate probleme ale istoriei României.

În asemenea condiții, medievalistica românească a cunoscut un deosebit avînt în anii puterii populare. Principalele ei realizări sînt: 1) stabilirea unei periodizări pentru epoca feudală, 2) lărgirea bazei de informare, 3) extinderea și adîncirea cercetării istorice, prin valorificarea totodată și a realizărilor vechii istoriografii.

1. Periodizarea epocii feudale. Elaborarea unei periodizări a epocii feudale a început să preocupe istoriografia marxistă după 23 August 1944, ca o necesitate pentru înțelegerea procesului istoric, deoarece „procesul istoric nu poate fi înțeles fără o periodizare științifică”³. În acest sens, învechitele criterii de periodizare, mai ales de ordin politic, mai toate inspirate din considerații idealiste, au fost înlocuite, după îndelungate cercetări, cu o periodizare științifică care consideră că factorul determinant în dezvoltarea societății românești este modul de producție a bunurilor materiale pe teritoriul țării noastre. Astfel, în 1947, istoricii marxști au stabilit limitele orînduirii feudale între secolul al XIV-lea, momentul „întemeierii Principatelor Moldova, Țara Românească și Transilvania”, și 1821, anul izbucnirii mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu, cu mențiunea că începuturile îndepărtate ale feudalismului trebuie căutate în „secolele care au urmat retragerii aureliene”⁴. Aceleași limite cronologice ale

¹ „Studii”, revistă de istorie (1948); „Studii și cercetări științifice”, fil. Iași, istorie (1950—1963); „Studii și cercetări științifice”, fil. Cluj, istorie (1950—1957); „Studii și cercetări de istorie medie” (1950—1951); „Analele științifice ale Universității din Iași «Al. I. Cuza», Seria istorie (1955); „Studii și articole de istorie” (1955); „Studii și materiale de istorie medie” (1955—1962); „Analele Universității București”, Seria istorie (1956); „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia (1958); „Forschungen zur Volks und Landeskunde” (1958); „Romanoslavica” (1958); „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” (1958); „Revista arhivelor” (1958); „Revue Roumaine d'Histoire” (1962); „Revue des études sud-est européennes” (1963); (N. A.): Mențiunea unei singure date în paranteză înseamnă că revista apare și astăzi.

² G. h. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, decembrie 1955 — iulie 1959*, Ed. Politică, București, 1959, p. 145.

³ A. Oțetea, *Marxismul și cercetarea istorică* în „Lupta de clasă”, nr. 1, 1965, p. 46.

⁴ *Istoria României*, manual unic pentru clasa a XI-a medie, Ed. de Stat, București, 1948, p. 13.

orînduirii feudale au stat și la baza Programului (proiect) al cursului universitar de istorie a patriei din 1949¹.

Cercetările în domeniul istoriei medii a României desfășurate în primul deceniu de la eliberarea de sub jugul fascist și rezultatele obținute în prelucrarea documentelor și a materialelor arheologice au arătat că limitele de început și de sfârșit ale feudalismului trebuie împinse mult mai departe. Astfel, din 1950 s-a ajuns la concluzia că pe teritoriul României au existat în mod sigur relații feudale încă din secolul al X-lea². Din acest motiv, în 1952, autorii manualului de istorie a României pentru învățământul mediu au adoptat o nouă periodizare pentru epoca feudală, limitele cronologice fiind sfârșitul primului mileniu și începutul celui de-al doilea mileniu al erei noastre și anul 1821³. Dar stabilirea sfârșitului epocii feudale începuse din 1952 să preocupe mai mult pe medievaliști, de vreme ce noi cercetări dovediseră că între 1821 și 1848 nu a existat nici o întrerupere revoluționară, că această perioadă istorică este pe deplin caracterizată „printr-o serie de frământări și lupte sociale”⁴. Aceasta a determinat pe mulți istorici să se gândească la o împingere a limitei de sfârșit a evoluției medii românești până la 1848.

Abia în 1957 elaborarea tematicii provizorii a tratatului de *Istoria României* de către un larg colectiv de istorici a fixat epocii feudale limitele cronologice cele mai apropiate de realitatea istorică, începutul epocii feudale fiind secolul al X-lea, iar sfârșitul în preajma anului revoluționar 1848⁵.

Noua periodizare a istoriei României a trezit interes deosebit în rândul istoricilor noștri care, admitând limitele generale ale epocii feudale, propuneau unele soluții noi, fie în delimitarea stadiilor sale de dezvoltare, fie în precizarea unor noi aspecte. Acad. A. Oțetea a consacrat problemei periodizării istoriei României un valoros studiu în care, ocupându-se de toate epocile istorice ale patriei noastre, stabilea ca limită a sfârșitului feudalismului dezvoltat anul 1750, de unde începea feudalismul întârziat și în descompunere⁶. Cîțiva ani mai târziu (1961) discuția machetei volumului III a tratatului de *Istoria României* a determinat pe autor să împingă limita sfârșitului feudalismului dezvoltat în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea⁷. Pe de altă parte, Șt. Pascu și-a concentrat cercetarea numai asupra problemei periodizării orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre,

¹ M. Roller, *Introducere la Programul (Proiect) al cursului universitar de istorie a R.P.R.*, în „Buletin științific al Academiei R.P.R.”, C, Științe istorice..., tom. I, nr. 3—4 (1949), p. 182—183.

² C.B.C. *Inscripția slavă din Dobrogea din anul 943*, în „Studii”, nr. 3, 1951, p. 122—134.

³ *Istoria R.P.R., Manualul pentru învățământul mediu*, București, 1952, p. 10.

⁴ V. Cheresteșiu, Eugen Stănescu, I. Ionașcu, *Despre dezvoltarea științei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944—1954*, în „Studii”, nr. 3, 1954, p. 168.

⁵ *Tratatul de istoria României (Tematica provizorie)*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 5.

⁶ A. Oțetea, *Problema periodizării istoriei României*, în „Studii”, nr. 6, 1957, p. 107.

⁷ *Problemele tratatului de Istoria României. Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III*, în „Studii”, nr. 1, 1964, p. 184.

privită însă în ansamblul periodizării istoriei universale și în special a istoriei sud-estului european. Prin studiul său amplu, de un deosebit interes pentru medievaliști, autorul analizează rînd pe rînd problemele mai importante ale celor trei stadii principale de dezvoltare ale feudalismului, combătînd în acest fel tezele neștiințifice ale vechii istoriografii care negau existența acestei orînduirii pe teritoriul României¹.

În prezent, această ultimă periodizare a feudalismului românesc stă la baza redactării celor două volume de istorie a evului mediu ale tratatului nostru de *Istoria României*², cît și a manualului de *Istoria României* pentru clasa a XI-a³.

2. Lărgirea bazei de informare. În primii ani după eliberare, publicarea izvoarelor medievale a preocupat prea puțin pe istorici, cei mai mulți fiind atrași în interpretarea lor. Totuși, multe documente au apărut răsleț, prin periodice mai ales, sau făcînd parte din anexa vreunui articol; cele mai puține însă erau manuscrisele inedite sau reeditările de manuscrise⁴.

Dar adevărata acțiune inițiată de istoricii marxști în vederea lărgirii bazei de informare pentru medievaliști o constituie activitatea desfășurată în anii puterii populare. În acest sens, cea mai însemnată contribuție a adus-o Academia R.P.R., care, din anul reorganizării sale, a prevăzut în planul de muncă pe 1949 al Institutului de istorie alcătuirea primelor volume de documente medievale din secolele XVI—XVII, iar din 1950, întocmirea și publicarea unui corpus de documente.

Inițierea acestei lucrări de mari proporții a fost viu discutată în februarie 1950, cu prilejul conferinței pe țară a specialiștilor în istorie medie, în timpul căreia — cu toate divergențele ascuțite — s-a stabilit un prețios schimb de păreri între medievaliștii din întreaga țară relativ la definirea programului și metodei de lucru⁵.

Drept rezultat, din acest corpus de documente medievale interne au fost publicate pînă în prezent 28 de volume cuprinzînd acte din anii 1075—1625, din cele trei țări românești⁶. De asemenea, se pot adăuga la această colecție două volume de *indici* ai numelor de locuri pentru volumele de documente din Țara Românească (sec. XVI—XVII)⁷, și două volume de *Introducere* (1956) cuprinzînd studii referitoare la științele auxiliare ale istoriei⁸ (diplomatica slavo-română și latină, sigilografia, paleografia sla-

¹ Șt. Pascu, *Periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Seria Historica, nr. 1, 1962, p. 7—32.

² *Istoria României*, vol. II, București, 1962; vol. III, București, 1964.

³ *Ibidem*, manualul pentru clasa a XI-a, București, 1964.

⁴ I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*, în „Studii”, nr. 6, 1962, p. 155; vezi și *Quelques réalisations marquantes de l'historiographie roumaine au cours des dernières années*. C. Bălan, *Publications des sources*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1962, p. 249—261.

⁵ *Conferința pe țară a specialiștilor în istorie medie*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1950, p. 25—73.

⁶ *Documente privind istoria României*, A. Moldova (1384—1625), 11, vol. B. Țara Românească (1247—1625), 11 vol.; C. Transilvania (1075—1350), 6 vol.

⁷ *Ibidem*, B. Țara Românească, sec. XIII—XVI (1956) și XVII (1601—1625) (1960).

⁸ Pentru dezvoltarea științelor auxiliare după 1955, vezi C. Bălan, *Nouvelles recherches dans le domaine des disciplines auxiliaires de l'histoire*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 2, 1963, p. 387—408.

vo-română și latină, chirilică, greco-română și cronologia), redactate de specialiști medievști ca : Damian P. Bogdan, S. Iako, Emil Vîrtosu, Al. Elian, I. Ionașcu și Fr. Pall.

Publicarea numai a traducerilor documentelor, fără textul original, a atras, asupra corpusului, din partea unor medievști din țară și de peste hotare, o serie de critici care au determinat colectivul de redacție să procedeze în 1963 la continuarea publicării colecției pe alte baze, în sensul includerii alături de traduceri și a textului original.

Urmînd același criteriu cronologic adoptat la publicarea corpusului de documente medievale s-a procedat și la publicarea unui corpus de cronici interne. Constituit în 1951, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., un colectiv de specialiști a alcătuit și publicat pînă în 1963 în colecția *Cronicile medievale ale României, Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI* (P. P. Panaitescu), *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, *Letopisețul cantacuzinesc* (C. Grecescu și D. Simonescu), *Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu* (C. Grecescu) urmată de *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României* (sec. XV—XVIII), (I. Crăciun și A. Ilieș).

În afara acestei colecții au mai fost publicate în diferite edituri de către P. P. Panaitescu *Cronica lui Gr. Ureche* (1955), a lui *Miron Costin* (în volumul *Opere*) 1958, de acad. Iorgu Iordan, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte de Ion Neculce* (1959) de C. Grecescu, *Istoria Țării Românești (1688—1717) de Radu Popescu* (1959). La aceste ediții critice este necesar a se adăuga edițiile de popularizare ale *Descrierii Moldovei* de D. Cantemir (1956) și *Viața lui Constantin Cantemir* (1960) și cele două volume de *Cronici muntene* (1961) (Stolnicul C. Cantacuzino, Anonimul cantacuzinesc, Radu Popescu, Radu Greceanu, Anonimul brîncovenesc).

O realizare remarcabilă în domeniul lărgirii bazei de informare o constituie editarea tot de Academia R.P.R. a *colecției izvoarelor vechiului drept românesc*. Colectivul de specialiști constituit în anii puterii populare, care a funcționat inițial pe lângă Institutul de studii juridice și în prezent în cadrul Institutului de istorie, a reușit să publice în timp de 7 ani (1955—1962) edițiile critice ale următoarelor legiuiri medievale românești : *Cartea românească de învățătură din 1646*, *Indreptarea legii din 1652*, *Pravilniceasca condică din 1780*, *Sobornicescul hrisov din 1785*, *Manualul juridic al lui Andronache Donici din 1814*, *Legiuirea Caragea* și *Codul Calimach*, ambele din 1818. Aceste izvoare juridice, atât cele publicate, cît și cele care urmează a fi editate vor fi în acest fel instrumente de lucru de valoare pentru studierea vechilor instituții juridice românești¹.

Tot în cadrul publicării izvoarelor interne a fost editat un mare număr de instrumente de lucru sub formă de cataloage de documente și indici cronologici publicate prin grija direcției generale a Arhivelor statului din București. Astfel, între 1947 și 1961 au apărut 25 de volume de *Indici cro-*

¹ Gh. Cronț, *Editarea izvoarelor vechiului drept românesc*, în „Studii“, nr. 5, 1960, p. 201—208 : vezi și „Studii“, nr. 5, 1961, p. 1211—1226.

nologici ai fondurilor mănăstirești din Țara Românească și două ale Arhivei comandamentului militar bănețean¹. Paralel cu acest gen de publicații au mai fost editate cataloage de documente și manuscrise provenind din fondurile arhivelor istorice din București și din diferite orașe de provincie².

Dar în anii puterii populare s-a procedat și la publicarea izvoarelor medievale strâns legate de o temă istorică. Astfel, în cadrul colectivului de specialiști ai institutelor de istorie ale Academiei, constatându-se că numărul documentelor interne este în masivă creștere pe măsura apropierii de anul 1700, fapt care ar fi necesitat prea mult timp pentru stringerea și publicarea lor — pe de o parte — iar pe de alta ținându-se seama de sarcina alcătuirii unor monografii pentru studierea perioadei de destrămarea feudalismului s-a hotărât publicarea de volume de documente din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea pe diferite teme, ca: relațiile feudale, fiscalitatea, administrația etc. În acest sens a apărut primul volum de documente selectate privind *Relațiile agrare în secolul al XVIII-lea, în Țara Românească*³, dintr-o colecție care va cuprinde materiale similare și din Moldova.

Tot în cadrul institutelor de istorie ale Academiei, a fost alcătuită de un larg colectiv colecția de documente privind *Răscoala din 1821*. Înainte de 23 August 1944 fuseseră publicate de Emil Virtosu câteva volume de documente referitoare la această temă. După eliberare, același autor a mai publicat un volum privind această problemă, intitulat *Despre Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1821* (1947).

Culegerea de documente a Academiei R.P.R. despre *Răscoala din 1821* a fost concepută în cadrul unui amplu plan care include în cinci volume o ediție critică de documente și cronici, interne și externe, edite și inedite⁴. Primele trei volume cuprind numai documente interne, selectate, al patrulea, documente referitoare la Eteria în Țările române, iar ultimul, izvoare narative. Partea cea mai extinsă, din ultimul volum, ocupă cronica *Revoluției din 1821* de biv vel serdar Ioan Dîrzanu și memoriile lui I. P. Liprandi.

Documentele publicate în această colecție, scrise în limbile română, greacă, rusă, franceză, germană, engleză și turcă, au fost publicate în

¹ M. N. Fănescu, *Publicațiile Arhivelor statului... apărute în anii 1947—1957*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1958, p. 310—314.

² *Catalogul documentelor Țării Românești (1369—1600)* de Ion Radu Mircea (1947); *Catalogul documentelor românești din Arhivele statului...* vol. I (1521—1799); *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului*, 2 vol. (1387—1652); *Catalogul documentelor grecești din Arhivele statului...* vol. I—II, *Inventarul protocoalelor primăriei Sibiu (1521—1700) și Inventarul arhivistic al Inaltului divan (1831—1847)*, toate apărute în 1958; *Arhiva magistratului orașului Brașov, Inventarul actelor neînregistrate*, 2 vol., (1959—1961); *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I de P. P. Panaitescu (1959); *Catalogul documentelor referitoare la industria textilă din Brașov și Țara Birsei*, vol. I (1413—1820). *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, de M. Guboglu, ambele din 1960.

³ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea* vol. I, Țara Românească, București, 1961.

⁴ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, București, 1959—1962, 5 volume.

original și în traducerea românească, cu excepția documentelor în limba turcă, date numai în traducerea românească, și a celor în limba franceză care se dau numai în original. Din acest punct de vedere, cu prezenta colecție s-a făcut un nou pas înainte în ceea ce privește metoda cea mai bună pentru publicarea de documente scrise în limbi străine.

Culegerile de documente pe teme speciale au intrat și în preocupările altor istorici. Astfel, prin grija direcției generale a Arhivelor statului, arhiviștii din Craiova au dat la tipar în 1957 volumul intitulat *Meșteșugari și negustori din trecutul Craiovei*, cuprinzând documente din anii 1666—1865, iar în 1960 cei de la Iași au început alcătuirea colecției *Documente privitoare la istoria economică a României* din care s-a publicat volumul *Orașe și țirguri din Moldova (1776—1861)*.

Interesul manifestat pentru abordarea cercetărilor de istorie economică medievală a făcut necesară apariția, în 1958, a culegerii *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850* de I. Cojocaru, în două volume, cuprinzând materiale selecționate, de un prețios ajutor pentru toți cei care cercetează mai ales industria, meșteșugurile, comerțul și finanțele Țării Românești în perioada de destrămare a feudalismului.

Aniversarea semimileniului orașului București a dat unor cercetători prilejul să publice documente privitoare la istoria medievală a capitalei țării noastre. Astfel, în doi ani consecutivi (1960—1961) au apărut două volume: *Documente privind istoria orașului București (1636—1848)*, publicat de personalul științific al Muzeului de istorie a orașului București (1960), și *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)* de G. Potra.

O ultimă categorie de izvoare medievale publicate sînt izvoarele externe.

În comparație cu cele interne, volumul și varietatea izvoarelor externe publicate sînt mai mici, deși s-a lucrat destul de intens și în acest sens. Îndată după eliberare, Gh. Bezviconi a tipărit un volum privind relațiile călătorilor ruși care au trecut prin Țara Românească și Moldova între 1419 și 1904.

Ulterior, în vederea punerii în valoare a unora din izvoarele externe aflate în arhivele din țara noastră, s-a publicat în 1949, tot de Gh. Bezviconi, un repertoriu cronologic al documentelor cuprinse în *Manuscrisele rusești din Biblioteca Academiei R.P.R.*, lucrare în care sînt semnalate știrile documentare utile unor studii privind relațiile româno-ruse între 1393 și 1906, cele mai numeroase fiind din epoca feudală (pp. 9—56; restul pp. 56—61 privesc epoca modernă).

Academia R.P.R. a inițiat, pe de altă parte, și editarea colecției de cronici bizantine *Scriptores Bizantini* cu ample mențiuni privind istoria patriei noastre. Între 1958 și 1963 au apărut în acest sens patru volume: *Istoria turco-bizantină a lui Ducas* (1958), *Expunerile istorice ale lui Laonic Chalcocondil* (1958), *Din domnia lui Mahomed al II-lea de Critobul din Imbros* (1963), precum și *Războiul cu goții de Procopius din Caesarea*.

Tot un important izvor narativ, dar privind sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, este *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul* publicată în 1959 de Dan Simonescu¹.

Mult timp așteptată a fost și continuarea colecției de documente cuprinzând rapoarte consulare, care fuseseră publicate înainte de 23 August 1944 în *Colecția Hurmuzaki*. Inițiind o serie nouă, Academia R.P.R. a început continuarea ei cu *Rapoartele consulare rusești*, vol. I, care cuprinde perioada 1770—1796 și va fi urmat de alte volume privind și începutul secolului al XIX-lea.

Desigur că aceste realizări în sensul lărgirii bazei de informare nu se vor opri aici. Continuarea publicării izvoarelor istorice necesare medievistilor va avea însă în vedere uniformizarea metodelor arheografice, aflate în prezent în neconcordanță de la editor la editor, extinderea publicării colecțiilor de documente pe grupe de probleme și intensificarea ritmului de publicare, fără a dăuna însă calității.

3. Extinderea și adîncirea cercetării istorice. Aceași rodnică activitate în munca istoricilor medievști din țara noastră se constată și în domeniul extinderii și adîncirii cercetării istorice, care a prilejuit abordarea și rezolvarea în bună parte a principalelor probleme ignorate, insuficient tratate sau denaturate de vechea istoriografie. În anumite împrejurări, aceste succese ale medievisticii românești au fost semnalate și apreciate în mod critic în diferite articole apărute în periodicele de specialitate din ultimul deceniu², fără a se avea certitudinea prezentării exhaustive a tot ceea ce fusese publicat.

Privind în general toate lucrările de interpretare din domeniul medievisticii din ultimele două decenii după felul în care diferite probleme au fost

¹ Dan Simonescu, *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, 1959, p. 7—100.

² E. I. Spîvakovski, *Noi lucrări în legătură cu istoria României*, în „Studii”, nr. 4, 1953, p. 159—173; V. Cheresteșiu, Eugen Stănescu, I. Ionașcu, *Despre dezvoltarea științei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944—1954*, în „Studii”, nr. 3, 1954, p. 161—172; P. Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române între anii 1945—1955*, București, 1955; Șt. Ștefănescu, *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, în „Studii”, nr. 1, 1957, p. 199—221; A. Oțetea, *Dezvoltarea științei istorice românești după 23 August 1944*, în „Studii”, nr. 4, 1959, p. 35—47; L. Demény, *Изучение истории средневековой Румынии в Румынской Нар. Республике (1945—1959)*; *vezi Quelques réalisations marquantes de l'historiographie roumaine au cours de dernières années*; H. Chircă, *Histoire medievale*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1962, p. 262—273; de asemenea, ciclul de articole în culegerea intitulată *1947—1962 Cercetarea istoriei României în anii puterii populare*, în „Studii”, nr. 6, 1962, și anume: A. Oțetea, *Cercetarea istoriei medii a României în anii puterii populare*; Șt. Pascu, și Șt. Ștefănescu, *Feudalismul timpuriu*; H. Chircă, R. Manolescu și Șt. Olteanu, *Dezvoltarea social-economică a țărilor române în vremea feudalismului dezvoltat*; M. Berza, N. Stoicescu, L. Marcu, *Organizarea statului feudal*; D. Mioc, *Raporturile româno-turcești în sec. XIV—XVIII. Lupta țărilor române împotriva dominației străine*; Dan Simonescu, Corina Nicolescu, *Cultura medievală*; S. Columbeanu și C. Șerban, *Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului*; I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*, în „Studii” nr. 6, 1962, p. 1439—1567; A. Oțetea, *L'étude de l'histoire du moyen âge dans les années du pouvoir populaire*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 3, 1964, p. 443—456.

abordate, după profilul tematicii, după rezultatele obținute se pot stabili principalele ei etape de dezvoltare.

Astfel, în primul deceniu de la eliberare, pînă în 1948, s-au publicat articole și studii de medievistică, ai căror autori se situau încă pe pozițiile vechii istoriografii¹, iar după 1948 au început să apară numai lucrări redactate de pe pozițiile noii istoriografii marxist-leniniste. Dispunînd de o tematică limitată la numai cîteva probleme, autorii acestor din urmă lucrări căutau să clarifice caracterul stăpînirii feudale și al regimului dominației otomane, să stabilească aspecte ale istoriei relațiilor româno-ruse și să dezvăluie condițiile interne și externe care au contribuit la dezvoltarea și destrămarea relațiilor feudale². Elaborarea unui studiu consacrat apariției relațiilor feudale — prezent în atenția medievistilor și astăzi — nu a fost posibilă datorită insuficienței materialului arheologic, care permitea la acea dată să se stabilească numai unele jaloane ale începutului cvului mediu românesc. În schimb, a fost abordată cu mai mult curaj problema destrămării feudalismului.

Ridicată încă din 1947 — în manualul de *Istoria României* — această nouă problemă a istoriografiei actuale a fost expusă prima dată într-un studiu mai amplu, în 1949, de Gh. Georgescu-Buzău, în lucrarea *Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova*³. Cu toate lipsurile, inerente unui astfel de început, lucrarea a adus o prețioasă contribuție prin analiza marxistă a acestui fenomen istoric. Patru ani mai tîrziu, problema destrămării feudalismului era reluată de Al. Vianu, care semnala noi aspecte ale problemei⁴.

Rezultatele obținute, însă, de medievisti la sfîrșitul primului deceniu de la eliberare, în munca lor de interpretare, erau nesatisfăcătoare prin numărul restrîns al temelor abordate. De aceea, la sesiunea lărgită a secțiunii de studii istorico-filozofice și economico-juridice a Academiei R.P.R. din 21—24 decembrie 1953⁵ s-a discutat și definitivat un amplu plan de cercetare și în domeniul istoriei medii a României, cuprinzînd 16 teme⁶, a căror realizare a preocupat pe medievistii noștri cîteva ani de-a rîndul⁷.

În al doilea deceniu de la eliberare, pe baza experienței acumulate an de an, dar mai ales în cursul muncii desfășurate în vederea elaborării tratatului de *Istoria României*, nu numai că a fost mărit numărul problemelor de cercetare, dar s-a trecut la adîncirea lor în vederea elaborării unor

¹ Ne referim în special la acelea publicate în vechile reviste de istorie: „Revista istorică”, „Cercetări istorice”, „Balcania”, „Revista istorică română”, „Revue Historique du sud-est européen”, pînă în 1948, cînd și-au încetat apariția.

² V. Cheresieșiu, E. Stănescu, I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 167—168.

³ Zezi „contemporanul”, 1949; și apoi în broșură, Ed. Contemporanul, 1950.

⁴ Al. Vianu, *Cu privire la descompunerea feudalismului în țările române*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea I, București, 1954, p. 801—840.

⁵ P. Constantinescu-Iași, *Raport de activitate pe anul 1953 al Secțiunii de științe istorice, filozofice și economice-juridice a Academiei R.P.R.*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea I, București, 1954, p. 15.

⁶ *Ibidem*, p. 21—22.

⁷ *Ibidem*.

lucrări ample, cu caracter monografic, acestea înfățișând, fie întreaga orînduire feudală, fie numai unul din stadiile sale de dezvoltare.

După primul deceniu de eforturi susținute ale istoriografiei noi, pe linia creării bazei științifice marxist-leniniste a medievalisticii românești s-a făcut — de un colectiv restrîns de autori — și „prima încercare de sinteză științifică asupra vieții feudale în istoria României”¹.

Cu toate lipsurile semnalate de specialiștii competenți², care apreciau că lucrarea „nu satisface exigențele științifice actuale” (din 1958), totuși, prin concepția care se află la baza acestei sinteze, prin problemele semnalate și cele aprofundate pentru prima dată, prin concluziile la care au ajuns autorii și care depășeau în parte pe ale celorlalți medievaliști, credem că ea rămîne totuși, pentru acea epocă, o realizare meritorie a medievalisticii românești.

Dar această primă încercare de sinteză asupra vieții feudale în țara noastră mai avea un inconvenient. Ea se referă numai la două provincii istorice (Țara Românească și Moldova), a căror dezvoltare istorică a fost în general asemănătoare. Această lacună în istoriografia noastră actuală a fost lichidată prin apariția, în 1960, a unei alte sinteze, consacrată istoriei Transilvaniei³. Referindu-se la o altă parte a teritoriului țării noastre, cuprinzînd o interesantă periodizare, prima sinteză a vieții feudale din Transilvania, redactată după un plan judicios întocmit, răspunzînd în cea mai mare măsură cerințelor noii istoriografii, a însemnat o realizare remarcabilă a medievalisticii actuale⁴.

În afară, însă, de cele dintîi lucrări de sinteză, de pe pozițiile materialismului istoric și dialectic au mai fost publicate un mare număr de articole, studii și monografii consacrate celor mai variate aspecte ale feudalismului pe teritoriul României.

O bună parte din aceste lucrări tratează problema economiei feudale cu multiplele ei caracteristici: proprietatea funciară țărănească și feudală, relațiile de producție în evul mediu, renta feudală ca rezultat al proprietății funciare feudale, producția de mărfuri în agricultură și în atelierul meșteșugăresc feudal, schimbul de mărfuri și limitele pieței interne în evul mediu, orașul ca centru al producției și schimbului de mărfuri etc.

Cercetările medievaliștilor relativ la *proprietatea funciară țărănească* — problemă abordată, dar nerezolvată în vechea istoriografie — s-a concentrat în special asupra obștii țărănești, fără de care nu poate fi explicată lupta țărănimii în orînduirea feudală.

Studierea documentelor de arhivă și concluziile parțial obținute pe baza articolelor și studiilor apărute au creat condițiile optime pentru redac-

¹ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 8.

² Vezi recenziile: C. Cîhodoru, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 1, 1957, p. 251—264; Șt. Ștefănescu, în „Contemporanul”, 11 iulie 1958.

³ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Moraru, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, 1960; ed. a III-a 1963.

⁴ Îmbunătățiri eficiente a primit această lucrare în următoarele două ediții din 1961 (ed. II) și 1963 (ed. III) cînd textul a fost revăzut și mult completat.

tarea unor monografii ample asupra obștii țărănești și asupra domeniului feudal. Recenta apariție (1964) a lucrării lui P. P. Panaitescu intitulată *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*¹, care tratează probleme ca: procesul de aservire a obștilor, organizarea muncii în comun, hotarul obștii, stăpînirea în devălmășie, împărțirea pămîntului obștii pe bătrîni, funii și locuri, moștenirea în obște, conducerea obștii, statutul juridic al obștii, procesul de destrămare a obștilor țărănești, este cu atît mai importantă cu cît lucrările consacrate cercetării *proprietății funciare feudale* — domeniului feudal — sînt abia la început, deși ele au implicat investigații nu numai asupra vechimii și caracterului acestei proprietăți, ci și asupra formelor ei variate. La început, medievalii au studiat proprietatea funciară condiționată², apoi au trecut la analiza economică și juridică a rezervei senioriale³, după care au stabilit unele aspecte ale procesului de formare a marelui domeniu în tot cursul evului mediu⁴ și structura economică a domeniului feudal⁵, a instituțiilor feudale⁶ apariția și evoluția rentei feudale⁷ etc. Numărul mic de lucrări privind aceste probleme și concluziile parțiale la care s-a ajuns ne fac să credem că mai sînt necesare noi și ample cercetări pentru lămurirea aspectelor lor complexe, și în special pentru Transilvania și alte provincii istorice despre care s-a scris relativ puțin pînă acum⁸.

¹ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feudală*, București, 1964.

² V. Costăchel, *La formation du benefice en Moldavie*, în „Revue historique du sud-est européen”, XXIII, 1946.

³ Vezi și C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 3—4, 1955; idem, *Branștile și problema apariției rezervei senioriale în Moldova* în „Analele Universității A. I. Cuza”, 1957; V. Costăchel, *Unele considerații privind rezerva seniorială, în Țara Românească și Moldova în sec. XV*, în „Analele Universității București”, Seria științe sociale, nr. 20, 1961.

⁴ Vezi și I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. IV, 1960; D. Prodan, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, nr. V, 1962, p. 35—110.

⁵ St. Diamandi, *O gospodărie moșierească în Moldova în prima jumătate a sec. XIX*, în „Studii”, nr. 2—3, 1956; S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a sec. XVIII*, în „Studii”, nr. 1, 1962; N. Corivan și I. Grămadă, *Despre gospodăria feudală din Moldova în prima jumătate a sec. XVIII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. V, 1962.

⁶ V. Costăchel, *Les immunités dans les principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947; V. I. Hanga, *Contribuții la problema imunității feudale*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Seria Jurisprudenția, nr. 2, 1962.

⁷ D. Mioc, H. Chircă, Șt. Ștefănescu, *L'evolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIV-ème, au XVIII-ème siècle*, în „Nouvelles études d'Histoire”, nr. II, 1960; *L'Evolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie aux XIV—XVIII siècles* în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1962; I. Imreh, *Cu privire la renta în muncă a țărănilor iobagi în sec. XVII*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” nr. 6, 1963, p. 139—151; I. Corfus, *Renta feudală în Țara Românească în ajunul aplicării Regulamentului organic (1831)*, în „Studii”, nr. 5, 1964.

⁸ Géza Kovács, *Date privitoare la răpirea pămînturilor iobăgești din Transilvania pe moșiile familiei Banfy*, în „Studii și articole de istorie”, nr. I, 1956; Maria Holban, *Deposdări și judecăți în Banat și ilustrarea lor în procesul Voya (1361—1378)*,

De o deosebită importanță sînt studiile și articolele al căror obiect a fost cercetarea apariției și dezvoltării *relațiilor de producție feudale*. În ele au fost stabilite la început etapele principale ale procesului de aservire a țărănimii și contradicțiile social-economice dintre cele două clase sociale fundamentale, țărănimea și stăpînii de pămînt, iar apoi formele variate ale luptei de clasă în evul mediu.

Cercetările lui P. P. Panaitescu despre *Dreptul de strămutare al țăranilor din Țara Românească și Moldova pînă la mijlocul sec. XVII*¹, în care se studiază acest proces istoric în chip evolutiv, în strînsă legătură cu schimbările social-economice și în cadrul general al instituțiilor feudale au deschis seria lucrărilor avînd drept scop precizarea nu numai a terminologiei prin care erau desemnați țaranii dependenți², dar și urmărirea acestui proces chiar în perioada de destrămare a feudalismului³.

Problema relațiilor agrare în perioada de destrămare a feudalismului a fost viu dezbătută în al doilea deceniu de la eliberare în lucrările acad. A. Oțetea: *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)* și *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*⁴, care a încercat să schițeze liniile generale și caracteristicile celei de-a doua iobăgii în Țara Românească și Moldova. În urma unor cercetări mai recente însă, autorul a ajuns la noi concluzii⁵.

Un număr sporit de asemenea cercetări ar contribui într-o măsură mai largă la cunoașterea aspectelor specifice ale luptei de clasă a țărănimii în evul mediu⁶.

Medievistii au întreprins cercetări pentru a stabili și aliații țărănimii în lupta ei antifeudală, ajungînd la concluzia că această luptă s-a împletit în cursul vremii și cu cea a păturilor sociale nețăărănești: oșteni, orașeni, boiernași etc. Pe această linie se înscriu lucrările consacrate răscoalei popu-

în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. V, 1962; vezi și „Revue Roumaine d’Histoire”, nr. 1, 1964, p. 33—50; A. Magyari, *Unele probleme ale contradicției dintre țărănimea și nobilimea regiunii Maramureș în perioada luptei antihabsburgice de la începutul sec. XIX*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, *Historia*, nr. 1, 1964; *ibidem*, nr. 1, 1961, p. 35—52.

¹ „Studii și materiale de istorie medie”, nr. 1, 1956.

² V. Costăchel, *Terminologia slavo-română pentru denumirea raporturilor de dependență în societatea feudală*, în „Romanoslavica”, nr. IX, 1963.

³ S. Columbeanu, și C. Șerban, *op. cit.*, p. 1528—1531. A se vedea în special și Fl. Constantin și S. Papacostea, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea* în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1960; D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, nr. VI, 1963, p. 161—312.

⁴ Vezi „Nouvelles Etudes d’Histoire”, I, București, 1955.

⁵ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 624—641, 945—968.

⁶ P. P. Panaitescu, *Răscoala țăranilor în Moldova în anii 1563—1564*, în „Studii”, nr. 2, 1953; N. Grigoraș, *Despre răscoalele țăranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Șchiopu (1574—1579 și 1582—1591)*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 2, 1960; *idem*, *Marea răscoală populară din Moldova 1571—1572*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 2, 1962.

lare din 1655 din Țara Românească, care reprezintă o meritorie contribuție¹.

Cît privește analiza acestui complex proces istoric în Transilvania, cercetările de pînă acum s-au concentrat chiar din primul deceniu de la eliberare, atît asupra condițiilor grele de muncă ale iobagilor², cît și asupra luptei țărănimii împotriva nobilimii locale³. Aceste lucrări au depășit limitele unor simple articole și studii⁴ și au ajuns deseori la proporțiile unor adevărate monografii, cum ar fi acelea consacrate răscoalei de la Bobilna⁵ și marii răscoale din 1784—1785⁶.

Mișcarea revoluționară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a fost tratată îndată după eliberare într-o valoroasă monografie redactată de acad. A. Oțetea⁷. Strîngerea sistematică a documentelor (interne și externe) în vederea alcătuirii unei colecții a generat noi cercetări valoroase ca tematică și conținut, atît în ceea ce privește frămîntările sociale care au premers

¹ P. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanșilor din București la 1655*, București, 1962; L. Demény, *Cu privire la caracterul răscoalei din 1655 în Țara Românească*, în „Studii”, nr. 2, 1963.

² D. Prodan, *Iobăgia pe domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948; idem, *Munca iobăgească în Comitatul Tirnavei la 1726* în „Kelemen Lajos Emlékkönyv”, Cluj, 1957.

³ Șt. Pascu, *Răscoalele țărănești în Transilvania*, Cluj, 1947; idem, *Les caractéristiques principales des revoltes paysannes de Transylvanie au moyen âge* în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1964; idem, *Răscoalele țărănești în Transilvania medievală*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1, 1963; M. Dan, C. Göllner, I. Pataki, *Lupta maselor populare din Transilvania împotriva exploatării feudale și a cotozirii străine (sec. XIII—XIX)*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, nr. 7, 1964.

⁴ H. Chircă, R. Manolescu, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 1476; vezi și S. Callimach, *Răscoala țărănească din 1514... descrisă de Paolo Gioio*, în „Studii”, nr. 4, 1949; M. Glűck, G. Kovács, E. Dörner, *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*, în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. 2, 1957; Șt. Pascu, *Aspecte din situația și lupta maselor populare din Maramureș în a doua jumătate a sec. XVIII*, în „Studii”, nr. 2, 1957; I. Pataki, *Az 1437-es felkelés kirobbanásának történetéhez*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 2, 1958; C. Cîmpeanu, *Date cu privire la atacul iobagilor asupra nobilimii din Cioara, Vurpar și Vințul de Jos în timpul răscoalei țărănești din anul 1784*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, nr. 3, 1960; I. Bozac, *Arhiva lui Horea*, în „Revista Arhivelor” nr. 2, 1961.

⁵ Șt. Pascu, *Bobilna*, București, 1957; vezi și ed. a II-a (1963) sub titlul *Răscoala țărănilor de la Bobilna*; de asemenea ed. a II-a a lucrării lui M. Daiciuc Dăscălescu, *Răscoala iobagilor de la Bobilna*, București, 1957; L. Demény, *Az 1437—1438-es Băbolnai népi felkelés*, București, 1960; Șt. Pascu, *La revolte populaire de Transylvanie des années 1437 et 1438*, București, 1964; B. Cselényi, Șt. Ștefănescu, *450 de ani de la răscoala țărănească de sub conducerea lui Gh. Doja*, în „Lupta de clasă”, nr. 4, 1964; vezi și articolele similare din „Studii”, nr. 3, 1964, p. 479—518.

⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, București, 1962; vezi și I. Fruma, *Horea, procesul și martiriul său*, Sibiu, 1947; Șt. Pascu, *Războiul țărănilor din 1784 de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, București, 1957.

⁷ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești 1821—1822*, București, 1945.

mișcării, răscoala însăși, ca și evenimentele care au urmat-o¹. Și frământările sociale din Țara Românească și Moldova în perioada Regulamentului organic au constituit obiectul cercetării medievistilor, care au urmărit în special formele diverse ale luptei de clasă dusă de țărani clăcași împotriva intensificării exploatării prin Regulamentul organic².

În cercetările medievistilor, *producția feudală* a fost tratată în mod inegal în cele două decenii de la eliberare. Deși producția feudală se caracterizează prin dezvoltarea continuă a agriculturii, totuși cele mai multe studii n-au fost consacrate producției agricole, ci producției meșteșugărești de mărfuri. Până în prezent, cu excepția datelor cuprinse în monografiile și sintezele privind istoria României în evul mediu, au fost publicate prea puține articole despre agricultura în Transilvania în evul mediu³.

În ceea ce privește cercetarea producției meșteșugărești feudale, rezultatele obținute până acum de istoriografia marxistă au atins proporții neîntâlnite în trecut. Aceasta se datorește faptului că medievistii actuali au studiat sistematic izvoarele istorice cele mai variate, pe baza unei tematici largi și au trecut de la lucrări de analiză la cele de sinteză. Așa se explică de ce în prezent se pot cunoaște momentul istoric al renașterii într-o formă nouă a procesului desprinderii meșteșugurilor de agricultură pentru epoca feudalismului timpuriu, aspectul nivelului tehnic, îngustarea specializării, formele variate ale producției, diferențierea socială și organizarea profesională a meșteșugarilor în bresle pentru epoca de înflorire⁴ și destrămarea a feudalismului⁵. În plus, pentru ultimul stadiu de dezvoltare a feudalismului s-au putut stabili prin cercetări amănunțite contradicțiile social-economice care au subminat breslele de meșteșugari, lupta cailor și ucenicilor împotriva meșterilor patroni și a breslașilor împotriva celor neîncadrați în breslă⁶, care au dus la decăderea acestor organizații

¹ V. Maciu, *Insemnătatea istorică a lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, nr. 3, 1951; N. Adăniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956; A. Oțetea, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Lupta de clasă”, nr. 5, 1961; idem, *L'insurrection de 1821, dans les Principautés danubiennes*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, nr. 1, 1962; N. Camariano, *Tudor Vladimirescu în lumina unor documente din Arhivele Vienei*, în „Studii”, nr. 3, 1963; Mircea Radu, *Răscoala din 1821 și logica istoriei*, în „Romanoslavica”, nr. X, 1964.

² S. Columbeanu și C. Șerban, *op. cit.*, p. 1532.

³ I. Imreh, E. Csetri, *Cresterea producției de mărfuri în agricultura Transilvaniei în perioada destrămării feudalismului*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1962; E. Lazea, *Agricultura Transilvaniei în sec. XIV*, în „Studii”, nr. 1, 1964.

⁴ Vezi și M. Nicorescu, *Date noi privitoare la cartierul meșteșugarilor din Suceava*, în S.C.I.V. nr. 1, 1962; N. Constantinescu, *Coconii, centru de producție ceramică din Țara Românească (sec. XV)*, S.C.I.V., nr. 1, 1964.

⁵ S. Columbeanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 1534.

⁶ *Ibidem*, vezi și Florentina Cazan, *Impotrivirea meșteșugarilor și negustorilor din București la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX față de îngrădirile de breslă*, în „Analele Universității București”, istorie, nr. 26, 1962; I. Imreh, *Despre istoria industriei fărânești de prelucrarea lemnului în comitatul Cluj (1796—1848)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1, 1961; C. Göllner, *Cu privire la relațiile olarilor sași transilvăneni cu Moldova (sec. XIV—XVI)*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, nr. 4, 1961; C. Nicolescu, *Rolul argintarilor transilvăneni în dezvoltarea argintăriei din țările române în sec. XVI—XVIII*; *ibidem*, nr. 6, 1963.

profesionale. Medieviștii care au lucrat în acest sector au căutat să elaboreze și lucrări monografice de mari proporții relativ la istoria meșteșugurilor dintr-o anumită provincie istorică¹.

Fără a se atinge proporțiile lucrărilor despre istoria meșteșugurilor feudale, s-au elaborat în același timp și articole relativ la industria extractivă a sării, petrolului, metalelor feroase și neferoase în care autorii acordă o deosebită atenție, atât nivelului tehnicii miniere și producției de minereu obținută, cât și forței de muncă și mai ales condițiilor grele de muncă suportate de mineri².

Cercetătorii perioadei de destrămare a feudalismului s-au preocupat de asemenea de problema apariției și dezvoltării întreprinderilor de tipul cooperăției capitaliste simple și al manufacturilor, adică de acele întreprinderi care fac trecerea de la producția feudală la producția capitalistă. Până în prezent, autorii articolelor și studiilor publicate în cele două decenii de la eliberare, puține la număr, au căutat să cuprindă numai unele aspecte: specificul întreprinderii, utilajul și nivelul tehnicii, procesul de producție, compoziția socială și modul de retribuție a forței de muncă, contradicțiile sociale, formele luptei de clasă a preproletariatului în țara noastră³ etc. Înțelegerea tuturor aspectelor problemei manufacturilor ar fi rezolvată numai prin alcătuirea unei ample monografii care ar stabili, totodată, dacă se poate vorbi de un stadiu manufacturier în țara noastră și în ce epocă istorică.

Medieviștii din țara noastră au fost interesați, nu numai în cunoașterea realizării producției feudale, ci și în *circulația* acesteia pe piața internă și externă. Studiile și articolele lor apărute până acum au abordat un mare număr de probleme ale căror concluzii erau necunoscute istoriografiei dinainte de 23 August 1944. În unele studii s-au tratat condițiile apariției și dezvoltării pieței interne drept rezultat al creșterii producției agricole și meșteșugărești și al intensificării schimbului dintre sat și oraș⁴. Inceputurile făcute încă din 1950 de Barbu Cîmpina au dat rezultate deosebite

¹ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în sec. XVI*, București, 1954; Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. III, 1959; *Meșteșugurile din Moldova și Țara Românească (sec. X—XVII)*, autoreferat la disertație, București, 1963; C. Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească în sec. XVIII*, autoreferat la disertație, București, 1964.

² H. Chircă, R. Manolescu, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 1463; S. Columbeanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 1535—1536; A. Neamțu, *Condițiile de muncă și salarizare în industria extractivă din Transilvania în a doua jumătate a sec. XVII*, în „Studii și comunicări. Arheologie-istorie-etnografie”, III, 1961.

³ Vezi și Ion Raica, *Moara de hirtie de la Strungari*, în „Studii și comunicări. Arheologie-istorie-etnografie”, III, 1961; I. Cojocaru, *Materiale privind dezvoltarea industrială a orașului București în perioada Regulamentului organic... 1821—1859*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, 1964, p. 177—188; Zs. Iako, *Scurt istoric al morilor de hirtie din Transilvania în epoca feudală*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1, 1964.

⁴ Barbu Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a sec. XV în Moldova și Țara Românească*, București, 1950; C. Șerban, *Contribuții cu privire la problema pieței interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (sec. XV—XVIII)*, în „Studii”, 1, 1964, p. 27.

mai ales în al doilea deceniu de la eliberare, cînd s-a căutat să se studieze și procesul de formare a pieței interne unice a celor trei țări românești¹.

Cele mai numeroase lucrări despre schimbul de mărfuri sînt articolele și studiile cu o tematică referitoare la diferitele aspecte ale legăturilor comerciale dintre unele regiuni ale țării noastre, dar și acelea relative la relațiile comerciale cu diferite state europene: Polonia, Rusia, Genova, Raguza² etc. O realizare meritorie în tratarea istoriei comerțului din țara noastră de pe pozițiile istoriografiei noi marxiste o constituie alcătuirea unor lucrări monografice despre comerțul Țării Românești și al Moldovei în perioada feudalismului dezvoltat, în care au fost tratate rînd pe rînd probleme ca, de exemplu: comerțul intern, extern, de tranzit, negustorii, vămile etc. Completarea tabloului istoriei comerțului în țara noastră, în cadrul unor lucrări monografice din care însă să nu lipsescă și Transilvania, atît în perioada feudalismului timpuriu și a celui dezvoltat, cît și în epoca de destrămare a feudalismului rămîne o sarcină de viitor în fața cercetătorilor acestei probleme.

Orașele medievale cu numeroasele lor probleme au fost de asemenea obiectul unor ample cercetări. În prima decadă după eliberare, singura lucrare care a reușit să aducă elemente noi în raport cu realizările vechii istoriografii a fost a lui P. P. Panaitescu, intitulată *Comunele medievale în Principatele române*³, în care autorul a acordat o largă atenție organizării interne a orașelor, vieții lor economice și sociale, problemei imunităților etc. Cu toate că nu s-au făcut referiri și la orașele din Transilvania, totuși lucrarea a constituit o orientare prețioasă pentru medievisti. Istoriografia din anii puterii populare a abordat de la început unele probleme fundamentale ale istoriei orașelor. În acest sens era firesc, deci, să se caute lămurirea condițiilor istorice ale genezei primelor așezări urbane, folosind pentru aceasta și un numeros material arheologic descoperit în săpăturile de la București, Iași, Suceava, Tîrșor etc.⁴; pe lîngă aceasta, de o atenție deosebită s-au bucurat cercetările consacrate dezvoltării orașe-

¹ Șt. Pascu, *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au moyen âge à la fin du XVI-ème siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1962.

² Vezi și Al. Bărbat, *Dezvoltarea și decăderea ultimei grupe de negustori de intermediere ai Brașovului în sec. XIX-lea*, în „Studii”, nr. 4, 1963; D. C. Giurescu, *Об экспорте соли из Румынских государств на Балканский полуостров при феодализме*, în „Revue des études sud-est européennes”, nr. 3 1963; Al. Vianu, *Desp exportul Moldovei în 1817*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1964; D. C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice în perioada feudalismului timpuriu*, în „Romanoslavica”, X. 1964, p. 359—384.

³ Vezi P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 161—218.

⁴ În afară de materialul arheologic menționat în articolul *Dezvoltarea social-economică a țărilor române în vremea feudalismului dezvoltat* de H. Chircă, R. Manolescu și Șt. Olteanu, din „Studii”, nr. 6, 1962, nota 1, vezi pentru Tîrșor, *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VIII, p. 543; pentru București, *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964; pentru Iași, *Arheologia Moldovei*, vol. I—III, București, 1961—1964, iar pentru Suceava, vezi M. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963.

lor în epoca feudalismului timpuriu¹, multă vreme ignorate în vechea istoriografie. Cu toate greutățile întâmpinate de volumul restrâns al informației documentare, care nu permite autorilor, în multe cazuri, să treacă și la generalizări, totuși rezultatele obținute pînă acum dau deosebite speranțe pentru viitor în elucidarea problemei centrale a genezei orașelor feudale românești².

Rezultate mai fructuoase s-au obținut în schimb în cunoașterea vieții orășenești pe teritoriul patriei noastre în perioada feudalismului dezvoltat³, care se referă, fie la problemele economice și administrative, fie la structura socială a populației urbane și participarea orașenilor la lupta de clasă⁴. Studiarea frământărilor sociale orășenești în perioada de destrămare a feudalismului a oferit un câmp mai larg de cercetare, nu numai în problema ascuțirii luptei dintre orășeni și stăpînii de pămînt, ci și în problema cristalizării noii clase sociale — burghezia — provenită din rîndurile populației urbane⁵.

Deși puține la număr, totuși cercetările asupra istoriei orașelor feudale au dat la iveală monografiile și sinteze. Astfel de monografii s-au întocmit numai pentru orașele Cornăețel, Sighișoara, Cluj și București⁶.

¹ M. Matei, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, nr. 1, 1960; N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 1, 1960.

² Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în „Studii”, nr. 6, 1963, p. 1280.

³ H. Chircă, R. Manolescu, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 1469—1470; L. Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească din anii 1501—1650*, în „Studii”, nr. 2—3, 1956; E. Vîrtosu, *Sigiliile de tîrguri și orașe din Moldova și Țara Românească*, în „Analele Universității «C. I. Parhon»”, Seria științe sociale, nr. 5, 1956; *idem*, *Documente privind istoria României*. Introducere, vol. II, București, 1956, p. 437—501; N. Stoicescu, *Despre aprovizionarea cu apă a orașului București pînă la jumătatea sec. XIX*, în „Studii”, nr. 4, 1963; P. Cernovodeanu, *Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în sec. XVI—XVII*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, București, 1964.

⁴ Sabîn Belu, *Despre participarea orașenilor din Transilvania la răscoala populeară din 1514*, în „Studii”, nr. 4, 1953. H. Chircă, R. Manolescu, Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 1471; D. Ciurea, *Cîteva date pentru istoricul Galaților (sec. XVI—XVII)*, în „Studii și cercetări științifice”, istorie, nr. 1, 1957; C. Șerban, *Lupta orașenilor din Cîmpulung Muscel împotriva aspirării feudale din sec. XVII—XVIII*, în „Studii”, nr. 4, 1962; N. Stănescu, *Contribuții în baza studierii vechilor monumente și așezăminte orășenești la cunoașterea vieții la Cîmpulung Muscel în timpul orînduirii feudale*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 2, 1961; V. Neamțu, *Frământări sociale în orașul Iași în primele decenii ale sec. XVII*, în „Analele științifice ale Universității din Iași”, tom. IX, 1963; B. Dăicoviciu, *Orașele din Transilvania și răscoala lui Iovan Nenada*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1, 1964, p. 31—40.

⁵ Vezi Ș. Columbeanu și C. Șerban, *Destrămarea feudalismului și începuturile capitalismului*, în „Studii”, nr. 6, 1962, p. 1537—1538, Ecăt. Negruți, *Aspecte din administrația tîrgurilor și finiturilor moldovene în primul deceniu al sec. XIX*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, istorie, nr. 2, 1958.

⁶ C. C. Giurescu, *Un vechi oraș al Țării Românești: Cornăețelul*, în „Studii și articole de istorie”, nr. 2, 1957; Erich Duvowy, *Sighișoara, un oraș medieval*, București, 1957; Șt. Pascu, I. Pațaki, V. Popa, *Clujul, Ghid istoric*, Cluj.

În domeniul cercetării problemelor relativ la economia feudală, obținerea unor asemenea succese se explică, între altele, și prin ignorarea lor de către istoriografia de dinainte de 23 August 1944; în tratarea problemelor istoriei politice a statelor feudale românești — căreia istoriografia din trecut i-a acordat o atenție deosebită — munca medievistilor a fost, de asemenea, eficientă.

Istoricii noștri au trebuit, în primul rând, să reia problema apariției primelor state feudale pe teritoriul țării noastre și să dea o interpretare nouă dezvoltării acestora de-a lungul câtorva secole de existență. Astfel, în mult controversata problemă a formării statelor feudale românești s-au găsit noi soluții în câteva lucrări temeinice¹, potrivit cărora acestea au fost rezultatul dezvoltării relațiilor feudale în procesul ascuțirii contradicțiilor social-economice dintre clasele sociale fundamentale, stăpînii de moșii și țărani dependenti, statul feudal fiind instrument al dominației de clasă².

Noile cercetări au căutat să stabilească în același timp și epocile principale ale dezvoltării statului feudal în concordanță cu transformările social-economice și în comparație cu statele feudale europene din aceeași vreme. După îndelungi dezbateri s-a ajuns la constatarea că și la noi, ca și în alte părți, a existat o perioadă a fărîmării feudale, urmată în secolul al XV-lea de aceea a luptei pentru centralizarea statului, în secolul al XVII-lea de o perioadă a statului nobiliar, iar în secolul al XVIII-lea de perioada statului fanariot.

Studiile în această direcție inițiate în 1950 de Barbu Cîmpina pentru situația din Țara Românească în secolul al XV-lea au cunoscut o deosebită amploare în al doilea deceniu de la eliberare prin lucrările unor medievisti consacrați Moldovei din secolele XV—XVI² și Țării Românești în secolele XVI—XVII³. În viitorul apropiat sînt așteptate studii similare și pentru principatul Transilvaniei în secolele XVI—XVII, care a fost tratat pînă acum mai mult într-o lucrare de sinteză.

Cunoașterea esenței și bazei politice a statelor feudale românești în diferite epoci istorice a necesitat cercetări monografice asupra principalelor instituții de stat în urma cărora s-au obținut realizări meritorii. Astfel, noi contribuții s-au adus în problema instituției domniei, sfatului domnesc și sfatului lărgit numit și Marea adunare a țării, a organelor locale ale puterii și administrației de stat, mai ales în ținuturi și orașe. Este de remarcat faptul că, în general, problemele legate de istoria instituțiilor statului feudal au fost tratate concomitent numai pentru Moldova și Țara Româ-

1957; S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI*, București, 1958; F. I. Georgescu, *București. Scurt istoric*, București, 1960; I. Ionașcu, A. Petric, P. Caraioman, *București. Pagini de istorie*, 1960; Dan Berindei, *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, 1963.

¹ Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 1449. 1454; vezi V. I. Hanga, *Cercetări din R.P.R. privind istoria statului și a dreptului din țara noastră (1948—1963)*. (1) în „Studii”, nr. 1, 1964, p. 124.

² Vezi Introducere la Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, editat de P. P. Pănaiteșcu, București, 1956, p. 9—12; M. Berza, N. Stoicescu și L. Marcu, *op. cit.*, p. 1482—1483; I. Negoșiu, *Ion Vodă Viteazul*, București, 1963; Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, București, 1963.

³ Vezi studiul introductiv la *Cronicarii munteni*, vol. I, București, 1961, p. XXIII—CXVIII.

nească. În schimb, studiile consacrate organizării fiscale au cuprins o zonă mai largă, adică și Transilvania. Astfel, în al doilea deceniu de la eliberare au apărut studiile despre politica fiscală a domnilor din Țara Românească în perioada feudalismului dezvoltat, despre așezăminte și măsuri fiscale în Moldova, mai ales în secolul al XVIII-lea¹, despre tezaurul domnesc din cele două țări românești², despre politica financiară în Transilvania în secolele XIV—XVIII.

Considerăm că aceeași valoare o au și rezultatele obținute de medievistii noștri în domeniul cercetării organizării și funcționării puterii militare în cadrul statului feudal românesc, lucrări în care autorii au căutat să stabilească sistemul și mijloacele de apărare, concepțiile militare ale unor comandanți de oști, eroismul maselor populare în lupta pentru apărarea țării³. Unii cercetători au studiat și un alt aspect al problemei, și anume organizarea militară a statului feudal ca instrument de oprimare a maselor populare, fapt care le-a permis să ajungă la concluzii noi și interesante⁴.

De un interes remarcabil sînt și lucrările medievistilor relativ la instituțiile juridice ale statelor feudale românești. Publicarea treptată a vechilor legiuri feudale și adîncirea cercetării lor și pe baza documentelor au permis unor istorici să stabilească începuturile dreptului scris⁵, condițiile istorice ale aplicării lui în societatea feudală românească, precum și influența pe care acestea au exercitat-o asupra legiuirilor epocii moderne. În același timp s-au putut ridica unele probleme noi de pe pozițiile istoriografiei actuale relativ la evoluția dreptului de proprietate în evul mediu, dreptul de protimis, situația juridică a femeii în societatea feudală, dreptul de ctitorie etc.⁶.

Pe baza unor asemenea lucrări consacrate analizei profunde a organizării statului feudal românesc, istoricilor noștri le-a fost posibilă întocmirea unor studii care să oglindească diferitele aspecte ale politicii interne a țărilor românești în evul mediu. În afara acestora, un loc de seamă îl dețin lucrările care se ocupă cu multilateralele legături dintre cele trei state feudale românești⁷. Compararea organizării interne a Țării Românești cu a Moldovei de-a lungul veacurilor a permis, în același timp, stabilirea premiselor îndepărtate ale unirii lor la jumătatea secolului al XIX-lea⁸.

¹ Vezi și A. Camariano-Cioran, *Măsuri fiscale și administrative în Moldova (1753—1754)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, nr. V, 1962, p. 505.

² Vezi „Studii”, nr. 1, 1961, p. 49 și urm.

³ Vezi V. I. Hanga, *op. cit.*, p. 126.

⁴ N. Stoicescu, *Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Românească și Moldova ca instrument de reprimare a luptei țărănimii*, în „Studii”, nr. 3, 1962, p. 631—649.

⁵ V. I. Hanga, *op. cit.*, I, p. 127—129.

⁶ *Ibidem*, p. 129—132.

⁷ Vezi culegerea *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, articolul lui Ion Sabău, p. 219—241; G. Totoiu, *Rolul logofătului Ivan Norocca în viața politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. XVI*, în „Studii”, nr. 2, 1963, p. 409—428; vezi și G. Gündisch, *Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anii 1456—1458*, în „Studii”, nr. 3, 1963.

⁸ P. P. Panaitescu, *Problema uniificării politice a țărilor române în epoca feudală în „Studii privind Unirea Principatelor”*, București, 1960.

Lucrările consacrate funcțiilor externe ale statului feudal au cuprins în tematica lor, în primul rînd, relațiile celor trei țări românești cu Imperiul otoman și apoi cu celelalte țări europene. Spre deosebire de lucrările similare din vechea istoriografie, care nu găsiseră soluții satisfăcătoare în rezolvarea diferitelor aspecte ale acestei importante probleme, în articolele și studiile publicate după 23 August 1944, istoricii români marxiști au împins cercetarea pe o treaptă superioară. În primul rînd, ei au reușit să stabilească etapele importante ale relațiilor româno-turce, acordînd o deosebită atenție împrejurărilor istorice, interne și externe, premergătoare, care au favorizat grăbirea instaurării treptate a dominației otomane asupra țărilor române. În acest sens a fost studiată dezvoltarea forțelor de producție ale celor trei țări românești, procesul fărîmițării feudale și al luptei pentru centralizarea statului, rolul maselor populare în lupta pentru apărarea statului, rolul genovezilor la gurile Dunării, politica trădătoare a marii boierimii.

Regimului suzeranității turcești asupra celor trei țări românești i-au fost consacrate studii și articole relative la obligațiile economice ale acestora față de Înalta Poartă, precum și asupra relațiilor politice cu toate particularitățile lor. Cît privește studierea relațiilor politice, rezultatele obținute într-o altă serie de articole lămuresc astăzi în suficientă măsură regimul de autonomie aplicat țărilor române pînă la recăpătarea independenței în 1877¹.

De asemenea, s-au inițiat cercetări asupra stăpînirii turcești directe, asupra unor teritorii din țara noastră², care au dat la iveală noi aspecte ale acestei probleme. Continuarea cercetărilor de acest fel, atît pentru cunoașterea situației de pe teritoriul fostelor raiale turcești, cît și din Dobrogea, care a suferit cea mai îndelungată stăpînire otomană directă, ar îmbogăți istoriografia actuală cu noi contribuții.

Multe din studiile și articolele consacrate relațiilor politice româno-turcești au abordat problema luptei antiotomane pentru recăpătarea independenței. Autorii lor au urmărit să stabilească, pe de o parte, formele variate ale acestei lupte, iar pe de altă, rolul maselor populare în desfășurarea războaielor de eliberare³.

¹ S. Columbeanu și C. Șerban, *op. cit.*, p. 1540—1541; vezi și M. Alexandrescu-Dersca, *Despre regimul supușilor otomani în Țara Românească în veacul XVIII*, în „Studii”, nr. 1, 1961, și A. Camariano-Cioranu, *Rapoartele inedite ale capuchehaialelor lui C. Mavrocordat*, în „Studii”, nr. 4, 1961; Vl. Hanga, *op. cit.* (I), p. 126; Gh. Bujoreanu, *Livrările în natură către Poarta otomană, mijloc de exploatare economică a Moldovei în perioada 1802—1828*, în „Analele științifice ale Universității din Iași”, t. IX, s. III, 1963.

² I. Tofoțiu, *Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana*, în „Studii”, nr. 1, 1960.

³ Fl. Constantin, *Un proiect românesc de coaliție antiotomană din ultimul sfert al sec. XVI*, în „Studii”, nr. 3, 1963, p. 673; Eugen Stănescu, *Ecoul luptelor pentru independență de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea (O scrisoare a umanistului Martin Crusius către Mihai Viteazul)*, în „Studii”, nr. 2, 1964, p. 323; M. Neagoe, *Contribuții la problema aservirii Moldovei față de Imperiul otoman (Înțelegerea dintre Bogdan cel Orb și Selim din 1512)*, în „Studii”, nr. 2, 1964, p. 311.

Istoria relațiilor poporului român cu celelalte popoare europene în evul mediu se remarcă, în primul rînd, prin acele studii și articole care scot în evidență legăturile străvechi și continue româno-ruse pe plan politic, diplomatic, economic și cultural¹.

Tot relativ la relațiile poporului nostru cu popoarele vecine, o atenție deosebită merită studiile și articolele acad. P. Constantinescu-Iași și ale altor istorici care tratează istoria legăturilor româno-bulgare din secolul al XVII-lea pînă în secolul al XX-lea².

Numărul mic al lucrărilor consacrate relațiilor dintre țările românești, Ungaria³ și Polonia⁴ și lipsa unor cercetări despre relațiile cu poporul sîrb și cu popoarele europene occidentale impun concluzia că în această direcție trebuie să se concentreze în viitor o parte din activitatea medievistilor noștri.

Cultura, ca element de suprastructură a societății feudale, a preocupat nu numai pe istoricii medievști, ci și pe mulți specialiști în domeniul istoriei literare, al istoriei artei și folclorului, care în lucrările lor au căutat să surprindă mai mult elementul istoric al problemei.

Încă din primul deceniu de la eliberare, istoricii au studiat cele două aspecte distincte ale culturii medievale, și anume: cultura populară și cultura clasei stăpînitoare. Cercetările consacrate culturii populare și-au concentrat atenția asupra creației epice în versuri și mai ales asupra baladelor.

Articolele și studiile consacrate acestei probleme au stabilit vechimea, aria lor geografică de răspîndire și funcția lor socială și deopotrivă autenticitatea elementelor istorice din aceste producții literare. Recenta publicare a monografiei *Miorița*⁵, cu studiul său introductiv intitulat *Motivul mioristic în cultura română*, dezvăluie perspectivele multiple ale abordării unor asemenea teme.

Cultura clasei stăpînitoare din țările române, în evul mediu, cu tematica ei mult mai complexă decît a culturii populare, a oferit specialiștilor un cîmp mai larg de cercetare. În primul rînd, publicarea corpului de documente medievale, precum și analiza și interpretarea textelor manuscriselor literare și științifice au permis unor medievști să aducă

¹ Vezi și Demény-Meškova Lidia, *Despre participarea românilor în oastea căzăcească a lui Bogdan Hmelnițchi*, în „Studii”, nr. 6, 1963; L. Kiss, *Cîteva date despre legăturile economice ale Rusiei cu Moldova la începutul sec. XIX*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, nr. 1, 1963; vezi și articolele lui Al. Vianu, din „Romanoslavica”, nr. VIII, 1963, și nr. X, 1964.

² S. Columbeanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 1543; vezi și articolele privind relațiile româno-bulgare: Șt. Ștefănescu, „Romanoslavica”, nr. IX, 1963 și C. N. Velichi, în „Romanoslavica”, nr. VIII, 1963, nr. X, 1964.

³ M. Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în „Studii”, nr. 2, 1962.

⁴ Vezi și I. Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, nr. X, 1964; Fl. Constantin, S. Papacoste, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul sec. XV*, în „Studii”, nr. 5, 1964; Ioan Petrică, *Relațiile politico-economice între Moldova și Polonia în a doua jumătate a sec. XV*, în „Romanoslavica”, nr. X, 1964.

⁵ A. Fochi, *Miorița*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964.

date noi în studiile și articolele asupra problemei începutului scrisului în limba română, pătrunderii la noi a scrisului în limba slavă, latină și greacă, precum și asupra organizării cancelariilor de la curtea domnească și ale stăpînilor de pămînt¹.

Cercetări noi au fost întreprinse și asupra începuturilor tiparului. În acest sens, împlinirea a 450 de ani de la aducerea primei tipografii la noi a făcut posibilă publicarea primei ediții facsimilate a *Liturghierului lui Macarie*². Relativ la acest din urmă fapt s-au publicat studii și articole privind, fie condițiile istorice ale aducerii tiparului la noi la începutul secolului al XVI-lea, fie date noi asupra lui Macarie tipograf³, fie unele relații culturale cu țările vecine⁴.

În studierea învățămîntului din cele trei țări românești în epoca feudală, istoricii au colaborat în largă măsură cu specialiști din domeniul istoriei pedagogiei. S-au publicat monografiile asupra școlii latine de la Cotnari, asupra Academiei domnești din Iași⁵, precum și un studiu despre învățămîntul din Moldova în evul mediu, prilejuit de sărbătorirea centenarului universității ieșene⁶. Relativ la învățămîntul din Moldova au mai apărut, de asemenea, articole cu privire la unele forme speciale de învățămînt în perioada de la sfîrșitul feudalismului⁷.

Într-o problemă mult controversată, V. Papacostea a adus noi contribuții cu privire la începuturile învățămîntului superior din Țara Româ-

¹ Vezi *Documente privind istoria României*. Introducere, vol. I—II, București, 1956; D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*; S. Iako, *Paleografia latină cu referire la Transilvania* (sec. XII—XV); Fr. Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania*; E. Vîrtosu, *Din paleografia chirilică românească*; Al. Elian, *Elemente de paleografie greco-română*; vezi: Fr. Pall, *Cancelaria voevodului Transilvaniei la începutul sec. XIV*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1960; S. Iako, *Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie*, în „Nouvelles études d'Histoire”, I, București, 1955. *Începuturile scrisului în păturile laice din Transilvania medievală*, în „Studii și cercetări științifice” fil. Cluj, 1956, p. 81—102; Gh. Ionescu, *Contribuții la studiul începuturilor întrebuintării hîrtiei în cancelariile Valahiei (Țării Românești) și Moldovei*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, nr. 1, 1951.

² *Liturghierul lui Macarie*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1961.

³ P. P. Panaitescu, *Contribuții la începuturile tipografiei slave din Țara Românească*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, nr. 1, 1955.

⁴ Idem, *Legăturile culturale ale țărilor române cu Rusia în epoca reformelor lui Petru I*, *Date noi*, în „Romanoslavica”, nr. II, 1958; G. Strempel, *Sprînjînul acordat de Rusia tiparului românesc în sec. XVII*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, nr. 1, 1955; I. Radu Mircea, *Relations culturelles roumaines-serbes au XVI-e siècle*, în „Revue des études sud-est-européennes”, nr. 3—4, 1963.

⁵ Șt. Bîrsănescu, „*Schola latina*” de la Cotnari... București, 1957; *Academia domnească din Iași, 1714—1821*, București, 1962.

⁶ C. Cîhodoru, *Învățămîntul în Moldova în sec. XV—XVIII, Școala domnească de la Iași* în „Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960”, vol. I, București, 1960.

⁷ Al. Andronic și Gh. Ungureanu, *Învățămîntul agricol în Moldova în prima jumătate a sec. XIX*, în „Studii și cercetări științifice”, fil. Iași, istorie, nr. 1—2, 1958; Fl. Cîmpăna, *Cursuri de matematică finite la Academia Mihăileană*, în „Analele Universității «Al. I. Cuza»”, Seria Nouă, 12, 1956, p. 325—331; V. Gheorghe, *Știri inedite despre cursul de inginerie finit de Gh. Asachi la Școala domnească din Iași*, în „Revista Arhivelor”, 2, 1963.

nească în secolul al XVII-lea, lucrare bazată pe izvoare inedite de arhivă¹. De un real folos a fost și culegerea de studii a unui colectiv de istorici, care în lucrările lor au căutat să rezolve unele probleme legate de înființarea școlilor grecești în țările române și de activitatea didactică și pedagogică a lui Gh. Lazăr, P. Poenaru, Gh. Asachi, Gr. Pleșoianu etc.².

Cît privește cercetările despre învățămîntul în Transilvania, ele au urmărit să prezinte într-o nouă lumină școala ardeleană³, precum și unele aspecte necunoscute ale răspîndirii învățămîntului în rîndul maselor⁴.

Contribuții noi s-au adus, de asemenea, prin articolele în care au fost studiate nu numai originile și îmbogățirea treptată a vechilor biblioteci din evul mediu, ci și conținutul fondului de cărți. Cele mai multe fac o amplă analiză asupra istoricului unor biblioteci din Transilvania care au aparținut nobililor, înaltului cler catolic sau orășenilor⁵. Celelalte oferă un material tot atît de bogat asupra bibliotecilor școlilor sau ale unor boieri din Moldova⁶ și asupra bibliotecilor publice din epoca Regulamentului organic⁷.

Un important pas înainte s-a făcut și în cercetarea literaturii și științei medievale. Istoricii noștri au analizat și interpretat manuscrise inedite⁸, au dezbătut problema editării cronicilor interne⁹, au studiat gîndirea politică și socială care se desprinde din literatura istorică medie-

¹ D. Simonescu și C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 1515; vezi și V. Papacostea, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie* în „Revue des études sud-est européennes”, 1—2, 1963, p. 7—40.

² *Din istoria pedagogiei românești*, „Culegere de studii”, București, 1957; vezi G. Potra, *Petrache Poenaru...*, București, 1963.

³ E. Boldan, *Școala ardeleană*, București, 1959; R. Munteanu, *Contribuția școlii ardelene la cultivarea maselor*, București, 1962.

⁴ I. Bozac, *Școlile de la salinele din Transilvania la sfîrșitul sec. XVIII*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, III, 1960, p. 281—295; I. P. Teișan, *Înființarea de școli sătești în Oltenia de către sătenii înșiși înainte de 1838* în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1964, p. 155—162.

⁵ D. Simonescu, C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 1515; C. Göllner, *Din istoricul unor biblioteci feudale ale sașilor din Sibiu*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 223—230.

⁶ Cornelia V. Papacostea, *O bibliotecă din Moldova la începutul sec. XIX*, *Biblioteca de la Stîncu*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 215—220; V. și G. Botez, *Biblioteca școlilor din Moldova (1839—1860)*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 257; Dima D. Corneliu, *Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1964; despre același catalog, vezi și „Călăuza bibliotecarului”, nr. 10, 1964.

⁷ P. Opreșcu, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului Organic*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955, p. 43—66.

⁸ I. I. Roman, *Un apostol brașovean din sec. XVII*, în „Limba română”, nr. 5, 1963; P. Teodor, *Două manuscrise copiate pentru biblioteca lui S. Cantacuzino* în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 1962, p. 229; M. Popescu-Spîneni, *Un manuscris românesc de geografie din sec. XVII*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 319—334; G. Strempele, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, 1959.

⁹ P. P. Panaitescu, *Letopiseșul lui Gr. Ureche și editarea lui*, în „Limba română”.

vală¹, începuturile istoriografiei în țara noastră², caracteristicile și conținutul unor cronici cu caracter regional³, conținutul economic și cultural al literaturii din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea⁴ etc.

Cercetările din domeniul culturii materiale și al artei feudale au obținut un conținut nou în istoriografia actuală. Colaborarea dintre istorici, arheologi și etnografi a creat condiții favorabile pentru elaborarea studiilor și articolelor care au dovedit, pe de o parte, continuitatea și unitatea culturală a populației autohtone în cursul evului mediu, iar pe de alta, apariția și dezvoltarea elementului autohton în arta feudală românească⁵. În acest fel a fost posibil ca la sfârșitul primului deceniu de la eliberare să se alcătuiască o amplă monografie asupra artelor din Principatele Române în care s-a emis ideea începuturilor artei feudale românești înainte de formarea statelor feudale și a continuității ei și în prima jumătate a secolului al XIX-lea⁶. Concepută și alcătuită pe un plan de mare amploare, valoroasa lucrare asupra istoriei artei feudale din țările române urmărește originile acesteia și legătura strânsă a artei din cele trei țări române⁷.

Cercetările din domeniul istoriei culturii și artei feudale au obținut un sprijin deosebit prin alcătuirea pentru prima dată a unor repertorii de monumente și opere de artă feudală pe epoci istorice, care au devenit un prețios instrument de lucru în vederea elaborării lucrărilor de interpretare. O dovadă o constituie faptul că după publicarea *Repertoriului de monumente și opere de artă din epoca lui Ștefan cel Mare*, în 1958, a fost posibilă cunoașterea analitică a culturii în epoca lui Ștefan cel Mare⁸.

Toate acestea duc la concluzia că munca desfășurată de istoricii noștri în rezolvarea principalelor probleme ale medievalisticii românești s-a dovedit a fi rodnică, prin lucrările pe care aceștia le-au publicat separat sau în diferite periodice de specialitate, precum și prin acelea care așteaptă lumina tiparului.

¹ I. Verdeș, *Ideile social-politice ale cronicarilor din sec. XVII—XVIII în Țara Românească și Moldova*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. I, 1955, p. 7—36; E. Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique de moyen âge*, în „Nouvelles études d'histoire”, II, 1960, p. 271—304; C. Göllner, *Elemente progresiste în gândirea sașilor din Transilvania în sec. XIX*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. III, 1960, p. 126—164; vezi și partea referitoare la evul mediu din sinteza *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964.

² P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 195—255.

³ I. Crăciun, *Cronicile românești din Transilvania și Banat*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, I—II, 1958—9, p. 125—148.

⁴ C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană în anii 1786—1830*, în „Studii”, I, 1956, p. 87—106.

⁵ D. Simonescu și C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 1519.

⁶ *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, vol. I, *Arta românească în epoca feudală*, București, 1957.

⁷ V. Vătășanu, *Istoria artei feudale în țările românești*, vol. I, București, 1958.

⁸ *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, „Culegere de studii”, îngrijită de M. Berza, București, 1964.

Realizările obținute ne permit să afirmăm că după două decenii de existență, actuala medievală românească s-a dezvoltat pe baze metodologice noi, marxist-leniniste, contribuind astfel nu numai la înflorirea istoriografiei în Republica Socialistă România, dar și la revoluția culturală din țara noastră.

Majoritatea concluziilor lucrărilor menționate în acest studiu au fost preluate de istoricii medievaliști care au lucrat cu abnegație la elaborarea celor două volume ale tratatului de *Istoria României* (vol. II și III)¹, în care au fost lămurite problemele fundamentale — mult timp controversate sau necunoscute — ale epocii feudale românești.

Cu toate acestea, în fața istoricilor care cercetează epoca medie a istoriei patriei noastre mai stau încă o serie de probleme importante ca studierea transformărilor pe care le suferă domeniul feudal și gospodăria țărănească, forțele de producție din agricultură și din mica producție, limitele pe care le cunoaște piața internă în fiecare stadiu de dezvoltare a feudalismului, aspectele sub care se prezintă capitalul cămătăresc, apariția și formele specifice ale acumulării primitive a capitalului etc. Ar fi dorit să se acorde o atenție mai mare și problemelor multiple pe care le ridică perioada feudalismului timpuriu (comerț, orașe, renta feudală, relațiile feudale, formarea domeniului feudal). În mod deosebit a fost apreciată monografia consacrată unei singure provincii istorice *Din istoria Transilvaniei*. În același sens credem că se pot întocmi monografii și ale altor provincii istorice: Oltenia, Moldova, Dobrogea, Banat; de altfel, lucrările tipărite pînă în prezent asupra Dobrogei medievale sînt insuficiente.

Pornind de la stadiul actual al realizărilor medievalisticii românești după două decenii de existență, care reprezintă numai un început, ridicînd neconținut calitatea lucrărilor lor, istoricii medievaliști din țara noastră vor reuși în viitor să obțină succese și mai mari în rezolvarea numeroaselor probleme ce le stau în față.

¹ Vol. II apărut în 1962 și vol. III în 1964.

AVARII ȘI TRANSILVANIA

de BAKÓ GEZA

Așezarea avarilor lui Baian pe teritoriul carpato-dunărean a fost des discutată în literatura de specialitate. La fel, un mare interes a stîrnit în rîndurile oamenilor de specialitate și problema legăturilor avarilor cu Transilvania.

Făcînd abstracție aici de lucrările apărute mai de mult, și referindu-ne numai la publicațiile recente, putem menționa că există, cu privire la aceste probleme, două ipoteze diametral opuse.

După prima ipoteză, însușită și de noi în lucrările noastre, avarii propriu-ziși, sosiți pe teritoriul carpato-dunărean în anul 567, și-au instalat centrul de așezare și de dominație pe valea Dunării mijlocii, adică în centrul Ungariei de astăzi¹. Această concluzie a fost trasă pe baza faptului că tocmai pe valea Dunării mijlocii se concentrează descoperirile caracterizate prin frecvența obiectelor de origine asiatică incontestabilă. Dintre acestea fac parte scărițele de șa cu ochiul despărțit de arc, lucrat separat, zăbalele cu bare laterale de os sau de metal îndoite în formă de S și vîrfurile de sulită de tip nomad, cu tocul ornamentat cu creștături².

După ipoteza a doua, avarii lui Baian și-au stabilit centrul principal în regiunea dintre Tisa-Crișuri-Mureș și în Transilvania, suprapunîndu-se populațiilor de aici³. La formularea acestei ipoteze au fost luate în considerație mormîntul de călăreț de la Kaba (lîngă Debrețin) și unele descoperiri provenite din cimitirul de la Linz-Zitzlau (Bavaria), pe baza cărora s-a susținut că obiectele mai sus amintite aparțin nu avarilor, ci cuturgurilor, veniți cu aceștia din sud-estul Europei⁴ și prin urmare monumentele arheologice de pe valea Dunării mijlocii trebuie atribuite cuturgurilor.

¹ L. Kovrig, I., *Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les avars*, în *Acta Archaeologica*, 1—4, 1955, p. 163 și urm.; G. Bakó, *Elemente slave în necropola de la Bandu de Cimpie*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 451.

² L. Kovrig, I., *op. cit.*, p. 163 și urm.

³ Csallány, D., *A kuturgur-bolgárok [-hunok] régészeti hagyatéka* (Monumentele arheologice ale cuturguro-bulgarilor [-hunilor]), în *AE*, 1, 1963, p. 32—33.

⁴ *Ibidem*, p. 30.

Studiind problema pe baza culturii materiale trebuie să sesizăm de la început existența unor dificultăți. Astfel, deși putem accepta că elementele de cultură materială specifice populațiilor de călăreți, între care și scărița de șa de tipul amintit, au ajuns la Linz-Zizlau prin intermediul cuturgurilor fugari, aceasta nu înseamnă căuși de puțin că scărița de șa cu ochiul despărțit de arc, lucrat separat, ori zăbalele și virfurile de sulită în cauză pot fi considerate de factură cuturgură. Nu putem uita că înormintele periferice de la Linz-Zizlau, în care s-au găsit obiectele discutate, datează (fixarea în timp s-a făcut pe bază de monede) din anii 630—640¹, deci dintr-o epocă când avem de-a face cu o conviețuire avaro-cuturgură de mai bine de 70 de ani. Acest interval de trei generații a fost mai mult ca suficient pentru ca cele două populații să-și preia reciproc cel puțin unele elemente specifice ale culturii materiale.

Deoarece conviețuirea avaro-cuturgură a început cu aproximativ 12 ani înainte de așezarea lor pe teritoriul carpato-dunărean, este destul de limitată valoarea elementelor culturii materiale, în direcția atribuirii etnice mai precise, chiar și la cele mai timpurii urme arheologice ale lor, descoperite în aceste regiuni.

Din această cauză, credem că pentru determinarea locului de așezare a avarilor pe teritoriul carpato-dunărean trebuie să luăm în considerație mai degrabă mărturiile scrise, datele antropologice și ritul funerar, despre care este cunoscut că are un caracter conservator.

Mărturiile scrise referitoare la problemele interne ale formațiunii politice avară sînt destul de rare. Totuși, dispunem de trei știri foarte importante, care merită toată atenția. Primele două, amintite deja de cercetători cu privire la problema tratată, se referă la campania avarilor contra slavilor din Muntenia și la cea contra Sirmiei. În preajma anului 580, la îndemnul Imperiului bizantin, armata avară a trecut Dunărea la Viminacium și a mers de-a lungul malului drept pînă pe la Brăila, unde a trecut din nou fluviul, cu ajutorul flotei bizantine, îndreptîndu-se contra slavilor din Muntenia. După cum s-a sesizat deja, drumul parcurs de oastea avară arată că la acea vreme ei nu cunoșteau încă Transilvania și nu au îndrăznit să treacă prin acest teritoriu muntos, deluros, împădurit². Desigur, dacă Transilvania ar fi făcut parte din centrul de așezare al avarilor, ei trebuiau să pornească expediția din această direcție, ori cel puțin să organizeze o incursiune auxiliară din această direcție, pentru a-i ataca din spate pe slavii din Cîmpia Română și a împiedica retragerea lor în regiunea deluroasă, împădurită, ceea ce a cauzat, pe lîngă alți factori, eșecul campaniei³.

Cu puțin timp după această campanie, aflăm că armata avară a trecut râul Sava peste un pod construit de meșteri bizantini și s-a îndrep-

¹ Csallány, D., *op. cit.*, p. 28—29.

² C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I. 1942, p. 250; *Istoria României*, I, 1960, cap. IV. Slavii, p. 732.

³ *Istoria României*, I, p. 732.

iat contra Sirmiuului¹. Firește, dacă centrul avarilor ar fi fost la răsărit de Tisa, ei trebuiau să treacă, nu Sava, ci Dunărea, îndreptându-se din Banat direct spre Sirmiu. Trecerea Savei arată deci că locul de organizare a armatei avar, și deci centrul politic avar, era în Panonia.

A treia știre, încă nevalorificată, cu privire la problema tratată aici se referă la luptele dintre bizantini și avari, care au avut loc în Banat în anul 601. Aceasta ne informează că Baian, fiind învins, de-abia a scăpat cu fuga, trecând peste Tisa². Este evident că, după înfrângere, Baian trebuia să țină seama de legea fundamentală a strategiei, care îi dicta să se retragă spre baza sa strategică, adică centrul avar, unde avea posibilitatea să-și reîntregească forțele și pe care trebuia s-o apere cu orice preț, deoarece ocuparea ei de către inamic ar fi dus la înfrângerea totală și definitivă. Dar iată că Baian nu s-a refugiat în nordul Mureșului și nici în Transilvania, ci la apus de Tisa, către valea Dunării mijlocii. Prin urmare, aici trebuie căutat și centrul de dominație al avarilor.

Cele trei știri ale izvoarelor literare indică deci, deopotrivă, că centrul de așezare al avarilor lui Baian era, nu la răsărit de Tisa și în Transilvania, ci în apus, pe valea Dunării mijlocii.

Această concluzie este întărită și de rezultatele cercetărilor antropologice, care au arătat că la populațiile de călăreți din epoca avară, așezate în regiunea Tisei, predominau trăsăturile antropologice europoide, iar la cele așezate pe valea Dunării mijlocii aveau preponderență trăsăturile mongoloide³. Este neîndoielnic că grupurile cu trăsături aproape net mongoloide așezate pe valea Dunării mijlocii nu pot fi decât avarii, de origine mongolă, sosiți de curînd din Asia, iar cele cu trăsături europoide, din regiunea Tisei, trebuie să fie populații de origine sud-est europeană, în a căror componență etnică un loc important l-au ocupat elementele sarmato-alane.

Pe baza izvoarelor literare și a datelor antropologice putem conchide că centrul de așezare al avarilor lui Baian era într-adevăr pe valea Dunării mijlocii. De asemenea, putem accepta concluzia după care regiunea situată la răsărit de acest centru era doar controlată de avari prin unele cete detașate, ale căror urme se evidențiază mai cu seamă de-a lungul principalelor drumuri de comunicație dintre Dunăre și Tisa. La răsărit de Tisa, aceste grupuri detașate nu au pătruns decât în mod cu totul sporadic și pe o distanță mică, ce nu trece de cîmpia Tisei⁴.

Se pune, desigur, întrebarea: care era situația în Transilvania propriu-zisă. După cum se știe, urmele populațiilor de călăreți ale epocii nu lipsesc nici aici. Recent s-a stabilit că aceste monumente arheologice con-

¹ G. Nagy, *Magyarország története a népvándorlás korában* (Istoria Ungariei în epoca migrațiilor), în *A magyar nemzet története*, I, 1895, p. 343.

² G. Nagy, *op. cit.*, p. 345—346.

³ J. Nemeskéri, *Étude anthropologique des squelettes du clan princier avar, découverts au cimetière de Kiskörös-Vágóhid*, în AH, XXXIV, 1955, p. 208.

⁴ L. Kovrig, I., *op. cit.*, p. 171—172.

stituije două grupuri, primul fiind datat către mijlocul secolului al VII-lea¹, iar cel de-al doilea în jurul anului 700².

Pe noi ne interesează aici grupuli întâi, care datează din epoca avară timpurie, de care ne ocupăm.

Primul lucru, sesizat deja în literatura de specialitate, este faptul că urmele populațiilor de călăreți ale epocii apar în Transilvania într-o perioadă când potențialul de forță al avarilor a decăzut³ și nu mai era de așteptat din partea lor o expansiune.

Deși, după cum am arătat mai sus, elementele de cultură materială nu întotdeauna pot fi decisive pentru atribuirea acestor monumente arheologice, totuși nu poate să fie fără semnificație faptul că în Transilvania lipsesc cu totul, în această vreme, obiectele de factură asiatică neîndoielnică, caracteristice centrului avar de pe valea Dunării mijlocii⁴.

De asemenea, este grăitor că urmele populațiilor de călăreți din această perioadă, descoperite în Transilvania, nu pledează pentru cristalizarea unui centru de dominație, ca cele de tip Gîmbaș-Teiuș din jurul anului 700, ci apar risipite, mai cu seamă în centrul Transilvaniei, arătînd că avem de-a face cu grupuri răzlețe infiltrate în această regiune⁵. Faptul că grupurile de călăreți infiltrate în Transilvania către mijlocul secolului al VII-lea nu constituiau aici un element dominant, cum trebuiau să fie avarii ocupanți, rezultă limpede și din cazul cimitirului de la Bandu, unde mormintele cu oase de cal apărute în zonele periferice, tîrzii, aparțin, cu excepția unuia, nu păturii conducătoare, ci păturii de jcs a populației. Prin umare, avem de-a face cu elemente adoptate și nu suprapuse⁶.

Din cele expuse mai sus rezultă, deci, că această populație de călăreți nu se poate identifica cu avarii. În ce privește originea ei, aceasta este elucidată de faptul că atît la Bandu, cît și în cazul mormîntului izolat de la Sfîntu Gheorghe se practica exclusiv înmormîntarea parțială a calului⁷,

¹ K. Horedt, *Avarii în Transilvania, în Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, 1958, p. 87—91; pentru descoperirile aparținătoare acestui grup și datarea lor, a se vedea și: G. Bakó, *A. mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről* (Despre originea populației cimitirului de la Bandu de Cimpie și cultura sa materială), în *AE*, 1, 1960, p. 26—27.

² K. Horedt, *op. cit.*, p. 87—91. Grupului al doilea îi aparțin și elementele de călăreți sesizate în cimitirul autohton de la Noșlac. Pentru această încadrare pledează mormintele de cal identice cu cele de la Gîmbaș, sabia, scărițele de șa cu talpa plată, trasă în sus, cerceii cu pandantiv stelat, caracteristice toate epocii avare tîrzii (descoperirile de la Noșlac, M. Rusu: *The prefeudal cemetery of Noșlac; VI-th — VII-th centuries*), în „*Dacia*“, VI, 1962, p. 269—292); tot aici aparține scărița de șa de la Tîrnăveni, cu analogii la Gîmbaș, care lipsește din lista publicată de K. Horedt, (cf. G. Nagy, în *AE*, 34, 1914, p. 153—154).

³ C. Daicoviciu, în *Din istoria Transilvaniei*, I, 1960, p. 43, nota 2.

⁴ G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 455, nota 1.

⁵ K. Horedt, *op. cit.*, p. 88—89 și p. 68, fig. 9 b.

⁶ Pentru demonstrarea acestui lucru: G. Bakó, *op. cit.*, în *AE*, 1, 1960, p. 27.

⁷ *Ibidem*, p. 26—27.

fapt care, după cum s-a demonstrat recent, este o caracteristică sud-est europeană¹.

Dacă la toate acestea mai adăugăm că populația respectivă a ajuns în Transilvania către mijlocul secolului al VII-lea, adică după eșecul răscoalelor cuturgurilor (anii 631—632 și 637), apare în mod evident că avem de-a face cu grupuri cuturgure de origine sud-est europeană, care s-au refugiat din regiunea Tisei în Transilvania, unde au fost adăpostite de populația locală, care a participat și ea la răscoale².

În concluzie, putem deci sublinia că avarii lui Baian și-au instalat centrul de așezare și de dominație pe valea Dunării mijlocii. Controlul lor se exercita în special pînă la Tisa și într-o formă mai superficială și asupra regiunii de cîmpie din stînga acestui fluviu. În ce privește Transilvania, aici lipsește orice urmă arheologică ce ar dovedi așezarea avarilor propriu-ziși și existența dominației avarice sau cel puțin a unui control efectuat de avari.

Trebuie să menționăm aici că, de fapt, nici în alte regiuni ale țării noastre nu întîlnim descoperiri care ar putea fi atribuite fără nici o rezervă avarilor propriu-ziși. Așa, de exemplu, mormintele de la Sînpetru German și Tîrgșor, caracterizate prin înmormîntarea parțială a calului³, cu siguranță nu aparțin avarilor, ci unor grupuri de populații de origine sud-est europeană. La fel, nici mormîntul de la Felnac, cu renumitele modele de presat⁴ nu se poate atribui avarilor propriu-ziși.

Desigur, nu putem neglija faptul că avarii aveau nevoie de sarea din Transilvania. Aceasta o puteau procura însă și prin controlul drumurilor de transport și al locurilor de depozitare de pe Tisa⁵.

¹ I. Kovrig-J. Korek, *Le cimetière de l'époque avarie de Csóka*, în *Acta Arch.* 1—4, 1960, p. 295—296; pentru Bandu de Cîmpie a se vedea și observația noastră; G. Bakó, *op. cit.*, în *SCIV*, 2, 1962, p. 452, nota 4.

² G. Bakó, *op. cit.*, în *AE*, 1, 1960, p. 26; pentru participarea populațiilor din Transilvania la răscoalele din anii 631—632 și 637. Vezi și *SCIV*, 2, 1962, p. 453—454.

³ E. Dörner, *Mormînt din epoca avară la Sînpetru German*, în *SCIV*, 2, 1960, p. 423—433; Gh. Diaconu și Petre Diaconu, *Un mormînt de călăreț din secolul V I descoperit la Tîrgșor*, în *SCIV*, 1, 1962, p. 166.

⁴ N. Fettich, *Az avarkori műipar Magyarországon* (Arta epocii avarice în Ungaria), în *AH*, 1926, Tab. IV—V, p. 32.

⁵ G. Bakó, *op. cit.*, în *AE*, 1, 1960, p. 28.

DATE NOI PRIVIND LUPTA DE LA FINTINA ȚIGANULUI

de ION NANIA

După moartea lui Neagoe Basarab (septembrie 1521), conflictele dintre partidele boierești iau un caracter mai pronunțat, unele vrînd să se mențină la putere, iar altele să înscăuneze un domn favorabil intereselor lor. Acestor contradicții li se adaugă acum luptele, destul de puternice, din sînul acelorași partide, care căpătau un pronunțat caracter teritorial¹.

Din cadrul acestor lupte, care duc la o totală slăbire a Țării Românești și la aservirea ei de către turci, face parte și lupta lui Radu Paisie dată la Fîntîna Țiganului. Ultima concluzie privitoare la această luptă este că: „Impotriva lui Radu Paisie se va ridica un nou pretendent, cu numele de Basarab Laiotă, care este înfrînt în lupta de la Fîntîna Țiganului (15 oct. 1545). Curînd după această victorie, Radu Paisie a fost înlocuit de turci cu Mircea, numit Ciobanul,...². Mai întîi, trebuie să precizăm un lucru: este binecunoscut faptul că Radu Paisie a avut două lupte cu Laiotă Basarab; în prima este înfrînt, iar într-a doua iese biruitor. Acest adevăr este confirmat pe deplin de cronicar: „Deci preste puțină vreme au venit Laiotă Băsărabă vodă cu niște pribegi, anume: Stroe pribeagul și Manole și Mihalco și cu haiducii din Țara Ungurească și au avut război cu Radu vodă, și au biruit Laiotă vodă pre Radul vodă. Și au fugit Radul vodă cu boiarii la Necopole, și au venit Laiotă Băsărab vodă în Tîrgoviște. Iar cînd au trecut 2 luni, Radul vodă iar au venit cu mulțime de turci și au avut război la Fîntîna Țiganului, și au fost izbînda Radului vodă Paisie. Atuncea au perit și Laiotă vodă Băsărab, și Stroe pribeagul și Manole și Mihalco“³.

Dăruindu-i, după biruință, lui Radu vistier, satele Poenarii, Cheianii și Căpăținenii, însuși Radu Paisie ne dă cîteva amănunte interesante: „...iar domnia mea am miluit pe Radul vistier pentru credincioasa și

¹ *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 649—650.

² *Ibidem*, p. 658.

³ *Istoria Țării Românești (1290—1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică îngrijită de C. Grecescu și D. Simonescu, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 48; *Letopisețul cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1961, p. 116; același lucru îl afirmă și cronicarul Radu Popescu, vezi *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, vol. I, p. 282—283.

dreapta slujbă pe care mi-a slujit-o, cînd a fost prima luptă cu Stroe Pribeagul și ne-au învins Stroe și s-a risipit oastea și s-au împrăștiat toți și au fugit toți și au lăsat visteria domniei mele și au început să jefuiască visteria domniei mele și au sfărîmat căruțele. Iar Radul vistier nu a lăsat visteria domniei mele, ci a scos-o cu bărbăția sa și a dres căruțele și a adus toată visteria la domnia mea la Turnu Nicopolului¹. Un alt document ne arată că Radu Paisie dăruiește aceluiași boier, Radu vistier, siliștea Bistreț și jumătate din Poiana Urîții „...pentru slujba pe care mi-a slujit-o cu dreaptă slujbă, cînd a venit Laiotă Băsărab și cu Stroe la Fîntîna Țiganului, de s-au bătut cu domnia mea”².

După cum vedem, cronicarii Țării Românești arată destul de limpede că lupta de la Fîntîna Țiganului s-a dat la două luni după prima, în care Radu Paisie fusese înfrînt și fugise la Nicopole. Faptul este confirmat, de altfel, chiar de cuvintele domnitorului din primul document citat: „...cînd a fost prima luptă cu Stroe Pribeagul și ne-au învins Stroe și s-a risipit oastea...”. În cel de-al doilea document citat, Radu Paisie îl răsplătește pe boierul său pentru „dreaptă slujbă, cînd a venit Laiotă Băsărab și cu Stroe la Fîntîna Țiganului”, și deci nu mai este vorba de prima luptă.

Confruntînd ultimul document dat de Radu Paisie în ziua de 28 februarie 1545³, cu primul document — care se păstrează în original — din timpul lui Mircea Ciobanul, care îi ia locul, din ziua de 25 martie 1545⁴, vedem că data luptei din 15 octombrie 1545 nu corespunde realității. La această dată, Radu Paisie nu mai era domn al Țării Românești. Timpul cît a domnit „9 ani și 8 luni”⁵, după cum spune cronicarul, corespunde cu timpul domniei după documente⁶. Data luptei rămîne așa cum era mai dinainte stabilită: 15 octombrie 1544⁷.

Dacă data luptei s-a putut stabili, locul unde s-a dat lupta, mai bine zis punctul unde se află Fîntîna Țiganului, considerăm că a rămas necu-

¹ Arh. st. București, *Condica mănăstirii Vierș*, nr. 479, f. 147; *Documente privind istoria României, veacul XVI, B. Țara Românească*, vol. II (1526—1550), Ed. Academiei R.P.R., 1951, doc. nr. 299, p. 294; Citat și de Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, partea întâi, vol. II, București, 1937, p. 159.

² Arh. st. București, *Condica mănăstirii Vierș*, nr. 479, f. 103; *Documente privind istoria României, veacul XVI, B. Țara Românească*, vol. II (1526—1550), doc. nr. 251, p. 254. Ambele documente se păstrează în copii slave: primul este datat la 23 oct. 1546, iar al doilea la 17 nov. 1538. Întrucît la 23 oct. 1546 nu mai domnea Radu Paisie, ci Mircea Ciobanul, în volumul de documente citat, documentul este datat după dîvan, la 23 oct. 1542—1543. Greșeala copistului este izbitoare de la prima vedere. Primul este datat cînd Radu Paisie nu mai era domn, al doilea datat în 1538, adică cu mult timp înainte de prima luptă, ceea ce nu poate fi posibil, cum nu poate fi posibilă nici datarea din volumul de documente.

³ *Documente... veacul XVI*, B. vol. II, doc. nr. 326, p. 318.

⁴ *Ibidem*, doc. nr. 328, p. 320.

⁵ *Letopisețul cantacuzinesc*, loc. cit.

⁶ Primul document care ni se păstrează de la începutul domniei lui Radu Paisie este din 12 iulie 1535 (*Documente, veacul XVI, B*, vol. II, doc. nr. 180, XXII și p. 185), iar ultimul, de la sfîrșitul domniei, este cel amintit mai sus, din 28 febr. 1545, deci exact 9 ani și 8 luni, așa cum afirmă cronicarul și nu 10 ani, așa cum se afirmă în *Istoria R.P.R.* de sub redacția lui M. Roller (manual pentru învățămîntul mediu, Ed. de Stat Didactică și Pedagogică, 1956, p. 171).

⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, București, 1937, vol. IV, p. 412

noscut pînă în momentul de față. Atit documentele ¹, cit și cronicarii ², amintesc de lupta dată la Fintina Țiganului, fără să spună precis unde se află. Cu toate acestea, mulți au așezat punctul menționat lîngă Mislea, în Prahova ³. identificare admisă pînă în zilele noastre ⁴.

Majoritatea au acceptat explicația din *Marele dicționar geografic al României* ⁵, în care, găsindu-se toponimicul corespunzător, se arată că aci s-a dat lupta „după cum spune Fotino“. Fotino nu spune însă acest lucru, ci afirmă că : „... peste două luni a venit (Radu Paisie, *N. N.*) asupra lui Laiotă Vodă și dîndu-i război la Fintina Țiganului în județul Dimboviței, l-a învins și l-a ucis împreună cu boierii săi Stroe, Manoli și Mihalcea“ ⁶. Așadar, Fotino nu spune că lupta s-a dat la Mislea în Prahova, ci la Mislea în Dimbovița, ceea ce înseamnă satul Mislea din comuna Cobia de Sus, raionul Găești, regiunea Argeș ⁷, care este cu totul altă localitate decît Mislea din raionul Cîmpina, regiunea Ploiești ⁸. O dovadă a faptului că lupta nu s-a dat lîngă Mislea în raionul Cîmpina este chiar mărturia domnitorului Radu Paisie : „...cînd a venit Laiotă Băsarab și cu Stroe la Fintina Țiganului“.

Intrucît Radu Paisie venea de la Nicopole spre Țirgoviște, drumul nu trecea prin Prahova și deci Laiotă Basarab nu putea veni să-l întîmpine decît pe drumul Nicopole-Țirgoviște. Dacă lupta s-ar fi dat la Fintina Țiganului în Prahova, ar trebui să acceptăm că Laiotă Basarab a încercat

¹ Documentul din „17 nov. 1538“ dat de Radu Paisie, *Documente, veacul XVI, B. vol. II*, doc. nr. 251, XXVIII și p. 254; documentul din 30 dec. 1576, prin care Alexandru Mircea voievod întărește mării Vierăș satele Poenarii, Cheianii, Căpăținenii și Vierășul, jumătate din Balta Bistrețului și Grîndurile, dăruite de Ivașco mare vornic. Toate acestea fuseseră dobîndite de tatăl lui Ivașco, Radu mare clucer, de la Radu Paisie voievod, pentru slujbă credincioasă și cu vărsare de sînge, în lupta de la Fintina Ațiganului, cu Stroe Pribeagul (*Documente, veacul XVI, B. vol. IV*, doc. nr. 245, p. 244—246), și documentul din 19 oct. 1585 prin care Mihnea Turcicul întărește mînăstirii Vierăș satele Poenarii, Căpăținenii și Cheianii în urma unor judecăli. Satele fuseseră dăruite de Radu Paisie lui Radu mare clucer pentru credincioasă slujbă și sînge vărsat în lupta de la Fintina Țiganului, cu Stroe Pribeagul. (*Documente, veacul XVI, B. vol. V*, doc. nr. 223, XXIV și p. 210—212). Acest document este datat de Xenopol (după Hasdeu, *Arh. ist.*, I, I, p. 49) 12 oct. 1586 — A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IV. p. 199.

² *Letopiseșul cantacuzinesc*, în *loc. cit.*; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *loc. cit.*

³ George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu, și Grigore Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, Ed. „Socec“, 1900, p. 373; O. G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, 1937, p. 215; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea întâi, p. 159.

⁴ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, veacurile XIII—XVI, Indicele numelor de locuri, p. 55; *Istoria României*, Ed. Academiei R.P.R., 1962, vol. II, p. 1094.

⁵ George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu și Grigore Tocilescu, *op. cit.*

⁶ Dionisiu Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere de George Sion, tom. II, București, 1859, p. 51.

⁷ În *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, Mislea, plasa Găești, este trecută ca localitate pe harta județului Dimbovița, p. 166, fără să figureze ca localitate la enumerarea localităților din județ; *Nomenclatura poștală a localităților din Republica Populară Română*, Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor, București, 1961, p. 210.

⁸ *Enciclopedia României*, vol. II, p. 329, 333, 348; *Nomenclatura poștală...*, *loc. cit.*

să fugă din Tîrgoviște la vestea că Radu Paisie vine din nou în țară, lucru imposibil, în primul rînd, datorită faptului că victoria obținută în prima luptă îi adusesese domnia pe care acum trebuia să și-o apere.

În acest ultim caz, Radu Paisie ar fi spus în documentul citat: cînd am venit sau cînd l-am prins și nu „cînd a venit“, ceea ce înseamnă cînd ne-a întîmpinat, cînd ne-a ieșit înainte. Așadar, lupta trebuie să se fi dat undeva pe drumul Nicopole-Tîrgoviște sau undeva în părțile marginale ale acestui drum, nu prea departe de el.

În această problemă ne vine în ajutor un fapt datorat unei întîmplări, petrecută în luna aprilie a anului 1963.

Cu ocazia lucrărilor pentru terasare în vederea plantării viței de vie pe terasa din partea stîngă a râului Mozacu, la sud de satul Teiu din Vale, în apropiere de satul Leșile, comuna Teiu, raionul Costești, în punctul Siliștea, a fost descoperit, la data amintită, un cimitir comun care conținea peste 200 de schelete. Anunțat prea tîrziu de această descoperire, am ajuns la fața locului după ce întregul cimitir fusese distrus¹.

După relatările țăranilor care au lucrat pentru terasare în sectorul respectiv², am aflat că scheletele, în majoritate, erau așezate cu capul spre vest, dar că la circa 30 de metri spre nord și nord-est de o fîntînă, care este numită și azi de majoritatea locuitorilor, în special de cei din satul Leșile, Fîntîna Țiganului, scheletele erau îngrămădite pe un șanț, pe o lăsațură ce venea în pantă dinspre vîrfurile terasei spre râul Mozacu, chiar pe lîngă fîntînă. Aci scheletele nu mai erau dispuse regulat. Majoritatea craniilor aveau percuții și tăieturi, ceea ce dovedește că fuseseră omorîți prin lovituri în cap. Personal am putut găsi un parietal cu două tăieturi de sabie date din față, întretăiate de o a treia lovitură dată dintr-o parte. Considerăm că din aceeași perioadă sînt și cele cîteva morminte descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în tellul neolitic gumelnițean ce se află la circa 300 de metri la nord de Fîntîna Țiganului³.

În ajutorul problemei luate în discuție vin și cîteva materiale arheologice descoperite în diferite împrejurări, după cum urmează:

1. Cu ocazia unor cercetări de suprafață, am descoperit în primăvara anului 1958, la 4 metri spre vest de Fîntîna Țiganului, pe malul stîng al râului Mozacu, la 0,40 metri adîncime, un vîrf de lance din secolul al XVI-lea⁴.

2. Tot de aci provine un alt vîrf de lance, din aceeași perioadă, scos la iveală la circa 15 metri spre est de Fîntîna Țiganului, cu ocazia arăturilor adînci de toamnă efectuate cu tractorul în anul 1960.

¹ Am fost anunțat de eleva Mihalcea R. Anica din clasa a X-a de la Școala medie nr. 3 Pitești.

² Marinache Marin, brigadier, Teiu din Vale, Stan C. Stanciu, Bogdan M. Roșioru și Badea M. Radu din satul Leșile.

³ I. Nania și Sebastian Morintz, *Șantierul arheologic de la Teiu*, manuscris.

⁴ Identificarea vîrfurilor de lance a fost făcută de Dinu V. Rosetti pe baza analogiilor cu materialele descrise în *Handbuch der Waffenkunde*, de Wendelin Boeheim, Leipzig, Verlag von E. A. Seemann.

3. În timpul lucrărilor de terasare efectuate în aprilie 1963 s-au mai găsit printre schelete încă două vîrfuri de lance, din care unul s-a pierdut, iar altul, achiziționat de noi, își găsește analogii în secolele XIV—XVI.

4. Cu ocazia unor cercetări de suprafață efectuate în anul 1960, am găsit la 26 metri spre nord-est de fîntînă o potcoavă de cal cu zece găuri pentru caiete. Potcoava are o importanță deosebită pentru problema luată în discuție, întrucît este plată, lucrată dintr-o singură placă masivă. Or, cu astfel de potcoave, caii erau potcoviți numai înainte de lupte, pentru a preîntîmpina rănirea lor prin colțarii împrăștiiați pe cîmpul de luptă.

5. În mormîntul feudal nr. 1/1963 din tellul neolitic gumelnițean amintit mai sus s-a găsit un bumb de argint de proastă calitate, care a servit ca nasture și care este datat cu siguranță în secolul al XVI-lea, găsindu-și analogii printre cei descoperiți la Retevoești¹.

6. Cel mai prețios mijloc de datare pentru cimitirul comun de la Fîntîna Țiganului îl constituie un dinar de argint habsburgic din vremea lui Ferdinand I (1527—1564), bătut la Kremnitz, pentru Ungaria, în anul 1543². Așadar, moneda a fost emisă cu un an înaintea luptei și, dacă ținem seama că Laiotă Basarab cu ai săi veniseră din Ungaria, moneda datează cu precizie cimitirul.

7. Cu ocazia terasării, în partea de est a fîntîinii, la circa 30 de metri, au apărut urme de locuințe și grajduri incendiate. Într-unul din grajduri au apărut scheletele carbonizate ale unor cornute mari, iar într-o locuință, scheletul unui om, chiar lîngă vatra sobei³. Prin cîteva fragmente ceramice și prin două cahle de lut, așezarea se datează în secolul al XVI-lea.

Întrucît Fîntîna Țiganului din punctul Silișteea se află în partea de sud-vest a cîmpiei Balomireasca, considerăm că aici a fost vechiul sat dispărut Balomirești. În sprijinul acestei afirmații vine un document datat cu probabilitate în anul 1557, prin care Pătrașcu cel Bun voievod (1554—1557) întărește moșnenilor din satul Balomirești părțile lor de moșie⁴. Printre altele, în document se arată: „Și iarăși să fie lui Neniul ocină în Balomirești, partea lui, pentru că îi este veche și dreaptă ocină și dedină”⁵. Am amintit acest document, întrucît și astăzi se păstrează în pădurea din partea de est a satului Leșile, Poiana Neniei și Lacul Neniei, iar în partea de nord-vest a satului, Lacul Neniei, toponimice foarte vechi, legate probabil de acest document. În sprijinul acestei afirmații vine o altă descoperire

¹ Dorin Popescu și Dinu V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoești*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VI, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 713, fig. 14/5. Toți nasturii descoperiți la Retevoești se află în colecția Muzeului regional Argeș din Pitești (secția feudală, nr. 99—100).

² I. Ionașcu, Sebastian Morintz, D. V. Rosetti, Vlad. Zira și Gh. Cantacuzino, *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Ed. Științifică, 1959, Pl. LXX/4, 5, 6.

³ Informație primită de la localnicii citați mai sus (trimîterea nr. 2, p. 376).

⁴ Arh. st. București, S. I., n. 605; *Documente privind istoria României, veacul XVI*, B., vol. III (1551—1570), doc. nr. 74, pp. 61—62.

⁵ *Documente... veacul al XVI-lea*, B., vol. III, p. 62.

întîmplătoare de prin anul 1940. În marginea Drumului Hotarului (Drumul Sării sau Drumul Slatinii), la Clin, într-o măgură de hotar, a fost descoperit un ulcior mare, smălțuit cu un smălț verde-măsliniu, în care s-au găsit două monede: un dinar de argint habsburgic din vremea lui Ferdinand I identic cu cel descoperit în 1963 la Fîntîna Țiganului, dar cu marginea ruptă, fapt ce a făcut să se piardă anul emiterii și o monedă austriacă de argint din anul 1815¹. Alături de ulcior au fost găsite și câteva cioburi ale unui vas spart². Așadar, este vorba de două stabiliri de hotar: una în secolul al XVI-lea, probabil cea amintită de documentul datat în 1557 și alta din prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă în care se datează cu siguranță ulciorul și moneda³. Fragmentele ceramice descoperite lângă ulcior, neavînd nici o importanță practică în gospodăria unui țaran, au fost aruncate.

În concluzie, pe baza celor relatate mai sus, noi localizăm lupta dintre Radu Paisie și Laiotă Basarab la Fîntîna Țiganului lângă vechiul sat Balomirești, pe valea Mozacului, la nord de satul Leșile, pe teritoriul comunei Teiu, raionul Costești, regiunea Argeș, loc unde se mai păstrează și astăzi acest toponimic. De altfel, pe aci trecea și drumul cel mai important și cel mai scurt dintre Țirgoviște și Nicopole, lupta dîndu-se la circa 250—350 de metri de acest drum. Este posibil ca satul Balomirești să fi fost incendiat în timpul luptei date la Fîntîna Țiganului, ca după aceea să dispară și să apară satul Aleșii, actualul sat Leșile din sudul comunei Teiu.

O dovadă a faptului că drumul amintit a avut o deosebită importanță în trecut este că și astăzi el poartă denumirea de Drumul Sării, Drumul Slatinii sau Drumul Hotarului, denumire care se poate urmări pe întregul traseu dintre Găești și Slatina.

Drumul pe care considerăm că Radu Paisie a venit de la Turnu, adică drumul cel mai scurt între Turnu și Țirgoviște, este următorul: din Turnu se îndreaptă spre Roșiorii de Vede, Scioaștea, trece pe la est de Nătărăi, după ce mai înainte trece peste Vedea Veche prin Știrbei și pădurea Branîștea, merge mai departe pe la est de Dobrotești, Balaci, Surdulești, Miroși, Căldăraru, la vest de Strîmbeni, Ungheni, Humele și întretaie

¹ *Neueste Illustrierte Münz-, Maas- und Gewichtskunde...* II, von Dr. Alexander Lachmann, Leipzig, Verlag von Ernst Schäfer, 1860, Tafel XLIII, Oesterreichische Goldmünzen, nr. 2, (Tipul asemănător în aur).

² Descoperirea a avut loc datorită faptului că măgura, denivelîndu-se, a scos la iveală gura ulciorului. Locuitorii din satul Leșile l-au scos și mi l-a dat în primire, împreună cu monedele, prin anul 1947. Ulciorul, foarte rezistent, a servit după descoperire la păstrarea petrolului pentru lampă. Descoperitoarea mi-a relatat că în ulcior au fost și cîteva cărbuni.

³ Flămîniu Mîrțu, directorul Muzeului din Cîmpulung-Muscel, m-a informat despre o situație similară. În 1960, în comuna Cetățeni, în Valea lui Coman, pe malul drept al râului Dimbovița, pe partea dreaptă a drumului nou Cîmpulung—Țirgoviște, a găsit într-o mică măgură de hotar, o ulcea cu cărbuni și cu o monedă emisă în timpul lui Franz Iosif, în anul 1894. Așadar, în evul mediu, pînă la sfîrșitul secolului trecut, a existat acest obicei de a îngropa în măgurile hotarelor principale un vas cu cărbuni și o monedă.

Drumul Sării (Drumul Slatinii) la Deagurile¹. Este probabil ca Drumul Mare (Drumul Turnului) între Balaci și Roșiorii de Vede să fi trecut pe Valea Burdea, la est de actualul drum, paralel cu calea ferată ce se află ceva mai spre est. De la Deagurile spre Țirgoviște, Radu Paisie a venit pe Drumul Slatinii, ce trece pe la sud de satul Goleasca, prin pădurea Goleasca, pe la nord de satele Cantacuzu, Leșile, Pădurea Morteanca, chiar pe marginea de nord a pădurii, atinge partea de nord a comunei Morteni, apoi partea de nord a comunei Ionești, trece vadul Argeșului prin locuri nu prea adânci și ajunge la Găești. De aci drumul se confundă cu actuala șosea Dragodana—Cobia—Picior de Munte—Țirgoviște. Drumul se mai poate urmări și astăzi chiar în porțiunea Ionești—Deagurile, unde a rămas sub forma unor simple drumuri de care peste câmpii². Drumurile amintite de noi se pot urmări mult mai bine pe harta rusească din 1835 și chiar pe alte hărți de mai târziu³.

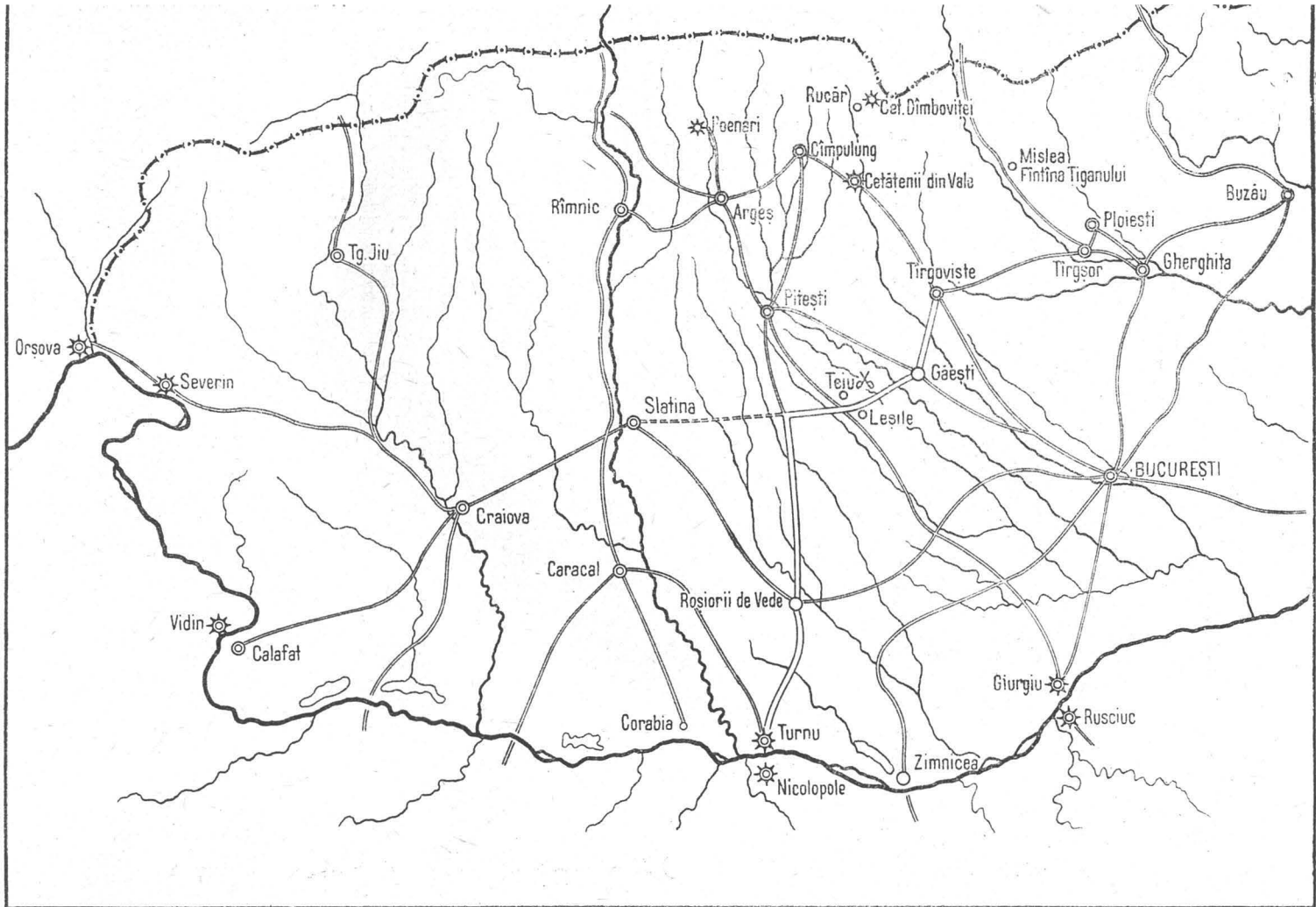
Rămîne ca o sarcină de viitor efectuarea unor sondaje arheologice pe vatra fostului sat Balomirești. Acestea ar fi importante din două puncte de vedere : în primul rînd, că s-ar aduce o contribuție la cunoașterea satului medieval în secolul al XVI-lea și în al doilea, s-ar putea lămurii problema dacă satul a dispărut din cauza luptei de la Fintina Țiganului, ceea ce pare foarte posibil⁴.

¹ De la Deagurile, drumul merge peste cîmp, ajunge pe la vest de comuna Țuțulești și merge pînă la Pitești și de aci la Curtea de Argeș. Acest drum este cunoscut de localnici sub denumirea de „Drumul Mare”, care în evul mediu făcea legătura între Curtea de Argeș și Turnu (*Drumul cel mare ce merge la Argeș*, Biblioteca Acad. R.S.R., ms. 659, fila 12) ; vezi și I. Nania, *Contribuții la localizarea luptei de la Roșine*, în *Studii și articole de istorie*, vol. V, 1963.

² Harta $\frac{1}{100.000}$

³ *România și țările vecine danubiene de la Peșta pînă la Odessa, compusă de I. V. Massaloup, inginer, revădută și completată de A. Gorjean*, 1881.

⁴ Tradiția orală (informații primite de la Neagu Marinache, n. 1881) ne spune că la Fintina Țiganului a existat un han unde poposeau călătorii pe timp de noapte. Hanul a dispărut, după tradiție, în timpul unei lupte, cînd turcii, veniți dinspre Giurgiu și Turnu, îi dau foc. Interesant este faptul că acest localnic ne spune că pe țiganul care a lucrat fintina îl chema Costea și de aceea se mai numește și Fintina Costii, denumire cunoscută numai de o parte din locuitorii satului Teiu din Vale. De altfel, mulți locuitori din satul Leșile știu că a existat un han la Fintina Țiganului, incendiat de turci în timpul unei lupte.

Drumul parcurs de Radu Paisie. — Lupta de la Fîntîna Tîganului dintre Leșile și Teiuș

BRESLELE MEȘTEȘUGĂREȘTI DIN HAȚEG

de BENIAMIN BASA

Situat în colțul nord-estic al Țării Hațegului, orașul Hațeg era cunoscut în evul mediu ca un important târg în care, alături de comerțul cu cereale și vite, s-au dezvoltat o serie de meșteșuguri.

În evoluția sa istorică, orașul s-a bucurat de o situație deosebită, fiind scutit de sarcinile iobăgiei în calitate de cetate regală și sediu al districtului, apoi de „opid fiscal“, în 1669, cu o magistratură autonomă și, începând cu 1764, ca oraș grăniceresc.

Potrivit unei conșcripții din anul 1754, două treimi din populația orașului erau *libertini*, iar o treime o constituiau *inquilinii* și nobilii. Sînt menționate doar șase familii de iobagi cu sesiile și casele lor¹. Populația orașului era constituită, în majoritate, din români, care, pe lângă practicarea meșteșugurilor, se ocupau și cu agricultura într-o oarecare măsură. Meșteșugurile care predominau erau olăritul, cizmăritul și cojocăritul. În anul 1777 sînt menționați 29 de cizmari și 20 de cojocari avînd breslele lor².

Scurt istoric al breslelor din Hațeg Spre deosebire de alte târguri și orașe în care populația românească era împiedicată de la învățarea și exercitarea meșteșugurilor în cadrul breslelor, mai ales al celor săsești, în Hațeg au luat ființă breslele românești : a cizmarilor și cea a olarilor.

Mai veche este breasla cizmarilor, înființată prin privilegiul acordat de principele Transilvaniei Mihail Apafi la 13 octombrie 1672. Organizarea și funcționarea breslei au fost reglementate pe baza celor 21 de articole cuprinse în diplomă. Acestea prevedeau, printre altele, ca nimeni să nu poată lucra în oraș afară de cizmarii principelui, ai domnilor și membrii țehului, celor particulari fiindu-le permis să lucreze numai pentru casă, dar fără ucenici și calfe. Articolul 20 preciza că nu se pot aduce și vinde materiale și piele în Hațeg, în afară de cele aduse prin vămile Transilvaniei, și numai de origine turcească.

Articolul 21 prevedea că la târgul săptămînal nu poate cumpăra nimeni înaintea maiștrilor, piei, talpă și alte materiale. Diploma reglementa o situație existentă : „practicarea meșteșugurilor și a negustoriei se exer-

¹ Paul Olteanu, *Schiță monografică a oppidului Hațeg*, în „Transilvania“, 1892, p. 244.

² *Ibidem*, p. 246.

cită pe piață de anumiți măeștri... ale căror obiceiuri și practici nereglementate s-au cuprins în acele articole de diplomă"¹. Inventarul breslei cizmarilor se păstrează aproape în întregime la Muzeul regional Deva. Au fost achiziționate: protocolul breslei, lada breslei și unele unelte, tabla și stampila breslei. Steagul breslei cizmarilor, împreună cu al breslei olarilor din Hațeg, se află la muzeul Brukenthal din Sibiu.

Breasla cizmarilor producea încălțăminte pe care o desfăcea în târgurile mai apropiate sau mai îndepărtate, în special cizme bărbătești și cizme femeiești, pe care le purtau țărăncile române, unguroaice și săsoaice.

Breasla olarilor a luat ființă cu un veac mai târziu, deși exista la Hațeg o veche tradiție a olăritului țărănesc. Această breaslă a fost înființată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea prin diploma acordată de Carol al VI-lea la 3 iunie 1730². Obiectele care alcătuiesc inventarul breslei olarilor au intrat, de asemenea, în colecțiile Muzeului regional Deva, și anume: originalul diplomei, scris pe pergament și având pecetea atârnată³, caietul cu numele olarilor⁴, cartea de judecăți și pedepse⁵, lada breslei⁶, tabla⁷, unelte⁸, oale⁹, stampila breslei¹⁰ și roata olarului¹¹.

Ambele bresle au dăinuit pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Mai puternică a fost însă breasla olarilor, pentru că și tradiția olăritului era mai veche și mai puternică în Hațeg.

Olarii din Hațeg produceau vase roșii nesmălțuite, în special, oale mari, decorate cu brînă alveolară de o veche factură. Și în zilele noastre se mai lucrează în acest centru vase: producția este însă redusă. Marfa se vinde chiar în orășel, la târguri sau la cooperative de desfacere¹².

După cum s-a mai arătat, breslele din Hațeg se numără printre puținele bresle românești din Transilvania. În cadrul celorlalte bresle, în special în cele săsești, meșterii de alte naționalități, mai ales românii, pătrundeau cu greu, nu atît dintr-un exclusivism național, cît, mai ales, datorită tendinței meșterilor de a se apăra de concurență¹³. Breslele din Hațeg s-au dezvoltat pe linia evoluției celorlalte bresle din Transilvania.

¹ N. Iorga, *Un oraș românesc în Ardeal. Condica Hațegului 1725—1847*, București, 1941, p. 106.

² Lucrările care amintesc de breasla olarilor din Hațeg menționează greșit data întemeierii ei. Astfel, Paul Olteanu în lucrarea citată (p. 248) menționează anul 1713; P. Stahl și P. Petrescu în *Ceramica smălțuită din Transilvania* (vezi *Studii și cercetări de istorie a artei*, nr. 1—2/1956, p. 60, informație subsol) menționează anul 1672, adică anul întemeierii breslei cizmarilor.

³ Muzeul regional Deva, nr. inv. 11643. Originalul diplomei este foarte uzat și cu greu poate fi citit. Descifrarea este ușurată de o copie de mai târziu, păstrată împreună cu diploma. Conținutul ei este asemănător cu al diplomei cizmarilor.

⁴ *Ibidem*, nr. inv. 11646 (*Liber coatis* (sic!) *de nomine figulorum Anno 1777 die 16 + ta, jenuarii*). Toate obiectele sînt expuse în expoziția muzeală — secția feudală).

⁵ *Ibidem*, nr. inv. 11647.

⁶ *Ibidem*, nr. inv. 11641.

⁷ *Ibidem*, nr. inv. 11642.

^{8—11} *Ibidem*, vezi nr. inv. 11649, 11674, 11677, 11687.

¹² B. Slătineanu, P. Stahl, P. Petrescu, *Arta populară din Republica Populară Română. Ceramica*, E.S.P.L.A., Buc., 1958, p. 193.

¹³ Ștefan Pascu, *Mestșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 264.

Ele au fost organizații închise ale micii producții de mărfuri, devenind din ce în ce mai mult instrumente în slujba unei minorități, cea a meșterilor patroni care se îmbogățeau prin exploatarea ucenicilor și a calfelor.

Tendința de a menține mica producție de mărfuri a constituit o frână în calea dezvoltării forțelor de producție. Prin înlăturarea concurenței, breslele împiedicau perfecționarea tehnicii și diviziunea muncii, jucând astfel un rol reacționar. Acest proces se petrece și în cadrul breslelor din Hațeg.

În evoluția lor putem urmări două perioade: prima, pînă la revoluția din 1848, caracterizată printr-o dezvoltare accentuată, mai ales la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, și a doua perioadă, de după 1848, perioadă în care breslele intră în faza de descompunere. Fiecare din aceste perioade din viața breslelor se caracterizează prin anumite trăsături care, bineînțeles, nu constituie linii de demarcație strictă între cele două etape. Astfel, fenomene ale primei etape, aspecte ale acestora, evaluate și adaptate noilor condiții economice de după revoluția burghezo-democratică din anul 1848, continuă pînă în pragul dispariției breslelor. De asemenea, multe fenomene caracteristice epocii de pînă la 1848 se accentuează în secolul al XIX-lea, îndeosebi în a doua jumătate a acestui secol, devenind mai acute, fără să-și schimbe esența, ci numai forma și ca atare nu pot fi privite ca fenomene noi. Pe de altă parte, fenomene caracteristice fazei ultime întîlnim și în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Situația breslelor pînă la 1848 În această perioadă, breslele urmăresc îndeosebi aplicarea clauzelor restrictive ale statutelor, în vederea înlăturării concurenței.

Una din metodele cele mai la îndemînă pentru evitarea concurenței era limitarea numărului ucenicilor pe care putea să-i angajeze un meșter. În scopul împiedicării angajării ucenicilor, meșterii breslelor din Hațeg s-au folosit de diferite mijloace, ca: perceperea unor taxe mari la intrarea în ucenicie, tratament prost și un regim sever de pedepse, chiar și pentru motive banale, prelungirea termenului de ucenicie și condiții grele la sfîrșitul anilor de ucenicie („ieșirea ca fecior” — calfă).

Pentru a scăpa de concurență, dușmanul cel mai puternic al breslelor, meșterii împiedicau însușirea meșteșugului de către tineri, punînd taxe tot mai sporite la intrarea în ucenicie. Această măsură lovea în copiii oamenilor săraci, mai ales ai țaranilor, care nu puteau suporta cheltuielile, fiind nevoiți uneori a da maistrului cîte o bucată de pămînt arabil pe acest termen, ca zălog.

Contractele încheiate la angajarea ucenicilor în breasla olarilor prevedeau taxe de angajament care variau între 3 și 10 florini. La intrarea în meșteșugul cizmăriei, de pildă, „copilul lui Ion Sălăjan plătește maistrului Teodor Munteanu 6 florini și o ferie de vin¹.

Același maistru a angajat în 1838 un alt ucenic cu 6 florini și 4 cupe de vin. Un alt „inaș” (ucenic. — *N.N.*) plătește la țeh adălmaș 9 florini și o ferie de vin². Între anii 1839 și 1869 s-au angajat abia 41 de ucenici.

¹Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 5 (O ferie de vin are capacitatea de 10 litri).

² *Ibidem*, f. 12.

Tot la intrarea în ucenicia cizmăriei, meșterul cerea și o taxă pentru cumpărarea pieilor de lucru, așa cum reiese din contractul încheiat și protocolul breslei cizmarilor, la 18 august 1846, între meșterul Teodor Cocioabă și văduva lui Mihail Dumitrescu, care-și angajează băiatul la meșteșug, obligându-se a suporta toate cheltuielile pentru învățătura fiului său și a da meșterului bani pentru cumpărarea pieilor de lucru.

Ucenicii angajați erau supuși unui tratament dur. Între angajat și patron se stabileau raporturi de slugă-stăpîn. Patronul era obligat să întrețină cu hrană și îmbrăcăminte ucenicul și să-i dea învățătura „după cum se cere”. Unele contracte de angajare prevedeau că „întîmplîndu-se să nu fie băiatul de-ajuns de învățat, atunci se îndatorește numitul maistru a-i plăti toată pierderea timpului”, dar aceasta nu se prea întîmpla, ci, mai degrabă, orice manifestare de protest, de nesupunere a ucenicului era considerată o pagubă adusă maistrului și plătită de părinții celui angajat. Se întîlnesc și cazuri în care conducerea breslei interzicea unui maistru „de a mai căpăta inăș pentru învățătura”¹. Toate acestea dovedesc lipsa de preocupare a patronilor pentru instruirea temeinică a ucenicilor. Aceștia erau folosiți la munci particulare în casa maistrului, iar meseria mai degrabă o „furau”. Ucenicilor li se aplica și un sever și umilitor regim de pedepse, chiar pentru motive neînsemnate și abateri de mică importanță.

Un alt mijloc de a împiedica angajarea ucenicilor era prelungirea termenului de ucenicie. Sporirea anilor de ucenicie nu se datorește unor necesități de ordin tehnic — însușirea mai temeinică a meseriei — ci îndeosebi unor interese egoiste ale meșterilor, de a-și însuși în mod gratuit și cît mai multă vreme, forța de muncă a ucenicilor.

Timpul obișnuit de ucenicie era stabilit la trei ani, dar varia între trei și șase ani. Cîteva cazuri: Sîntămărianu Alexandru este dat la învățătura de „oale roșii” pe timp de cinci ani, Mărcuș Doneș pe patru ani, tot la „învățătura senatului de oale roșii”, iar maistrul de olari Ianoș Albulesc ia la învățătura de „maiștrii de oale” pe loja Popescu cu termen pe șase ani. Cazuri similare le găsim și în breasla cizmarilor, unde se fac angajări ce depășesc cu mult cei trei ani obligatorii². În anii 1838 și 1846, angajările în cele două bresle s-au făcut pe termene variînd între trei și patru ani și jumătate.

La sfîrșitul perioadei de ucenicie, cînd se făcea trecerea în categoria calfelor, o serie de noi greutăți și piedici erau puse în calea ucenicilor. Taxa de emancipare, de pildă, era de 9 florini și o ferie de vin. Se întîmpla, nu rareori, ca unii ucenici, neputînd plăti taxa de emancipare, să nu fie declarați calfe și astfel erau obligați să rămînă și mai departe ca ucenici, atît timp cît socoteau patronii, care plăteau apoi taxa amintită³. În afară de aceasta, se plătea și „paharul de tovărășie”, adică masa care se da de către noua calfă, tot 9 florini și o ferie de vin. La „slobozirea ca ficior”, maistrul era obligat a-i da acestuia un rînd de haine. Cînd intra în rîndul

¹ Muzeul regional Deva, Cartea de judecări și pedepse a breslei olarilor, nr. inv. 11647.

² *Ibidem*, Protocolul breslei cizmarilor, f. 12.

³ *Ibidem*, f. 5.

calfelor, tînărul trebuia să prezinte o probă. Cei care ieșeau de la „învățătura de oale roșii“ erau obligați a face un cuptor de oale roșii, drept „probă de slobozenie“. La fel, la ieșirea din ucenicie, cizmarii erau obligați să prezinte ca probă de slobozenie o pereche de cizme¹. După ce ucenicul îndeplinea aceste condiții, intra în rîndul calfelor sau „feciorilor“.

În cadrul breslelor din Hațeg, la expirarea anilor de lucru, tironul (calfa) era obligat să servească un timp oarecare, de obicei un an, la maistru cu plata de 30 florini, din care o parte trebuia să intre în casa breslei². Salariul unei calfe era la bunul plac al patronului. Calfa putea fi salariată cu ziua, cu săptămîna sau cu bucata.

În afară de acest salariu, ea nu putea avea un cîștig suplimentar și nu avea voie să țină atelier în afara casei meșterului său. Așadar, libertatea de a dispune de forța sa de muncă era doar teoretică, deoarece, în cazul calfelor, acționează constrîngerea economică și chiar cea extraeconomică a maistrului într-un mod asemănător cu ceea ce se întîmplă cu muncitorul în societatea capitalistă³.

Ziua de lucru ajungea la 10—12 ore, iar vara, din zori și pînă-n asfințit. Folosindu-se de situația de patron pe care o avea în breaslă, meșterul obliga calfa, atît timp cît se afla în serviciul său, să-i ofere supramunca⁴.

Piedici grele erau puse și cu ocazia confecționării lucrării de măiestrie. Pregătirea capodoperei se făcea în casa maistrului, sub supravegherea acestuia. Lucrarea de capodoperă consta — după cum s-a mai arătat — din confecționarea unui cuptor de oale roșii sau a unei perechi de cizme. Ea era prezentată unei comisii, alcătuită din „tehmeșter“ și cîțiva maiștri. Aceștia hotărau că „s-a judecat de bună și așa, de astăzi înainte poate ca fiește ce maistru a lucra, numai în afară de aceea, are de legăturală a se ținea, ca la termenul numit să plătească restanța de 15 fl. și 3 ferii de vin“⁵. Pentru orice greșeală în timpul lucrului se adăuga o taxă la aceea pentru capodoperă. Calfa era apoi obligată să facă cinste cu 1—2 vedre de vin și să dea masă și băutura meșterilor care supravegheau lucrarea și o aprobau. În cele din urmă, primea „carte de eliberare“. Erau cazuri în care nu se acorda această carte⁶.

În afară de acestea, trăgea greu în cumpănă și moralitatea calfei. În cazul unor abateri cît de ușoare, calfei i se aplicau pedepse constînd în amendă sau excludere. Pentru „nesusținerea orînduiei țehului“ se aplica o amendă de 50 creițari; pentru „lucru în casă străină“ o amendă de 2 florini⁷. Amenzile se aplicau și pentru alte motive, ca neprezentare la priveghiu atunci cînd murea un maistru etc. De multe ori se iveau neînțelegeri între calfă și patron, pricinile dintre ei ajungînd în fața judecării breslei.

¹ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 33.

² *Ibidem*, Protocolul breslei olarilor, nr. inv. 11643.

³ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 272.

⁴ *Ibidem*, p. 288.

⁵ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 15.

⁶ *Ibidem*, f. 39—40.

⁷ *Ibidem*, Cartea de judecăți și pedepse a breslei olarilor.

Breslele, ca organizații închise, căutau să împiedice, prin orice mijloace, intrarea străinilor în breaslă. După ce era admisă capodopera calfei și toate celelalte condiții împlinite, calfa își făcea intrarea în breaslă „ca meșter tânăr”. Cu prilejul intrării în breaslă trebuia să plătească o nouă taxă de 10—23 florini și o ferie de vin¹. Pe lângă taxa de intrare se cerea și plata unui ospăț. Ospetele se făceau, atît la intrarea în breaslă a unui meșter, cît și cu prilejul fiecărei adunări a breslei. Ele erau destul de costisitoare. Iată socoteala unui ospăț al breslei cizmarilor care a ținut două zile (22—23 iulie 1842)².

pentru 13 ferii de vin	18 fl.	12 cr.
la arindaș (cel care se ocupă cu organizarea) pe 7 ferii	11 fl.	40 cr.
la arindaș pe 4 cupe de vinars (țuică)	3 fl.	12 cr.
la țigani (lăutari)	6 fl.	
Total :	38 fl.	64 cr.

La mutatul tăblii de la un țehmeșter la altul (tabla breslei o ținea starostele și se muta o dată cu schimbarea acestuia) se plătea iarăși pentru băutură și se făcea „petrecanie cu țiganii” (lăutari). Din banii breslei se făceau uneori cheltuieli netrebuincioase și fără știrea tuturor membrilor, la aceste cheltuieli participînd doar cei în strînsă legătură cu conducerea. Conducerea breslei repartiza în mod neegal, nejust și contribuțiile bănești pe care trebuiau să le dea meșterii³.

Pentru diferitele pricini ivite între maiștri, aceștia erau pedepsiți cu amendă de către conducerea alcătuită dintr-un staroste și cîțiva meșteri influenți. Și meșterilor li se aplicau amenzi pentru „neținerea rînduiei”, chiar și pentru neprezentarea la priveghiu. În cazul nerespectării pedepsei cu amenda, aceasta se agrava, maistrul fiind „lipsit de masa cînstitului țeh și oprit de la meșteșug”⁴.

Pentru același motiv, unor maiștri ai breslei olarilor li s-a interzis „a lăsa la cuptor feciorii” pînă la împăcarea cu țehul și li s-a impus plata unui florin. Alte pedepse erau date pentru „vătămări aduse țehului” sau pentru „rușinarea unuia dintre frați”⁵. Pedepsele nu se aplicau tuturor, rudele celor din conducere fiind protejate și chiar scutite⁶. Piedicile puse la intrarea în breaslă au avut ca urmare, firește, o scădere a numărului maiștrilor. Protocolul breslei olarilor cuprinde o listă cu 57 de maiștri, membri între anii 1821 și 1872. Dintre aceștia au intrat în breaslă, în perioada 1821—1856, un număr de numai 31 de maiștri. La fel, breasla cizmarilor număra pentru aceeași perioadă doar 14 membri.

Lupta împotriva calfelor și teama de concurență au făcut ca numărul membrilor breslei să fie din ce în ce mai limitat, în interesul meșterilor care

¹ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 10.

² *Ibidem*, f. 6.

³ *Ibidem*, Protocolul breslei cizmarilor, f. 39—40.

⁴ *Ibidem*, Cartea de judecăli și pedepse a breslei olarilor.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, Protocolul breslei cizmarilor, f. 39—40.

se îmbogățeau din exploatarea calfelor și a ucenicilor. În același timp se urmărea și limitarea producției.

Limitarea producției nu se făcea în sens cantitativ — căci lărgirea pieței cerea, dimpotrivă, cantități mari de mărfuri — ci în sensul interzicerii lucrării unor produse variate și în sensul limitării producției numai în cadrul breslei. Limitarea producției era o măsură care, alături de altele, constituia constrângerea de breaslă. Ea înseamnă împiedicarea perfecționării tehnice și a inovației, deci o specializare îngustă.

Meșterii breslei olarilor din Hațeg, spre deosebire de alte bresle de acest fel, săsești sau ungurești, nu aveau voie să producă vase smălțuite, ci numai „vase roșii”. Cu toate acestea, ei produceau și „oale verzi”, adică smălțuite. Interzicerea de a produce și altfel de vase era o piedică în calea inovațiilor; această uniformizare împiedica totodată concurența. În privința limitării lucrului numai în cadrul breslei, calfelor, „feciori”, de olari de era interzis, sub pedeapsa cu amendă, „de a lucra în case străine”¹.

Astfel, „feciorul” de cizmar Gergely s-a globit (amendat) pentru că a îndrăznit a lucra în loc străin, unde nu a fost țeh, cu 5 fl.².

Lărgirea pieței a făcut ca breslele să fie antrenate într-o intensă activitate negustorească, în scopul satisfacerii cerințelor crescînde. Dar, în calea comerțului liber pe care măștrii patroni îl exercitau, conducerea breslei venea cu anumite restricții. Astfel, breasla olarilor interzicea comerțul cu alte vase în afara celor ce se produceau în breaslă. De asemenea, breasla cizmarilor impunea aceleași restricții pentru vînzarea produselor. Pentru desfacerea mărfurilor din afară se încasau taxe mari. Așa, de pildă, s-a încasat de la un meșter străin „10 fl. pe anul 1842, să fie slobod a vinde cizme în țirgul Hațegului și rămîne în voie a ședeia în Hațeg pînă an la Sîntămărie”³, fiind din altă localitate.

Dezvoltarea negoțului a intensificat exploatarea în sînul breslelor. Concurența și lărgirea pieței amenința tot mai puternic situația meșterilor, dar lupta împotriva concurenței a menținut breslele ca niște organizații închise.

Situația breslelor în începutul a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioada de după 1848 nomia de schimb se intensifică tot mai mult, cerințele pieței cresc din ce în ce. Ele nu puteau fi satisfăcute de bresle decît într-o măsură neînsemnată. Dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor capitaliste a făcut ca breslele să decadă, mai ales după revoluția burghezodemocratică din 1848, cînd industria a început să împingă meseriile pe plan secundar. În aceste condiții noi, breslele au continuat să rămînă organizații de castă, ducînd la frînarea dezvoltării forțelor de producție. În sînul lor s-a accentuat însă, tot mai mult, diferențierea economică.

Dificultățile create la intrarea în breaslă, taxele mari, condițiile grele de promovare în rîndul măștrilor, exploatarea ucenicilor și calfelor continuă să se mențină și în noile condiții, în care acestea se accentuează, devin mai acute, manifestîndu-se ca fenomene ale unei crize tot mai adînci.

¹ Muzeul regional Deva, Carte de judecăți și pedepse a breslei olarilor.

² *Ibidem*, inv. 11685, Protocolul breslei cizmarilor.

³ *Ibidem*, Protocolul breslei cizmarilor. f. 5.

După 1848, primirea în ucenicia de breaslă se face mai greu; pe măsură ce procesul de descompunere a breslelor se adâncește, se înregistrează și creșterea numărului anilor de ucenicie. Astfel, dacă între 1838 și 1846 angajările se făceau pe termen variind de obicei între 3 și 4 ani și jumătate, în intervalul cuprins între 1871 și 1873, numărul anilor crește la 6.

Piedicile puse la intrarea în breaslă au avut ca urmare o scădere a numărului maiștrilor. Amintitul protocol al breslei olarilor cuprinde lista cu 57 de maiștri, între 1821 și 1872, dintre care au intrat ca tineri maștri în

1856	7 inși
1863	7 inși
1866	6 inși
1867	6 inși
1872	5 inși

cea ce înseamnă o scădere a numărului membrilor pe an ce trece. Mai mult, prin protocolul din 1861 al breslei olarilor se pun restricții împotriva „celor care ar vinde meșteșugul la alții... și să fie globiți cu 3 fl. și 30 cr. iar de nu, să fie scoși pe toată viața”.

În schimb, înlesnirea intrării în breaslă, acordată fiilor sau rudelor maiștrilor, ne arată că de aici nu mai e mult pînă la transformarea calității de patron în calitate ereditară, așa cum o întîlnim în capitalism.

Tot în cadrul acestui proces de transformare, merit să ducă la descompunerea breslelor, are loc și decăderea micilor meseriași, accentuarea dependenței acestora de alți maiștri care se îmbogățesc tot mai mult, îndeosebi din vânzarea produselor. Primii sînt siliți, fie să-și concedieze calfele și ucenicii, fie să-i țină ascunși, încercînd astfel să facă față concurenței.

Comerțul liber în țîrg era împiedicat și în această perioadă. „Maiștrii care voiesc a se neguțatori cu alt meșteșug, se vor globi cu 2 fl. pe an”¹. Dacă vreun maistru „voiește a se neguțatori cu alte vase și anume ulcioare sau alte vase, așa cu voia tuturor s-a hotărît ca fiește care, care se neguțătorește să plătească pe tot anul 2 fl. v.a.”². Cu toate aceste restricții, numărul celor care fac comerț cu vase crește în 1861—1862 la 18.

Meseriașul ajunge dator față de patron, care-i furnizează materia primă. Din această cauză și prețul va fi dictat de patron.

Pentru a satisface comanda și cerințele mereu crescînde, breslele nu vor mai proteja limitarea timpului de lucru și vor lucra nelimitat.

Agravarea inegalității economice și sociale duce la o ascuțită luptă de clasă între ucenici și calfe, pe de o parte, și maiștrii patroni, pe de altă parte. Aceste antagonisme se accentuează în perioada de descompunere a breslelor.

Într-un memoriu al unui meșter cizmar se arată abuzurile conducerii și ale unor membri care „își fac de cap”. „...Cum pot fi membri ai țehului — întrebă el — asemenea indivizi care nici nu-și exercită meșteșugul și totuși aceștia sînt scoși de sub orice sarcini; pe lîngă asta, ei au cel mai

¹ Muzeul regional Deva. Protocolul breslei olarilor, (1861).

² *Ibidem*, ian. 1862.

mare drept cu ocazia ședințelor țehului, aducînd acuze împotriva adevăraților meșteri. Omul liniștit niciodată nu ajunge să ia cuvîntul ca să-și spună necazul”¹.

Pe de altă parte, se accentuează diferențierea dintre maștrii breslași și calfe. Tendința calfelor este de a se elibera din cătușele sistemului de breaslă, de a lupta împotriva îngrădirii exercitate de breaslă. Această tendință are ca urmare faptul că breslele din Hațeg sînt nevoite să acorde concesiuni unor calfe, ca dreptul de a lucra pentru un anumit timp și în anumite condiții pe cont propriu. Astfel „în casa țehmeșterului fiind cinstitul țeh adunat, s-a hotărît precum că Voina Iosif cismalegen (calfă de cizmar — în limba maghiară — *N.V.*) să aibă slobozenie într-un an de zile a lucra pe seama sa un chip de remek (capodoperă — în limba maghiară — *N.V.*) și să se adauge și aceasta ca să se poarte omeneste, cu cinste către fieștecarea maistor, altminteri de va avea vreo purtare slabă, de cum ca să se primească ca maistor, dar nici de a lucra nu s-o îngădui, iară la împlinirea anului să se plătească după hotărîri”².

Slobozenie de a lucra două piei într-un an pe seama lor se dă și unor ucenici, cu obligația ca aceștia să dea adălmaș breslei o ferie de vin și taxa de cîte 9 florini³. Conflictetele dintre meșteri și calfe erau aduse, și în această perioadă, în fața adunării breslei. Astfel, la adunarea breslei cizmarilor din 30 ianuarie 1848 un „meșterlegény (calfă)... a venit cu ponoslu” (ceartă, aici : plîngere). El lucruse cu maistrul său un an de zile, săptămîna cu 50 cr. Patronul nu a vrut să-l plătească decît pe 9 luni, susținînd că vreme de 3 luni de zile calfa a lipsit de la lucru. Adunarea dă cîștig de cauză patronului⁴.

În condițiile tot mai grele de muncă și de existență, lupta între meșteri și calfe se ascute. Calfele trec de la refuzul de a lucra, de la fuga de la locul de muncă, de la nerespectarea restricțiilor de breaslă, la forme mai active de luptă⁵.

Este grăitor cazul ucenicului Silaghi Ionaș, care „s-a înștiințat la țeh cu rugarea că ar fi fost zogonit (izgonit — *N.V.*) de maistrul său Kalmár Iosif”. Ucenicul cere conducerii breslei să cerceteze „pentru ce l-a zogonit, fiindcă avea numai un scurt timp pînă la slobozirea lui din serviciu”⁶.

În urma acestei plîngerii, maistrul este convocat în fața breslei, dar refuză a se prezenta, zicînd că „nu are nimeni putere a hotărî peste servitorul său și să poftască să fie pedepsit căci va știe el ce să facă”. A se observa cum contradicția dintre patron și ucenic iese și mai mult în evidență. În timp ce ucenicul se răzvrătește împotriva tratamentului pe care îl aplică patronul, acesta continuă să-l considere ca pe servitorul său. Ucenicul stăruie în a cere pedepsirea maistrului care l-a alungat și „și-a luat răzbunare cu bătaie”. Sentința breslei cizmarilor, dată în acest

¹ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 40.

² *Ibidem*, f. 13.

³ *Ibidem*, f. 12.

⁴ *Ibidem*, f. 14.

⁵ C. Gölöner, *Contribuție la istoricul luptei calfelor în timpul absolutismului austriac* (1849—1860), în „Studii” 4/1958, p. 133.

⁶ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 43.

caz la 13 iulie 1863, pedepsește tot pe ucenicul Silaghi Ignat, care „s-a pus în ceartă contra maiștrului Kalmán Iosif, la arest în casa țehului pe 5 nopți, unde în toată duminica seara are să se înștiințeze la domnul țeh meșter și dimineața după slobozie cu semn de scrisoare la maiștrul său Iosif Kalmár; care sentință s-a publicat înaintea țehului cu aceea adăugare să se roage înaintea țehului de iertare și să sărute mîna la maiștrii străini”¹.

Împotrivirea fățișă a ucenicului este socotită ca „purtare necuviincioasă și grosolanie”. Stăpînul său, meșterul Kalmár Iosif, nemulțumit de sentința dată, acuză pe ucenic de a-i fi stricat două piei de bivoli, iar conducerea breslei îi aplică din nou pedeapsa de 3 zile arest și amenda de 15 florini. Ucenicul, făcînd plîngere magistratului opidan, i se reduce pedeapsa la 3 florini despăgubire și 3 nopți arest. Intervenția în cauză a magistratului nemulțumește conducerea breslei, care înaintează o reclamație „Inaltului scaun regesc”, cerînd „să rămînă neschimbată pedeapsa hotărîită și totodată de a sfătui Sfatul orășenesc... să nu se amestece în lucrurile ce nu țin de competența lui, și pe cît posibil, cîntea și prestigiul corporației noastre care are un statut, să nu fie atinse”².

Lupta fățișă și ascunsă a calfelor și ucenicilor împotriva exploatării exercitate de patroni era totuși spontană. Aceștia revendicau îmbunătățirea condițiilor de lucru și a salariilor, fără a-și propune desființarea organizațiilor de breaslă; doar o mică pătură era însuflețită de această revendicare burgheză antifeudală. F. Engels, referindu-se la situația calfelor în evul mediu, arată că „pentru moment se găseau în afara societății oficiale și... prin condițiile lor de viață se apropiau de proletariat atît cît era cu putință, ținîndu-se seama, pe de o parte, de stadiul la care ajunsese industria, iar pe de altă parte, de privilegiile breslelor”³. Această situație se evidențiază cu atît mai mult în condițiile dezvoltării relațiilor capitaliste. Neavînd însă o conștiință de clasă, calfele și ucenicii nu puteau fi o pătură cu adevărat revoluționară. Cu toate acestea, lupta lor împotriva exploatării patronilor a însemnat o breșă puternică în sistemul de breaslă feudal. Aceasta dovedea criza în care intraseră breslele în secolul al XIX-lea, criză care se accentuează mai ales după revoluția burghezo-democratică din 1848, care a adus după sine profunde transformări și în viața social-economică a Transilvaniei.

Însuși statul a intervenit prin legea din 1 ianuarie 1852, dînd o grea lovitură îngrădirilor de breaslă. Dispozițiile legii industriale din acest an cereau organizațiilor meșteșugărești statute pe baze noi, aprobate de stat. Prin modificarea statutelor de breaslă au fost desființate toate vechile piedici și îngrădiri de breaslă care împiedicau dezvoltarea capitalismului.

Consecințele legii se răsfrîng și asupra breslelor din Hațeg, a căror funcționare va fi dirijată de sfatul orășenesc, prin acordarea autorizației de funcționare, cu condiția prezentării noului statut și a unor taxe. Magistratul Hațegului „observînd cum că cu toate că corporațiunile de olari

¹ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei cizmarilor, f. 47.

² *Ibidem*, f. 47.

³ F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, București, 1958, p. 43.

sub numele de țehuri, prin legea pentru libertatea de industrie s-au șters, totuși aceste corporațiuni se mai adună, le obligă să se supună dispozițiilor. Corporația răspunde că se adună¹ numai de 4 ori pe an pentru a contribui fiecare cu o sumă de 40 florini din care se ajută între ei, mai ales în caz de înmormântare.

La fel, și în privința breslei cizmarilor, magistratul orășenesc își asumă dreptul de control, refuzînd, prin hotărîrea din 18 oct. 1863, recursul breslei prin care aceasta încearcă să-și justifice existența².

Statul, prin ordinul Ministerului de Comerț și Industrie, cere corporației olarilor (termenul de breaslă sau țeh nu mai apare în acte) să înainteze „un conspect despre toți învățăceii care au frecventat oarecare școli și se află în etate pînă la 15 ani și sînt adoptați la oarecare maestru pentru frecventarea meseriei...”³. Aceasta se făcea în scopul introducerii lor în industria capitalistă unde era nevoie de cadre cu o oarecare pregătire tehnică.

Legile amintite nu au făcut decît să consfințească ceea ce se străduia de multă vreme să se impună în cadrul dezvoltării economice și sociale⁴. Nu prin dispozițiile date breslele au încetat de a mai exista. Dimpotrivă, după cum vedem și la Hațeg, breslele, sub numele de „corporațiuni” sau „societăți” au încercat să se mențină și mai departe ca organizații exclusiviste, care împiedicau dezvoltarea liberă a industriei și lărgirea producției. Apărînd pozițiile economice ale micilor producători de mărfuri, breslele apărau tendințele anticapitaliste⁵. Dar, cu tot caracterul exclusivist, concurența industriei manufacturiere, în plină dezvoltare, nu a putut fi înlăturată. Ea a dus la ruina multor maiștri patroni, la desființarea multor bresle. Constituînd un obstacol pentru noile relații capitaliste, breslele au fost înlăturate. Caracterul reacționar al lor a constat în faptul că, punînd interesele corporatiste mai presus de lupta de eliberare împotriva feudalismului, au devenit o frînă în calea dezvoltării social-economice, ceea ce a contribuit la decăderea lor⁶. Însăși adîncirea diferențierii economice din sînul lor a fost un semn al inevitabilei descompuneri. Această diferențiere este tot mai accentuată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la Hațeg.

Din rîndul maiștrilor se ridică unii la o stare economică înfloritoare, în timp ce alții decad, sărăcesc. Corporația devine acum o instituție în mîne patronilor bogați. Ea se transformă într-un fel de bancă de împrumut cu camătă, de tip capitalist. Maiștrii săraci împrumută bani pentru nevoile lor sau în scopul redresării economice, în timp ce alții, în scopul îmbogățirii și al obținerii unui profit din comerț. Maistrul Nicolae Crișan, de pildă, a luat bani cu camătă pentru specula cu oi.

Acum se înmulțește numărul membrilor corporațiilor, aceștia urmărind în primul rînd să aibă de unde împrumuta bani. Fiecare membru era

¹ Muzeul regional Deva, Protocolul breslei olarilor (1873).

² *Ibidem*, Protocolul breslei cizmarilor, f. 42.

³ *Ibidem*, nr. 192, Protocolul breslei olarilor.

⁴ L. Fodor, *op. cit.*, p. 135.

⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 339.

⁶ *Ibidem*, p. 341.

dator să depună la înscriere o sumă fixă de 40 fl. Pentru banii împrumutați se plătea dobîndă, iar drept garanție (cauție) se aducea o bucată de teren arabil din cel mai bun. În caz de neplată, pămîntul depus drept garanție era exploatat pentru confecționarea vaselor de lut. Obligațiile se luau în fața unor martori, cu semnături.

Din casa corporației olarilor au fost împrumutate următoarele sume :

1869	12 fl.
1870	15 fl.
1871	34 fl.
1872	35 fl.
1873	8 fl.
Total	104 fl.

Se întîmpla uneori ca sumele împrumutate să fie plătite abia după zece ani. Aceasta însemna și o creștere anuală a dobînzii.

Descompunerea breslelor a fost o cerință a legilor dezvoltării socio-economice. Acest proces a cuprins cele mai multe organizații de breaslă din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Breslele din Hațeg au încercat să-și prelungească existența pînă în a doua jumătate a veacului. În această perioadă, deposedate de puterea economică, ele sînt desființate. Ca o rămășiță a breslei olarilor, corporația aceasta se transformă în societate de înmormîntare.

Procesul de descompunere a breslelor din Hațeg, care a avut loc abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se datorește faptului că în Hațeg nu a existat o concurență puternică a unei industrii capitaliste în dezvoltare. Orașul Hațeg și-a păstrat caracterul său de țîrg cu o activitate legată de schimbul produselor meșteșugărești și țărănești. În fond, activitatea breslelor din Hațeg a fost subminată de capitalul comercial. Karl Marx subliniază rolul capitalului comercial în acțiunea de descompunere a breslelor : „Bresla respingea cu mare grijă orice încălcare din partea capitalului comercial, singura formă liberă a capitalului, ce-i stătea în față”¹.

În cele din urmă, concurența industriei manufacturiere și de fabrică, chiar dacă aceasta nu se dezvoltase pe plan local, a dus la falimentul și la desființarea breslelor.

Acesta este motivul pentru care organizațiile de breaslă din Hațeg și-au păstrat relativ mai bine caracterul lor de organizații închise.

Procesul descompunerii breslelor în secolul al XIX-lea a fost inevitabil. El a însemnat, alături de alte profunde transformări în viața economică și socială din Transilvania, triumful capitalismului asupra relațiilor și instituțiilor feudale.

¹ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, cartea I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 336.

ARMATA PRINCIPATELOR ROMÂNE ÎN SPRIJINUL UNIRII

de GH. SMARANDACHE

La mijlocul veacului al XIX-lea, în condițiile când Europa era răscolită de mari mișcări ale popoarelor pentru progres social și național, în procesul destrămării feudalismului și al dezvoltării capitalismului, pe teritoriul țărilor române ideea făuririi unității naționale, a unității de neam și de limbă a prins rădăcini adânci în masele largi populare și s-a transformat într-o puternică forță motrice.

Acționând cu cea mai mare energie și înfruntând cu tenacitate forțele centrifuge interne și externe, poporul român a reușit să obțină unitatea sa națională printr-o luptă dârză și eroică.

În cadrul efortului general al poporului nostru pentru redobândirea independenței și înfăptuirea unității naționale, un rol însemnat i-a revenit și armatei, organizată în 1830 pe baze moderne. Marele patriot Nicolae Bălcescu socotea armata ca pe o „avangardă a norodului“, ca pe un instrument absolut necesar pentru eliberarea țării de sub stăpînirile străine. Atitudinea armatei față de evenimentele anului 1848 nu va îndreptăți însă pe deplin speranțele frunțașilor revoluționari români¹.

Pornind de la învățămintele revoluției, Nicolae Bălcescu aprecia în anii imediat următori că lupta poporului român pentru libertate și unitate națională va trebui să-și asigure sprijinul efectiv al armatei. În acest scop, Nicolae Bălcescu preconiza reorganizarea și dezvoltarea oștilor pămîntene, crearea unei adevărate armate naționale, ceea ce nu s-a putut, bineînțeles, înfăptui în condițiile regimului politic instaurat după înfrîngerea revoluției din 1848 și a menținerii fărîmîțării statale. Reacțiunea restaurată a luat măsuri severe pentru consolidarea pozițiilor sale de clasă, între care și reorganizarea armatei în vederea transformării ei într-un instrument mai docil și mai eficient.

Boierimea reacționară și separatistă își puna mari speranțe în folosirea armatei împotriva forțelor social-politice înaintate și unioniste. Lipsită de un sprijin social în țară, boierimea conservatoare încerca să-și salveze interesele ei înguste de clasă prin intermediul armatei sau eventual chiar printr-o intervenție turcească. Desfășurarea furtunoasă a evenimen-

¹ Vezi Gh. Smarandache, *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, 1963.

telor, marile acțiuni revoluționare ale maselor populare și starea de spirit a armatei, favorabilă Unirii, au zădărnicit planurile reacțiunii.

Avântul patriotic al maselor țărănești și orășenești avea o puternică înrîurire și asupra armatei, formată în majoritate covârșitoare din țărani. Nu este de mică importanță în explicarea atitudinii favorabile a armatei față de Unire nici faptul că promoțiile de ofițeri pregătite în țară după 1848 cuprindeau un număr însemnat de elemente provenite din rîndurile burgheziei. Referindu-se la situația armatei în anii imediat premergători Unirii, un ofițer din oastea moldoveană scria că: „Starea lucrurilor din oștire se schimbase cu totul; ofițerii, interesîndu-se de progresele realizate în alte armate, căutau să se țină la curent și să se instruiască prin cetire, aplicau cu drag reformele necesare și se ocupau de cultura trupei prin școala de carte organizată din proprie inițiativă. Acest curent salutar — continua același ofițer — ...nu slăbi nici sub frămîntările de partid din țară și din sînul căimăcămiei de trei, în perioada care precede alegerea domnitorului”¹.

Considerăm că este locul potrivit să se precizeze care erau efectivele celor două armate în momentul Unirii. Socotind și formațiunile militare teritoriale (drobanții, grănicerii), efectivul total al armatei Principatelor ajunsese la 26 304 oameni, din care 19 252 în Țara Românească și 7052 în Moldova. De la prima vedere rezultă faptul că efectivele armatei erau la un nivel relativ scăzut, în raport cu cerințele momentului istoric dat. Aceasta se explică, atît prin interesele contradictorii ale boierimii reacționare, cît și prin politica restrictivă a unor puteri europene.

Boierimea conservatoare dorea o forță militară care să-i apere interesele de clasă, dar se temea de un număr prea mare de țărani înarmați. În „Raportul asupra stării și reorganizării principatelor Moldova și Muntenia”, încheiat în aprilie 1858 și adresat conferinței de la Paris de către Comisiunea europeană, comisarii Austriei și Angliei se declară împotriva creșterii efectivului armatei Principatelor, motivînd aceasta prin „lipsa de resurse financiare” și „degradarea agriculturii” sau prin „inferioritatea populației” care, chipurile, nu ar fi bună decît pentru „cultivarea solului”². Este limpede că pretextele invocate și calomniile adresate poporului român exprimau teama diplomaților statelor potrivnice Unirii de puterea militară a Principatelor dunărene. Pe bună dreptate, un istoric militar explica împotrivirea puterilor europene față de creșterea efectivului armatei românești prin îngrijorarea ca aceasta să nu devină „un element de temut, care la un moment dat ar fi putut să răstoarne multe din calculele diplomației”³.

În perioada premergătoare Unirii, boierimea conservatoare nu a conținut în a întreprinde acțiuni menite a pune armata în slujba intereselor sale de clasă. Guvernul Moldovei ia măsuri pentru sporirea efectivelor militare în scopul zădărnirii mișcării unioniste după retragerea trupelor

¹ General Herkt, *Cîteva pagini din istoricul armatei române*, București, 1902, p. 57.

² D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea a II-a, p. 660.

³ I. Popovici, *Organizarea armatei române*, II, Roman, 1900, p. 150.

de ocupație austriece¹. În acest scop se solicită și o baterie de tunuri austriece². Prin ordinul de zi al caimacamului Vogoride către armată, din 2/14 martie 1857, se cerea acesteia „să fie credincioasă guvernului“³.

În iunie 1857, căimăcămia Moldovei a dispus să se concentreze la Iași o mare parte din oastea țării: batalionul I mușchetari, regimentul de vânători, bateria de artilerie și divizionul de lăncieri. Pentru a obține încrederea armatei, caimacamul Vogoride „nu lipsea o zi să nu vină... în tabără“, după mărturia unui contemporan⁴. În iunie 1858, în timpul bolii caimacamului Vogoride, guvernanta din Moldova și Gödel Lannoy se tem de „eventuale demonstrații“ și de „manifestații unioniste ale ofițerimii moldovene“⁵. Căimăcămia Moldovei, a luat, de asemenea, măsura de a numi ca hatman pe N. Mavrocordat, un înverșunat dușman al Unirii. Numai sub presiunea evenimentelor din țară, a puternicei mișcări unioniste care cuprinsese și armata, Nicolae Vogoride este silit să-l înlocuiască — în februarie 1858 — pe Mavrocordat cu Iorgu Ghica, ultimul hatman al Moldovei.

Starea de spirit a armatei, favorabilă Unirii, a îngrijorat și boierimea conservatoare din Țara Românească. Și aici au fost luate măsuri severe pentru a preveni eventualele acțiuni de nesupunere ale oștirii. De pildă, căimăcămia a procedat la scoaterea din armată, în toamna anului 1858, a unor ofițeri adversari ai caimacamului Ghica: maiorul Diamandescu, colonelul Frunză și alții⁶.

În ciuda acestor măsuri luate de reacțiune, armata continua „a se interesa foarte viu de această chestiune vitală pentru țară“⁷. Unii ofițeri se

¹ Documente privind Unirea Principatelor, vol. I, Rapoartele Consulatului austriac din Iași (1856—1859), culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele și notele de Dan Berindei, Ed. Acad. R.P.R., 1959, doc. 76. Se înființează un batalion de infanterie și un escadron de lăncieri (doc. 195).

² *Ibidem*, doc. 91. În iulie 1857 se înapoiază în Moldova bateria ridicată de armata țaristă în timpul războiului Crimeii. Cu acest prilej Cpt. Filipescu, comandantul bateriei este avansat și numit comandantul artileriei moldovene (*Ibidem*, doc. 174). În noiembrie același an, col. Filipescu este arestat și demis din armată deoarece ordonase pedepsirea cu bătaia pentru insubordonare a subofițerului austriac Csallner, care rămăsese ca instructor în armata moldoveană după retragerea armatei austriece. Instructorii Machala și Csallner erau sub jurisdicția agenției austriece din Iași. După acest incident, cei doi subofițeri austrieci pleacă din Moldova. (*Ibidem*, doc. 269—283).

³ *Acte și documente relative la istoria nașterii României*, vol. IV, p. 50.

⁴ Herkt, *op. cit.*, p. 4. În timpul alegerilor pentru divanul *ad-hoc*, pompierii au primit ordin să ocupe curțile bisericilor pentru ca să nu poată fi folosite clopotele pentru a da semnalul unei eventuale revolte. (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, corespondență politică (1855—1859), culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele, notele și indicele de Cornelia C. Bodea, Ed. Acad. R.P.R., 1963, doc. nr. 158).

⁵ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, doc. nr. 320. La 4 august 1856, Gödel Lannoy îi scria lui Buol de „unionismul funcționarilor și ofițerilor“. (*Ibidem*, doc. 4).

⁶ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 298. Pe de altă parte, pentru a-și atrage armata, Alex. Ghica face înaintări în gradele militare: un spătar, 9 colonel, 20 majori, 25 căpitani, 21 locotenenți, 26 sublocotenenți (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, doc. 225). Caimacamul Alex. Ghica înlocuise de la comanda oastei muntene pe col. Odobescu cu Barbu Vlădoianu.

⁷ Herkt, *op. cit.*, p. 57.

declară împotriva falsificării alegerilor pentru divanul *ad hoc* din Moldova¹. În aceste divanuri sînt aleși ca deputați și ofițeri în activitate sau dintre cei participanți la revoluția din 1848 și reveniți în țară din exil. Astfel, maiorul Alexandru Ioan Cuza este ales deputat pentru divanul *ad hoc* cu 152 de voturi de orașul Galați. În Muntenia, orașul Craiova îl alege deputat pe Nicolae Plesoianu, iar Gr. Serurie este desemnat „unanim de obștea întregă” ca deputat al orașului Giurgiu². Alți ofițeri contestă omiterea lor din listele de vot³.

Cu prilejul deschiderii divanului *ad hoc* la Iași are loc un eveniment deosebit de semnificativ pentru starea de spirit a soldaților moldoveni. „Inșiși soldații din gardă — ne informează „Steaua Dunării” — recunoscînd în grupul pe care-l formau cei 15 deputați (țărani n.n.) o rudă sau un cunoscut, au uitat pentru o clipă consemnul primit și strigau ridicînd armele: «Trăiască deputații noștri»⁴.

Alegerea colonelului Alexandru Ioan Cuza, locțiitor de hatman al oștirii din toamna anului 1858, ca domnitor al Moldovei a fost întîmpinată și salutată „cu urale entuziaste” de către armată. În scrisoarea lui Vasile Alecsandri din 20 ianuarie 1859, adresată fratelui său aflat în străinătate, se arată că la vestea alegerii lui Cuza ca domnitor al Moldovei „corpul ofițerilor, fericiți de a avea un domn ieșit din rîndurile lor... purtară în triumf” pe deputații partidei naționale. Generalul Herkt scrie în memoriile sale că „entuziasmul fu general, cu deosebire între noi, militarii, care vedeam apropiindu-se visul nostru: transformarea oștirii într-o armată națională”⁵.

În timp ce partida unionistă din Moldova obținuse o victorie prin alegerea ca domnitor a colonelului Alexandru Ioan Cuza, reacțiunea din Muntenia întetea tot mai mult măsurile represive cu caracter antipopular și antinațional. Astfel, pe motiv că liniștea publică este „amenințată prin răscurări și adunări de țărani în capitală”, cămăcămia a acordat impunități speciale „părții administrative și ostășești”. Departamentul Treburilor din Lăuntru și șeful oștirii aveau obligația să ia „cele mai energice măsuri” și să intervină cu forța armelor „oriunde se va vedea grupe de

¹ Colonelul Scheletî, succesorul interimar al lui V. Ghica la Ministerul de Interne, se adresa astfel administrației districtului Roman la 25 aug./6 sept. 1857: „Cu asprime se oprește de a se alege cea mai mică înrîurire la alegerea deputaților”. (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, documente interne, 1854—1857, doc. 208).

² *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, doc. 292, 680 și 691—693.

³ *Ibidem*, doc. 87, 198 (maiorul Panait Tufelcic, col. G. Filipescu și alții).

⁴ „Steaua Dunării” din 15 octombrie 1857.

⁵ Herkt, *op. cit.*, p. 56. În ordinul de zi nr. 4, din 12 ian. 1859, domnitorul Alexandru Ioan Cuza se adresa astfel militarilor oastei Principatului Moldovei: „Fiți mîndri de menirea voastră, căci este nobilă, mare, serioasă și meritați iubirea concetățenilor voștri prin observarea disciplinei celei mai stricte, meritați respectul străinilor prin energia cu care veți ști a susține deviza armiei române: Onor și Patrie! Această deviză a fost scrisă cu sîngele strămoșilor noștri pe steagul Moldovei, pe acest steag care a fost purtat din victorie în victorie în timpurile luptelor, odor scump și glorios, ce se găsește acum în mîinile voastre” („Monitorul oficial al Moldovei”, nr. 25 din 18 ianuarie 1859).

oameni, atât pe ulițele capitalei, cât și prin orașele districtelor sau prin sate¹.

La ordinul cămăcămiei, șeful oștirii din Muntenia, generalul Barbu Vlădoianu, a trimis în după amiaza zilei de 21 ianuarie un escadron de dorobanți spre bariera Colentina, cu misiunea de a opri intrarea în București a țăranilor din satele învecinate. În seara aceleiași zile a fost trimis un al doilea escadron de ulani. Înainte ca acesta din urmă să ajungă la barieră, primul escadron respinsese deja o coloană numeroasă de țărani.

Socotind că țăranii se vor liniști și ținând seama de necesitatea concentrării forțelor militare în jurul clădirii de pe dealul Mitropoliei, cele două escadroane de la bariera Colentina au fost retrase, rămânând pe loc numai un pluton de dorobanți. Acesta respinge o nouă coloană de țărani și închide pe o parte din ei. La intervenția energică a maselor bucureștene, în după amiaza zilei de 23 ianuarie este zădărnicită definitiv încercarea reacțiunii de a folosi armata pentru a opri intrarea țăranilor în Capitală. Impresionați de forța și avântul patriotic al maselor bucureștene și țărănești, dorobanții s-au „amestecat cu poporul triumfător” și au pornit spre centrul Capitalei cântând în cor Hora Unirii².

Pentru a intimidă pe deputații partidei naționale și masele populare adunate în jurul Adunării electivă și pentru a apăra pe deputații partidei conservatoare de furia mulțimii, cămăcămii au cerut șefului oștirii să aducă, în dimineața zilei de 22 ianuarie, pe dealul Mitropoliei două batalioane de soldați, dintre care unul să fie dispus în curtea clădirii, iar celălalt în afară. Deoarece comandantul batalionului care forma centura exterioară de apărare, maiorul Cuțarida, „se părea suspect pentru credința sa către guvern”, cămăcămii i-au luat comanda și l-au înlocuit cu un alt ofițer de încredere³. Inspăimântați de o dezlănțuire a maselor, cămăcămii cer să fie adus un nou batalion ca întărire. La vestea apropierei lui, mulțimea a devenit și mai agitată, cerind insistent și violent îndepărtarea oștirii⁴. Stimulați de intervenția energică a maselor populare, deputații partidei naționale protestează în adunare că nu se poate delibera sub presiunea baionetelor⁵. Astfel se ajunge la retragerea în cazarmă a celui de-al treilea batalion.

La vestea că masele populare au pătruns în curtea Mitropoliei, cămăcămii, alarmați, au cerut generalului Barbu Vlădoianu, șeful oștirii și deputat în adunare, să ordone armatei să recurgă la forța armelor. Este semnificativ faptul că generalul Vlădoianu refuză să transmită ordinul către unitățile armatei, pe motiv că dispoziția cămăcămiei nu purta și sem-

¹ „Buletinul oficial” nr. 7 din 23 ianuarie 1859. Căpitanul Chirculescu, subinspectorul dorobanților din Buzău, arată inutilitatea pătrulilor de dorobanți pe care, de acord cu administratorul, le orânduise în oraș (vezi „Aspecte din epoca Unirii la Buzău” de I. Moldoveanu, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 511).

² N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 49.

³ „Patria”, nr. 22 din 12 februarie 1859.

⁴ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, doc. 293.

⁵ *Acte și documente*, vol. IX, p. 269—271.

nătura lui I. A. Filipescu. Hotărîrea șefului oștirii a fost determinată de presiunea și forța masei populare, de atitudinea sa de simpatie față de cauza partidei naționale, de starea de spirit ce domnea în rîndul soldaților și ofițerilor. O corespondență adresată ziarului „Steaua Dunării” la 24 ianuarie 1859 menționa că „soldații declaraseră că de se va proclama Bibescu (ca domn n.n.) pun armele jos” în semn de protest¹.

În dimineața zilei de 23 ianuarie a fost adus în curtea Mitropoliei batalionul de sub comanda maiorului Musceleanu, „un bărbat al cauzei”, cum îl numesc contemporanii. În jurul clădirii fusese dispus un escadron de cavalerie. După mărturia lui N. T. Orășanu, armata lăsase mulțimea să se apropie atât de mult, încît „nu se mai putea mișca”. Totuși, pentru a evita eventualele incidente, masele de bucureșteni și țărani cereau cu insistență plecarea trupelor. Sub presiunea masei populare, generalul Vlădoianu dă ordin unităților militare să se retragă în cazărmi. Partida conservatoare și antinațională își pierduse orice speranță de a mai folosi armata în sprijinul său. I. A. Filipescu declară consulilor străini, în seara de 23 ianuarie, că „nu se putea conta pe oștire”. Pierzînd și acest sprijin, boierimea antinațională cedează mai ușor și își schimbă mai repede poziția politică inițială.

Entuziasmul general al poporului, la vestea alegerii lui Cuza și în Muntenia, a cuprins și armata. Potrivit relatărilor unei corespondențe adresate ziarului „Steaua Dunării”, oștirea, „cu puștile de-a umere, amestecată printre popor, se bucura de fericirea generală”².

Dubla alegere a lui Cuza a avut un mare răsunset și în rîndurile oastei moldovene. Bucuria ce cuprinsese armata după alegerea lui Cuza ca domnitor în Moldova „se transformase în entuziasm” la 24 ianuarie. „Această îndoită alegere — scrie un ofițer al epocii — asigură formarea armatei naționale și stimula idealul tuturor pentru ridicarea oștirii la nivelul armatelor celor mai bune din Europa”³. În depeșa din 26 ianuarie a generalului Costache Milicescu, avansat și numit șeful oastei moldovene la 9 ianuarie, adresată generalului Barbu Vlădoianu, se transmiteau din partea „ostașilor români din Moldova... fierbinți îmbrățișări fraților ostași români din Țara Românească”⁴.

¹ „Steaua Dunării”, nr. 26 din 6 februarie 1859. În aceste zile, L. Béclard îi transmitea lui Walewski că „Guvernul nu are la dispoziția sa mijloacele necesare pentru a garanta securitatea publică” (*Acte și documente*, vol. IX, p. 260).

La împlinirea a 10 ani de la înfăptuirea Unirii, B. Vlădoianu, cu vădită intenție de a-și supraevalua meritele, va scrie că „cel dintîi care îmi făcu propunerea Unirii, fu D. Cesar Boliac, cînd veni într-o dimineață la mine și-mi spuse: „Sociu că poți să mă trimiți d'acii drept la închisoare, dar eată propunerea ce am să-ți fac: Să alegem pe domnul Moldovei”. Fusei frapat și-i răspunsei că, avînd cîeva asemenea idei noi, nu se poate teme de închisoare. După aceea, consultai pe Vodă Glicca și fuse cu totul de această idee”, (subl. lui Vlădoianu; „Terra”, nr. 47 din 12 martie 1869, p. 185).

² *Acte și documente*, vol. III, p. 608.

³ Herkt, *op. cit.*, p. 58.

⁴ D. A. Sturza, *Divanurile ad hoc...*, p. 92. Prin înaltul ordin de zi nr. 1 din 5 ianuarie 1859 al domnitorului Alexandru I. Cuza către Oastea Principatului Moldovei, col. Milicescu, comandantul regimentului de mușchetari, este numit vremelnic

Armatei îi revenea un rol important în apărarea și consolidarea Unirii. Ea trebuia să țină în frâu forțele separatiste din interior și să se opună unei eventuale intervenții străine în treburile țării. Este lesne de înțeles că nu se putea îndeplini o asemenea misiune fără o concentrare și o creștere a efectivelor militare. Pe bună dreptate, „Steaua Dunării” din 10 februarie 1859 scotea că nu va putea fi respinsă o eventuală invazie turcească fără ca „toate trupele să se întrunească la un loc și să se completeze regimentele potrivit regulamentelor ostășești și să se ia măsurile cuvenite spre a avea muniție de ajuns pentru rebel”¹.

Văzînd în armată „un rezăim pentru orice eventualitate”, Alexandru Ioan Cuza a ordonat, prin decretul din 14 aprilie 1859, concentrarea tuturor forțelor militare disponibile ale ambelor Principate în tabăra de la Florești². În mod oficial, concentrarea de forțe militare de lângă Ploiești este prezentată drept o măsură conformă cu prevederile articolului 43 din convenția de la Paris, care permitea asemenea concentrări pentru manevre și revistă. În realitate, această concentrare de trupe avea scopul de a riposta unei eventuale agresiuni turcești sau austriece³.

Locul concentrării era bine ales, deoarece prezenta o poziție strategică favorabilă executării manevrelor întericare, în eventualitatea unui atac venit din sud, din nord sau din ambele direcții. Tabăra de la Florești avea și rolul „de a pune în atingere armatele surori spre a le contopi în același sentiment de patriotism”⁴. Încă înainte de a se hotărî organizarea taberei de la Florești, a avut loc un schimb de unități militare între Moldova și Țara Românească, cu scopul de a se consolida tînăra domnie, de a se în-

șeful oastei moldovenești. Prin decretul din 9 ianuarie 1859, col. Milcescu este înaintat la gradul de general și numit „Șef la toată Puterea armată a Principatului” (vezi D. A. Sturza, *Divanurile ad hoc...* p. 689—690). În martie 1859, colonelul Macedonski este numit ministrul Armatei și general comandant al armatei muntene, prin înlocuirea generalului B. Vlădoianu. Într-o depeșă către Al'ëon, Gradowicz îl caracterizează pe Vlădoianu ca fiind „trup și suflet devotat prințului Alexandru Ghica” și fără nici o pregătire militară. Pe Macedonski îl prezintă ca „un militaire purement et simplement étranger à tout politique (1). C'est pour la première fois que la milice valaque a un militaire à sa tête depuis sa formation”. Macedonski era în serviciul militar de 25 de ani. (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, doc. 364).

¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VIII, p. 911—912.
I. Popovici apreciază că „o forță armată numeroasă în stat era absolut trebuitoare, după mine, fiindcă numai așa se înlăturau năzuințele separatismului, fie că dinsele erau din interior, fie că veneau din afară” (*op. cit.*, p. 238).

² În tabăra de la Florești au fost concentrate trupe cu un efectiv de peste 12 000 oameni și 26 tunuri. (D. Berindei, *Frământările grănicerilor și dorobanților în jurul formării taberei de la Florești (vara anului 1859)*, în „Studii”, anul X, nr. 3, 1957).

³ În mai 1859, Prokesch-Osten, internunțiu austriec la Constantinopol, scria că domnitorul Alexandru Ioan Cuza, sprijinit de Rusia, urmărea realizarea unei acțiuni ofensive împotriva Austriei pentru a elibera pe românii supuși coroanei habsburgice (vezi Dan Berindei, *Studiu introductiv* la vol. II din *Documente privind Unirea Principatelor*, p. XXVI. Cf. R. V. Bossy, *L'Austriche et les Principautés Unies*, Buc., 1938). Același lucru scria și Gödel Lannoy către Rechberg, ministrul de externe al Austriei (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, doc. 474).

⁴ V. Nădejde, *Centenarul Armatei române, 1830—1930*. Iași, 1930, p. 104.

frîna acțiunile dușmănoase ale reacțiunii și de a se apropia și mai mult cele două țări surori¹.

Apreciem, în încheiere, că atitudinea armatei în momentele hotărîtoare ale înfăptuirii Unirii a avut o mare importanță. Starca de spirit a masei soldaților și a majorității cadrelor ofițerești, favorabilă unirii Principatelor Române, a zădărnicit planurile boierimii conservatoare și separatiste de a folosi armata împotriva forțelor unioniste. Este cât se poate de concludentă în acest sens și mărturia ziaristului rus A. Elisișin, martor ocular al evenimentelor, care scria că „poporul și armata acționau pentru același lucru, cu singura deosebire că primul acționa deschis, iar cealaltă în ascuns². Armata a înțeles astfel, în condițiile istorice date, năzuința națională a poporului.

¹ Unitățile militare au fost întâmpinate pe tot timpul de marș de o „primire extracordială și o ospitalitate splendidă” (Herkt, *op. cit.*, p. 63).

În aprilie 1859 se constituie la Focșani o comisie militară mixtă pentru a unifica uniformecele celor două armate. Armata a fost cea dintâi dintre instituțiile de stat ale Principatelor, care s-au unificat (I. Popovici, *op. cit.*, vol. II, p. 152).

² N. Ceachir, *100 de ani de la Unirea Principatelor*, Ed. M.F.A., 1958, p. 128.

LEGĂTURILE LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU CU CRAIOVA

de AUREL GOLIMAS

Mihail Kogălniceanu, ca și contemporanul și prietenul său, Nicolae Bălcescu, democratul revoluționar și istoricul muntean, își are astăzi opera aproape în întregime reconsiderată. În anii puterii populare s-au publicat numeroase studii¹, monografiile², bibliografiile³, un catalog al corespondenței lui M. Kogălniceanu⁴ etc., datorită cărora cunoaștem acum mai bine locul și rolul acestei complexe și prodigioase personalități pe arena culturii și politicii românești din veacul trecut. O latură puțin studiată credem că a fost gândirea lui didactico-pedagogică și contribuția sa ca istoric al Spaniei⁵, Rusiei, Poloniei, Suediei⁶ și ca învățat european⁷.

¹ A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, în *90 de ani de viață academică în țara noastră*. Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1956; N. Bagdasar, *Concepția istorică a lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări științifico-filologice*, filiala Iași a Academiei R.P.R., an. VIII, fasc. 2., 1957, p. 249; D. Berindei, *Un moment din legăturile româno-ruse din timpul lui Cuza-Vodă*, în „Analele româno-sovietice”, istorie, nr. 1—2, 1958, pp. 77—80; V. Ionescu, *Concepțiile economice ale lui M. Kogălniceanu*, în „Probleme economice”, București, nr. 2, 1957, p. 123 etc.

² Gh. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu, innoitorul*, E. S. București, 1947; D. Hâncu, *Kogălniceanu*, Ed. Tineretului, București, 1960; V. Ionescu, *Mihail Kogălniceanu, Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, Ed. Științifică, București, 1963.

³ G. Călinescu, *Mihail Kogălniceanu*, în „Steaua”, Cluj, nr. 5, 1958, p. 77; D. Simonescu, *Contribuții la bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1957, pp. 454—472; *Idem*, *Despre o traducere românească necunoscută a operei lui M. Kogălniceanu în Histoire de la Dacie*; vezi și Const. C. Angelescu, *Rectificări și completări la o bibliografie recentă a operei lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și cercetări științifice*, istorie, fasc. 1., Iași, 1957—1958.

⁴ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, întocmit de Augustin Z. N. Pop, Ed. Academiei R.P.R., București 1959.

⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., are printre manuscrisele catalogate la „Arhiva Kogălniceanu”, nr. 1172, f. 26—109, un jurnal de călătorie scris în limba română, dar cu titlul francez: *Notes sur l'Espagne, 1846*, editat fragmentar de N. Carțoian, *Călătoria lui Kogălniceanu în Spania*, în *Anuarul gimnaziului „T. Maiorescu” din Giurgiu pe anul școlar 1918—1919*, București, p. 55—62.

⁶ *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir a l'Histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislaw Leszczyński, Demètre Cantemir et Constantin Bran-*

Bogata informație din zilele noastre ne oferă un câmp de cercetare mult mai larg decât au putut face, la timpul lor, Xenopol sau Iorga.

Cunoaștem frământările externe și interne din primul ministeriat al lui M. Kogălniceanu — 30 aprilie 1860—16 ianuarie 1861¹ — rămîne să fie adîncite, pe temeiul ineditelor, cercetările din al doilea și ultimul prim-ministeriat. Rîndurile ce urmează au ca scop să întregească și să clarifice un episod, o latură a activității democratului de factură liberală M. Kogălniceanu, în legătură cu călătoria sa în Oltenia și în special la Craiova, de la care au trecut 100 de ani.

La 12 octombrie 1863, M. Kogălniceanu, venit în fruntea cabinetului ministerial, era un vestitor al unor schimbări importante în viața politică a țării, avînd de înfruntat, nu numai cerbicia și vrăjmășia camarilei aciuete la palat, ci chiar și șovăiala, oscilația lui Alexandru Ioan I.

La 25 decembrie 1863 se efectuează secularizarea moșiilor mănăstirești, închinată, iar la 2 mai 1864, lovitura de stat, care chiar dacă nu a schimbat natura burghezo-moșierească a puterii politice din România —, menținînd în agricultură resturile feudale², a sfărîmat în mare măsură rezistența elementelor conservatoare și reacționare în cadrul corpurilor politice reprezentative și a deschis larg drumul dezvoltării capitalismului, contribuind în chip esențial la făurirea României moderne. Înainte de 14 august 1864, data promulgării legii rurale³, oligarhia știuse să folosească toate mijloacele — inclusiv influențele externe și în primul rînd influența Turciei — pentru a determina domnia să dea un decret de amnistie a delincvenților politici (19/31 iulie 1864), punînd astfel la adăpost pe

cevan, pe le major M. Kogălnicean, Iași, 1845; *Din istoria patriei: Ioan Albert și Ștefan cel Mare*, în „Calendar pentru poporul românesc pe anul 1844”, și anume în partea literară a „Calendarului”; „Almanah de învățătură și petrecere”. Iași, 1844, pp. 53—55, (autorul nesemnat); Cf. D. Simonescu, *op. cit.*, pp. 456, 458; Pentru contribuția lucrării lui M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'Histoire des cigains*, la teza de doctorat a olandezului Fr. Spengler, din 1839, vezi studiul publicat de C. Stoide în „Arhiva românească”, tom. X., București 1945—1946, pp. 55—69.

¹ Pentru legăturile lui M. Kogălniceanu cu „Societatea de istorie și antichități din Odessa” și cu „Societatea regală a specialiștilor în istoria veche a Nordului” din Copenhaga, vezi, V. Ionescu, *op. cit.*, p. 376 și N. Cartoian, *Kogălniceanu și Societatea de arheologie și istorie veche a Nordului*, în „Drum drept”, nr. 3/1915, București, p. 35—37.

Pentru citarea operelor lui M. Kogălniceanu de către istoricii ruși, vezi și G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 276 și „Note și însemnări de călătorie în Galiția, la 1844”.

² C. Bodea, și Gr. Chiriță, *Formarea statului național*, în „Studii”, nr. 6, 1962, p. 161; A. Lapedatu, *Problema agrară în epoca domniei lui Cuza Vodă*, conferință, 25 noiembrie 1942, p. 25; la 11/23 octombrie 1863, N. Crețulescu predă puterea lui M. Kogălniceanu. Cf. *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 358.

³ N. Adaniloaie și D. Berindei, *Legiuirile agrare din 1864*, în „Lupta de clasă”, nr. 7/1964, p. 67—81.

⁴ A. D. Xenopol, M. Kogălniceanu, Discurs de recepție, 17 iulie 1895, în „Analele Academiei Române”, București, 1895, p. 50, pune promulgarea la 15 august 1864. A. Lapedatu, *op. cit.*, p. 18, scrie că legea rurală a fost publicată la 26 august 1864.

conspiratorii Constantin Şutu și Panait Balș, dovediți că urmăreau desfacerea Unirii și detronarea lui Cuza¹.

M. Kogălniceanu, ca încercat om politic și diplomat, pentru a nu primejdi opera înfăptuită, ținând seama și de conjunctura internațională (chestiunea daneză, polonă, mexicană, sârbească etc.), precum și de starea revoluționară din țară, a hotărât să pornească într-o călătorie de documentare pe teren. Această deplasare era extrem de utilă și practică în același timp, deoarece trebuia să afle *propriis sensibus* — el, primul sftenic al țării și ministru de Interne, al Agriculturii și Lucrărilor Publice — care sînt măsurile de luat, în primă urgență, pentru a stăvili carenta autorităților administrative². Voia să se convingă și de rolul nefast al lui Liebrecht, conducătorul oficiilor poștale și telegrafice din țară, pus de domnitor să-l urmărească; să se convingă de nepriceperea lui Dumitru Miculescu, trimis tot de Cuza Vodă ca să explice legea rurală, fără a cunoaște măcar spiritul și textul acestei „lege mumă“, cum se va exprima în memoriul din 10 septembrie 1864³.

În guvern îi rămăseseră credincioși numai trei prieteni: Ludovic Steege, la Finanțe, Rosetti-Bălănescu, la Externe și Dimitrie Bolintineanu, la Invățămînt. Acesta din urmă, care a contrasemnat decretul domnesc din iulie 1864, prin care se înființa universitatea bucureșteană⁴, a demisionat, încît din 20 iulie 1864, portofoliul Școalelor, Justiției și Cultelor⁵, a fost atribuit lui Nicolae Crețulescu, pe care Cuza Vodă îl considera ca cel mai merituos bărbat politic din vara anului 1864⁶. Doctorul Crețulescu și generalul Manu, ministrul de Război, au dus o campanie de discreditare a lui Mihail Kogălniceanu chiar în rîndul prefectilor și al aparatului de stat, încît situația primului ministru era precară și din acest punct de vedere⁷.

¹ Arh. st. Craiova, dos. prefectura Dolj, nr. 118/1864, f. 17 și dos. 75/1864, inv. 158, f. 217; *Istoria României*, vol. IV, București 1964, p. 374; N. Adaniloaie, D. Berindei, *op. cit.*, p. 75; *Acte referitoare la 2 mai 1864...*, publicate de Vasile M. Kogălniceanu, București, 1894, p. 29.

² Arh. st., București, M. I. dos. 1893, f. 33; Circulara către prefect recunoaște sprijinirea arendașilor în asigurarea locuitorilor de către funcționarii administrativi; I. Ștefănescu și I. Panait, *Aplicarea reformei agrare din 1864 în fostul județ Ilfov*, în „Rev. Muzeelor“, nr. 2, 1964, p. 116.

³ Al. Lapedatu, *În chestiunea disgrăției lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, Ed. Fundației culturale „M. Kogălniceanu“, București, 1943, pp. 4, 12; D. Berindei, *Frământările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească. Tulburările de la Craiova și Ploiești*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, București, 1957, p. 293.

⁴ V. A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1800—1864*, vol. III, București, 1894, p. 227; Gh. Mihoc, *Universitatea din București la împlinirea unui veac de existență*, în „Lupta de clasă“, nr. 10/1964, p. 25.

⁵ Gh. Barbu, *Nicolae Kretzulescu*, Ed. Științifică, București 1964, p. 169, 178. De la 7 septembrie 1859 la 11 octombrie 1859 a fost prim-ministru; „Monit. oficial“ nr. 160/1864, p. 719; S. Izsak, *Nicolae Kretzulescu, inițiatorul învățămîntului medical românesc*, București, 1957, p. 65.

⁶ A. D. Xenopol, *Nicolaie Crețulescu, 1812—1900, 1912*, extras din „Analele Academiei Române, Secția II-a, vol. XXXIV, București, 1912, p. 9; Biblioteca Academiei R.S.R., Arhiva „Cuza“, vol. IV, pp., 291—292.

⁷ Arh. st. București, M. I., loc. cit.

Itinerarul de călătorie n-a fost întocmit la întâmplare. S-au avut în vedere, în primul rând, localitățile unde M. Kogălniceanu se bucura de o deosebită stimă. Pe meleagurile pandurești s-a cîntat și jucat în 1859 „Hora Unirii“, dar între 6—18 noiembrie 1860, la Craiova a fost o mișcare populară orașenească, care a dat apă la moara reacțiunii, spre a debita multe calomnii, îndeosebi la adresa lui Cuza Vodă.

M. Kogălniceanu știa că Oltenia și Craiova fuseseră pe nedrept părăsite și prezența lui în această parte a țării avea și scopul oa, o dată cu asigurarea aplicării legii rurale, să popularizeze și pe domnitorul Principatelor Unite. Pe pămîntul glorios al Craiovei, guvernul Manolache Costache Epureanu, prin legea patentelor din septembrie 1860, nemulțumise pe micii meseriași și negustori în folosul moșierilor, al căror impozit funciar se diminuase. Evenimentele singeroase de la Craiova au avut o amplitudine mai mare ca oriunde, întrecînd cu mult chiar pe cele de la Ploiești¹, căci la Craiova, manifestații, instigați poate și de agenții Franței, au strigat: „Trăiască Vodă Bibescu“². Acestea erau determinante puternice și soluții care nu mai puteau zăbovi plecarea din Capitală spre Oltenia.

Această călătorie a avut loc între 16 și 29 august 1864. La 23 august 1864, M. Kogălniceanu era la Craiova, unde soluționează plîngerea clăcașilor³ din comuna Măceșu de Jos contra arendașului Nicolache Mihail, care-i asuprea și-i înfometase, că „nu mai pot ieși nici la muncă“.

La acea dată, ministrul *ad interim* la Interne era liberalul moderat N. Crețulescu, care trimitea prefectului de Craiova, ca și celorlalți prefecti, programul serbării zilei de 30 august, aniversarea numelui domnitorului și a reformei agrare⁴. La 30 august 1864, M. Kogălniceanu era în București, înapoiat de la Craiova, semnînd o frumoasă telegramă-circulară compusă de el, prin care recomanda prefectilor ca la festivitățile, solemnitățile ce se desfășurau să se releve meritul lui Cuza la emanciparea țaranului⁵.

La Craiova i se făcuse lui M. Kogălniceanu o primire triumfală, după cum ne informează patruzecioptistul Gh. Magheru⁶. Primul sietnic al tronului, cu toate șoaptele insinuante și meșteșugite aduse la urechea lui Alexandru Ioan I în absența sa, și care malversațiuni, din nefericire,

¹ D. Berindei, *op. cit.*, p. 265—312. Procurorul Gh. Chițu a dispărut din Craiova.

² *Istoria României*, vol. IV, Ed. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 385. Opoziția trimisese în apus pe Anastase Panu și Eugeniu Carada; M. Theodorian-Carada, *Revoluția craioveană*, în „Arhivele Olteniei”, an. IV, nr. 18—19, p. 128—129. Se urmărea aducerea lui Bibescu sub protecția tricolorului francez.

³ Informația mi-a fost furnizată de tov. prof. N. Adăniloiaie, Cf. Arh. st. Craiova, prefectura Dolj, dos. 136/1864, f. 44. Clăcașii au înaintat plîngerea lui Kogălniceanu la 19 august 1864, „auzînd de venirea“ sa la Craiova; *ibidem*, dos. 136/1864, f. 38.

⁴ *Ibidem*, dos. prefectura Dolj, nr. 37/1864, inv. 187, I, f. 54. Pentru solemnitățile primirii rezultatului plebiscitului, Kogălniceanu alesese data de 21 mai, onomastica Elenei Cuza, care fusese sărbătorită în țară cu mult entuziasm; *ibidem*, f. 39 și 45.

⁵ *Ibidem*, f. 54.

⁶ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iași, 1903, p. 349; D. Hăncu, *op. cit.*, p. 264.

au prins, nu va pregeța să-și continue călătoria, în timp ce adversarii săi îl considerau iminent demisionar.

Înainte de a pleca Cuza Vodă la Ruginoasa, după serbările de la București, imediat a avut loc, la 31 august, discuția-altercație dintre Kogălniceanu și domnitorul căzut pradă intrigilor camarilei. Se știe că primul ministru a fost acuzat de Cuza Vodă pe nedrept, cum că în călătoria pe care a întreprins-o în Oltenia și la Craiova ar fi jignit și prejudiciat autoritatea domnitorului, lăsînd să se înțeleagă exclusivitatea meritului legii rurale în favoarea sa. Intrevederea Cuza-Kogălniceanu a fost urmată de un consiliu de miniștri, unde, timp de „o oră întreagă”, după cum însuși Kogălniceanu ne relatează în memorabila sa demisie¹, domnitorul l-a apostrofat, l-a insultat chiar, „pe simpla rațiune că insultatul nu-i poate răspunde”². Mai mult, Cuza trimite o telegramă-scrisoare, al cărei *brouillon* a fost publicat de Gh. T. Kirileanu³ și reprodus de Iorga în a sa *Histoires des Roumains et de la roumainité orientale*⁴, către M. Kogălniceanu pe care-l credea plecat la Iași (— „monsieur Coguelniceanu, Iassi”), recomandîndu-i în termeni glaciali: „soi plus réfléchi et moins passionné et avant tout, plus circonspect dans tes provocations”⁵. La începutul lui septembrie 1864, Kogălniceanu scrie lui Rosetti-Bălănescu, ministrul de Externe și prietenul comun al lui Cuza și Kogălniceanu, o scrisoare prin care-l ruga ca pe „un amic deschis și sincer”, să se deplaseze la Ruginoasa, ca să „cercețeze” bine sentimentele ce stăpînesc acolo⁶.

La 7 septembrie 1864, Kogălniceanu trimite o depeșă telefonică⁷ lui G. Căliman, prefectul Doljului, admonestîndu-l cu severitate pentru că a întîrziat să execute ordinul din 23 august 1864 cu privire la locuitorii comunei Măceșu de Jos, care „s-au lînguit și înălțimei sale”. La 10 septembrie, Kogălniceanu înaintează lui Cuza un interesant memoriu, demn de antologie, în care analizează situația ce i s-a creat după călătoria la Craiova⁸. Memoriul a avut un efect prompt, fiindcă la 12 septembrie⁹, M. Kogălniceanu primea răspunsul de la Cuza redactat într-o elegantă franțuzească, care era un fel de capitulare, trecînd cu subtilitate peste acea *petite querelle*, care-i despărțise, fără însă ca rănilor produse să se mai cicatrizeze vreodată. Chiar adresa de mulțumire de la 18 septembrie 1864, a lui M. Kogălniceanu către Cuza, pentru *cette confiance*

¹ M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864*, p. 57—87.

² *Ibidem*; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 363—364. Se precizează că „curtizanii prin insinuațiuni perfide și calomniile odioase izbutiră să convingă pe domnitor că, din ambițiune și orgoliu personal, președintele său de consiliu s-ar fi dat la manifestațiuni dăunătoare autorității, prestigiului și popularității sale”.

³ „Revista istorică”, III, p. 118—119.

⁴ Vol. IX, *Unificateurs*, București, 1944, p. 461, nota 2.

⁵ *Ibidem*.

⁶ A. I. Lapedatu, *In cheștiunea dizgrației lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, Ed. Fundației culturale „M. Kogălniceanu”, București, 1943, p. 4.

⁷ Arh. st. Craiova, dos. prefectura Dolj, 136/1864, f. 38.

⁸ A. I. Lapedatu, *op. cit.*, p. 10—12.

⁹ *Ibidem*. Acest răspuns este unul dintre cele mai frumoase acte ieșite din cancelaria domnească a lui Cuza. Nu credem că meritul redactării este în întregime al secretarului politic al domnitorului, devotatul Baligot de Beyene, cum afirmă istoricul burghez Lapedatu, care a descoperit acest document la fundația „M. Kogălniceanu” și l-a publicat.

*indispensable pour servir le Prince avec succes*¹, era fără îndoială protocolară, convențională. Deznodământul dizgrației s-a petrecut la două zile de la prăznuirea Unirii, la 26 ianuarie 1865.

Stabilindu-se cauzele și data călătoriei lui Kogălniceanu în Oltenia și Craiova, precum și, foarte pe scurt, urmările relațiilor Cuza-Kogălniceanu după această călătorie, să urmărim legăturile care s-au stabilit și au rămas multă vreme neîntrerupte între Kogălniceanu și ținuturile oltenesti, în special cu capitala banilor.

În inspecția pe care a întreprins-o, avînd ca obiectiv principal Craiova, Kogălniceanu a trecut și pe la Cîmpulung Muscel, Pitești, Slatina², Turnu Severin³, anunțînd, în prealabil, prefectii să nu-i facă nici o primire oficială. Noi credem că fostul luptător de la „Steaua Dunării” a interzis și presei să facă indiscreții, Kogălniceanu cunoscînd sensibilitatea domnitorului, pe de o parte, și speculațiile, zavistiile, pe care le-ar fi urzit opoziția, în frunte cu Crețulescu, Docan, Pisoschi, Liebrecht, pe de altă parte.

Totuși, la Slatina, țărani i-au ridicat arcuri de triumf, l-au întîmpinat cu flori și unale „și cînd se duceau să vadă pe Kogălniceanu spuneau că merg să vadă pe măria sa, care le-a dat pămînt”⁴.

Incontestabil, entuziasmul și însuflețirea erau explicabile, fiindcă Kogălniceanu era un nume de rezonanță, oare a înțeles lupta maselor țărănești pentru pămînt și libertate împreună cu Cuza⁵. De bună seamă că li se arătă cu orice prilej clăcașilor, de către M. Kogălniceanu, contribuția domnitorului la ruperea „zapisului sclaviei” și simpla măgulire de a fi colaborat la reforma agrară, cu tot caracterul ei mărginit, îi era suficientă.

Craiova l-a primit pe Kogălniceanu cu multă înflăcărare și un martor ocular afirma că „nici Mihai-Bravu n-a avut mai multă țereonie cînd intra triumfător în Alba-Iulie”⁶. Fostul profesor de la Academia Mihăileană din Iași⁷ a fost întîmpinat la Craiova de masele populare și de întreaga dascălime, în frunte cu directorul și învățatul ardelean Georgiu Mariu Fontaninu Fontanini⁸. La Craiova, Kogălniceanu a găsit o puternică tradiție școlară la care contribuise și el. În metropola Olteniei avea ca prieten pe generalul Vlădoianu, oltean și luptător pentru unire, fost ministru de Război și al Instrucțiunii Publice, din care Kogălniceanu făcuse,

¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 363—364.

² N. Adaniloaie — D. Berindei, *op. cit.*, p. 76.

³ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu etc.*, p. 143.

⁴ N. Adaniloaie — D. Berindei, *op. cit.*

⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 384—385. Se ia poziție față de istoriografia burgheză (Xenopol, Iorga), care a negat lupta țărănimii și a făcut din Cuza și M. Kogălniceanu niște filantropi.

⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*; D. Hâncu, *op. cit.*, p. 264.

⁷ În *Chestiunea Universității din Iași înaintea senatului*, București, 1887, p. 23. Kogălniceanu precizează: „mica mea carieră, alături de amicul meu Ion Ghica, am început-o cu profesoratul. La 1843, cînd dascăl:mea nu era pusă pe treapta de considerație care i se cuvine în orice țară ce pășeste pe calea progresului... ne-am făcut dascăli”.

⁸ S. Cioculescu, *O veche revistă craioveană și începuturile literare ale lui Al. Vlașcu*, în „Ramuri”, nr. 3/1964, p. 15.

după promulgarea legii comunale din 1864, cel dintâi primar al Bucureștiului, după desființarea magistratului¹.

Craiovenii știau că în consiliul de stat — și deci colaborator la legea rurală — Kogălniceanu îl avea pe vilcoeanul cu renume mondial pentru invenția lui, Petrance Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră².

Negreșit că primirea strălucită și însuflețită de la Craiova se datorește și prefectului Doljului, Gheorghe Căliman, un moldovean³, care nu totdeauna a fost corect pentru a se arăta vrednic de încrederea lui Kogălniceanu.

Se știe că Kogălniceanu a avut o activitate atît de multilaterală — de numele lui legîndu-se și crearea învățămîntului superior în țările române, fără a mai menționa rolul său politic — încît numai profesioniștii de intrigi puteau să-i atribuie gînduri neonestе prin plecarea la Craiova⁴.

Din cîte știm, la data cînd Kogălniceanu era la Craiova nu mai apărea nici o gazetă sau ziar în localitate⁵, unde, cu toată strictețea de a nu da ecouri din această călătorie, totuși unele aserțiuni s-ar fi putut strecura.

Avem informații că M. Kogălniceanu s-a interesat la Craiova de starea țărănimii, rezolvîndu-i petițiile⁶, despre starea administrației locale, despre sediul prefecturii și al cazărnilor avariate, dînd asigurări pentru mărirea bugetului județean și orașenesc⁷. Aceste sollicitudini i-au încurajat pe craioveni, care la 13 septembrie 1864 se vor adresa domnitorului Alexandru Ioan I cu rugămîntea să reexamineze măsura de sancționare a datornicului cu închisoare, dacă timp de 6 luni nu-și va fi achitat obligațiile, invocîndu-se bîntuirea unei crize economice acute⁸.

¹ G. M. Demetrescu, *Craiova în veacul trecut* (începutul secolului al XIX-lea), în „Arhivele Olteniei”, an. II, nr. 14, p. 315—326.

² Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj, 86/1864, inv. 268, f. 30—53; G. Poitra, *Petrance Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră*, Ed. Stat, București, 1963, p. 364.

³ N. Iorga, *Craiova și Unirea*, p. 15. Ne întrebăm, dacă este același Căliman care în ianuarie 1864 era prefect de Ilfov și înarmase cu puști și tunuri ghintuite pe țărani ce apăruseră în București.

⁴ D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, vol. I, Studii (Ed. Universitatea „Al. I. Cuza-Iași”), București, 1960, p. 65—126.

⁵ N. Hodos, și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, cu o introducere de Ion Bîanu, București, 1915, p. 438, 444, 458, 786—787, 218—219; „Mozaicul” nu mai apărea din septembrie 1839, „Naționalul” din 13 septembrie 1848, „Jurnalul Craiovei” din 1854, „Vocea Oltului” din 1855, „Vocea Oltului jurnalul politic și literar” din 1857, „Vocea Oltului” ziar politic, județean și literar din 1860, „Dunărea, d'aru politicu, literarru, comerciale”, apare la Craiova abia la 1 octombrie 1864, și va dura pînă în februarie 1865, „Vocea română”. a lui G. M. Fontaninu „Profesore și directore allu Lyceului Craiovei” va apare la 5 iunie 1880; vezi și C. D. Fortunescu, *Contribuție la un studiu asupra presei din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 2—3/1922, p. 156—169; idem, *Cea mai veche revistă olteană* („Vocea română” — 1880), în „Arhivele Olteniei”, iulie—august 1923, p. 258 și urm.; B. Teodorescu, în „Boabe de grîu” din octombrie 1932; S. Cioculescu, *loc. cit.*

⁶ Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj. 136/1864, f. 38.

⁷ *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, p. 143.

⁸ *Ibidem*.

M. Kogălniceanu a avut posibilitatea să constate la Craiova o opoziție politică relativ slabă, întreținută și de generația foștilor domni Gheorghe Bibescu și mai ales Barbu Știrbei, cărui i se mai adresau unii cu „Înălțimea sa prințul Barbu Știrbei”¹.

Am scris mai sus despre vicisitudinile, amărăciunile de care a avut parte M. Kogălniceanu după călătoria sa în Oltenia. Deși pe la Craiova n-a trecut decât o singură dată, legăturile sale cu acest oraș s-au sudat pentru tot restul vieții.

În alegerile de la 26 noiembrie 1864, craiovenii au dat votul lui C. Negri, intimul lui M. Kogălniceanu, respingînd candidatura lui Anastasie Panu². Această alegere a avut semnificația că prezența lui C. Negri în fața urnelor trebuia să aducă o liniștire față de zarva și exagerările tactice pornite de vrăjmașii lui M. Kogălniceanu. Pentru a spulbera și atmosfera nefavorabilă creată în jurul prefectului Căliman, la 12 octombrie 1864, M. Kogălniceanu comunică primarului Craiovei că prefectul se bucură de toată încrederea domnitorului, că a fost decorat și că i s-a pus candidatura la Vilcea³.

Atenția lui M. Kogălniceanu față de plugarii săraci din Oltenia s-a manifestat și cu ocazia vizitei la Turnu Severin, în aceeași toamnă dar și la 3 decembrie 1864, cînd scrie prefectului de Gorj, Ștefănescu, să pună candidatura unui clăcaș localnic și numai după aceea a unui orășean sau moșnean gorjan⁴.

La 11 ianuarie 1865, M. Kogălniceanu dă un ordin categoric prefectului Căliman să combată cu toată energia exploatarea țăranilor în procurarea de produse, îndeosebi porumb. „Voi urmări îndeaproape asemenea fapte nelegale”, suna dispoziția primului ministru. Trimisese chiar în județul Dolj pe Petrache Poenaru, care a fost extrem de exigent în vînzarea porumbului⁵. Recunoștința craiovenilor față de M. Kogălniceanu s-a materializat și prin oferirea, ca amintire, a unui „orologiu, un ornic, chronometru în briliante cu lanțul său asemenea”, în valoare de 7 000 de lei⁶. Relațiile lui M. Kogălniceanu cu Craiova se mențin și în timpul efermerului ministeriat de la Interne din 1869, cînd la 4 aprilie scrie prefectului Broșteanu de la Dolj să respecte cu strictețe interesele țăranimii și să vegheze ca aceștia să nu fie bătuți de arendași. „Eu biciul l-am desființat la 1860, fiind mai tînăr și nu acum la bătrînețe-l voi reînființa”, va declara și mai tîrziu⁷.

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 13.

² *Ibidem*.

³ *Catalogul corespondenței lui Kogălniceanu*, p. 149, 164.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arh. st. Craiova, dos. prefecturii Dolj, nr. 264/a. inv. 532, f. 2—4 și dos. 86/1865, inv. 268, f. 10, 36.

⁶ *Ibidem*, dos. 264/a., inv. 532, f. 2, 4. La 19 iunie, împotriva lui Căliman s-a făcut o reclamație de către ceasornicarul Strap în legătură cu acest dar. Aceasta, după ce „Kogălniceanu și Căliman au căzut de la putere”.

⁷ *Catalogul*, loc. cit.; „Monitorul oficial” nr. 15/1869, p. XXVI.

M. Kogălniceanu n-a uitat Craiova nici în 1873. Teatrul din Craiova avea nevoie de o substanțială subvenție și el a cerut în parlament acest sprijin material¹. În multe privințe, teatrul craiovean era încă la început².

După această dată nu mai avem, pînă acum, știri despre relațiile craiovene ale lui M. Kogălniceanu. În schimb, „orașul nostru, așa cum se cuvine unui centru luminat și activ, cum a fost totdeauna Craiova” — constatare făcută de ziarul „Carpați” încă din 1884³ — i-a păstrat și cinstit memoria ca pe un testimoniu drag.

După un veac de la cele petrecute la sfîrșitul celei de-a treia decade a lunii august 1864, episodul călătoriei de la Craiova, care completează o latură mohorîtă a vieții publice din epoca lui M. Kogălniceanu, este apreciat la justa lui valoare; România socialistă, implicit Oltenia reînnoită, i-au recunoscut toate meritele și patriotismul lui cald.

Monstruoasa coaliție l-a doborît, ca și pe Alexandru Ioan Cuza.

Craiova, prin truda învățatului N. Cartoian, a tipărit în 1939, în editura „Ramuri”, o parte din discursurile lui M. Kogălniceanu. Lui Cuza Vodă i-a ridicat o statuie în centrul orașului, iar la detronarea sa, unii dintre clăcașii grăniceri olteni s-au mișcat, au fost frămîntări⁴. Masele mehedintene l-au ales deputat, ca un semn al repulsiei față de prusacismul felon care avea să ne jecmănească timp de 81 de ani.

În 1959, partidul și guvernul țării au hotărît sărbătorirea centenarului Unirii și prin aceasta s-a confirmat fapta celor doi bărbați de stat pe care burghezia rapace i-a dușmănit, fiindcă au iubit poporul.

Eroica clasă muncitoare și toți oamenii muncii din patria noastră, „păstrătorii adevăraților tradiții naționale ale poporului nostru, tradițiilor luptei sale pentru un viitor mai luminat”⁵ acordă o deosebită considerație celor doi înaintași ai politicii și culturii românești.

¹ *Dezbaterile adunării deputaților*, nr. 76 din 31 martie 1887, p. 1156, 1157.

² L. Massoff, *Teatrul românesc, privire istorică*, vol. I., Editura pentru literatură, București, 1961, p. 546.

³ „Arhivele Olteniei”, mai 1922, nr. 2—3, ziarul „Carpați”, 1 februarie 1884.

⁴ V. Mihordea, *Răscoalele grănicerilor din 1866*, Ed. Academiei R.P.R., București 1959.

⁵ G. h. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, București, 1955, E.S.P.L.P., p. 169.

PROCEDEE DE ACTIVIZARE A ELEVILOR ÎN CADRUL LECȚIILOR DE ISTORIE

de VASILE POPEANGA

În cadrul lecției, educatorul transmite elevilor un volum de cunoștințe determinat în funcție de prevederile programei. Asimilarea cunoștințelor predate e o activitate complexă ce se realizează cu mai mult spor educativ dacă în procesul predării e angajată personalitatea elevilor. Însușirea temeinică a noțiunilor predate depinde în mare măsură și de atitudinea activă a elevilor în timpul lecției. De aceea, se ridică pentru educator problema găsirii metodelor și procedeele menite să determine atitudinea activă a elevilor în timpul lecției, să activeze întregul colectiv al clasei pentru însușirea conștientă a cunoștințelor predate.

Participarea activă a elevilor la lecții se caracterizează prin orientarea atenției spre conținutul lecției, interes pentru însușirea noțiunilor predate, efort de gândire pentru rezolvarea problemelor ridicate în lecție și o atitudine de formulare a unor răspunsuri bune și de căutare a soluțiilor celor mai potrivite la întrebările ridicate de lecție. Starea activă a elevilor nu trebuie confundată cu atitudinea de nervozitate sau indisciplină ce se poate observa în unele cazuri în clasele în care elevi obosiți și plictisiți se înstrăinează din ce în ce mai mult de conținutul lecției. Caracteristic pentru participarea activă a elevilor la lecție e efortul individual de asimilare a noțiunilor ce se predau.

Activizarea elevilor în procesul de predare a istoriei presupune, ca o condiție esențială, cunoașterea elevilor, a posibilităților lor psihice și a dificultăților pe care le întâmpină în procesul de asimilare a cunoștințelor de istorie. Cunoașterea elevilor se realizează în procesul de învățămînt prin urmărirea atentă și interpretarea judicioasă a cunoștințelor dobîndite, de ei, ca și a reacțiilor lor psihice. Dificultățile pe care le întâmpină elevii în procesul de asimilare a cunoștințelor de istorie sînt determinate, în primul rînd, de specificul obiectului. Aceste dificultăți constituie un obstacol în activitatea elevilor de pregătire a lecțiilor și ei sînt nevoiți, din această cauză, să depună eforturi sporite pentru însușirea cunoștințelor predate. Ignorarea de către profesor a acestor dificultăți atrage răminerea în urmă la învățatură a elevilor.

Dificultățile principale pe care le întâmpină elevii în asimilarea cunoștințelor de istorie sînt determinate de îndepărtarea în timp a fenomenelor istorice, care poartă pecetea ireversibilității. Ele nu se mai repetă, ca fenomenele naturii, și nici nu pot fi reproduse pe cale experimentală pentru a fi intuite de elevi. Din această cauză, formarea reprezentărilor și a noțiunilor de istorie nu se formează pornindu-se de la perceperea fenomenului, ci prin intermediul cuvîntului. Această situație specifică determină însușirea de către elevi a termenului care denumește noțiunea, a cuvîntului, fără ca ei să rețină conținutul ei¹. O altă dificultate izvorăște din faptul că în lecțiile de istorie se stabilesc corelații variate cu alte obiecte de învățămînt: geografie, economie politică, literatură, artă, filozofie etc. În lecțiile de istorie apar noțiuni specifice acestor obiecte de învățămînt înainte de studierea acestor obiecte și în felul acesta se mărește volumul noțiunilor ce urmează să fie formate.

Bogăția de fapte istorice, de date și noțiuni din lecțiile de istorie constituie o dificultate în asimilarea temeinică a cunoștințelor din acest obiect de învățămînt. Insușirea conștientă a cunoștințelor de istorie presupune, în primul rînd, explicarea noțiunilor pe care elevii le întîlnesc în lecție. Înțelegerea noțiunilor noi ce apar într-o lecție constituie unul din scopurile principale ale predării. Profesorul poate orienta predarea în acest sens, dacă face în prealabil analiza lecției pentru a determina volumul de noțiuni noi pe care le va comunica. Unele din aceste noțiuni constituie elementele fundamentale ale cursului de istorie.

Astfel, cu ocazia unei anchete făcute printre elevii anilor I și II de la Școala pedagogică din Arad, le-am cerut să arate care sînt termenii pe care nu-i cunosc din lecția următoare. Elevii anului I au arătat că din lecția a XXIV-a din manual — Filozofia și știința în Grecia antică — nu cunoșteau noțiunile fundamentale: concepția materialistă, concepția idealistă, dialectică, metafizică, doctrină, materialism primitiv, misticism, stat ideal, spirit idealist mistic, oratorie, idei eterne, materialist consecvent.

De asemenea, elevii anului II au arătat că din lecția: Franța și Anglia în timpul războiului de o sută de ani (1337—1453) — lecția a XXVIII-a din manual —, lecție care urma să se predea în ziua următoare, nu cunoșteau noțiunile: rivalitate dinastică, edificiu feudal, caracter antifiscal, necesitate vitală, exterminare, reprimare, inchiziție, mișcare husită. Volumul noțiunilor noi pe care profesorul trebuie să le explice crește în special în cadrul lecțiilor în care se analizează dezvoltarea socială și culturală într-o anumită perioadă istorică. Așa, de exemplu, în cadrul lecției „Renașterea”, predată în clasa a X-a, e necesară clarificarea noțiunilor: cultură burgheză timpurie, conținut ideologic, umanism, caracter de clasă limitat, pătură intelectuală burgheză, temelia mistică, forma tipică a noii culturi. Aceste noțiuni, care alcătuiesc schema lecției, constituie o premisă a însușirii temeinice a cunoștințelor ce se vor preda în lecția următoare: „Renașterea artei”.

¹ *Metodica predării istoriei în școala de 8 ani*, E.D.P., 1962, p. 56.

Abitudinea activă a elevilor în timpul lecției nu se dezvoltă de la sine, ci e determinată de anumiți stimuli, pe care pedagogul trebuie să-i cunoască. Se ridică, așadar, problema: care sînt stimulii care determină starea de activitate a elevilor în timpul lecției? Cunoșcînd acești stimuli, al căror efect e participarea activă a elevilor la lecție, încordarea atenției și a voinței lor pentru a pătrunde în conținutul noțiunilor ce se predau, pedagogul poate acționa în direcția provocării stimulilor care determină starea de activitate a elevilor în timpul lecției. Factorii care contribuie la trezirea unei stări de spirit active în timpul lecției sînt variați și utilizarea lor depinde de măiestria pedagogică a educatoarei. Practica didactică a scos în evidență eficacitatea educativă a următorilor stimuli pentru trezirea unei atitudini active a elevilor:

- a) organizarea judicioasă a lecției;
- b) corelarea studiului istoric cu alte obiecte din planul de învățămînt;
- c) utilizarea datelor de istorie locală și
- d) utilizarea materialului istoric documentar.

1. *Organizarea rațională a lecției* în funcție de conținut și sarcinile ei constituie un factor de asigurare a succesului învățării. Structura lecției e un mijloc de sporire a randamentului muncii pe care o desfășoară elevul. Într-o lecție, predarea unor cunoștințe noi e precedată de reîmprospătarea noțiunilor vechi, care vor ușura asimilarea celor noi. Pentru a oferi noilor cunoștințe un suport sigur în cunoștințele însușite anterior, e necesară reactualizarea acestora. Această reactualizare are o valoare instructiv-educativă sporită, dacă face apel la gîndirea elevilor și stimulează operațiile de analiză și sinteză. De aceea, e necesar ca în verificarea lecției vechi să se facă activizarea gîndirii elevilor, care se observă în formularea răspunsurilor corecte la întrebările adresate de profesor.

Cu ocazia asistențelor la lecțiile de istorie, am observat forme variate de verificare a cunoștințelor vechi. Formele mai des întîlnite sînt: a) expunerea de către elevi a unei părți din lecție. Profesorul intervine pentru a corecta greșelile sau a verifica modul de asimilare a unor noțiuni; b) conversația catihetică concretizată într-un dialog profesor — elev. Profesorul adresează întrebări elevului, iar corectarea greșelilor se face cu ajutorul clasei; și c) conversația imbinată cu expunerea. Profesorul formulează anumite probleme la care elevul răspunde printr-o nouă analiză a cunoștințelor învățate. Expunerea elevului nu e o reproducere mecanică, ci rezultatul unui efort de gîndire, de analiză și sinteză într-un chip nou a datelor predate. Corectarea greșelilor, completările și sublinierea omisiunilor se fac cu ajutorul clasei, căreia i se cere să urmărească răspunsul.

Să analizăm un exemplu de verificare a unei lecții făcute prin cele trei procedee. La lecția „Războiul pentru independență” am întîlnit următoarele forme de verificare: a) s-a cerut la cinci elevi să expună cunoștințele lor despre teme: 1) Condiții interne și externe în preajma războiului pentru independență; 2) Declanșarea războiului și începerea

ostilităților cu Turcia; 3) Desfășurarea războiului la Sudul Dunării; 4) Încheierea păcii și 5) Importanța și caracterul războiului pentru independență. Se poate observa că lecția a fost fragmentată în cinci părți aproximativ egale și fiecărui elev i-a revenit o parte din lecție, pe care a expus-o prin reproducerea mai mult sau mai puțin fidelă a cunoștințelor memorate. b) Cel de-al doilea procedeu de verificare a constatat din întrebări și răspunsuri. Întrebările vizau probleme limitate din lecție. c) Cel de-al treilea procedeu întilnit a constatat din expuneri făcute de elevi asupra următoarelor probleme: 1) Atitudinea claselor sociale față de problema independenței și în războiul dus pentru cucerirea ei; 2) Relațiile statului român cu vecinii săi în timpul războiului de independență; 3) Participarea armatei române la războiul de independență și 4) Importanța acestui război în viața poporului român. Profesorul a intervenit cu întrebări când s-au făcut greșeli sau omisiuni. Remarcăm că în acest caz verificarea a prilejuit o nouă analiză și sinteză a cunoștințelor însușite de elevi. Corelarea cunoștințelor între ele s-a făcut într-un nou mod, în funcție de problemele puse. Verificarea lecției vechi n-a mai prilejuit o simplă reproducere a cunoștințelor, ci o nouă restructurare a lor. Operația de restructurare s-a făcut prin participarea gândirii elevilor.

Comunicarea noilor cunoștințe ocupă locul central într-o lecție. În cadrul unei lecții de istorie predată în liceu, de pildă, volumul de cunoștințe ce se transmite se stabilește în funcție de cerințele programei și conținutul manualului. Procedeele pe care le utilizează profesorul pentru a favoriza însușirea conștientă și activă a cunoștințelor — factor care sporește randamentul muncii elevilor — sînt stabilite de el în funcție de conținutul lecției și particularitățile clasei cu care lucrează. Dintre procedeele care determină o atitudine activă a elevilor în timpul lecțiilor de istorie vom analiza:

- a) utilizarea metodei conversației axate pe probleme esențiale;
- b) stabilirea raporturilor integrative între noțiuni;
- c) fixarea paralelă cu expunerea;
- d) tonul afectiv al lecției.

Se știe că activizarea gândirii elevilor constituie un procedeu de asimilare temeinică a cunoștințelor predate. Unul din procedeele de activizare a gândirii elevilor îl constituie formularea unor probleme în timpul predării. Stabilirea unui cadru problematic¹ în lecții constituie un stimulent pentru gândirea lor. În acest fel se preîntîmpină apelul permanent la memorie pentru reproducerea lecțiilor. Formularea unor probleme care să solicite încordarea gândirii elevilor se poate utiliza cu mai mult succes pentru explicarea unor fenomene istorice și pentru a conduce gândirea elevilor spre înțelegerea cauzalității istorice. Astfel, în cadrul lecției „Franța din secolul al X-lea pînă la începutul secolului al XIV-lea” din capitolul „Formarea statelor feudale centralizate în Europa apuseană”, se poate face apel la gândirea elevilor prin punerea unor probleme. După explicarea

¹ P. Popescu-Neveanu și colab., *Studii de didactică și psihologia învățării*, E.D.P., 1961, p. 41.

noțiunii „centralizarea monarhiei feudale“, profesorul adresează clasei întrebarea: oare a fost clasa socială care a menținut și dorit fărâmițarea statelor și cum se explică această atitudine? Deci, împotriva cui se va da lupta pentru centralizarea Franței? Se formulează cu ușurință de către elevi răspunsul: „Lupta pentru centralizarea Franței se dă împotriva marilor feudali“.

După ce a obținut acest răspuns, profesorul n-a ales calea expunerii și explicării noțiunilor din manual, ci a făcut în continuare apel la gândirea elevilor, pentru a le explica procesul caracteristic de întărire a puterii centrale pe care-l oferă Franța. Propunătorul ridică din nou probleme, adresînd clasei întrebări: Care sînt forțele interesate în unificarea statulețelor? (Regalitatea și orașeniimea). Ce determină colaborarea politică dintre regalitate și orașe în lupta împotriva anarhiei feudale? (Comunitatea de interese economice). Numai după explicarea cauzelor social-economice și precizarea forțelor implicate în lupta pentru centralizarea puterii, se prezintă etapele pentru centralizarea statului feudal francez.

În lecțiile următoare, profesorul a utilizat același procedeu de creare a unui cadru problematic în lecții prin utilizarea întrebărilor. Urmărind să prezinte formarea elementelor națiunii franceze, propunătorul evită calea expunerii continue. El adresează clasei întrebări care solicită reactualizarea unor cunoștințe vechi: cum a ajutat dezvoltarea forțelor de producție unificarea politică a Franței? Înlăturarea izolării economice dintre posesiunile feudale, ce proces a ușurat? (Unificarea politică). Ce proces a fost înlesnit prin dezvoltarea economică și unificarea politică a Franței? (Formarea unei limbi comune). O limbă comună, ce fenomen social înlesnește la rîndul său? (Formarea unei culturi comune). În continuare, propunătorul arată că acestea — economia unitară, unificarea politică, limba comună și cultura comună pentru poporul francez — sînt elemente din care se va dezvolta, în secolele următoare, națiunea franceză.

În cadrul predării istoriei României, punerea unor probleme în lecții înlesnește aprofundarea de către elevi a cunoștințelor transmise și înțelegerea de către ei a cauzelor care au determinat unele fenomene istorice. De exemplu, în predarea temei „Dezvoltarea țărilor române în perioada premergătoare revoluției de la 1848“ se transmit cunoștințe despre creșterea forțelor de producție capitaliste și despre necesitatea obiectivă a schimbării vechilor relații de producție feudale, devenite o frînă în calea dezvoltării societății și despre înăsprirea procesului de exploatare a clăcașilor. În cadrul lecției s-au ridicat cîteva probleme care făceau apel la gândirea elevilor. Profesorul n-a urmat o expunere liniară a lecției, ci a formulat următoarele probleme: „Care au fost condițiile social-economice la începutul secolului al XIX-lea și care a fost importanța tratatului de la Adrianopol (1829) pentru dezvoltarea economică a țărilor române?“, „Cum au contribuit regulamentele organice la întărirea pozițiilor burgheziei?“ și „Cum s-a transformat proprietatea agricolă de tip feudal în proprietate de tip capitalist?“ Rezolvarea problemelor s-a făcut în cursul lecției, prin antrenarea clasei. Ridicarea unor probleme în cursul lecției i-a dat un caracter activ, prin participarea elevilor la formularea răspunsurilor.

Stabilirea dependențelor cauzale între fenomenele istorice care se explică de către profesor determină și formarea unor raporturi integrative între cunoștințe. Datele noi comunicate în cadrul lecției au contingență cu alte date, asimilate anterior de elevi. Cunoștințele noi sînt însușite mai temeinic de elevi, dacă ele sînt integrate în sistemul cunoștințelor de istorie pe care le au. Astfel, în cadrul lecției „Răscoala țărănilor din 1907” se pot stabili numeroase raporturi integrative, care ușurează asimilarea cunoștințelor noi. În primul rînd, e necesară reactualizarea șirului de răscoale țărănești pe care îl cunoaște istoria noastră. De asemenea, e o necesitate logică să solicităm elevilor datele principale despre frământările și luptele țărănești din 1888, 1899—1900 și 1904. Cînd analizează cauzele răscoalei din 1907, profesorul are posibilitatea de a reactualiza cunoștințele expuse despre viața socială în cadrul lecțiilor anterioare din capitolul „Dezvoltarea economică, socială și politică a României între anii 1878—1900”. Procedînd astfel, elevii vor reține mai ușor datele pe care le vom comunica despre marea proprietate moșierească din România și despre resturile feudale din agricultura țării.

În cadrul unei lecții de istorie se transmit elevilor date cronologice, evenimente istorice, denumiri de localități și se face caracterizarea unor perioade istorice și a unor personalități. Pentru a consolida însușirea elementelor principale ale lecției, profesorul recurge la fixarea lor. Fixarea se face în mod obișnuit la sfîrșitul lecției. Practica pedagogică a scos însă în evidență eficiența instructivă a fixărilor paralele cu predarea. În acest caz, expunerea noilor cunoștințe se face pe fragmente sau părți din lecție, iar după fiecare parte urmează fixarea ei. Profesorul consolidează însușirea fiecărei părți din lecție. Procedînd în felul acesta, înaintarea în materialul nou se face pas cu pas și fiecare pas e urmat de consolidare. Ideile principale ale lecției sînt mai ușor reținute de elevi. Îmbinarea expunerii cu metoda conversației, utilizată în special pentru fixarea cunoștințelor, constituie o variație în stilul de muncă al profesorului și împiedică monotonia în lecție și plictiseala elevilor.

Analiza modului cum se îmbină expunerea cu fixarea într-o lecție va fi mai concludentă prin prezentarea unei lecții. De exemplu, programa școlară prevede ca tema „Răscoala populară din anul 1821 condusă de Tudor Vladimirescu”, să fie predată într-o singură oră. Cum s-a procedat în predarea acestei teme la Școala pedagogică din Arad? În predarea noilor cunoștințe, profesorul a analizat cauzele răscoalei, insistînd asupra intensificării exploatării la care era supusă marea masă a poporului în perioada destrămării relațiilor feudale și apariției relațiilor capitaliste. Ca o consecință a exploatării la care era supusă țărănimea și orașenimea, se intensifică, la începutul secolului al XIX-lea, lupta împotriva exploatării feudale. Poporul sîrb s-a răscolit împotriva jugului otoman (1804—1812 și 1815), iar refugiații din rîndurile burgheziei și nobilimii liberale grecești au organizat societatea secretă numită Eteria.

După expunerea cunoștințelor din acest capitol, profesorul intervine cu o întrebare cu caracter concludiv: așadar, care au fost cauzele răscoalei de la 1821 din Țara Românească? Să le precizăm: Care era situația țărănimii? Din ce cauză viața mării mase a poporului se înrăutățește?

(Exploatarea boierilor și asuprirea turcească). Care era situația orășenilor? Care a fost urmarea accentuării exploatării țărănimii și orășenimii? (Intensificarea luptei împotriva orânduirii feudale.) Ce mișcări antiotomane au luat naștere la începutul secolului al XIX-lea din cauza asuprii turcești? În continuarea lecției, propunătorul analizează următoarele probleme: personalitatea lui Tudor Vladimirescu, programul și desfășurarea răscoalei, înfrîngerea răscoalei și însemnătatea ei. După analiza fiecărei probleme a fost fixat conținutul ei prin întrebări adresate clasei.

O stare psihică favorabilă însușirii conștiente și temeinice a cunoștințelor predate se obține și prin tonul afectiv al lecției. O stare de afectivitate în timpul lecției de istorie nu e posibilă fără un tonus afectiv adecvat, fără trezirea unor stări afective stenice și înlăturarea celor astenice. Coloritul emoțional pe care îl dăm lecției determină excitații în centrul subcorticali, care sînt sediul reacțiilor emoționale. O reacție emoțională pozitivă mărește capacitatea de muncă a elevilor, potențează într-un grad mai mare energia pe care o depun pentru însușirea cunoștințelor. De aceea, trezirea unor stări afective stenice care să intensifice activitatea intelectuală a elevilor în timpul lecției trebuie să fie una din preocupările permanente ale educatorilor.

O lecție cu un ton afectiv colorat, expusă cu pasiune pentru știință și cu dragoste față de copii trezește interesul elevilor pentru noile cunoștințe. Cu ocazia unei anchete făcute printre elevii anilor IV și V de la Școala pedagogică din Arad în cursul anilor 1964 și 1965, în care le-am cerut să răspundă la întrebările: „Dați exemple de lecții la care erați atenți și urmăreați cu interes predarea cunoștințelor. De ce urmăreați cu atenție și interes predarea?” am remarcat faptul că ei enumeră printre factorii care le mențin atenția în timpul lecțiilor expunerea făcută cu pasiune și cu măiestrie.

În răspunsul său, o elevă remarcă măiestria prezentării evenimentelor istorice și capacitatea de trezire a atenției în timpul lecției de care dădea dovadă profesorul de istorie: „Lecțiile care mi-au plăcut în cea mai mare măsură și de care pot spune că m-au captivat au fost lecțiile de istorie. Aceste lecții au fost predate cu atîta măiestrie, încît aveam impresia că evenimentele istorice prezentate se află «în clasă», că particip și eu la ele. Totdeauna lecțiile de istorie erau lecțiile cele mai frumoase și de multe ori uitam că mă aflu în clasă și aveam impresia că visez, că trăiesc acele evenimente. Totul se datora faptului că în lecție, tovarășul profesor a pus mult suflet cînd ne preda cunoștințele. Evenimentele istorice nu erau expuse rigid, ci treptat și atrăgător, ceea ce ne-a ajutat să urmărim cu imaginația noastră desfășurarea evenimentelor în mod succesiv. Pot spune că lecțiile de istorie erau ca niște filme imaginare, dar care erau legate de viață, de evenimente și care au rămas mereu vii în sufletele noastre”.

Reamintindu-și despre o lecție de istorie pe care a urmărit-o cu atenție, o elevă scrie în răspunsul său: „Una din lecțiile la care am fost atentă și pe care am urmărit-o cu un deosebit interes a fost aceea despre luptele lui Ștefan cel Mare. Mi-a plăcut cum tovarășul profesor a reușit să capteze atenția noastră încă de la început, prin felul cum povestea. Mi-a făcut im-

presia că tovarășul profesor trăia acele momente. Îmi amintesc cum am rămas «sfinte» în bancă, așteptînd să se continue expunerea, însă lecția se terminase”.

2. *Corelarea studiului istoriei cu alte obiecte din planul de învățămînt.* Un alt procedeu de activizare a elevilor în cadrul lecțiilor de istorie e constituit de stabilirea unor corelații logice între studiul istoriei și celelalte obiecte din planul de învățămînt. De exemplu, corelarea unor evenimente din istoria universală cu date și evenimente din istoria patriei trezește interesul elevilor pentru studiul istoriei și contribuie la dezvoltarea sentimentului de mîndrie națională. Cu ocazia unei asistențe făcute la o lecție de istorie predată la anul II al Școlii pedagogice din Arad am observat atenția cu care elevii au urmărit stabilirea unor astfel de corelații. În predarea lecției „Italia în secolele XIII—XV”, vorbind despre dezvoltarea puterii maritime a Veneției, propunătorul a arătat că în timpul lui Ștefan cel Mare, reprezentanții domnului Moldovei s-au prezentat senatului Veneției urmărind unirea într-un singur front a forțelor antiotomane. Profesorul arată că de succesele militare ale lui Ștefan cel Mare obținute în lupta de la Vaslui a profitat Veneția, care a obținut, în 1475, un armistițiu cu turcii. La adăpostul acestui armistițiu, încheiat de sultan care era angajat într-un conflict sîngeros cu Moldova, venețienii au extins legăturile lor comerciale, iar moldovenii au sîngerat. Prezentarea acestor elemente noi în lecție, care permit stabilirea unor corelații între istoria patriei noastre și istoria Italiei, ușurează însușirea de către elevi a cunoștințelor de istorie universală, care le devin mai accesibile datorită acestor corelații.

Eficiență din punct de vedere instructiv-educativ e și încadrarea unor evenimente din istoria patriei într-un cadru european sau în contextul istoriei universale, cînd e posibil. Procedeu se poate folosi cu mult succes în predarea istoriei României în clasa a VIII-a sau a XI-a (a XII-a). Stabilirea unor corelații firești între istoria României și istoria popoarelor Europei ușurează înțelegerea de către elevi a rolului istoric jucat de poporul nostru, care n-a fost un spectator la istoria Europei, ci, în măsura posibilităților sale, un participant activ la desfășurarea unor evenimente istorice a căror importanță a depășit cadrul istoriei României. Procedeu se poate aplica și în lecțiile în care se analizează dezvoltarea culturii poporului nostru. Astfel, în predarea temei „Dezvoltarea culturii între anii 1848—1918” — tema se predă în două ore la clasa a XI-a (a XII-a) — e necesar să subliniem aportul adus de savanții români la dezvoltarea științei mondiale: Emil Racoviță (creatorul speologiei), Victor Babeș (corpusculei Babeș-Negri, descoperirea babesiozelor etc.), G. Marinescu (studiul celulei nervoase), Tr. Vuia, A. Vlaicu, H. Coandă (contribuții majore la dezvoltarea aeronauticii), Gogu Constantinescu (teoria sonicității) etc. De asemenea, se poate sublinia prețuirea care se acordă literaturii și muzicii românești peste hotarele patriei noastre.

Cunoștințele prevăzute în programa de istorie înlesnesc profesorului stabilirea unor corelații și cu alte obiecte de învățămînt. Ca obiect de învățămînt, istoria obligă pe profesor ca în cursul predării ei să stabilească legături cu alte obiecte din plan: economia politică, socialismul științific, geografia, istoria literaturii etc. Corelațiile stabilite în lecțiile de istoric

între cunoștințele ce li se predau elevilor și noțiunile însușite de ei în studiul acestor obiecte înviorează predarea și de trezește interesul. Legătura între studiul istoriei și aceste obiecte de învățămînt are un dublu sens: a) în cadrul lecțiilor de istorie, profesorul se folosește de unele cunoștințe însușite de elevi în cursul predării altor obiecte de învățămînt pentru formarea unor noțiuni sau pentru explicarea cauzală a unor fenomene istorice și b) în cadrul lecțiilor de istorie li se predau elevilor cunoștințe de care ei se pot folosi în asimilarea unor noțiuni predate în cadrul altor obiecte de învățămînt: economie politică, socialism științific, istoria literaturii etc. Stabilirea legăturilor logice între istorie și celelalte obiecte din planul de învățămînt constituie un mijloc de asigurare a caracterului unitar al procesului de învățămînt.

Reactualizarea unor cunoștințe dobîndite de elevi în cadrul altor obiecte de învățămînt permite asimilarea mai temeinică a cunoștințelor prin legăturile logice care se stabilesc. Punînd pe elevi în situația de a reactualiza cunoștințe dobîndite la alte obiecte de studiu, profesorul de istorie le solicită un efort de gîndire. În felul acesta se stimulează procesele psihice ale elevilor. Astfel, în cadrul lecției „Înflorirea culturii antice grecești”, profesorul nu a trecut brusc la prezentarea poeziei lirice, a tragediei și comediei grecești, ci a făcut apel la cunoștințele de teorie a literaturii, obiect de învățămînt studiat. În acest sens, el a adresat clasei întrebarea: „Care sînt genurile literare?” După delimitarea de către elevi a genurilor literare, profesorul prezintă dezvoltarea poeziei lirice grecești.

Interesante legături logice se pot stabili în cursul predării istoriei României și cu celelalte obiecte din planul de învățămînt. Pentru a le explica elevilor cauza care a produs un fenomen istoric sau activitatea unor personalități istorice, profesorul trebuie să caracterizeze epoca respectivă, să le arate elevilor trăsăturile ei specifice. Engels a subliniat că activitatea omului nu se desfășoară în mod întîmplător, ci în funcție de condițiile sociale. „Istoria — dacă e știință — consideră dialectica activității umane în cadrul unei formații social-economice determinate, în cadrul unei condiții determinate, ratașind particularul și singularul la universal, fenomenul la lege, întîmplarea la necesitate, — căci „necesitatea e inerentă și întîmplării”¹.

Cercotarea condițiilor sociale care determină activitatea oamenilor impune stabilirea în cursul predării istoriei a numeroase corelații între economia politică și studiul istoriei.

Studiul istoriei în clasele VIII—XI constituie și o pregătire pentru predarea noțiunilor de economie politică și socialism științific. Studiînd istoria în aceste clase, elevii acumulează un bogat și variat material factual din care, prin operațiile de analiză, sinteză, abstractizare și generalizare se vor forma, alături de noțiuni de istorie, și unele noțiuni de economie politică. O dată formate aceste noțiuni, elevii vor înțelege mai ușor cauzele evenimentelor istorice. Se stabilește, așadar, o corelație dialectică între studiul istoriei și al economiei politice. Această corelație impune — din punct

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 168.

de vedere al logicii-predării — reactualizarea în cadrul lecțiilor de istorie a noțiunilor fundamentale de economie politică. Această reactualizare a noțiunilor de economie politică e determinată de logica istoriei și de cea didactică.

Apelul la noțiunile de economie politică înviorează lecțiile de istorie a României, constituie o premisă a organizării raționale a materialului nou care se predă și-i ajută totodată pe elevi să bazeze conținutul informativ nou pe care-l primesc în lecție pe noțiuni constituite anterior. Structurarea în acest sens a lecțiilor de istorie a României se face în funcție de conținutul nou care se transmite. De exemplu, predind în clasa a XI-a lecția „Situația țărilor române în ajunul revoluției de la 1848”, profesorul reactualizează noțiunile: mod de producție, mijloace de producție, forțe de producție, clase sociale, capitalism premonopolist, imperialism, producție capitalistă etc. Fără reactualizarea acestor noțiuni, profesorul n-ar putea face o caracterizare generală a situației din țările române. Analiza trăsăturilor caracteristice ale epocii se face mai ușor. Reactualizând noțiunile de economie politică necesare pentru această analiză, profesorul poate fixa mai ușor sarcinile cognitive ale lecției următoare: „Cauzele și desfășurarea revoluției de la 1848 din țările române”. Procedind în acest fel, profesorul dă lecțiilor sale despre revoluția de la 1848 o structură logică pronunțată. Apelul la gândirea elevilor e mult ușurat. Analiza diferențiată a elementelor specifice revoluției de la 1848 în țările române sporește și mai mult interesul elevilor pentru lecție și asigură participarea gândirii lor într-o măsură mai mare la desfășurarea predării.

Reactualizarea unor noțiuni de economie politică e o condiție esențială pentru însușirea cunoștințelor predate despre orînduirea socialistă. În cadrul capitolului „Construirea socialismului în țara noastră” se predau cunoștințe despre industrializarea socialistă a țării, planificarea economiei naționale, cooperativizarea agriculturii și se prezintă succesele dobândite de poporul nostru, sub conducerea P.C.R., în opera de industrializare socialistă a țării. În cadrul lecției „Industrializarea socialistă a țării noastre”, profesorul nu va putea prezenta procesul dezvoltării industriei socialiste fără a reactualiza unele noțiuni de economie politică pe care elevii le înțeleg în lecție. În timpul predării lecției, profesorul de istorie trebuie să verifice în ce măsură elevii pot opera cu noțiunile: industrie, industrie grea, profit, investiții, stat capitalist, economie agrară, baza materială a socialismului, mijloace de producție, proprietate capitalistă etc.

Pentru a cunoaște gradul de însușire a acestor noțiuni de către elevi și măsura în care elevii pot opera cu ele, în timpul predării lecției despre industrializarea socialistă, profesorul va solicita elevilor să precizeze conținutul acestor noțiuni. Precizarea elementelor de conținut are ca urmare stabilirea unei corelații între economia politică și istoria României. De exemplu, în timpul predării lecției, profesorul nu va utiliza termenii: industrie, industrie grea, economie agrară, bază materială a socialismului, fără a se convinge dacă elevii posedă conținutul lor. De aceea, în timpul lecției va întreba pe elevi: Ce înțelegeți prin economie agrară? Dar prin profit? etc. Reactualizarea conținutului acestor noțiuni ușurează asimilarea datelor noi care se comunică despre dezvoltarea diferitelor ramuri

industriale. Noțiunea de industrie primește noi elemente privind conținutul și sfera sa.

O corelație cu o deosebită valoare instructiv-educativă se poate stabili între studiul istoriei României și literatura de evocare istorică¹. Prezentarea într-o lecție de istorie a modului cum este oglindit în literatură un eveniment istoric sau o personalitate însemnată din istoria noastră sporește eficiența educativă a lecției, dă mai multă plasticitate expunerii și trezește interesul elevilor pentru cunoașterea mai temeinică a unei epoci sau a unui eveniment istoric care a devenit motiv de inspirație pentru un scriitor. Lectura unui text literar dă mai multă forță de pătrundere în suflute ideilor pe care le comunicăm. De exemplu, în lecția „Răscoala țobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” se prezintă momentul izbucnirii răscoalei. Pe când țărani se sfătuiău în satul Mesteacăn, autoritățile au încercat să le împiedice acțiunea și să-l aresteze pe Crișan. Țărani au răspuns cu energie. Acesta a fost semnalul răscoalei.

Paragraful respectiv din manual dobândește semnificații noi dacă se utilizează un text literar. Hotărîrea de luptă a țărănilor reiese mai clar în evidență din următoarele rînduri: „A doua zi de dimineață, Gheorghe Crișan a chemat oamenii afară din sat, la răspîntia de drumuri care se cheamă «La cruce», și le-a spus scunt și apăsător, că după cele întîmplate în noaptea aceea, fiindcă domnii răspund poporului cu gloanțe, altceva nu mai au de făcut decît să-i stîrpească pe toți. Ridicînd brațul drept spre cerul de plumb al acelei toamne înnegurate, mulțimea de oameni a jurat într-un glas că îl va urma pînă la capăt.

Sosise ceasul răfuiei cu domnii”².

Lectura acestui paragraf dintr-o lucrare literară sporește interesul elevilor pentru restul lecției în care se prezintă desfășurarea, înăbușirea și urmările răscoalei. Și pentru alte momente de tensiune din cadrul lecției: creșterea avîntului răsculaților, ultimatumul trimis de Horia nobilimii refugiate la Deva, suplicii lui Horia și conturarea personalității celor trei conducători ai răscoalei se poate utiliza lectura literară.

3. *Utilizarea datelor de istorie locală.* Datele de istorie locală își găsesc o utilizare eficientă în cursul de istorie a patriei, datorită interesului și curiozității pe care le trezesc pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului³. Utilizarea datelor de istorie locală în lecțiile de istorie a României ridică unele probleme metodice. Dintre acestea, amintim: selecționarea materialului istoric local, integrarea organică a datelor de istorie locală în cadrul lecțiilor, concretizarea cu date de istorie locală a unor noțiuni istorice (răscoală, grevă etc.), alegerea procedeeelor adecvate de prezentare a acestui material și valorificarea instructiv-educativă a datelor de istorie locală. Rezolvarea rațională a problemelor metodice pe care le ridică utilizarea datelor de istorie locală sporește eficiența lor instructiv-

¹ A se vedea în acest sens: A. Ursu, *Momente din istoria României în creația literară*, E.D.P., 1963.

² Vlaicu Bîrna, *Cînd era Horia împărat*, Ed. Tineretului, p. 88.

³ Paul D. Popescu, *Folosirea materialului de istorie locală pentru educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar*, în „Lecturi pedagogice”, E.D.P., 1964, p. 43

educativă. Elevii ajung la cunoașterea mai temeinică a istoriei regiunii, iar interesul și curiozitatea provocate de prezentarea unor date de istorie locală sporesc preocuparea elevilor pentru aprofundarea studiului istoriei României.

Urmărirea dezvoltării interesului pentru studiul istoriei la elevii de liceu ne-a dus la concluzia că cercetarea istoriei locale constituie un stimulent puternic de studiu. Cunoașterea trecutului regiunii și explicarea unor evenimente istorice petrecute pe teritoriul geografic cunoscut de elevi le dezvoltă curiozitatea și pasiunea necesară studierii istoriei. Cu ocazia unei anchete efectuate printre elevii care participau la cercul de istorie de la Școala pedagogică din Arad am constatat că elevii care manifestau interes pentru studiul istoriei arătau că acest interes a fost trezit de factori variați: frumusețea lecțiilor de istorie, personalitatea profesorului de istorie, funcția educativă a istoriei (sfaturile și concluziile pentru viață scoase din istorie) și curiozitatea și pasiunea stîrnite de evenimente istorice locale.

Pentru a da lecțiilor de istorie un caracter activ prin utilizarea datelor de istorie locală e necesară selecționarea acestor date. Din bogăția de evenimente și date de istorie locală, profesorul va alege pe cele mai semnificative și esențiale prin valoarea lor istorică, pentru a le include în cadrul lecțiilor. Această operație de selecționare a materialului istoric local se face și în funcție de conținutul lecției. Selecționarea datelor valoroase de istorie locală pe care le putem utiliza în lecțiile de istorie a patriei se face în perioada pregătirii profesorului pentru lecție. Încă din perioada elaborării planificării calendaristice se poate face un inventar al datelor de istorie locală ce pot fi utilizate în lecții.

În cadrul unor lecții de istorie a patriei ținute la școala noastră s-au folosit date de istorie locală. Astfel, în lecția „Răscoala iobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” au fost prezentate date privind extinderea răscoalei în părțile Aradului. La lecția „Revoluția burghezo-democratică din Transilvania” s-a arătat că, în orașul Arad, organizarea armatei revoluționare a fost încredințată lui Dimitrie Haica; au fost prezentate date despre luptele din orașul Arad din timpul revoluției și despre capitularea, la 13 august 1949, la Șiria, a lui Görgey. De asemenea, în cadrul lecției „Dezvoltarea Transilvaniei între anii 1900—1914”, cînd s-a analizat dezvoltarea mișcării muncitorești, li s-au prezentat elevilor momente importante din activitatea proletariatului arădean. A stîrnit mult interes printre elevi prezentarea unor date privind legăturile unor scriitori cu Aradul: M. Eminescu a fost în Arad în 1868 suflor al trupei Pascaly, V. Alecsandri a întreținut o corespondență cu fruntașii arădeni în anul 1878, I. Slavici și-a făcut o parte din studiile liceale la Arad, I. L. Caragiale a vizitat Aradul și a publicat lucrări în presa arădeană.

Datele de istorie locală au o deosebită valoare în exemplificarea unor fenomene istorice cu caracter de generalitate. De exemplu, pentru a ilustra rolul maselor populare în procesul de desăvîrșire a statului național român în condițiile dezmembrării Imperiului austro-ungar, ca urmare a luptei revoluționare a maselor făuritoare a istoriei, li s-au prezentat elevilor date

despre desfășurarea mișcării revoluționare burghezo-democratice în orașul Arad. Elevilor li s-a arătat că lupta revoluționară a maselor muncitoare pentru eliberarea lor socială și națională a constituit un factor hotărâtor în destrămarea monarhiei. Ideea a fost exemplificată și cu manifestările revoluționare ale muncitorilor din Arad. Astfel, la 10 octombrie 1918, muncitorii arădeni au manifestat împotriva războiului, la 31 octombrie a aceluiași an, 15 000 de muncitori participă la greva generală inițiată de organizația locală a partidului social-democrat. În lunile din toamna aceluiași an de avânt revoluționar — 1918 — țărănimea din satele fostului județ Arad a organizat acțiuni revoluționare de alungare a vechilor autorități locale, iar în locul lor a instalat sfaturile locale.

Introducerea unor date de istorie locală în cadrul lecțiilor constituie un procedeu eficace de dezvoltare a preocupării de a cerceta trecutul istoric local. Asemenea preocupări, care sînt o manifestare a dragostei pe care o poartă mulți elevi studiului istoriei, se concretizează în lucrări prezentate la cercul de istorie al elevilor, lectura unor lucrări de istorie etc. În cursul ultimilor ani, în cadrul cercului de istorie de la școala noastră, elevii care frecventau cercul au cercetat izvoare istorice și au elaborat lucrări pe care le-au prezentat în cadrul cercului. Au fost dezbătute în cadrul cercului lucrări cu teme de istorie locală, ca, de exemplu, „Mișcarea grevistă din Arad între cele două războaie mondiale”, „Descoperirile arheologice de la Șanțul Mare — Pecica”, „Momente mai importante din trecutul școlii noastre”, referat prezentat într-o ședință festivă a cercului, cu ocazia aniversării a 150 de ani de la înființarea școlii. Pentru documentare, autorii lucrărilor au studiat bibliografia recomandată de profesorul de istorie. Cunoașterea trecutului istoric al regiunii a fost completată și prin vizitele pe care le-au făcut membrii cercului la muzeul local, arhivele statului din localitate, bibliotecile din oraș și prin excursii la monumentele istorice locale : cetățile Șiria și Șoimoș.

Utilizarea datelor de istorie locală în cadrul lecțiilor ridică o problemă de metodică izvorită din necesitatea de a integra organic aceste date în volumul cunoștințelor prevăzute de programă. Profesorii cu experiență în predarea istoriei stabilesc legături organice între datele de istorie locală și conținutul lecției. Aceste legături ușurează desfășurarea lecției. Cum putem stabili asemenea legături firești, care nu forțează predarea? Corelația metodică se bazează pe legătura dintre evenimentele istorice și pe analogia de conținut dintre diferite noțiuni. Numai atunci cînd aceste legături de conținut ne permit, vom utiliza datele de istorie locală.

Analiza exemplelor următoare va fi mai concludentă pentru ilustrarea stabilirii legăturii între general și particular în predarea istoriei României. În manual se arată că, din Zărând, răscoala iobagilor condusă de Horia, Cloșca și Crișan s-a extins, cuprinzînd comitatele Alba, Hunedoara, Cluj, Turda și Arad. Pentru un profesor care predă istoria la un liceu din Arad devine o necesitate didactică, cerută de logica istoriei, ca una din notele caracteristice ale răscoalei din 1784 — și anume extinderea ei printre țărani din Transilvania — să fie concretizată cu date locale. De aceea, referindu-se la comitatul Arad, el va arăta că flacărele răscoalei au cuprins în noiembrie 1784 satele de pe valea Mureșului : Zam, Pietriș, Ilteu, Toc,

Săvîrșin, Vărădia, Conop, Odvoș, Șoimos. Comunicarea acestor date privind extinderea răzcoalei în fostul comitat Arad trezește interesul elevilor pentru lecție, datorită faptului că aceste localități sînt apropiate de „cercul lor de experiență” sau de locul natal.

În alte cazuri, utilizarea unor date de istorie locală îndeplinește alte funcții cognitive. Cunoștințele de istorie locală sînt un mijloc de concretizare a unor noțiuni cu caracter de generalitate. Iată, de exemplu, în ultima clasă a liceului, în cadrul lecției „Creșterea avîntului revoluționar în România. Crearea Partidului Comunist din România” se prezintă date despre greva generală din 1920. În manual se arată că la 20 octombrie 1920 a început cea mai puternică grevă cunoscută în țara noastră pînă în acel timp. La această grevă a participat „aproape întreg proletariatul din România”¹. Noțiunea de grevă generală utilizată în manual primește noi elemente de conținut și e concretizată prin date de istorie locală. Evenimentele grevei generale din România s-au resimțit și pe plan local. În orașul Arad se constată o frecvență neobișnuită a grevelor, fapt care determină pe un cronicar al cotidianului local „Românul” să scrie într-un articol că „nu apucă bine să înceteze o grevă și altă grevă se declară, dacă nu chiar mai multe de odată”². Muncitorii din Arad participă la greva generală începînd de la 21 octombrie 1920. În această zi au încetat lucrul muncitorii feroviari. Lor li s-au alăturat muncitorii de la fabrica de vagoane, de la întreprinderile textile și de la celelalte întreprinderi din orașul Arad.

Prezentarea acestor date de istorie locală constituie un mijloc de concretizare a noțiunii „greva generală din 1920”. Se stabilește însă și o legătură între general și particular, specifică istoriei. Particularul — datele de istorie locală — e subsumat generalului — greva generală —, care dobîndește semnificații noi pentru elevi. Această corelație între particular și general trezește interesul elevilor. Datele particulare fiind mai apropiate de experiența de viață a elevilor sînt reținute de ei mai ușor. Legătura stabilită între particular și general ușurează asimilarea temeinică și a generalului, adică a notelor specifice grevei generale din 1920.

Datele de istorie locală prezintă o deosebită importanță educativă în predarea lecțiilor de istorie contemporană a patriei. Aceste date oferă profesorului de istorie posibilitatea de a da lecțiilor un conținut concret. În predarea temei „Industrializarea socialistă a țării noastre”, profesorul trebuie să dea un conținut concret aprecierilor făcute în manual că poporul nostru, condus de P.C.R., a obținut succese remarcabile în opera de construire a socialismului. Exemplele de mari construcții industriale folosite în manual vor fi înmulțite cu exemple din raion sau regiune. Astfel, vorbindu-le elevilor despre industrializarea socialistă, profesorul de istorie va porni de la exemplele locale. Industria orașului Arad, de exemplu, s-a dezvoltat după naționalizare prin construirea întreprinderii „Strungul”, a

¹ D. Almaș, Gh. Georgescu-Buzău, Aron Petric, *Istoria României*, manual pentru cl. XI, E.D.P., 1963, p. 297.

² Articolul *Greva*, în „Românul” din 24.IX.1920.

fabricii de mobilă, a combinatului de sere și altele, care au format din Arad un puternic centru industrial al țării, cu peste 70 000 de muncitori.

4. *Utilizarea materialului documentar istoric.* Unele vestigii ale vieții oamenilor din trecut: arme, unelte, vase, precum și documente istorice sînt folosite ca material demonstrativ în cadrul lecțiilor de istorie. Valoarea lor instructiv-educativă constă în faptul că ele contribuie la plasticizarea reprezentărilor și noțiunilor de istorie și trezesc curiozitatea elevilor pentru studierea unor evenimente istorice îndepărtate în timp. Experiența cadrelor didactice care utilizează documentele istorice confirmă interesul pe care-l trezește, în rîndul elevilor de liceu, pentru studiul istoriei, prezentarea în cadrul lecțiilor a documentelor istorice.

Folosirea în cadrul lecțiilor de istorie a documentelor istorice ridică unele probleme metodice: a) alegerea momentului prezentării documentului istoric, b) analiza lui, c) valorificarea conținutului documentului prin formularea unor concluzii. Momentul din lecție în care se prezintă un document se alege în funcție de conținutul documentului. Atunci cînd documentul, prin conținutul său, ilustrează o idee, concretizează o noțiune sau ușurează înțelegerea cauzelor unor fenomene istorice, poate fi prezentat în timpul expunerii lecției. După prezentarea datelor referitoare la document se face analiza lui. Valoarea instructivă a analizei sporește dacă ideile pe care le conține se corelează organic cu lecția predată.

Analiza unor exemple va fi mai concludentă pentru a ilustra metoda utilizării documentelor istorice în lecții. De exemplu, în cadrul lecției „Răscoala iobagilor din Transilvania condusă de Horia, Cloșca și Crișan” se prezintă evenimentul izbucnirii răscoalei, după ce împăratul a anulat ordinul de înrolare a iobagilor în regimentele grănicerești. Asuprirea crîncenă la care erau supuse masele de iobagi de către feudații hrăpăreți, precum și frămîntarea maselor au fost ilustrate în lecția cu titlul de mai sus cu un fragment din lucrarea *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele aceste mai de curînd să întîmplă în Europa* de Ion Monorai. În capitolele: „Ce preludiumuri avu tumultul Horii” și „Tumultul Horii”, Ion Monorai prezintă, în anul 1820, evenimentele la a căror desfășurare fusese martor în anii 1784—1785. Lectura unor fragmente din acest manuscris istoric înviorează lecția. Iată ce s-a citit și cum s-a explicat.

Exploatarea iobagilor și înrolarea lor în regimentele grănicerești, pentru a scăpa de asuprire, au fost ilustrate prin fragmentul următor din lucrarea lui Monorai:

„La anul 1784, nu știu ce comisarăș, precum se zicea împărătesc, în Bălgrad începu a scrie pe toți care din bunăvoință a lor ar vrea să primească arme. Și în scurtă vreme începură a-l mîvălî mulțime de oameni care urînd slujba domnilor totdeauna cu drag așteaptă ceva preînvoire și așa ne mai gioind¹ el în Bălgrad a scrie făcu ca cine ar vrea să primească

¹ A gioi = a face față.

arme acela să scrie numai acasă cu preoții săi și cu notarășii și așa să-și ducă numai numele scris". În continuare, Monorai arată de câtă dorință de libertate erau animați iobagii. Feudalii, însă, luau măsuri noi de asuprire : „Intr-aceea vreme... ca să se poată ținea prostimea în bună ascultare foarte strînsă legi era pusă și mai ales prin varmeghiile¹ Ardealului și a Bihării, sau între Ardeal și Tisa foarte cu asprime se lucra cu prostimea și pentru puținică vină lesne se judeca spre moarte vinovatul, pentru aceea mulți nu tare vinovați, ca să scape de asprimea judecăților se trăgea la munți și la poduri spre Ardeal, părăsindu-și casele și copiii”².

Pentru a ilustra atrocitățile comise de nobilime, s-a recurs la un alt fragment : „De unde se întîmplă de multe ori cît nimerind oștile și bătrînii și tinerii vinovați și nevinovați care se afla laolaltă să prindă și de-a valma se judeca. Așa în Arad văzui aducînd oare încărcate de robi pe care cum îi aducea, nice-i mai întreba, nice-i mai alegea, îndată, nu pe ușa temnițelor, ci pe fereștile deasupra îi arunca în jos stînd la gaură feciorul zisului Forray³ care fieștecăruia dîndu-i una cu ciocanul după cap îl trimetea cu capul la vale pe gaură și de cumva în grabă n-ar fi alergat oștile împărătești, nu era mult pînă ce acest foc n-ar fi cuprins toată Ungaria. Inșă după aceea și nemeșugul mai mult făcu decît lipsea, ne mai alegînd în pedesire vinovați români sau nevinovați. Iară perirea românilor la Deva fu tocma groaznică”.

După ce s-au citit fragmentele, s-a făcut analiza lor. Profesorul solicită elevilor să se gîndească la următoarele probleme : De ce se prezentau iobagii în număr atît de mare pentru înrolare în regimentele grănicerești ? Ce măsuri a luat nobilimea pentru a menține în exploatare pe iobagi ? Ce au făcut iobagii ca să rupă lanțurile iobăgiei ? Ce demonstrează paragraful din acest document în care se descriu atrocitățile comise de nobilime ? Se subliniază că din document reiese clar că răscoala a avut cauze adînci în exploatarea la care erau supuși iobagii, care au găsit în luptă singurul mijloc de scăpare din lanțurile robiei. Atrocitățile comise de nobilime arată că ea urmărea prin *distrugerea în masă a iobagilor* să-i înspăimînte, pentru ca aceștia să nu mai îndrăznească vreodată să se răscoale. Utilizarea materialului documentar este necesară și pentru a concretiza sau explica unele idei fundamentale din cadrul lecțiilor. De exemplu, în cadrul lecției „Despre regulamentele organice”, în manual se arată că Marx a caracterizat Regulamentul organic drept „codicele muncii de olacă”. În Regulament erau legitimate obligațiile clăcașilor. În perioada premergătoare revoluției de la 1848, boierimea reamintește clăcașilor prevederile Regulamentului. Caracterul de „Codice al muncii de olacă”, subliniat de Marx, se poate exemplifica prin lectura unor puncte din Regulament, publicate în 1846 în „Învățătorul satului”. După ce li se dau elevilor cîteva date despre „Învățătorul satului”, profesorul citește cîteva paragrafe ale articolului 141. De exemplu, în paragraful 1 se precizează că „săteanul care

¹ Varmeghie = comitat, județ.

² Ion Monorai. *Scurtă cunoștință...*, p. 243.

³ Vicecomite în comitatul Aradului.

va primi deplin folosurile care s-au arătat mai sus¹, anume va fi dator să lucreze după vechiul obicei 12 zile într-un an în folosul proprietarului pe moșia căruia va fi așezat, adică patru zile primăvara, patru vara și patru toamna". În paragraful al doilea se precizează: „Afară dintr-aceste 12 zile de lucru, orice locuitor sătean va urma ca și pe vremea trecută să lucreze proprietarului o zi de plug, precum și de a-i căra pînă într-o depărtare de cale de șase ceasuri un car de lemne tăiat din pădurea proprietarului, și dacă proprietarul nu va avea pădure pe acea moșie, atunci sătenii vor căra un car de fin, ori 500 oca grăunțe, sau 50 vedre băutură, iar pen-ă 4 boi va fi povară îndoită". Se mai citesc și alte exemple și la sfîrșitul lecturii propunătorul adresează clasei întrebările: Ce se legiferează în Regulament? (Obligațiile clăcașilor față de proprietari) și De ce a numit Marx Regulamentul organic „codicele muncii de clacă"? Elevii arată că în Regulament erau codificate obligațiile pe care boierimea le impunea clăcașilor.

Extrase din presa locală muncitorească, documente care oglindesc aspecte din lupta maselor populare împotriva regimului burghezo-moșieresc și fotocopii după documente din arhive și muzee pot fi folosite în cadrul lecțiilor din capitolul „România în perioada 1917—1944". Interesul pe care-l manifestă elevii pentru studierea luptei clasei muncitoare împotriva exploatării crește prin utilizarea documentelor de istorie locală. Astfel, la lecția cu tema „Marile lupte muncitorești din 1933", cînd se analizează eoul internațional și însemnătatea luptei cefeřiștilor și petroliștilor, se subliniază că aceste lupte au fost prima mare luptă de clasă din Europa după ce în Germania se instaurase dictatura hitleristă. Lupta proletariatului român împotriva fascismului a fost ilustrată într-o lecție de istorie cu citate dintr-un articol publicat în gazeta „Omul", care a apărut la Arad în cursul lunii martie 1933.

În coloanele săptămînalului „Omul" se ia — în martie 1933 — atitudine împotriva fascismului ce adusese pe Hitler la putere în Germania. În gazetă se arată că victoria lui Hitler, bazată pe baionete, însemna înlănuirea oricărui gînd de libertate în Germania. În paginile ziarului se subliniază însă, că alegerile din Germania au arătat „că un curent de stînga există, cu toate reprimările lui Hitler"². Prezentarea acestei atitudini de demascare a fascismului a întregit imaginea elevilor despre amploarea luptei proletariatului român împotriva fascismului.

Arsenalul procedeelor metodice de activizare a elevilor în cursul lecțiilor de istorie e mai bogat. Dintre mijloacele mai des înfîlnite, amintim: utilizarea tabloului istoric, a planșelor, diagramelor și hărților, introducerea noutății în predarea lecțiilor, caracterul sistematic al expunerii și folosirea diafilmelor și a filmelor istorice.

Prin utilizarea procedeelor de activizare a elevilor și prin apelul permanent la gîndirea lor, se asigură însușirea conștientă a istoriei. Volumul de date istorice însușit asigură înțelegerea de către elevi a dezvoltării societății.

¹ În Regulament erau considerate foloase ale sătenilor îndeplinirea unor obligații ce reveneau boierilor.

² Articolul *Svircoliri*, în „Omul" nr. 2.

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
Tehnoredactor : MIRCEA NASTA

*Dat la cules 01.07.1965. Bun de tipar 06.11.1965. Apărut 1965.
Tiraj 1000+65 ex.+50 ex. extrase. Hirtie scris II A 63 g/m².
Format 70×100/16. Coli editoriale 36,96. Coli de tipar 26,75,
A. 13475. Indici de clasificare zecimală, pentru bibliotecile
mari 9 (R), pentru bibliotecile mici 9.*

Tiparul executat sub comanda nr. 1145 la
Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”,
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București,

